
I.
SCHEFFERI
Argentoraten.
DE
MILITIA NAVALI
VETERUM
LIBRI QUATUOR
UBSALIÆ
Excud.
Io. Iansonius
MDCLIIII.

JOANNIS SCHEFFERI
ARGENTORATENSIS,
DE
MILITIA NAVALI VETERUM
LIBRI QUATUOR.
AD
Historiam Græcam Latinamque utiles.

UBSALIÆ,

Excudebat JOHANNES JANSSONIUS,
Regius Typographus, *Anno* MDCLIV.

SERENISSIMÆ. AUGUSTISSIMÆQUE.

PRINCIPI.

CHRISTINÆ.

DEI. GRATIA. SVEDORUM. GOTTHORUM. VANDALORUM. CONTRIBVTARVMQVE. PROVINCIARUM.

REGINÆ.

QUos de Militia Nauali, ſtudio fortaſſis ampliore, quam ſucceſſu, Græcis ac Latinis ex Autoribus conſcripſi libros, ſi fas nomen tantæ Principis exiguis operibus præfigere, Majeſtati Tuæ, Sereniſſima Regina, dico conſecroque. Et cui jure meliori debeam, aut velim? Nati ſunt in terris Tuis; voluntate Tua, quantum potuerunt, expoliti; autoritate editi. Non igitur aliunde, quam à feliciſſimo conſpectu Tuo, benignioris apud alios fauoris vel habere cupiunt auſpicia, vel poſſunt. Quid? quod nutu Tuo arbitratuque, quicquid comprehendunt argumenti ſui ambitu, regatur. Tu es, cujus cura providentiaque militia, etiam naualis, inſtituitur. Tu es, per quam textrina ſtrepunt numero induſtriaque operantium. Per quam creſcit quotidie multitudo optimarum nauium. Per quam claſſes ſelectiſſimis militibus, mare claſſibus pulcherrimis complentur. Stupet Oceanus, quotiens ſuperinducta ſibi cernit nouorum iſta velut montium miracula. Quotiens emicantia cum tremore fugaque vndarum, ex diſpoſitis per latera

Tuarum galearum machinis, vt ex Æthnis, cernit fulmina. Mirantur Venti nouos labores, in implendis tot linteis, quibus longe lateque per Te pelagus est constratum. Neptunus ipse, & si quid aliud in profundo latet, horrere videntur, cum demissa ad se copiarum hostilium, quotiēs exstiterunt, auspiciis Tuis depressarum, cogitant naufragia. E quibus adhuc hodie memorandum præteruehentibus spectaculum proræ alicubi, aut puppes, aut summa malorum carchesia, per fluctus, in honorē decusq; Tuum latissime biantes, prominentia præbent. Scilicet non Terras magis potestate Tua contines, quam Maria. Elementum vtrumque obsequio mirabili, fideque summa cœptis Tuis se accommodat, reverentia Fortunæ, quam è cœlis possides. Tempestates denique, Hyemesque, & quicquid sæuum est, successus rerum Tuarum cura summa, per opportunitates incredibiles promouent ac tuentur. Itaque securus orbis hic, Septentrioque Tuus ad miraculum & inuidiam circumjectarum gentium. Tuoque, ceu Palladis alterius, auspicio non tantum Pontus, vt est in fabulis, sed vterque Oceanus, & quicquid gentium terrarumque cingit, vsibus nostris patet. Crescit rerum copia; Excoluntur ingenia; Noua, vetera, quibus temporum nostrorum ineffabilem posteritati contestemur felicitatem, proferimus. Ex quibus & hoc opus olim futurum sperari fas est, si ea, qua soles aliorum, Clementia abs Te suscipietur. Ad quam Clementiam, vt ad sacram aram, summa cum deuotione animi hoc, quicquid est, deponimus. Fiducia certissima, fore, vt aduersus iniquorum assultus Nominis Tui Majestate tutum, quam à se ipso habere nequit, Tua gratia consecuturum sit fauorem.

Ubsaliæ a. d. 8. Jan.
An. MDCLIV.

MAJESTATI TUÆ
Subjectissimus
JOHANNES SCHEFFERUS.

SYLLA-

SYLLABUS AUTORUM,
Qui in hoc opere laudantur, exponuntur, emendantur.

Luci-

JOAN-

JOANNIS SCHEFFERI ARGENTORATENSIS.

De

MILITIA NAVALI

LIBER PRIMUS.

Qui est de

ORIGINE & PROGRESSU NAVIGATIONIS.

Argumentum.

Nauigationis vſus multiplex ac varius. Initia quemadmodum incerta, ſic exigua. Donec vſus & experientia acceſſit. quibus & per partes, & dein in vniuerſum, quod ad perfectionem arti deeſſe videbatur, abſolutum eſt.

CAPUT PRIMUM.

Quid Nauis, quid nauigatio, & quos ad vſus vel inuenta ſint, vel exculta.

Nauis unde, & quid, & quam diuerſis nominibus olim ſit vocata. currus, auriga maris. equus marinus. Neſſus cur centaurus fingatur, & quis fuerit. quid nauigatio & vbi nauigetur. orariæ, littorariæ naues. quod mare primo nauigatum. de mari rubro quædam. mare Atlanticum. Quod nauigationis opus, quis finis ejus. De diuerſis nauigandi cauſis & generibus. Vectoria, Piratica, Mercatoria, deque auctoribus ipſorum. Mare Creticum. Jupiter Cretenſis, & de eo Feſti locus, lectioque vetus defenſa. Effigies nauis quid. quid φόρτος. de nauigatione quæ ad valetudinem aut voluptatem pertinet.

Nauis nomen, vnde mei operis initium capeſſo, apud Latinos Græca conſuetudine inualuit. Græcis ναῦς eſt, παρὰ τὸ νέω, νήχομαι, vt Etymologus teſtatur. Eſt autem nihil aliud, quam ex vno pluribusue lignis fabricatum aut

compositum vehiculum. *Currum* appellarunt veteres, præcipue poetæ. Æschylus, de Prometheo

—— εὗρε ναυτίλων ὀχήματα

Oppianus lib. I. de piscatione. versu 190.

Ἀμφιπερισκαίροντες ἔυζυγον ἅρμα θαλάσσης

Circumsilientes bene junctum currum maris. Catullus:

Ipsa leui fecit volitantem flamine currum.

Nescio an ad imitationem Homeri, cui gubernator, auriga nauis. φθέγξατο δ' ἡνίοχος νηὸς κυανοπρώροιο. Certe vetus ille fecisse videtur apud Charisium hoc versu.

Typhin aurigam celeris fecere carinæ.

Alias Homero equus.

Νηῶν ὠκυπόρων ἐπιβαινέμεν, αἵθ' ἁλὸς ἵπποι.

Similiter Philosopho Secundo, in sententiis. Vbi cum interrogatur, quid putaret esse nauigium? respondet: ἐπιπλέων μόρος, πελάγιος ἵππος. *res fluitans, equus marinus.* Scilicet quæ curruum equorumque, eadem & nauium est ratio; nam & hæ exiguo remorum flexu velut freno aut habenis quaquauersum diriguntur. vti longe elegantissima oratione ostendit Theodoretus. (de prou. Or. IV.) Hinc fabulæ de Pegaso Bellerophontis & Persei equo, alis, id est remis, ad volandum instructo. deque Nesso centauro, postica sui parte deformato in equum; cum portitor ac nauta esset. Pausanias lib. X. Οἱ δὲ λέγουσιν Νέσσον πορθμεύοντα ἐπὶ τῷ Εὐηνῷ τρωθῆναι μὲν ὑπὸ Ἡρακλέους, οὐ μὲν τοι καὶ αὐτίκα γε ἀποθανεῖν. *Narrant alii Nessum, qui portitoris ad Euenum amnem operam nauabat, non statim accepto ab Hercule vulnere occubuisse.* Strabo lib. X. ὁ Νέσσος ἐνταῦθα λέγεται πορθμεὺς ἀποδεδειγμένος, ὑφ' Ἡρακλέους ἀποθανεῖν. *Nessus portitor ibi constitutus, dicitur interfectus ab Hercule.* Ac nauis quidem istiusmodi vehiculum, quo utimur in aquis. Aquas intelligimus, siue flumina sint, siue maria; nam in vtrisque navigatur. Licet, si commoditatem spectes, melius ac tutius in illis. Flumina enim minus violenta, minus tempestatibus obnoxia. Vnde fit, vt prius in fluminibus, postea demum in mari nauigatum arbitrentur. Claudianus in præfat. Raptus Pros.

Inuenta secuit primus qui naue profundum,
Et rudibus remis sollicitauit aquas:
Tranquillis primum trepidus se credidit vndis,
Littora securo tramite summa legens.
Mox longos tentare sinus, & linquere terras,
Et leni cœpit pandere vela noto.

At

Ast ubi paulatim præceps audacia creuit,
Cordaque languentem dedidicere metum:
Iam vagus irrupit pelago, cœlumque ſecutus
AEgeas hyemes, Ioniumque domat.

Quando ait, *littora ſumma legens,* monſtrat propter oram, ſeu in vicinia littoris nauigare primum conſueuiſſe, quia ibi minor fluctuum vis, & a terra propinqua major ſpes, in periculo. Vnde & deinceps genus hoc retentum, nauesque, in quibus ſic ad littus nauigabant, *oraria* vocatæ. Plini. lib. X. epiſt. 16. *Nunc deſtino partim orariis nauibus, partim vehiculis prouinciam petere.* Iſidorus has eaſdem naves *littorarias* vocaſſe videtur lib. XIX. cap. 1. *Trabariæ,* ait, *amnicæ naues, quæ alio nomine littorariæ dicuntur.* Quod autem ex fluminibus maribusue primum cæterorum peruium ſit factum, in incerto eſt. Eratoſthenes antiquus author negat *priſcos vel Euxinum mare, vel quod inter Syriam Ciliciamque eſt, vel quod Lybiam cingit, adire auſos.* Negat & Apollodorus, Pontumque Trojanis adhuc temporibus *Axenon* vocatum ait, non aliam ob cauſam, quam quod ob ſæuitiam accolentium nemo eum navigaret. At hæc vtriusque ſententia de Græcorum tantum nauigationibus accipienda videtur. Conſtat enim Arabes & Phœnices diu ante tempora Trojana iſta maria nauigaſſe, vrbesque poſt in eorum oris condidiſſe multas, imo ultra Gades in Oceanum progreſſos eſſe. Strabo lib. I. θρυλλεῖται ϰαὶ οἱ Φοινίκων ναυτιλία, οἳ καὶ τὰ ἔξω τῶν Ἡρακλείων στηλῶν ἐπῆλθεν, καὶ πόλεις ἔκτισαν κακεῖ, καὶ περὶ τὰ μέσα τῆς Λιβύης. *Celebratur & Phœnicum nauigatio, qui & extra columnas Herculis progreſſi vrbes ibi, & in medio Africæ condiderunt.* Sed nec Indicus Oceanus ante iſta tempora Phœnicibus ignotus fuit. Apparet vel ex auro gemmisque, quas ex Ophir, inſula illius, in Arabiam detuliſſe, teſtis Iobus, vnus ex Diuinis ſcriptoribus, qui vixit diu ante Iaſonem, per cujus nauigationem Græci primum re nauali celebres eſſe cœperunt. Quid? quod inde is Oceanus nomen ſuum acceperit, & *mare rubrum* appellatus ſit. Nam rubrum mare, quid eſt aliud, quam Phœnicium vel Puniceum? a Pœnis vel Phœnicibus, qui ſuis claſſibus coloniisque illud frequentarunt. Liuius lib. XLII. cap. 52. de Macedonibus & Alexandro. *Non ante uincere deſierunt, quam rubro mari incluſis, quod vincerent defuerit.* & lib. XLV. cap. 9. *Fama Macedonum ſuperfudit ſe in Aſiam, & tredecim annis, quibus Alexander regnauit, primum omnia, quæ Perſarum prope immenſo ſpacio imperium fuerant, ſuæ ditionis fecit. Arabes hinc Indiamque, qua terrarum vltimus finis, rubrum mare amplectitur, peragrauit.* Seneca lib. VII. de Benef. cap. *Omnia illius ſunt, non ſic quemadmodum Alexandri fuerunt, cui quanquam in littore maris rubri ſteterat, plus deerat, quam qua venerat.* Eodem ſenſu in præfatione lib. III. Quæſt. Nat. *Quid præcipuum in rebus humanis eſt? Non claſſibus maria compleſſe, nec in rubri maris littore ſigna fixiſſe, nec*

deficiente terra ad injurias aliorum errasse in Oceano. Victorinus etiam mare rubrum dixit, quod est juxta Indiam, vt notat Seruius lib. IV. Georg. Quemadmodum & Aristophanes in Auibus p. m. 547. cujus loci sensum interpres parum assecutus est. Hæc cum ita sese habeant, ex aliis quam Græcorum commentariis res petenda est. Plane, si, quæ nostra sit sententia, pronunciandum, Cilicium mare primo nauigatum diceremus. Nam quo alias, ex Armenia in Cyprum, vicinasque insulas trajicientibus, nisi per sinum Issicum aditus & iter patuisset? Sed de hac re postea. Nunc illud tantum addimus, quod ante de Oceano a nobis dictum est, sic oportere accipi, vt nihilominus sciamus, aliis quam Phœnicibus illius nauigationem vix fuisse notam. Et iccirco plerosque veterum sibi habuisse persuasum, Oceanum vt Indicum, sic maxime eum, qui est extra Herculis columnas non esse nauigabilem. Auitus Rhetor apud Senec. Suasor. lib. I. Sua. 1. *Facile ista finguntur, quia Oceanus nauigari non potest.* Oscus de eodem: *Immensum est, & humanæ intentatum experientiæ pelagus, inagitata remis vastitas.* Sic *Pedo* ad Germanicum

> *Dii reuocant, rerumque vetant cognoscere finem*
> *Mortaleis oculos: aliena quid æquora remis,*
> *Et sacras violamus aquas*

Pertinet huc suo modo, quod mare circa Orcades *pigrum & graue remigantibus* vocauit Tacitus, Vit. Ag. X, 7. quodque est trans Suiones *immotum prope* dixit. Ger. XLV, 1. Nam & Græcis τὰ Ἀτλαντικὰ πελάγη (*maria Atlantica*) τὰ ἄπλωτα, (*quæ nauigari non possunt*) Et quia Oceanus ex ipsorum sententia nauigari non potest, hinc Atlanticus est dictus. Suidas: Ἀτλαντὶς θάλαττα, ὁ ὠκεανός. *Mare Atlanticum, Oceanus.* & Polybius lib. XVI. ἐκ τῆς παρὰ μὲν τισιν Ὠκεανοῦ προσαγορευομένου, παρὰ δέ τισιν Ἀτλαντικοῦ πελάγους. *Ex Oceano, vt quidam vocant, vt alii, mari Atlantico.* Reliquus tamen Oceanus Taciti tempestate pluribus in locis navigabatur. Cœpitque primum id fieri Cæsaris auspiciis Britanniam petentis, deinde & Augusti, de quo Plinius lib. I. cap. 69. *A Gadibus columnisque Herculis Hispaniæ & Galliarum circuitu totus hodie nauigatur occidens. Septentrionalis vero Oceanus majore ex parte nauigatus est Augusti auspiciis, Germaniam classe circumuecta, ad Cymbrorum promontorium, & inde immenso mari prospecto aut fama cognito ad Scythicam plagam, & humore nimio rigentia.* Porro ipsa nauigatio, cujus ope & subsidio vehiculum, quod ante diximus, per aquas ducitur, inter artes merito refertur. Easque non faciliores aut abjectiores, sed egregias, & nobilissimas, quas si comparare tibi velis, magnum studium industriamque adhibeas, necesse est. Thucydides lib. I. τὸ ναυτικὸν τέχνης ἐστὶν ὥσπερ καὶ ἄλλο τι, καὶ οὐκ ἐνδέχεται, ὅταν τύχῃ ἐκ παρέργου μελετᾶσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον μηδὲν ἐκείνῳ πάρεργον ἄλλο γίγνεσθαι. *Res nautica arte opus habet, quemadmodum res aliæ, nec talis est,*

quam

quam cum temere ac negligenter te exerceas, adipisci queas, sed quæ creberrimum vsum postulant. Opus ejus est, non quale vel sutoriæ, vel alterius ex sellulariis, quod manibus tractari queat; sed quale medicinæ vel equestris artis, quod non diutius, quam quando fit, ostendi potest. Nimirum flectere gubernacula, remos concitare docet, cumque vsus exigit, vel in rectum vela dare, vel in obliquum, atque ita cursum nauis bene moderari. Nam hoc qui facit, recte & ex arte nauigare dicitur. Seneca Epist. LXXXV. *Qui hoc potuit dicere, Neptune, nunquam hanc nauim nisi rectam, arti satisfecit.* At, quid? inquis, si tempestas ingruit, si nauis fertur non ex nauigantium arbitrio, sed pro libidine ventorum, qualis isthæc ars est? Num deterior, quam medicina, cum morbo non liberat ægrotum, vel statuaria, cum saxum durius & asperius eburneæ Veneri Phydiæ non assimilat? Haud profecto opinor. Nam χρεῖα τῶν τεχνῶν οὐκ ἀπὸ τέχνης γίνεται τέχνη. τούτων γὰρ ἑκάστη ἄλλο τι παρὰ τὴν τέχνην, τέχνης τέλος, καὶ οὐ τέχνη, ait Maximus Philosophus, Dissert. XVII. *Vsus artium non est ars, ab arte profecta. earum enim quælibet aliud quid habet propositum præter artem, quod est finis artis, non ars ipsa.* Igitur Seneca: *Ars gubernatoria deterior nulla tempestate fit, nec ipsa administratio artis. Tempestas non opus gubernatoris impedit, sed successum.* Et paulo post: *Gubernator tibi non felicitatem promisit, sed vtilem operam & nauis regendæ scientiam.* Verum, ais, nonne isthoc fine nauigat, vt nauim saluam deducat in portum? Fateor, & docet Aristoteles lib. III. Pol. cap. 4. ἡ σωτηρία inquit, ἐστὶν ἔργον τῆς ναυτιλίας καὶ πάντων τῶν πλωτήρων, τούτου γὰρ ἕκαστος ὀρέγεται. *Omnium nautarum nauigationisque ipsius opus est & munus, salus nauigationis, hoc enim singuli eorum expetunt.* At hic obseruandum, quod à Seneca notatur præcedente loco, duas scilicet habere personas nautam vel gubernatorem: alteram communem cum omnibus, qui eandem conscenderunt nauim, qua ipse quoque vector est, alteram vero propriam, qua est nauta siue gubernator. Felicitatem ergo & salutem expetit, non tanquam nauta vel gubernator, sed vt vector, & qui alias in terras nauigare cupit. Deinde etiamsi malum patiatur, ejus rei culpam esse non ab arte, sed a re, in qua versatur. Illa dubia & anceps, illa est incerta. Quid enim quæso inconstantius, quid imo violentius natura edidit, quam maria & ventos? Quare nihil mirum, si humana imbecillitas interdum eis cedat: si ars egregia non uincatur, sed vincendo fatigata quandoque succumbat. Habes opus artis, habes ejus scopum. Causa sequitur, quæ triplex: Necessitats, vtilitas, voluptas. Necessitatem primo loco posui, & merito. Ea enim est, quæ nauigationes produxit. Nam ab initio, cum adhuc pauci essent homines in terris, vna eis regio, tametsi parua, ad alimenta resque necessarias sufficiebat. Verum postea, quando numerus ipsorum augebatur, non modo non alere illos, sed ne capere quidem omnes potuit. Nouæ ergo sedes extra

ſolum patrium quærendæ fuerunt. Ad quas quo minus perueniri poſſet, flumina & maria objecta faciebant. Nec audebant ea ingredi, ob memoriam recentis adhuc cladis per diluuium acceptæ, ac exinde metum. Venit ergo Deus in curarum partem, dubias & incertas mentes hominum firmauit, vti colerent terrarum orbem crebro adhortatus eſt, denique vi quadam arcana ineffabilique animos ipſorum ad cupiditatem hujus rei accendit. Ita φορτηγία nata eſt, quam Latina voce *vecturam* appellare poſſumus. Hac effectum, vt ſicut nulla terra beneficentiæ diuinæ expers fuit, ita nec incognita hominibus (quod oportebat) maneret. Joſephus lib. I. cap. 5. ἐκέλευσε Θεὸς εἰς πολυανθρωπίαν στέλλειν ἀποικίας, ἵνα μὴ στασιάζοιεν πρὸς ἀλλήλους, ἀλλὰ γῆν πολλὴν γεωργοῦντες ἀφθονίας ἀπολαύοιεν τῶν καρπῶν. *Juſſit eos Deus ad propagationem generis humani mittere colonias, ne diſſidentes inter ſe, ſed terram vndique colentes, fructus ejus perciperent.* Et paulo poſt: καὶ γῆν ἕκαστος κατελάμβανεν τὴν ἐντυγχάνουσαν καὶ εἰς ἣν αὐτοὺς ἦγεν ὁ Θεός. *& terram eam quisque occupauit, quam caſu inueniebat, & in quam a Deo ducebatur.* Notanda ſunt poſtrema verba, vt occurramus veterum aliquibus, qui vehementer in hanc artem invehuntur. Nam ſi prouidentia Divina deducti, quisque ſuam occupauit ſedem, fieri non poteſt, quin illi, quibus inſulæ, vel vltra mare ac Oceanum remota loca fuerunt deſtinata, ſingulari voluntate Numinis eo acceſſerint, nauibusque vſi ſint. Quod ſi verum, vti eſt profecto, merito Propertium rejicimus, cum canit lib. II. verſ. 561.

— pereat quicunque rates & vela parauit
primus, & inuito gurgite fecit iter.

Sed & Plinium, quando *nullam* ſcribit lib. XIX, *execrationem ſufficere contra inuentorem hujus rei, cui ſatis non fuit hominem in terra mori, niſi periret & inſepultus.* Falſum enim, quod exiſtimarunt lucri cauſa primum inuentam nauigationem. Inter quos & Servius eſt, qui ad Eclogam Virgilii IV *avaritiam homines nauigare compuliſſe* ſcribit, ſicuti & Libanius in Progym. ubi ait: *Nauigandi ſtudium & curſus maritimos in vitam introduxit auaritia: Nam ut nauigare vellent, ad hoc adegit homines cupiditas adquirendi plura.* Occupato ita, vti diximus, terrarum orbe, penetrare homines in interiora regionum, pars agros colere, ac ex illis vitam tolerare, pars exercere pecuariam, nec vltra nauigare. Ex quo factum, vt multi, etiam qui inſulas incolerent, non aduectos, ſed ex ea, quam inhabitabant, terra, genitos ſe arbitrarentur. Cæſar de Britannis, lib. V. Bell. Gall. *Britanniæ pars interior ab iis incolitur, quos natos in ipſa inſula memoria proditum dicunt.* At poſtquam & ipſi propter multitudinem in extremas oras marique vicina littora procedere cogerentur, nauigatio velut de integro incœpta eſt: ſterili plerumque terra, nec idonea ſatis ad culturam, propter arenas illic jacentes, aut frequentiam paludum. Extititque

alterum

alterum & tertium necessariæ nauigationis genus, piscatura nimirum & piratica, quæ Aristoteli & aliis ἁλιευτικὴ & λῃστεία nuncupantur. Iustinus lib. XLIII. cap. 3. *Phocenses exiguitate ac macie terræ coacti, studiosius mare, quam terras exercuere: piscando, mercando, plerumque etiam latrocinio maris vitam tolerabant.* Strabo lib. XIV. de Iassiis: *Victum incolæ fere e mari quærunt, nam locus piscibus abundat, & agrum habent sterilem.* Notandum est, quod de piraticæ origine admonui. Quippe ob hanc causam apud plerosque veterum, qui in locis sterilibus incultisque degebant, non modo non indecora fuit, sed & gloriosa. Scholia Homeri. τὸ λῃστεύειν οὐκ ἄδοξον, ἀλλ᾽ ἔνδοξον παρὰ τοῖς παλαιοῖς. *Piraticam facere non turpe, sed honestum fuit apud veteres.* Thucydides lib. I. de antiquis Græcis: ἐτράποντο πρὸς λῃστείαν, ἡγουμένων ἀνδρῶν, οὐ τῶν ἀδυνατωτάτων, κέρδους τοῦ σφετέρου αὐτῶν ἕνεκα, καὶ τοῖς ἀσθενέσι τροφῆς καὶ προσπίπτοντες πόλεσιν ἀτειχίστοις, καὶ κατὰ κώμας οἰκουμέναις ἥρπαζον, καὶ τὸν πλεῖστον τοῦ βίου ἐντεῦθεν ἐποιοῦντο. οὐκ ἔχοντός πω αἰσχύνην τούτου τοῦ ἔργου, φέροντος δέ τι καὶ δόξης μᾶλλον. *Ad latrocinia conversi sunt, ductu virorum haud vilium, idque tum quæstus sui causa, tum etiam, vt victum quærerent egentioribus. atque adorti vrbes nullis mœnibus munitas, & pagorum more ædificatas, diripiebant, maximamque vitæ partem ita transigebant. Non enim ignominiosum habebatur hoc genus, sed gloriæ potius & honori erat.* Ideo non ignominiosam illis temporibus piraticam fuisse dicit, quia victus causa eam exercebant. Sed & ideo, quia neminem lædebant, nec abigebant boues aratores, nec de nocte vel ex insidiis in incautos grassabantur: sed exigua contenti stipe, secus atque nostris temporibus, sine injuria cujusquam iterum discedebant. Scholia Thucydidis prædicto loco: οὔτε βοῦν ἀροτῆρα ἐληλάτουν ἢ ἔκλεπτον, οὔτε νυκτὸς, οὔτε μετὰ φόνων ἐποίουν τὴν λῃστείαν. *non bouem aratorem surripiebant, nec de nocte, aut cum cædibus prædabantur.* Ergo &, cum obuiam cui fierent in mari, interrogari eos mos fuit, num latrones essent, nec abnuebant ipsi, aut erubescebant fateri. Extat testimonium apud Virgilium & alios, imprimis vero antiquissimum Homerum, Hymno Apollinis, vbi nescio quis aduenas affatur hoc modo:

> Ὦ ξεῖνοι, τίνες ἐστέ; πόθεν πλεῖθ᾽ ὑγρὰ κέλευθα;
> Ἤ τι κατὰ πρῆξιν, ἢ μαψιδίως ἀλάλησθε
> Οἷά τε ληϊστῆρες, ὑπὲρ ἅλα; τοί τ᾽ ἀλόωνται.

O hospites, qui estis? unde per mare nauigatis? an ad rem gerendam, num temere vagamini? quemadmodum latrones, qui in mari errant. Thucydides lib. I. δηλοῦσι καὶ οἱ παλαιοὶ τῶν ποιητῶν, τὰς πύστεις τῶν καταπλεόντων, πανταχοῦ ὁμοίως ἐρωτῶντες εἰ λῃσταί εἰσιν. ὡς οὔτε ὧν πυνθάνονται ἀπαξιούντων τὸ ἔργον, οἷς τ᾽ ἐπιμελὲς εἴη εἰδέναι, οὐκ ὀνειδιζόντων. *Hoc declarant etiam ueteres poetæ, apud quos illi ultro citroque nauigantes, ubique eodem modo interrogantur, numquid sint piratæ. quod neque illi, quos inter-*

interrogant, factum, vt se indignum inficiantur, neq; hi qui scire desiderant, id ipsis exprobrant. Quid? quod dii ipsi, veterum opinione, quamuis sceleratius, hanc nauigationem exercuerint? Nam quæ de Europæ raptu legimus, annon Iouem & ministros ejus arguunt piratas? Ecce Festum: *Europam*, inquit, *narrant a prædonibus raptam, & naue, quæ Iouis tutelam, effigiem tauri habuerit, in eam regionem esse delatam.* Retinenda isthæc lectio, tentata antehac ab erudito Senecæ interprete, qui pro *tutela Iouis, cujus tutela* emendarat. Sed nequidquam. Nam *effigies* hoc loco, quod παράσημον a Græcis dicitur: *tutela* vero *Iouis*, est ex fabula, qua Europam raptam a Ioue ferebant. Ouidius:

> *Ille pater rectorq; Deûm, cui dextra trisulcis*
> *Ignibus armata est, qui nutu concutit orbem,*
> *Induitur faciem tauri*

Atque hactenus de necessaria piratica. Quæ vero postea exercebatur, scelerata fuit. Nam & ad pecora furtiuas conuertabat manus, & alienas inuadebat subigebatque regiones, & insidias hominibus, fœminino præsertim sexui faciebat. Apparet ex exemplo proxime allato de Europa. Item Iside & Ganymede, quorum raptus piratarum opera fuisse, dubitari non debet. Testantur enim Lucianus, Diodorus Siculus, Herodotus & alii. Fulgentius lib. I. Mytolog. *Raptus Ganymedes, aquila non vere volucri, sed bellica, præda.* Et paulo post: *Rapuit Iupiter Isidem in vacca similiter, in naui hujusmodi picturæ. vt hoc certius esse cognoscas, nauigium Isidis AEgyptus colit.* Sic legendus est hic locus. Vulgati, *volucris*, &; *rapuit & is idem*, quorum verborum sententia nulla est. Ad Isidem Europamque addere & Helenam licet, quum & ipsam a piratis raptam testetur non modo Herodotus, sed & alii ex veteribus. Vnde ad postremum Seruius lib. I. Æn. de Trojanis temporibus: *Illo tempore inuadendarum terrarum causa fuerat nauigatio, vt Sallustius meminit; facili tum mutatione sedium.* & non ita multo post: *Hæc apud veteres erat maxima nauigandi caussa, ut popularentur terras.* Igitur hac piratarum sæuitia tandem homines commoti, primum odisse ipsos, se suaque defendere, mox & obuiam procedere; armisque vim eorum coercere cœperunt. Ita quartum nauigationis genus, militare scilicet, exortum. quo piratas, vt homines sceleratos publicosque generis humani hostes prosequebantur. Ostendit Iasonis exemplum, quem exscensionem facere prohibuerunt Colchi, non ob aliam causam, quam quia prædatum venisse arbitrabantur. Orosius lib. I. cap. 12. *Tantalus rex Phrygiorum Ganymedem Trois, Dardaniorum regis filium, cum flagitiosissime rapuisset, majore conserti certaminis fœditate continuit; sicut Phanocles poeta confirmat; qui maximum bellum excitatum ob hoc fuisse commemorat.* Quod hic Dardanorum rex contra vnum Tantalum fecisse memoratur, id postea Minos rex Cretensium aduersus omnes Græci maris prædones facere insti-

instituit. Thucydides lib.I. Μίνως παλαίτατος ὧν ἀκοῇ ἴσμεν ναυτικὸν ἐκτήσατο, καὶ τῆς νῦν ἑλληνικῆς θαλάσσης ἐπὶ πλεῖστον ἐκράτησε. καὶ τὸ λῃστικὸν, ὡς εἰκὸς, καθῄρει ἐκ τῆς θαλάσσης ἐφ' ὅσον ἠδύνατο. *Minos eorum quos auditu cognouimus antiquissimus classem comparauit, maximamque partem maris, quod Græcum nunc vocatur, in suam potestatem redegit. & latrones, vt est verisimile, quoad potuit, e mari sustulit.* Post Minoem hoc egerunt Corinthii, deinde Athenienses, tum Lacedæmonii, vt quisque populus præ cæteris mari plurimum valebat. Et hæc prima nauigandi causa. Quæ deinde populis haud paucis maximorum origo imperiorum ac potentiæ fuit. Recte Casaubonus in Comment. ad Polybium: *Quam necessaria res sit ad magnum imperium siue parandum, siue firmandum, habere in sua potestate mare, etiam mediocriter periti rerumpublicarum & eorum, quæ nunc cum maxime geruntur* οὐκ ἀνήκοοι, *non ignorant. Omnino magnæ potentiæ præsidium & quasi pignus est, semperque fuit, Mari dominari.* Thucydides de Græcis lib.I. *Qui classibus operam dederunt, ingentem potentiam sibi compararunt, tam ipso pecuniarum reditu & vectigalibus, quam imperio, quod in alios exercebant: Nam huc illucque nauigantes, insulas subigebant.* Sequitur secunda, quam vtilitatem esse diximus. Ex hac primum nata est ἐμπορικὴ, quæ non solum omnium terrarum commoda inter se permiscet, sed & societatem humanam, qua nihil suauius in vita, nihil naturæ conuenientius, perpetuo conseruat. Cicero lib. II. de nat. Deor. *Nauigiorum cursibus suppeditantur omnes vndique ad vitam copiæ, plurimisque rebus maritimis fruimur atque vtimur, propter nauticarum rerum scientiam.* Theodoretus Orat. II. de prouid. *Per mare longinquas peregrinationes facimus, & ea, quibus indigemus, a nobis inuicem petimus, simulque aliis, quæ ipsis necessaria sunt, rependimus. Nec enim aliquam terræ partem summus ille rerum administrator cultoribus suis omnia simul ad vsum victumque necessaria proferre passus est, ne nullius indigens copia mutuæ amicitiæ noceret.* Est autem ipsa quoque antiquissima, & sæpe a veteribus vna cum piratica exercita. Declarat Hymnus ex Homero antea adductus, & Thucydides aliquibus in locis. Iosephus lib. I. contra Appion. *Nihil nobis fuit priscis temporibus, quo Græcis innotesceremus, sicut Ægyptiis merces, quæ ab eis exportantur & ad eos rursus importantur, itemque habitatoribus Phœniciæ maritimæ, contractibus negotiisque incumbentes, lucri cupiditate. Sed nec latrocinio maris, ut aliæ gentes, majores nostri operam dedere, nec ad bella conuersi sunt, licet regio nostra multa millia fortium virorum aleret.* Reperiuntur, quibus origine habita est tam vetusta, vt non aliam nauigandi causam existimarent. Seruius: *Necessitate quærendarum rerum, quæ ante sponte sua cunctis proueniebant, homines nauigandi peritiam & studium repererunt.* Maximus Tyrius diss. XL. Οἱ πρῶτοι ἀνθρώπων οὔπω ναῦν εἰδότες, ἐρῶντες ἐπὶ μιξίας ἀγόμενοι μὲν ὑπὸ τῆς χρείας, εἰργόμενοι δὲ ὑπὸ τῆς θαλάσσης, εἶδον ὄρνιν ἐξ ἀέρος καταπλάντα νηχόμενον, εἶδον δὲ καὶ φόρτον φερόμενον, κούφως

ὑπὲρ τοῦ κύματος, σχεδίαν τινὰ φαύλην ἐξηργάσαντο. *Primi mortalium, cum inuentæ nondum essent naues, & commerciorum tamen amore ducerentur, quæ & necessitas exigebat, & prohibebat mare, auem forte fortuna e cœlo delapsam viderunt, quæ aquis innataret, aut aliam materiam, quæ in summo aquæ ferebatur, & ita nauim quandam exædificarunt.* Nota, perperam in versione φόρτος explicari rem *e naui delapsam*, quum ex Maximi sententia naues eo tempore nondum fuerint inuentæ, nec quidquam aliud indigitari possit, quam res (vt nos reddidimus) quæ summis innatare fluctibus solet, naturali sua leuitate. Verum, vt ex diuerticulo in viam reuertamur, falsa hæc eorum, quam prædixi, sententia. Qua enim quæso ratione commerciorum desiderio potuissent teneri, qui sciebant orbem vniversum necdum esse occupatum, ideoque nec reperiri, quibuscum negotia contraherent. Quid? quod & historia hoc docet, quæ Phœnices, & ex ipsis Tyrios auctores hujus nauigationis facit. Pomponius Sabinus, libr. I. Æn. *Phœnices condidere Tyrum in mari, propter merces, primi mortalium negotiatores in marina alea.* Dionysius Afer de iisdem:

Πρῶτοι δ' ἐμπορίης ἁλιδινέος ἐμνήσαντο.

primi negotiationem maritimam excogitarunt. Isthoc sensu capiendus Plinius, cum ait, lib. VII. cap. 56: *Mercaturas Pœni repererunt.* Polydorus Virgilius ad quamcunque mercaturam retulit, inuito Plinio, nisi eum suimetipsius oblitum esse arbitramur. Nam paulo ante emptionis & venditionis, hoc est alterius mercaturæ, quæ fit quotidie & inter quosuis homines, authorem Liberum tradiderat. Etiam Catullus eo animo de Tyriis:

Prima ratem ventis credere docta Tyros.

Porro quod superius de societate adjeci, facile experientia probatur. Thucydides quoque, cum ante ob latrocinia crebra Græciam incultam & a paucis habitatam ostendisset, Græcosque ipsos dispersos hic illicque per agros dixisset victitasse, subdit deinde: *Cæterum posteaquam Minos classe valuit, homines qui prope mare degebant, constantius habitabant: quin etiam ditiores quam ante facti, vrbes circumdederunt muris.* Maritima igitur ista negotiatio occasionem constantioris, & in ciuilem societatem conjunctioris vitæ Græcis præbuit. In quo potissimum notandum est, quod de constantia tradit. Quam enim ægre deseрantur vrbes rebus maritimis opportunæ, vel Cathaginensium docuerit exemplum, qui mori citius, quam recedere a mari voluerunt. Ex societate ista fluit claritas, nobilitasque, vt ostendit Josephus suæ gentis ac Phœnicum exemplis, quarum hæc vbique cognita & clara, illa vero vix vicinis satis nota fuit. Strabo lib. III, ex Turdidaniæ vrbibus, eas demum testatur esse nobilissimas, quæ fluminibus, æstuariis, aut mari vicinæ, διὰ τὰς χρείας, *propter commercia,* frequentiamque vltro citroque commeantium. Apud eundem Strato quo-

quoque, cogitans celebritatem Ammonis, delubrum ejus dei aliquando mare vicinum habuisse arbitratur, additque: *Non probabile, tantam ejus apud omnes gentes gloriam & famam esse potuisse, si omni tempore tam longe a mari abfuisset.* Confert ergo talis nauigatio non ad societatem tantum, sed & celebritatem famæ atque gloriam; quam longe melius faciliusque hujus, quam alius cujuscunque rei ope, non modo acquirimus, sed & conseruamus. Nam neque Græci celebres fuere, antequam nauigationibus incumberent: neque Romani, antequam Imperium suum vltra mare transferrent, crebrisque commerciis nomen suum late per orbem vniuersum ostentarent. Sic & in Ægypto Alexandria, in Africa Carthago, in Europa Byzantium, & vt ad recentiora veniamus, Venetiæ, Genua, in Italia; Massilia in Gallia; Antuerpia, Amstelodamum in Germania ad summam nominis claritatem peruenerunt. Non omittendum est, quod & cultiores redditæ sint gentes, si non per eam ipsam, occasione saltem ejus artis. Strabo lib. II. *Romani multas gentes in potestatem redactas, feras ob locorum naturam, quod vel aspera essent, vel importuosa, vel ob frigus aliisue de causis habitando incommoda, commerciis ante ignotis docuerunt vti, & de feris ciuilem vitam agentes redegerunt.* Ita nemo ignorat nostris etiam temporibus barbaras Indorum nationes, postquam nauibus ad eas iri, commerciaque institui cum ipsis cœperunt, factas esse mitiores. Nimirum artes & scientias pro se ipsa postulat, alias inuenit, alias jamjam inuentas alia in loca transportat. Testis syderalis rei scientia, & notitia ventorum, quam vtramque huic arti ferimus acceptam. Virgilius Georg. I. *Postquam mella Jupiter*

— decussit foliis ignemque remouit,
tunc alnos fluuii primum sensere cauatas,

Nauita tum stellis numeros & nomina fecit.

Seneca Medea versu 309.

Nondum quisquam sydera norat,
Nondum Boreas, nondum Zephyrus
Nomen habebant.
Ausus Typhis pandere vasto
Carbasa Ponto, legesque nouas
scribere ventis —

Etiam alias artes hac occasione accepimus. Neque gens est, nauigationi modo dedita, quæ non simul variarum artium notitia floruerit. Documento sit Sidonia, de qua Strabo lib. XVI. Σιδόνιοι πολύτεχνοί τινες παραδίδονται, καὶ καλλίτεχνοι καθάπερ καὶ ὁ ποιητὴς δηλοῖ πρὸς δὲ καὶ φιλόσοφοι περί τε ἀστρονομίαν καὶ ἀριθμητικὴν ἀπὸ τῆς λογιστικῆς ἀρξάμενοι, καὶ τῆς νυκτιπλοΐας. Ἐμπορικὸν γὰρ καὶ ναυκληρικὸν ἑκάτερον. Sic & Tyriorum nomen diuersarum artium inuentis celebratum; e quibus purpuræ tingendæ rationem Strabo, auri conflaturam

Plinius,

Plinius, ſcientiam fundendi æris in Hiramo Salomonis architecto, item gemmarum e cauernis montium exſcindendarum artem in Giblim, vt vocabantur, Sacer Codex commendat. Nam de reliquis nil addo artis hujus commodis. Vt præſertim, quod per eam omnia commodius, minore ſumptu ac labore, majore celeritate nobis comparemus. De qua re præclare B. Theodoretus in Orat.II. de prouidentia. *Quia profectiones, quæ per terram fiunt, plenæ laborum ſunt, quia non modo laborioſum, verum etiam impoſſibile erat, vt per has omnis inopia ſarciretur, maris dorſum extendit Deus, quod tam magnarum, quam paruarum nauium capax eſt, quæ multam neceſſariarum rerum copiam indigis hominibus aduehunt. Nam vnius nauis onera vix aliquot millibus jumentorum vehi poſſe videmus.* Atque hæc prima vtilis navigationis ratio, de qua & Plutarchus in Solone; Εμπειρία δόξαν εἶχεν, οἰκειουμένη τὰ βαρβαρικὰ καὶ προξενοῦσα φιλίας βασιλέων καὶ πραγμάτων ἐμπείρους ποιοῦσα πολλῶν. Altera ad ſanitatem pertinet. Nam & hæc per nauigationes recuperatur, & recuperata cuſtoditur. Docet frequens vſitataque apud Romanos nauigatio in Ægyptum hoc præcipuo fine inſtituta. Plin. lib. XXXI. cap. 6. *Principalis nauigandi vſus phthiſi affectis, aut ſanguinem egerentibus, ſicuti proxime Anneum Gallionem feciſſe poſt conſulatum meminimus. Neq; enim Ægyptus propter ſe petitur, ſed propter longinquitatem nauigandi. Quin & vomitiones inſtabili volutatione commotæ pluribus morbis capitis, oculorum, pectoris, medentur. omnibusq; propter quæ helleborum bibitur.* Plinius alius, hujus nepos, lib. V. Epiſt. 19. *Ante annos, dum Zoſimus libertus meus intente inſtanterque pronuntiat, ſanguinem rejecit, atq; ob hoc in Ægyptum miſſus a me, poſt longam peregrinationem confirmatus rediit nuper.* Celſus lib. III. c. 22. de tabe, & curatione ejus. *Opus eſt, ſi vires patiuntur, longa nauigatione; Ideoque aptiſſime Alexandriam ex Italia itur.* Item: *Si id imbecillitas non ſinit, naue tamen non longe geſtari commodiſſimum eſt.* Alexander Trallianus lib. IX. cap. 3. Κίνησις δὲ εἴπερ τι ἄλλο τοῖς ὑδεριῶσι συμβάλλεται, καὶ μάλιστα ἡ διὰ θαλάσσης. *Motus ſi quid aliud hydropicis conducit, præcipue qui fit per mare.* De conſeruanda valetudine teſtatur Ariſtoteles Problem. Sect. XV, prob. 12. *Qui in nauibus degunt, quamuis in aqua, coloratiores tamen ſunt, quam qui in paludibus. Nam aura, ſi commode adſpirat, coloris hilaritatem, præbere poteſt.* Quare Seneca Epiſt. LXXVIII. *Medicus tibi quantum ambules monſtrabit, quantum exercearis, & nauiges, & viſcera molli jactatione concutias.* Et Symmachus lib. VII. Epiſt. 18. *Fuerit benignitatis tuæ disquirere, vtrum crebra vectatio campi ac maris valetudinem meam juuerit.* Poſtrema nauigandi cauſa ſupereſt, quam voluptatem fecimus. Ea fit, cum nauigiis ad luxuriam inſtructis per lacus fluminaque oberratur. Talis nauigatio in ſinu Bajano Senecæ temporibus, vt ipſe docet Epiſt. LI. *Videre ebrios per littora errantes, & comeſſationes nauigantium, & ſymphoniarum cantibus perſtrepentes lacus quid neceſſe eſt.* Et mox: *Habitaturum tu putas unquam*

fuiſſe

fuisse in Vtica Catonem, vt prænternauigantes adulteras dinumeraret, & aspiceret tot genera cymbarum variis coloribus picta, & fluitantem toto lacu rosam, vt audiret canentium nocturna conuiuia? Talis ista in fossis Alexandrinis, de qua Strabo: *Super omnia memorabilis est turba eorum, qui ad festiuas illic dies per fossam Alexandria nauigant. Quæ fossa diebus ac noctibus nauicularum plena est, viros pariter ac mulieres vectantis, qui cantant ac tripudiant cum extrema lasciuia, ac impudentia.* Nec absimilis Cleopatræ & Iulii, cujus mentio apud Suetonium cap. 52. Item aliorum Regum apud Ægyptios, quam Appianus in prœmio, lex 2. ff. de Capt. & Postlim. commemorant. Pertinet huc illud Grypi apud Plautum in Rudente

Animi causa mihi nauem faciam, atque imitabor Stratonicum,
Oppida circumuectabor.

Nec mirum nauigationem aliquando inter instrumenta luxuriæ esse, cum ipsa luxum ferme gignat. Strabo libro VII. de Nomadibus: θαλάττης ἁψάμενοι, χείρους γεγόνασι. *Maritima re tentata, facti sunt pejores.* Idem paulo post, de nauigationibus: *Hæc quanquam videntur ad exuendam ferociam facere, tamen mores corrumpunt.* Quare & diuinus Plato *mare, vt magistrum malorum, quam longissime fugere eos præcipit, quibus Reipublicæ bene constitutæ forma cordi est,* sicut Autor idem testatur. Etiam Dicæarchus, teste Cicerone reprehendit Græcos in eo, quod mare tam cupide essent secuti. Verba Ciceronis extant lib. VI. ad Attic. epist. 2. *Dicæarchus multis nominibus in Trophoniana Chæronis narratione Græcos in eo reprehendit, quod mare tam secuti sunt.* Quanquam non deterior iccirco nauigatio, cum & bona afferat plurima, nec noxia sit, nisi eis, qui bonis ejus praue utuntur. Vt proinde ii, qui agunt ἡγεμονικὸν καὶ πολιτικὸν βίον, *vitam ejusmodi, vt aliis imperare velint, vel communi libertate frui,* possint, imo debeant habere καὶ ταύτην τὴν δύναμιν πρὸς τὰς πράξεις σύμμετρον, *etiam hanc vim actionibus conuenientem & respondentem,* vti ait Aristoteles lib. VII. Cum præsertim rationes extent plurimæ, quibus cauere morum rectitudini, probitatemque incorrupte seruare valeamus. Adscribam de iis verba Aristotelis, quæ extant dicto libro cap. 6, vt ea latine sonant. De commercio autem, inquit, & vsu maritimo, utrum ciuitatibus, quæ bonis legibus reguntur prosit, an obsit, magna est controuersia. Nocere enim ajunt, quo minus probis legibus viuatur, consuetudinem cum peregrinis, qui aliis legibus, atque moribus fuerint educati; obesse etiam variam hominum multitudinem. Fieri enim ex vsu maris permultos mercatores, qui partim res exportent, partim importent: aduersarique immensam eam turbam, quominus respublica bene regatur. Verum sublatis his incommodis palam est præstare, vt vrbs atque regio maritima sit, cum vt tuto ibi degatur, tum ut rerum necessariarum copia affatim suppetat. Nam

ad hostium impetum facilius sustinendum eos vtrimque auxilio commode juuari posse oportet;qua mari, qua etiam terra hostium periculo sunt liberandi. Cum vero ingruentibus hostibus clades est inferenda, si vtrimque id fieri nequeat, certe ex altera parte id facilius assequentur, quibus participatio est vtriusque commercii. In rebus etiam necessariis censenda facultas est, ea aliunde accipiendi, quibus ciuitas caret, quæque superflua sint, ea alio exportandi. Sibi enim ciuitas, non aliis, mercaturam exercere debet. Qui verò omni hominum generi forum, mercatumque apud se instituunt, eo videlicet spectant, vt reditus & vectigalia inde parent: qua immoderati quæstus cupiditate cum ciuitas libera & vacua esse debeat, hujusmodi mercatum in ea institui nihil est necesse. Porro quia multis locis & vrbibus naualia & portus etiam nunc opportune adsitos esse videmus, ita vt neque oppida ipsa occupent, neque ab iis admodum longe distent, sed mœnibus muniantur, & aliis ejusmodi propugnaculis: perspicuum est, si quid forte commodi ex mutuo hominum vsu accidat, id ad ciuitatem esse peruenturum; sin quid detrimenti, id euitari posse legibus, quibus sancitum, quos homines non oporteat, quos oporteat inter se versari.

CAPUT II.

A quo, & quando nauigatio sit inuenta.

Inuentionem nauigationis fabulæ diis, historia Phœnicibus attribuere. Phœnices qui, & vnde ita dicti. quis rex Eritræus Plinii, & Vsous Eusebii. Lacuna in Plinio monstrata. Trogi & Justini sententia de conditore Sidoniorum rejecta. Item Plinii de Cypro insula. Demsterus refutatus, quia nauigationis inuentum tribuit Britannis. Quæritur, an & ante diluuium nauigarint. Græcorum de Neptuno, Danao, & Jasone sententia partim rejicitur, partim explicatione illustratur.

Nauigandi sicut aliarum artium initium a Diis esse veteres crediderunt. Aliqui Prometheum fecerunt ejus auctorem, alii Janum, plures etiam Mineruam, vt cæterarum artium inuentricem. Qui rem a fabulis ad liquidum perducere voluerunt, Phœnicibus hanc laudem tribuere. Plinius lib. V. cap. 12. *Gens Phœnicum in gloria magna literarum inuentionis & syderum, naualiumque ac bellicarum artium.* Mela lib. I. cap. 12. *Phœnicen illustrauere Phœnices, solers hominum genus, & ad belli pacisq; munia eximium. Literas & literarum operas, aliasq; etiam artes, mare nauibus adire commenti.* Sic Diodorus lib. XII. *Magna Phœnices in rebus nauticis gloria celebrantur, tum multitudine nauium, tum singulari naui-*

gandi

gandi peritia a ſuperioribus ſuis accepta, aſſiduoque deinceps vſu exculta. Accedit his & Strabo lib. XVI. & Ariſtoteles, vel neſcio quis alius περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων, niſi quod in deriuatione nominis Phœnicii a recto aberret. Verba hæc ſunt: τοὺς Φοίνικας ὑπὸ τῶν ἑλλήνων φασί τινες προσαγορευθῆναι, διὰ τὸ πρώτους πλέοντας τὴν θάλασσαν, ἧ ἂν ἀποβαίησαν, πάντας ἀποκτείνειν καὶ φονεύειν. καὶ κατὰ γλῶσσαν δ᾽ ἐστὶ τὴν περῤῥαιβῶν, τὸ αἱμάξαι, φοινίξαι. *A Græcis ajunt quosdam Phœnices appellatos, quod primi mare nauigarent, & quicunque appellerent, omnes internecioni darent. nam Perrhæborum lingua* φοινίξαι *notat occidere.* Falſum hoc & Græculum commentum eſt, cui genti vſitatum, peregrinas voces ex ſuæ linguæ originibus deducere, & ita non ſibi tantum, ſed & aliis imponere. Quod hic quoque factum ſi quis dubitat, vel inde diſcat, quod ex ipſis Græcis alii plærique Phœnicen quendam hujus gentis commenti ſint authorem. E quibus hodie adhuc extant Strabo, Stephanus, Herodotus, & poetarum plurimi, quique ſequi ipſos ſolent ex Latinis Plinius & Hyginus. Sed quis iſte Phœnix? alii enim Lybiæ & Neptuni filium, alii Neptuni & Eryphiles, rurſum alii Agenoris & Semeles progeniem tradidere. Quorum ego quidem nullum eum duxerim, quem hic indagamus. Quare? quia gens Phœnicum reliquarum omnium eſt vetuſtiſſima. Philo apud Euſebium Præpar. I. Οἱ παλαιότατοι τῶν βαρβάρων ἐξαιρέτως φοίνικες. *Phœnices inter Barbaros ſunt antiquiſſimi.* Iam autem neceſſarium eſt, ſi Agenorem parentem ejus facimus, Moſis tempeſtate circiter vixiſſe, adeoque inter vetuſtiſſimos haud oportere referri. Si Neptunum Lybiamque, nihilo vetuſtiorem haberi poſſe, cum & Agenor matrem Lybiam habuiſſe dicatur. Quem ergo faciemus? Non profecto alium, quam Eſauum, Iſaaci filium, Abrahami nepotem. Quod facile colligitur hoc modo. Phœnicis appellatio a Græcis eſt, quorum linguam gens Phœnicum nunquam vſurpauit. Deſignat autem rubrum ſiue rutilum, quem & alias Romani Græcæ vocis imitatione Pœnum ſiue Punicum appellant. Hunc ſi Pœnorum vel Phœnicum lingua, quæ non alia iſtis temporibus quam Hebræa fuit, nominare velles, Edomeum diceres. Edomeus autem, qui in ſacris monumentis eſt Eſauus. Stephanus in Ἐδουμαῖος. Ἄδομα οἱ Ἰουδαῖοι τὸ ἐρυθρὸν καλοῦσιν, ὅτι ξανθὸν βρῶμα δοὺς τῷ αὐτῷ ὁ ἀδελφὸς τὰ πρωτεῖα εἰλήφει. *Adoma Hebræi rubrum vocant, quoniam cibo rutilo ei conceſſo, frater primatum ei præripuit.* Ab Eſauo igitur Phœnicia vocata eſt, Græca nominis translatione, cum ſermone Phœnicio diceretur Edomea. Ioſephus lib. II. Antiq. cap. I. Ἄδωμα ἑβραῖοι τὸ ἐρυθρὸν καλοῦσι, τὴν δὲ χώραν οὕτως πόλεως ἐγχωρήσας τῷ ἀδελφῷ ἐν Σαείρᾳ διῃτᾶτο, καὶ τῆς Ἰδουμίας ἦρχεν οὕτω καλέσας τὴν χώραν ἀπ᾽ αὐτοῦ. *Adoma Hebræi rubrum vocant, id nomen poſtea in regionem ipſam tranſlatum. Eſau enim Hebrone fratri conceſſa habitauit in Saira, & Idumææ imperauit, a ſe ipſo denominatæ.*

Nec

Nec est, vt dubites. nam & ipsa regio hoc docet; cujus termini quoniam cum Idumæa vetere conueniunt, diuersam designare non possunt. Josephus lib. II. Ant. cap. 1. πολλὴ γενομένη ποτὲ ἡ Ἰδουμαία, τότε πάσης αὐτῆς ἀπέσωζεν ὄνομα, καὶ τοῖς μέρεσι, τὰς ἀπὸ τῶν οἰκητόρων προσηγορίας διεφύλαξεν. *quondam late patentem terram Idumææ nomen complectabatur, cujus partes a primis colonorum deductoribus denominatæ, appellationes eas postea retinuerunt.* Per partes hic Iudæam intelligit, & Gazæorum, item Azotiorum regionem, aliorumque populorum omnium, qui Syriæ tractum littoralem inhabitant. Sed hæc ipsa vetus Phœnicia. Scylax scriptor antiquissimus: Ἐν τῇ Συρίᾳ οἰκοῦν τὰ παρὰ θάλατταν Φοίνικες. *Syriæ tractum littoralem habitant Phœnices.* Procopius Vandal. II. Ἡ ἐπιθαλασσία χώρα ἐκ Σιδῶνος μέχρι τῶν Αἰγύπτου ὁρίων, Φοινίκη ξύμπασα ὠνομάζετο. *Littoralis omnis tractus a Sidone usq; ad limites Ægypti Phœnicia vocabatur.* Consentit Plinius, nisi quod lacuna sit in verbis ejus, quam nunc indicamus: *Qui suptilius* (inquit lib. V. cap. 12.) *diuidunt, circum Euphratem Syriam. . . . Phœnicem esse volunt, & esse oram maritimam Syriæ.* Codices vulgati *Syriam Phœnicem* conjunctim præferunt, quam, si Plinium ipsum consuleres, se ignorare fateretur. Describitur hic regio, quæ Ortosiam & Pelusium interjacet, & mari est vicina. Iam vero Euphrates ad mare non pertinet, imo longissime a Iudæa & Idumæa, quam partes hujus Phœniciæ constituit, recedit. Intercesserunt ergo aliqua in textu, forsan ista: circa Euphratem Syriam, *circa Chersæum* aut *Eleuterum* Phœnicen esse volunt. Hæc vetustate deleta negligentior typographus cum assequi non poset, sine admonitione prætermisit. Cæterum si veteres Phœnices ab Esauo, vt profecto sunt, quis eos primos artis hujus crederet authores? quis quæso diu ante occupatas insulas non objiceret? Sic igitur tenendum est, Phœniciæ gentes reperisse quidem nauigationes, verum longo ante, quam hoc nomine venirent. An, cum adhuc Cananæi dicerentur? Eo enim tempore Sidona condidere, celebrem per nauigationes vrbem, ductu & auspicio Sidonis Cananæi filii, vt testatur Hieronymus contra Trogum & Iustinum. Etiam hoc non arbitror, quamuis fatendum sit, ad famam hujus rei illam vrbem populo Pœnorum plurimum profuisse. Quo ergo, inquis, tempore id factum est? Illo opinor, cum Chittim Iaphanis filius, Iapeti nepos, transiret in Cyprum, eamque insulam cum suis occuparet. Id quod annis paucis factum post diluuium. Meminit vt antiquissimus, sic omnium verissimus Historicus Hebræus: *Filii Iauanis; Elischa, Tarschich, Chitthim, Dodanim. Ab his diuisæ sunt insulæ gentium per teras earum.* Prolixius Iosephus lib. I. cap. 7. Postquam enim ob diuersitatem linguarum homines dispersos docuisset, subdit: εἰσὶ δ' οἳ καὶ περαιωσάμενοι ναυσὶ τὰς νήσους κατῴκησαν. *nec defuere, qui conscensis nauibus in insulas trajicerent,* & mox de Chettimo: Χέθιμος δὲ Χεθιμὰ τὴν νῆσον ἔσχεν,

Κύπρος

Κύπρος αὕτη νῦν καλεῖται. *Chethimus Chetimum insulam occupauit, quam nunc Cyprum vocant.* Quod vero is, quem dixi, filius Iaphanis primus omnium in insulam transgressus, mare nauigabile reddiderit, etiam ex eo adparet, quia insulis reliquis ab hac postea nomina sua Cananæi vel Hebræi indidere, & Chitthim vocarunt. Iosephus iterum: διὰ τοῦτο νῆσοί τε πᾶσαι καὶ τὰ πλοῖα τῶν παρὰ θάλασσαν Χεθιμ ὑπὸ Ἑβραίων ὀνομάζονται. *Ideo insulæ in universum, vt & pleraque maritima Hebræis Chethim vocantur.* Obseruandus est hic locus contra Plinium, qui Cyprum quondam continentem Syriæ putauit. Verba extant lib. II. cap. 90. *Et hoc modo insulas rerum natura fecit. Avellit Siciliam Italiæ, Cyprum Syriæ, Euboeam Beotiæ,* &c. Sane si Chitthim vel Cyprus eo tempore insula non fuisset, quo pacto cęteræ ab ea suum accepissent nomen? Habemus itaq; Chethimum insulam; habemus etiam Chittim Iauanis filium, Iapeti nepotem, præcipuum nauigationis authorem. Cum quo Dodanus frater vna ex Cypro profectus, postea in Rhodum transmisit, illamque insulam occupauit. Isidorus lib. IX. cap. 2. *Filii autem Japhet septem nominantur: Gomer, ex quo Galatæ, Magog, a quo arbitrantur Scythas & Gothos traxisse originem, &c. Filii Gomer, nepotis* (scribe, *nepotes*) *Japhet: Ascanaz, a quo Sarmatæ, Cethim, a quo Cithei, id est Cyprii, a quibus hodieque vrbs Scythia. Dodanim, a quo Rhodii.* Vide, num in vltimis legendum sit: *vrbs Cypri Citium.* Sic enim habet Hieronymus, vel Autor quæst. in Genes. e quo libro plæraque in suum transtulisse Isidorus videtur. *Cetim,* inquit, *sunt Cithii, a quibus hodie quoque vrbs Cypri Citium nominatur. Dodanim, Rhodii. Ita enim septuaginta interpretes transtulerunt.* Ex Rhodo primum omnium coloniæ in Europam deductæ, sub auspicio cujusdam ex Dodani filiis, quem Phaanath vocatum ferunt. Philo de Interp. nom. Heb. *Et ascendit Phaanath, Dodani filius, præcepitque naues maris fieri, & tunc diuisa est pars orbis tertia.* Tertia pars orbis procul dubio hic est Europa, quam Iapeti filiis a Deo destinatam nemo est, qui ignorat. Et quia non filii modo Iapeti, sed & Iapetus ipse nauigationem primus post diluuium vsurpauit, factum vt Neptunus diceretur. Clariss. Gerh. Vossius lib. I. Theol. Gent. cap. 15. *Japeto obtigere maris mediterranei insulæ, & continens Europa: vt in quam ex insulis vlterius veniretur. Hujus igitur posteris duplici scientia opus fuit: nautica ad transmittendum vastum mare, & equestri, vt in loca venientes longe lateque patentia, sed inculta, & sæpe syluestribus, efferis, ac venenatis animalibus obsessa, celerius tutiusque quam maxima spatia conficerent; donec de locis maxime sibi idoneis satis despicere possent, eaque inter se partirentur. Hanc esse causam existimo, cur Neptunum quem Japhetum interpretor, non nauticæ solum rei, sed equestri etiam præfecerint.* De hoc Neptuno capiendi Græci apud Eusebium in Præp. X, licet ipsos aliter interpretetur. Item ex Latinis Cicero, Hyginus, reliquique, qui naualis rei curam ei tribuere. An & Diodorus Siculus? vt censet Polydorus

lib.

lib. III. cap. 15. Ambigo; & diversum ſuadet locus ipſe; quem propterea adſcribo. Τῶν ἄλλων θεῶν, inquit, τῶν ἐκ Κρόνου καὶ Ῥέας γενομένων φασὶν οἱ Κρῆτες Ποσειδῶνα μὲν πρῶτον χρήσασθαι ταῖς κατὰ θάλασσαν ἐργασίαις, καὶ στόλους συστήσασθαι, παραδόντος αὐτῷ τὴν ἡγεμονίαν ταύτην τοῦ Κρόνου. *Inter alios deos e Saturno & Rhea genitos ajunt Cretenſes primum maris negocium tractare cœpiſſe Neptunum, claſſemq; inſtituiſſe, hanc præfecturam a Saturno adeptum.* Hic ſane Neptunus Cretenſis eſt. Deinde nauigationes non inſtituit, ſed claſſem, & maris aliquod imperium comminiſcitur. Denique Saturnum patrem habet, eumque ipſum inſularem, qui ſine nauibus eo venire non potuit. Videtur ergo verior Lactantii ſententia, lib. I. de falſa Rel. quam ita concipit: *De Neptuni ſorte manifeſtum eſt, cujus regnum tale fuiſſe dicimus, quale M. Antonii fuit infinitum illud imperium, cui totius oræ maritimæ poteſtatem Senatus decreuerat, vt prædones perſequeretur, ac mare omne pacaret. ſic Neptuno maritima omnia cum inſulis obuenerunt.* Firmat Euhemerus, antiquus author, apud eundem Lactantium lib. I. de falſ. Rel. cujus verba Ennius ſeruauit, cum inſcriptione priſca columnæ, in Triphilii Iouis aliquo delubro apud Cretenſes poſitæ, cujus ſententia hæc fuit: *Imperium dat maris Neptuno, vt inſulis omnibus, & quæ loca ſunt ſecus mare omnibus regnaret.* Porro ſi, quod ante dictum eſt, Japetus illiuſue filii Cyprum primo, tum deinde Rhodum, cæteraſque inſulas occupauere, patet vera eſſe, quæ de Cilicio mari præcedenti capite diſputauimus. Ex aduerſo autem labi Demſterum, & dum Britannis popularibus ſuis nauigationis originem & inuentum adſignat, contra rationem ipſam facere. Nam quod ex Plinio ab eo adfertur, ad Lib. VII. Roſſin. cap. 32, quomodo quæſo ſententiam ipſius ſtabilire poteſt? Verba ipſa audiamus: *Quoniam mentio nauigationis incidit, non erit alienum, de prima nauigandi origine nauigiorumque inuentione diſſerere. Præter ea, quæ ſatis frigide congeſſit in libris ſuis de rerum inuentoribus Polydorus Virgilius, dicendum hic, non Jano, non Herculi, vt eſt in fabuloſis poëtarum narrationibus, non Ægynetis, Phœnicibus, aut Tyrijs, ac ne Jaſoni quidem, vt video hiſtoricis quibusdam placuiſſe, deberi nauium excogitatarum vſum, ſed Britannis, easque conſtat omnino ſutiles fuiſſe.* Frigida profecto hoc ſunt, neſcio annon & ridicula. Sed amor patriæ tranſuorſum egit hominem, vt a veritate deflecteret, & popularibus ſuis pulchro commento blandiretur. Ac vellem ipſe ſolus hoc egiſſet, & non alius, cujus nomini nunc parco. Qui dum ipſe quoque nimium affectibus indulget, non potuit, quin repertæ nauigationis gloriam abſque vlla cauſa, etiam in ſpeciem probabili, Gallis aſſignaret. Verum hactenus de Iapeto, filiisque illius. Quos ſi ſub Phœnicum nomine Authores dicas comprehendere, non aduorſum me habebis. Licet vero videatur propius, cum Phœnicis, hoc eſt Eſaui ſoboles a mari rubro longius progreſ-

ſa Tyrum condiderit, vt Solinus cap. XXVI. Plinius lib. IV. cap. 22. Herodotus in Vrania, aliique referunt, creberrimisque nauigationibus ſibi maris aliquod adquiſiuerit imperium, accidiſſe vt ipſorum nauigationes quaſi primæ antiquiſſumæque, maxime a Græcis celebrarentur. Venio ad eos, quibus Noa nauigationis author viſus eſt. *Non injuria*, dicit Polydorus, Lib. III. de Inu. Rer. cap. 15. *& nauigandi, & condendarum nauium vſum primum a Noe, ante quem, quod memoriæ proditum ſit, nemo mare tentauerat, fluxiſſe credere conuenit.* Conſentit huic Gyraldus, Keckermannus, & quis non ex noſtri aut ſuperioris ſæculi hominibus? Ego vero non tam artem nauigandi inueniſſe arbitror, quam nauigiorum melius extruendorum rationem. Sane illa ejus nauigatio in vniuerſi inundatione nullo pacto dici poteſt iſtiusmodi fuiſſe, qualem hic deſcribimus. Nec enim nauigantis manu ac arbitrio dirigebatur, ſed vectura potius erat, quam ſola Dei prouidentia, nullo nauigantis vel conſilio, vel facto gubernabat. Quanquam hæc ſententia id dubitationis habeat, quod ſi tantum nauium extruendarum commodam rationem auctore Deo generi mortalium monſtraſſe dicamus, etiam ante vſus nauium, licet infrequentior minusque commodus extitiſſe videatur. Quod ſane vt per omnia negarem, meo animo perſuadere nunquam potui. Quid enim? Nonne credimus etiam ante diluuium orbem ab hominibus fuiſſe occupatum? nonne flumina & maria etiam tunc extitiſſe Sacer codex docet? Itaque in tanta diuturnitate temporis quis eſt, qui ſemel iterumque nauigatum, qualicunque denique ſcientia negare queat? Et innuere videtur Ioſephus, quando primas Iapetarum nauigationes ſine vlla admonitione, curioſus alioquin harum rerum indagator, commemorat. Quid? quod aliæ artes minus vtiles, minus neceſſariæ, tunc fuerint vſitatæ. quis ergo nauigationem ignoratam credat? Neque obſtat, ſi quis beneficio illius aliquos ſeruari potuiſſe dicat in diluuio, cumque id factum non ſit, ne ipſam quidem cognitam fuiſſe oggerat. Nam forte ratibus tantummodo aut acatiis vtebantur, quod genus contra imbrium violentiam valere non potuit. Deinde temporis diuturnitas obſtabat, qua, ſi vel maxime valuiſſet, fatigati tamen ad poſtremum ſuccubuiſſent. Accedebat denique diuina voluntas, contra quam nullam vim humanam ſatis eſſe validam nemo ignorat. Manet ergo meo animo perſuaſum, non ex vano ducendum, quod a Platone traditur, etiam ante diluuium notitiam hujus artis habuiſſe homines, ſed vna cum inſtrumentis ipſius per diluuium perdidiſſe. *Primo*, ait Lib. III. de LL, *propter paucitatem & infrequentiam non libenter alii alios aſpiciebant, nec certe vlla tunc videtur apud illos ratio fuiſſe vltro citroque aut per mare, aut per terram commeandi, deletis ſcilicet vna cum ipſis artibus commerciorum inſtrumentis*, Idem cenſuit Ovidius. Hinc lib. I. Metam. Fab.

 IV. qua

IV. qua ſtatum aurei ſæculi, & temporum ſequentium exſequitur:

Vela dabat ventis, nec adhuc bene nouerat illos
Nauita: quæque diu ſteterant in montibus altis
Fluctibus ignotis inſultauere carinæ.

Et Fab. VII. ejuſdem Libri, vbi de ipſo diluuio:

Occupat hic collem, cymba ſedet alter adunca,
Et ducit remos illic, vbi nuper ararat.

Cæterum vt Noa, de quo loqui cœpimus, nauigationis author haberi non poteſt, ita neque Ianus, ſub cujus appellatione apud Græcos veteres & Latinos Noa Hebræorum latebat. Sed nec Prometheus, cum & ipſe alius non fuerit. vt egregie demonſtrat Summus vir, Gerhardus Voſſius lib. I. de Theolog. Gentili. Quid de Danao dicam? qui quum poſt hos omnes vixerit, quo pacto author hujus rei dici poſſet? Euſebius Præp. X. *Cum diu ante Neptunum & Danaum Noa fuerit, gloria inuentæ nauigationis Græcis immerito tribuitur.* Recte, quanquam ſecundum ea, quæ de Danao dicuntur, Ægyptiis potius, quibus etiam alias Dionyſium Punicum tribuere compertum habemus, laus iſta conueniret. *Nauem* enim *Danaus ex Ægypto aduexit in Græciam*, ait Plinius Lib. VII. cap. 56. Danaumque in Ægypto primum fuiſſe, indeque expulſum eſſe, præter Scholiaſtem Apollonii, & Homeri interpretes, etiam Strabo lib. V. & Plutarchus de Amore prolis teſtantur. Verum & is ipſe Plinius oſtendit, apud Phœnices, de quibus primo diſputatum eſt, diu ante Danai ætatem nauigationes in vſu fuiſſe. Iaſonem vix addo, quem Lucanus lib. III. verſ. 193. Ouidius Amor. lib. II. Eleg. ii. Metam. lib. IV. Fab. vlt. Seneca Mædea verſ. 335. Salluſt. Hiſtor. II. & plures alii primum nauigaſſe ſtatuerunt. Diodorus enim manifeſte docet, illius temporibus nauigatum, etſi paruis tantum ratibus & acatiis. Καὶ πρῶτον, ait, περὶ τὸ πήλιον ναυπηγήσασθαι τὸ σκάφος, πολὺ τῷ μεγέθει καὶ τῇ λοιπῇ κατασκευῇ τὴν τότε συνήθειαν ὑπερβάλλον, διὰ τὸ σχεδίαις πλεῖν τοὺς τότε ἀνθρώπους, καὶ μικροῖς ἀκατίοις. *Conſtat primum ſub Pelio monte nauem, mole cæteroque apparatu longe majorem, quam conſuetudo tunc ferret, ædificaſſe. Quia ratibus illa tempeſtate & paruis acatiis homines nauigabant.*

CAPUT III.

Nauigatio primum rudis, vt exculta, & quibus authoribus exculta ſit.

Priſci rati vſi pro nauigio, Phœnices imprimis & Gerrhæi & Æthiopes & Siculi & Ligures. Etiam recentiores in nauium defectu. σχεδίαι. *vtres. Ratariæ. Ratium porro vſus antiquior,*

antiquior, quam vt Erythra earum auctor dici debeat, cujus Historia ex Agatarchide & Philone Biblio fusius exponitur, & monoxylon potius inuenisse ostenditur. Plinius forte emendatus. Quid monoxylon sit, & quomodo a Latinis nuncupetur, quibusque gentibus in vsu fuerit. Scapha vnde. Lintres, Aluei, quid. Baysius notatur. Trabariæ, Caudicæ. Plinius a glossa liberatus. Canones. Gandeiæ. Ploea. Polydorus & Gyraldus notati. Quid sint naues sutiles, διφθερινὰ πλοῖα vel ῥαπτὰ, & quis inuenerit. Plinius emendatur. Nauis, certum genus nauigii. Herodotus expositus. De εἰκοσόρῳ & πεντηκοντόρῳ, eorumque authoribus. Plinius, Diodorus Siculus, & alii explicati. Quis triremem, quatriremem, cæterasque naues excogitarit. Quis denique nauibus malum, vela, remos, gubernacula adjecerit. Diodorus contra Baysium exponitur.

NAuigationem rudem ac incultam ab initio fuisse, aliarum artium exemplis credimus. Quæ enim est, quæ non in processu demum creuerit? Igitur & ipsam paulatim & cum tempore excultam putabimus. Consistit autem perfectio ipsius in duobus: structura nauium, & nauigatione ipsa. Ambo ab initio simplicia fuere. Ac de structura quidem Isidorus lib. XIX. cap. I. & Annius Viterbiensis docent, nil in ea primis temporibus magis obseruatum, quam ne asseres & trabes, quibus rudi quodam vinculo inter se connexis nauigabant, soluerentur, vtque magnitudine sua stantes superne, vel sedentes caperent. *Rates* (Isidori verba sunt) *primum & antiquissimum genus nauigii, e rudibus lignis asseribusque consertum.* Maximus Tyrius Dissert. XL. *Solebant primi homines e leui materia* (σχεδίαν τινὰ φαύλην) *ratem subitariam contexere, quam firma tignorum compages inter se committeret.* Hinc Quintilianus lib. X. cap. 2. *Si nemo plus effecisset eo, quem sequebatur, ratibus adhuc nauigaremus.* Vtebantur autem hisce ratibus antiquissumi populorum, Phœnices, Æthiopes, Gerrhæi. Testes Plinius lib. VII. cap. 56, & Strabo lib. XVI. qui *Gerrhæos* ex Aristobulo (τὰ πολλὰ σχεδίαις εἰς τὴν Βαβυλωνίαν ἐμπορεύεσθαι) *frequenter ratibus in Babiloniam mercatum ire* refert. Idem auctor est, *in Æthiopiæ angustiis, quæ Dira vocantur, iis merces vltro citroque vehi.* Ratibus Siculi ex Italia in Siciliam primo mari placido transiuere, vt Thucydides testatur lib. VI. Ligures ratibus occupauerunt insulam Corsicam, si fides est Sallustio, cujus verba ex Histor. II seruauit Isidorus lib. XIV. cap. 6. Nec ad transmigrationes solum, vel mercaturas, sed & bella vsurpabant. Vnde Cicero in Verrem V. *Obstitisti, ne ex Italia transire in Siciliam fugitiuorum copiæ possent. vbi? quando? qua ex parte? cum aut nauibus, aut ratibus conarentur accedere.* Rates nauibus conjungit, quia in illorum defectu istas adhibebant. Florus lib. IV. cap. 2. *Missæ quoque a Basilio in auxilium ejus rates, quales inopia nauium fecerat.* Ast alterum confirmat Strabo:

Insulæ, inquit, *ante Nabatæam regionem sitæ ab hominibus tenentur, qui olim quieti, postea ratibus deprædari cœperunt eos, qui ex Ægypto nauigabant.* Ita Baleares *ascendere inconditas rates & prǽternauigantes subinde inopinato impetu terrere consueuerunt.* Florus lib. III. cap. 8. Σχεδίας hoc genus Græcos appellasse, sicut ex adducto ante Maximi & Strabonis loco, ita etiam Euripide intelligi potest. cujus Scholiastes: σχεδία, ναῦς ἀκατασκέυαςος, ἀπὸ ξύλων μόνων ἀπειρ́ίτως συντεθημένη. Additur: ἐπεὶ δὲ τοῦ πάλεως ἡ σὺν τάχει γινομένη ναῦς οὕτω καλεῖται. Perite: nam & vtres, foeno paleisque repletos, quibus ad trajicienda flumina in necessitate vtebantur, Xenophon σχεδίας vocat lib. I. de Exped. Cyri. *Ratarias* appellauit Gellius X. cap. 25. & Isidorus lib. XIX. cap. 1. Quamquam hic certum genus, ad similitudinem ratium factum, potius sub hoc vocabulo intellectum velit. *Schedia* Lucilius, in Satyr. hoc versu:

Qui schedium facit inconditum & inelaboratum.

Schedia, dicit Festus, *genus nauigii inconditi, trabibus tantum inter se connexis facti, quo mericimonia circumferunt.* Porro de auctore ratium ita Ethicus, vt testis est Gyraldus de Nauig. *Pyrrhonus magus antiquissimus ratem primam in Lydia fabricauit.* Et certe etiã Isidorus Lydos *primum peruium mare vsibus humanis fecisse* asserit, verum *fabricata naui*, quam hic male Gyraldus cum ratibus confundit. Vt ideo aut de hoc, aut de isto dubitandum sit. Nam & Plinius dissentit, qui de ratibus sic scribit, lib. VII. cap. 56. *Nauigabatur iis inuentis in mari rubro inter insulas a rege Erythra. Sunt tamen qui Mysos & Trojanos prius excogitasse in Hellesponto putent.* Sed vtrumque falsum. Hausit quidem, quod de Erythra vel Erythreo scribit, absque dubio ex Agatarchide, cujus apud Strabonem lib. XVI. verba sic se habent: Πέρσης τὶς ἐρύθρος ἱπποφορβίου τινὸς ὑπὸ λεαίνης οἴστρῳ καταχομένης ἐξελαθέντος μέχρι θαλάττης κἀκεῖθεν εἰς νῆσον τινὰ διάραντος σχεδίαν πηξάμενος πρῶτος περαιωθείη πρὸς τὴν νῆσον. *Persa quidam Erythra nomine, cum aliquando grex equorum leænæ asylo exagitata vsq; ad mare compelleretur, atq; inde in quandam insulam transmitteret, constructa rate primus in eam transiuit, aduertensq; commode habitari posse, gregem iterum in Persas abegit, missis autem in eam aliasq; insulas & maritimam oram coloniis, pelagus de suo nomine vocauit.* Insula cujus hic fit mentio, Nearcho & Orthagoræ Τυρρίνη est. Ajunt enim apud prædictum Geographum, *insulam Tyrrhinem in alto mari versus Austrum jacere, duobus M stadiorum a Carmania distantem, in qua Erythræ sepulchrum ostenditur. Ingentem esse tumulum, & syluestribus palmis consitum, atq; hunc in iis locis regnasse, & de se mari nomen imposuisse.* Vnde apud Plinium prædicto loco pro *inter insulas*, *in tirina insula* legendum alicui videri posset. Maxime cum haud consentaneum sit vero, Plinium (vt harum rerum curiosus indagator esse solet) *inter insulas* simpliciter, nullius facta mentione scripsisse, in ejusmodi præsertim capite, quod accura-

tam harum rerum explicationem profitetur. Nisi forte quis pro *in Tirina* vel *Tyrrhina*, *Tiro* legere velit, de qua insula mentionem facit Sanchuniathon, antiquissimus Phœniciarum rerum scriptor, quique eum Græce transtulit, Philo Byblius apud Euseb. lib. I. Præp. Eu. cap. 10. εἶτα, inquit, φησὶ τὸν Ὑψουράνιον οἰκῆσαι Τύρον, καλύβας τε ἐπινοῆσαι ἀπὸ καλάμων καὶ θρύων καὶ παπύρων, στασιάσαι δὲ πρὸς τὸν ἀδελφὸν Οὔσωον, ὃς σκέπειν τῷ σώματι πρῶτος ἐκ δερμάτων ὧν ἴσχυσε συλλαβεῖν θηρίων εὗρε, ῥαγδαίων δὲ γινομένων ὄμβρων καὶ πνευμάτων παρατριβέντα τὰ ἐν τῇ Τύρῳ δένδρα πῦρ ἀνάψαι καὶ τὴν αὐτόθι ὕλην καταφλέξαι. δένδρου δὲ λαβόμενον τὸν Οὔσωον καὶ ἀποκλαδεύσαντα πρῶτον τολμῆσαι εἰς θάλασσαν ἐμβῆναι. *Iam Hypsuranium tradit in Tyro domicilium suum collocasse, ac tuguriorum ex calamis cum junco papyroque contextis efficiendorum artem excogitasse, grauesque cum Vsoo fratre inimicitias exercuisse. Ac princeps quidem Vsous pellibus, quas feris a se captis detraxerat, corpus tegere instituit. Cumque turbulenta imbrium ventorumque tempestate coorta ex Tyri arborum collisione ignis exarsisset, quæque ibi erat syluam accendisset, arbore cujus ante ramos amputauerat, nauigii loco vsus primus sese ausus mari committere.* Sane Tyrus illa ipsa Orthagoræ Tyrrhina. Nec *Vsous* (quem Gyraldus male *Vsonem* nominat) alius, quam Erythreus. Patet vel ex nominis conuenientia. Quis enim Erythræus, nisi Phœnix? Quis autem Phœnix, nisi Esauus? vti antecedenti capite ostensum est. Iam Vsous & Esauus, quantum est, quod a se differunt? Deinde studium venandi, odiaque quæ exercuisse dicitur cum fratre, Esauum, id est Erythræum facile demonstrant. Cultus quoque habitusque corporis eum docent. Nam pelles ferinæ quales? nisi eæ *quarum odor, sicut odor agri?* vt diuinus auctor loquitur. Itaque si Erythræus rex in nauigatione quid inuenit, id existimandum est fuisse, quod μονόξυλον appellauere. Cum præsertim Agatharchides non absolute πρῶτος σχεδίαν ἐπήξατο, vt est apud Strabonem, scripserit, sed πρῶτος τῶν ἐκεῖσε, sicuti ex Photio colligimus. Necesseque sit, secundum ea, quæ de prima nauigatione supra disputauimus, longe ante omnes eos, quos hucusque nominaui, rates extitisse. Est autem μονόξυλον nil aliud, quam paruulum nauigium ex vna arbore excauatum. De quo Virgilius lib. I. Georg.

> *Et passim riuis currentia vina repressit,*
> *Vt varias vsus meditando extruderet artes.*
> *Tunc alueos fluuii primum sensere cauatas.*

Heliodorus σκάφος ἀπὸ μόνου ξύλου καὶ πρέμνου κοιλόμενον appellat. Ita enim de Ægyptiis prædonibus lib. I. cap. 3. ἐπιβαίνει τὸ σκάφος αὐτός τε καὶ ὁ Θέρμουθις, καὶ τρίτος ὁ ἐρέτης, οὐ γὰρ πλοιόνας οἷά τε φέρειν τὰ λιμναῖα σκάφη ἀπὸ μόνου ξύλου καὶ πρέμνου παχέως ἑνὸς ἀγροικότερον κοιλούμενα. *Adscendit in scapham, ipse cum Thermute & tertio, qui remigis munere fungebatur, nec enim plures capiebant nauigia ista*

fluuia-

fluuiatilia, ex vnico ligno & trunco agrestius excauata. De hac capacitate ipsorum etiam Xenophon testatur lib. VI. *Postera die,* ait, *monoxyla adducunt, quibus singulis terni homines continebantur.* Ergo Plinius cum admiratione lib. XVI. cap. 41. *Germaniæ prædones,* inquit, *singulis arboribus cauatis nauigant, quarum quædam & triginta homines vehunt.* Quod autem σκάφη nuncupauit Heliodorus, obseruandum est: Nam σκάφος, ἀπὸ τοῦ σκάπτεσθαι, quod significat cauare. Est ergo scapha proprie hoc genus. vnde Polyænus lib. V. in Tyanicho: δεξάμενος σκάφας ἢ μονοξύλους, ἑκάστην ἕνα ἄνδρα δέξασθαι δυναμένην. *capiens scaphas vel monoxylos, quorum quisque vnum virum capiebat.* Lintres alias dixere. Glossæ veteres: *Lintres,* μονόξυλα. Liuius lib. XXI. cap. 26. *Ingens coacta vis est nauium lintriumque temere ad vicinalem vsum paratarum, nouasque alias primum Galli inchoantes cauabant ex singulis arboribus, deinde & ipsi milites, simul copia materiæ, simul facilitate operis inducti, alueos informes, nihil dummodo innare aquæ, capereque onera possent, curantes faciebant.* Sidonius Apollinaris in Panegyricis

Prædæ præda fuit, cum concitus agmine toto
In pugnam pirata coit, pars lintre cauata
Iam dociles exponit equos ——

Etiam *aluei* vocabulum hoc genus designat: Vellejus lib. II. cap. 107. *Vnus e Barbaris, ætate senior, corpore excellens, dignitate quantum ostendebat cultus, eminens, cauatum, vt illis mos est, ex materia conscendit alueum, solusque id nauigii genus temperans ad medium processit fluminis.* Et talis, in quo Romulus & Remus expositi fuerunt. Ouidius lib. II. Fastor

Sustinet impositos summa cauus alueus vnda.
Heu quantum fati parua tabella tulit!
Alueus in limo syluis appulsus opacis,
Paulatim fluuio deficiente sedet.

Liuius lib. I. cap. 4. *Tenet fama, cum fluitantem alueum, quo expositi erant pueri, tenuis in sicco aqua destitisset.* Propertius

Aut quid nam fracta gaudes Neptune carina,
Portabat sanctos alueus ille viros.

Locus clarior, quam vt a Baysio in dubium vocari possit: cum quo conuenit etiam Plutarchus, quando ait: fuisse qui dicerent, cum alii cum suis nauibus periissent, Romulum ac Remum in sua scapha (ἐν σκάφῳ ἐν ᾧ ἦσαν οἱ παῖδες) seruatos esse. Alias *trabarias* has naues vocauere. Isidorus: *Trabariæ amnicæ naues, quæ ex singulis trabibus cauantur, quæ alio nomine littorariæ dicuntur.* Hinc Virgilius III. Æneid.

—— *vastumque caua trabe currimus æquor.*

apud Isidorum etiam *caudicæ* vocantur, verum falso, vti alias docebo.

Cæterum

Cæterum & hoc genus valde vsitatum fuit antiquis; Phœnicibus cumprimis, Ægyptiis, Germanis, Gallis, Italis, ut ex adductis testimoniis apparet. De Hispanis etiam testatur Strabo lib. II. *ad Cordubam*, ait, *nauigant scaphis fluuiatilibus, quas nostra ætate primum fecere*, τὸ παλαιὸν δὲ καὶ μονοξύλοις, *antiquitus vero etiam monoxylis*. Et alio loco de Lusitanis: *Nunc monoxylis vtuntur*. Ita Plinius de Indis: *Regio, ex qua piper monoxylis lintribus* (interpretis, non Plinii τὸ *lintribus* videtur) *Baracen conuehitur, vocatur Cottonare*. Durauit in his ad nostra vsque tempora: Nam Pontanus de insulis S. Laurentii. lib. II. Hist. Amstel. cap. 24. *Nauigandi artificio carent, lintres tamen, cujusmodi Arrhianus in periplo Rubri maris* μονόξυλα *vocat, piscationis gratia habent, ipsi canonas appellant*. Nota *canonarum* vocem, qua vt aliæ gentes, ita & Germani nostri ad designandum hoc genus utuntur. Neque alia videtur *canna* Micipsarum, cujus mentio est apud Iuuenalem: Satyra V.

—— illud vestris datur alueolis, quod
canna Micipsarum prora subuexit acuta.

Canna, inquit Scholiastes, *genus nauis, quod gandeia dicitur, vt sit gandeia Micipsarum, id est Afrorum. Gandejam enim soli Afri id est Zamæi, vel vt alii Byzanceni, vt alii Parcæ inuenerunt*. Certe cannam idem esse cum arundine post alios Agrætius nos docet. Jam vero supra naues istiusmodi ex arundinibus confici ostendimus. Forte & apud Gellium lib. X. cap. 25. pro *catta*, *canna* scribendum est. Nam catta, quod & Ms. meus retinet, ego quidem alibi legisse non memini. Satis de monoxylis; ad illud genus venio, quod Græci πλοῖα vocauere. Nam cum itinera majora homines susciperent, vel etiam ad bella venirent, tum in vnaquaque naui plures requirebantur, quam quot hi lintres capiebant. Ergo vel ratem fecere, lateraque ejus cratibus muniuere salignis, exemplo Vlyssis, de quo scribit Homerus Odyss. E. vel tabulas plures in ueram nauigii formam combinarunt. Idque factum paulo post Phœnicis tempora, ex inuento Samothracum. Philo Biblius ex Sanchoniatone apud Euseb. lib. I. de Præp. Euan. cap. 10. ἐκ δὲ τοῦ Συδὺκ Διόσκουροι, ἢ Καβειροὶ, ἢ Κορύβαντες, ἢ Σαμοθρᾶκες· οὗτοι φησὶ πρῶτο πλοῖον εὗρον. *Ex Sydyc Dioscuri, seu Cabiri, seu Corybantes, seu Samothraces orti, hi dicuntur ploeum* (πλοῖον) *invenisse*. Polydorus Vergilius lib. III. cap. 15. de rer. inuent. & Gyraldus 1. de nauig. hunc locum de quacunque naui explicant. Nobis secus visum est, vel ideo, quia paulo ante de Vsoo loquebatur, cujus nauigationis tam cito dememinisse non potuit. Quale vero id Dioscurorum nauigium fuerit, haud constat. Nam cymbam, quæ & ipsa πλοῖον est, Phœnices, lembum Cyrenæi, celocem Rhodii excogitarunt. Myoparonem inuenere Tyrrheni, Phaselum Campani, scapham Illyrii. Quæ cuncta πλοῖα a scriptoribus vocantur. Fuerit ergo aliud quoddam genus,

ſpecie ſua magnitudineque ab his omnibus diuerſum. Nec a prædictis modo, ſed & illo πλοίῳ, quod Artabanus apud prædictum Euſebium Moyſen inueniſſe teſtatur. Cujus forma Britannorum illis ſimilis eſſe potuit, quæ Cæſar ſic deſcribit: *Carinæ primum ac ſtatumina ex leui materia fiunt, reliquum corpus viminibus contextum coriis integitur.* & Lucanus lib. IV. ver. 134.

Primum cana ſalix madefacto vimine paruam
texitur in puppim, cæſoq; inducta juvenco
Vectoris patiens tumidum ſupernatat amnem.

Sane nauibus hujuſmodi Æthiopes, Ægyptii, Sabæi vtebantur, id eſt illi populi, apud quos Moyſes primis temporibus viuebat. Agatharchides apud Photium: τῶν Σαβαίων τοῖς δερματίνοις οὐκ ὀλίγοι πορείοις χρῶνται. *Sabæorum non pauci nauibus coriaceis vtuntur.* Strabo lib. XVI. Εμπορεύεται Σαβαῖοι τὰ ἀρώματα ἀπὸ τῆς Αἰθιοπίας, πλέοντες ἐπ' αὐτὰ διὰ δερματίνοις πλοίοις. Δερμάτινα πλοῖα hic illa ipſa *coriacea*, quia e pellibus ac coriis fiebant. Nam & Xiphilinus ita Britannorum nauigia nominauit. Straboni alias διφθερινά. Διφθερινοῖς τε πλοίοις ἐχρῶντο (de Luſitanis loquitur lib. III) ἕως ἐπὶ βροχοῦ διὰ τὰς πλημμυρίας καὶ τὰ τενάγη. Nempe διφθέρα idem eſt, quod Δέρμα. Latinis ſunt *ſutilia*. Virgilius lib. VI. Æneid.

—— gemuit ſub pondere cymba
Sutilis, & multam accepit rimoſa paludem.

Sidonius Apollinaris Car. VII. verſ. 375.

—— pelle ſalum ſulcare Berinnem
Ludus, & aſſuto glaucum mare findere lembo.

Cauſa, quia coria & pelles circumſuebantur. Plinius lib. VII. cap. 56. *Etiamnum in Britannico Oceano vitiles naues corio circumſuto fiunt.* *Sutiles naues* legendum eſt, vti Mss innuunt, in quibus *vtiles* reperitur. Niſi quis illud *vitiles* a viere, quod apud priſcos eſt ſuere, vel ligare, deriuare velit. Quanquam hoc magis videatur probum. Plinius lib. XXIV. cap. 9. *Geniſta vinculi vſum præſtat. Dubito an hæc ſit, quam Græci auctores ſparton appellauere, & numquid hanc deſignauerit Homerus, cum dixit: Nauium ſparta diſſoluta. Nondum enim fuiſſe Africanum vel Hiſpanum ſpartum in vſu certum eſt. Et cum ſutiles fierent naues, lino tamen non ſparto vnquam ſutas.* Obſerua quæ de lino tradit. Conſentit enim Feſtus, cujus verbis ex collatione præcedentium lux adfundenda eſt. *Serillia*, inquit, *Verrius appellari putat nauigia Hiſtrica & Liburnica, quæ lino ac ſparto condenſantur, a conſerendo & contexendo dicta, quia dixit Pacuuius in Niptris: Nec vllam ſubtus cohibet compagem aluei, ſed ſuta lino & ſparteis ſerillibus.* cum περιφραστικῶς *& ficto vſus ſit, pro funiculis, quæ ſparto conſeruntur.* Cæterum vt lino, ita loris quoque circumſuebantur. Varro apud Gellium lib. XVIII. cap. 3.

Liburni

Liburni plerumq; naues loris suebant. Et quia suebantur, ῥαπτὰ πλοῖα nominata sunt. Strabo lib. VII. de Putri palude: ἑλώδης δ' ἐστὶ σφόδρα, καὶ ῥαπτοῖς πλοίοις μόγις πλώϊμος. Porro circa illa ipsa Moysis tempora nauis inventa est ab Atlante in Libya. Clemens lib. I. Strom. Ἄτλας ὁ Λίβυς πρῶτος ναῦν ἐναυπηγήσατο. *Atlas Libycus nauim primus ædificauit.* Per *nauim* iterum hoc loco non intelligo quamcunque, verum talem, cujus & magnitudo πλοῖα superabat, & remi certo ordine disponebantur. Cujusmodi aqud Græcos fuere, quæ εἰκόσοροι sunt dictæ. Nam hoc genus singulari nauium vocabulo venire, tam ex Græcis, quam Latinis aliqui ostendunt. Curtius lib. IV. cap. 5. *Traduntur & duodecim triremes, cum suo milite ac remige, præter eas triginta naues, & piratici lembi.* Hic profecto aliud sunt lembi, aliud naues, aliud triremes. Lembi minima nauigia, id est πλοῖα, triremes maxima, media vero inter ista, naues. At talia non sunt, nisi ea, de quibus diximus. Liuius lib. XXXVII. cap. 9. *Liuius a Cannis cum triginta nauibus, & septem quatriremibus, quas secum Eumenes rex adduxerat, Hellespontum petebat.* Diodorus Siculus Hist. II. Αἰχμαλώτους γὰρ εἴληφε τριήρεις τριακοσίας, καὶ τετράκοντα ναῦς. *Cœpit triremes trecentos, naues quadraginta.* Apparet quoque ex his locis, verba Plinii de Danao (quibus eum aliqui nauigiorum repertorem in commune asserunt) pariter non de omnibus, sed singulari genere, tali scilicet, accipienda esse. Et confirmat Apollodorus lib. II. Bibliot. istis verbis: Γίγνονται δ' ἐκ πολλῶν γυναικῶν Δαναῷ θυγατέρες πεντήκοντα, ὃς καὶ ναῦν πρῶτος κατεσκεύασε, τὴν κληθεῖσαν, ὡς ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν θυγατέρων αὐτοῦ, πεντηκόντορον, ἐν ᾗ τὰς κώπας ἐνθέμενος, ἔφυγε. Sic hic locus legitur in editis, & plerisque Mſ. Palatinus quidem codex verba illa, τὴν κληθεῖσαν, & sequentia non agnoscit: agnoscit tamen Scholiastes vetustissimus Homeri, vt de iis, mihi quidem, dubitandum nihil videatur. Pentecontorum autem inuenisse scribit, hoc est nauem quinquaginta remorum. Vt ergo Atlas Libyæ viginti remis aliquam instruxit, ita hic postea numerum remoru m magnitudinemque auxit, & decem insuper ac quinque ab vtroque latere adjecit. Secutus inde Iason, & similis formæ nauim primus in Græcis extruxit. Quemadmodum ante in Ægypto Sesostris. Herodotus: Τοῦτον ἔλεγον οἱ ἱερέες πρῶτον μὲν πλοίοισι μακροῖσι ὁρμηθέντα ἐκ τοῦ Ἀραβίου κόλπου τοὺς παρὰ τὴν Ἐρυθρὴν θάλασσαν κατοικημένους καταστρέφεσθαι. *Hunc aiunt sacerdotes primum longis nauibus Arabicum sinum præteruectum, populos rubri maris accolas in potestatem suam redegisse.* Sunt qui Herodotum aduersari aliis existimant, & τῶν μακρῶν auctorem, id est earumpse pentecontero-rum Iasonem facere conantur. At hi parum circumspecti. Non enim primum reperisse hasce naues ait, sed primum ex Ægyptiis, & regibus, cum iis nauigasse in Arabiam, primum eas vsurpasse ad bellum. Diodorus lib. I. de eodem:

Ἔπειτ' εἰς τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν ἀπέστειλε στόλον νεῶν τετρακοσίων πρῶτος τῶν ἐγχωρίων μακρὰ σκάφη ναυπηγησάμενος. Τῶν ἐγχωρίων inquit, quod profecto ſatis monſtrat, nil aduerſum oportere videri, ſi qui aliis in locis eadem nauigia excogitaſſe ferantut. Quo etiam reſpectu verum eſſe poteſt, quod de Liparo, qui ante Æolum Jaſonemque vixit, traditur. Nam & ipſe longis iſtiusmodi nauibus, ſed in Italia nauigaſse videtur. Λίπαρον, inquit Diodorus, Αὔσονος ὄντα τοῦ βασιλέως υἱὸν ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν καταστασιασθῆναι. Κυριεύσαντα δὲ νεῶν μακρῶν καὶ στρατιωτῶν ἐκ τῆς Ἰταλίας φυγεῖν, εἰς τὴν ἀπὸ τούτου Λιπάραν ὀνομασθεῖσαν. *Poſtea vero Liparum Auſonis regis filium diſsidentem a fratribus inſulam occupaſſe ferunt. Longis enim nauibus & ex Italia in eam fugit.* Quanquam triacontoris potius hic Liparus, quam pentecontoris vſus eſse potuit. His videlicet nondum a Iaſone in Græcia repertis, adeoque nihil adhuc notis in Italia, iſtis temporibus. Cæterum nec numerus remorum, nec nauigiorum magnitudo ſatis adhuc creuerat. Itaque cum hactenus vna tantum ſerie diſpoſitos haberent remos, Erythræi alteram adjecere. Plinius, ex Damaſthene, vel Demaſthene vt alii, vt ego cenſeo ex Damaſthe, qui vixit tempore Herodoti: *Erythræi primum biremem inuenere.* Non ita multo poſt plures etiam ordines accedebant. Nam annis circiter trecentis poſt excidium Trojanum, totidemque ante Cambyſen, Aminocles Corinthius triremem reperit, ſi Herodoto, Thucydidi, & Diodoro, magnis ſane viris, fidem adhibemus. Diſsentit enim Clemens lib. I. Strom. & Sidonios eam primos extruxiſse ſcribit. Quanquam in latina verſione ſcriptoris ejus, a Gentiano Herueto adornata, & Baſileæ Anno MDLXVI edita obſeruem adjectum in margine τρήροτον. forte quia ita reperit in ſuo codice, & quale genus eſset ignorauit. Vnde credo plane ſcribendum τρίκροτον, vt eſt in editione Commelini, & non trium ordinum, ſed trium remorum nauim exponendum eſse. *Quadriremem*, pergit Plinius, *Ariſtotoles Carthaginenſis, quinqueremem Neſichthon Salaminius inuenere.* Diodorus aliter. Ἀκούων, inquit lib. XIV. ὁ Διονύσιος ἐν Κορίνθῳ ναυπηγηθῆναι τριήρη πρῶτον, ἔσπευδε κατὰ τὴν ἀποικισθεῖσαν ὑπ' ἐκείνων πόλιν αὐξῆσαι τὸ μέγεθος τῆς τῶν νεῶν κατασκευῆς. ἤρξατο οὖν ναυπηγεῖσθαι τε τριήρεις καὶ πεντήρεις καὶ σκάφει, πρῶτος ταύτην τὴν κατασκευὴν τῶν νεῶν ἐπινοήσας. *Dionyſius cum accepiſſet Corinthios triremes primum ædificaſſe, in deducta illinc vrbe ſtructuram nauium amplificandam eſſe cenſuit. Triremes igitur & quinqueremes cum ſcaphis primus ejusmodi ſtructuram commentus, ædificare cœpit.* Et paulo ante clarius: *Fabricari inſtituit* ναῦς τε τριήρεις καὶ πεντήρεις, οὐδέπω κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους σκάφους πεντηρικοῦ νεναυπηγμένου. *Triremes ac quinqueremes, nemini ad id tempus cognito quinquereme.* Porro Sex ordinum Zenagoras Syracuſius, eodem Plinio teſtante, ab ea ad deceiremem Neſigiton fecere.

Alexan-

Alexandrum magnum ferunt instituisse ad duodecim ordines. Philostephanus Ptolemæum Soterem ad quindecim. Demetrium Antigoni ad triginta. De quo etiam Plutarchus apud Photium : Μέχρι Δημητρίου Ἀντιγόνου παιδὸς, ὃς πολιορκητὴς, οὐδεὶς εἶδεν οὔτε πεντεκαιδεκήρη ναῦν πρότερον, οὔτε ἑκκαιδεκείρη. Ptolemæum Philadelphum ad quadraginta. Ptolemæum Philopatorem ad quinquaginta. Potest ex hoc loco æstimari, quantis incrementis nauium extruendarum artificium ad fastigium suum accelerauerit. Nec in nauigatione ipsa quid omissum, quod vsui esse videbatur. Et quia rudis ab initio fuit, Germanorum more, quorum nauigia nec velis ministrantur, nec remos in ordinem adjunctos habent: Annis circiter viginti post aduentum Danai in Græciam, Dædalus malum, filius ipsius Icarus vela inuenere, sæpe dicto Plinio authore. Pausanias in Bœoticis. Ἡνίκα ἔφευγεν ὁ Δαίδαλος ἐκ Κρήτης πλοῖα οὐ μεγάλα αὐτῷ καὶ τῷ παιδὶ Ἰκάρῳ ποιησάμενος, πρὸς δὲ καὶ ταῖς ναυσὶν (ὁ μήπω τοῖς τότε ἐξεύρητο) ἱστία ἐπιτεχνησάμενος, ὡς τοῦ Μίνω ναυτικοῦ τὴν εἰρεσίαν φθάνοιεν ἐπιφόρῳ τῷ ἀνέμῳ χρώμενοι. *Fugit tunc e Creta Dædalus, sibique & filio non magna ædificauit nauigia, iisque (quod tum adhuc erat incognitum) vela imposuit, sicque Minois classem, quippe quæ remis tantum vteretur, facile effugit, secundo vento vtens.* Hinc locus factus poetarum fabulis, quibus alis cæreis vtrumque volasse tradiderunt. Nam nauibus fuisse vsos, præter Cidemum apud Plutarchum, vita Thesei, & Heraclitum lib. de Rebuspubl. Varro etiam testatur. Icariumque mare dictum asserit, quod ibi Icarus naufragio perierit. Quod de Iside consignauit Cassiodorus, de alio velificationis genere, vel regione tantum ista accipiendum est. *Vela*, inquit lib. V. Var. *Isis rati primum suspendit, cum per mare Harpocratem filium suum audaci fæmina pietate perquireret: ita dum materna charitas suum desiderium festinat explere, mundi visa est ignota reserare.* Hyginus idem. Fab. CCLXXVII. *Velificia primum inuenit Isis. nam dum quærit Harpocratem filium suum, rate velificauit.* Ventorum rationem, quam & ipsam primo habuere nullam aut exiguam, Æolus edocuit, indeque de se vulgo fecit opinionem, quasi rex ipsorum esset. *Poetæ*, ait Seruius, *Æolum fingunt esse regem ventorum. Sed vt Varro dixit, rex fuit insularum, ex quarum nebulis, & maxime fumo Vulcaniæ insulæ prædicens futura flabra ventorum, ab imperitis visus est ventos in sua potestate retinere.* Strabo. *Polybius recte interpretatur ea, quæ de erroribus Vlyssis Homerus habet, Æolum nempe, quia prædiceret, quomodo per fretum nauigari possit, cum iis locis ob affluxum & refluxum maris cursus difficulter teneri, fretumque superari queat, ventorum promum dictum fuisse ac regem.* Cæterum siue hanc ventorum notitiam didicerit aliunde, id quod nobis videtur, siue princeps ipsam inuenerit, quod Plinius lib. VII. cap. 51. existimauit, leuis sane fuit ac exigua. Licet ob hanc

causam Diodoro lib. IV. cap. 3 celebretur, quasi nautas velis vti docuerit. Cujus verba male Baysius sic est interpretatus, ac si ante ipsum vela non fuissent vsitata. Verum perperam, vt vel ipsa Diodori verba demonstrant. Πρὸς δὲ τούτοις inquit, τῶν ἱςίων χρείαν τοῖς ναυτικοῖς εἰσηγήσασθαι καὶ διδάξαι λέγουσιν. Non ait, τὰ ἱςία, sed χρείαν τῶν ἱςίων. velut diceret: Cum ante necdum cognita ventorum lege casu magis, quam consilio, vel ex arte vela facerent, AEolus vicissitudine ipsorum indicata, rectam velorum rationem ostendit, & quando vel in rectum, vel in obliquum dari deberent, demonstravit. Patet idem & ex tempore, quo quisque vixit. Nam Dædalum Minois tempore fuisse constat. AEolum vero Ilii temporibus floruisse, quis est, qui ignorat?

CAPUT IV.

De nauium miraculis, & diuersa nauigandi ratione.

Prisci nauim magnopere admirati sunt, & ex ea equos, aues, pisces fecere. Pegasus, Phœnix, Gryphi. Aliquando in piscibus nauigatum. Sæpius in crustis piscium, nauibus fictilibus ac papyraceis, quorum vtilitas demonstratur. Arundinum quoque vsus loco nauium. Lapsus Gyraldi. Nauigia solubilia, ex cortice, plumis, vitro, marmore, auro, ære. Nauigationis varietas & locus quidam Actorum examinatus. χαλᾶν τὸ σκεῦος, ἀνακοχεύειν. *Arbor quando cæsa. Arma quæ. quando & quomodo solis velis nauigatum. quando remis solis, aut vtrisque conjunctim. remi vt religati ad latus. velificandi ratio varia. Hirtius exponitur. ventus suus. Donatus reprehenditur.* ἀμφοῖν ποδοῖν. ἱςιοκώπη.

Nauim primum homines conspicati, tantopere obstupuerunt, vt qui ea nauigabant, nescio quibus belluis ac monstris vti arbitrarentur. Auctor Apollonius & Scholiastes ejus. Sic ex Persei naui factus Pegasus. non enim equum, verum nauim fuisse docent Palæphatus & Artemidorus. Aristophanes in Θεσμοφ.

Περσεὺς πρὸς Ἄργος ναυςολῶν τὸ Γόργονος κάρα κομίζων.

Perseus ad Argos nauigat, Gorgonis caput ferens. Nec etymon, inquit Vossius lib. III. Idol. c. 99. *aduersatur. Nam est* πήγασος *a* πήγω *siue* πηγνύω, *hoc est compingo, quia nauis e multis componitur lignis. Et fauet quoque, quod Pegasus fingatur Neptuni proles: nempe quia eo maria sulcamus.* Sic quoque Phœnix, auis habitus, cum nauis esset. *Cinnamomum,* ait Fullerus lib. IV. Miscella. Sac. cap. 20, *& casiam in auium nidis, & priuatim phœnicis apud Arabes tradunt reperiri. Quod occulte innuere videtur Tyriorum*

Tyriorum (nam & hi Phœnices sunt) nauigia ex remotissimis Indiæ insulis aromata in sinum Arabicum deferentia. Possemus eadem de Gryphis credere. Nam & ipsi quando aurum Scythicis ac Indicis in oris custodire dicuntur, quid nisi naues auro aliisque rebus pretiosis ex India onustas significant? Neque inepta ista nauium mutatio in aues. quam enim alæ rationem habent in auibus, eandem ordines remorum in nauigiis. Vnde Virgilius lib. VI. Æn. de Dœdalo.

Insuetum per iter gelidas enauit ad Arctos,
Redditus his primum terris tibi Phœbe sacrauit
Remigium alarum ——

Servius ad I. AEn. *Est ista reciproca translatio nauium & auium. legimus enim &, velorum pandimus alas, & contra de apibus, nare per æstatem liquidam, quum natatus nauium sit, alæ vero auium.* Nec fortasse alia est ratio, cur naues & in pisces mutarint. Nam & illi pinnis suis velut remis vtuntur, & tanquam gubernaculi, sic caudæ levi in vtrumque momento velocitatem suam flectunt. Mutatas autem scimus exemplo ceti, cui Andromedam objectam fabulantur. Nauigium enim fuisse vel ex eo patet, quod a Neptuno, id est insulari regulo missus dicitur. Deinde quia Hygino teste, deuorare ipsam debuit. Quam enim capere & abducere debebat cetus ille, veluti in ventrem, ita in concauitatem nauis erat receptura. Quid? quod aliquando veteres in ipsis piscibus nauigarint. Docet non fabula, Philippo teste in Ανθολ. sed historia de Arione citharœdo, à Delphino in Laconicam per ingens maris spatium deuecto, quam cum multis aliis describunt Plinius & Gellius. Item alia & gemina de quodam puero, quem Appion testatur se Puteolis vidisse a Delphino, a quo amabatur, dorso etiam per stadia ducenta in mari cum ingenti admiratione omnium gestatum. Plures habet Plinius, de puero in Iasso vrbe, item alio in Naupacto, & rursum alio Tarentino, quas enumerare supersedeo. Aliquibus in locis crustis piscium nauigiorum loco vtebantur. Prædictus auctor lib. IX. cap. 10. *Testudines tantæ magnitudinis Indicum mare emittit, ut inter insulas rubri præcipue maris his nauigetur cymbis.* Diodorus Siculus lib. III. de Chelenophagis: *Habent testudines, eximia magnitudine, nihil quidquam piscatorum lembis minore, quarum crustis, vt quæ scaphæ formam habent, commodum vtuntur, & in continentis oras aquandi causa iis nauigant.* Strabo lib. XVI. *Chelenophagi crustis testudinum domorum vice vtuntur, quæ & ejus magnitudinis, vt vel nauigare in iis liceat.* De iisdem inter Sporades degentibus Agatharchides apud Photium. *In circumfuso pelago testudinum copia nascitur. Gurgustia in editis locis inde coagmentant, ad nauigationis præterea vsum & aquationis transferunt. Quo fit vt res eadem nauis, domus, vasis, & alimenti hominibus illis vsum præbeat.* Tanta scilicet ingenio humano indita cupido nauigandi, omniumque regionum perfruendi commodis, vt

& cum

& cum terra non habet, mare ipsum instrumenta quibus nauigetur, suppeditare faciat. AEgyptii testaceas naues quondam fecere, & finxerunt ex luto, quo superarent mare. Iuvenalis Sat. XV.

—— imbelle & inutile vulgus
Paruula fictilibus solitum dare vela phaselis,
Et breuibus pictæ remis incumbere testæ.

Fidem pene dixerim excedit. Sed confirmat Strabo, grauis auctor lib. XVII. Αἱ κατὰ ῥᾳστώνην πλέονται τοσαύτην, ὥστε καὶ ὀστράκινα ἐνίοις πορθμεῖα. *tanta facilitate ibi nauigatur, vt nonnulli testaceis vtantur nauibus.* Alias & ex Papyro, quo illa regio abundat, habuere. Lucanus lib. IV. var. 135.

—— sic cum tenet omnia Nilus
Conseritur bibula Memphitis cymba papyro.

Et lib. III. vers. 222.

Nondum flumineas Memphis contexere biblos
Nouerat ——

Idem præter alios consignauit Plinius lib. VIII. cap. 56. & lib. VI. cap. 22. Græci has nauiculas πλέγματα βίβλινα vel παπύρινα, Latini *Niliaca* & *Ægyptia* vocauerunt. Strabo διαπλόκινα, vt refert Cl. Salmasius, interpretatus est. Ac ne auctoritas deesset, Isidem finxerunt eas principem commentam, indeque factum esse, vt, qui iis vterentur, tuti manerent a crocodilis. Plutarchus lib. de Iside & Osiride. Τὴν Ἶσιν λέγουσι πυθομένην ἀναζητεῖν ἐν βάριδι παπυρίνῃ τὰ δ' ἕλη διεκπλέουσαν. ὅθεν οὐκ ἀδικεῖσθαι τοὺς ἐν παπυρίνοις σκάφεσι πλέοντας ὑπὸ τῶν κροκοδείλων ἢ φοβουμένων ἢ σεβομένων διὰ τὴν θεόν. *Ferunt Isidem re comperta paludes papyraceo lembo pernauigasse & frustra quæsiuisse. Hinc esse, quod qui papyraceis nauigiis vehuntur, non infestentur a crocodilis, aut metuentibus aut venerantibus eos, propter Deam.* In quibusdam gentibus nauigiorum vicem *harundinis præstant singula internoda* Plinius lib. XVI. cap. 37. quæ in India *tantæ sunt proceritatis, vt singula alueo nauigabili ternos interdum homines vehant.* Idem lib. VIII. cap. 2. Fabricam eorum descripsit Heliodorus lib. X. cap. 27. atque tam facilem dixit esse, vt *arundo in duas partes fissa, ex qualibet sectione nauigiolum præbeat.* Diodorus notauit, durabiles esse has naues, nec facile putrescere. *In India,* inquit lib. II. Ant. *magna vis est arundinis, quarum crassitudinem vix vlnis homo complectitur. Ex quibus factæ naues eximium dicuntur habere vsum, quoniam carie non infestentur.* Atque tales habuit Stabrobates rex Indorum, cum ei Semiramis inferret bellum, non Semiramis ipsa, quod Gyraldus, memoria credo lapsus, prodit. Hujus enim *solubiles* fuere, quas διαιρετὰ πλοῖα nominauit Diodorus lib. II. Dictæ autem solubiles, quia in partes diuidi, cumque vsus postularet, iterum conjungi poterant. Curtius lib. VIII. cap. 10. *Jussit ad flumen Indum*

lentia velum periculo magis, quam vſui eſſe notum erat. Petronius: *Dum hæc taliaq́ jactamus, inhorruit mare, nubes vndiq́ obducta obruere tenebris diem. Diſcurrunt nautæ ad officia trepidantes, velaq́ tempeſtati ſubducunt.* Claudianus in Eutropium lib. II. ver. 5.

> *Cautior ante tamen violentum nauita Corum*
> *Proſpicit, & tumidæ ſubducit vela procellæ.*

Calaber lib. V. ver. 80.

> Ἐσσυμένας βοόωντο καταιγίδας ἔτρεον περ
> Λαίφεα λευκ' ἐυοντες, ἵν' ἐκθανάτοιο φύγωσιν:
> Οἱ δ' ἕζοντο ἐπ' ἐρετμὰ πονεύμενοι ——

Imminentes formidant procellas, atq́ quaſi jamjam perſonarent, candida vela detrahunt, vt diſcrimen mortis elabantur, aliiq́ ad remos ſedent occupati. Græci hanc nauigationem δεύτερον πλοῦν vocare ſolent, vti Suidas docet. δεύτερος πλοῦς, ait, ὅτε ἀποτυχὼν τις οὐρίου, κώπαις πλεῖ. *Altera nauigatio eſt, cum vehementiore vento flante, remis nauigatur.* Cujusmodi forte fuit illa Beati Pauli, de qua Lucas Act. XXVII. verſ. 17 χαλάσαντες τὸ σκεῦος, οὕτως ἐφέροντο. Eſt, qui locum de arbore cæſa interpretatur. nam τὸ σκεῦος, inquit, *velum dici, vnde patet?* Verum fruſtra. Idem enim & de malo quis interroget. Nec in χαλᾶν hic difficultas. Suidas clare in voce Δόλωνες. χαλάσαντες μεγάλα ἄρμενα. & alibi χαλᾶσαι σχοίνιον. Sic in lege Rhodia §. 36. *Si nauis velificans impulerit in aliam* ὁρμοῦντα, ἢ χαλάσαντα τὰ ἄρμενα. Quid? quod ipſa ratio hoc euincat. Quis enim prima die cæſum malum, tertia demum cum armamentis reliquis ejectum, vel hunc ſolum ejectum, cætera vero per integrum biduum ſeruata credat? Fatemur equidem in ſummis id, quod ait, factum periculis, & a Græcis ἀποσκευάζεσθαι, Suida teſte, vocatum eſſe. At tale prima die extitiſſe, nec nos conjectare poſsumus, nec ex Lucæ verbis intelligere. Is enim ita: Σφοδρῶς δὲ (de ſecunda die loquitur) χειμαζομένων ἡμῶν. *Cum tempeſtas vehementius nos affligeret.* Ergo prima die vehemens quidem fuit, ſed vehementior ſecunda, vehementiſſima vero tertia, qua demum facta eſt jactura. καὶ τῇ τρίτῃ αὐτόχειρες τὴν σκευὴν τοῦ πλοίου ἐρρίψαμεν. Iam autem ante jacturam rerum aliarum arbor nunquam cæſa. Scholiaſtes Iuuenalis. Sat. XII. ver. 54. *Poſt ejectionem rerum omnium facias nauem minorem, fiet autem minor nauis, ſublata arbore.* Igitur χαλᾶν τὸ σκεῦος hoc in loco idem, quod apud Liuium lib. XXI. cap. 10. & lib. XXXVI. cap. 44. *demere armamenta.* Id eſt demittere antennas, contrahere vela & ſubducere, quemadmodum a Palinuro factum canit Virgilius lib. V. Æn.

> *—— inhorruit vnda tenebris.*
> *Ipſe gubernator puppi Palinurus ab alta,*

Heu quidnam tanti cinxerunt æthera nimbi?
Quidue pater Neptune paras? ſic deinde locutus,
Colligere arma jubet, validisque incumbere remis.

Arma, inquit Donatus ad hunc locum, *vela dixit, quod ipſum ſequentia docent, ait enim; validis incumbite remis, vt niterentur remis contra vim tempeſtatis & pelagi.* Sed cum tempeſtas vrgeret vehementius, etiam a remigatione abſtinebant, perque omnia obſequebantur vento, quod ἀνακωχέυειν Græci appellabant. Suidas: ἀνακωχέυειν λέγεται, ὅταν χειμῶνος ὄντος ἐν πελάγει σείλαντες τὰ ἄρμενα σαλεύωσι ἀυτόθι, μὴ διαμαχόμενοι τῷ πνέυματι. hoc eſt: *ἀνακωχέυειν dicitur, cum exorta tempeſtate in mari demptis velis nauigium ventis ſine repugnatione permittitur.* Hoc genere vero ſimilius eſt vſum D. Paulum, in prædicto loco. Additur enim ὅτως ἐφέροντο, *ita ferebantur*, quod de remigantibus dici commode vix poteſt. Remis porro ſolis etiam vtebantur, quotiens portum ſubituri erant. Donatus iterum hoc libro: *Nullus nauta plenis velis venit ad terram, ſed cum adhuc in alto eſt, deponit vela, & nauigium ad littus remigando perducit.* Vela vero ſumebant, ſi quando nihil horum, quæ prædiximus, obſtabat. vnde Naſo lib. I. Triſt. eleg. 9.

Siue opus eſt velis, minimam bene currit ad auram:
Siue opus eſt remo, remige carpit iter.

Nonnunquam & ad requiem nautarum, & laboris ſubleuationem adhibebant. Statius Syluar. IV. ver. 218.

Tunc velocior acriorque curſus,
Tunc ipſas juuat impetus jugales:
Ceu feſſis vbi remigum lacertis
Prima carbaſa ventilantur aura.

Et ita capio, quæ extant apud eundem Achill. II. ver. 331.

Tu potius, dum lene fretum, Zephyrisque feruntur
Carbaſa, quæ Danais tanti primordia belli

Ede. Maxime vero fiebat de nocte, ſomnum capturis remigibus. Flaccus lib. III. Argon. ver. 33.

Nox erat, & leni cadebant æquora ſulco,
Et jam prona leues ſpargebant ſydera ſomnos,
Aura vehit, religant tonſas, veloque Proneſon

Legunt. Nota quod ait, *religant tonſas*: ſic enim ſolebant, funibus ac loris religando ad latus. Ouid. Metam. lib. XI.

Obuertit lateri pendentes nauita remos,
Cornuaque in ſumma locat arbore. ——

Cæterum velificandi ratio fere quadruplex, pro conditione ventorum. Solent enim nautæ

—— *nunc*

——nunc lina sinu
tendere toto: nunc prolato
pede transuorsos captare notos,
nunc antennas medio tutas
ponere malo, nunc in summo
religare loco——

Vti Seneca testatur in Medea. ver. 320. Vento flante secundo, at inualido, in summum mali vela subducebantur. Lucanus lib. V. ver. 428.

—— Summaque pandens
Suppara, velorum perituras colligit auras.

Et Seneca prædicto loco: Solent vela

——in summo
religare loco, cum jam totos
auidus nimium nauta flatus
optat —

Nempe *cum in summo cacumine antennæ subductæ sunt, tum nauis vehementiori progreditur impetu, quod non proxime calcem mali, quod est loco centri, sed in summo longius, & ab eo progressa recipiunt in se vela ventum.* Vitruuius lib. X. cap. 8. Et Seneca Epist. LXXVII. *Nulla res æque adjuuat cursum, quam summa pars veli, illic nauis maxime vrgetur.* Cum autem validior est ventus, quam expedit, vela paulum submittuntur, collocanturque in medio. Prædictus auctor: *quotiens ventus increbuit, majorque est, quam expedit, antemna submittitur, minus enim habet virium flatus ex humili.* Vitruuius. *Vela cum sunt per medium temperata, minorem habent virtutem.* Intelligitur hinc siue Hirtius, siue alius quis belli Alexandrini scriptor, quando ait: *Tempestas erat turbulenta, & nulla suspicio hostis, cum repente aduersam ad se venientem nauem, antennis ad medium malum demissis, animaduertit.* Nec tantum submittunt, sed & contrahunt, eorumque partem conuoluunt. Macrobius Saturn. VII. c. 5. *In mari gubernatores vento suo, etiamsi nimius sit, contrahendo in minorem modum vela, præteruolant, & flatum, cum major est, coercent. Suo vento* ait, hoc est Secundo. Virgilius lib. V. Æneid.

——ferunt sua flamina classem.

Ouidius lib. I. Trist. Eleg. penult.

Vos facite vt ventos, loca cum diuersa petamus,
Illa suos habeat, nec minus ista suos.

Vnde & Horatius lib. II. Od. 10. Ad prædictæ consuetudinis imitationem

—— Sapienter idem
Contrahens vento nimium secundo
turgida vela.

Manifesta ex his locis sententia Cydippes, in epistola, quæ extat apud Ouidium in hæc verba:

Quam sæpe, vt tardis, feci conuitia remis.
Questaque sum vento lintea parca dari.

Querebatur quippe, non totis velis ventos excipi, quos tamen viderat esse prosperos & secundos. Iam si ex obliquo flabat, modo hic, moda ille veli sinus porrigebatur in ventum. Quod Græcis ὑφιέναι τι τῆς κεραίας, vel, βραχὺ τῆς κεραίας, teste Polluce. Credo, quia semper major ea pars antennæ, quæ erecta vltra malum, prominet in ventum, vt & hodie in galeis videmus. Virgilius lib. V.

Obliquatque sinus in ventum ——

Et mox

Vna omnes fecere pedem, pariterque sinistros,
Nunc dextros soluere sinus, vna ardua torquent
Cornua detorquentque ——

Lucanus lib. VIII. ver. 195.

Iusto vela modo pendentia cornibus æquis
Torsit, & in læuum puppim dedit ——

Vela hic non colliguntur, sed cum æquali antenna modo pependissent, nunc ex vna parte tolluntur in altum, ex aduersa vero premuntur. Haud ergo accurate Donatus Virgilium de priore ratione interpretatus est, quæ non nisi prospero, sed validiore vento flante vsurpabatur. Deinde nec antennam detortam, sed æqualem habebat. Virgil. lib. IV. AEn.

Vidit & æquatis classem procedere velis.

Statius lib. III. vers. 195.

Antennæ gemino consistite cornu
Oebalii fratres ——

Græci hoc ἀμφοῖν ποδοῖν dixere, vt a Suida notatur, quia funis vtriusque anguli in velo pari modo laxabatur. At denique si ventus flabat, secundus quidem, sed parum ad implenda vela validus, tum non jam velis solis, neque solis remis, sed vtrisque simul nauigabant. Seneca in Agamemnone. vers. 432.

—— adjuuant ventos manu,
Sulcata vibrant æquora ——

Ouidius lib. III. Metam. Fab. 9.

Illi admirantes remorum in verbere perstant,
Velaque deducunt, geminaque ope currere tentant.

Sic Statius Achill. lib. III. vers. 18.

—— *totos emittit puppe rudentes*
Dux Laertiades, sociosq; resumere Pontum
Imperat, & remis Zephyros supplere cadentes.

Fiebat idem, quando festinandum erat. Probat Cicero, multique alii. Plautus Asin. Act. I. scen. 3. vers. 5.

Remigio veloq;, quantum poteris, festina & fuge.

Græcis ἰσιοκώπη isthæc nauigatio. Meminit Pollux lib. I. cap. 9. vbi περὶ ἐξουρείας πλοῦ, id est ea nauigatione agit, quæ fit vento secundo: εἴρηται δὲ καὶ ἰσιοκώπη πλεῖν. Interpres ejus Gualterius, Græcam vocem retinuit. potuisset reddere hoc modo: *dicitur & velis remisq; nauigare.* Subjungit Pollux: ἀλλὰ βέλτιον εἰρεσίᾳ. Nempe quia hoc nauigationis genus tunc magis fuit in vsu, ideo & vocabulum erat vsitatius. Contra apud veteres, qui frequentius remis velisque simul nauigabant, velut Seruio notatum. *Antiqui,* ait lib. I. Æn. *velis remisq; nauigabant.* Confirmatur Homero, apud quem vbique videas nauigaturos primum deducere nauim, post erigere malum & pandere vela, denique remos alligare scalmis, atque ita nauigare.

CAPUT V.

De structura nauium in commune.

Nauis neq; magna nimis esto, neque parua. Leuis maxime probatur, & quæ ex lignis aridis extructa est. Quibus arborum generibus prisci vsi legantur, ad nauium ædificationem. Sapinus & de ea Seruius notatus. De syluis publicis huic rei destinatis, earumq; autore. Tempestiua materia. De compactione nauium vel per clauos, vel per funes & stuppam. De ipsarum ceratura, ejusq; autore. Zopissa. τὸ ναυτικὸν ναός. *Lubinus notatur. Dedicatio nauis recentis. Additur probatio, & Græcis Latinisq; vsitata fuisse ostenditur.* ἀναπειρεῖν. *Circenses nauales. Piscatorii ludi.*

Vt naues, bellicæ cumprimis, bonæ sint, tria obseruauimus requiri, magnitudinem decentem, leuitatem, & robur. In magnitudine attenditur, ne vel nimia sit, vel nulla. Nam vtrumque est inutile, quia minima nauigia a fluctibus perfacile subuertuntur, maxima vix regi possunt. Persæ apud Curtium lib. VI. cap. 11. ad Alexandrum. *Videsne, vt nauigia, quæ modum excedunt, regi nequeunt.* Aristoteles Polit. lib VII. *Nauis palmi vnius prorsus non erit navis, vt nec duorum stadiorum aliqua, quia altera propter paruitatem, altera propter magnitudinem cursum siue nauigationem impedire solet.* Et probatur exemplo nauium Antonii ac Cleopatræ, quibus, cum, vt Florus ait, *non sine gemitu maris & labore ventorum* veherentur, nihil magis exitio fuit, ea ipsa mole. Post magnitudinem obseruatur, ne sint graues, sed vt flecti facile, vt celeriter circumagi queant.

Ita

Ita enim Florus lib.II.cap.2. de Romanis. *Romana classis prompta, leuis, & quodam genere castrensis, sic remis, quasi habenis agebatur.* Et apud Liuium lib. XXXVI.cap.43, Polyxenidas se gloriatur omnibus rebus esse superiorem & *celeritate nauium,* & varietate auxiliorum. Romanas autem naues inscite factas, propterea que immobiles esse. Causa primum, vt hosti profligato promptius instemus, adeoque melius prosequamur victoriam, quod fieri non potest, si nauigia sint grauiora. Appianus de Bell. Syr. *Romana classis alacritate superabat & robore, sed quia grauioribus vtebantur nauibus, non poterant agiles aduersariorum fugientes assequi.* Deinde vt, si fugam suadeat vel vsus, vel necessitas, melius seruari queamus, vel ex media fuga naues circumagere, & hostes incomposite subsequentes adoriri. Quo respectu Græcas commendauit Lucanus lib. III. vers.553.

—— Habiles pugnamq; capessere ——
Et tentare fugam, nec longo frangere gyro
Cursum, nec tarde flectenti cedere clauo.

Ad hanc leuitatem vero impetrandam pertinet, vt nec subito, cum cæsa sunt, nec indiscriminatim quæuis ligna capiantur. Arida enim primum esse oportet, e quibus debent fieri. Cæsar lib.I. Bell. Ciu. *Nostri grauitate & tarditate nauium impediebantur; facta enim subito ex humida materia, non eundem vsum celeritatis habebant.* Hinc & Vlysses, vt erat prudens, omniumque rerum peritus, ratem ædificaturus, non obuias quasque capit arbores, sed eas tantum, quæ, vt Homerus canit, Od.I

αὖα πάλαι, περίκηλα, τά οἱ πλώοιεν ἐλαφρῶς.

Dudum arefacta, quo nauigarent leuiter. Prodest hæc res eo quoque, ne nauigia dehiscant. Nam *si virides tabulæ compingantur, cum natiuum humorem exsudarunt, contrahuntur, & rimas faciunt latiores, quo nihil est periculosius nauigantibus,* inquit Vegetius lib. IV. cap.36. Deinde etiam non quæuis ligna capienda sunt, cum alia ob natiuam grauitatem, alia propter causas alias, non sint idonea. Silvestrem laricem, & pinum domesticam, & abietem Vegetius commendat lib.IV. cap.34. item Virgilius isto versu

Nascitur & casus abies visura marinos

Seruius non quamuis, sed singularem quandam vult intelligi, quam *sapinum* appellant. At sapinus nihil aliud, quam abies ad hos vsus certo tempore corticibus nudata, ne (quod alioquin fieri affirmant) aquis corrumpatur. Docet præter Plinium lib.XVI.cap.40.& 42, etiam Vitruuius lib.II. cap.9. Vbi simul de larice dubitat, eamque propter pondus ait ab aqua non sustineri. Plinius quoque notat, *in maritimis nauibus obnoxiam esse teredini.* De pinu certum est, nisi quod vulgo alnum præferant. Lucanus lib.III. vers. 440.

Procumbunt orni, nodosa impellitur ilex,
Siluaq; Dodones, & fluctibus aptior alnus.

Statius lib. VI. Theb. vers. 105.

Alnus amica fretis ——

Credo quia leuior; nam propter leuitatem etiam a Virgilio commendatur lib.II. Georg. vers. 451.

Nec non & torrentem vndam leuis innatat alnus.

Ex persica quoque bonas fieri naues censet Plinius lib.XIII. cap.9. Cletram & populum laudat Homerus Odys.E. Theophrastus cedrum. Plinius testatur in Ægypto ac Syria reges inopia tantum abietis ex ea classes fabricare lib. XVI. cap.41. Alexander magnus hoc casu etiam ex cupressis hortorum & lucorum naues ædificari jussit, vti ex Strabone discimus lib. XVI. *In Tylo* (Τύλον vocat Arrianus lib. VII. quam, mea sententia, innuit Ouidius per *vltimam Tulen) rubri maris insula arbores esse prodiderunt Alexandri comites, vt refert Plinius, ex quibus naues fiunt, quas CC annis durantes inuenerunt, easq; si mergantur incorruptas.* Cæterum vt hæc cuncta in nauibus sunt vtilia genera, ita quædam carinis, alia remis gubernaculisque aptiora. Claudianus ita canit lib.III. rapt. Pros.

Quæ longa est, tumidis præbebit cornua velis,
Quæ fortis, clauo potior, quæ lenta fauebit
Remigio, stagni patiens aptanda carinæ.

Quo autem cuncta essent paratiora, Romani publicas habuere syluas, in hos vsus destinatas. Liuius lib. XXVIII. cap. 45, de Scipione: *Abiete ex publicis syluis est vsus.* Eas Ancus Martius Rex primus ad hos vsus publicauit. Auctor de Viris Illustrib. *Ancus Martius, Pompilii ex filia nepos, æquitate & religione auo similis, Latinos bello domuit, syluas ad vsum nauium publicauit.* Aliquando sociorum munere accipiebant. Discimus ex Liuio lib. XXVIII. cap. 45. vbi ait: *Perusini, Clusini, Rusellani abietem in fabricandas naues promiserunt.* Idem factum apud Græcos. Nam & Rhodiis promittit Ptolemæus apud Polyb.lib. V. cap. 89.& Excerp.leg.60, materiam ad fabricandas quinqueremes decem, triremes totidem, & trabes e picea, ad mensuram cubitorum quadraginta. Et Perseus iisdem naualis materiæ ad classem ædificandam vim ingentem largitus fuerat. Et hæc de leuitate nauium. Sequitur jam robur, siue firmitudo. Quæ obtinetur, cum & materia certo tempore cęditur, & naues bene compinguntur, & oblinuntur studiose. Nam materia intempestiue cæsa, facile à vermibus perforatur. Servius ad Virg.I.Geor. *Tempore importuno cæsæ arbores cito teredines faciunt.* Imo etiam *eodem anno interna vermium labe exesæ in puluerem vertuntur.* Veget.lib.IV. cap.35. *Cædenda* igitur *materia justo tempore, hoc est, à primo autumno, ad id tempus, quod erit antequam flare incipiat Fauonius.* Vitruuii sunt verba lib. II. cap. 9.

Nec tamen omnibus, sed *octo tantum diebus, in istis mensibus*, vt vult Vegetius lib. IV. cap. 35. Qui numerantur a quinta decima lunæ, ad tertiam vsque & vicesimam. Alii nisi *vicesima in tricesimam* cædi nolunt, Plinio auctore lib. XVI. cap. 4. & Columella lib. XI. cap. 2. Sed quicquid sit, hoc plane certum, ex Plinii prædicto loco, *infinitum referre lunarem rationem, adeo vt, si in coitu illius cædatur, qui competat in nouissimum diem Brumæ, illa æterna sit materies.* Cato ita præcipit: *Materiam omnem cum effodies, luna decrescente eximito, post meridiem, sine uento Austro.* Cæsa hunc in modum materia, *tempestiua* dicebatur. Cato: *Tunc erit tempestiua materies, cum semen suum maturum erit.* Virgilius lib. I. Georg.

Aut tempestiuam syluis euertere pinum.

Plinius lib. XVI. cap. 40. *In subere tempestiue quoq; cæso euenit.* Quod compactionem attinet, ea quondam clauis ferreis fiebat. Pro quibus æreos adhibendos censet Vegetius lib. IV. cap. 34. quia æs non ita facile rubigine consumitur in aquis, sicut ferrum. Et sic ista Neronis apud Athenæum erat compacta. Tacitus Hist. III. cap. 47. de Barbarorum cameris: *Sine vinculo æris, aut ferri connexa sunt.* Indi & Æthiopes non contextas ferro, sed laqueis arctatas habuere, teste Cælio lib. XVIII. *Ita Bandæ incolæ ligna aptata funibus colligant, intus lineis retinaculis committunt.* Pontanus Hist. Amstel. At commissuras tabularum stuppa firmabant. Plinius lib. XIX. cap. 1. *Stuppa, ea lini pars, quæ proxima cortici malleo stuppario contusa, stipatur inter tigna, & rimas nauium dehiscentium.* Meminit & Curtius lib. X. cap. 1. *Cypriorum regibus imperatum, vt æs, stuppamq; & vela præberent.* Græci στυππεῖον appellant. Sed apud hos frequentior sparti vsus. Docet Varro apud Gellium. lib. XVI. cap. 4. Item apud Liburnos. Verrius Grammaticus apud Festum. *Serilla, nauigia Histrica ac Liburna, quæ lino ac sparto condensantur.* Belgis *coma peniculi ex calamis aquaticis contusa, & interjecta nauium commissuris, ferruminat textus, glutino tenacior, rimisque explendis fidelior pice:* ait Plinius lib. XVI. cap. 37. Bandæ vero incolæ *corticem arborum, ab ipsis clappus nominatum, malleo contundunt, quoad mollescit. Eo stuppæ non multum dissimili commissuras inferciunt, deinde calcem ita præparatam, vt aquæ vi non soluatur, illiniunt.* Pontanus. Stipata hunc in morem nauis vngebatur cera liquida. Hinc Ouidius Epist. Oen vers. 42.

Cærula ceratas accipit vnda rates.

Aliquando pice. Unde Argo apud Flaccum lib. I. curæ sibi ait futurum, *ne qua parte trahat tacitum puppis mare, fissaque fluctu vel pice, vel molli concludere vulnera cera.*

Plinius lib. XVI. cap. 12. *Pix liquida in Europa e tæda coquitur, naualibus muniendis.* Hinc jocus Aristophanis in Acharnens. ad nautas

—— οὐκ ἀρεσκουσί μ᾽ ὅτι
ὄζουσι πίττης, καὶ παρασκευῆς νεῶν.

Inue-

Inuenerunt autem hoc genus Phæaces, si Suidæ credimus. Sic is enim voce Ναυσίκαα: Φαίακες, ἐπὶ ναυτικῷ ζῆλῳ ὄντες, ἐπέκαιον ταῖς ναυσὶ πίσσαν πρὸς ἀσφάλειαν. *Phæaces cum essent rerum nauticarum studiosissimi, naues pice accensa perungebant.* Sed & resina quandoque accedebat. Vegetius lib. IV. cap. 44. *Vnctas cera, & pice, & resina tabulas succendunt.* Num seorsim, an cum cæteris confusa? Posterius videtur. Certe Plinius *Zopissam* dixit hanc derasam nauibus mariti mis picem cum cera, lib. XVI. cap 13. Addebatur denique & colos, id est liquefacta ista cum resina & pice cera, colore quodam rubro, vel alio tingebatur. Unde Polyænus lib. V. de Nicone: τὴν ἀλοιφὴν τῆς αὐτοῦ νεὼς ὁμοίαν κατέχρισε ταῖς πολεμίαις τριήρεσι. *ceraturam nauis similem colore fecit hostium triremibus.* Porro omnem prædictarum r rum curam, in nauigio adhibit m τὸ ναυτικὸν ναὸς Hippocrares vocare videtur in epistola ad Demagetam. ἐπῄνεις, ait, καὶ τὸ ναυλικὸν αὐτῆς ὡς ὀξύ, καὶ ἀσφαλὲς. καὶ ἔντεχνον ὑπουργῆσαι. Lubinus reddidit *nauale ædificium*, de quo sermo hic esse nullus potest. & hucusque nauis ac structura ejus. Sequitur vt aliquantum relinquamus, quo melius coalescat. Nam & veteres sic faciebant. Plutarchus lib. de Fort. Rom. *Triremis ictibus multis, & vi magna compingitur, malleis, clauis, cuneis, serra, securibus adhibitis. Compactam autem ad certum temp us stare oportet, & coalescere, dum vincula roborentur, & firmentur claui. quod si recenti adhuc, & lubrica compage in mare deduceres, omnia concussa fatiscerent, & aquam essent admissura.* Postquam omnia coaluere, tum egregie coronatam fertis, & conspersam floribus, nautæ & ipsi coronati, magna cum lætitia, multoque clamore deducunt in mare. vt ex Athenæo discimus lib. V. Primum quidem, vti dedicetur Deo, cujus simulacrum referebat. Id quod certis sacris, certis ritibus fiebat. De quibus Apulei verba accipio, quæ leguntur in dedicatione nauis, Isidi consecratæ lib. XI. Asin. *Inter hæc,* ait, *& festorum votorum tumultum paulatim progressi, jam ripam maris proximamus, atque ad ipsum illum locum, quo pridie meus stabulauerat asinus, peruenimus. Ibidem simulacris rite dispositis, nauem faberrime factam, picturis miris circumseptis variegatam, summus sacerdos tæda lucida, & ouo, & sulphure, solennissimas preces de casto præfatus ore, quam purissime purificatam deæ nuncupauit, dedicauitque.* Hæc verba licet priuatim ad Isidis nauigium pertineant, debent tamen & de aliis intelligi, cum & dedicari & lustrari sueuisse satis constet. Dein, vt etiam probetur. Mos enim fuit cum apud Græcos, tum apud Latinos, nuper ædificatas naues non conscendere, vel adhibere ad bellum, nisi antea probatas, ut sciretur, quam agiles essent, quidque remis valerent. Hirtius de bell. Alex. *Paucis diebus contra omnium opinionem quadriremes XXXII, quinqueremes V confecerunt. Ad has minores apertasque complures adjecerunt, & in portu periclitati remigio, quid quæque earum efficere posset, idoneos milites imposuerunt, seque ad confligandum*

gandum

gandum omnibus rebus parauerant. Liuius lib. XXXV. cap. 26. *Comparauerat & tyrannus modicam classem, tres tectas naues, & lembos pristesque. Harum nouarum nauium agilitatem vt experiretur, simul & omnia satis apta ad certamen essent, quotidie in altum proficiscitur.* Græci hoc negotium, vt discimus ex Athenæo, lib. V. ἀναπειρεῖν vocare consueuerunt. Pollux lib. I. cap. 9. προσαναπειρεῖσθαι. Et meminit Polybius Excerpt. Leg. LX. *Acciderat*, ait, *paulo ante, vt Rhodii cum insigni & magnifico apparatu omnium, quas habebant, nauium experimentum agerent. Perseus enim naualis materiæ ad classem ædificandam ingentem copiam illis fuerat largitus.* Dixi ideo institutam hanc probationem, vt sciretur quantum vnaquæque valeret remis. Inde est, quod passim inuenimus apud veteres τὰς ἄριστα πλεούσας *celerrimas*. vt apud Polyæn. lib. IV. Φίλιππος ἐπιλεξάμενος τῶν νεῶν τέσσαρας ἄριστα πλεούσας, ἐπλήρωσεν ἐρετῶν ἀρίστων. *Philippus quatuor celerrimas ex nauibus eligens, optimis remigibus compleuit.* & lib. V. προσέταξε τοὺς ἐν ταῖς ἄριστα πλεούσαις τριήρεσιν ἡσυχάζειν. Innuit & Cicero in Verrem V. quando ait: *Hæc centuripina nauis erat incredibili celeritate velis, nam scire isto prætore nemo poterat, quid quæque nauis remis facere posset.* Obseruandum est, quod de Prætore dicitur. hoc enim munus ac officium ipsius fuisse videtur. Nescio num apud Romanos postea Circenses ad hanc rem pertinuerint, quos Nauales appellauere. Constat enim, & in his de agilitate nauium certatum. Alexander Genial. dier. lib V. sic describit. *Post hos numerantur circenses Cereales & Seculares, atque alii Nauales, vbi in circo maximo immisso Euripo, naues metis appositis, ne illas contingerent, cursu præcipiti currebant.* Virgilius ita lib. V. AEn.

Prima pares ineunt grauibus certamina remis
Quatuor ex omni delectæ classe carinæ.
Est procul in pelago saxum, spumantia contra
Littora ——
Hic viridem Æneas frondenti ex Ilice metam
Constituit, signum nautis pater, vnde reverti
Scirent, & longos vbi circumflectere cursus.

Quo die fuerint celebrati, parum cognitum. Nisi quis eosdem existimet cum Neptunalibus ludis, qui mense Iulio fiebant, vti docent prisca *Kalendaria*. Meminit Ausonius Eclog. de feriis. *Vis* inquit, *dicam*

—— *duplicem cultum, quem Neptunalia dicunt,*
Et quem de Conso, consiliisque vocant?
Festa hæc nauigiis, aut quæ celebrata quadrigis
Iungunt Romanos finitimosque duces

At vero prioribus illis similes fuere, quos in Panathenaicis paruis celebrabant.

bant. Ostendit Lysias in ἀπολογίᾳ δωροδοκίας. Καὶ παναθηναίοις τοῖς μικροῖς, ait, νενίκηκα τριήρει μὲν ἁμιλλώμενος ἐπὶ Σουνίῳ. *Et in panathenaicis paruis vicit triremium certamine prope Sunium.* Alias & Iunio mense, singulari festo Romani nauium agilitate inter se certabant in Tyberi. Ouid. lib. VI. Fast.

—— Ite Deam læti fortem celebrate Quirites
In Tyberis ripa munera regis habet
Pars pede, pars etiam celeri decurrite cymba.

Concertantes, piscatores erant. Festus *Piscatorii ludi vocantur, qui quotannis mense Junio trans Tyberim fieri solent a Prætore vrbano, pro piscatoribus Tyberinis.*

CAPUT VI.

De partibus nauium, earumque nominibus.

Ostendit hoc caput, quid sit στεῖρα nauis & τρόπις. quid carina & vnde. Item quid δρύοχοι, quorum occasione explicatur Aristophanes & Plautus. quid φάλκις, λέσβιον, ἀντλία, χελεύσματα, cunei. Quid testudo nauis, ἐγκοίλια, statumina, spondæ, ὑποζώματα, ζωστῆρες, ζωμεύματα. Quid θάλαμος, ζυγὰ, θρᾶνος, fori, τεῖχοι, ordines, versus. Item quid τράφηξ, quæ sint τρήματα, ὀφθαλμοὶ τρώγλα, columbaria. Quid ἔγκωπον. Vbi vectores. quid πάροδος, aditus, agear, & de hac voce Ennius explicatus, & correctus Isidorus. Quid στόλος, προεμβολίς, περικεφαλαία & κέφαλος, πτυχὶς, ὀφθαλμὸς. Quæ sit παρεξειρεσία, μέτωπον. naues prora duplici, earumque inventor. Denique quid puppis sit, quæ ipsius dignitas & religio. quæ diæta in ipsa. δίπρυμνα πλοῖα.

PArtes nauium sunt tres: prora, puppis, venter. In ventre est *carina*, quam partem imam nauigii, cui cætera velut fundamento superstructa sunt, vocamus. Ouidius

Dum mea puppis erat valida fundata carina.

Origo vocis a currendo, veluti currina, si Gyraldum sequimur. Mihi a Græco κάρα esse videtur, quod τρόπιν, hoc est carinam denotat. Etymol. Mag. voce κάραβος. κάρα, ἡ τρόπις. Iam τρόπις est, vt docet Schol. Homeri, Odyss M. τὸ κατώτατον ξύλον περὶ ᾧ σχίζεται τὸ κῦμα. Glossæ veteres Cypriani: τρόπις. *carina.* Obserua, quod supra adjectum est, περὶ ᾧ σχίζεται τὸ κῦμα. h.e. *quo scinduntur fluctus.* Id enim lignum proprie carina est, tenue, ac longum. Nec reperitur nisi in longis nauibus, id est iis, quarum alueus est angustus & acutus; Quæ latum & planum habent alueum, quia non tam scindunt fluctus, quam supernatant, carinam non habent. Hinc Isidorus lib. XIX. cap. 1. de portemia. *Nauicula est lata, & sine carina.* Alio nomine στεῖρα dicitur. Schol.

 Homer.

Homer. Iliad. A. & ex eo Eustathius, vt opinor. στείρη τῇ τρόπιδι τῆς νεώς. ἐπεὶ στερεώτερα τῶν σανίδων ὑπάρχει. ἐπὶ γὰρ τῷ ξύλῳ τούτῳ, ὥσπερ ἐπὶ θεμελίῳ τινὶ, ἐποικοδομεῖται τὰ ἄλλα ξύλα τῆς νηός. Hæc pars vt curuari, & recte in nauigii speciem formari posset, palis quibusdam firmabatur subjectis, & per interualla circumcirca rite dispositis ab vtroque latere, quos δρυόχους appellauere. Eustat. Od T. δρύοχοι, πάσσαλοι ἐκ δρυὸς, ὅ ἐστιν ἁπλῶς ξύλου, καθιζῶντες τὴν τρόπιν, ἐν τῷ πέριξ αὐτὴν συνέχειν. Item: δρύοχοι κυρίως πάσσαλοι, ἐφ' ὧν στοιχηδὸν διατεθειμένων, ἡ τρόπις ἵσταται τῶν καινουργουμένων πλοίων διὰ ἰσότητα. Clarius, vt solet, licet breuius Homeri Schol. δρύοχοι κυρίως πάσσαλοι. ἐφ' ὧν τὴν τρόπιν τῶν καινουργουμένων πλοίων ἑξῆς ἢ μάλιστα οὕτοι τίθενται. ἕνεκα τοῦ ἴσην γενέσθαι τὴν ναῦν. Hinc eleganter Polybius lib.I. αὖθις ἔγνωσαν ἐκ τῶν δρυόχων, εἴκοσι καὶ διακόσια ναυπηγεῖσθαι σκάφη. quæ verba Casaubonus ita reddit: *iterum naues ædificare CXX ab ipsis carinis ac statuminibus constituunt.* Clare profecto satis, licet non satis ad intellectum vocabuli, quo vsus est Polybius. Nam δρύοχος, non pars nauigii, velut carina, sed curuandæ carinæ instrumentum. Quod ex Aristophane apparet, qui aliunde lucem capere non potest. Verba sunt in Θεσμοφ.

> Δρυόχους τιθέναι δράματος ἀρχάς,
> Κάμπτει δὲ νέας ἁψῖδας ἐπῶν,
> Τὰ δὲ τορνεύει. τὰ δὲ κολλομελεῖ
> καὶ γνωμοτυπεῖ κἀντονομάζει
> καὶ κηροχυτεῖ, καὶ γογγυλίζει
> καὶ χοανεύει ——

Eludit in his versibus Agathonem poetam. Argumentum joci est, praua ejus ratio scribendi. figura, consuetudo naupegorum. *Pulcher*, inquit *erit ad disponenda fulcra, quibus carinam nouæ fabulæ imponat, deinde verborum quasi costas incuruabit, alia tornabit, alia conglutinabit sententiis & antonomasiis formabit, denique cerā illiniet, & rotunda cuncta velut in onerariæ effigiem* (huc alludit verbo γογγυλίζει) *conficiet.* Hic verborum sensus, quem alii non assecuti sunt. Quod autem antea interpres inquiebat, hæc instrumenta esse ἕνεκα τοῦ ἴσην γένεσθαι τὴν ναῦν, *quo nauis recta fiat,* ex eo manifesta fit sentententia Plauti Mil. Glor. Act. III, sc. 3. his versibus

> —— *cogitato, vbi probus est architectus,*
> *Bene liniatam si semel carinam collocauit,*
> *facile esse nauem facere, vbi fundata & constituta est.*

Nam *carina bene liniata & fundata, & constituta* nihil aliud, quam διὰ δρυόχων καθ' ἴσον ἱσταμένη. A carina pergimus ad φάλκιν, quæ est illa pars, qua sentina continetur. Pollux: τὸ τῇ στείρᾳ προσηλωμένον, φάλκις. ἀφ' οὗ ἡ δευτέρα τρόπις. *quod carinam excipit, Phalcis. inde pauimentum, seu carina secunda.* Imprudenter

aliqui

aliqui cum δευτέρᾳ τρόπιδι confundunt. Hæc enim pauimentum seu constratum est, quod sentinæ imponitur, & vt Pollux testatur, Græce alias λέσβιον, & χαλκιών, & κλειτοπόδιον vocatur. Aristophani est ἔδαφος, tametsi & ad alteram carinam designandam Demosthenes hoc vocabulo vtatur. At concauum, quod est inter vtramque carinam, ἀντλία. Ἀντλία inquit Schol. Aristoph. in Equit. λέγεται τόπος τις τοῦ πλοίου, εἰς ὃν τὸ ὕδωρ συρρέυεται εἰς τὴν ναῦν. Latinis est *sentina*. Carinæ autem quondam, vt & hodie, affigebantur ligna quædam crassiora, quo minus, si in saxa incurreret, attereretur, rimasue contraheret. Ea Græci χελεύσματα nuncuparunt. τὸ ὑπὸ τὴν τρόπιν τελευταῖον προσηλώμενον, τοῦ μὴ τρίβεσθαι τὴν τρόπιν, χέλευσμα καλεῖται. Pollux. *quod extremæ carinæ, ne atteratur, conglutinatur, cheleusma est*. Ouidio *cunei* esse videntur lib. XI. Metam. vers. 516.

Jamq; labant cunei, spoliataque tegmine ceræ
Rima patet ——

Sunt, qui cheleusmata Græcorum ideo tantum ferunt adhibita, ne cum in aquam nauis deducitur, carina damni quid accipiat. Etiam Ouidii cuneos Scaliger V. Poet. cap. 12. ait esse, quos Pacuuius vocet *subscudes*. Festus *tabellas* exponit, *quibus ligna coartantur*. Figura inquit est, quasi cum duos cuneos obtusi mucronis componas, hac, existimo, effigie ⋈ . Sequitur nunc κοίλη τῆς νηὸς, vt appellauit Herodotus. Pollux κύτος καὶ γάστραν reddidit. Estque ima pars nauigii, supra sentinam, in quam, qui abscondere se volunt, descendunt. Polyænus lib. I. ἑλένην Μενέλαος εἰς κοίλην ναῦν κατέκρυψε. & lib. IV. ὁ μὲν δὴ Δημήτριος ἐν κοίλῃ νηὶ κατεκέκρυπτο. Sabinus Latine *testudinem* interpretatus est. Hanc continent νομεῖς, vt nominat Hesychius, vel vt alii, ἐγκοίλια. vt Latini, *costæ*. Sunt autem ligna quædem ex carina sursum ascendentia, in quibus tabulæ suffiguntur. Cæsarem *statumina* vocasse arbitrantur lib. I. B. C. istis verbis: *Carinæ primum ac statumina ex leui materia fiebant, reliquum corpus nauium viminibus contextum coriis integebatur*. Nobis statumina & carinæ eadem, aut certe minimum inter se diuersa fuisse videntur, ita vt statumina significarent ligna singularia, quæ per medium nauium, velut per corpus animalium spina, transeunt. Et certe distinguuntur ab ἐγκοιλίοις, siue costis. Moschion apud Athenæum lib. V. γόμφος, καὶ ἐγκοίλια, καὶ σταμῖνας, καὶ τὴν ἄλλην ὕλην. *paxillæ, & costas, & statumina, & aliam materiem*. Cæterum de ἐγκοιλίοις Theophrastus lib. IV. cap. 3. ubi de spina arbore agitur. ἡ μέλαινα ἰσχυρότερα τε καὶ ἄσηπτος, διὸ καὶ ἐν ταῖς ναυπηγίαις χρῶνται πρὸς τὰ ἐγκοίλια αὐτῇ. Aristophanes ἐντερωνείας, vel, vt habent alii libri, ἐντερωνίδα vocauit. Succedunt latera, Græce πλευραί, eaque duplicia dextra & sinistra. In his sunt *spondæ*. Sidon. Apollin. Epist. XVI.

Ver-

Verberant puppem, quatiunt carinam
Ventilant spondas laterum rotundas.

Obserua spondas hic non dici latera, sed laterum. Partes igitur eorum fuere, credo eas, quæ Græcis ὑποζώματα, id est ξύλα, ἅπασαν συνέχον τὴν περιφορὰν, vt Plato explicat, lib. X. de Rep. Meminit & Athenæus lib. V. in descript. nauis a Philopatore extructæ. ὑποζώματα inquit ἐλάμβανε δώδεκα. ἑξακοσίων δ' ἦν ἕκαστον πηχῶν. Interpres ibi *costas* reddit, sed perperam. Nam costæ, quæ a στείρα per transversum laterum vtrinque adscendunt in altum; τὰ ἀπὸ τῆς τρόπιδος ἀνερχόμενα ξύλα, vt inquit Schol. Aristoph. Jam autem ejus nauis latera, quam describit, octo tantum & quadraginta cubitos alta fuerunt, cum hypozomata sexcentorum cubitorum longitudinem haberent. Fuerunt ergo ligna rotunda, a prora ad puppim ambitu suo nauem continentia. Heliodoro ζωστῆρες appellata. lib. I. τὸ ἄχθος, ἄχρι καὶ ἐπὶ τρίτον ζωστῆρα τοῦ νεὼς τὸ ὕδωρ ἀνέλιβεν. *Onus ad tertiam vsque Zonam nauis aquam premebat.* Obserua tanto altiorem fuisse nauem, quanto plures Zonas istiusmodi habebat: quod & ex Athenæo discimus. Aristophanes ζωμεύματα vocauit, in Equit. Scholiastes. ζωμεύματα, τὰ λεγόμενα ὑποζώματα, εἰσὶ δὲ ξύλα τῶν νεῶν. Porro ista latera in tres diuidebantur partes: quarum ima dicebatur θάλαμος, media ζύγα, suprema θρᾶνος. Pollux: καλεῖται δ' ἂν καὶ θάλαμος, οὗ οἱ θαλάμιοι ἐρέττουσι, τὰ δὲ μέσα τῆς νηὸς ζύγα, οὗ οἱ ζύγιοι κάθηνται; τὸ δὲ περὶ τὸ κατάστρωμα, θρᾶνος, οὗ οἱ θρανῖται. *Dicitur autem thalamus, vbi thalamitæ remigant, medium vero nauis Zyga, vbi sedent Zygitæ, quod vero circa Catastroma, Thranus, vbi Thranitæ sunt.* Postremæ meminit & Scholiastes Aristoph. θρᾶνος inquit, ὑποπόδιον, καὶ νηὸς θρᾶνος, ἔνθεν καὶ θρανίτης, ἐτυμολογεῖται δὲ παρὰ τὸ θρεῖν ἄνω. *Foros* dici a Latinis arbitrantur. Et sane apud Silium foros lego summos & infimos. lib. XIV. vers. 424.

Intrat diffusos pestis Vulcania passim,
Atque implet dispersa foros, trepidatur omisso
Summis remigio. sed enim tam rebus in arctis
Fama mali nondum tanti penetrauit ad imos.

Lucanus lib. III. vers. 29.

At postquam ruptis pelagus compagibus hausit,
Ad summos repleta foros, descendit in undas.

Gellius lib. XVI. cap. 19, in fabula Arionis: *Stans in summo puppis foro carmen voce sublatissima cantauit.* Plutarchus, quando hæc exponit, ita loquitur: κατασὰς παρὰ τὸν τοῖχον ἐν πρύμνῃ, ᾄδοι τὸν νόμον. Ex quibus verbis manifestum τοίχους etiam vocari, eos foros. Herodotus ἑδώλια nominauit. Aliquibus, & ex his Sauilio præsertim, *catastromata.* Sed falso. Catastroma enim nunquam imam,

imam, ſemper ſummam nauis partem denotat, vt alibi firmabitur. Iam & in ſingulis hiſce partibus inerant foramina, per quæ remi exerebantur. Neſcio an τράφηξ vno vocabulo a Græcis dicta. Etymolog. Mag. τράφηξ λέγεται τὸ τῆς νεὼς χεῖλος, ἐφ' ᾧ οἱ σκαλμοὶ τίθενται. *traphex eſt concauum nauis, vbi ſcalmi reponuntur.* Plane ſimiliter Heſychius. Videtur tamen unum potius foramen indicare. At ejusmodi non cernitur in priſcis nauium imaginibus, ſed ſinguli remi ſuum proprium habent. Quid vero ſi dicamus non eandem omnium fuiſſe, rationem? Certe Argo nauis, cujus antiquam effigiem habes in Arato Grotii, quid ejusmodi præfert. Et Corcyrenſis nummus, quem ſequentis libri cap. 5 proponimus, apertiſſime oſtendit. Cujus nauis cum ſit ex monerum genere, vt Argo fuit, has ſolas traphex habuiſſe crediderim. Alias τρήματα vocantur, vel τρυπήματα, vt Ariſtophanes & Pollux affirmant. Sed Ariſtophanis interpres notat, ὀφθαλμοὺς quandoque nominari. Κώπης ὀφθαλμὸς λέγεται τὸ τρῆμα. & alibi: ἐπειδὴ μεγάλοι ταῖς τριήρεσιν ὀφθαλμοὶ γίνονται, δι' ὧν τὰς κώπας ἐμβάλλοντες ἐκωπηλάτουν. Ignorauit vir doctus, & hunc locum perperam de tabella nauis expoſuit, de qua poſtea dicetur. Gloſſarium antiquum, titulo de Nauigatione τρώγλα reddidit. Feſtus vertit *columbaria. Columbaria,* inquit, *in naui appellantur ea, quibus remi eminent.* Habebant & ipſa certa ſua nomina, ex partibus, quibus inerant. Sic θαλάμια dicebantur, quæ erant in Thalamo. Scholiaſtes Ariſtoph. in pace. κυρίως ἡ κάτω τῆς νεὼς τρώγλη, θαλάμια λέγεται. *proprie foramina inferiora, thalamia dicuntur.* Similiter & Zygia, & Thrania vocata, quæ in zygis, aut thranis, maxime triremium. Num & in reliquis, puta quadriremibus, quinqueremibus, & cæteris, forte dubitari poteſt. Sed tollit dubitationem Polybius, quando de decere, ſeu naui decem ordinum Philippi: *plagam accepit* ὑπὸ τὸν θρανίτην σκαλμὸν, *ſub ordine thranitarum.* in excerpt. lib. XVI. Si deceris habuit thranitas, ergo & quadriremis, & quinqueremis, & hexeris: ergo & triginta ordinum, & quadraginta odinum naues. Quemadmodum teſſaraconteris Ptolomæi θρανητικὰς κώπας apud Athenæum habuiſſe legitur. Nec alia ratio in his nauibus fuiſſe videtur, quam in triremibus. Quod in ſummo erat tabulatum, thranus dicebatur, quod in imo, thalamus: reliqua in medio zyga fuerunt. diuiſa pro numero remigum in certos verſus ordinesque. Erant autem diſtincti ordines a verſibus, ſi non vocabulo, re ſaltem ipſa. Et certe *verſus* proprie ſignificare videntur ſeries iſtas remigantium, ἐλασίας: quæ cum ſint duplices, etiam verſus fuiſſe duplices, & dici poſſe conſentaneum: dextros nempe, & ſiniſtros. *Ordines* vero non tam ſignificare videntur quod dextrum eſt, aut ſiniſtrum, quam quod ſuperius ac inferius, vt potius ſint στοῖχοι, οἱ ἐπ' ἀλλήλοις, vt vocat Scholiaſtes vetus, ſubjunctus Æliano. Sic diſtinguere videtur Virgilius, quando de triremi lib. V. Æn.

—— triplici pubes quam Dardana versu
Impellunt, terno consurgunt ordine remi.

Habebat ergo quisque ordo versus duos, dextrum & sinistrum; nauis vero tot ordines: quadriremis puta, quatuor, quinqueremis, quinque. Ita vt triremis tres quidem haberet ordines, sed sex versus; quinqueremis, quinque ordines, sed decem versus. Quod diligenter obseruandum est. Sed reuertor ad foramina, de quibus amplius notandum, quod is locus, vbi erant, & exerebantur remi, ἔγκωπον appellaretur, id est *locus in quo disponuntur remi.* Meminit Athenæus lib. V. τὸ δ' ἔγκωπον, inquit, ἅπαν μέχρι τῆς τρόπις κιονίσκοις φυλάδα καὶ θύρσους εἶχε πέριξ. Fuit autem ἔγκωπον in vtroque latere, & in medio spatium, quod in interiore naui erat, nec a remis occupabatur. Id locus, credo, vbi vectores sedebant. Hinc Theodoretus Or. 7. de prouid. οἱ δὲ λοιποὶ, δίκην πλωτήρων, ἐν μέσῳ τούτων (ναυτῶν) εἰσί. *reliqui tanquam vectores in medio horum* (sc. nautarum) *consident.* Athenæus locum eis tribuit ὑπὸ τὰ ζύγια, *sub transtris*; puto tamen eundem locum intelligere. Sic autem lib. V. p. 204. postquam de militibus & remigibus, quos nauis capiebat, egisset, subjungit: καὶ χωρὶς ὑπὸ τὰ ζύγια πλῆθος ἀνθρώπων ἕτερον. *Et extra reliquam multitudinem hominum, sub transtris.* Jam in summo nauis aliquid, quod πάροδος. Pollux lib. I. cap. 9. sic describit. ἡ δὲ περὶ τοὺς θρανίτας ὁδὸς, πάροδος, παράθρανος. *via circa Thranitas, parodus vel parathronus.* Fuit haud dubie spatium in medio, vbi nauis est latissima. Hinc enim Athenæus latitudinem illius, cujus supra mentio injecta est, definiturus, ait fuisse ὀκτὼ δὲ τεσσαράκοντα πηχῶν ἀπὸ παρόδου ἐπὶ πάροδον. Dicebatur ita, vt opinor, quia per hoc intervallum, quasi per fores, nauim intrabant. Vnde & Latini *aditum* appellauere. Ouid. lib. III. Metam.

—— pars hic mihi maxima juris.
Inque aditu obsisto ——

Priscis, *Agear.* Glossæ veteres. *Agear.* παραμήνιον, καὶ πάροδος πλοίου. Scaliger hæc verba sic existimat legenda: παρ' ἐννίον, πάροδος. Suptilius forte, quam verius. certe cum scriptura parum conuenit. quid? si παρὰ μέσον. vt his verbis illud indicetur, quod ante diximus, istos aditus in medio nauium fuisse. Interim aceariorum mentio apud Ennium lib. VII.

Multa foro ponunt, agearia longa replentur.

Sic corrigendus est hic versus, quem hactenus eruditi varie tentarunt. Emendandus quoque Isidorus in hac voce: & scribendum, *agearia sunt loca in naui, per quæ ad remiges hortator accedit.* Ante *agiauia* legebatur. Glossarium meum Latino-Germanicum Ms. *Agiarria, loca quadam in nauibus, qua per remos hortator accedit.* Desumpta videntur, vt alia plura, ex Isidoro. Quare minus dubito, de emendatione mea. Dictum autem agear, antiqua terminatione, sicut torcular, colum-

columbar, & alia ſexcenta, ab agendo, quia ducere & agere per iſtos aditus cuncta nautæ ſolebant. Et hic venter, illiusque partes, & vocabula earum. Venio ad proram. In hac primum στόλος. de quo Schol. Apollonii lib. I. στόλος λέγεται τὸ ἐξέχον ἀπὸ τῆς πτύχης καὶ διῆκον ἄχρι τῆς πρώρας ξύλον. Eadem hæc verba, verum miſere corrupta, repetit Etymologus. Fuit medium ſpatium inter proembolidem & ſtiram. Pollux: τὸ μεταξὺ τοῦ ἐμβόλου καὶ τῆς προεμβολίδος, ὁ στόλος ἐστὶν ὑπὲρ τὴν στεῖραν. περικεφαλαία quoque dictum eſt. Sequitur enim, ὃς καὶ περικεφαλαία καλεῖται. περικεφαλαίας nomen habuit a galea, quam hæc pars in nauibus plærumque referebat. Heſychius κέφαλον vocaſſe videtur. κέφαλον ait μέρος ἐν τῷ πλοίῳ, ἢ κόσμος. Supra ſtolum fuit ἀκροστόλιον, Latine *apluſtre*, in quo tabella, velut oculus in fronte. Vnde & a Græcis ὀφθαλμὸς vocata eſt. Pollux, τὸ ὑπὲρ τὸ πρέχον ἀκροστόλιον πτυχὶς ὀνομάζεται καὶ ὀφθαλμός. Sub στόλῳ, στεῖρα fuit, de quo Pollux: μέσον τῆς προεμβολίδος καὶ τοῦ ἐμβόλου, ἡ στεῖρα καλουμένη. Hanc partem auctor tabularum, quibus nomina ſtellarum conſignata nobis exhibuit Hugo Grotius ad Aratum, *partem ſub ſcutulo* vocaſſe videtur. Nam *ſcutulum* nauigii apud Latinos nihil aliud, quam quod modo πτυχὶν καὶ ὀφθαλμὸν vocauimus. Sequitur παράσημον. Id Pollux ſingulari nomine δελφὶν vocauit, a nauigio, quod erat δελφινόφορον. Huic ſuccedit ἔμβολον ſeu roſtrum, & eſt ima pars in fronte, ſicut alibi monſtrabitur. Latera proræ παρεῖα vocantur & πτερά. In his παρεξειρεσία. & eſt ſpatium a remigibus primis ad acroſtolium vſque, remis vacuum. Scholia Thucydidis. lib. IV. παρεξειρεσία τόπος, καθ᾽ ὃ μέρος οὐκέτι κώπαις κέχρηνται. ἔστι δὲ τοῦτο τὸ ἀκρότατον τῆς πρύμνης καὶ τῆς πρώρας. Obſerua etiam in puppi fuiſſe. Meminerunt hujus partis, præter alios, Plutarchus, & Heſychius. Proram porro, cujus partes prope jam abſoluimus, e Græco, in quo πρῶρα eſt, tanſlatam aſſerunt. Alias & μέτωπον appellant. Scholia Thucyd. lib. II. τὸ μέτωπον τῆς νεώς, ἡ πρῶρα ἐστί. Eſt autem *frons* Latine; ideo fortaſſis, quod vel cujusque rei pars anterior ſic appellari poſſit, vel revera non nunquam frontem, vel effigiem animalium prætulerit. Extitere naues apud veteres duplici cum prora, quas Mineruam primum commentam eſſe dicunt. Hyginus Fab. CCLXXLII. *Minerua prima nauem biproram Danao ædificauit, in qua Ægyptum fratrem profugit.* Ac ne in ſcriptura vitium putetur, etiam ante id legi Fabula CLXVIII notandum eſt, retineturque in Codicibus Mſ. vt ex Barthio intelligimus. Meminit & Athenæus lib. V. δίπρωρος δὲ, inquit, ἐγεγόνει καὶ δίπρυμνος. de Philopatoris naui loquitur, cui hac in parte ſimilis fuit alia, ab eodem deſcripta. Qualis forma earum fuerit, fingitur facilius, quam ſcitur: cum omnino rara ſit, nec vllibi, quod ſciam, in antiquis monumentis expoſita. Barthius l. X. Aduer. c. 20. non à duabus proris, ſed firmitate vnius, alteræ ſubtentæ nauim ita dici exiſtimat. Tranſeo ad puppim, πρύμναν Græce,

 quam

quam & οὐρὰν poetæ appellauerunt. Summitas ipsius ἄφλαστον vocatur, vt Pollux docet. Latinis est *aplustre*, de quo plura suo loco adferemus. Huic subjectum est ἀσπάνδιον, cujus pars interior ἐνθέμιον. Quod vero velut in domunculam curuatur, ἰπποσείων. Sequitur τὸ περιτόναιον, quod est lignum ambitu suo puppim cingens. Pollux. τὰ περὶ τὴν πρύμναν περιέχοντα ξύλα, περιτόναια καλεῖται. Post hæc *locus inter gubernacula*, vt ab iis dicitur, qui syderum cœlestium figuras, nominaque exponunt. Videtur autem curua magis hæc pars fuisse, quam prora. Hinc enim Ouidius lib. XI. Metamor. ver. 465.

——stantemque in puppe recurua.

Neque istud tantum, sed & magis alta & conspecta. Virgilius lib. X. Æneid.

Stans celsa in puppi——

Igitur & gubernator in ea locum suum habebat, & Imperator ibi sedebat sub tabernaculo, quod σκηνὴ ab Athenæo vocatur. Pollux σκηνὴ ὀνομάζεται, τὸ πηγνύμενον στρατηγῷ ἢ τριηράρχῳ. Hinc Arrianus lib. VI. Exp. Alex. ὡς δ' ἐπέλαζεν ἡ ναῦς ἤδη τῷ στρατοπέδῳ τὸν βασιλέα φέρουσα κελεύει δὴ ἀφελεῖν τὴν σκηνὴν ἀπὸ τῆς πρύμνης, ὡς καταφανὴς εἶναι πᾶσιν. *Mox vbi nauis quæ regem vehebat, castris appropinquauit, tentorium e nauis suæ puppi aufferri jussit, vt ab omnibus conspiceretur.* Latinis alias *diæta*, sicut obseruauit Ianus Dousa ad Petronium, cujus hæc sunt verba: *Audimus murmur insolitum, & sub diæta magistri, quasi cupientis exire, belluæ gemitum.* Glossæ Petronianæ *cubile* interpretantur, *in quo nauicularius quiescit.* Erat porro hac in parte tutela, coloribus plærumque depicta, eo genere picturæ, quod encausticen appellant. Hinc credo est, quod etiam *cautel* vocata legatur. Grotius in notis ad Aratum. *In iisdem tabulis puppis cautel vocatur. Hoc quid sit nescio.* Sane cautel antiqua terminatione, velut capital, & puteal, & alia hujusmodi formatum videtur. Deriuatum autem a Græcorum καῦσις, quod inustionem significat. Nisi a cauendo magis quis existimet descendere, quia illic omnibus cauetur. Est enim sacrosancta & inuiolabilis hæc pars nauigii, adeo vt & supplices ad eam confugiant. Liuius lib. XXX. cap. 36. vbi de Carthaginensium legatis pacem oraturis. *Cum ad puppim prætoriæ nauis accessissent, velamenta supplicum porrexerunt, orantes implorantesque fidem Scipionis.* Germanicus hinc *venerandam puppim* dixit. Est & autoritate dignitateque cæteris præstantior. Innuit non semel Cicero vt locis aliis, sic in Epistolis ad Atticum his verbis: *Quamobrem mi Quinte, conscende nobiscum, & quidem ad puppim.* Fronsbergius testatur vtrumq; etiam hodie in nauibus obseruari, inque classe Christiana, quæ in mediterraneo mari excubare solet, puppim asyli loco esse, e qua neminem, nisi palam sontem, & atrocioris sceleris conuictum, vi abstrahere liceat. Sed ecce tibi veterem triremem, cum præcipuis partibus, earumque explicatione, vt omnia sint manifestiora, facilioraque intellectu.

JOANNIS SCHEFFERI ARGENTORATENSIS.

De

MILITIA NAVALI

LIBER SECUNDUS.

Qui est de

APPARATU BELLICO

Argumentum.

Agitur hoc libro de militiæ naualis antiquitate primum, postea & dignitate, tum earum nauium generibus, quæ ad ipsam requiruntur. Item de militibus ac nautis: & eorum delectu. Sequuntur arma nauium, & militum, cum ad iter, tum ad pugnam pertinentia, & instrumenta nautica, quæque alia sunt idonea ornandæ classi.

CAPUT. I.

Classis quid, quisque eam primus instituerit.

Quid sit classis, & vnde ejus vocabulum. classis, de vna naui. Quot ad eam requirantur naues. Lazius rejicitur. quis classe primus conflixerit. de Ægyptiorum classibus Fulleri error. Αἰγύπτου παιδεία, *pro arte nauigandi. Classes apud Græcos quis instituerit.* θαλασσοκρατία *quid. Plinius explicatus, & Solinus. Plinius iterum conciliatus Melæ. Quæ gentes* θαλασσοκρατίᾳ, *seu maris imperio floruerint. Classes Romani quando cœperint habere. de fœminarum quarundam virtutibus in hoc genere militiæ. de dignitate prælii naualis, & opinione diuinitatis, quæ ipsam sequebatur.*

CLassis seu exercitus naualis justa ordinataque nauium expeditarum, id est, armis, viris, nautis, ac remigibus probe instructarum multitudo est, quæ fines hostium non furtim latrocinantium more, sed palam & aperte audet invadere.

vadere. Græcis στόλος dicitur, ἀπὸ τοῦ στέλλειν, quod aliquando idem est ac πλεῖν, auctore Schol. Eurip. in Hecuba. Pollux lib. I. cap. 9 ait, etiam ἀπόστολον vocari. Sed vsitatius est ναυτικοῦ vocabulum. A Latinis classis dici coepit ab equitibus, cum primum stipendia in eam contribuerent Seruius lib. VI. *Classem hinc dictam volunt, quod apud majores nostros stipendium terrestri prælio miles pedester dabat, equites vero dabant in nauali certamine, nam adhuc pauper fuerat populus. Exinde jam quod ab Equitibus dabatur stipendium, tractum est, vt diceretur classis. Proprie enim classes equitum dicimus.* Sunt, qui ἀπὸ τῶν κάλων, hoc est a lignis dictam volunt, eodem teste ad Poetæ I. Vnde & interdum vnam tantum nauim, classem veteres appellauere. Virgilius lib. I.

—— Pallasne exurere classem.

Horatius lib. III. Carm. Od. 11.

Me vel extremos Numidarum in agros
classe releget,

Nec id Latini modo, sed & Græci fecerunt. Apollonius Argon. I. vers. 704.

Ἡμέτερόν δε μολεῖν ὅστις στόλος ἡγεμονεύει

Scholiastes: στόλος ἐστὶν ἐπὶ πρᾶξιν τινὰ πορευόμενον πλῆθος, εἴτε ἐπὶ νεὼς, εἴτε καὶ πεζῇ. ἐνταῦθα δὲ, στόλον τὸ τῆς μιᾶς νηὸς πλῆθος εἶπε. Alias vix vsurpatur, nisi de exercitu multarum nauium. Adeo quidem, vt Lazius lib. VI. de Rep. Rom. cap. 5. non aliam, quam quæ quinquaginta nauibus constaret, intellexerit. Liuii, vt accipio, quibusdam locis permotus, quibus aliquæ tot nauium describuntur. Verum falsa hæc ipsius sententia. Nam apud eundem etiam triginta quinque, triginta, imo viginti nauium classes reperimus. Arbitramur ergo justam classem non ex nostris viribus, sed hostium potius esse metiendam. Leo Imperator Tact. Cap. XIX. *Triremium singularum, militumque qui in eis vehantur, numerum definire, facile non est. temporum enim ipsorum opportunitas ad copias hostium expugnandas, tum triremium numerum, tum militum etiam, omnesque res præterea ad bellum necessarias, indicabit.* Quanquam si & numerus difiniendus esset, vix pauciores, quam decem naues ad justam classem requireremus. Sex profecto non constituunt. Florus lib. I. cap. 11. *Extant & parta de Antio spolia, quæ Moenius in suggestu fori, capta hostium classe suffixit. Si tamen illa classis, nam sex fuere rostratæ.* Ita Liuius lib. XXXII. cap. 32. *Rex ab Demetriade cum quinque lembis & vna naue venit*, non, cum classe quinque lemborum. Cæterum quis auctor justæ classis fuerit, quis primus nauibus conflixerit, in incerto est. Antiquissimam tamen pugnam naualem, quarum ad nos peruenit memoria, Diodorus Siculus commemorauit, lib. II. Antiq. cap. 1. hisce verbis. *Semiramis, vbi ad Indum flumen peruenit, inuenta regis classe ad certamen parata, & ipsa suas naues electis militibus instruxit.*

instruxit. Ibi durum certamen commissum, ac diu magnis vtrimque viribus pugnatum est. Tandem superata Indorum classe, qua in pugna ad mille naues submersæ sunt, multique mortales capti, pontem, quo facilior esset transitus, supra flumen construxit. Vixit hæc Semiramis, Eusebio ac Augustino numerantibus, circum Abrahami tempora, id est, trecentis prope annis post diluuium, & mille octingentis ante natum Christum. Vt proinde haud immerito antiquissima dicatur classis hæc, ac pugna. Nec de fide Diodori dubitandum est, quando ea multis aliorum testimoniis firmetur. E quibus non postremum Nearchi apud Strabonem lib. XV. Plutarchi lib de Fort. Alex. item Plinii, Trogi, & ex eo denique Iustini lib. I. cap. 2. Suidas: νᾶυς δ' ἐν Βάκτροις ναυπηγεῖσθαι τρισχιλίας μακρὰς χαλκεμβόλους, πληρώματα δ' αὐταῖς ὁμοίως ἐκ τε Συρίας καὶ Φοινίκης καὶ Αἰγύπτου καὶ Κύπρου καὶ Κιλικίας. *Ferunt in Bactris Semiramidem curasse fieri naues longas rostratasque ad tria millia, paremque numerum nautarum in eas coegisse ex Syria, Phœnicia, Ægypto, Cypro & Cilicia.* Post illam Semiramidis, etiam alias, ne ipsas quidem contemnendas classes, Ægyptiorum reges parauerunt. Ex his vna Amenophis, quem Moysis temporibus regnasse scribit Manethon, antiquus Ægyptiacæ historiæ conditor: Alia Sethosis, filii ipsius, a Theophilo Antiocheno celebratur. Iosephus lib. I. contra Appionem, verbis Manethonis. *Sethosis comparatis equestribus naualibusque copiis fratri Armai Ægypti procurationem mandauit, ipse autem exercitum in Cyprum Phœniciamque ducens contra Assyrios Medosque, ferro alios, alios minis subegit.* Ac Sethosis alias Ægyptus, frater ejus Armais, Danaus sunt appellati. Hos medio tempore secutus Sesostris classem quadraginta nauium coegit. Item Apries, qui etiam cum Tyriis, quorum ea tempestata res florere cæperant, nauali prælio conflixit. Sicut Diodorus & Herodotus testantut. Ex quo fit, vt mirari satis nequeam commentum magni alioquin viri, Nicolai Fulleri. qui lib. IV. Miscel. Sac. cap. 10. de Ægyptiis prodidit, *nunquam maritimarum expeditionum & lustrationum nomine celebratos, aut vlla rerum earum scientia claros habitos* fuisse. Nam refellunt eum sicut ista, quæ jam modo attuli, sic alia innumera scriptorum loca, quibus Ægyptii, vt maritimarum rerum peritissimi laudantur. Et quis omnino ignorat Xerxis illam classem? in qua ex Ægypto naues etiam trecentas habuit. Cui non veterani illius in exercitu Antonii vox nota est, apud Plutarchum? qua Imperatorem monuit, Ægyptios & Phoenices sineret in mari pugnare, sibi suisque terram seruaret. Quid? quod *artem* ipsam nauigandi, *Ægyptiacam* appellent. Euripides in Troade Act. I.

Πρῶραι ναῶν ὠκεῖαι
Ἴλιον ἱερὸν αἱ κώπαις

δι᾽ ἅλα πορφυροειδέα, καὶ
λιμένας Ἑλλάδος ἐφόρμους
αὐλῶς παιᾶνι συγνῷ
συρίγγων τ᾽ εὐφθόγγῳ φωνᾷ
Βαίνουσαι πλεκτὰν Αἰγύπτου
Παιδείαν ἐξηρτήσασθαι.

Hæc profecto cuncta dici nequiuissent, si Ægyptii maritimarum rerum nullam habuissent peritiam. Apud Græcos classem Minos primus instituisse legitur. Ad hos enim, non qualescunque populos, referenda verba Plinii, lib. VII. cap. 56. cum ait: *Minos princeps classe depugnauit.* Videntur etiam huc pertinere, deque ipso hoc Minoe capienda esse ea, quæ de Neptuno dicuntur. Nam verba Diodori Cretensem faciunt, classem quoque ipsi, & maritimum imperium assignant. Fuere tamen etiam ante istum Minoem, qui pugnauerunt classibus. Vt Phorcas rex Corsicæ & Sardiniæ, item Liber Pater, siue Bacchus. Quare ea, quæ de Minoe produntur, ad θαλασσοκρατίαν potius pertinere, existimari possunt. Is enim vere depugnasse dicitur, qui hostes vi ac armis vicit, imperioque suo subjecit. Nisi quis vtrumque factum esse, illasque Phorci Liberique classes prædatorias fuisse arbitretur, quod & ipsum credi potest. De maritimo certe imperio Minois, præter Thucydidem, cujus verba alibi laudauimus, etiam Strabo memorat lib. X. Ἱστορεῖται, ait, ὁ Μίνως νομοθέτης γενέσθαι σπουδαῖος, καὶ θαλαττοκρατῆσαι τε πρῶτος. *Memoria proditum est, Minoem bonum fuisse legislatorem, primumque in mari imperium obtinuisse.* Item Nicolaus Damascenus: Κρῆτες πρῶτοι Ἑλλήνων νόμους ἔσχον Μίνωος θεμένου, ὃς καὶ πρῶτος ἐθαλασσοκράτησεν. *Cretenses primi inter Græcos leges habuerunt, a Minoe rege conditas, qui & primus maris imperio potitus est.* Hinc illud πέλαγος Μινώϊον, vt vocat Apollonius Arg. IV. quod Scholiastes τὸ περὶ τῆς Κρήτης interpretatur. Nec aliam ob causam de Creta Solinus, *prima mari potuit, nauibus & sagittis.* cap. XVI. Strabo lib. X. Καὶ γὰρ ναυκρατεῖν πρότερον τοὺς Κρῆτας λέγουσιν. ὥστε καὶ παροιμιάζεσθαι πρὸς τοὺς προσποιουμένους μὴ εἰδέναι, ἃ ἴσασιν. ὁ Κρὴς ἀγνοεῖ τὴν θάλασσαν. *Prius Cretenses maris tenuerunt imperium, adeo vt prouerbium in eos vsurpatum sit, qui dissimulabant eorum, quæ sciebant, notitiam. Cretensis mare ignorat.* Quod Solinus *nauibus posse* dixit, id Strabo ναυκρατεῖν interpretatus est. Isidorus lib. XIV. Or. cap. 16. *Prima hæc insula (Creta) remis & sagittis claruit,* hoc est, ἐθαλασσοκράτησε. Sed quid? obstare Mela hic videtur, & Phœnicibus hujusmodi imperium, ejusque primum inuentum tribuere. lib. I. cap. 12. *Mare,* inquit, *nauibus adire, classe confligere, imperitare gentibus, regnum præliumque Phœnices commenti.* Consentit ei Athenæus, primosque omnium hos ipsos θαλασσοκρατίαν

ϱατίαν habuiſse confirmat. Verum neuter alteri aduerſatur. Nam & ante Minoem Phœnices valuere claſſibus in ſuo mari, & poſt a memorato Minoe nauale aliquod imperium in mari Cretico, ſeu Græco inſtitutum eſt. Teſtatur clare Diodorus lib. V. κτήσασθαι δὲ λέγουσιν καὶ δύναμιν ναυτικὴν μεγάλην, καὶ τῶν νήσων τὰς πλείστας καταστρέψασθαι, καὶ πρῶτον τῶν ἑλλήνων θαλαττοκρατῆσαι. *Dicitur magnam habuiſſe claſſem, qua ſubactis Inſularum plurimis, Græcorum primus maris imperium ſibi vendicauit.* πρῶτος τῶν ἑλλήνων, ait, quod cum eis, quæ a Mela dicuntur, facile componi poteſt. Atque ita Scholiaſtes Apollonii: Μινωΐδας νήσους λέγουσιν τὰς Κυκλάδας, ἐπεὶ Μίνως, Κρὴς ὤν, ἐβασίλευσε τῶν νήσων θαλασσοκρατῶν, τοὺς Κᾶρας ἐξελάσας. Antea nimirum Græcum mare latrociniis infeſtabatur, quibus tollendis Minos claſsem comparauerat, disjectisque piratis, ſibi aliquod imperium illius maris ſeruauerat, ad majorem vltro citroque commeantium ſecuritatem. Thucydides: καταστάντος δὲ τοῦ Μίνω ναυτικοῦ, πλωϊμώτερα ἐγένετο παρ᾽ ἀλλήλους. Ariſtoteles II. Polit. cap. 8. Τὴν θαλάσσης ἀρχὴν κατέσχεν ὁ Μίνως, καὶ τὰς νήσους, τὰς μὲν ἐχειρώσατο, τὰς δ᾽ ᾤκισε, τέλος δ᾽ ἐπιθέμενος τῇ Σικελίᾳ τὸν βίον ἐτελεύτησεν ἐκεῖ περὶ Κάμικον. *Maris imperium Minos habuit, & inſularum quaſdam ſubegit, alias colonis frequentauit, tandem aggreſſus Siciliam prope Camicum vita exceſſit.* Non ergo circumſpecte ſatis, qui primum θαλασσοκρατίας inuentum, imperiumque non in Græco tantum, ſed & reliquo mari, Ponto puta, & Oceano, ipſi tribuerunt. Inter quos Franciſcus eſt Stypmannus, opere prolixo, quod de Iure Nauali ante annum vnum alterumue publicauit. Sed nimirum hic, vt alias, veſtigia præeuntium legit, recentiorumque exſcribere commenta mauult, quam veterum opera intimius ſcrutari, cumque cura & ſollicitudine excutere. Ex quo fit, vt in multis labi neceſſe habeat. Certe, ſi Thucydidem conſuluiſſet, vel ex eo ſolo Phoenicum ante Minoem potentiam in mari potuiſſet diſcere. Quippe quam tunc aſserat fuiſse tantam, vt pleraſque occupatas tenuerint inſulas, mareque, etiam Græcum, creberrimis latrociniis inueſtarint. Vnde & vi ſumma, nec niſi juſta claſse, a Minoe coerceri debuerunt. Quanquam amplius ex aliis ſit cognitum, eandem gentem annis minimum quinquaginta ante tempora Minois, Tyrum condidiſse. Cujus quanta omni tempore in mari fuerit potentia, non ex vno ſcriptorum loco manifeſtum eſt. Ac ne quis poſt Minoem demum accepiſse eam arbitretur, etiam vrbes condidiſse, regionesque integras frequentaſse coloniis, ante ejus tempora, ex hiſtoriis monſtrari poteſt. Primus enim apud Tyrios imperaſse dicitur Agenor, Gedeoni apud Hebræos æqualis, cujus filios, Cadmum Phoenicemque, cum non exigua quemque claſse dimiſſos, alterum Thebarum arcem in Beotia, alterum Bithyniam in Aſia extruxiſſe, vrbibuſque coluiſse ex Euſebio

aliiſque

aliisque fide dignis veterum monumentis compertum habemus. Post hos autem omnes demum natus est is Minos, de quo loquimur, vt qui Europam, sororem Cadmi, matrem habuerit. Quanquam sint, qui Minoes duos asserant fuisse, huncque θαλασσοκράτορα, Lycesti filium, nepotem Minois prædicti, Cadmi vero pronepotem extitisse ferant. Quod si verum, vt sane videtur, adhuc recentius hoc ejus dominium fuerit, quam nos prodidimus. Et profecto tempore tam exiguo in tantum crescere potuisse Tyrum, vt tot mittere colonias per mare, in terras peregrinas, proculque dissitas valuerit, credibile vix est. nisi forte cum aliquibus dicamus, non conditam ab Agenore, sed restauratam amplificatamque fuisse. Quomodo eandem vrbem Alexander quoque *condidisse* dicitur apud Iustinum lib. XVIII. cap. 4, quem multis postea sæculis vixisse notum est. & verbum κτίζειν apud Græcos, à quibus sua forte hausit Curtius, sæpissime vsurpatur, vt ad Chronicon Eusebii Scaligero notatum scimus, non pro *ab initio exstruere*, sed *reficere*. Quicquid horum sit, abunde interim de Phoenicibus constat, quod res maximas in mari ea tempestate, per orbem prope vniuersum, quatenus tum notus fuit, nauibusque adiri potuit, summo cum successu gesserint. Meminerunt que Eusebius in Chronico, & ad ipsum Scaliger Lelegum a Phoenicibus subactarum, Chaldæorumque cum iisdem bella gerentium, non paucis annis ante Minoem. Neque mirum, cum tanto ante tempore floruerit Sidon, vera, antiquissimaque sedes Phoenicum. Cujus ex eo colligitur antiquitas, quia mentionem ejus facit Moses, qui ad minimum centum quinquaginta annis ante Agenorem scripsit. Quodque majus est, non ipse tantum ejus mentionem facit, sed & apud ipsum patriarcha Iacob, quando vaticinium filio suo Zabulon in hæc verba edit: *Zabulon ad portum marium habitabit, ipse, inquam, ad portum marium, latusque ejus versus Sidonem erit.* Vixit autem Iacob etiam ante Mosen annis amplius ducentis, vt propterea necesse sit, Sidonem longe plus, quam trecentis annis ante Minoem θαλασσοκράτορα floruisse. Quod si ergo tanto ante tempore floruit, si Tyrum interim cum aliis non paucis vrbibus condidit, quæ & ipsæ ante Minoem multas per orbem versus Indiam Græciamque dimiserunt colonias, quis est, qui negare possit, longo ante eum, quem jam sæpe nominaui, maris aliquod imperium Phoenices habuisse? cum præsertim constet, ipsum etiam Erythram, Phœniciæ gentis auctorem, atque fors illustratorem Sidonis, ἄνδρα κυριεύσαντα τῆς θαλάττης, *virum maris dominium obtinentem*, teste Agatarchide dictum: propositasque fuisse leges de Mari siue Erythreo, seu Phoenicio, vel Rubro, quas βασιλεὺς Ἐρυθρᾶς ἐνόμισε, ὅτε τῆς θαλάσσης ἐκείνης ἦρχε, *rex Erythreus proposuerat, cum mari illi imperaret*, vti loquitur Philostratus lib. III. vitæ Apoll. cap. 2.

cap.2. Præterea illa omnia, quæ de θαλασσοκρατίᾳ prodidit Eusebius, autorem habent Castorem Rhodium, Græcum hominem, moreque Græcorum omnia inuenta suæ genti tribuentem, imo, si verum amamus, Græcorum, non & aliarum gentium, θαλασσοκρατίαν in opere suo *de Imperio maris* describentem. Quod & Casaubonus innuit, quando ad Polybium de hoc similibusque scribit: *Antiqui Chronicorum apud Græcos scriptores, quum nullum extaret summum imperium Græci populi, cujus factis ante Olympiadum institutionem doctrina temporum inniteretur, inter alia tempora, quibus ad seriem temporum designandam sunt vsi, istud non prætermiserunt, sed populos diligenter recensuerunt, penes quos imperium maris quondam fuisset, atque omnes mutationes, quæ in ea re contigerunt, accurate in suis Chronologiis adnotarunt.* De Græcis scriptoribus, seriem temporum ab imperio hujus illiusue populi in Græco mari imperantis, cum apud Græcos non aliud imperium esset, desumentium loqui manifestum est. Indicat id ipsum & Herodotus quodammodo, quando ita Minoi primam θαλασσοκρατίαν tribuit, vt interim dubitet, an non alii habuerint ante ipsum. Ita enim is in Thalia. Πολυκράτης γάρ ἐστι πρῶτος τῶν ἡμεῖς ἴδμεν Ἑλλήνων, ὃς θαλασσοκρατέειν ἐπενοήθη, πάρεξ Μίνωός τε τοῦ Κνωσσίου καὶ εἰ δή τις ἄλλος πρότερος τούτου ἦρξε τῆς θαλάσσης. *Polycrates enim primus, quos nos quidem scimus, Græcorum maris imperium tenuit post Minoem Cnossium, aut si quis alius ante ipsum Mari imperauit.* Vt proinde certius nil sit, quam quod ab initio dixi, Minois θαλασσοκρατίαν de, non apud alias simul gentes, verum Græcos solos, tum primum instituto maris imperio accipiendam esse. Apud quos Græcos cum id primi opera Minois tenuisent Cretenses, deinde accidit, vt anno decimo & quinto ferme, post euersam Trojam, Lydi id sibi subactis Cretensibus vendicarent. qui & Meones ea tempestate dicebantur, sicut Græcus Eusebii codex testatur. Neque obstat, vt putauit Scaliger, Herodotus, quando post Minoem, Policratem imperium maris tenuisse scribit. Ait enim τῶν Ἑλλήνων, i.e. *Græcorum* neminem ante eum, post Minoem habuisse. Quod sane verum esse potest, quia post Minoem non Græci, sed Lydi aliæque gentes in Græco mari imperium tenuerunt. Regnarunt Lydi, & imperium in Græco mari habuerunt annos XCII. Secuti postea sunt Pelasgi, qui & ipsi imperium illic tenuerunt per annos LXXXV. vti Græcus codex docet. Latinus enim aliter hæc cuncta tradit. Pelasgos ejecerunt Thraces, & imperio Græci maris præfuerunt annos LXXIX. Thraces exceperunt Rhodii, imperaruntque annis XXIII. Hos Phryges, qui regnarunt annos XXV. Dein secuti alii ignoti, qui habuerunt annis XL. Post eos imperium ad Phœnices peruenisse dicitur. Nempe antea ejecti a Minoe, id altera vice in mari Græco tunc recuperarunt. Imperarunt & illi longo tempore, annis fere XL. Post hos Ægyptii, annis

XXXV. Dein Milesii, annis XIX. Tum id imperium Cares recuperarunt, qui id ante Minois tempora tenuere cum Phœnicibus, eodemque cum Phœnicibus nomine sunt vocati, subacti, vt opinor, vna cum Lelegis a Phœnicibus. Athenæus lib. V. ἡ Καρία φοινίκη ἐκαλεῖτο, ὡς παρὰ Κορίννῃ καὶ Βακχυλίδῃ ἐστὶν εὑρεῖν. *Caria dicta est Phœnice, vt apud Corinnam & Bacchylidem legi potest.* Non huc pertinent verba Diodori, quæ ex libro ejus quinto adducit magnus Casaubonus. De prima enim eorum θαλασσοκρατίᾳ agunt, tempore Trojano. Ita namque Diodorus: μετὰ τοὺς Τρωικοὺς χρόνους κατέσχον τὴν νῆσον Κᾶρες, καθ' ὃν καιρὸν ἐθαλαττοκράτουν. *Temporibus Trojanis occuparunt Insulam* (Lesbum) *Cares, quibus & imperium maris tenuerunt.* Ostendunt tamen iis temporibus esse factum, vt dominium maris haberent; quod de nullo alio potest accipi, quam de eo, quod cum Phœnicibus habuere tempore Minois, cum nullius ante mentio in historia Græcorum extet. Et quia clare Diodorus de imperio Carum in mari temporibus Trojanis testatur, verum esse apparet, quod superius de Phœnicibus, quos eosdem esse cum Caribus demonstratum est, prodidimus. Confirmaturque amplius a scriptore vetere apud Suidam, qui id ipsum de Caribus, hoc est, Phœnicibus: τοὺς Κᾶρας θαλασσοκρατῆσαι λέγεται μετὰ Μίνω τὸν Κρήσιον. *Caras maris imperium tenuisse temporibus Minois Cretensis.* Ita enim exponendum puto illud μετὰ, vt supra. non *post* tempora Minois, cum hoc nulla vnquam historia prodiderit: nec de his secundæ θαλασσοκρατίας temporibus possit accipi, vt inter quæ, & Trojana tempora anni ad minimum quadringenti quinquaginta intercesserint. Imperarunt autem Cares annis LVI. Post Cares mare obtinuerunt Lesbii, per annos LXIX. Tum Phocæenses, per annos XLIV. de quorum potentia quondam in mari præter Thucydidem etiam Iustinus lib. XLIII est testis. Secutæ aliæ gentes duæ, quarum nomina cum temporibus imperii perierunt. Post eas imperarunt Naxii, per annos X, quod & Diodorus firmat lib. V. vt a Casaubono demonstratum est. Dein Eretrienses, annis VII. Tandem secuti Æginetæ, qui cum imperassent annis XX, temporibus Xerxis Persicique aduersus Græcos belli, in quo Atheniensium præcipue virtute Xerxes superatus est, imperium Atheniensibus cedere coacti sunt. Cujus quoque rei mentionem facit Strabo lib. VIII. temporumque ratione optime cum Eusebio conuenit. Atque hæc quidem Græcorum, aut in Græco mari aliorum, θαλασσοκρατία. In aliis maribus alii imperarunt. Vt in mari rubro, quod ad Indiam vsque protenditur, Phœnices, sicut ante dictum est. In Italiæ vicino mari Spinetæ, teste Strabone lib. V. & Dionysio Halicarnassensi, qui eos lib: I. cap. 18. diu maris imperio potitos esse testatur. Meminit eorum etiam Stephanus, de θαλασσοκρατίᾳ tamen nihil addit. Floruerunt in eodem mari etiam Tyrrheni, diuque, teste Diodoro, ejus tenuerunt impe-

imperium, denique de se Tyrrhenum appellarunt. Quod nomen longo tempore seruasse Plinius, & Scholiastes Apollonii, autores sunt. Post Tyrrhenos, vt Casaubonus censet, θαλασσοκρατίαν habuere Carthaginenses, in Italiæ vicino mari: obstantibus nequicquam Græcis, Macedonibusque. donec victis iis primo & secundo bello Punico, superatoque rege Antiocho, ad Romanos peruenit. Quam rem Polybius lib. I. confirmat. Similiter & apud Gentes alias fuerunt, qui mare sibi vendicarent. De Haraldo Hyldetand testatur Saxo lib. VII Historiarum, quod *maris dominationem, absq; ejus nutu vsurpare nemo præsumserit.* Testatur & de Olo, quod a Patre *recepta pelagi dominatione LXX maritimos reges nauticarum virium certamine consumserit.* De Britannis idem docet Selden lib.II Mar. Clauf. cap 2. & 3. quem exscribere hic non necesse puto. Romani sero admodum, vt dixi, ad hujus rei curam animum adplicuere. Scilicet terrester populus non ante mare adire potuit, quam circumcirca omnibus pacatis, ad id perueniret. Ornauerunt autem classem primo bello Punico, si Polybium audimus. Liuius & ante ea tempora nonnullarum fecit mentionem. Nam lib. IX. cap. 30, Duumuiros ornandæ classis commemorauit. Nisi aliæ hæ classes fuerint, quod alibi dispiciemus. Florus certe, qui alias cum cura Liuium sequendum sibi proposuit, hic magis cum Polybio consentire videtur. Sic enim ait lib. II. cap. 2. quo describitur id bellum, de quo dixi: *Appio Claudio consule, primum fretum ingressus est, fabulosis infame monstris, æstuque violentum. sed adeo non est exterritus, vt illam ipsam ruentis æstus violentiam pro munere amplecteretur. statimque ac sine mora Hieronem Syracusanum regem tanta celeritate vicit, vt ille ipse se prius victum, quam hostem videret, fateretur. Duillio Cornelioque Consulibus, etiam mari congredi ausus est. Tum quidem ipsa velocitas classis comparatæ auspicium fuit. Intra enim sexagesimum diem quam cæsa sylua fuerat, centum sexaginta nauium classis in anchoris stetit.* Hæc de classium autoribus. Venio ad fæminas, quarum studia in re nauali enituere. Ex his Arthemisia, conjux Mausoli, Halicarnassi regina, de qua sic Iustinus. lib. II. cap. 12. *In auxilium Xerxi venerat, inter primos duces bellum acerrime ciebat: quippe vt in viro muliebrem timorem, ita in muliere virilem audaciam cerneres.* De pugna Xerxis loquitur & Atheniensium ad Salaminam. De qua & Pausanias in Laconicis his verbis. Αρτεμισίαν φασὶν ἑκουσίως ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα συστρατεῦσαι Ξέρξῃ, καὶ ἔργα ἐν τῇ ναυμαχίᾳ ἐν Σαλαμῖνι ἀποδείξασθαι. Pugnauit & cum Rhodiis nauali certamine, in quo quum virtus ejus & prudentia præcipue enituerit, non pigebit rem prolixius, vt a Vitruuio commemoratur, exscribere. *Post mortem Mausoli, ait, Artemisia vxore ejus regnante, Rhodii indignantes mulierem imperare ciuitati, Cariæ totius armata classe profecti sunt, vt id regnum occuparent. Tum Artemisia cum id esset renunciatum, in minore portu*

(vulgo

(vulgo æque bene, *in eo portu) abstrusam classem cœlatis remigibus & epibatis comparatis, reliquos autem ciues in muro esse jussit. Cum autem Rhodii ornatam classem in portum majorem exposuissent, plausum jussit ab muro his darent, pollicerique se oppidum tradituros: qui cum penetrassent intra murum, relictis nauibus inanibus Artemisia repente fossa facta, in pelagus eduxit classem ex portu minore, & ita invecta est in majorem. Expositis autem militibus & remigibus, classem Rhodiorum inanem abduxit in altum. Ita Rhodii non habentes, quo se reciperent, in medio conclusi, in ipso foro sunt trucidati. Ita Artemisia in nauibus Rhodiorum suis militibus & remigibus impositis, Rhodum est profecta. Rhodii autem, cum perspexissent suas naues laureatas venire, opinantes ciues victores reuerti, hostes receperunt. Tunc Artemisia Rhodo capto, principibus occisis, tropæum in vrbe Rhodo suæ victoriæ constituit.* Hæc virorum opera res præclaras mari nauibusq; gessit. Nunc ecce aliam, quæ non minora, sed fæminino exercitu confecit. Aluilda est Gothorum regis filia, de qua Ioannes Magnus Vpsaliensis Episcopus his verbis. lib. VII. Hist. *Ne annos suos otio inertiaque labefactari pateretur, vestem fœmineam animumque muliebrem in virilem audaciam commutauit, & quæ pridem puella fuerat pudicissima, deinceps in piratico exercitio virorum fortitudinem superare aut æquare videbatur. Nec paruus erat virginum numerus, quæ se a voluptatibus abstractas, ad id militiæ propositum paratissimas offerebant.* Eadem de ipsa ejusque exercitu refert Saxo lib. VII. Histor. Dan. Extitere adhuc aliæ, quæ famam sui nominis, maritimarum rerum vsu, & experientia bellorum naualium illustrarunt. Sed enumerare ipsas supersedeo, memor instituti mei, quod historias non profitetur. Potius ad dignitatem hujus rei venio, & ostendo tantam apud veteres habuisse autoritatem, vt & diuinitatis opinionem aliquibus conciliaverit. Sic enim Phorcus, sic Liber pater in deorum numerum peruenere. Alter quia Tyrrhenos prælio nauali superatos præcipitauit in mare. Alter quia delapsus e naui, nec amplius inter homines deinde visus est. Seruius: *Phorcus, deus est marinus. Hic autem dicitur Thoosæ nymphæ & Neptuni filius. vt autem Varro dicit, rex fuit Corsicæ & Sardiniæ: qui cum ab Atlante rege nauali certamine cum magna exercitus parte fuisset victus & obrutus, finxerunt socii ejus, eum in Deum marinum esse conuersum.* Lucianus de Baccho siue Libero: Καὶ μέμφομαί γε τῷ Διονύσῳ, ὅτι ὑμᾶς ναυμαχήσας μετέβαλε, δέον χειρώσασθαι μόνον, ὥσπερ τοὺς ἄλλους ὑπηγάγετο. *Atque quidem ob id reprehendo Bacchum, quod vos nauali prælio superatos ita transformauit, cum deberet captiuos solum in deditionem accipere, quemadmodum & cæteros in potestatem redegit.* Quid? quod nauis ipsa certo modo facta sit diuina, & inter sydera relata. Sic enim Hyginus Fab. 14. *Hæc est nauis Argo, quam Minerua in sideralem circulum retulit, ob hoc, quod a se esset ædificata, ac primum in pelagus deducta est.* Aratus in Phœnom.

Ἡ δ' ἢ κιωὸς μεγάλοιο κατ' οὖρον ἕλκεται ἀεργὸς
πρυμνόθεν. οὐ γὰρ τῇ γε καθ' ἑξ χρέος εἰσὶ κέλευθοι,
ἀλλ' ὅπποθεν φέρεται πεπταμμένη. ——

Veterum tamen nonnulli, maxime Romani, deteriorem hanc militiam putauere, terrestri. Hinc apud Tacitum legas, Hist. I. cap. 87, de classiariis, *facta & cæteris spes honoratioris in posterum militiæ.* Et apud Liuium lib. XXXII. *Nauales socii, relictis classibus, ad spem honoratioris militiæ transgressi.* Caussæ forte, quia videbant plus hic efficere fortunam, quam virtutem, sæpeque vincere, qui mereatur vinci. Diodorus certe ita disserit lib. XX. *In pugnis,* inquit, *naualibus multæ variis modis causæ eueniunt, quæ faciunt, vt qui virtutis suæ jure optime victoriam alias reportarent, nec opinato succumbant.* An &, quia putabant minui gloriam militum, ob auxilium nautarum? Profecto enim in conflictus præliiue naualis opere *lacerti remigum, & ars clauum regentis magistri victoriam præstat,* vt Vegetius testatur. Etiam ignauiam prætextus inuenire in hac militia, ex vi fluctuum & ventorum, animaduertebant. contraque fieri in terrestri, vbi culpam rei male gestæ frustra referas in quid aliud, quam proprium timorem. Denique mors ipsa displicebat, vt in aquis, quibus non eripi tantum, sed extingui plane animam putabant. Sed hæc cuncta vana. Nulli loco adstringitur virtus, imo quo plus in mari fortuna potest, hoc majori animo, meliorique consilio eam trahit in partes suas. Neque obscurant nautæ militum gloriam, sed promouent, ac illustrant. Itaque non est deterior militia naualis, præsertim apud eos populos, qui mari sunt vicini, vt vel ex Carthaginensium Græcorumque rebus gestis disci potest.

CAPUT II.

Quæ, qualesue naues ad classem requirantur.

Explicatur hic varietas bellicarum nauium. vt, quid sit nauis longa, quid πλοῖον. *naues duorum pluriumue scalmorum, dicopon, dieris, biremis. Bayfius notatus. Celoces quales, & triremes, deque iis explicatus Isidorus, atque alii.* τριήρον *πλοῖον, acatia, lembi, cymbæ, scaphæ, phaseli. Quæ leues naues & celeres. Quæ præcursoriæ, piraticæ, speculatoriæ, hypireticæ. Gyraldus, Vultejus, aliique plures notati. Scapha,* ἐφολκὶς, *carabus,* ῥινοτηρία. *Sequuntur* εἰκόσοροι, *pentecontori, item Actuariæ naues, de quibus Liuius explicatur & Polybius. Interpres vero Herodoti, Sauilius & alii erroris conuincuntur. Naues longæ, quales, & vt differant ab iis, de quibus supra mentio injecta est. Sequuntur biremes, triremes, quadriremes. Quarum structura auxilio Athenæi contra Bayfii, Sauilii, Riuii &*

& reliquorum sententias ostenditur, eaque occasione innumera pene scriptorum loca explicantur. De triremium significatione apud recentiores quædam docentur, propompæ, præsidiariæ, lusoriæ. Thalamegi, prætoriæ, & plures aliæ quales fuerint longa disputatione monstratur.

De autore classium abunde hactenus, ni fallor, actum. naues ipsas, cujus vulgo vnaquæq; generis habuisse videtur, dispiciamus. Diuidemus autem commode in duo velut agmina; vnum earum, quæ administrantur velis, alterum earum, quæ aguntur remis. Illud *onerariarum* est, & ad prælia ineptarum: hoc *militarium* & bellicarum. Nam quia olim in conflictu non ventis impellebantur naues, verum remis, vt tanto obedientiores essent nautis, faciliusque huc ac illuc, pro necessitate rationeque negocii agi possent; iccirco remis instructas esse militares oportebat, inque iis summam ponere fiduciam, sicut onerarias in velis. Quanquam & hæ non raro adhiberent remos, & illæ vterentur velis, sicut suo loco indicabitur. Ac de onerariis quidem nil jam disseremus, sed de solis militaribus, quas Græci naues πολεμικὰς appellant. Στρατιωτίδων enim vocabulum potius ad onerarias pertinere alibi monstratum est. Πολεμικαὶ igitur seu militares quia remis agebantur, dictæ sunt ἐπίκωπα a Græcis. Diodorus lib. XIV. εἶχον σὺν ταῖς ὁλκάσι, καὶ ταῖς ἄλλαις, ταῖς ἐπικώπαις οὔσαις χαλκεμβόλοις, ναῦς οὐκ ἐλάττους πεντακοσίων. *Habebat cum onerariis, ceterisque aliis, quæ remis aguntur ac rostratæ simul sunt, naues haud pauciores quingentis.* Vides, vt ἐπίκωπα opponat onerariis, & ne dubites, militares intelligere, rostratas simul appellet. Sic Polybius, quem laudat Simon Bosius in notis ad Epist. Cic. pag. 62. ἐπὶ ποπλίου συνθήκας ἐποιήσαντο ῥωμαῖοι καὶ καρχηδόνιοι, μὴ ἔχειν μήτε κτᾶσθαι καρχηδονίους πλοῖον ἐπίκωπον πλὴν δέκα τριήρων, καὶ τῶν ἁλιευτικῶν, καὶ περιχώρων, ὧν οὐδὲν ἦν δεκασκάλμου μεῖζον. *Per Publium fœdus inierunt Romani & Carthaginienses, quo cautum erat, ne Carthaginienses haberent, aut possiderent nauem, quæ remis agatur, præter triremes decem, & piscatorias, & quibus alias ad vicinales vsus nauigatur, quarum tamen nulla major sit, nauigio decem scalmorum.* Vtitur hac voce de quocunque genere nauigii, majore minoreque, onerariis exceptis. Quemadmodum & Athenæus de cercuro vsurpauit, lib. V. Dipnos. πᾶς δ' ἦν οὗτος (nempe cercurus) ἐπίκωπος, *totus erat remis instructus.* Aliquando & κωπῆρες vocabantur, vti Baysio ex Thucydide & Plutarcho obseruatum est. Fortassis etiam μακραὶ seu *longæ*, præsertim quando non de singulis, sed vniuersis sermo est. Vlpianus ad Orat. Demosthenis περὶ λεπτίνην. Πλοίῳ στρογγύλῳ. φορτηγῷ δηλονότι. μακρὰ γὰρ τὰ πολεμικὰ ὀνομάζουσι. Scholiastes Aristophanis: Μακραὶ νῆες, πολεμίαι. Sic Polybius lib. III. pro eo, quod simpliciter in fœdere primo inter Romanos ac Carthaginenses cautum est, *ne Romani nauigent ultra pulchrum promontorium, aut vi delati Carthaginem quicquam*

quam emant, πλὴν ὅσα πρὸς πλοίου ἐπισκευὴν, *præter necessaria reficiendo naui* (quibus verbis quamcunque nauem bellicam, siue magnam, siue paruam intelligi, ex sequentibus palam est) sic interpretando ait: *Noluerunt vltra pulchrum promontorium nauigare Romanos* μακραῖς ναυσί. Quæ ergo πλοῖον est simpliciter in fœdere, & quamcunque bellicam significat, eam Polybius μακρὰν appellat. Diodorus Liparum scribit vsum μακραῖς ναυσί. Vixit autem Liparus ante Iasonem, qui alias primus μακρὰν inuenisse dicitur. quod sic potest colligi, quia eodem Diodoro teste Liparus filiam habuit Cyanen, cui matrimonio junctus fuit Æolus, quem aut antiquiorem, aut æqualem faciunt prædicto Iasoni. Diodori verba sunt in V. de jam dicto Liparo: Κυριεύσαντα δὲ νεῶν μακρῶν καὶ στρατιωτῶν, ἐκ τῆς Ἰταλίας φυγεῖν εἰς τὴν ἀπὸ τούτου Λιπάραν ὀνομασθεῖσαν φασί. *Ajunt nauibus longis exercituque potitum ex Italia in insulam fugisse, quam de nomine suo Liparam vocauit.* Sunt ergo μακραὶ Diodoro, quæcunque deinde militares. Vel ad minimum non penteconteri, quæ alias accuratiore acceptione vocis μακραὶ, seu longæ. Sed quia dubitari potest de ætate Lipari, dabo alium vetustiorem, Triptolemum nempe, quem Philochorus μακρᾷ naui vsum fuisse testatur. Verba extant apud Eusebium in Chronico num. DCX. Τριπτόλεμον φησιν ὁ φιλόχορος μακρῷ πλοίῳ προσβαλόντα ταῖς πόλεσι τὸν σῖτον διαδοῦναι. Triptolemi pater fuit Rharus, vti vult Pausanias in Atticis, filius Cranai, Cecropis vero nepos, vnde satis de antiquitate ejus judicari potest. Tali sensu nominat μακρὰς Diodorus Eclog. lib. XXIV. ἔφθασε δὲ καὶ Καρθάλων στρατηγὸς ἐκ Καρχηδόνος μετὰ νεῶν μακρῶν καὶ σιτηγῶν ἴσων. & Polybius lib. XV. in fœdere Romanorum cum Carthaginensibus: τὰ μακρὰ πλοῖα παραδοῦναι πάντα πλὴν δέκα τριήρων. Non tantum pentecontoros (quæ alias μακραὶ speciatim dicuntur, vti mox ostendam) aut triremes quadriremesue hic intelligit, sed in vniuersum omnes militares, majores minoresque, cujuscunque generis. Liuius hoc sensu appellauit *longas*. Sic enim lib. XXV. cap. 27. *Bomilcar centum triginta nauibus longis, & septuaginta onerariis profectus est.* Similiter Cæsar Iulius lib. V. Bell. Gall. cap. 25. *Quod vbi animaduertit, naues longas paulululm remoueri ab onerariis nauibus, & remis incitari jussit.* Metaphrastes ejus verba hæc sic reddidit: ὅπερ δὲ κατιδὼν, τὰς μὲν μακρὰς ναῦς ὀλίγον ἀπὸ τῶν φορτικῶν νεῶν ἀπάγεσθαι ἐκέλευσεν. Hæc causa est, cur Scaurus in libello de Ortographia scripsit: *De naui dicimus, cum longa sit, an oneraria, rogamus.* Nempe his vocabulis, omnia nauium genera comprehendi ostendit. Credo & Iustinum ideo de Hercule scripsisse lib. II. cap. 4, quod *longis nouem nauibus* contra Amazones profectus sit. Pentecontororum enim iis temporibus tam frequentem fuisse vsum vix putauerim. Quia vero militares omnes, cujuscunque essent generis, dicebantur longæ, hinc factum est, vt Egesias Par-

rhalum longæ nauis inuentorem, Ctesias Samirem, Saphanus Semiramin, Archimachus Ægeonem tradiderint, vt Plinius lib. VII. cap. vlt. ostendit. Nam alias de Semiramide notum, quod non pentecontoros, sed solubiles habuerit naues, quas διάλυτα πλοῖα Strabo nominauit. Porro longæ vel μακραὶ sic dictæ sunt, quoniam reuera longiores fuerunt, quam onerariæ. Isidorus lib. XIX. cap. 1. *Longæ naues dictæ, eo quod longiores sint cæteris.* Thucydidis interpres: τὰ πολεμικὰ μακρότερα. Naues bellicæ sunt longiores: ταῖς στρογγύλαις scilicet, de quibus ante disseruerat, & quarum species in comparatione cum his orbiculata & rotunda fere erat. Longarum vero genera sunt duo, vnum *Actuariarum*, alterum *longarum*, sic in specie dictarum. De Actuariis primo dicemus, diuidemusque iterum in duo genera, quorum primum erit minorum, alterum majorum. Minores actuarias Cicero *actuariolas* vocauit. lib. XVI. ep. 6. ad Atticum. *Corbitane Patras, an actuariolis ad Leucopetram Tarentinorum.* Sed frequentius a scalmis nomina sua sortiuntur. (quanquam & in lib. X. ep. 13. *quid duro tempore anni actuariolo fore censes?* dixerit) Idem Cicero lib. XVI. Epist. 3. ad Atticum: *Hæc ego, conscendens e Pompejano tribus actuariolis decem scalmis.* Vides a scalmis actuariolas hic definiri, atque ita ad actuariolas pertinere, quæ a scalmis nomen habent. Vt illa duorum scalmorum, cujus meminit idem Cicero de Orat. I. his verbis: *Citius is, qui duorum scalmorum nauiculam in portu euerterit, in Euxino ponto Argonautarum nauem gubernarit?* Nauiculam dicit, vt de minimo genere sermonem esse dubium non sit. Sic ante ista verba, quæ supra ex lib. X adduxi, præmiserat: *de pueris quid agam? paruone nauigio committam?* quo id ipsum indicatur. Etiam Græci sic appellant. Vnde apud Plutarchum δωδεκάσκαλμος. Verba sunt in vita Cæsaris: ἐς πλοῖον ἐμβὰς τὸ μέγεθος δωδεκάσκαλμον. *conscendit nauiculam duodecim scalmorum.* Loquitur de nauigio, quo Cæsar Brundusium nauigare solus tentauerat. Suetonius paruulum nauigium appellat. *Clam noctu,* ait, *paruulum* nauigium solus obuoluto capite conscendit. Alias appellant πλοῖα. Thucydides in IV. Ἀθηναῖοι τοῖς τε πλοίοις, καὶ ταῖς ναυσὶ οὕτω τῷ τρόπῳ ἐκλιπόντες τὸ χωρίον ἐς παλλήνην διεκομίσθησαν. per πλοῖα, minima hic nauigia intelligit, sicut dixi. Scholiastes, πλοῖα τὰ μικρὰ, ἃ δὴ καὶ λεπτὰ ἄλλοθι εἶπεν. *Ploea sunt parua, quæ & alibi leuia vocat.* Quanquam hæc vox non raro pro onerariis vsurpetur. Ammonius: Νῆες πλοίων διαφέρει. Δίδυμος ἐν δεκάτῳ ῥητορικῶν ὑπομνημάτων φησὶν οὕτως. ὅτι διαφέρουσιν αἱ νῆες πλοίων. τὰ μὲν γὰρ ἐστι στρογγύλα, αἱ δὲ κωπήρεις καὶ στρατιώτιδες. *Naues differunt a ploeis. Didymus in decimo Rhetoricorum hypomnematum sic ait. differunt naues a ploeis. Hæc enim sunt onerariæ, illæ actuariæ & militares.* Tali sensu Suidas: πλοῖα διαφέρει νηῶν, ὅσοι παλαιοὶ παρασημειοῦνται. Sunt alias nauigia, de quibus ante dixi,

tula breuis, dicta & capulus, & cumba, & lintris. *Cumbam* nominat, quam ſupra cymbam diximus, vſitata Latinis ſcribendi conſuetudine, qua υ Græcorum, in u ſuum vertunt. A *capulo* vero credo eſſe *capulicos* per diminutionem, apud Gellium lib. X. cap. 25. quæ hactenus quales eſſent, ignorabantur. Apud Stephanum in Gloſſis λέμβος, *alueus* exponitur. eſt autem alueus, μονόξυλον, quod *lintrem* appellare Latinos alibi monſtrauimus. Notandum interim, quod ſupra oſtendebat Etymologus, lembum dictum, παρὰ τὸ λίαν βαίνειν. Nam quia a λίαν, hinc apud Iſidorum *limbus* ſcribitur, non *lembus. Limbus*, ait lib. XIX. cap. 1. *nauicula breuis, quæ alia appellatione dicitur & cymba, & caupalus, ſicut & lintris, id eſt carabus.* Conueniunt hæc verba plane cum iis, quæ ex gloſſis antea a me adducta ſunt. Vnde & pro *caupalus*, *capulus* legendum eſſe apud Iſidorum apparet. Cæterum cum videam adhuc quoſdam dubitare, an minimi fuerint lembi, addam & Heſychium, qui ſic ait: Λέμβος, τὸ μικρὸν πλοιάριον, τὸ ἐφόλκιον. *Lembus paruum nauigiolum, epholcium.* Latini tam paruum lembum, *lemnunculum*, vel *lenunculum* appellauerunt, cujus mentio eſt apud Nonium, & Ammianum Marcellinum, item Tacitum, vt Gyraldus indicauit. Apud Gellium quoque ita ſcribunt lib. X. cap. 15. vbi vulgo legitur *remunculi.* Sed forte retinenda eſt vulgata lectio, cum & Mſs. (ſaltem meus) ſeruent, & remunculus velut κωπηλίδιον dicatur. At paulo majores lemborum nomen obtinebant, quorum nonnulli plus, quam remis ſexdecim agebantur. Liuius lib. XXXIV. cap. 24. in fœdere cum Nabide: *Naues, quas ciuitatibus maritimis ademiſſet, redderet: neue ipſe nauem vllam, præter duos lembos, qui non plus, quam ſexdecim remis agerentur, haberet.* Ex hoc ipſo genere etiam *phaſeli* ſunt, quorum mentio fit apud Gellium prædicto loco. Hinc Horatius

Fragilemque mecum ſoluat phaſelon.

Fragilem appellat, quia paruus erat. Admiſcent porro his nauigiis, quas *Triereticas*, *Myoparones*, & *Hemiolas* appellant. Appianus enim lib. V. B. C. τριηρητικοὺς φασήλους *triereticos phaſelos* nominat. & Liuius paſſim *lembos* & *myoparones*, velut parum inter ſe differentes, conjungit. Sed adſcribam Appiani locum, vt de ſingulari hoc nauigiorum genere nonnihil clarius proponam. Ἐδωρήσατο δὲ καὶ Ὀκτάυια, inquit, τὸν ἀδελφὸν αἰτήσασα παρ' Ἀντωνίῳ δέκα φασήλοις τριηρητικοῖς, ἢ μικτοῖς ἔκ τε φορτίδων νεῶν, καὶ μακρῶν. *Octauia decem phaſelos triereticos fratri dono miſit, id eſt mixtos ex longarum forma, & onerariarum.* Oſtendunt ſane hæc verba, cujuſmodi fuerint trieretici, mixti ſcilicet ex longis, atque onerariis. Igitur & Myoparones ejuſmodi fuere. Nam quas Appianus nominat φασήλους τριηρητικοὺς, eæ Plutarcho ſunt μυωπάρωνες. Verba Plutarchi ſic habent, in Antonio. Ὀκταβία τῶν ὡμολογημένων χωρὶς

ἠτήσατο τῷ μὲν ἀδελφῷ παρὰ τοῦ ἀνδρὸς εἴκοσι μυοπάρωνας. *Octauia, praeter ea, quæ pacta fuerant, a marito impetrauit, vt fratri viginti myoparones concederet.* Sed quæ illa mixtura onerariarum & longarum? Appianus enim non indicat. Scimus ſane onerariarum proprium fuiſſe, vt eſſent latæ, rotundæ, planioreque alueo, neque remis, niſi in neceſſitate agerentur: longarum contra, vt eſſent inſtructæ remis, haberentque alueum anguſtiorem acutioremque. Puto igitur Phaſelos iſtos triereticos, cum myoparonibus, in prora fuiſſe longiores, ibique longarum more diſpoſitos habuiſſe remos, in puppi vero latiores altioresque, ſine remis, oneribus accipiendis idoneos. Certe, cum & triereticæ, & myoparones prædatoriæ fuerint, vt ſuo loco indicabitur, longæ, ad celeritatem perſecutionis, & deinde latæ, ad capacitatem ſpoliorum, eſſe debuerunt. Sed triacontoros fuiſse ajunt: cauſam ego non video. Cicero profecto eis tribuit remos non triginta, ſed tantum ſex. Locus eſt in Verrina V, obſeruatu digniſſimus: *Interea*, inquit, *Syracuſani habebant rationem omnes quotidie piratarum, qui ſecuri ferirentur; quam multos eſſe oporteret ex ipſo nauigio, quod erat factum ſex remorum numero, conjiciebant.* Deinde addit: *Hæc igitur eſt geſta res, hæc victoria præclara, myoparone piratico capto.* Sex remorum *numero* ait, non *ordinibus*, vt ſine cauſſa Bayfius hunc locum de hexere interpretetur. Et quis quæſo myoparonem vnquam, non dicam cum ſex, ſed vel tribus ordinibus, apud veteres autores legit? Imo contra minimis nauigiis annumerant. Iſidorus lib. XIX. cap. 1. *Myoparo, quaſi minimus paro, idem & carabus, eſt enim parua ſcapha ex vimine facta, de qualibus Hiſtoria: gens, inquit, Saxonum myoparonibus, non viribus, nituntur, fugæ potius, quam bello parati.* Paruam ait fuiſſe ſcapham, & vt hoc probet, addit verba veteris alicujus, qui ad bella negabat eſse vtilem, & tribuebat Saxonibus. Scimus autem, Saxones nauiculis prorſus exiguis prædas agere in mari conſueuiſse. Appianus de Bel. Pun. κερκούροις τε, καὶ μυοπάρωσι, καὶ ἄλλοις βραχυτέροις πολλοῖς ἐξέπλεον. *cercuris & myoparonibus, & aliis paruis quamplurimis enauigarunt.* Idem lib. de bell. Mith. quas ante minimas nauiculas appellat, mox myoparones reddit: οἱ μὲν πρῶτον ὀλίγοις σκάφεσι, καὶ μικροῖς οἷα λῃσταὶ, περιπλέοντες ἐλύπουν. *primum paucis ſcaphis, iiſque paruis, vt latrones, in mari errabant.* ſubjungit deinde, eadem recenſens: ἐκαρποῦντο τὴν θάλασσαν μυοπάρωσι πρῶτον καὶ ἡμιολίαις, εἶτα δικρότοις καὶ τριήρεσι. *quæſtum faciebant e mari, myoparonibus primum ac hemiolis, mox biremibus triremibusque.* Vides ex his, adeo myoparones non hexeres eſse, ſiue naues ſex ordinibus, vt ne biremes quidem ſint, ſed parua atque modica nauigia. Vnde & prædictus Cicero quadriremem urbis inſtar, in earum comparatione habuiſse ſcribit. *Princeps*, inquit, *Cleomenes in quadriremi Centuripina. erat illa nauis conſtrata, & ita magna, vt ſi in prædonum pugna verſaretur, urbis*

vrbis instar habere, inter illos piraticos myoparones videretur. De *Hemiolis* res paulo est obscurior. Obseruo tamen primum, non easdem fuisse cum myoparonibus. Recenset enim velut alias diuersasque dicto loco Appianus. Deinde nec ad id pertinuisse genus, quod ordinibus quibusdam est instructum. nam & his opponit. Nec tamen apertæ fuerunt. Idem Auctor: ναυσὶ δ' ἐφέροντο, πεντήκοντα μὲν πεντήρεσι, ἑκατὸν δὲ ἡμιολίαις, ἀφράκτοις δὲ, καὶ κερκούροις, καὶ στρογγύλοις πολλοῖς. *Ferebantur autem nauibus quinqueremibus quidem L, hemiolis C, apertis vero, & cercuris, & onerariis compluribus.* Quanquam etiam non tectæ. Polybius lib. V. καταρτίσας δώδεκα μὲν κατάφρακτους ναῦς, ὀκτὼ δὲ ἀφράκτους, τριάκοντα δὲ ἡμιολίους ἔπλει δι' εὐρίπου. *duodecim itaque tectis nauibus, octo apertis, triginta autem hemiolis per Euripum nauigabat.* Nec tectas facit, nec apertas. vnde fas est conjectare, medias fuisse. In prora forsan, ex qua pugnabatur, tectas, de cætero apertas, sicut apud veteres in vsu fuit. Sed ne sic quidem satis constat, quales fuerint. Putes tamen triacontoros fuisse, quod & nonnulli prodiderunt, vocabulo permoti, quod totam nauim quasi, cum dimidia significat. Sed primo parum constat, quæ sit illa ὅλος, siue *tota*, in cujus comparatione dicitur *hemiola.* Quomodo hic enim magis pro εἰκοσόρῳ, quam quacunque alia, argumentari liceat? Sunt equidem triginta totum cum dimidio, respectu numeri vicenarii: Sed quis ideo εἰκόσορον, seu viginti remorum nauim ὅλον dictam asserat? Et potuit esse nauis sexaginta remorum, quæ sic hemiola fuisset in respectu ejus, quæ quadraginta habuit. At hoc nemo dixerit. Deinde clare Hesychius de hemiola: ἡμιόλιον πλοῖον, μικρόν. *Hemiola paruum nauigium.* Item Appianus in prædictis verbis, μικροῖς σκάφεσι περιπλέοντες ἐλύπουν, id est, vt dein ostendit, ἡμιολίαις. Triacontoros vero μικρὰς σκάφας, aut μικρὰ πλοῖα, id est *paruas scaphas* & *nauigia* vocari, nuspiam obseruo. Hemiolæ ergo non sunt triacontori. Quod vt firmius credatur, dabo ecce locum Arriani, quo diuersæ ostenduntur, & opponuntur triacontoris. Verba sunt in Sexto Expedit. παρεσκευάσθησαν αὐτῷ ἐπὶ τοῦ ὑδάσπου ταῖς ὄχθαις πολλαὶ μὲν τριακόντοροι καὶ ἡμιόλιοι, πολλὰ δὲ καὶ ἱππαγωγὰ πλοῖα. *parauerunt ei ad Hydaspis ripas multos triacontoros & hemiolas, multas etiam hippagines.* Verba clarissima, quibus nihil est, quod opponi queat. Nisi forte dixeris, vnum locum non sufficere. Addam igitur & alterum, ex eodem libro. αὐτὸς δὲ τὰς μάλιστα τῶν νεῶν ταχυναυτούσας ἀναλαβὼν, ὅσαι τε ἡμιόλιαι, καὶ τὰς τριακοντόρους πάσας, καὶ τῶν κερκούρων ἔστιν οὓς ἔπλει κατὰ τὸν ποταμόν. *Ipse delectis nauibus, quæ velociores erant, vt hemiolas, & triacontoros, & cercuros omnes, nauigauit in flumine.* Vulcanius vtroque loco reddidit *biremes*, Hesychium secutus, vt opinor. Is enim ita de hemiola: ἡμιολία, ἡ δίκροτος ναῦς. *hemiola est dicroton*, vel *biremis.* Sed existimo plane Hesychium minimam nauiculam intel-

 ligere.

ligere, quæ binis remis a singulis ampherum more agitatur. Non quasi omnes fuerint ejusmodi, sed quia aliquæ ex iis, quæ sic agerentur. Ordinibus certe binis intelligere non potuit, quibus supra vidimus ab Appiano apertissime opponi. Quanquam & hoc casu triacontorus non fuisset, quod hucusque a quibusdam traditum prædiximus. Sed δυηρημιολία potius, eo modo structa, sicut τριηρημιολία. Id est hemiola cum duobus ordinibus: quæ præter cætera, in eo quoque differebat a biremibus, quod nec tam longa esset, nec tot remis ageretur. Quemadmodum & τετρηρημιολία talis fuit, sed cum tribus ordinibus. Vellem ad hoc genus etiam referre *lembos biremes*, quorum mentionem facit Liuius. Nam & lembi inter prædatorias, quemadmodum hemiolæ, & myoparones. Verba Liuii sunt lib. XXIV. cap. 40. vt ex priscis, omnium consensu, edidit eruditissimus Gronouius: *lembis biremibus centum viginti profectus est*. Certe cum hic lembi classem faciant, & ad bellum adhibeantur, aliter intelligi vix possunt. Imo credo lemborum nomen sæpe actuariarum majorum significatum habere, nauesque cum viginti, triginta, pluribusque remis innuere. Liuius profecto actuarias vocauit, quæ a Polybio lembi dicuntur. *Ab actuariis*, ait decadis tertiæ libro I, *aliquot nauibus ad alteram ripam pertrahitur*. Polybius autem: οἷς ἔμελλον οἱ λέμβοι ῥυμουλκοῦντες οὐκ ἐάσειν. quod & Bayfio notatum est. Sed de Actuariis majoribus deinde dicam. De trieremiolis interim, hemiolisque constat, non fuisse triacontoros, in specie sic dictos, sed nauigia minora; & modo minima, sicut inter ea referuntur etiam a Polluce istis verbis: πορθμὶς, ἁλιὰς, δίκροτον, ἀμφήρικον, ἀμφήρης, διήρες, δίκωπον, ἡμιολίς, ἡμιολία, σκάφη, πλοῖον, μονόξυλον: modo paulo majora, sic extructa, vt ab onerariis haberent quandam latitudinem altitudinemque, præcipue vt exstimo in puppi, a longis vero remos ordine dispositos, serie plerumque simplici, interdum duplici, tripliciue; item catastromata, si non in puppi etiam, saltem in prora, de cætero aperta erant. Etymologus Sylburgii plane conuenit cum his, quæ diximus, rationemque nominis accuratissime indicat, non quia tota cum dimidia fuit, in comparatione cum eicosoro, sic vocatam, sed quia partem habebat sine remis, a qua pugnabatur. ἡμιολία ἡ πάλαι ἐλέγετο λῃστρικὸν πλοῖον, οὗ τὸ ἡμιόλιον μέρος ψιλὸν ἐρετῶν ἐστι, πρὸς τὸ ἀπ' αὐτοῦ μάχεσθαι. Sic scribendus est hic locus, non ψιλῶν, vt sine sensu est in vulgatis. *Hemiola*, inquit, *olim dicebatur piraticum nauigium, cujus pars vna & dimidia erat sine remigibus, vt ex ea pugnari posset*. Cujusmodi forte ea est, quam Onuphrius exhibet lib. II. cap. 11. de Ludis, & nos olim in dissertatione nostra de Varietate Nauium vulgarem biremem exposuimus. Id enim spacium, quod in medio vacuum, existimo ostendere τὸ ἡμιόλιον μέρος ψιλὸν ἐρετῶν, vt ab Etymologo vocatur. Nescio, an non ea quoque

quoque hic referri debeat, quam depictam Bayfius pro heptere habuit. Nam & ipsa tantum in prora remos habuisse videtur. Etiam Myoparonum hanc existimo fuisse structuram. Et ex verbis Appiani, antea adductis, manifestum esse potest. Vt proinde hæc ipsa fuerint nauigia, quæ Arrianus ὅσα στρογγύλα nominet in Indicis, vbi ait: νῆες δὲ αἱ σύμπασαι αὐτῷ ὀκτακόσιαι, αἵτε μακραὶ καὶ ὅσα στρογγύλα πλοῖα, καὶ ἄλλα ἱππαγωγὰ, καὶ σιτία ἅμα τῇ στρατιῇ ἄγουσαι. *Erant ei in vniuersum naues octingentæ, quædam longæ, quædam velut onerariæ, aliæque vehendis equis & comeatui idoneæ.* Credo *cercurorum* quoque similem fuisse structuram. Conjungunt enim ferme hemiolis & myoparonibus, vt vel ex Arriano vidimus. Deinde idonei sunt vehendis oneribus. vnde Plautus in Mercatore: *Ædificat nauem cercurum, & merces emit.* quas nempe cercuro imponat. Ita apud Athenæum lib. V. ingens legitur cercurus, *qui gestabat tria millia talentorum.* Et tamen dispositos habebant remos, velut actuariolæ. Constat ex Lucilio, cujus versus ex lib. VIII. Satyrarum, emendati opera Hadriani Iunii, sic sonant.

> *Verum flumen vti, atq; ipso diuortio aquarum,*
> *Ilignis pedibus cercurum concinit aquis.*

pedes poetarum more hic pro remis posuit. Non tamen per nauim totam, sed, vt censeo, in prora tantum, sicut supra de myoparonibus ostendi. Hinc Athenæus de prædicto cercuro tanquam aliquid inusitatum refert, quod fuerit πᾶς ἐπίκωπος, *totus* remis instructus. Quia igitur habebant remos, sed nec multos, nec per nauim totam dispositos, proinde plane, sicut myoparones, aut hemiolæ, ad triacontoros referri non possunt. Quod obseruari a veteribus, vel ex Arriano intelligitur, loco adducto. Cui nunc jungo Herodotum, qui similiter a triacontoris distinguit. Verba extant lib. VII. τριακόντεροι δὲ, καὶ πεντηκόντεροι, καὶ κέρκουροι, καὶ ἱππαγωγὰ πλοῖα μικρὰ συνελθόντα ἐς τὸν ἀριθμὸν, ἐφάνη τρισχίλια. *triacontori vero, & pentecontori, & cercuri, & hippagines cum conuenissent, expleuerunt trium millium numerum.* Verum satis de hoc genere, medio quasi inter actuarias rotundasque; reuertendum enim ad prædictas minores, ostendendumque quibus alias nominibus sint appellatæ. Desumuntur ea vel ab officio, quo fungebantur, vel ab armatura. Ab armatura vocantur apertæ, quia catastromata non habebant. De cymbis, scaphis, lintribus res clara est. de celocibus Polybius testatur lib. V. κατάφρακτα μὲν, inquit, εἴκοσι, διαφέροντα ταῖς κατασκευαῖς τριήρεις, καὶ δίκροτα, καὶ κέλητες. *tectæ quidem viginti, reliquæ vero diuersæ formæ, triremes, dicrota, & celoces.* Idem & de lembis li. XVI. διεφθάρησαν κατάφρακτοι μὲν δέκα, λέμβοι δὲ περὶ τετταράκοντα τὸν ἀριθμόν. *Perierunt tectæ naues decem, lembi ad quadraginta.* Liuius lib. XXXV. cap. 26. *Comparauerat tyrannus tres tectas naues, & lembos pristesque.*

 Etiam

Etiam roſtris deſtituebantur, exceptis lembis majoribus, & medio iſto genere myoparonum ac hemiolarum. Itaque *ſine roſtris ſpeculatorias* vocauit Liuius lib. XXXVI. cap. 41. De myoparonibus contra Valer. Maximus lib. II. cap. 3. *Probentur nunc, qui ex myoparonum piraticis roſtris laureæ ramulos decerpunt.* De hemiolis quoque lembisque, item triremiolis Polybius teſtatur lib. XVI. quando vulneraſſe naues aduerſariorum, deterſiſſe remos, aliaque id genus, quæ roſtrorum fiunt ope, perfeciſſe oſtendit. Dicebantur & *leues*, quia nempe apertæ erant. Liuius lib. XXXVII. cap. 27. *Apparuit piraticas celoces & lembos eſſe, qui poſteaquam viderunt ex alto claſſem, in fugam verterunt: & celeritate ſuperabant, leuioribus, & ad id fabrefactis nauigiis.* Ita Florus lib. III. cap. 6. *leues & fugaces myoparones, grauis & martia claſſe turbaret.* Ab officio hæ naues *præcurſoriæ*, vel *ſpeculatoriæ*, vel *hypireticæ* dicebantur. Præcurſoriæ vocabantur, quia claſſem martiam præire ſolebant. Thucydidi, ſunt πρόπλοι. Polybius Hiſt. I. *Romanis quæſtoribus, qui Syracuſis fuerant, lembi claſſem præire ſoliti* (οἱ προπλεῖν εἰθισμένοι λέμβοι) *imminere ſignificant.* Seneca *tabellarias* vocauit, ſed in claſſe non martia, quod notandum. *Subito*, inquit epiſt LXVII, *hodie nobis Alexandrinæ naues apparuerunt, quæ præmitti ſolent, & nunciare venturæ claſſis aduentum. tabellarias vocant.* Intelligitur hinc jocus Plauti in ancillam Acroteletii, Milite Glor. vbi ait:

Hæc celox illius eſt, quæ hic egreditur, internuncia.

Aduentum, ait, ejus annuntiat, vt celoces & id genus, quæ præire juſtam claſſem ſolent. Præibant enim, vt aduentum hoſtium, vires, conſilia, indagarent, & renunciarent ſuis. Vnde & *exploratoriæ* appellabantur. Vegetius lib. IV. cap. 37. *Scaphæ majoribus Lyburnis exploratoriæ ſociantur, per has & ſuperuentus fieri, & commeatus aduerſariorum aliquando intercipi ſolent, & ſpeculandi ſtudio aduentus eorum, vel conſilia deprehendi.* Item *Speculatoriæ*, propter ſpeculandi ſtudium, vt eſt in prædictis verbis. Liuius lib. XXXVI. cap. 42. *Ceteram claſſem Polyxenidam parare & deducere juſſit, ſpeculatorias naues ad omnia exploranda circa inſulas dimiſit.* κατάσκοπα a Græcis nominantur. Plutarchus in Pompejo. ἡ μὲν Πομπηΐου ναυτικὴ καὶ παντελῶν ἀνανταγώνιστος. εἶσαν γὰρ αἱ μάχιμοι πεντακόσιαι. Λιβυρνίδων δὲ, καὶ κατασκόπων ὑπέρβαλλον ἀριθμός. *erant*, inquit, *militares quingentæ. Liburnicarum vero ſpeculatoriarumque ingens numerus. Liburnicas* hic refert inter ſpeculatorias, quod notandum. At Liburnicæ ſunt dicrota: Appianus in bell. Illyr. ἐγένοντο λίβυρνοι γένος ἕτερον ἰλλυριῶν, οἱ τῶν ἰωνίων καὶ τὰς νήσους ἐλῄστευον ναυσὶν ὠκείαις τε καὶ κούφαις: ὅθεν ἔτι νῦν ῥωμαῖοι τὰ κοῦφα καὶ ὀξέα δίκροτα, λιβυρνίδας προσαγορεύουσιν. *Fuerunt Liburni alterum Illyriorum genus, qui Ionium mare, & quæ in eo ſunt, inſulas prædabantur celeribus & leuibus nauigiis: unde etiam nunc celeres leuesque biremes Romanis*

Liburnicæ

Liburnicæ vocantur. Sic Lucianus in dialogo, qui ἔρωτος inſcribitur, vt Bayfio oſtenſum eſt. Etiam Lucanus lib. III.

Ordine contentæ gemino creuiſſe liburnæ.

Miror, inter paruas, ſpeculatoriasque, & piraticas referri, ſi geminos habuerunt ordines. Biremes certe, quæ ſic vulgo nominantur, tales non ſunt, cum pertineant ad longas. Longæ autem ſpeculatoriæque inter ſe oppoſitæ. Cæſar lib. IV. B. G. *Quod cum animaduertiſſet Cæſar, ſcaphas nauium longarum, item ſpeculatoria nauigia militibus compleri juſſit.* Hic aliud longæ, aliud ſpeculatoriæ, junctæ ſcaphis, id eſt minimis nauigiis. Si igitur non longæ, multo minus biremes vulgo ita dictæ, quod mox clarius patebit. Quid igitur dicemus? Ego plane cenſeo ejusmodi fuiſſe, quales ſupra lembos biremes appellari diximus. Nam & lembi inter ſpeculatorias, ſicut ante vidimus. Et Liburnicæ inter prædatorias, cujusmodi nullæ binis, iisque juſtis ordinibus fuerunt inſtructæ. *Scaphas* vocat Stephanus de vrbibus. εὑρηνται ait, τὰ λιβυρνικὰ σκάφη. *inueniuntur ſcaphæ Liburnicæ.* Acron apud Horatium *vimine contextas* aſſerit. quo nomine reprehenditur a Gyraldo: verum perperam, vt puto. Certe ſi fuerunt ſcaphæ, ex vimine eſſe potuerunt, non quidem omnes (nec enim hoc credibile) ſed minores. Quales a Suida carabi exponuntur. Ita enim ipſe: Λίβερνα εἶδος πλοίου. καράβια. Et Varro apud Gellium lib. XVIII. cap. 3. de Liburnis: *Liburni plerumque naues loris ſuebant.* Suebantur autem carabi, ex vimine contexti, ſicut præcedenti libro demonſtrauimus. Inter minora nauigia retulit & Commentator Cruquii, ad prædictum locum Horatii: *Liburna,* inquit, *nauis eſt minor, a Liburniæ regione, ſeu Lybia; his enim nauibus Lybici mercatores vehuntur: quibus etiam vtuntur, qui ordinant nauale prælium, diſcurrentes inter naues minores, & militiam ordinantes.* De poſtremo conſentit Appianus lib. V. vbi de Octauio ante prælium cum Pompeio: Λιβυρνίδος δ' αὐτὸς ἐπέβαινε καὶ περιέπλει, πάντας παρακαλῶν. *Ipſe Liburnica conſcenſa circumuolitans, omnes hortabatur.* Si liburnicæ ad hoc negocium vſurpatæ, aut biremes tales, quales diximus, eſſe debuerunt, aut plane ſine ordinibus; ſimiles minimis. Forte myoparonibus: cum præſertim mercatores etiam his vſos eſſe nauigiis prædictus commentator teſtetur. Obſeruandum autem de liburnicis minimis, aut minoribus nos loqui, non majoribus, quarum alia fuit ratio, vt deinceps apparebit. Quanquam & ex his exiſtimem fuiſſe non paucas, quæ viginti & triginta remis agerentur, quales ad actuarias majores pertinebant, ſicuti de lembis majoribus, acatiis, ſcaphis, ſupra indicaui. Et profecto de exploratoriis ejusmodi ſcaphis Vegetius, lib. IV. cap. 37. *Scaphæ tamen majoribus liburnis exploratoriæ ſociantur, quæ vicenos prope remiges in ſingulis partibus habebant.* Si vicenos in ſingulis, majores etiam, quam triacontori fuerunt, vt merito ad actuarias majores referantur.

rantur. Cæterum quæ Plutarcho sunt κατάσκοπα, ea Polybio κατεσκευασμέναι. Verba extant li.III. προαπέστειλε κατεσκευασμένας δύο ναῦς ταχυπλοούσας Μασσαλιωτικάς. Etiam Cicero Græca consuetudine *catascopia* vocauit, in Verrina V. *Aphracta Rhodiorum, & dicrotum Mitylæneorum, & aliud catascopium.* Interdum & *piratica* hæ naues appellantur. De lembis ac celocibus testis Liuius lib.XXXVII. cap.27. *Apparuit inde*, inquit, *piraticas celoces & lembos esse.* de acatiis Strabo lib. XI. ζῶσι ἀπὸ τῶν κατὰ θάλασσαν λῃστηρίων, ἀκάτια ἔχοντες. *viuunt a latrociniis, quæ in mari factitant, acatia habentes.* Magis hoc nomine celebrantur myoparones. Nonius: *Myoparo, est nauicula piratarum.* Item hemiolæ, sicut supra ex autore Etymologici didicimus. Græci λῃστρικὰς appellant. Etymologus: ἐπακτοκέλης. εἶδος πλοίου λῃστρικοῦ, ὅ ἐστι γαλία. Locus notabilis, qui nobis alia piratica nauigia, præter jam dicta ostendit, nempe *epactoceletem*, & *galiam*. Sed vitiosa Etymologi est scriptura, vt puto. emendandum ἐπακτροκέλης. Idem alibi: ἐπακτροκέλης συνετέθη ἔκ τε κέλητος καὶ ἐπακτρίδος, πλοῖα δὲ ἦν βραχέα λῃστρικά. ἡ μὲν ἐπακτρὶς ἐκ τοῦ κατάγειν τὰ συλώμενα, ὁ δὲ κέλης, εἰς τὸ διώκειν καὶ φεύγειν. κουφότατος γὰρ ἦν. πρῶτος δὲ δοκεῖ εὑρηκέναι τὴν ἐπακτρίδα Μίνως. *Epactrocelis compositus est ex celoce & epactride. Sunt autem parua nauigia piratica. & epactris quidem est, quia vehit spolia. celox autem, quia celeriter elabi & fugere potest. est enim valde humilis. Putatur autem primus Minos epactridem inuenisse.* Est & hic locus obseruatu dignus, quippe qui & *epactridem* piraticum nauigium fuisse ostendit, & autorem ejus Minoem prodit. Videtur & non nihil confirmare posse ea, quæ de Myoparone, duplicique ejus forma, ex onerariis longisque mixta, in superioribus disputauimus. Ipsius nauigii alias & Suidas meminit. Ἐπακτροκέλης. πλοῖον λῃστρικὸν μεταξὺ ἐπακτρίδος καὶ κέλητος. *Epactroceles est nauigium piraticum compositum ex epactride & celoce.* Meminit & Aristoteles, in primo de Interpretatione. Apud Hesychium perperam ἐκπακτροκέλης scribitur, in ἐπακτοὺς. nec enim *ecpactris*, sed *epactris* nauigium alterum vocabatur, vti ex prædictis constat. Porro video & λῃστικὰ vocari hæc nauigia. Etymologus in γαῦλος. λέγεται δὲ καὶ τριήρης γαῦλος, διὰ τὸ πλεῖστα δέχεσθαι, ὡς φησὶν Ἡρόδοτος ἐν τῇ τρίτῃ τῶν ἱστοριῶν. ἔστι δὲ εἶδος πλοίου λῃστικοῦ, ἥτις καὶ λίβυρνος καλεῖται ἡ γαῦλος τις ὤν, τουτέστι κοῖλος. *Dicitur & triremis gaulus, quia ferre multa potest, vt ait Herodotus in tertio historiarum. est autem species nauigii piratici, quod & liburna dicitur, quia est capax & concaua.* Triremis gaulus non hic dicitur, quasi tribus fuerit cum ordinibus, sed quia triremem sequebatur, & ad eam pertinebat, vt scapha. Ostendit Herodotus ipse, cujus hæc sunt verba: αὐτίκα μὲν τριηρέας δύο ἐπλήρωσαν, ἅμα δὲ αὐτοῖσι καὶ γαυλὸν μέγαν παντοίων ἀγαθῶν. *confestim quidem duas triremes, simulque cum ipsis ingentem gaulum impleuerunt*

pleuerunt varia multiplicique præda. Obserua etiam *gaulum*, etsi sit piraticum nauigium, ferendis oneribus fuisse aptum. confirmat enim id, quod jam sæpius de piraticis indicauimus. Ad quas & Liburnæ pertinent, siue diuersæ fuerint a gaulis, siue eædem, vti Etymologus testatur. Alias ad quæuis ministeria adhibebantur. Ejusmodi enim nauigiis Imperatores ordinabant acies. Commentator vetus Horatii, cujus supra meminimus: *Liburna nauis est minor, qua vtuntur, qui ordinant nauale prælium, discurrentes inter naues majores, & militiam ordinantes.* Græci ὑπηρετικὰς appellant, ab his ministeriis. Appianus. lib. V. Ἄλλαι δ᾽ ἀλλήλαις διεξέπλεον, βάλλουσαι τε, καὶ ἀκοντίζουσαι, καὶ τὰ ὑπηρετικὰ τοὺς ἐκπίπτοντας ἀνελάμβανεν. *Aliæ in transcursu telis velitabantur, minoribus in mare delapsa recolligentibus.* Lucanus lib. III. vers. 691. hoc ministerium earum sic exponit.

Tela legunt dejecta mari, ratibusque ministrant.

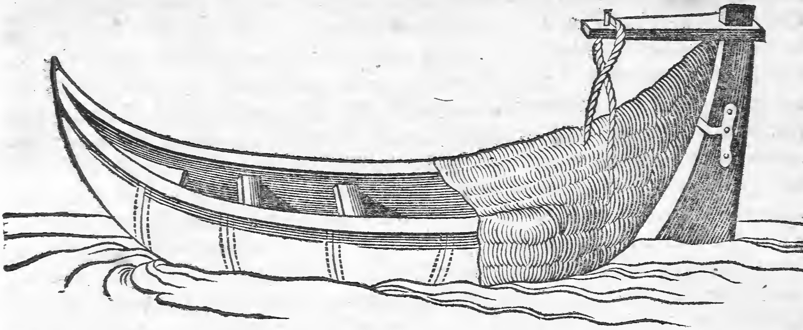
Rates nominat, quas Appianus ὑπηρετικὰς, non quia tales reuera fuere, sed quia ex minuto vilioríque genere. Sic apud Xenophontem lib. I. Histor. κέλης ὑπηρετική, *celox hyperetica* occurrit. Et Isidorus lib. XIX. cap. 1. de celocibus: *Celoces sunt biremes, vel triremes agiles, ad ministerium classis.* Talis fuit ista Cæsaris, qua vsus est in oppugnatione pontis, prope Alexandriam. Plutarchus acatium vocauit, Suetonius scapham. Credo quia scaphæ alias sociatæ erant longis nauibus ad hos vsus. Cæsar in IV. B. G. *Quod cum animaduertisset Cæsar, scaphas longarum nauium, item speculatoria nauigia compleri jussit.* Loquitur de scaphis speculatoriisque, tanquam non multum inter se diuersis. Religatæ autem erant funiculo ad longarum puppes: Cicero lib. II. de Inuentio. *Postea ipsos tempestas vehementius jactare cœpit, vsque adeo, vt dominus nauis, cum idem gubernator esset, in scapham confugeret, & inde funiculo, qui a puppi religatus scapham annexam trahebat, nauim quoad posset, moderaretur.* Hinc Petronius: *quin potius ad temeritatem confugimus, & per funem lapsi descendimus in scapham, præcisoque vinculo reliqua fortunæ committimus.* Et quia trahebantur fune, ideo ἐφόλκια a Græcis dicta. Docet Scholiastes Aristophanis in Vespis, quando ἐφολκὶν interpretatur λέμβον ἢ μικρὸν ναῦν, ὑφ᾽ ἑτέρας μεγίστης ἑλκομένην. h. e. *lembum seu paruum nauigium, quod pone trahitur a majore.* Suidas: ἐφόλκια, καράβια μικρὰ, παρὰ τὸ ἕλκεσθαι ὑπὸ τῶν κωπηλατῶν, ἢ τῶν μεγάλων πλοίων. Recte per καράβια exponit. Glossæ Isidori: *Carabus, parua scapha.* Vulgo erant coriacea. Glossæ Noui Testamenti, quarum meminit Vir Summus, Daniel Heinsius in Exercit. Sacr. σκάφη, *scapha siue catascopus, est nauicula leuis ex vimine facta, crudoque corio contecta.* Isidorus lib. XIX. cap. 1. *Carabus, parua scapha ex vimine facta, quæ contexta* (legendum est, *contecta*) *crudo corio genus nauigii præbet.* Hæc causa est, quare a Græcis ἑλυωτήρια

 appel-

appellabantur, nempe παρὰ τῶν ῥινίκων, a pellibus. Pollux. ἐνδοτέρω δ' ἐστὶν ἑκατέρωθεν ἡ ἐφολκὶς, ἣν καὶ ῥινωτήριαν ὀνομάζουσι. *Intus ab vtraque parte est Epholcis, quam & rhinoteriam vocant.* Sed ἐφολκὶς sic dicta, quoniam a puppi trahebatur, sicut indicaui. Quomodo igitur est in ipsa naui? Forte ἐκδοτέρω legendum, vt sensus sit, ab vtroque latere annexam fuisse aliquam. Sed recta lectio Pollucis. Habebant enim scaphas istiusmodi etiam in ipsis nauibus, ad fortuitos quosque casus. Imo illas ipsas, quas funiculo religatas trahebant post se, quando nullus earum esset vsus in mari, recipiebant in nauim. Hinc in Actis Apost. cap. XXVII. ver. 17. legimus, ἄραντες τὴν σκάφην βοηθείας ἐχρῶντο, quod recte Heinsius de subducta in nauim scapha interpretatur. Nam & post, ver. 30. sequitur: χαλασάντων τὴν σκάφην, quia e naui rursum in mare demittebant. Et quoniam in naui erat, inter instrumenta nauis numeranda, ex sententia Labeonis lege vlt. ff. de fundo inst. Quam sine ratione conantur euertere Paulus, Pomponius, & ICti alii. Nam quod ajunt, instrumentum ideo non videri, quoniam & ipsa fuit nauis, tanti non putandum, cum & homo hominis sit instrumentum, vt ex Aristotele scimus: & quotiens majori jungebatur, non sua, sed majoris caussa adhiberi solebat. Itaque & lex Rhodia inter instrumenta nauis numerauit. §. 2. istis verbis. ἐὰν δ' τις κλέψῃ σκεύη πλοίου, ἤ τι τῶν ἐν τῷ πλοίῳ χρηματιζόντων, τουτέστι σχοινίων, καὶ καραβίων, ἢ διφθέρων. *Si quis autem instrumenta nauis, aut eorum aliquid, quod in naui adhibetur, furatus fuerit, vt rudentes, carabos, pelles.* Vulgati habant καναβίων. Sed rectius καραβίων legimus, ex Ms. Nicolai Heinsii. Sic enim lex eadem §. 11. Quum autem mercatores nauim conducunt, diligenter interrogent alios mercatores, ἐὰν ἔχῃ τὸ πλοῖον πᾶσαν τὴν ἐπιχειρείαν τελέως: ἱστὸν, κεραίαν ἰσχυρὰν, ἄρμενά τε καὶ διφθέρας, ἀγκύρας τε καὶ σχοινία κανάβινα διάφορα, καὶ καράβους ἐξηρτισμένους, καὶ αὐχένας ἐπιτηδείους. *an videlicet omne instrumentum nauis plene habeat: malum, validas antennas, vela, segestria, ancoras, diuersos funes canabinos, carabos instructos, idonea gubernacula.* Plane, si quid in superiore loco est mutandum, quod cui, forte non inepte, videatur, legerem, vt hic, σχοινίων καναβίνων, καραβίων. Fieri enim potest, vt scriba idem vocabulum propter similitudinem putauerit, & alterum vt superuacuum omiserit. Cæterum & hic locus inter instrumenta nauis carabos referendos ostendit, nec ea leuia, sed qualia malus, vela, gubernacula; hoc est summe necessaria. Quemadmodum fit etiam §. 43. vbi hæc leguntur verba: ἐὰν ἐκβολὴν ποιήσῃ τοῦ γόμου, καὶ κεράτων κλᾶσιν, καὶ καταρτίας, καὶ ἐφολκίων &c. Nisi quod ἐφόλκια hic nominet, quæ ante κάραβοι appellabantur. Nescio, an ideo inter partes nauis retulerit Hesychius: ῥινοτηρία, inquit, μέρος τι τῆς νεώς. Certe partem aliam hoc nomine legisse non recordor. Figuram

coriacei

coriacei ejusmodi celocis, vel carabi hanc reperi in Ms. quodam codice Vegetii.

Sed satis de minori actuariarum genere: ad majus veniamus, quod proprie *Actuarias* vocabant. Quæ enim ex priori genere viginti, triginta, quadraginta remis erat instructa, non amplius actuariola, vel tot scalmorum, sed actuaria dicebatur. Græcis εἰκόσορος & τριακόντορος. Illa, quæ agebatur remis viginti, decem in vno latere, decem in altero. Suidas: εἰκόσορος ναῦς, εἰκοσάκωπος. *Eicosorus, nauis quæ viginti remis agitur.* Hæc, quæ remis agebatur triginta. Schol. Thucyd. in IV. τριακόντορος, ἡ ὑπὸ τριάκοντα ἐρεσσομένη. *triacontorus, quæ a triginta impellitur.* Erat &, quæ quadraginta remis impellebatur. meminit Scholiastes Æliani hisce verbis, ἡ τριακόντορος καὶ τεσσαρακόντορος λέγεται, κατὰ τὸ πλῆθος τῶν κωπῶν. *triacontorus, & tessaracontorus dicitur ex multitudine remorum.* Habebant & quæ remis quinquaginta agebantur, verum istæ non ad hoc, sed sequens genus pertinent, ut mox indicabo. Dixi, ad has actuarias pertinuisse, quæ plus quam octodecim impellebantur remis. Hinc apud Liuium lib. XXXVIII. cap. 38. actuariæ triginta remorum. Verba hæc sunt: *tradito & naues longas armamentaq́ earum, neue plures, quam decem naues actuarias, nulla quarum plus, quam triginta remis agatur habeto, neue minorem ex belli causa, quod ipse illaturus erit.* Polybius eandem rem commemorans sic ait, ἀποδότω καὶ τὰς ναῦς τὰς μακρὰς, καὶ τὰ σκεύη: καὶ μηκέτι ἐχέτω πλὴν ἱ καταφράκτων. μηδὲ τριακοντάκωπον ἐχέτω ἐλαυνόμενον, μηδ' αὐτὸ πολέμου ἕνεκεν, οὗ αὐτὸς κατάρχῃ. Quam τριακοντάκωπον, hoc est triacontorum Polybius appellat, ea Liuio est *actuaria, quæ triginta remis agitur.* Vt plane actuariæ hoc genus apud Græcos significent. Sed locus Liuii corruptus est, & paulo accuratius nunc exponendus, Polybii subsidio,

 quem

quem forte eadem opera interpretabimur. Sumuntur apud Liuium Antiocho primum omnes naues longæ. Deinde conceduntur ei actuariæ, minores interim quam triacontori, vel certe non majores, etiam cum bellum geret. Cur poſtremum additur? quia vulgo majoribus, pentecontoris videlicet, ac hecatontoris belligerabant. Sed quid? ergo & hæ naues actuariæ? Exiſtimo, ſaltem hoc in loco, etſi non vulgo. videtur enim actuarias vſurpaſſe pro iis generatim, quæ aguntur remis: quales & alibi pro longis poſuit: cumprimis lib. XXX. cap. 43. vbi ait: *Naues longas, elephantos, perfugas, fugitiuos, captiuorum quatuor miltia tradiderunt. Naues prouectas* (ita lego, non *profectas*, vt eſt in vulgatis) *in altum incendi juſsit. quingentas fuiſſe omnis generis quæ remis agerentur, quidam tradunt.* Vides, vt naues *quæ aguntur remis* ſint hic eæ ipſæ, quas paulo ante longas appellauit. Fuit igitur ea Romanorum ſententia, vt non vteretur, niſi minimis nauigiis, & ne diuerſum faceret belli prætextu, laxiuſque actuariarum nomen interpretaretur, quam ipſi vellent, adeoque ſecuritatem Romanorum turbaret, ſpeciatim hoc cauerunt. Actuarias tamen voluerunt eſſe, ne plane inutiles exiſterent ad bellum. Hic verus ſenſus Liuii, qui in eo differt ab ipſius verbis, quod hæc triacontorum concedant, imo minorem eſſe nolint, quam triacontorum, quo ad bellum vtatur. Atqui non hoc actum a Romanis, qui ſecuritati ſuæ per omnia conſulebant, quæ haud dubie periclitabatur, ſi Antiochus magnarum nauium claſſem validam, ſub titulo peregrini alicujus belli, comparare ſibi potuiſset. Itaque ea quidem ita emendarem. *tradito & naues longes armamentaque earum, neue plures quam decem naues: Actuariam (nulla plus, quam triginta remis agatur) habeto, eaue minorem ex belli cauſa.* τὸ *naues*, referendum eſt ad antecedens *longas*, quas Polybius καταφράκτȣς appellat, non ad ſubſequens *actuarias*, quarum vulgo nulla καταφρακτὸς fuit, vti poſtea monſtrabitur. Deinde illud *habeto*, non ad *actuariam* tantum, ſed & *decem naues* referendum eſt. Interim illud *plus quam* Polybio repugnat, qui triacontorum ſcribit negatum. Quid ergo, ſi & ea deleremus? Sed reluctantur libri, qui conſtanter retinent. Itaque parum abeſt, quin & ipſum dicam eſse vitioſum, & ſic emendandum: καὶ μηκέτι ἐχέτω πλείω ἢ καταφρακτῶν, μηδὲν. (ſubaudi, πλοῖον.) Τριακοντάκωπον ἐχέτω ἐλαυνόμενον, μηδ᾽ αὐτὸ πολέμȣ ἕνεκεν, ȣ̃ αὐτὸς κατάρχῃ. Sane veroſimilius, hunc in Græco, quam illum in Latino errorem a librario committi potuiſse. Quod vero porro aliqui pro *minorem*, ſubſtituunt *monerem*, id quare faciant, conjicere non poſsum. Certe in Polybio de monere nihil eſt: nec ratio, cur, quæ clare ſimpliciterque tradiderat Polybius, Liuius obſcure, verbiſque ſententiam Polybii minus accurate proponentibus, explicaret. Vtique ſi moneris etiam eicoſoros, ſeu viginti remis actuaria (quod

(quod eruditi volunt) fieri non poteſt, quin quod in priore membro fœderis Romani conceſſerant, in poſteriore negaſſe videantur. Fuerunt itaque, vt ad inſtitutum veniam, actuariæ, quæ ex priori genere viginti, triginta, quadraginta remis agebantur. Dico ex priori genere. Hinc quas Polybius lib. III. lembos vocat, eas Liuius actuarias exponit. Polybii hæc verba ſunt, vbi rationem, qua Elephantos Annibal trajecit, explicat: ῥύματα δὲ καὶ πλείω ταύταις ἐνῆψαν, οἷς ἔμελλον οἱ λέμβοι ῥυμουλκοῦντες, οὐκ ἐάσειν φέρεσθαι κατὰ τοῦ ποταμοῦ. *Funes ductarios plures alligauerant, quorum ope lembi remulco trahentes impedituri erant, quo minus ſecundus fluuius eas deferret.* Liuius ita lib. XXI. cap. 28. *Ea extemplo reſolutis, quibus leuiter annexa erat vinculis, ab actuariis aliquot nauibus ad alteram ripam pertrahitur.* Dictæ autem *Actuariæ*, teſte Nonio, *ab agendo, quia cito agi poſſunt.* Bayfius ſic putat nominatas, *quia remis agebantur.* Sed & aliæ agebantur remis, & ipſæ vela ſæpe habebant. Docuerit vel vnicus Homerus, apud quem pleraſque naues viginti & triginta remorum eſſe actuarias, dubitare nemo poteſt. At apud ipſum ſemper vela ſuſtollunt, & in ventum dirigunt, quando nauigandum. Igitur plus placet, quod eſt apud Iſidorum lib. XIX. cap. 1. de his nauibus. *Actuariæ naues ſunt, quæ velis ſimul aguntur, & remis.* Remos velaque *ſimul* adhiberi ait, in nauibus actuariis. Quod & Seruius quodammodo confirmat, quando *apud veteres* (quibus εἰκόσοροι & τριακόντοροι præcipue in vſu fuerunt) *velis remiſque ſimul nauigatum* ſcribit. Gellius clariſſime lib. X. cap. 25. *Actuariæ, quas Græci* ἱστιοκώπους *vocant, vel* ἐπακτρίδας. Ita enim legendum eſt, non ἱστόπους, vt habent veteres, vel ἱστόποδας, vt recentes emendarunt. Decepit vetus ſcriptura Moſellanum Gellii Scholiaſten, vt prodigioſum genus nauigationis comminiſceretur, quo qui nauigat, pede vtitur pro malo. Dictum enim ait hoc nauigium, *quia pes hominis nauigantis in id genus nauibus pro malo arbore ſit. Siquidem* ἱστὸς *Græci malum ſignificat, &* ποῦς *pedem.* Sauilius in erudito alioquin de Militia Romana libello, *chordis funibusque tractas* putauit, interque ὁπλιταγωγοὺς, σπαλιωλίδας, & id genus grauiora nauigia recenſuit. Sed nimirum non inſpexit locum Siſennæ, vbi hiſce opponuntur. Verba ſunt a Nonnio adducta voce *Oneraria* ex Hiſtoriarum IV. *Quibus occiſis actuarias ad viginti, naues item complures onerarias incendunt.* Vel Salluſtii, qui alicubi ſic ait: *Actuariæ circiter triginta, decem onerariæ erant.* Indicauimus hunc dicti viri lapſum ante annos pluſculos, in diſſertatione quadam, de Varietate Nauium. Itaque mirari ſatis non poſſumus, quid in mentem venerit Franciſco Stypmanno, quando nuper in lib. II. de Iure Nauali cap. 3. ſic ſcripſit: *Nec iuuatur Sauilius a Ioh. Scheffero in Diſs. de Nauibus, quod ex Liuii cap. 38. lib. XXXVIII. poſſit euinci, eſſe alias actuarias, quæ pluribus remis aguntur.* Quaſi hoc

hoc a nobis actum esset, aut verba nostra voluissent, aut Sauilius non concessisset. Sed donabimus hoc viro, cujus in jure occupata professio, sicuti non aliena, ita nec nostra permisit accuratius in omnibus vel inspicere, vel examinare. Nam & quod de longis, ex alio potius, (quod sine indicio omittere non debebat) quam suo ingenio addit, id est eiusmodi, vt jam ante expositum videatur. Et quid? Nonne actuaria, si vim verbi cogites, idem ac ἐπίκωπος, vel κωπήρεις? At hoc de quocunque genere militarium vsurpatur. Potest ergo & Latinum actuaria vsurpari. Quanquam non negem frequentius opponi iis, quæ vocantur longæ. Polyænus lib. V. *ἰδὼν τοὺς πολεμίους προσορμηθέντας νηὶ μακρᾷ, καὶ τριακοντόροις δυσίν. videns adnauigare hostes naui longa, & duobus triacontoris.* Cæsar lib. V. B. G. *circiter sexcentas ejus generis, cujus supra* (vbi actuarias, quanquam nonnihil diuersas a vulgari genere, fuisse ait) *demonstrauimus, naues, & longas duodeuiginti inuenit instructas.* Hirtius, vel alius Alexandrini belli scriptor cap. 44. *Nauibus actuariis, quarum numerus satis erat magnus, magnitudine quanquam non satis justa ad præliandum, rostra imposuit. his adjunctis nauibus longis profectus est in Illyricum.* Obserua actuarias non æquare magnitudinem longarum, quia nempe non tot remos habebant per subsellia: & ideo non inter vere martias referebantur naues, sed potius piraticas, vt ex dictis constat. Sallustius Historiarum lib. II. apud Nonium: *Ad hoc pauca piratica actuaria nauigia.* Scilicet & piratica non eiusdem semper magnitudinis fuere, modo minora, modo maiora, vt adeo & ad actuariolas, & ad actuarias referri debeant. Actuariarum porro nomina alia, ab officio vel armatura desumpta, eadem sunt, quæ præcedentium. Nec enim differebant fere, nisi magnitudine, remorumque numero, vt indicatum. Itaque apertæ vulgo erant, rostrisque destitutæ, quorum posterius vel ex Hirtii prædicto loco notum esse potest. Prius indicat Polybius in similiter allatis supra verbis, in quibus τριακοντάκωπον, καταφράκτοις opponit. Item Thucydides lib. I. quando de Trojanis Græcisque ad Trojam classibus, quas ante partem maximam ex hoc genere constitisse ait, ita loquitur: *οὐδ' αὐτὰ πλοῖα κατάφρακτα ἔχοντας, ἀλλὰ τῷ παλαιῷ τρόπῳ λῃστρικώτερον παρεσκευασμένα. non habebant tectas naues, sed prisco potius more piraticoque constructas.* Effigies earum hæc a Baysio proponitur, quam habes in aduerso latere.

Ab actuariolis & actuariis ad *longas* veniendum est. Erant & hæ in duplici differentia; aliæ cum ordinibus, aliæ sine ordinibus. Hæ, quæ serie simplici per vtrumque latus dispositos habebant remos; illæ, quæ duplici, triplici, quadruplici, & deinceps, vti postea ostendam. Longæ naues sine ordinibus erant, dicebanturque, quæ quinquaginta & plures, vsque ad centum habebant remos, dimidiam partem in vno, dimidam in altero latere: similes εἰκοσόροις, aut τριακοντόροις. Vnde & a Græcis πεντηκόντοροι & ἑκατόντοροι appellabantur. De

Pente-

nemo accurate hactenus, quem ego ſciam, viderimue, explicauit. Illud quidem ſatis conſtat, non tam ex remorum numero, ſicut præcedentes, quam ex verſibus quibusdam, vel potius ordinibus, ſua nomina ſortitas eſſe. Iſidorus lib. XIX. cap. I. *Biremes, naues ſunt, habentes remorum ordinem geminum, triremes, & quadriremes, trium & quatuor ordinum.* Liuius lib. XXXVIII. *Quinqueremis Romana ſeu pondere tenacior, ſeu pluribus remorum ordinibus ſcindentibus vortices, quum facilius regeretur, duas triremes ſuppreſſit.* Apparet quinqueremem plures non modo remos habuiſſe, quam triremis, ſed & ordines remorum. & ex his ordinibus non quinqueremem tantum, ſed & triremem, & cæteras omnes naues, quarum nomina hac ratione formantur, eſſe vocatas. Quas quia Græci ἐννήρεις, ἑπτήρεις, ἑξήρεις, πεντήρεις, τριήρεις, διήρεις, μονήρεις appellant, harum quoque nomina ex his originibus prouenire palam eſt. At vero quales illi fuerint ordines nunc paulo diligentius conſiderandum. Reperiuntur enim, qui in longum, id eſt a prora in puppim, alii qui in altum, hoc eſt a carina in cataſtroma, rurſum alii, qui in tranſuerſum, id eſt in puppi prope cataſtroma, in prora proxime carinam, aut contra, intelligi oportere contendunt. Qui in longum eos numerant, autorem habent, neſcio quem, Ariſtophanis Scholiaſtem, cujus verba ita ſonant. θρανίτης ἐστὶν, ὁ πρὸς τὴν πρύμναν, Ζυγίτης, ὁ μέσος, θαλαμίτης, ἢ θαλάμιος, ὁ πρὸς τὴν πρῶραν. *Thranitis eſt qui in puppi, Zygitis qui in medio, Thalamitis qui in prora remigat.* Hic, inquiunt, diuerſi generis remiges deſcribuntur, quorum alii in primo, alii in medio, alii in vltimo ſunt ordine. Qui quia partim ad proram, partim in medio, partim in puppi remigare dicuntur, ſatis apparet, ordines ſicut remigum, ſic & remorum, non in altum, ſed in longum numerari oportere. Sequuntur autem hanc ſententiam Bayſius, Caſtilionius ad Vitruuium, Steuuechius, & plures alii: nec aliud opinionis hujus, quam quod dixi, argumentum adducunt. Et quoniam in longum tantum numerant hos ordines, non multum ab eo genere, quo Veneti hodie vtuntur, id, de quo nos loquimur, diuerſum fuiſſe arbitrantur. Furnerius recens ſcriptor lib. I. de Architect. Naual. Gallice excuſo: *Galeaſſe c'eſt le plus grand voiſſeau de ceſte eſpeçe. De preſent on n'en void guere qui paſſent cinquante bancs, & autant de rames, de chaque bande, pour reuenir a peu pres a celles, que les anciens nommojent deceris & deciremis.* h. e. *Galeaſſe maxima eſt bellicarum nauium. paucæ autem hac ætate reperiuntur, quæ vltra quinquaginta juga habent, totidemq; remos ſingulis in lateribus. vt adeo proxime ad earum magnitudinẽ accedant, quas deceres priſci appellarunt.* Steuuechius ſic ſcribit lib. IV. cap. 37 Vegetii: *Interdum quinos remigum ordines fuiſſe Flauius ait. Sed illi ordines non in altum, ſed in latitudinem conſiderandi ſunt, ab hiſce ordinibus ſi bini erant, biremes, ſi terni triremes & ſic deinceps nomen ſortitæ ſunt. In biremi latus vtrumque binis ordinibus, poſitis ibi ſedilibus,* in

in triremi tribus, in quinqueremi quinis, & sic deinceps. Et quia in singulis ordinibus remi septem, ad triremem agendam remigibus opus fuit quadraginta. Hactenus Steuuechius ad Baysii eorumque mentem, qui primam sententiam tuentur. Sequitur secunda eorum, qui hos ordines non in longum, sed in altum cogitant. Autor ejus est Josephus Scaliger in Comment. ad Chronicon Eusebii: vbi argumentis validissimis opugnat Baysium, & in altum istos remos habuisse ostendit. Inter cætera firmandæ sententiæ suæ, Lucanum quoque adhibet, qui ita canit lib. III. vers. 536.

—— Summis longe petit æquora remis

Nam hic, inquit, *summis remis*, & quidem *longe* petiisse æquora Bruti nauis traditur; vnde facile apparet, alios etiam habuisse remos, aquis viciniores. Ac profecto veram esse, quoad remos, hanc Scaligeri sententiam, etiam ex aliis scriptorum locis comprobari potest. Nam & Silius Italicus sic canit lib. XIV. vers. 424.

Intrat diffusos pestis Vulcania passim,
Atq; implet dispersa foros, trepidatur omisso
Summis remigo, sed enim tam rebus in arctis
Fama mali nondum tanti penetrarat ad imos.

Quibus verbis nescio an quid apertius ad roborandam hanc sententiam adduci queat. Nam qui summos remigum & imos hic pro primis vltimisque, vel iis, qui ad proram puppimque remigant, accipiunt, ii sicut sensum Latinarum vocum non retinent, ita & rem ipsam intellectu parum assequi videntur. Non enim hic de igne in puppi tantum agitur, sed de tali, qui dispersus totos foros impleuerat, id est per omnes in summo tabulas vagatus, necdum tamen ad eos, qui in imo erant, penetrare poterat. Extat quoque apud Arrianum locus, lib. VI. Exped. Alex. in quo ista remorum in altum & supra se inuicem positorum ratio ostenditur. Αὐτῶν (de biremibus est sermo) τὰς κάτω κώπας ὀκ ἐπὶ πολὺ ἔξω ἔχουσι τοῦ ὕδατος. *ipsorum remi inferiores parum admodum supra vndas erant dispositi.* Manifestum vtique ex his verbis, naues, quas describit, alios habuisse remos aquæ vicinos, alios remotiores, adeoque non secundum longitudinem tantummodo, sed & altitudinem dispositos. Accedit denique interpretum auctoritas, & Scholiorum, in quibus sicut semper τοίχων fit mentio, quando hoc genus explicant, ita & de remigibus docetur, fuisse aliquos ex illis κάτω, vel inferiores; quosdam ἄνω, vel superiores, quemadmodum & apud Silium videmus. Fecit etiam (quod notandum) ille Aristophanis, sub cujus nomine ista verba, quæ a nobis adducta sunt, circum feruntur. Vt proinde non immerito suspecta habeat Vir supra laudatus, & vt sordes inepti rejiciat. Ergo, inquis, vera est Scaligeri hac de re sententia, quam tot testimoniis

niis confirmas. Ignoro, quid potissimum respondeam. Sancta certe mihi tanti viri est auctoritas; sed difficultates oriuntur prope infinitæ, quæ animum in varia distrahunt. Iam primum enim, si in altum, & supra se invicem, isti ordines numerantur, obstare videntur ipsæ naues, quarum nulla tantæ altitudinis vel picta, vel descripta reperitur apud veteres, vt statim constet, quomodo tot ordines supra se positos valuerit comprehendere. Deinde & hoc parum liquet, quomodo tam breues remos naues tot ordinum habuerint, cujusmodi tamen habuisse, ex scriptoribus certum est. Nam Ptolemæi nauis, quam ex Callixenis libro I. describit Athenæus, cum esset quadraginta ordinum, remis instructa fuit octo tantum cubitos & triginta longis. Quæ res eo majorem difficultatem habet, quoniam nauis ipsa alta octo cubitos & quadraginta fuisse memoratur. Adscribam verba Athenæi, vti extant lib V. Τεσσαρακοντήρη ναῦν κατεσκεύασεν ὁ Φιλοπάτωρ, τὸ μῆκος ἔχουσαν διακοσίων ὀγδοήκοντα πηχῶν, ὀκτὼ δὲ καὶ τριάκοντα ἀπὸ παρόδου ἐπὶ πάροδον, ὕψος δὲ ἕως ἀκροστολίου τεσσαράκοντα ὀκτὼ πηχῶν. πηδάλια δ' εἶχε τέτταρα, τριακονταπήχη. κώπας δὲ θρανιτικὰς ὀκτὼ καὶ τριάκοντα πηχῶν τὰς μεγίστας, γενομένης δὲ ἀναπείρας ἐδέξατο ἐρέτας πλείους τῶν τετρακισχιλίων. εἰς δὲ τὰς ὑπηρεσίας τετρακοσίους. *Ordinum quadraginta nauim Philopator ædificauit, longam ducentos octoginta cubitos, octo autem & triginta ab aditu in aditum. Altitudo ejus ad acrostolium vsque octo & quadraginta cubitorum. Gubernacula habuit quatuor, cubitorum triginta. remi thranitici maximi octo & triginta cubitorum fuere. cum autem eam experiri vellent, remiges capiebat plus quam quater mille. quadringentos autem ad varia ministeria destinatos.* Si hæc nauis alta fuit octo & quadraginta cubitos, quomodo remi octo & triginta cubitorum, ab ea altitudine demissi, ad aquam pertingere potuerunt? Sed & hoc difficultatem auget, quod dispositis illis quater mille remigibus, ab vtroque nauis latere, in ordines quadraginta, tantum quinquaginta deprehendantur in vnoquoque ordine: cum tamen tot vel hecatontoros, quæ breuior triremi fuit, habuerit. Vnde sequitur & illud, quod, si supra se inuicem hi ordines fuerunt, nauis vero longa octoginta & ducentos cubitos, plus quam quinque cubitorum spatium inter remiges singulos intercesserit: atque ita nauis ista cum triremibus comparata, prope vacua extiterit. Mouerunt hæc similiaue Thomam quoque Riuium, virum eruditum, vt aliunde, quam ab ordinum versuumue in altum surgentium multitudine, hoc genus appellatum traderet, libro III. Histor. Nau. cap. 49. Nam & conterranei, Henrici Sauilii sententia displicuit, qui nec in longum, nec in altum, sed transuersum istos ordines numerari oportere judicauit. Vidit nempe conjecturam illam esse, parique, qua fingitur, facilitate reuelli posse, denique nullam, vel minimam, ex Scriptoris alicujus loco fidem sibi mutuari.

 Quare

Quare a remigum, qui ſingulis ſummorum jugorum remis inter nauigandum adhibebantur, numero, dictas eſſe contendit. Statuitque triremem fuiſſe, cujus ſummi remi, vel, vt Græci dicerent, θρανιτικοὶ a tribus; quadriremem, cujus illi ipſi a quatuor; quinqueremem, cujus a quinque nautis vel remigibus impellebantur. Quam ſententiam ex ea ipſa Ptolemæi naui ita probat, vt in ejus imo ordine quemque remum a decem, in medio quemque a triplo majore numero, in ſupremo denique quemque a quadraginta viris tractatum affirmet aſſeratque. Adjecta ea ratione, quod, facta ad hanc regulam diuiſione, is quater mille nautarum numerus proueniat, qui fuiſſe dicitur in naui Ptolemæi. Sed nimirum parum animadvertebat vir doctiſſimus, primum quidem hoc autorum omnium teſtimoniis aduerſum eſſe, qui ex ordinibus, non remigibus, appellatas haſce naues aſſerunt, vt ſupra indicauimus. Deinde iſtam rationem in ſola Ptolemæi naui, non & in aliis procedere. Vt in quinqueremi, quæ, Plinio teſte, quadringentos remiges habebat. Nam ſi in ſummo ejus ordine ad vnumquemque remum deſtinamus quinque remiges, quoniam quinqueremis eſt, ibi ducentos & quinquaginta fuiſſe neceſſe erit. Ait enim, quemque ordinem quinque & viginti remos habuiſſe, Leonis autoritatem, verum perperam, ſecutus, vti poſtea monſtrabo. At quinquies quinque & viginti, centum faciunt viginti quinque, quod, ob duo latera nauis duplicatum, facit quinquaginta cum ducentis. Superſunt ergo centum remiges & quinquaginta. Ex his ſi in imo ordine ad vnumquemque remum vnicum relinquamus, remanebunt centum. At ex ſententia Riuii imi tabulati numerus remigum in medio triplicandus eſt. quare quinquaginta adhuc remiges deſiderantur, vt ratio conſtet, quam accurate ſibi vir diſertus in his nauibus iniiſſe videbatur. Leonis verba, quorum mentionem ſupra fecimus, hæc ſunt: Ἑκάστη ἐλασία ἐχέτω ζυγοὺς τὸ ἐλάχιστον πέντε καὶ εἴκοσι, ἐν οἷς οἱ κωπηλάται καθεσήσονται. ὡς εἶσι ζυγοὺς τοὺς ἅπαντας κάτω μὲν εἴκοσι καὶ πέντε, ἄνω δὲ ὁμοίως εἴκοσι καὶ πέντε, ὁμοῦ πεντήκοντα. καθ᾽ ἕνα δὲ αὐτῶν δύο καθεζέσθωσαν οἱ κωπηλατοῦντες; εἷς μὲν δεξιᾷ, εἷς δὲ ἀριστερᾷ. ὡς εἶναι τοὺς ἅπαντας κωπηλάτας ὁμοῦ τούς τε ἄνω, καὶ τοὺς κάτω ἄνδρας ἑκατόν. Quibus verbis, mea quidem opinione, nihil eſt, quod vniuerſam Riuii de hac re ſententiam euidentius ſubuertat. Nam & a ſingulis ſuperiores remos oſtendunt agitatos, cum tamen ex ejus ſententia naues fuerint plurium ordinum; & *ad minimum* quinque & viginti remiges, interdum vero, imo frequentius, plures in vnoquoque ordine poſtulatos teſtantur. *Vnuſquiſque*, inquit, *verſus ad minimum* (obſerua) *juga ſiue tranſtra quinque & viginti habeat, in quibus remiges ſunt. Vt ſic tranſtra & in ſummo quinque & viginti ſint, & in imo totidem, inque vniuerſum quinquaginta. In vtroque vero dextro & ſiniſtro latere nauis ſic inſtructa eſſe debet, vt*

omnes

omnes remiges centum numero efficiant. Poſtea nec illud obſeruauit, quod & tantæ longitudinis nauim, quantam hanc fuiſſe demonſtratum eſt, in vnoquoque ordine quinque tantum, & viginti remos habuiſſe, vero minime ſit conſentaneum; &, ſi ad eum, quem præſcribit, modum remi numerentur, in tota illa Ptolemæi non amplius, quam centum quinquaginta reperiantur, cum quinqueremis quadringentos habuerit. Illud vero prope eſt ridiculum, quod addit, *non incredibile alicui debere videri, ſi quadraginta remiges membris vigentes quadraginta ſeptem pedum (tot enim illos octo & triginta cubitos* ait *efficere) remum apte tractaſſe* memorantur. Nec enim hoc cui incredibile videri poteſt, verum illud potius, quomodo tot viri ſimul tenere manibus remum, non quadraginta ſeptem pedibus longiorem, & tamen ex eo tantum demittere in aquam potuerint, quantum ad nauigationem requirebatur. Non dicam non conſtare, quomodo, qui longius a ſcalmo ſteterunt, demiſſum in aquam remum, ac proinde ab altera parte, vbi manubrium eſt, ſurgentem, tangere valuerint, aut impellere. Multo minus, quomodo tot homines ab vtroque nauis latere ſine mutuo impedimento conſiſtere, vel nauis octo tantum & triginta cubitos lata, octoginta remigibus, tranſuerſe per latitudinem ſedentibus, ſpatium ſufficiens præbere. Quæ omnia pridem apud me effecerunt, vt nec hujus quidem viri de hoc nauium genere ſententiam amplectendam arbitrarer. Denique de hoc toto negotio ſic exiſtimarem: Primum, habuiſſe omnes iſtiuſmodi naues triplices plerumque ἐλασίας, vti Leo vocat, ſeu remorum verſus, ſurgentes in altum, aliquando plures, ſi major eſſet nauis, ſæpe tantum duplices. Deinde ſingulos hos verſus fuiſſe diuiſos in certos ordines, ita vt quadriremis quatuor haberet ordines, quinqueremis quinque, atque ſic deinceps, modo plures, modo pauciores, pro ipſius nauis longitudine. Ex verſibus vocatos fuiſſe remiges, ex verſuum ordinibus naves. Vt biremis diceretur, quæ quidem tres haberet verſus, ſummum Thranitarum, medium Zeugitarum, infimum Thalamiorum, ſed ſimul in ſingulis his verſibus tres iterum ordines in longum, a quibus nauis ſortiretur nomem ſuum, appellareturque triremis. Videbatur hanc ſententiam firmare Virgilius, quando de triremi ita canit lib. V.

> —— *triplici pubes quam Dardana verſu*
> *Impellunt, terno conſurgunt ordine remi.*

Diſtinguit enim velut verſus ab ordinibus, inque verſibus nautas numerat, in ordinibus remos. Accedebat nummus Goltii a Lepido cuſus, cujus remi quia latiſſime depicti ſunt, ſpeciem non remorum ſingulorum, ſed ordinum præferre videbantur, ac propterea ordines non in altum, ſicut verſus, ſed in lon-

gum numerandos o ſtendere. Nummi effigies hæc eſt. Nec parum juuabat nauis vnius pictura, in Naumachia Onuphrii Panuinii, quam ſe ex lapidibus vetuſtis, nummisque delineaſſe teſtatur. Ea enim expreſſe duos ordines in longum, ſatis magno ſpatio inter ſe diſtinctos exhibet. Ex quo euenit, vt & alias picturas nummorumque effigies non aliter exponerem, ſed remis ſingulis, ob ſpatii anguſtiam, ab artificibus ordines ſingulos indicatos arbitrarer. vti conſtat ex diſſertatione de varietate Nauium, quam ante hoc decennium publicauimus. Sed quando cuncta nunc accuratiſſime examino, etiam hanc ſententiam deprehendo iſtiusmodi difficultatibus inuolutam, e quibus extricare ſeſe nemini ſit promptum. Nam primum ſpatia longitudinesque nauium aduerſantur, nec tot ordines diſtinctos capiunt. Non enim nauis ordinum triginta, decuplo fuit longior triremi, vt vel ex Ptolemæi naui conſtat, quæ ad cubitos quingentos longa debuiſſet eſſe, cum triremis quinquaginta cubitos longa ad minimum extiterit. Eam vero octoginta tantum, & ducentos longam prodidiſſe Callixenem, ſupra ex Athenæo didicimus. Dein & hoc repugnat, quod, ſi pro longitudine nauium numerum remigum æſtimamus, eumque partimur in ſuos ordines, ordines fere exiſtant minores in majoribus nauigiis, propter ipſarum breuitatem, quam in minoribus. At hoc veroſimile non eſt. Exiſtimaui quidem poſſe occurri huic difficultati, ſi in majoribus nauigiis dicamus plures remiges ſediſſe in eodem jugo, ſingulosque ſingulos tractaſſe remos, parum a ſe inuicem diſtantes. Videbaturque quid iſtiuſmodi innuere Athenæus, quando in prædicta naui ſcribit, κώπας θρανιτικὰς ὀκτὼ καὶ τριάκοντα πηχῶν, *thraniticos remos octo & triginta cubitorum* fuiſſe, verum τὰς μεγίστας, id eſt *maximos*. Id enim oſtendebat, alios thraniticos in ea naui fuiſſe breuiores, quos non, niſi ejuſdem verſus, eſſe poſſe putabam. Sed hæc omnia deprehendi dici faciliùs, quam ſufficienter probari. Denique nummis, marmoribus picturis, apud veteres pleriſque repugnare, præſertim illis a Baiſio nobis exhibitis, quas durum erat ſic interpretari, vt ob anguſtiam ſpatii, ſingulos ordines remis ſingulis diceremus indicatos. Cum præſertim ſpatium in libro, multo magis vero in columna, vnde deſumptæ ſunt iſtæ picturæ, non ſit tam anguſtum, vt peritus ſculptor ordines remis pluribus, ſi fuiſſent, quales primum opinati ſumus, illic effigiare nequiuerit. Igitur cum iſthæc omnia ſic ſeſe habeant, etiam hanc ſententiam deſerere non dubitaui. Nimirum veri ſtudium ineſſe nobis debet, nec erubeſcere deteriora, licet priora, poſterioribus

bus

bus & melioribus permutare. Quod vtinam ſimplicius hodie facerent viri magni, non profecto tantum vbique rixarum, & conuitiorum foret. Sed vtantur illi ſuo ingenio, nos noſtro viuamus. qui nunc plane reuerti decreuimus ad eos, quorum ſententia in altum iſti ordines, de quibus ſermo eſt, numerantur. Quanquam quæ de tota re noſtra ſit opinio, paulo accuratius exponi debeat. Habet enim reuera difficultates non exiguas, vt ab initio oſtendimus. Quas neſcio an illi ipſi, qui primi in altum cogitari oportere cenſuerunt, ſatis accurate examinauerint. Certe non explicuiſſe conſtat, vnde in hunc diem vſque res obſcura, multisque, etiam non contemnendis ingeniis, viſa fuit prorſus vana incredibilisque. Igitur vt cuncta fiant clariora, ſciendum ante omnia, id, quod de altitudine harum nauium opponi poteſt, oriri ex falſa intellectione ſeu acceptione formulæ, qua hi ordines vulgo *ſupra ſe* fuiſſe dicuntur. Scilicet exiſtimant ſic ſupra ſe fuiſſe, vt nauta vnius ordinis ſedem ſuam habuerit in vertice alterius, atque ita, velut tabulato quodam, ordines ſinguli a ſe mutuo extiterint diuiſi. Quomodo profecto ſi fuerunt, fieri plane non poteſt, vt id octo & quadraginta cubitorum ſpatium in naui Ptolemæi cæperit quadraginta ordines. Sed res longe fuit alia. Sedebant enim nec tabulatis a ſe inuicem diſtincti, nec tantis in altum ſpatiis, quantum pro ſe quiſque ſeorſim ſtans ſedensue capit. Nempe primum in ordinibus diſpoſiti per junga ſua erant, diſtinctique inter ſe duorum, trium, quatuor, pluriumque, prout requirebat nauis longitudo, cubitorum ſpatiis. Vocabanturque ea ſpatia *interſcalmia*, vt ex Vitruuio vir admirandæ eruditionis Cl. Salmaſius, in Obſeruationibus ad Ius Atticum, & ante eum Philander ad Vitruuium oſtenderunt. Quanquam cum Vitruuius διπηχαϊκὴν appellat, vulgarem triremium ſtructuram tantum reſpexit, in quibus ſcalmi cubitis duobus a ſe inuicem abfuerunt, non & reliquarum majoris formæ nauium. In his enim majus ſpatium requirebatur, ſicut dixi, quod vel ipſe Autor oſtendit, quando *ex interſcalmio inueniri ſymmetriæ ratiocinationem* in nauibus ſcribit lib. I. cap. 2. Nec enim conſtare iſta ratiocinatio poteſt, niſi ſimul cum naui, etiam partes fiant majores, adeoque ſcalmi quoque majus ampliusque ſpatium accipiant. Sedebant igitur, vt dixi, remiges juſto inter ſe ſpatio diſtincti, quod eo pertinebat primum, ne remi ob vicinitatem mutuo ſe impedirent, dein, vt remiges ſuperioris ordinis haberent, vbi ipſi ſedere poſſent. Id enim ſpatium, quod fuiſſe dixi inter duos remiges inferioris ordinis, paulo altiore gradu occupabat is, qui in ſuperiore ordine nauigabat. quemadmodum id, quod inter hunc vicinumque, is, qui adhuc in ſuperiore præſtare ſuam operam cogebatur. Teſtantur hoc (ne quis fingere nos talia exiſtimet) triremes, biremesque veteres, a Bayſio ex marmoribus depictæ, quarum & in fine

libri

libri primi vnam, & hic duas apposuimus. (Figura N. 2.) In iis enim clare obseruari potest, inferioris ordinis remos non perpendiculari linea subjectos esse superioribus, sed fere in medio duorum ex iis prominere, & modo ad dextram plus, modo sinistram inclinare. Non igitur aliter etiam remiges sedere potuerunt, sed in medio fere duorum ordinis inferioris, locum suum vnus habebat in superiori ordine. Distabant quoq; ordines inter se non tanto spatio, vt vulgo existimatur. Neque id necesse erat, propter illud inter duos spatium, quod ab aliis occupari poterat, in superiori ordine. Ac forte vix cubitus inter duos ordines intercedebat, vt cum reclinandum cui esset in inferiore versu, fieret id versus genua pectusque, si proclinandum, versus dorsum remigis ex superiore versu. Cujus rei iterum habemus testimonium apud veteres. Ita enim Aristophanes in Ranis p.m. 262.

Νὴ τὸν Ἀπόλλω καὶ προσπαρδεῖν γ' ἐς τὸ στόμα τῷ θαλάμακι.

Ita per Phœbum: inferiori remigi in os oppedere. Non potuisset sane hoc dedecus committi, nisi & sedissent eo modo, sicuti dixi, & ordines plus, quam cubiti altitudine a se mutuo distassent. Perit igitur & altera difficultas, quam altitudo nauium faciebat. Neque remi obstant, breuitasque ipsorum. Nam cum in majoribus nauigiis majus spatium extiterit inter remiges vnius ordinis, facilius sedere illi ordinis superioris potuerunt, ex quo accidebat, vt tantum inter ordines interstitium non requireretur. Faciamus igitur in naui Ptolemæi remos versus infimi quinque cubitos fuisse longos, (nec enim opus fuit longioribus, proxime ab aqua distante eo ordine, vt Arrianus docet) cur non in supremo ordine, qui ab infimo non multum supra, ac nescio an non infra triginta cubitos abfuit, remis octo & triginta cubitorum pertingere valuerint in aquam? In trireme vero quadriremeue minor difficultas est, quarum remos maximos non vltra decem, vel duodecim cubitos longos existere necesse fuit. Quod de remigum numero objectum est, in singulis versibus, id se bene habet. Etsi enim vulgo quinquaginta fuerint in singulis, tamen & plures interdum habuerunt, sicuti & pauciores, vt cum Tacticis Leonis, docet quinqueremis apud veteres, de qua Plinius lib. XXXII. cap. I. *Cum e tota classe quinqueremis sola non proficeret, exsilientibus protinus qui id* (torpedinem) *quærerent, circa nauim inuenere adhærentem gubernaculo, ostenderuntq; Cajo indignanti hoc fuisse, quod se reuocaret, quadringentorumq; remigum obsequio contra se intercederet.* & Silius lib. XIV. Bell. Pun. vers. 388. de quinqueremi alia:

Sed quater hæc centum numeroso remige pontum
Pulsabat tonsis ——

Nam si quinqueremis quadringentos tantum remos habuit, non nisi quadraginta tantum singulis in versibus fuerunt. Quemadmodum & triremes legimus

gimus cum ducentis remigibus,id est paulo plus, quam triginta in vnoquoque ordine.Et tamen ideo naues vacuas fuisse non putandum est. Scilicet, vt dixi, id quod inferiores relinquebant spatium, a superioribus occupabatur, ponentibus,vt opinor, pedes contra juga inferiorum, vt validior nisus esset inter remigandum. Nulla ergo difficultas superest, possuntque ad hanc expositionem nostram omnium Autorum loca facillime intelligi.Nam & in nummo Goltzii sculptor errasse videtur, quod verisimile fit, si cum Vrsini nummo conferatur: & Virgilius ordines tantum a versibus distinxisse, vt distinctos fuisse ex eo ipso alibi ostendimus. Quod etiam quidam mouent ,de tribus remigum vocabulis, id tanti non est.Potuerunt enim & in plurium ordinum, supra se existentium, naui remiges in summo ordine suum peculiare ,& in infimo suum habuisse nomen , reliqui omnes commune aliquod vocabulum retinuisse. aut & ipsi in tres diuisi fuisse classes,quarum prima Thranitarum,secunda Zeugitarum,tertia Thalamiorum fuit. Sed de hac re alibi.Id non omiserim,cum ad declarationem rei per se obscuræ non parum visa sit pictura facere,me hic studiose omnia delineasse. (Figura N. 3.)Fuerunt igitur in altum ordines,vt diximus,inq; iis remiges,certis inter se,nec tamen magnis spatiis diuisi. Nonnunquam quinquaginta,nonnunquam quadraginta,vel triginta, vt nunc vidimus,etiam quinque & viginti, vt ex Tacticis Leonis obseruamus, singulis in versibus. quorum duo simul versus,dexter & sinister, vnum faciebant ordinem, vt alibi ostensum est. Infra quinque & viginti non fuerunt in vno versu , si prædicto Leoni fidem adhibemus, id est, quinquaginta in vno ordine. Ex quo sequitur, monerem quoque(contra,quā hucusque traditum a viris doctis)extitisse nullam,quæ non pentecontoros extiterit. Infra hanc magnitudinem non moneres dicebantur, sed vel a remorum numero εἰκόσοροι , & τριακόντοροι; vel a ratione nauigandi , Actuariæ. Pentecontori minimum erat genus μονήρων: sequebantur ἑξηκόντοροι (nam & tales extitisse nil repugnat, & arguit quodammodo triremis, cum triginta remigibus in singulis versibus) & denique ἑκατόντοροι. Vltra hanc magnitudinē hecatonterorum, vel quod idem est,quæ centum remis impelluntur, moneres existebant nullæ. Ex his deinde moneribus,siue pentecontori essent, siue hecatontori ,quando duplicabantur, id est,duos in altum accipiebant ordines,duplicemque numerum remorum,fiebant biremes,quando triplicabantur, triremes,quādo quadruplicabantur,quadriremes,atq; sic deinceps.ItaPtolemæi τεσσαρακοντήρης nihil fuit aliud,quam quadragecuplex hecatontorus. Quinqueremis Plinii,nil aliud,quam quintuplex octacontorus. Obseruo autem hecatontoros frequentius auctos ordinibus, factosque triremes,quadriremesque,longe magis, quam pentecontoros. Scilicet cum hæc tantum remos haberet viginti quinque in singulis versibus, non sufficiebat is remorum numerus reliquarum

N naiuum

nauium longitudini. Igitur vel plures capiebant, vt in quinqueremi videmus, vel dictum numerum duplicabant. Plane Romanorum primæ naues, quum remiges habuerint trecentos, vti testis est Polybius lib. I. pag. m. 27. & tamen quinqueremes (vt ad quarum exemplum omnes ædificasse, quibusque totum primum bellum Punicum gessisse, is idem confirmat, dicto libro, pag. m. 21. & 64,) fuerint, ex quintuplicibus hexacontoris factos fuisse necesse est, non triremes, ex triplicibus pentecontoris, vt nonnemo differit. In fragmentis Memnonis apud Photium octeris est, quæ in versibus singulis centum remos, in ordinibus vero singulis bis tantum habet. Ea facta videtur ex duplici hecatontoro in longum, cum rationem vulgarem retineret in altum. Quod commodius fuisse credi potest. Numerus enim remigantium auctus in longum, magis ad celeritatem faciebat, quam si in altum id fuisset factum. Verba Memnonis hæc sunt. *Inter Ptolemæi naues erat vna octeris, leonis nomine insignis, quæ magnitudine & elegantia in admirationem veniebat. In hujus enim vnoquoque versu centum erant remiges, vt ex vna parte viri fuerint octingenti, ex vtraque mille & sexcenti.* vel si Græca mauis: ἐν ταύτῃ ἑκατὸν μὲν ἄνδρες ἕκαστον στοῖχον ἤρεττον, ὡς ὀκτακοσίους ἐκ θατέρου μέρους γενέσθαι, ἐξ ἑκατέρων δὲ χιλίους καὶ ἑξακοσίους. Fuerunt autem omnes hæ naues vel majoris formæ, vel minoris. Hujus moneres, biremes, triremes, quadriremes: alterius penteres, hexeres, & quæ plures ordines habebant. Liuius lib. XXXVIII. cap. 23. *Regia classis septem & triginta majoris formæ nauium fuit, in quibus tres hepteres & quatuor hexeres habebat. præter has decem triremes erant.* Et capite 31. *Hostium classis undenonaginta nauium fuit, & maximæ formæ naues, tres hexeres habebat, duas hepteres.* vnde intelligitur quid lib. XXXVI. cap. 43. voluerit, quando scripsit. *Centum nauibus, quarum septuaginta tectæ, ceteræ apertæ, minoris omnes formæ erant, profecti Phoceam petierunt.* Triremes enim & id genus indicauit. Minores Græci κουφοτέρας, majores βαρείας vocauere. Appian. lib. V. Bell. Ciu. διεφθάρετο δ' αὐτῷ νῆες βαρεῖαι μὲν ἕξ, κουφότεραι δὲ ἓξ καὶ εἴκοσι. λιβυρνίδες δὲ ἔτι πλείους. *Perierunt naues grauiores sex, leuiores viginti sex. Liburnicæ vero plures.* Κουφότεραι dicebantur, quia latera ipsarum magis erant depressa, nec tot versus habebant, quot aliæ majoris formæ. Opponuntur autem βαρείαις, quia celeriores fuere, sicut & alibi ostensum est. Itaque & a posteriorum temporum scriptoribus *dromones* sunt appellatæ. nam dromones, cursorias significant. Isidorus: *Longæ naues sunt, quas dromones vocamus, dromon autem a currendo dicitur.* Per longas non hic penteconteros intelligit, aut hecatonteros, sed ejusmodi, vt nunc diximus. Nimirum & hæ naues, triremes dico, quadriremes, similesque, longæ fuerunt; & quia fuerunt, etiam sic nominatæ sunt. Polybius Excerp. lib. XV. p. 705. τὰ μακρὰ πλοῖα παραδοῦναι πάντα, πλὴν

δέκα

lib. XIX. αἱ πᾶσαι περὶ αὐτὸν μακραὶ, εἴσιν διακόσιαι τεσσαράκοντα, πεντήρεις δὲ δέκα. ἄφρακτοι δὲ τριάκοντα. nisi quis has forte habeat pro apertis actuariis. Deinde & *rostratæ* vocabantur, Græcis χαλκέμβολαι. Patet non ex vnius scriptoris loco, sed vel trecentis, qui rostrorum in his nauibus meminerunt. Diodorus Siculus lib. XIII. *quotiens triremes ad feriendum irruebant, totiens magistri nauium ita eas obuertebant, vt rostris ictus exciperent.* Ita Liuius majores facit rostratas. Majores autem non sunt aliæ, quam hæ ipsæ naues. *Profectus*, inquit lib. XXXVI. cap. 42, *vna & octoginta nauibus rostratis, multis præterea minoribus, quæ aut apertæ rostratæ erant, aut sine rostris speculatoriæ.* At vero ex officiis πρόπομπαι, *præsidiariæ, lusoriæ*, appellabantur, quæ minoris formæ erant. πρόπομπαι vocatæ, quæ infirmiores, onerarias præcipue, præsidii causa per mare comitabantur. Appianus de bellis Pun. non vno loco. Et de bell. Ciu. lib. IV. τὰς ὁλκάδας ἐφύλασσεν αἳ δὲ προὔπεμπον το μὲν ὑπὸ τριηρῶν. *onerarias animaduertit, quas triremes præsidii causa prosequebantur.* Ita Cicero hunc locum redderet. Sic enim loquitur in Verrem V. *Nauem poposcit, quæ eum præsidii causa Myndum prosequeretur.* Etiam προφυλακίδες dicebantur, quia, quotiens in salo stabat classis cætera, hæ, tanquam vigiles, ante ipsam erant in perpetua statione, sicut in alio loco demonstrabitur. Neque ideo tantum, sed & quia locorum custodiam habebant. Ita apud Appianum lib. IV. B.C. de ejusmodi quibusdam ad Peloponnesum legimus. Latinis hæ naues *in statione esse* dicuntur. Hirtius de bello Africano: *Cæsar L. Crispium cum classe XXVII nauium Thapsum versus in stationem, præsidii gratia commeatus sui, mittit.* Et paulo post: *Conspicatæ naues Cæsarianos, quæ in statione apud Thapsum stabant.* Item: *Cæsar commotus eos, quos in stationibus cum longis nauibus apud Thapsum custodiæ causa in salo esse jusserat, vt suis onerariis longisque nauibus præsidio essent, ob negligentiam dimittendos ab exercitu curauit.* Neque aliter Livius: vt lib. XXXII. cap. 22. *Placuit Romanam Rhodiamque classem redire Samo, atque ibi in statione esse, ne Polyxenidas ab Epheso moueret.* Male ergo Valla hæc Thucydidis: ὅπως ναυμαχίας τε ἀποπειράσωσι, πρὸς τὴν ἐν τῇ Ναυπάκτῳ φυλακὴν, sic reddidit; *vt pugnam naualem experiretur aduersus speculatorias illas, quæ stabant ad Naupactum.* Diuersæ enim ab his antiquorum speculatoriæ. Sed interpretum errores non consectamur. Alias *Lusorias* has naues recentiore sæculo vocatas esse, docuit me Vir & eruditione quondam, & humanitate magnus Iacobus Gothofredus, ex Theodosii legibus & Codice, quem tum, cum apud ipsum essem, sub manibus habebat. Et consentit Flauius Vegetius. *De lusoriis*, inquit lib. IV. cap. vlt. *quis in Danubio quotidianis vtuntur excubiis, reticendum puto.* Ita Lipsius ad lib. VII. Senecæ de Benef. cap. 20. *Ætas sequens lusorias etiam, pro bellicis & excubitoriis nauibus dixit.* Epiphanius: ὁ Ἀντίνοος ὁ ἐν Ἀντινοείῳ κεκηδευμένος καὶ

αὐ-

σωὺ λυσωρίῳ πλοίῳ κείμενος ὑπ' Αδελανῦ ἔτω κατετάγη. vbi nota Lusorias etiam a Græcis, Romana imitatione dictas λυσωρίας. Quod recentiore sæculo sic vocatas dixi, eo pertinet, vt Valentiniani atque Theodosii temporibus demum id vocabulum hoc sensu vsurpatum obseruemus. Nam ante ea tempora vere pro lusoriis, & ad regum principumque voluptates comparatis sumebatur. Hinc Seneca æratis, siue bellicis aduersum ponit, & ab iis distinguit. *Cui*, inquit, *æratas & triremes non mitterem, ei lusorias, & cubiculatas, & alia ludibria regum in mari lasciuientium mittam.* Obserua & *cubiculatas* dici. Græci θαλαμηγὺς vocauere. Strabo lib. XVII. ἐν Σχεδίᾳ ναύσταθμον τῶν θαλαμηγῶν πλοίων, ἐφ' οἷς οἱ ἡγεμόνες εἰς τὴν ἄνω χώραν ἀναπλέουσιν. Græca imitatione Suetonius in Iulio cap. LII. *eadem naue thalamego pene Æthiopia tenus Ægyptum penetrauit.* Causa vtriusque appellationis, quia thalami in illis, & cubicula, & horti, & cœnacula, item balnea, & alia, quæ voluptatibus inseruiunt. Exemplo esse potest illa Maximi, Tyrii Philosophi, quæ dissert. XXXI. describitur; ea enim hortos & lauacra, gymnasia quoque, & triclinia, & gynecæa habuit. Etiam ab Athenæo aliquæ hujusmodi commemorantur, quarum species facilius ex ipso intelligitur. Appianus in proemio Ægypti reges octingentas paratas scribit habuisse. Vtebantur & Galli, ac *paradas* nominabant, sicuti Ausonius, & Sidonius testantur. At vero quæ majoris formæ erant, illæ Prætoriæ dicebantur. Lucanus lib. III. vers. 535.

Celsior ast cunctis Bruti prætoria puppis
Verberibus senis agitur, molemq́ue profundo,
Inuehit ——

Hexeris hic describitur. Prætoriarum nomen ex eo est, quia Prætor, hoc est summus classis præfectus eis vtebatur. Sic apud Tacitum Hist. V. cap. 22. *Germanos* videas *prætoriam abripere* iccirco, *quia illic ducem esse credebant.* Et apud Liuium Æmilius totius classis præfectus, cum prætoria naui primus in altum euehit. Græci ναυαρχίδα, item στρατηγίδα vocauere, nec maximam tantum, sed optimam firmissimamque ad hoc munus elegerunt. Id quod a Romanis quoque factum est. Sane apud Græcos hoc notabile, quod Imperator sibi ipsi nauim eligeret, quam præstantissimam in omni classe putaret, sicut ex Demosthenis non vno loco obseruare licet.

CAPUT III.

Quot genera militum ac nautarum fuerint in classibus.

Milites fere tales; quales in terrestri militia, sed classiarii vocati, & propugnatores, & epibatæ, quod nomen a Græcis obtinuere. An epibatæ semper milites significent,

&

& qui proprie fuerint. Nautæ qui. quid ὑπηρέται. *Nautæ a remigibus distincti. Remiges Græcis* κωπηλάται, *&* πληρώματα, *&* ὑπάρχοντες. *Latinis Socii, & an semper. Remiges quotuplices. qui Thalamitæ, Zygitæ, Thranitæ,* μεσόνεοι. *An plures remiges ad vnum remum sederint apud veteres. Quis* τελμέτης *&* στρογγυλοναύτης. *Pollucis interpres castigatus. Nautæ qui vocati, & quæ officia ipsorum fuerint. Qui mesonautæ, anchorarii, vrinatores,* κυβισταὶ, *carabitæ, scaphitæ, lintrarii, navicularii. Nautæ apud veteres contempti. Mulieres in nauibus.*

NAuium varietatem vidimus; ad militum & nautarum genera veniamus. Miltes habuere velut in terrestri militia, plus tamen grauis armaturæ, quoniam stataria hic pugna. Plutarchus in Themistocle: *qualibet nauis propugnatores e catastromatis pugnaturos habuit octodecim, ex his quatuor fuere sagittarij, reliqui grauis armaturæ milites.* Latini *Classiarios* nuncupauerunt hosce milites. Nepos in Miltiade cap. VII. *Vtrisq; venit in mentem, signum a classiariis regiis datum.* Hirtius, vel quisquis est Alexandrini belli scriptor: *In his rebus occupato Cæsare, militeq; hortante, remigum magnus numerus & classiariorum, ex longis nauibus nostris in molem se ejiciunt.* Ita Tacitus Annal. XV. cap. 51. *Primores classiariorum Misenensium labefactare connixa est.* Sed aliquando nautæ sunt. vt apud Hirtium non procul ab allato loco. *Non jam virtute propugnatorum, sed scientia classiariorum se victos vident.* Hic scientia classiariorum ea est, quam Cæsar lib. I. B.C. artificium nautarum & scientiam gubernatorum nominat. *Propugnatorum* nomine, quod habet Hirtius, pro classicis militibus, Liuius quoque vtitur lib. XXXII. cap. 11. *Nauis*, inquit, *rostris icta supprimitur, telis obruuntur propugnatores.* Etiam *Epibatæ* vocantur, sicut apud Græcos, ita etiam Latinos. Suidas. ἐπιβάτης. οὕτως ἐκάλουν τοὺς ἐν ταῖς τριήρεσι στρατευομένους. *Epibatas vocant, militantes in triremibus.* Etymologicum Sylburgii. ἐπιβάται λέγονται οἱ μὴ ἐρέσσοντες, ἀλλὰ μαχόμενοι. *Epibatæ dicuntur, qui quidem non remigant, sed pugnant.* Ita Vitruuius lib. II. cap. 8. milites interpretatur, quos paulo ante epibatas appellauerat. Forte quoniã in pugna tabulata, siue catastromata conscendere consueuerant, & inde aduersus hostes pugnare. Ita enim Thucydides in VII. τοξόται καὶ ἀκοντισταὶ ἐπιβήσονται. Non tamen omnibus in locis justos milites significant. Quod ex eo manifestum, quia subito armatos, leuiumque militum loco habitos reperimus. Nam si justi fuissent milites, quid armatura ista opus erat? At Hirtius ita, bello Africano: *Cæsar interim remigum epibatarumq; partem ex classe Gallorum Rhodiorumq; armare, & in castra euocare, vti si posset eadem ratione, qua aduersarii, leuis armatura interjecta inter equites suos, interponeretur.* Et Thucydides in VII. καὶ ὁ μὲν Γύλιππος ἀναλαβὼν τῶν τε σφετέρων ναυτῶν τοὺς ὡπλισμένους ἐπιβάτας μάλιστα ἐχώρει πρὸς τὰς Συρακούσας. *Gylippus e suorum nautarum epibatarumq; numero,*

O quos

quos armauerat, sumtis pergit Syracusas. Remiges tamen non fuere. Patet inde, quia vt diuersi ab ipsis ponuntur. Hirtius superiore loco: *Remigum epibatarumq́ partem.* Junius apud Stobæum Serm. CXIII. ὐδ' αὖ νεὼς ἐρέτης τὶς ἢ ἐπιβάτης. Videntur itaque epibatæ ex nautis dicti, qui, cum necessitas requireret, vice militum pugnabant. Hinc enim Suidas in superiori loco adjicit, καὶ μὴ κωπηλατοῦντας μὲν, ἐπιτηδείους δὲ πρὸς τὸ μάχεσθαι. quorum verborum hic videtur sensus. Omnes quidem milites epibatos vocatos, at præter hos etiam μὴ κωπηλατοῦντες μὲν, hoc est, qui non quidem remiges, nautæ tamen essent, & ad pugnam prælíumque adhiberi possent. Hæc de militibus. Nautæ sequuntur; quos antiquis quidem temporibus, non alios quam milites habuere, si excipias gubernatores. Autor Thucydides in I. ex Homero, cujus de hac re hos versus legas.

—— ἐρέται δ' ἐν ἑκάστῃ πεντήκοντα
Ἐμβέβασαν τόξων εὖ εἰδότες ἶφι μάχεσθαι.

Hinc Seneca in Agamemnone, de Græcis ad Trojam. Act. III. vers. 417.

Jamq́ ense fessum miles exonerat latus,
Neglectaq́ summas per puppes scuta jacet,
Ad militares remus aptatur manus.

Græcis hoc genus αὐτερέται dictum est. Pollux lib. I. cap. 9. Αὐτερέτης. οὕτω Θουκυδίδης ὠνόμασε τοὺς καὶ ἐρέττοντας καὶ ἀπομαχομένους. *Auteretes. Sic Thucydides vocauit, qui & remigant, & pugnant.* Suidas. Αὐτερέται οἱ ἐλαυνόντες καὶ μαχόμενοι. οἱ αὐτοὶ καὶ ἐρέται καὶ ὁπλῖται. *Autertæ, qui remigant, & pugnant; qui simul & remiges, & milites.* Meminit & Constantinus Imperator Nouella III a Leunclauio emissa. αὐτόστολοι καὶ αὐτερέται βαρείας μελλούσι[?] τὰς ὑπηρεσίας. Postea cum naues melius ad bellum instrui cœperunt, præter milites, certos etiam legerunt nautas, iisque curam nauium commiserunt. E quibus alii fuerunt *remiges*, alii aliis muneribus destinati, qui iccirco specialiori nomine *nautarum* appellati sunt. Cæsar lib. III. de bell. Gall. *Interim naues longas ædificari, remiges ex provincia institui, nautas gubernatoresq́ comparari jubet.* Vegetius lib. IV. cap. 43. *In nautis diligentia, in gubernatoribus peritia, in remigibus virtus eligitur.* Ambo nautas a remigibus distinguunt. Sic & apud Græcos nautæ aliquando, remigesque sunt diuersi. vt apud Plutarchum in Demetrio: Ναύταις δὲ χωρὶς ἐρετῶν ἐξηρτυμένων πεντακοσίοις, ἐρέταις δὲ πεντακισχιλίοις. Appianus lib. de Bell. Pun. οὐδενὸς ναύτου παρόντος, οὐδ' ἐρέτου ὅλου ἂν τοῦ ναυστάθμου κρατῆσαι. Obseruauit hoc & Pollux, diligentissimus Grammaticus. itaque hoc ordine recensuit lib. I. cap. 9. οἱ ἐμπλέοντες, κυβερνήτης, πρωρεύτης, ναύτης, ἐρέτης. Et lib. VIII. cap. 33. Κυβερνῆται, πρωρᾶται, ἐρέται, ναῦται. Sunt autem remiges, qui remis vtuntur, iisque naues impellunt. Græcis κωπηλάται, vel ἐρέται. Etymologus. Ἐρέτης, ὁ κωπηλάτης. παρὰ τὸ ἐλῶ, τὸ ἐλαύνω, ἐλέτης καὶ ἐρέτης. Dicuntur etiam πληρώματα.

Poly-

Polybius Hist. I. οἱ δὲ τὰ πληρώματα συναθροίζαντες, ἐδίδασκον ἐν τῇ γῇ κωπηλατεῖν τὸν τρόπον τοῦτον. Tribuitur hoc loco τοῖς πληρώμασι, τὸ κωπηλατεῖν: vnde manifestum est, de remigibus accipiendam eam vocem. Sic Plutarchus in Antonio, segnes Antonii, minusque expeditas naues fuisse refert, propter paucitatem πληρωμάτων, quod intelligi non potest, nisi de remigibus. Et Polybius Hist. I. quando de Pœnorum classe illiusque tarditate agit, etiam hanc reddit caussam. τὰ δὲ πληρώματα, inquit, τελέως ἦν ἀνάσκητα, καὶ πρὸς καιρὸν ἐμβεβλημένα. Xenophon Hist. I. Κόνων δ᾽ ἔφευγε ταῖς ναυσὶν εὐπλοούσαις διὰ τὸ ἐκ πολλῶν πληρωμάτων, ἐς ὀλίγας ἐκλελέχθαι τοὺς ἀρίστους ἐρέτας. Polyænus lib. I. Τοὺς ἀρίστους ἀπὸ τῶν πληρωμάτων ἐρέτας ἐμβιβάσας, ἐκέλευσε ἐν τοῖς σκάφεσιν ἡσυχάζειν. Notant tamen Scholia Thucydidis, quandoque omnes, qui in nauibus, hac voce significari. τὰ ὄντα δὲ, inquit, καὶ τὰ ἀπαναλισκόμενα καλεῖ, οὐ μόνον τὰς πολεμικὰς παρασκευὰς, ἀλλὰ καὶ (ὃ καὶ μάλιστα νοητέον) αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, οἳ καὶ τὰ τῶν νεῶν κυριώτατα πληρώματα καλοῦνται. Polybius ὑπάρχοντας vocauit, lib. X. Hist. τοὺς εὐρωστάτους, inquit de captiuis a Scipione opificibus, προσέμιξε τοῖς αὐτοῦ πληρώμασι ἐποίησε διπλασίους εἶναι τοὺς ὑπάρχοντας τῶν προϋπαρχομένων. A Latinis *Socii* nominantur. Clare Liuius lib. XXVI. cap. 35. *Senatum postero die habuerunt de remigum supplemento, vbi cum multa disseruissent, cur æqua plebis recusatio esset, verterunt orationem eo, vt dicerent, priuatis id, seu æquum, seu iniquum onus, injungendum esse. nam vnde, quum pecunia in ærario non esset, paraturos nauales socios.* Vides, socios nauales appellare, quos paulo ante remiges vocauerat. Sic lib. XXI. cap. 50. *Eludere Pœnus, & arte, non vi rem gerere, nauiumque, quam virorum aut armorum malle certamen facere. Nam vt sociis naualibus affatim instructam classem, ita inopem milite habebat.* Hic sane socii nauales nihil aliud, quam remiges. Ideo enim nauibus potius certare voluerunt, quia remigio præualuere. Idem auctor lib. XXII. cap. 11. a militibus distinguit: *Consul*, ait, *Hostiam proficisci jussus, nauibus, quæ ad vrbem Romam aut Hostiæ essent, completis milite ac naualibus sociis, persequi hostium classem.* Seruius ad lib. I. Æn. *Quidam socios pro remiges accipiunt, sed illi socii nauales appellantur.* Et retinent hoc nomen etiam hodie apud Batauos, quibus *Bootsgesellen* nuncupantur. Obserua tamen aliquando sicut a militibus, sic & remigibus distingui, & haud dubie id genus denotare, de quo ante actum est. Liuius lib. XXXVII. cap. 16. *Non milites solum, sed etiam nauales socios, remigum turbam, quibus quisque poterat, telis armatos in prælium eduxit.* Et præcedente cap. 10. *Non remigem, non socios nauales ad classem frequentes habiturum.* Licet hoc in loco socii, milites nauales significare videantur. Quemadmodum & lib. XXVI. cap. 48. vbi, quos antea socios vocauit, postea classicos interpretatur. Verba hæc sunt: *Duo coronam muralem professi sunt. Q. Trebellius centurio legionis quartæ, & Seg. Digitius, socius naualis. Nec ipsi tam inter se acriter contendebant*

O 2 *quam*

quam ſtudia excitauerant vterq; ſui corporis hominum. Sociis C. Lælius præfectus claßis, legionariis M. Sempronius Tuditanus aderat. Contendunt igitur hic ſocii nauales inter ſe, & milites legionarii. Sed mox Lælius, *ſtare,* inquit, *hinc legionarios milites, hinc claßicos, per omnes deos paratos jurare, magis quæ velint, quam quæ ſciant, vera eſſe.* Sunt ergo ſocii hoc loco iidem, qui claſſici: milites nimirum, & non remiges. Niſi hic per claſſicos non quidem remiges, ſed nautas intellectos velis, quod a vero alienum non videtur. De iis autem, qui naues in naualibus parabant, cogitare, cum hæc vox occurrit, nihil attinet: nunquam enim iſtos homines, vt perperam in magno opere Vir eruditus tradidit, ſignificat. Porro reliquis in nauibus vnum genus remigum, at in iis, quæ ordinibus quibusdam fuerunt inſtructæ, verſusque habuerunt in altum, triplex fuit. Primum *Thalamiorum*, ſecundum *Zygitarum*, tertium *Thranitarum.* Thalamii in ima nauis parte remigabant, Zygitæ in media, Thranitæ in ſuprema. Scholiaſtes Ariſtoph. in Batrach. τῶν ἐρεττόντων οἱ μὲν ἄνω ἐρέττοντες θρανῖται λέγονται, οἱ δὲ μέσοι, ζευγῖται, οἱ δὲ κάτω, θαλάμιοι. *Remigantium quidam in ſummo remigant, & Thranitæ vocantur, quidam in medio, & dicuntur Zygitæ, quidam in imo, & appellantur thalamii.* Et alibi. ἦσαν τρεῖς τάξεις τῶν ἐρετμῶν. καὶ οἱ μὲν κάτω θαλαμῖται, οἱ δὲ μέσοι ζυγῖται, οἱ δὲ ἄνω θρανῖται. *tres erant ordines remigum, infimus in quo thalamitæ, medius in quo Zygitæ, ſummus in quo thranitæ.* Ita Etymologicum Magnum. ὁ κατώτατος ἐρέτης, θαλάμιος λέγεται, ὁ δὲ μέσης, μεσοζύγιος, ὁ δὲ ἀνώτατος, θρανίτης. *Imus remigum thalamius dicitur, medius vero meſozygius, ſupremus, thranites.* Suidas. Τῶν ἐρεττόντων οἱ μὲν ἄνω, θρανῖται λέγονται, οἱ δὲ μέσοι ζυγῖται, οἱ δὲ κάτω θαλαμῖται. Meminit & Pollux clare: καλεῖτο δ' ἂν καὶ θάλαμος, οὗ οἱ θαλάμιοι ἐρέττουσι, τὰ δὲ μέσα τῆς νεὼς, ζυγὰ, οὗ οἱ ζυγῖται κάθηνται, τὸ δὲ περὶ τὸ κατάστρωμα, θρᾶνος, οὗ οἱ θρανῖται. *dicitur autem & thalamus, vbi thalamii remigant, mediæ vero nauis partes Zyga, vbi Zygitæ conſident, quod autem prope cataſtroma, thranus dicitur, & ibi thranitæ ſunt.* Obſerua vltima verba, quibus thranitæ prope cataſtroma fuiſſe demonſtrantur. Perſpicue enim oſtendunt, remigum hos ordines non in longum, quod factum eſt a Bayſio, ſed in altum numerari oportere. Idem etiam confirmat Appianus, quando in prælio apud Actium roſtro perforata naue aliqua in prora, thalamitas quidem, id eſt imi verſus remiges in aqua ſcribit periiſſe, reliquos autem rupto cataſtromate ſeruatos eſſe. Verba hæc ſunt. ὁ δὲ Ἀγρίππας ἵετο μάλιστα εὐθὺ τοῦ Παπίου, καὶ αὐτῷ κατὰ τὴν ἐπωτίδα ἐμπεσὼν, κατέσεισε τὴν ναῦν, καὶ ἐς τὰ κοῖλα ἀνέρρηξεν, ἡ δὲ τούς τε ἐν τοῖς πύργοις ἀπεσείσατο, καὶ τὴν θάλασσαν ἀθρόως ἐδέχετο, καὶ τῶν ἐρετῶν οἱ μὲν θαλαμῖται πάντες ἀπελήφθησαν, οἱ δ' ἕτεροι τὸ κατάστρωμα ἀναρρήξαντες, ἐξενήχοντο. *Agrippa nauim Papiæ petebat maxime, ictamque ſub prora & concuſſam perfregit circa carinam: qui in ejus turribus*

ad

ad propugnandum constiterant, excussi sunt, & mare in nauem admissum obruit thalamitas omnes, reliqui perfracto catastromate enatarunt. Et ita de Thranitis Polybius libr. XVI. ταύτῃ δὲ σὰ πληγῶ βιαίαν κατὰ μέσον τὸ κύτος ὑπὸ τὸν θρανίτων σκαλμὸν ἐδέθοι. *in hoc violento impetu impacta circa medium alveum, sub scalmo Thranitarum illapsa hæsit.* Ὑπὸ τὸν θρανίτων σκαλμὸν, aut κατὰ μέσον dicere non potuisset, si thranitæ non fuissent in summo. θαλαμίων porro seu Thalamiorum etiam seorsim meminit is Aristophanis interpres, quem dixi, idque in Ranis, vbi τῷ θαλάμακι interpretatur τῷ κωπηλατοῦντι ἐν τῷ κάτω μέρει τῆς τριήρους. θρανίτων vero, siue thranitarum in Pluto, quando ait: νηὸς θρᾶνος, ἔνθεν καὶ θρανίτης. ἐτυμολογεῖται δὲ παρὰ τὸ θορεῖν ἄνω. Iam Ζυγῖται, quia in medio nauis fuerunt, etiam μεσόνεοι vocati putantur. Ita enim vult ad Vitruuiuin Castilionius ex Aristotele, cujus tamen locus nobis non satis arridet. Alii quippe fuisse videntur, vt deinde dicam. Sed hic quærat aliquis, an singuli ex his remigibus suos apud veteres habuerint remos, num plures potius ad vnicum agendum fuerint constituti. Sunt enim, sicut ante indicatum, qui ad nostrarum Galearum formam antiquarum triremium, & quadriremium structuram metiuntur. Notum autem in his nostris vulgo quinque remiges ad quemque remum sedere. Quare & in illis totidem, vel plures etiam, vt in majoribus, cuique remo assignant. Et modo quinque, modo quindecim, modo quadraginta remiges, eosque non imbecilles, sed robustos membrisque vigentes, ad remos singulos attribuunt. Verum vt hæc facile dicuntur, ita difficillime probari possunt. Neque enim quenquam scio ex veteribus, cujus testimoniis suffulciantur. Equidem, vt de minoribus navigiis primum dicam, certum est, nec a quoquam dubitatum, remiges in iis singulos, vel vnum remum, si nauis esset ex celocium genere, vel duos simul, si ex amphericarum, habuisse. Idem constat & de actuariis. Nam Scholia Thucydidis de triacontoro, quæ remos habuit triginta, τριακόντορος ἡ ὑπὸ τριάκοντα ἐρεσσομένη. *triacontorus, quæ a triginta viris impellitur.* Etiam de longis ambigi non potest, cum Etymologus de pentecontoro, quem quinquaginta remos habuisse demonstratum est, πεντηκόντορος ναῦς, ἡ ἔχουσα πεντήκοντα ἐρέτας. *Pentecontorus, nauis est, quæ habet quinquaginta remiges.* & Homerus Philoctetæ nauibus, quas interpretes, & omnes eruditi pentecontoros fuisse testantur, non amplius quam quinquaginta remiges attribuit. Nec in postremo genere rem aliter se habuisse puto. Quinqueremem certe remos quadringentos habuisse Silius nos docet. At eandem quadringentorum remigum opera incedere, Plinius dicit. Vnde non plures remiges, quam remos habuisse, manifestum est. Iam si hoc in quinquereme fuit, quid de quadrireme, aut trireme, vel bireme existimandum? Quid? quod qui in supremo

 versu

versu remigabant, amplius stipendium acciperent, quam qui in imis, sicut alias patebit. Idque ideo, quia longioribus & grauioribus remis, quam cæteri, vtebantur. At si non singuli, sed plures simul vnum remum agitarunt, quæ quæso causa fuisset, cur plus acciperent mercedis, quam ii, quorum pro se quisque vnum solum concitabat. Labor certe horum si non major, æqualis saltem fuit. Itaque in cunctis nauibus vnumquemque remigem vnum, eumque proprium remum habuisse credendum est. Fieri tamen potuit vel ob festinationem, vel per alias necessitates, vt interdum plures adhiberentur. At ordinarie id factum esse, nisi forsan in ingenti aliqua, ex nullo veterum probabitur. Porro sicut remiges ex ordinum diuersitate certa habuerunt nomina, sic & ex varietate nauium alia aliaque accipiebant. Nam τριηρέται dicebantur, qui in triremibus, στρογγυλοναῦται, qui in onerariis remigabant. Pollux lib. VII. cap. 33. ἐρέται, ναῦται, καὶ στρογγυλοναύτας Ἀριστοφάνης λέγει. Nullo sensu, ac ne Latina quidem voce, *nautas turbinarios*, interpres reddidit. Idem auctor alio loco, ναύτης, ἐρέτης, τριηρέτης. Apud eundem legimus & πρόκωπον, & ἐπίκωπον. quorum nominum alterum eum remigem significat, qui in versu suo primus sedet ad proram, alterum illum, qui postremus est ad puppim. Bayfius, & qui cum eo faciunt, θρανίτας & θαλαμακους appellant. Et hæc quidem de remigibus. Nautæ vero sunt, qui malos scandunt, qui per foros cursitant, qui sentinam exhauriunt, quemadmodum a Cicerone describuntur. Ex his quisque suum habuit officium, quo cuncta meliore ordine, & sine turba expedirentur. Vnde Heliodorus lib. V. de prædonibus nauigationum imperitis: *Qualibet nauigationis pars a quouis obuio extempore & inconsulte tractabatur.* Et apud Flaccum in Argonauticis, vt & Apollonium, alius velis explicandis destinatus est, alius erigendo malo, alius antennæ suspendendæ, & quæ alia sunt hujus generis. Eum qui vela administrat, lex Rhodia §. 36. ἀρμενιστὴν appellat. Qui malum scandere solebat, Lucianus sic describit, in πλοίῳ. Ἐπὶ πολὺ παρὰ τὸν ἱστὸν ἕστημεν ἀναβλέποντες, ἀριθμοῦντες τῶν βυρσῶν τὰς ἐπιβολὰς, καὶ θαυμάζοντες ἀνιόντα τὸν ναύτην διὰ τῶν κάλων, εἶτα ἐπὶ τῆς κεραίας ἄνω ἀσφαλῶς διαθέοντα, τῶν κεροιάκων ἐπηλημένον. *Iuxta malum aliquandiu stetimus sursum spectantes, numerantes vela alia aliis imposita* (coria interpres perperam reddidit) *& mirantes ascendentem per rudentes nautam, deinde per antennam superne tuto adeo currentem. apprehensis antennarum cornibus.* Ouidius Metamor. libro III. Fab. 9.

——pro nobis mitte precari
Dyctis ait, quo non alius conscendere summas
Ocyor antennas, prensoque rudente relabi.

Hinc Sidonio *Schoenobatæ*, si Sauaroni credimus. Munus eorum fuit, partim

vt

vt aptarent vela, partim vt aduentus hostium ſpecularentur, locorumque conditiones ſignificarent. De priore Silius teſtatur lib. III. Bell. Pun. ver. 128.

Iamque adeo egreſſi ſteterant in littore primo.
Et promota ratis pendentibus arbore nautis,
Aptabant ſenſim pulſanti carbaſa vento.

Sic Lucanus lib. II. verſ. 697.

Strictaque pendentes deducunt carbaſa nautæ.

De poſteriore Liuius lib. XXX. cap. 25. *Annibale jam terræ appropinquante juſſus e nautis vnus aſcendere in malum, vt ſpecularetur quam tenerent regionem.* Et Hieronymus in Epiſt. ad Ruſticum. *Nauigantes rubrum mare multis difficultatibus ad vrbem maximam perueniunt, latentibus ſaxis vadiſque duriſsimis, ita vt ſpeculator doctus in ſumma mali arbore ſedeat, & inde regendæ & circumflectendæ nauis dictata prædicet.* Patet ex hoc loco etiam de flectenda naui in periculoſis locis admonuiſſe gubernatorem, & *Speculatores* Latinis dictos eſſe. Feſtus *Corbitores* appellauit, quoniam in corbe mali ſpeculabantur. In lege Rhodia §. 36. βιγλίων φερχοὶ appellantur. Eorum quoque qui per foros curſitant diſtinctum genus eſt a cæteris. Maximus Tyrius: Non tantum Gubernatoris, ſed ne remigis quidem fungi velles munere, οὐδέ τις τῶν διαθεόντων καὶ ξυνεπιλαμβανόντων τῇ σωτηρίᾳ τῆς νεώς, *imo nec juuare eos, qui diſcurrunt, & aliquid ad ſalutem nauis conferunt.* Patet ex hoc loco illos fuiſſe, qui ad omnia parati erant miniſteria. Quos *meſonautas* alias vocabant. Cœlius Rhodiginus lib. XXV. cap. 40. *Meſonautæ, leue quoddam ſeruitii genus in nauibus, quorum vna functio eſt, vt omnibus pareant.* Stephanus: Μεσοναῦται, *medii inter nautas & vectores, quales fere ſunt mediaſtini in domo.* Meminit & Vlpianus lege 1 ff. Nautæ, Caup. Non debet (inquit Pomponius) per remigem aut *meſonautam* obligari, ſed per ſe, vel per nauis magiſtrum. Quanquam alia hic ejus vocis videatur eſſe ſententia, accipique pro hortatore vel Celeuſta, vti docet Gothofredus, eumque ſequens Vinnius in notis ad Tit. Naut. Caup. a Peckio illuſtratum. At ex illis alii quidem ſentinam exhauriebant, quorum mentio fit a Valerio lib. I. cap. 6. & Ouidio in fabula Halcyonis. Alii anchoræ demittendæ leuandæque habebant curam. Leo. Τῶν δὲ πρωρέων ἐλατῶν, οἱ τελευταῖοι δύο, ὁ μὲν ἔσω συφωνάτωρ, ὁ δὲ ἕτερος ἀγκύρας βάλλων κατὰ θάλασσαν. Obſerua proprium quidem ſuum quemque ex nautis habuiſſe munus, ſæpe tamen vnum quendam plura. Nam proretæ munus alias diuerſum eſt. Iam ſi anchora hæſiſſet pertinacius, *Vrinatores* habuere, quorum hoc erat officium, vt ſub aquas ſe demitterent, & anchoram liberarent. Lucanus lib. III. ver. 697.

——pugna fuit vnus in illa
Eximius Phocæus animam ſeruare ſub vndis

Scrutæ

Scrutariq; fretum, si quid mersisset arenis,
Et nimis affixos vnci conuellere morsus,
adductum quotiens non senserat anchora funem.

De his intelligendus Statius lib. III. sylu. vers. 208. vbi ait: Pars
vncaq; submersa penitus retinacula velent.

Dicebantur autem Vrinatores ab *vrinare*, quod est mergi in aquam inuerse, vt mox conuertare, sicut vrnæ solent, quibus aquas e puteis haurimus, quæ & hinc dictæ videntur. Varro lib.IV.de LL. *Vrnæ dictæ, quod vrinant in aqua haurienda, vt vrinator. Vrinare est mergi in aquam in vrbum, fictum ab vrbo, quod ita flexum, vt redeat sursum versus.* Solebant nimirum, cum se immittebant aquæ, capite primum id facere, non pedibus, & dein sub aquis se erigere. Vnde & a Græcis κυβιστῆρες dicebantur. Etymologus. Κυβιστᾶν τὸ ἐπὶ κεφαλῆς πηδᾶν. ἐξ ἀῦ κυβιστής, ἢ κυβιστὴρ, ὁ κολυμβητής. Κυβιστᾶν *est capite primo desultare, vnde* κυβιστής *est dictus, hoc est, vrinator.* Obserua etiam κολυμβητὰς vocatos. Pollux lib.VII.cap.31. ὑδροκολυμβηταὶ, ὕφυδροι, κολυμβηταὶ. Iam vt facilius se erigerent, majoreque celeritate corpus sub aquis jactarent, spiritum continebant. Reddit enim spiritus compressus corpus leuius, & ad superiora propellit. Aristoteles apud Ælianum lib.XII. cap.12. Anim. *Quemadmodum vrinatores animam continent, sic Delphinus primo comprimit; deinde corpus sicut sagittam neruo expulsam jaculatur. Nam spiritus intus compressus, & illum, & vrinatores compellit, ac jaculatur.* Hoc est, quod ait Seneca de Ira lib.II. cap.12. *didicerunt quidam in immensam altitudinem mergi, ac sine vlla respirandi vice perpeti maria.* Interim, vt melius sub aquis viderent, cum quid mersum esset extrahendum, oleum, quo plenam habere buccam solebant, difflabant. Plutarchus in Quæst. Nat. *Vrinatores dicuntur oleum in os sumere, eoq; efflato lucem in fundo habere, ac perlucidam reddere aquam, vbi lapsum spiritum adducere non est integrum.* Quomodo hoc olei ope fiat, ostendit Plinius lib.II. cap.106. *Mare omne*, inquit, *oleo tranquillatur. Et ob id vrinantes ore spargunt, quoniam mitigat naturam asperam, lucemq; deportat.* Habet sua Plinius ex Aristotele, vt ex prædicto Plutarchi loco apparet, qui sic de hac re aiebat. *Spiritus a læuitate delabens, ictum nullum infert, neq; fluctum ciet.* Ne vero infestarentur a piscibus, volas manuum, & vestigia pedum denigrabant, quia illæ partes præ cæteris in aquis lucentes, pisces alliciunt. Ælianus lib. XV. cap. 11. *Cum pleriq; pisces carniuori sint, vrinatores, qui maris interiora scrutantur, manuum volas, & pedum vestigia denigrant, vt partium istarum splendor obscuretur. Hæ enim præ ceteris humani corporis partibus in aqua lucere, & pisces ad se allicere solent.* Nimirum sæpe longo tempore sub aquis delitescebant, vnde ejusmodi remediis opus fuit. De Scyllia Sicyonio res nota est ex Herodoto, potuisse eum per octoginta ferme stadia sub vndis, vt a nemine conspiceretur, natare.

natare. Memorat similes Alexander Genial. dier. II. cap. 21. Maffejus lib. II. Hist. Indic. de tota gente Brasiliensium: *Natandi arte ad miraculum usq; praecellunt. Sub aquis totas interdum horas, vbi quippiam in imo quaerendum est, patentibus oculis vrinantur.* Hi ergo vrinatores anchoras tollebant, aut res etiam alias aquis submersas educebant. Vnde de iis Manilius Astronom. V.

Exportantq; maris praedas, & rapta profundo
Naufragio, atq; imas scrutantur arenas.

Pretium erat pars tertia ejus, quod extrahebatur, siue aurum foret, siue quid aliud, si eductum esset e profundo octo cubitorum: si e profundo cubitorum quindecim, pars dimidia, ex Legis Rhodiae §. 47. cujus haec sunt verba: *Si aurum vel argentum, vel aliud quidpiam ex profundo sursum latum fuerit a cubitis octo, tertiam partem accipiat is, qui conseruat: sin a quindecim cubitis, semissem consequitor, qui conseruat, propter periculum profunditatis.* Nec in his tantum vsus eorum erat, sed vel maxime in bello. Sic apud Thucydidem lib. VII. vallum Syracusanorum latens sub aquis proscindunt serris. Apud Arrianum lib. II. de Exped. funes anchorarios sustinentes hostium naues dilacerant. Etiam in ipsis praeliis operam suam praestabant, prehendendo aduersarios, eosque secum mergendo in profundum. Vti de Phocaeo, quem jam supra memorauimus, refert Lucanus, quando ita canit

Hic, vbi compressum penitus deduxerat hostem,
Victor, & incolumis summas remeabat in vndas.

Itaque nec paucorum haec ars fuit, sed publice etiam apud Romanos exculta est. Hinc in lapidibus vetustis corpora vrinatorum legimus. Gruterus in Inscrip. p. 391.

PATRONO. CORPORIS. PISCATORUM. ET. VRINATORUM.

Patet piscatores ferme se exercuisse in hac arte, quod ex alia inscriptione apud eundem confirmatur, quae extat Romae ad Portam Portuensem

FL. ANNIO. ANNAEO. LEMONIA. FORTUNATO. PISCAT.
VRINATORI. Q. Q. III.

Praeter hos & *carabitas* habuere, qui carabis praeerant. De his est caput legis Rhodiae, quod de mercede carabitae agit. Alias *Scaphitae* dicebantur, vt apparet ex Demetrio Phaleraeo, a Gyraldo laudato. Munus ipsorum nemo melius Petronio docuerit. Sic autem ait: *Miror tibi non succurrisse, vnum nautam stationis perpetuae interdiu noctuq; jacere in scapha, nec posse inde custodem nisi aut caede expelli, aut praecipitari viribus.* Scilicet, si quid forte nuntiandum praeteruehentibus, si quid aliud agendum fuit in mari, id hi faciebant. Propterea Glossarium Noui Testamenti, cujus alias meminimus, *scapham in qua excubabant, catascopum* interpretatur. Vlpianus l. i. ff. Caup. Stab. *lintrarios* vocauit. Reperiun-

periuntur quoque *helcyarij* in nauibus, qui onera & alia hujuſmodi in naues trahebant, & ex iis rurſum educebant. Mentio eorum, apud Martialem, Firmicum, & alios. Apud Ambroſium *thalaſſometras* legimus, & ii videntur, qui plumbo maris altitudinem explorabant. Denique & fabros nauium ad hoc genus referimus. Nam & ipſos veteres in nauibus habuere, vt ſi quo caſu nauis pateretur damnum, ipſi præſto eſſent. Ναυπηγοὺς appellauere Græci. Latini imitatione hujus vocis, *naupegos*. Leo Imperat, ἐχέτω καὶ ναυπηγὸν μετὰ πάντων τῶν ἐργαλείων αὐτοῦ, ἕνα τῶν ἐλατῶν. Sic Argonautæ Argum habuere. Flaccus lib. I.

> *Arge tuæ tibi cura ratis, te mœnia doctum*
> *Theſpia Palladio dant munere, ſors tibi ne qua*
> *Parte trahat tacitum puppis mare, fiſſaque fluctu*
> *Vel pice, vel molli concludere vulnera cera,*

Idem etiam affirmat Apollonius in Primo, & Hyginus in fabulis. Alias eorum Silius quoque meminit lib. VI. Bell. Pun. his verſibus.

> —— *Jam nautica pubes*
> *Aut ſiluis ſtringunt remos, aut abiete ſecto*
> *tranſtra nouant* ——

Cæterum hos omnes priſci pro viliſſimis & abjectiſſimis habuere. vnde Iuuenalis Sat. VIII.

> *Inuenies aliquo cum percuſſore jacentem*
> *permixtum nautis, aut furibus, aut fugitiuis.*

Et Horatius ex perſona Canidiæ.

> *Dedi ſatis ſuperq́; pœnarum tibi,*
> *Amata nautis multum, & inſtitoribus.*

Vetus hic interpres: *Ex nimia Canidiæ libidine uilem ſignificat eam fuiſſe meretricem, ſiquidem adamatam viliſſimis, & cujusq́; ſortis hominibus.* Quæ Cruquius hoc loco de nautis & inſtitoribus diſputat, ſuperuacua ſunt. Num & feminas in nauibus ſecum habuerint, dubium eſt. Reperio tamen in antiquo lapide *Focariam* militis cujusdam *claſſiarii*. Extat ea apud Gruterum p. 1107.

D. M.
L. AURELI. VITA
LIS. MILITIS. CL.
PR. ANTONIAN.
RAVENN. VALERIA.
FAUSTINA. FOCARIA.
ET. HERES. EJUS.

CAPUT IV.

De comparatione nauium, militum, & nautarum.

Claſsis duplex, ciuium & ſociorum. Ciuium quando Romæ inſtituta, quales naues, quoue exemplo primum fabrefacta. Polybius expoſitus. Duumuirorum naualium officium. Quo ſumptu Romani naues ædificarint. Quando primum ſumptu priuato. Sociorum claſſes vnde & quales. Græcorum claſsis domeſtica quando primum & a quo inſtituta. quot nauium fuerit. quomodo comparata. Socia claſsis, a quibus habita. Claſſes voluntariorum. Milites apud Romonos an ex legionariis. quando proprij in claſsibus eſſe cæperint. Suetonii locus diſcuſſus. Milites claſsici minus honorati. Scripti e ciuibus Rom. vel a Sociis coacti. Idem factum apud Græcos. Nautæ vel conducti, vel ex libertinis ſcripti. Aliquando ſerui fuere, quod & ad noſtra tempora permanſit.

Multiplex ac varium non nauium modo, verum & nautarum genus veteres habuiſſe videmus. Ergo quibus modis ſibi comparauerint diſpiciamus Primum autem obſeruandum, Græcos pariter & Latinos duplicem plerumque habuiſſe claſſem; ciuium aliam, aliam ſociorum. Ciuium claſſis apud Latinos Romæ fuit, in naualibus; vbi ſuo ſumptu ſemper habuere præparatam jam inde a bello Punico primo, quo princeps animum, Polybio teſte, ad hanc militiam appulere. Nam cum commodato nauibus quibusdam acceptis ab amicis milites ſuos Meſſanam tranſportare cuperent, caſu quinqueremis aliqua Carthaginenſium in eos illata, capta eſt, quæ poſtea fabris exemplo fuit, ad quod claſſem integram ædificarent. Fuit ergo prima Romanorum claſſis quinqueremium potiſſimum, triremium paucorum. Numero centum & viginti nauium. Quinqueremis autem illa, cujus vſi ſunt exemplo, Hannonis fuit. Zonaras. in An. de Claudio Romano, συνέλαβε Ἄννωνα τὸν Καρχηδόνιον ἐκπλέοντα πεντήρει, καὶ παράδειγμα τοῖς Ῥωμαίοις τῆς κατασκευῆς τῶν νεῶν ἐγένετο. *Claudius Pulcer Lilybæum prope abiit, & militibus in naues impoſitis Hannonem Carthaginenſem in quinqueremi nauigantem comprehendit, vnde Romani exemplum fabricandarum nauium petiuerunt.* Cæterum quod Polybius tum primum ad rem naualem Romanos animum appuliſſe ſcribit, id non ſic intelligendum, quaſi nunquam ante vſi fuiſſent claſſibus. Nam & ipſe, & Zonaras claſſes Romanorum memorant, quibus in Siciliam trajecere, quæque aliquoties, priuſquam iſta Claudii, vel potius Duilii, efficeretur, tempeſtate deletæ ſunt. Et duumuir ante cum decem nauibus tectis exploraſſe littus Græciæ; Tarentiniſque diu ante fœdus cum Romanis, quo cautum fuit, ne Romani vltra

Promontorium Lacinium nauigarent, intercessisse apud Appianum legitur. Igitur tunc ita animum ad classem adjecere, vt in posterum perpetuo in naualibus essent habituri. Ideo enim naualia instituerunt, vt ex iis, quotiens necessitas efflagitaret, naues deducerent. Hinc Liuius lib. XLI. cap. 9. *Decem quinqueremes naues Prætori decernuntur, si deducere ex naualibus vellet.* Et lib. XLII. cap. 27. *C. Licinio negotium datur, vt ex veteribus quinqueremibus, in naualibus Romæ subductis, quæ possent vsui esse, reficeret.* Fuisse in naualibus paratas naues, indeque, si necesse erat, deduci consueuisse ostendit. Paratas autem habebant opera fabrorum, quorum ibi stipendia perpetuo procedebant. Quemadmodum & Carthaginenses, de quibus Hirtius, vel alius, quisquis est, Alexandrini belli conditor. Et certe duo illi, quos Duumuiros appellant, inter cætera vel præcipue hanc curam habuisse videntur, ne quid temere inordinateque fieret in naualibus. Cur enim alias *ornandæ reficiendæq;* classis duumuiri vocati fuissent? Liuius lib. IX. cap. 30. *Duumuiros nauales classis ornandæ reficiendæq; causa idem populus juberet.* Quanquam postea hæc cura Prætoribus Vrbanis demandata sit, quotiens classe opus fuit. Liuius lib. XXXIV. cap. 24. *M. Fuluio Prætori Vrbano negotium datum est, vt quinqueremes nouas quinquaginta faceret.* Et lib. XXVII. cap. 24. *P. Licinio Varo Prætori vrbis negotium datum est, vt naues longas triginta veteres reficeret.* Sic antedicto libro XXXIV. cap. 20. *Prætoribus Fuluio & Scribonio, quibus vt jus dicerent Romæ, prouincia erat, negocium datum, vt præter eam classem, cui Atilius præfuturus erat, centum quinqueremes pararent.* Idem patet ex libri XXXVII. cap. 4. & libri XLII. cap. 27. vbi L. Arunculejus & C. Licinius, quibus cura parandarum & reficiendarum quinqueremium data, ambo Vrbani Prætores fuere. Postulabat autem ista nauium refectio pecuniam haud exiguam, cum etiam ad pentecontori vnius structuram talentum fuisse impendendum, Polybius ostendat in Excerpt. Leg. 57. vbi ait: *Rex Ptolemæus legatum misit decem naues pollicens penteconteros. Achæi, quod esset munus dignum cui haberetur gratia, promissum cupide acceperunt. Accedit enim sumptus earum nauium ad summam talentorum ferme decem.* Bonis igitur reipublicæ temporibus ex ærario eam desumebant. Si vero per calamitates bellorum exhaustum esset, priuati onus illud in se recipere cogebantur. Id quod primum factum anno primi belli Punici octauo. In eo namque Polybius: *Erat autem conatus ille maxima ex parte quædam animorum contentio. Nam necessarii sumptus ad id propositi reipublicæ non erant, verum priuatim ciues pro suis quisq; facultatibus contribuentes, plures vnam simul quinqueremem ædificabant, & necessarios ad eam sumptus subministrabant.* Et Zonaras: *Sequenti anno bello nauali propter crebras clades & impensas publice abstinuerunt. Sed quidam priuatim nauibus postulatis quos restituerent & prædam sibi vendicarent, varias clades hosti intulerunt.*

Re-

Repetitum postea id aliquoties, quemadmodum apud Liuium videmus. Sociorum vero classem ex fœderibus habuerunt. Nam cum societatem cum gente aliqua vel ciuitate faciebant, ipso fœdere solebant constituere, vt hi vnam darent nauim, alii plures. vt in regione quidam sua darent, alii Romam deducerent. vt vacuam aliqui, quidam vero rebus omnibus instructam exhiberent. Cicero in Verrem V. *In ipso fœdere, quod cum Mamertinis ictum erat, sancitum atq; perscriptum, vt nauem dare necesse sit.* Et mox. *Quod a majoribus nostris fœdere assequi non potuerunt, id tot annis post, jure imperii nostri quotannis vsurpatum ac semper retentum, summa in difficultate nauium a C. Verre pretio consecuti sunt.* Vides hic quotannis nauem exigi consueuisse. Interdum autem fœdus tale fuit, vt quotiens Senatui & Populo placeret, naues mittere cogerentur. Appianus lib. de bell. Syr. *tradite elephantos quotquot habetis, naues quotquot imperabimus.* Aliquando tale, vt vel vsque ad Oceanum, si imperassent, sumptu periculoque suo armatam ornatamque mitterent. Cicero prædicto loco. *In fœdere Mamertinorum cautum, ut nauem vel vsq; ad Oceanum, si imperatur sumptu periculoque suo armatam ornatamque mittant.* Et ad hanc Romanorum consuetudinem respexit Liuius, cum ait lib. XXXVI. cap. 4. *de classe Carthaginensibus remissum, præterquam si quid nauium ex foedere deberent.* Et lib. XLII. cap. 40. *Frater Lucretii jussus ab sociis ex foedere acceptis nauibus, ad Cephaleniam classi occurrere.* Tenebantur autem istiusmodi fœderibus, præter illos, quorum nomina jam modo retulimus, etiam Rhegini, Locri, Vrites, Velienses, Pestini, Neapolitani, Tarentini, & fortasse cuncti, qui oram maritimam habitabant, nisi quorum in fœderibus speciatim cautum esset, ne darent. Posterioribus temporibus integræ etiam regiones oneri huic subjectæ. Nominatque Cicero Phil. XII. Syriam, Asiam, Bithyniam, Pontum, exque eis jus potestatemque naues imperandi Pompejo dari oportere decernit. Ita factum, vt non contemnendas classes, quotiens necessitas exigebat, ornare possent. Nam bello primo Punico centum viginti, vt vult Polybius, vel centum sexaginta nauium, vt Florus ait, instruxerunt. Circa ejusdem belli finem Regulus trecentarum quinquaginta, Æmylius trecentarum sexaginta habuit. Bello Punico secundo minoribus viribus res in mari gesta, omnibus in terram aduersus Annibalem, aut Carthaginenses ipsos versis. Legimus tamen apud Liuium lib. XXI. cap. 17, classem ducentarum quadraginta nauium, quodque hic notandum, quinqueremium. Apparet enim ex earum comparatione cum triremibus, æqualem viribus & magnitudini Romanæ fuisse; atque non Græcorum modo, vel Macedonum, sed & Persarum classes celeberrimas superasse, sicut & Polybius testatur. Sequentibus temporibus majores classes habuere. Nam Appianus lib. I. Ciuil. Pompejum ait imperasse naui-

nauibus ſexcentis. Xiphilinus eundem in bello piratico mille naues habuiſſe, proindeque Agamemnonem vocatum eſſe ſcribit. Et hic forte maximus numerus, qui in Hiſtoria Romana reperitur. Athenienſes vulgo claſſem habuere trecentarum triremium. Cicero in Verrem V. *Hic, te prætore, prædonum nauiculæ peruagatæ ſunt, quo Athenienſium claſſis ſola poſt hominum memoriam trecentis nauibus, vi ac multitudine inuaſit.* Iſocrates in Panegyrico ait habuiſſe duplo plures naues, aliis Græcis vniuerſis, vnde & de reliquorum claſſibus conjectari poteſt. Lycurgus tamen Rhetor, vti autor eſt Plutarchus in ipſius vita, effecit, vt deinde triremes quadringentas haberent. Quas & ipſas ab initio non multum aliter, quam Romani ſuas naues, comparauere. Nam proprias ædificarunt ipſi domi ſuæ. Idque primum omnium ſuaſu & autoritate Themiſtoclis, ſumpta pecunia ex vectigalibus & Fodinis, quam ante inter ſe partiri conſueuerant. Plutarchus in ipſius vita: *Primum vectigal Laureoticum ex argenti metallis partientibus inter ſe de more Athenisibus, ſolus ſuſtinuit ad populum ferre, vt hac omiſſa diuiſione, triremes ea pecunia ad bellum Ægineticum pararent. Exq; ea pecunia centum triremes paratæ ſunt, quæ cum Xerxe depugnauerunt. Mox deducens & detrahens paulatim ciuitatem ad mare pro ſtatariis peditibus, vt ait Plato, nauticos eos & pelagicos reddidit.* Nepos cap. 2. *Cum pecunia publica, quæ ex metallis redibat, largitione magiſtratuum quotannis interiret, ille perſuaſit populo, vt ex pecunia claſsis centum nauium ædificaretur.* Obſerua primam horum claſſem centum nauium fuiſſe, quē numerum deinde ſic auxere, vt quadringentas haberent in naualibus, ſicut dixi. At iſta e vectigalibus triremium extruendarum ratio deinde mutata, Demoſthene potiſſimum ſuaſore, a quo res ſic inſtituta legitur. Diuiſus erat vniuerſus populus in certas claſſes ratione opum, ita vt in vnam conjicerentur, qui alios facultatibus longe antecederent. His pro neceſſitate temporum imperabatur publice, vt vel duodeni, vel ſeni, vel etiam terni, ſi reſpublica in ſummo diſcrimine eſſet, vnam triremem inſtruerent, eamque ſuo ſumptu, ſua impenſa reficerent. Quique ad hoc munus legebantur, eos τριηράρχους appellabant. Schol. Ariſtoph. & ex eo Suidas. Τριηραρχία λειτουργία παρ' Ἀθηναίοις δαπανηρά. ἔδει γὰρ τὴν τριήρη πάντα ἔχειν πρὸς πόλεμον εὐτρεπῆ. ἅπερ παρεσκεύαζεν ὁ εἰς τὴν λειτουργίαν ταύτην προβληθείς. *Trierarchia munus publicum eſt apud Athenienſes, & ſumptuoſum. oportebat enim triremem habere per omnia ad bellum inſtructam, quam parare cogebatur is, cui hoc muneris imponebatur.* Demoſthenes Orat. aduerſ. Mid. κἀγὼ μὲν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἐτριηράρχουν, ὅτε σὺν δύο ἦμεν οἱ τριήραρχοι, καὶ τὰ ἀναλώματα πάντα ἐκ τῶν ἰδίων οἴκων καὶ τὰς ναῦς ἐπληροῦμεν αὐτοί. *Ego illis temporibus fui trierarcha, quibus bini triremem inſtruebamus, & ſumptus omnes e priuatis noſtris ædibus promebamus, & naues ipſas complebamus.* Docent hæc verba, ſicut

dixi,

dixi, non eundem ſemper numerum fuiſſe illorum, quibus vnam triremem reficere præcipiebatur. Deinde eos ipſos, qui reficiebant, non & complendæ ornandæque ejus habuiſſe onus, ſed rempublicam. Hinc is ipſe orator, paulo ante: τὰ σκεύη τοίνυν ὅσα δεῖ παρέχειν τὴν πόλιν τοῖς τριηράρχοις, ἐγὼ μὲν ἐκ τῶν ἰδίων ἀνήλωσα, καὶ τῶν δημοσίων ἔλαβον οὐδέν. *Armamenta, quæ publice præbenda ſunt trierarchis, ego priuatis ſumptibus comparaui, nec è publico accepi quidquam.* Quod vltimo adjectum eſt, oſtendit eos, qui ſua opera præcipue rempublicam volebant adjutam, nil a ciuitate cœpiſſe, ſed ſuo ſumptu cuncta comparaſſe. Aliquando hæc a cæteris ciuibus ſolebant exigere, facto ea de re Senatusconſulto. Declarat idem in Orat. in Euag. ψηφισμάτων δὲ ὑμετέρων δήμου καὶ βουλῆς, καὶ νόμου ἐπιτάξαντος εἰσέπραξα τοῦτον, ὀφείλοντα τῇ πόλει σκεύη τριηραρχικά. *Decretis veſtris, populo, ſenatu, legibus mandantibus, exegi ab eo naualia inſtrumenta, quæ reipublicæ debebat.* Apparet, certos quoſdam etiam huic rei exhibendæ ex ciuibus fuiſſe deſtinatos. Quorum nomina, ſi neceſſitas exigeret, in tabulis conſignata, præfectis naualium dabantur a Senatu, vt ſcirent, a quibus inſtrumenta capere deberent. Vulgo enim, non trierachi, ſed præfecti naualium, inſtrumenta iſta cogebant, vt in promptu eſſent, ſi reſpublica indigeret. Idem auctor paulo poſt. παρέδωκε τοὺς ὀφείλοντας τὰ σκεύη τῇ πόλει τοῖς νεωρίων ἐπιμεληταῖς. *Dedit nomina eorum, qui inſtrumenta naualia ciuitati debent, naualium præfectis.* Quod dixi de Demoſthene, id ex integra oratione ejus de Trierarchia conſtare poteſt, & nos alio loco plura de hac re ſcribemus. Iam Sociorum claſſem fere pariter obtinuere, quemadmodum Romani. Nam quicunque ſocietatem cum ipſis inibant, ſtatim naues aliquas ſe præſtituros pollicebantur. Quocirca Thucydides de Chiis, ſociis Athenienſium. lib. VII. *Tributorum quidem immunes ſunt, ſed nauibus præſtandis obnoxii.* Xenophon lib. I. Hiſtor. *Athenienſes, audita ſuorum clade, triginta diebus centum ac decem inſtruxere naues. Cum his Samum appulerunt, vbi decem acceptis Samiis nauibus, plures quam triginta ab aliis collegere Sociis, nam omnes ſequi cogebant.* Meminit & Diodorus Siculus, vt aliis in locis, ita præſertim lib. XIII. vbi ejuſmodi ſocietate Athenienſibus deuinctos memorat fuiſſe Samios, Cnidios, Rhodios, Corinthios, Leucades, Ambracios, Eleos, Zacynthios, Achajos, Epidaurios, Troezenios, & alios quamplurimos. Cæterum hæc nauium a ſociis exigendarum ratio eo pertinebat, vt ſub ſpecioſo auxilii nomine, vires ipſorum coercerentur. Teſtis eſt Thucydides in I. vbi ſic de Athenienſibus. *Captantes hac occaſione principatum Athenienſes liberius, propter ſociorum odia in Pauſaniam, ſtatuunt quas quæque ciuitatum pecunias, quas naues aduerſum Barbarum præbere deberent. obtenderant autem ſe vlturos populationem Græciæ, contraria populatione.* Idem quoque Cicero oſtendit; Nam cum Verres conſuetudinem prætorum

torum omisisset, qui naues ciuitatibus imperare solebant, *isto tuo,* inquit, *quemadmodum prædicas beneficio, vt res indicat, pretio ac mercede, minuisti majestatem Reipubl. minuisti auxilia Pop. Rom. minuisti copias, majorum virtute & sapientia comparatas, sustulisti jus imperii, conditionem sociorum, memoriam fœderis.* Et paulo post: *In illo ipso,* inquit, *fœdere societatis inerat nescio quomodo quasi quædam nota seruitutis.* Habemus classes ordinarias. Præter has nonnunquam voluntarias habuerunt ex sociis apud Romanos, apud Græcos etiam ex ciuibus. Hi priuato quodam studio naues aliquas ornabant, iisque suam publico præstabant operam. Et talis fuit classis Hieronis, de qua passim apud Scriptores Romanos, item Rhodiorum. Etiam Attali regis. Vnde & responsio Senatus, cum is peteret, vt ad sua defendenda cum classe redire se paterentur, *se Attali auxilia non retenturos ultra, quam regi commodum esset. Semper P. R. alienis rebus arbitrio alieno usum, & principium & finem in potestate ipsorum, qui ope sua velint adjutos Romanos, esse.* Liuius lib. XXXII. cap. 8. Talem etiam Carthaginenses offerebant apud eundem lib. XXXVI. cap. 4. item Philippus & Ptolemæus. Apud Græcos exemplum est Pericles: de quo Plutarchus: *Jam sexaginta triremes, quoq; anno emittebat. Magnus numerus in his ciuium nauigabat, octo menses æra merens, meditansq; simul & discens naualem disciplinam.* Idem & de Clinia, patre Alcibiadis testatur, ὅτι ἰδιοστόλῳ τριήρει περὶ Ἀρτεμίσιον ἐνδόξως ἐναυμάχησεν. De Phayllo memorat Pausanias in Phocicis, his verbis: Ἐναυμάχησε δὲ Φάϋλλος ὁ Κροτωνιάτης ἐναντία τοῦ Μήδου ναῦν τε παρασκευασάμενος οἰκείαν, καὶ Κροτωνιατῶν ὁπόσοι ἐπεδήμουν τῇ Ἑλλάδι ἀνεβίβασε. *Phayllus Crotoniata nauali prælio cum Persis conflixit, cum propriam sibi nauem ædificasset, & in eam Crotoniatos omnes, qui in Græcia tunc peregrinabantur, imposuit.* Venio ad milites, qui in nauibus pugnando suam operam præstiterunt. Hos Romani primis temporibus ex legionariis habuere. Testis est Polybius in historia primi belli Punici, vbi post alia, etiam hoc de Claudio Romano CS refert: *veteres nouosq; remiges e vestigio nauibus imponit, cum selectis epibatis, qui ex vniuersis legionibus vltro se offerebant.* Et in secundo bello ait de Scipione: *Parata quinque & triginta nauium classe ex omni exercitu optimum quemque militem, & ad naualem vsum aptissimum delegit, quibus in naues impositis, ire obviam hosti pergit.* Posteaquam vero res Romana crescere, exterique & potentes in mari hostes paratam semper, instructamque classem postulare videbantur, non amplius e terrestri & legionario milite desumpti, sed certi quidam, iique perpetui, in classem scripti. Quod nescio an non belli Punici secundi temporibus primum fuerit institutum. Liuius profecto lib. XXII. cap. 56. M. Claudium Marcellum tradit ab Ostia mille & quingentos milites, quos *in classem scriptos* habebat, dimisisse. Id quod facere potuisse non videtur, nisi eo tempore seorsim aliquos in classem scribi consueuissent. Ac hi

hi quidem postea *classiarii*, *milites*q; *classici* vocati. quorum vocabulorum etiam Liuius meminis lib. XXVII. cap. vlt. *Remigio*, ait, *classici militis in altum euecti sunt*. Sic & *legiones classicæ* deprehenduntur iis temporibus. Et in nummis M. Antonii apud Goltium est, qui Legionem XVII, Classicam appellat. Magis hoc firmatum, cum Augustus vagas antea classes certis locis distribuit, vnamque Miseni, alteram Ravennæ, ad tutelam maris superi & inferi, collocauit. Tunc enim nomen classiariorum Misenensium & Rauennatium inuentum. Tacitus Annal. XV. cap. 51. *Primores classiariorum Misnensium labefactare connixa est*. Lapides,& prisca marmora. MIL. CL. PR. R. *Miles classis prætoriæ Rauennatis*. Sicut autem legiones certas ad classes, maxime Prætorias, ita & milites certos ad vnamquamque nauim, ex illis classibus, modo plures, modo pauciores, pro nauium magnitudine, habuerunt. In quinqueremibus, quibus usi sunt primo bello Punico, Polybius fuisse ait centum viginti. Liu. lib. XXI. cap.49. in viginti ejusdem generis nauibus tantum mille numerat armatos, hoc est, quinquaginta in singulis. Ita enim ait: *viginti quinqueremes cum mille armatis ad populandam oram Italiæ a Carthaginiensibus missæ*. Sed credo vitium in numero esse. Nisi forte rectum ideo asseras, quia non ad prælium, sed populationes venerant. In triremibus tamen apud Græcos tantum video octodecim fuisse, secundum quod non mirum esse potest, si quinqueremes quinquaginta habuerunt. Plutarchus in Themistocle: *Atticæ triremes centum octoginta erant: singulæ habebant* τοὺς ἀπὸ τοῦ καταστρώματος μαχομένους, ὀκτωκαίδεκα, h. e. *octonos denos pugnantes ex foris*. Cæterum hos milites Romani in classe propria habuerunt e ciuibus, nescio an iis, qui & alias pedibus merebant. Videtur sane res ipsa hoc ostendere, quoniam ex legionariis interdum fuerunt, & deinde legiones classicæ dictæ sunt, licet hic autorum testimoniis destituamur. Potest tamen quis viliores tantum lectos existimare, propter ipsam hujus militiæ vilitatem. In sociorum vero classe habuerunt e sociis. Testatur Cicero in Verrem V. *Superiorum*, ait, *prætorum cum ea fuisset consuetudo, vt certus numerus militum civitatibus imperaretur, maximæ & locupletissimæ ciuitati Mamertinæ nihil horum imperasti*. Et Liuius lib. XXXVI. cap.3. *In comparanda impigre classe C. Liuium prætorem contentio, orta cum coloniis maritimis, paulisper tenuit. Nam cum cogerentur in classem, tribunos plebis appellarunt, ab iis ad Senatum rejecti sunt, Senatus ita vt ad vnum omnes consentirent, decreuit vacationem rei naualis his colonis non esse*. Nisi forte ex maritimis hisce coloniis potius in suam classem milites scripserunt difficilioribus reipublicę temporibus. nam alias Sacrosanctam habuere vacationem, vt a prædicto autore alio loco memoratur. Græci pariter in propria classe habuerunt milites ex ciuibus; in Socia, ex sociis. Prius docet Isocrates orat. de Pace. καὶ πότε μὲν εἰ τριήρεις πληροῦν τοὺς πολίτας μεθ' ὅπλων ἐξέπεμπον. *&*

tunc quidem triremes ciuibus armatis complebantur. Quod ποτὲ ait, eo pertinet, quia postea nonnunquam mercenarios alebant, loco ciuium. Subjungit enim: Νῦν δὲ τοῖς μὲν ξένοις ὁπλίταις χρώμεθα. *nunc vero peregrinis militibus vtimur.* Posterius testatur Thucydides, cum lib. VIII. de Atheniensibus scribit, milites habuisse ἐκ καταλόγου καὶ τῶν ξυμμάχων. *ex catalogo & sociis.* οἱ ἐκ καταλόγου, sunt ἐκ τῶν αὐτοχθόνων, vt interpres inquit, id est ciues ac indigenæ, sic dicti, quoniam ex tabulis, in quas publice nomina & numerum ciuium referri mos fuit, nominatim citabantur per δημάρχους, vt testatur in orat. aduersus Polyclem. At *sociis* ἐς τοὺς ξυμμάχους στρατιὰ ἐπαγγέλλεται, vt loquitur Thucydides in VII. hoc est *indicitur, vt milites præbeant.* Atque sic Charicles missus legitur Argos ab Atheniensibus, κατὰ τὸ ξυμμαχικὸν παρακαλεῖν τε ὁπλίτας ἐπὶ τὰς ναῦς. Quod si longinqua expeditio suscepta esset, socii, loco militum, pecuniam interdum dedisse videntur, qua peregrini conduci possent. Xenoph. Hist. Græ. lib. VI. Αἱ πολλαὶ τῶν πόλεων ἀργύριον ἀντὶ τῶν ἀνδρῶν αὐτῷ ἔπεμπον, ἅτε διαποντίου τῆς στρατείας οὔσης. *plurimæ ex vrbibus ei pecuniam miserunt pro militibus, quoniam ultra mare militandum erat.* Sed nautas quo nam pacto sibi compararunt? Romani quidem ex ciuibus, in Romana classe. Hinc Cato apud Festum voce Portisculus: *C. Licinio Pr. remiges scripti ciues Romani sub portisculum, sub flagrum conscripti.* Primum quidem ex iis, quorum census infra quaterna millia æris fuerat. Sic enim Polybium intelligo, cum ait lib. VI. cap. 17. *Qui infra quaterna millia æris censi essent, a stipendiis quidem reliquis* (peditum vel equitum intellige, de quibus præmiserat) *immunes, at in vsus nauticos seruatos esse.* Nisi hos potius milites in classe factos arbitreris. Sane libertinos in vsum remigationis magis adhibitos inuenio. vt apud Liuium lib. XXXVI. cap. 2. *M. Iunio negotium datum est, vt in classem socios nauales libertinos legeret.* & lib. XL. cap. 16. *Duumuiros consules creare jussi, per quos naues sociis ciuibus Romanis, qui seruitutem seruissent, complerentur, ingenui tantum in iis præessent.* Et hi quidem sicuti milites scribebantur. Idem auctor lib. XXXVII. cap. 2. *L. Æmilius, cui prouincia maritima erat, viginti naues longas, & socios nauales a M. Iunio prætore superioris anni accipere jussus, & scribere ipse mille nauales socios.* & lib. XLII. cap. 27. *Socios nauales libertini ordinis in viginti & quinque naues, ex ciuibus Romanis C. Licinius prætor scribere jussus.* Iurabant & hi in verba Consulis, vt milites, & exercitus terrester. Sic enim prædicti autoris verba accipio lib. XXII. cap. 11. *Consul Hostiam proficisci jussus, nauibus quæ ad vrbem Romam aut Hostiæ essent, completis milite, ac naualibus sociis, persequi hostium classem ac littora Italiæ tutari. Magna vis hominum conscripta erat. Libertini etiam, quibus liberi essent, & ætas militaris, in verba jurauerant. Ex hoc vrbano exercitu qui minores quinque & triginta annis erant, in naues impositi.* At postea grauioribus reipublicæ temporibus, cum pecu-

pecunia non esset in ærario, qua ciuibus stipendia darent, & alias respubl. virorum multitudine exhausta esset, Romani seruos in hoc munus imperarunt priuatis. Idque primum bello Punico secundo institutum est. Liuius lib. XXIV. cap. 11. *Factum Senatusconsultum, vt qui L. Æmilio C. Flaminio censoribus millibus æris quinquaginta ipse aut pater ejus census fuisset, vsque ad centum millia, aut cui postea res tanta esset facta, nautam vnum cum sex mensium stipendio daret, qui supra centum millia ad CCC. millia, tres nautas cum stipendio annuo, qui supra trecenta millia vsque ad decies æris, quinque nautas cum annuo stipendio darent. Ex hoc edicto dati nautæ, armati, instructique ab dominis. Et tum primum est factum, vt classis Romana sociis naualibus priuata impensa paratis compleretur.* Eadem res & postea est repetita, notante hoc ipso autore lib. XXVI. cap. 35. *Scripto exercitu de remigum supplemento agi cœptum, in quam rem, cum neque hominum satis, nec ex qua pararentur, stipendiumque acciperent, pecuniæ quicquam ea tempestate in publico esset, dixerunt Consules, vt priuati ex censu ordinibusque, sicut antea, remiges darent. nam vnde, quum pecunia in ærario non esset, paraturos nauales socios.* Respexit huc Valerius lib. XXXIV. cap. 6. cum ait: *Non milites in supplementum, non socios nauales ad classem tuendam, non pecuniam in ærario habebamus, seruos ad remum ex censu constituto, cum stipendio nostro dabamus.* Videtur postea hæc consuetudo mansisse, maxime sub Cæsaribus. Augustum certe constat accepisse ἐρέτας τὰ μὲν πρῶτα παρὰ τῶν φιλῶν, ὡς καὶ ἑκόντων διδόντων, ἔπειτα δὲ καὶ παρὰ τῶν ἄλλων τῶν τε δημοτῶν τῶν εὐπορότων δούλους. *remiges primum ab amicis, tanquam sponte conferentibus, dein a reliquis senatoribus equitibusque, & plebejorum locupletissimis seruos.* Dio lib. XLVIII. Et Zonaras tom. II. *Nauigia multa ædificauit, remiges vero a Senatoribus & equitibus, & plebeis collegit.* Sic de Cassio Appianus lib. V. Ciuil. *Remigum quoque delectus faciebat e nexis, & mancipiis.* Suetonius tamen auctor est, Augustum manumisisse prius, & tum demum fecisse remiges. *Viginti*, ait in Octau. cap. XVI, *seruorum millibus manumissis, & ad remum datis, portum Iulium effecit.* Sane vltimis temporibus vix alii, quam serui, ad hoc munus adhibiti: Vnde Cassiodorus, vel potius Theodoricus Rex apud ipsum: *Si is, qui nobis necessarius existimatur, seruus fuerit alienus, aut conducat eum classibus seruiturum, aut si hoc ipse magis elegerit, accepto pretio rationabili cedat sui jura dominii.* Et hodie vel captiui, hoc est mancipia, ad remum dantur, vel scelerati, & facinorosi hoc munus, velut pœnam & supplicium subire coguntur. Quod ne priscis quidem plane ignotum fuit. Val. Max. lib. IX. cap. vlt. de quodam, qui se fecit filium Octauiæ: *Sed cum plenis impudentiæ velis ad summum audaciæ gradum fertur, imperio Augusti remo publicæ triremis affixus est.* Cæterum in sociorum classe habebant a sociis. Cicero in Verrem V. *Deinde alii quæstus instituun-*

tur ex vno genere nauali videte quam multi, accipere a ciuitatibus pecunias, ne nautas darent. Et paulo post: *Superiorum Pr. ea consuetudo fuit, vt ciuitatibus certus numerus nautarum imperaretur.* Idem in Orat. pro L. Flacco. *Eo ipso tempore, cum L. Flaccus in Asia remiges imperabat.* Ita Liuius lib. XLII. cap. 27. *Socios nauales libertini ordinis, in viginti & quinque naues, ex ciuibus Romanis C. Licinius Prætor scribere jussus, in quinque & viginti parem numerum Cn. Sicinius sociis imperaret.* Ostendunt hæc loca, apud Romanos Prætores peregrinos sicut milites, sic & remiges sociis ciuitatibus, ac populis imperare consueuisse, ipsorumque hoc fuisse munus. Apud Græcos quando opus fuit remigibus, eodem modo eos e ciuibus minimæ fortunæ legebant. Apparet ex exemplo Periclis, de quo supra memorauimus. Xenophon quoque, vel Cephisodon potius ostendit in oratione ad Athenienses, quæ est lib. VII. Innuit & Aristoteles, cum ait in Politicis, πλείθυς δὲ ὑπάρχοντος περιοίκων καὶ τῶν τὴν χώραν γεωργούντων, ἀφθονίαν ἀναγκαῖον εἶναι καὶ ναυτῶν. Sæpe & ex municipiis legebant. Demosthenes orat. aduers. Polycl. Ἐγὼ δ' ἐπειδὴ μὴ οὐκ ἦλθον οἱ ναῦται, οἱ καταλέγοντες ὑπὸ τῶν δημοτῶν, ἀλλ' ἢ ὀλίγοι ἢ οὗτοι ἀδύνατοι, τούτους μὲν ἀφῆκα. *Ego vero cum mihi nautæ a municipibus delecti non nisi pauci, iique imbecilles venissent, eos quidem missos feci. Oppigneratis autem rebus meis, pecuniam mutuatus primus impleui nauem,* μισθωσάμενος ναύτας ὡς οἷόν τ' ἦν ἀρίστους, *conductis nautis, quam fieri poterat, lectissimis.* Apparet aliquando sub mercede conduxisse, quod genus ἐντελομίσθους appellabant. Vetus auctor apud Suidam. Ὁ δὲ ἔπλεε νηὶ οἰκείᾳ, ναύτας ἔχων ἐντελομίσθους, οἴκοθεν Κρῆτας. τουτέστι ἐντελῶς μεμισθωμένους. Nec priuatim modo sed & publice nonnunquam hoc fiebat. Nam & Thucydides in Primo ait: *ex Peloponneso quidem cogebant, ex reliqua vero Græcia mercede conducebant remiges.* Præsertim autem Gubernatores ita sibi comparabant. vnde Cæsar lib. III. de Bell. Gall. *Naues longas ædificari, nautas, gubernatores comparari jubet.* Olim, cum adhuc incognita istorum ars esset minimeque vulgata, reges principesque dono sibi inuicem mittebant. Testis Strabo lib. II. & in Diuino codice Hyramum Tyriorum regem Salomoni nauium gubernatores dono misisse legimus.

CAPUT V.

De armis nauium & instrumentis.

Quid sint rostra. Metaphrastes Cæsaris & Glossarii auctor notati. quando & a quo inuenta. Paschalius notatus. ex qua materia fuerint. in qua nauis parte. Polybius & Polyænus explicati, δεκεμβόλης *nauis. aratæ naues, nauis ænea Herculis qualis. vsus*

rris

æris in prora. Rostrarum figura. Rostra quibus nauibus affixa. Επωτίδες, *quid. à quibus inuentæ, vbi in nauibus. quæ ipsarum species, quis vsus. Catastromata, constratum nauis. Fori vbi.* κατάφρακτα. *VVolfius notatus. vsus catastromatum. in quibus nauibus fuerint.* παραφράγματα, παραβλήματα, προκαλύμματα, παραπετάσματα. *muri in nauibus, propugnacula,* ἐπάλξεις. *Turres, & vbi in nauibus. Quales & quomodo & a quo inuentæ. turres ad oppugnationes pertinentes. vsus turrium.* Δελφὶς, *quid fuerit. & in qua nauis parte. Instrumenta sequuntur. transtra,* ἑδώλια. *Metaphrastes Cæsaris notatus. lecti nauigantiũ vbi. dextri remi & sinistri,* θρανίτιδης, θαλαμίδιοι. *aptare remos quid.* τρόποι, τροπωτῆρες. *Scaliger notatus. emendatus Lucianus,* ἀσκώματα. ὑπηρέσιον. *Gyraldus reprehensus. Vela, tumices,* φώσσωνες ἄρμενα. *Artemon, acatus. Procopius & Theophilus notati, dolon, lipadum, epidromus, sypparum, Casaubonus notatus. vela e qua materia. Lucianus expositus. vestimenta velorum vice. velorum colores. Malus. vbi suum habuerit locum.* μεσόδμη. ἱστοδόκη. *Apollonii scholiastes reprehensus. casteria, modius. mali partes. carchesium, antenna,* κεραῖα, *cornua. maleola. Isidorus emendatus. Funes, rudentes, chalatorii. Turnebus & Steuechius notati. ceruchi, hyperæ, opiferæ, pedes, mesuriæ, protones. ex qua materia fuerint. Gubernacula, plectra, pinnæ. Gubernacula quot in nauibus. Beroaldus, Beza notati. vbi suum habuerint locum,* ἀμφιπρύμνες *naues. Anchora a quo inuenta, lapidea, lignea, e cratibus contexta,* κεφαλίσ. *ferrea.* ἑτερόστομος. ἱερὰ, *sacra. Bolis, catapirates, linea.* ἄντλον, *tolleno, haustrum. Funes anchorarii, parolcones,* ῥύματα, *remulci & hac occasione aliquot auctorum loca explicata.* ὁλκοὶ, *spiræ, retinacula,* ἀπόγεια, πρυμνήσια. δακτύλιον. *tonsilla. tormentum. Lucas & Horatius expositi. Conti eorumque vsus multiplex. Saburra. Pontes,* ἀποβάτραι, κλίμακες, διφθέραι. *Segestra.*

VT probe nauis sit instructa, alio armorum genere ad nauigationem, alio ad prælium & conflictum opus habet. Inter ea arma quæ ad prælium requiruntur, præcipua sunt rostra, & catastromata. Sequuntur inde propugnacula & turres & epodites, & alia. *Rostra* Græcis ἔμβολα, Trojanis temporibus adhuc incognita fuere. vnde nec Homero memorantur. Licet apud Euripidem lamentetur Iphigenia.

> Μή μοι ναῶν χαλκεμβολάδων
> Πρύμνας ἁδ' αὐλὶς δέξασθαι
> Τοὺς δ' εἰς ὅρμους ——

Et Æschylus Nestoris nauem δεκεμβόλον, appellat, ἐν μυρμιδόσιν, hoc est, quæ *decem rostra habet.* Meminit ipsorum Cæsar. lib. III. cap. 14. *Rostro noceri non posse cognouerat.* Metaphrastes ibi ἀκρωτήρια interpretatur. τῷ ait, ἀκρωτηρίῳ μὴ δυνασθαι βλάπτειν εἴδεσαν. Sed perperam. confundit enim ornamenta na-

uium cum armis. Idem & in Glossis factum, Ἔμβολον ἐπὶ νεώς. *Hac rostra, singularia non habet.* Falso. confunduntur locus Romæ, Rostra dictus, qui in singulari non vsurpatur, & arma nauium, de quibus Græca loquuntur. Melius aliud Glossarium. Νεῶν ἑκάμφοι, ἤγουν ἔμβολοι. *Rostra, singulare non habet.* Sed de hisce rostris alio loco. Ista de quibus primo diximus, Piseus princeps reperit. Plinius lib. VII. cap. 57. *Rostra nauibus Piseus addidit.* Fuit hic is ipse, quem & Tyrrhenum nominat hoc capite, & tubam inuenisse tradit. Nobilis pirata, qui circa Syluii Latini tempora Italiæ imperauit, si Manethon, & Annius Viterbiensis fidem aliquam merentur. Manethon sic scribit. *Anno CLXVI. Piseus Thuscus pirata imperat Italiæ annis LII.* Non dissentit a Plinio, quando Thuscum appellat. Nam & ipse Plinius lib. III. cap. 5. Tyrrhenos a sacrifico ritu, lingua Græcorum, Thuscos scribit esse cognominatos. Scilicet ἀπὸ τοῦ θύειν, vti Seruius Æn. II. nos docet. Dicebantur rostra, ob similitudinem vsumque, quia & mare iis primum finditur, & naues hostiles petuntur. Existimat Paschalius lib. X. de coronis. cap. 5. etiam cornua vocata, quia apud Æschylum legit νῆες κερωτυπούμεναι, item alibi εὐκέρῳοι. Verum falso; nec enim de rostris, sed antennis ita dictis, ibi sermo est. Fuerunt autem ἔμβολοι seu rostra in nauibus, trabes prominentiores ære munitæ. Hinc Græcis χαλκώματα νεῶν vt est apud Diodorum lib. XX. & naues χαλκέμβολαι. Petronius. *In postibus triclinii fasces erant cum securibus fixi, quorum imam partem, quasi embolum nauis æneum finiebat.* Interdum ferro muniebantur, loco æris. Vitruuius lib. X. cap. 21. *Is aries habuerat de ferro duro rostrum, ita vti naues longæ solent.* Plinius lib. XXXII. cap. 1. *Heu vanitas humana, cum rostra illa ære ferroque ad ictus armata, semipedalis inhibere possit pisciculus.* Hinc ferramenta nauium apud Sallustium lib. III. Histor. *Qui*, inquit, *enare conati fuerant, icti sæpe ferramentis nauium, postremo periere.* Locus eorum in prora. Suidas. Ἔμβολος, χάλκωμα πεπυκνώμενον περιτιθέμενον κατὰ πρῷραν ταῖς ναυσίν. *Rostrum æneum firmum circa proram.* Proprie ad carinam. Pollux lib. I. cap. 9. τὸ δὲ κατὰ λῆγον αὐτοῦ (puta τρόπεως τῆς δευτέρας) ἐπὶ τὴν πρῷραν προεμβολίς, τὸ δὲ ὑπ' αὐτὴν ἔμβολον. *Ejus* (carinæ) *juxta proram terminus est, quod proembolum vocatur, quod autem sub ea parte, rostrum dicitur.* Fuerunt ergo juxta aquam, imo in ipsa aqua, quando nauis incedebat. Virgilius lib. V. Æneid.

—— totumq; dehiscit
Conuulsum remis, rostrisq; stridentibus æquor.

Lucanus lib. III. vers. 700.

—— nam murmure vasto
Impulsum rostris sonuit mare ——

Silius Italicus lib. XIV. Bell. Pun. ver. 356.

Adnabat

Adnabat centum late Sidonia velis
Claßis ſubſidio, & ſcindebat cærula roſtris.

Nempe vt ſic grauius hoſtiles naues vulnerarent, aqua ſuccedente per rimam. Quemadmodum ab Attalo eſt factum apud Polybium lib. XVI. cap. 2. *Attalus cum octere congreſſus primo ſtatim impetu cum exitiali ictu infra eam partem, quæ extabat ex aqua, nauem vulneraſſet, tandem eam demerſit.* Et capite ſequenti: *Quotiens a fronte concurrebant, non id faciebant ſine arte, qui ſuarum nauium proras, hoſtium continenter obuertentes, vulnera ſemper extra aquam accipiebant, cum contra hoſtes ſub aqua ſauciantes eos ipſis infligerent ictus, quibus nullum adhiberi poterat remedium.* Et teſtantur priſca monumenta, nummi maxime, quorum ecce hic primos duos e Strada in Octauio Auguſto, & vnum e Goltio in Iulio.

Vides, vt tigna, quibus præfixa ſunt roſtra, longe infra carinam deſcendant. Primis tamen temporibus minus depreſſa fuere. Nam qui alias Scyronem Silius Italicus lib. XIV. v. 402. percuſſum roſtro, media tamen ſui parte extra aquas extaſſe diceret? in hæc verba

Tranſigitur valida medius dum ſe alleuat alui
Cuſpide Marmarides Scyron, pars ſubnatat vnda
Membrorum, pars extat aquis, totumq; per æquor
Portatur rigido miſerandum immortua roſtro.

Et confirmant nummi alii antiquiores, tempore bellorum Punicorum a Romanis cuſi. Habes eos ecce ex Gorlæo, & Vrſino.

Et de talibus rostris accipiendum est, quotiens apud Scriptores legimus thranitas, quorum locus in summo nauis fuit, rostris esse excussos. Cujusmodi est hic Polybii. lib. XVI. *Philippi deceris, quæ prætoria tunc erat, casu quodam mirabili in hostium potestatem venit. Subierat ipsam trieremiola, in hanc ictu violento impacta circa medium alueum sub scalmo thranitarum illigata hæsit.* Nisi malis hoc factum, quia elata & erecta paulo prora ictus inferebant, vti alias docebitur. Vtut sit, hanc rostrorum rationem Aristo Corinthius princeps immutasse, depressioraque ea fecisse videtur. Ita enim Diodorus Siculus lib. XIII. de eo. *Aristone Gubernatore nauis Corinthio suadente, vt proras nauium breuiores facerent & depressiores, Syracusani consilio obtemperant. quod magno in conflictibus deinde ad victoriam ipsis emolumento fuit. Atticæ enim triremes infirmioribus erant proris & elatis, quo fiebat, vt rostris suis nil nisi eminentes super mare nauium partes vulnerarent, nec magno hostem detrimento afficerent. At naues Syracusiorum firmis instructæ proris ac depressis, vno sæpe ictu hostium triremes supprimebant.* Jam etiam non singula tantum rostra, sed & plura naues quædam habuere. Apud Athenæum lib. V. Philopatoris est nauis, septem embolis siue rostris armata. Δεκέμβολης est apud Æschylum. quinque rostris in nummo præcedente medio. Hinc C. Balbus in Arg. —— *volat immissis caua pinus habenis,*

Infinditq́ solum, & spumas vorat ære tridenti.

Creduntur & effigies brutorum animantium quandoque prætulisse. Ita enim videmus in columna rostrata Duilii, quam exhibuit Onuphrius Panuinius. Extant quoque nummi apud Fuluium Vrsinum libro de Familiis Romanis, & Hubertum Goltzium in Magna Græcia, qui id ipsum testantur. Cujusmodi hic ecce duos, vnum Aburiæ gentis, alterum Cæcinæ.

Potest addi his apud eundem Goltzium nummus Augusti pag. 30. itemque alius. pag. 20. 33, aliusque pag. 44. Et Consentit Cælius Rhodiginus lib. XXIX. Antiquarum Lectionum, cap. 7. *In ratione carentibus,* inquit, *est proprie*

protome,

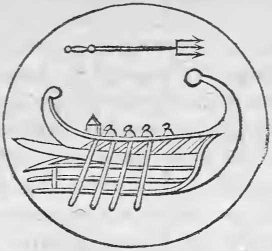
ad nauium latera ſpatio fere ſenum cubitorum pertingerent, ad majorem eorum firmitudinem. quo modo & Corinthii aduerſus naues, quæ ad Naupactum erant, ſuarum proris inſtructi pugnauerant. Patet ex his verbis trabes fuiſſe, tabulaſque craſſiores, ab vtroque proræ latere prominentes, ad eludendos roſtrorum ictus. Sic Scholiaſtes ibi. Ἐπωτίδες εἰσὶ τὰ ἑκατέρωθεν πρώρης ἐξέχοντα ξύλα. *Epodides ligna ſunt, ab vtraq; proræ parte prominentia.* Falſus ergo Etymologus, quando in puppi ponit, εἰσὶ δὲ, inquit de χελωνίσκῳ, οἱ τῆς πρύμνης ἔφασαν ἄκρον πρὸς ὃ ἐπιζεύγνυνται αἱ ἐπωτίδες τῆς νεώς. *Sunt autem, qui puppis ajunt eſſe ſummitatem, cui affiguntur epotides.* quod & integer Thucydidis locus, quem adduximus, oſtendit. Diodorus Siculus lib. XVII. τὴν μὲν κρηπῖδα χρυσαῖ πεντηρικαὶ πρῶραι συνεπλήρουν, ἐπὶ δὲ τῶν ἐπωτίδων ἔχουσαι δύο τοξότας. *Infimam ejus partem auratæ quinqueremium proræ explebant, in quarum epotidibus duo ſtabant ſagittarii.* Neſcio annon circa roſtrum fuerint. Ita certe ex Strabone in mentem venit, quando ait lib III. de Hiſpania. Τὸ ἄκρον Ἀρτεμίδωρος εἰκάζει πλοίῳ, προσλαμβάνειν δὲ τῷ σχήματι νησίδια τρία, τὸ μὲν ἐμβόλου τάξιν ἔχον, τὰ δὲ ἐπωτίδων ἐφόρμους ἔχοντα μετρίους. *Promontorium Artemidorus naui aſsimilat, & ad figuram accedere tres inſulas, quarum roſtri vicem vna gerat, reliquæ epoditarum, quæ portus habent mediocres.* Quam apud Latinos habuerint appellationem, legiſſe non memini. vnde & in vſu apud eos fuiſſe hactenus non nihil dubitaui. Sane neque nummi, neque marmora effigiem ipſarum exhibent, niſi quis hunc Valentiniani nummum ſimile quid habere putet, quem ex Strada hic proponimus. At apud

Græcos inuenimus, in quibus haud dubie effigies epotidum expreſſa eſt. Vt in vno Corcyreorum quem in Græcia ſua habet Lazius. Sicuti & in gemmis, quarum figuras e Gorlæi Dactiliotheca, habes in verſa pagina. Trabes ſupra roſtrum prominentes in prora, epotidas interpretamur. Quas & Dimocharis naues validiſſimas habuiſſe, ac proinde præliis fuiſſe vtiles, teſtatur Dio lib. XLIX. *Erant*, inquit, *alteri peritia rei naualis, alteri nauium multitudine ſuperiores. Atque alteris nauium altitudo, craſſities epodirum, turreſq; proderant, alteris agilitas.* Athenæus libr. V. memorat iſtam Philopatoris, de qua alibi, etiam roſtra in epotidibus habuiſſe: *Roſtra*, inquit, *ſeptem habuit, præcipuum quidem vnum, extans præter cætera: alia breuiora & contractiora, quædam ad epotides.* Et circa has epotides impetus plerumque fiebant a roſtris, vti videmus apud Appianum de bell. ciuil. *poſtea & naues ipſæ concurrerunt. aliæ ad latera, aliæ ad epotides, aliæ ad roſtra impetu facto.* Et alio loco, *Impetuq; in illum facto ad epotidem, nauem*

conquassauit. *Catastromata* sequuntur. Ea erant tabulæ, quibus consternebatur nauis ac contegebatur, vt in hoc veluti tecto stare propugnatores, inque

hostem tela emittere possent. Petronius *constratum* nauis reddidit, in Satyrico. Vnde & naues, quæ catastromata habebant, *constratæ* dicebantur. Cicero in Verrem. V. *Erat enim sola illa nauis constrata.* & Hirtius: *Magno impetu quatuor ad eam constratæ naues, & complures apertæ contenderunt.* Vulgo *tectæ* sunt. Cæsar lib. I. B.C. *Domitii consilio naues longas expediunt numero XVII, quarum erant vndecim tectæ.* Græcis κατάφρακτοι. Igitur hæc verba Polybii ex IX Excerpt. de leg. Ὁμοίως δὲ καὶ τὰς καταφράκτους ναῦς, Liuius lib. XXXIII. cap. 16. ita reddit: *& naues omnes tectas.* Pro καταφράκτοις, Arrianus dixit πεφραγμένας, lib. VII. Exp. κελεύσας ναυπηγεῖσθαι ναῦς μακράς, ἀφράκτους τε καὶ πεφραγμένας. κατάφρακτοι autem sunt a καταφράγμασιν. quia Græci hęc constrata non tantum καταστρώματα, sed & καταφράγματα vocabant. Quæ naues constrata ejusmodi non habebant, *apertæ* dicebantur, vt ex Hirtio videmus: Græcis ἄφρακτοι. Apparet ex eo, quia cataphractis opponuntur. Polybius in V. καταρτίσας δώδεκα μὲν καταφράκτους ναῦς, ὀκτὼ δὲ ἀφράκτους. Inuenerunt autem catastromata, si Plinio (lib. VII. cap. 57) est fides, primum Thasii, cum antea ex prora tantum & puppi pugnaretur. Thucydides lib. I. de temporibus Trojanis. οὐκ αὐτὰ πλοῖα κατάφρακτα ἔχοντες, ἀλλὰ τῷ παλαιῷ τρόπῳ λῃστικώτερον παρεσκευασμένα. *Non contectas naues habebant, sed veteri ac magis prædonum more constructas.* οὐκ ἔχοντες, Scholiast. ait, σεσανιδωμένα τὰ πλοῖα, ὥστε κάτω μὲν τιθέναι τὰ ὅπλα, αὐτοὺς δὲ ἄνω διάγειν. τὰ γὰρ τῶν λῃστῶν πλοῖα οὐκ ἦσαν σεσανιδωμένα, ἀλλὰ δὲ κάτω ἐκαθέζοντο, διὰ τὸ μὴ φαίνεσθαι αὐτοὺς πλέοντας, ἦν οὖν διὰ τοῦτο κοιλότερα. *Naues non constratæ erant tabulis, vt in inferiore quidem parte arma habere, ipsi autem superius agere possent. piraticæ enim naues non habent tabulas sed in ipsa carina piratæ sedent, quo nauigantes minus conspiciantur. quocirca & ipsorum naues magis concauæ & altiores sunt.* Recte λῃστικώτερον παρεσκευασμένα dixit Thucydides. Neque enim prorsus nullas habuerunt tabulas, sed in prora tantum & puppi, sicut Plinius testabatur. Hinc Vlysses prælium cum Scylla commissurus apud Homerum

— εἰς

—— εἰς ἴκρια νηὸς ἔβαινον
Πρώρης ——

in tabulas nauis ascendit, quæ in prora sunt. Odyss. M. & Iliad. O. Ajax defensurus naues ab incursu hostium

—— Νηῶν ἴκρι' ἐπῴχετο μακρὰ βιβάσθων.

Per tabulata nauium late incedebat. Scholiastes in vtroque loco ἴκρια, τὰ καταστρώματα τῶν νεῶν, τὰ σανιδώματα interpretatur. Mansit hæc ex parte tantum naues contegendi consuetudo ad Themistoclis vsque tempora. Nam illæ, quibus aduersus Æginetas, Corcyræos, Xerxem denique pugnauit, non aliter fuerunt armatæ. Καὶ αὗται γὰρ οὔπω εἶχον διὰ πάσης καταστρώματα, inquit Thucydides. *Et ipsæ necdum totæ erant constratæ.* Etiam hodie quid simile habere videntur naues majores, quibus vtuntur in Rheno. Id nempe, in quo stat gubernator, & vulgo *die brugg* vocatur. Nam & Eustatius ad Odyss. I. fere sic exponit illa apud Homerum ἴκρια, quæ prædixi. Ἴκρια, inquit, λέγονται καὶ τὰ ἐγκοίλια τῆς νηός, καὶ τοῦ καταστρώματος ἢ τὸ ἐν τῇ πρύμνῃ μέρος, ἔνθα ὁ τοῦ κυβερνήτου τόπος. *Icria dicuntur costæ nauis, item pars catastromatis in puppi, in qua locus gubernatoris.* Cæterum a καταφράγμασι res ipsa καταφράττειν Græce, Latine *contegere* vocabatur. Zonaras Anal. II. καὶ ὁ Αγρίππας τὰς ναῦς κατέφραττε. hoc est, *instruxit ad prælium, easque contexit.* Wolfius in interpretatione hujus loci lapsus est. Nam *refecisse* naues scripsit, cum tamen ex præcedentibus constet, de integro tum ab Octauio fuisse exædificatas. Vsus earum fuit, vt, quemadmodum prædiximus, in iis starent milites, si quando cum hoste prælium committendum erat. Pollux lib. I, cap. 9. Οἱ ἐπὶ τοῦ καταστρώματος, μάχιμοι. *qui in catastromate, propugnatores sunt.* Hesychius: καταστρώματα, τῆς νεὼς μέρος, ἐν ᾧ ἑστῶτες ναυμαχοῦσιν. *catastromata, pars nauis in quo stant, & prælium nauale committunt.* Thucydides in I. Πολλοὺς μὲν ἀμφότεροι ὁπλίτας ἔχοντες ἐπὶ τῶν καταστρωμάτων. *vtrinque multos in catastromatibus habebant armatos.* Polybius in I. *In ipsis faucibus portus adnauigabat, habens armatos propugnatores, paratos ad pugnam viros in catastromatibus.* Caussa, vt ex alto pugnarent facilius, hostemque peterent & certiore ictu, & validiore. Nam in summo nauis hæ tabulæ fuerunt. Quod ostendit Thranus, catastromati vicinus, teste Polluce. τὸ δὲ, inquit, περὶ τὸ κατάστρωμα, θρᾶνος, *quod est prope catastroma, est thranus.* fuit enim thranus in summo nauis, vnde & a thrano dictus thranites, ὁ ἀνώτατος, id est, *summus* dicitur, ab Etymologo. Si autem thranus in summo, etiam catastroma ei conjunctum, in summo fuisse, necesse est. Quapropter & Themistocles apud Plutarchum ἀπὸ τοῦ καταστρώματος ἄνωθεν τῆς νεώς, *ex catastromate, quod in summo nauis est,* concionem habuisse legitur. Falsi igitur illi, qui ex Gellio & Cicerone etiam foros dici posse existimant.

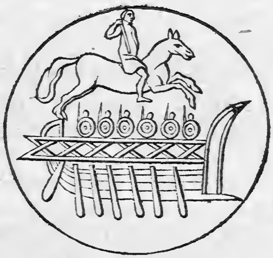
 Nam

Nam vt de summis forte non magnopere repugnandum, de imis certe vsurpari non potest. Quanquam & fori magis ad remiges nautasque, catastromata contra ad milites solos pertinuisse videantur. Baysio notatum, etiam minores aliquando nauiculas ob periculi celeritatem sic fuisse contectas. Adduciturque ab eo testis hujus rei Cæsar, qui libr. II. de bell. Ciuil. sic scribit. *Massilienses piscatorias naues adjecerant, atque contexerant, vt essent ab ictu telorum remiges tuti.* Et in III. *Scaphas nauium magnarum circiter LX cratibus pluteisque contexit, eoque milites delectos imposuit.* Ego vero has nauiculas non in summo catastromatis, sed a lateribus sepimentis quibusdam arbitror fuisse munitas. Quod munitionis genus Thucydides in Septimo παραφράγματα, interpres ejus παραπετάσματα appellant. Apud Suidam περιφράγματα vocatur. Πλάτων, inquit hic postremus, ex vetusto quodam, μυριοφόρον πύργοις τε καὶ περιφράγμασι παντοίοις κοσμήσας ἄνωθεν καὶ ῥεῦμα ἀφίης. *Nauem decem M. capacem turribus, & pluteis superius instruxit.* Et alibi. περιφράγματα, ξύλινοι θώρακες, διαφράγματα, ἢ τὰ περιτειχίσματα. *Periphragmata thoraces lignei sunt, sepimenta, vel murorum ambitus.* Casaubonus ad Polyæni III. scribit, etiam παραβλήματα, vel προκαλύμματα vocari, fuisseque pelles, aliaque id genus, ab vtroque nauis latere ad arcendam vim fluctuum, obtensa. Latinos *pluteos* vocasse. In qua interpretatione illum ipsum Cæsaris locum in animo habuisse mihi videtur. At Polyænus ipse, ad quem Casaubonus ista obseruat, ita scribit: Χαβρίας πρὸς ἐπιβολὰς τῶν κυμάτων ὑπὸ τὴν παρεξειρεσίαν ἑκατέρου τοίχου δέῤῥεις κατελάμβανεν: καὶ κατὰ μόνας ἀρίους τῷ καταστρώματι κατὰ τὸ ὕψος φράγμα κατελάμβανεν αὐτὸ πρὸς τὰς παρεξειρεσίας. τοῦτο δὲ ἐκώλυε τὴν ναῦν ὑποβρύχιον φέρεσθαι καὶ τοὺς ναύτας ὑπὸ τῶν κυμάτων βρέχεσθαι. Quod hic ad arcendam vim fluctuum, id nihil prohibet, quo minus Cæsarem ad sustinendum impetum telorum, non e pellibus, sed alia re aptiore, adhibuisse credamus. Vt exempli causa ex funibus tortis, e quibus pluteos ejusmodi habuit nauis Hieronis apud Athenæum lib. V. sicut egregie, vt omnia, Casaubonus ostendit. Vbi simul ait, propter tuitionem παραῤῥύματα siue παρερύματα vocatum esse. vel etiam παραρτήματα, quia suspendebatur ante machinas in nauibus, seu, vt ex Cæsare videmus, ante milites in tabulis pugnaturos. Prioris tamen munimenti etiam a Plutarcho mentio est facta, in descriptione nauium piraticarum, quas Pompejus superauit, & cæpit. vbi non ad vsum modo, sed & pompam e purpura confectum legimus. Nam παραπετάσματα ἁλουργῆ appellat. Differebat porro hoc munitionis genus a priore, quod in illo quidem starent, ab hoc vero velut muro quodam tegerentur. Et hinc *propugnacula* vocatum. Nam de his, Vegetium accipiendum puto, quando ait lib. IV. cap. 44. *In majoribus Lyburnis propugnacula constituit, vt tanquam de muro*

muro facilius vulnerent. Et Florum, quando ſcribit lib. II. cap. 2. *Commeatibus, exercitu, propugnaculis, armis grauis hoſtium claſſis, & in ea quaſi tota Carthago.* Scio eſſe, qui turres iſta propugnacula exponunt. Sed hi non videntur obſeruare, quod turres iis temporibus nec dum fuerint cognitæ, aut vſurpatæ. Meminit & poeta Horatius horum propugnaculorum iſtis verſibus.

Ibis Liburnis inter alta nauium
Amice propugnacula.

Scholiaſtes: *Propugnacula in nauibus dicuntur loca altiora quaſi muri, vnde milites ſuos hoſtes propugnant aut manu, aut telis.* Recte dicit, *quaſi muri*: hinc enim Græci τείχους appellauere. Patet ex deſcriptione Hieronis illius, quæ eſt apud Athenæum lib. V. τεῖχος δὲ ἐπάλξεις εἶχον, καὶ καταστρώματα διὰ νεὼς ἐπὶ κιλλιβάντων κατεσκεύαστο. *Muri præterea propugnaculum quoddam & cataſtroma in naui erat.* Vides vt hic τεῖχος ἐπάλξεις a cataſtromatis diſtinguatur, quod ſine obſeruatione prætermittendum non eſt. Polybius lib. VIII. abſolute ἐπάλξεις nominauit. ὁ Μάρκος inquit ἑξήκοντα σκάφεσι πεντηρικοῖς ἐποιεῖτο τὸν ἐπίπλουν. ὧν ἕκαστον πλήρες ἦν ἀνδρῶν ἐχόντων τόξα καὶ σφενδόνας καὶ γρόσφους δι' ὧν ἔμελλον τοὺς ἀπὸ τῶν ἐπάλξεων μαχομένους ἀναστέλλειν. Heſychius: ἐπάλξεις, οἱ προμαχῶνες τῶν τειχῶν. *Epalxes, propugnacula murorum.* Suidas ἐπάλξεις, προμαχῶνες, *Epalxes, propugnacula.* Sed rem omnem, id eſt cataſtromata, inque iis milites armatos & inſtructos ad prælium, tectos mediam partem a propugnaculis, ecce in his nummis.

Quod autem Bayſius ex Cæſare de minoribus nauigiis probare voluit, hoc clarius feciſſet ex Diodori libr. XX. vbi ait: ἀθροίσας τοὺς ἀδροτάτους τῶν λέμβων, καὶ τούτους καταφράξας σανίσι ἐλάμβανεν. *cæpit lemborum validiſſimos, & tabulis contexit.* Legimus & apud Libanium Declam. XXXVIII piratica nauigia cum cataſtromatis, vbi ita, ὁρῶμεν πλοῖον ἐπιφερόμενον λῃστρικόν. οἱ δὲ καὶ δὴ πλησίον ἦσαν, καὶ παραχρῆμα μεστὸν τὸ κατάστρωμα τοξοτῶν, ὁπλιτῶν. *vidimus nauigium prædatorium in nos irruens: prædones autem prope admodum aberant: & confeſtim*

festim plenum fuit catastroma sagittaris, & *armatis militibus*. Quanquam verosimile, hæc catastromata fuisse ejusmodi, qualia Trojanis temporibus habuisse supra diximus. Quod & de scaphis intellectum volo; apud Appianum in Macedonic. vbi ait : χωρὶς ἑξήρους μιᾶς, καὶ σκαφῶν πέντε καταφρακτῶν. *præter hexerem vnam, & scaphas quinque tectas*. Venio ad turres. His Romani potissimum vsi sunt in nauibus, vt ex Vegetio, lib. IV. cap. 44. & Dione lib. XLIX. apparet. Plinius lib. XXXII. cap. 1. *Armatæ classes imponunt sibi turrium propugnacula, vt in mari quoque pugnetur, velut e muris*. Pollux lib. I. ἐπὶ ναυπηγοῦνται δὲ πυργοῦχοι, καὶ ἐπ' αὐτῷ πυργίδια δύο, δεξιὸν καὶ εὐώνυμον. *Extruuntur etiam in nauibus singularia quædam tabulata, quibus duæ imponuntur turriculæ, dextra & sinistra*. Patet, diu in vsu fuisse, nam sub Commodo hæc scripsit. Imo Leo etiam earum meminit, vt postea videbimus. Cæterum ab vtroque latere excitari solitas ostendere videtur Pollux, quando dextram & sinistram appellat. Notat tamen Appianus lib. V. Bell. Ciu. babuisse πύργους ἐπὶ τῶν νεῶν κατά τε πρῶραν καὶ κατὰ πρύμναν. id est, ad proram & puppim. Quales & in priscis monumentis obseruamus. E quibus nauim sic munitam alio fortassis in loco proponam. Plutarchus turres has ξυλίνους nominat. Nempe quoniam e tabulis, in earum prope morem, quibus in munitionibus castrorum vti consueuerunt, struebantur. Non tamen ante, quam in prælium iretur, & jam acie decernendum esset. Clare Seruius ad hunc Virgilii.

Tanta mole viri turritis puppibus instant.

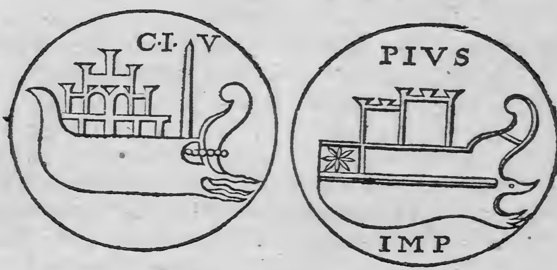
De tabulis subito eriguntur, ait, *simul ac ventum est in prælium, turres hostibus improuisæ*. Primus autor harum turrium Agrippa fuisse dicitur, nobilis iste sub Augusto imperator, & maritimarum rerum scientissimus. Idem Seruius prædicto loco. *Agrippa primus hoc genus turrium inuenit, vt de tabulis subito erigerentur*. Sic Cælius Rhodiginus, ex ipso, vt videtur. *Quod ad Agrippam attinet, sunt qui ab eodem genus id turrium adinuentum scribant, vt de tabulis subito erigerentur, simul ac in prælium ventum foret*. Innuit & Zonaras, cum ait de Augusto, cujus tunc Agrippa fuit summus classis præfectus lib. II. *Cæsar primo vere in Siciliam trajecit & multitudine & magnitudine nauium fretus, turribus præsertim, quas gerebant, vnde tanquam de muro ex superiore loco pugnarent*. Meminit tamen Cæsar turrium in nauibus lib. III. Bell. Ciu. *Alteram*, inquit, *nauem, quæ erat ad custodiam ab Acilio posita, pluribus aggressus nauibus, in quibus ad libram fecerat turres, vt ex superiori pugnans loco, facile vicit*. Et lib. III. de Bell. Gall. *Neque satis Bruto, qui classi præerat, neque tribunis militum centurionibusque, quibus singulæ erant attributæ, constabat, quid agerent, aut quam rationem pugnæ instituerent. Rostro enim noceri non posse cognouerant. Turribus autem excitatis, tamen has altitudo puppium ex barbaris nauibus superabat*. At diuersi generis fuisse videntur. Nam turrium

in

in nauibus, cum obsidiones fiunt, etiam Liuius mentionem facit. lib XXIV. cap. 34. *Iunctæ,* inquit, *binæ quinqueremes, demptis interioribus remis, vt latus lateri applicaretur: quum exteriore ordine remorum velut naues agerentur, turres contabulatas machinamentaq; alia, quatiendis muris portabant.* Silius lib. XIV. Bell. Pun.

—— nam textam robore turrim
Appulerant nexæ ferri compage triremes.

Quin & Cyrum iis aliquibus vsum prodidit Herodotus in Clio. Neque aliæ fuere, quarum mentio est apud Tacitum Annal. XV. cap. 9. vbi ait: *Ne ponti injiciendo impedimentum hostiles turmæ afferrent, naues magnitudine præstantes, & connexas trabibus, ac turribus auctas, agit per amnem.* Inter has autem illasque turres id interfuisse arbitror, quod hæ quidem firma compage, opereque durabili nauibus affixæ, illæ vero tantum ad tempus, & nouo plane artificio essent impositæ, ita, vt ex improuiso erigi pariter, ac deturbari possent. Sic enim prælio finito factum legimus apud Dionem. Forte & quibusdam machinis intus erigi ac subleuari poterant, cum in prælium descendebatur, quæ alias inter nauigandum manebant occultæ. Innuit is ipse locus Seruii, quem antea laudauimus, qui ex editione Danielis, integer se ita habet: *Agrippa primus hoc genus turrium inuenit, vt de tabulis subito erigerentur, simul ac ventum esset in prælium, turres hostibus improuisæ, in nauigando essent occultæ.* Effigies earum nescio an sit in hisce nummis: Goltzius sane credidit, & Vrsinus.

Cæterum colorari turres hasce reperimus, quo facilius amicæ naues, ab hostilibus discernerentur. Appianus lib. V. Bell. Ciu. *Vix tandem e turrium coloribus, quod solum discrimen erat, plures Pompejanas naues periisse intelligens, cohortatus est proximos, quasi jam victores.* Vsus ex Plinio intelligitur. Solebant nempe sagittarios & alios armatos iis imponere. Xiphilinus in Antonio. πύργυς τε ὑψήλυς ἐπικατεσκεύασε, ἢ πλῆθος ἀνθρώπων ἐπενεβίβασε. Et apud Dionem lib. XLIX. Pompejani *de turribus in* conflictu jaculis petuntur. Ergo Leo Imperator. cap. XIX. Tact. ad Præfectum suæ classis. *In majoribus dromonibus etiã lignea quædam*

castella & contabulata excitentur. In his stent aliquot propugnatores, indeque lapides molares, & id genus alia in naues hostium dejiciant. ξυλόκαστρα appellat, voce semigræca, quæ prioris æui scriptores πύργους ξυλίνους vocauere. Superest illa machina, quam Δελφὶν appellant. Huc enim referendam arbitrati sumus, quoniam & ipsa partem nauium quodammodo constituebat. Suidas sic de ea: Δελφὶς, πρὸς ναυμαχίαν πολεμιστήριον ὄργανον. *Delphinus bellicum est instrumentum pertinens ad pugnas nauales.* Fuit autem massa ponderis ingentis, e ferro, vel plumbo in delphini fortassis effigiem formata, quam ex antenna, siue malo nauis pendentem, funibusque & rotulis religatam, in hostiles naues dejiciebant, easque ita vel mergebant in aquam, vel perforabant. Scholiastes Aristophanis, & ex eo Suidas: δελφὶς ὄργανον ναυτικὸν. μετεωρίζου δὲ, τουτέστιν εἰς ὕψος αἶρε. ἐπεὶ καὶ τῶν θαλασσίων δελφίνων πηδήματα μετέωρα. Et paulo post. Δελφὶς, σιδηροῦν κατασκεύασμα, ἢ μολίβδινον εἰς δελφῖνα ἐσχηματισμένον. τοῦτο δὲ ἐκ τῆς κεραίας τοῦ ἱστοῦ αἱ ναυμαχοῦσαι ἠφίεσαν εἰς τὰς τῶν πολεμίων, καὶ κατεδύοντο. Δηλοῦται δὲ ὑπὸ Φερεκράτους ἐν τοῖς ἀγροῖς, ὅταν λέγει. ὁ δὲ δὴ δελφὶς ἐστὶν μολιβδοῦς. δελφινοφόρος τε κέρδος διακόψει τοὔδαφος αὐτῶν ἐμπίπτων καὶ καταδύων. *Delphinus, ferreum est instrumentum aut plumbeum, in delphini effigiem formatum. hoc in antenna mali prælium commissuri suspendunt, dejiciuntque in nauem hostilem, eamque submergunt. Apparet ex Pherecrate in Agris quando dicit: Delphinus est plumbeus, quem gestat antenna, hic perforat carinam cum in nauim incidit, nauimque submergit.* Sed verba Pherecratis & mutila & corrupta sunt. Itaque Vir Summus, sæculique nostri eruditissimus, Salmasius sic ea restituit. Exerc. Plin. pag. 541.

Ο δὲ δὴ δελφὶς ἐστὶ μολυβδοῦς δελφινοφόρος τε κεροῦχος
Ο διακόψει τοὔδαφος αὐτῶν ἐμπίπτων καὶ καταδύων.

Scholiastes Thucydidis lib. Septimo, id est eo loco, quem interpres Aristophanis innuebat: ἐκ τῶν κεραιῶν προσπλευσούσαις πολεμίαις ναυσὶν οἵ τ' ἐμπίπτοντες αὐταῖς διέκοπτον τοὔδαφος αὐτῶν καὶ κατέδυον. Et hæc de armis nauium ad pugnam. Sequuntur *armamenta*, siue instrumenta potius naualia. Ea sunt triplicia, alia ad remigationem, alia ad velificationem, alia ad vtrumque necessaria. Ad *remigationem* pertinent transtra, remi, lora, pelles. auctor Pollux lib. I. c. 9. Ac *transtra* quidem sedilia sunt, in quibus remiges consident, sic dicta, quoniam a latere in latus per transuersum ponebantur. Virgilius lib. V. Æn.

Considunt transtris ——

Græcis, & inter eos maxime poetis, sunt ζυγὰ καὶ σέλματα καὶ ἑδώλια. Cæsaris Metaphrastes καταστρώματα pro iis dixit, lib. III. cap. 13. quod non probo. Alias & *juga* a Latinis nuncupantur. Erant autem, quod notandum est hoc loco, transtra ista remigibus lectorum vice. Nam in iis somnum capiebant. Seneca in Agam. ver. 437.

—— credita est vento ratis
Fususq; transtris miles ——

Virgilius lib. V. Æn.

—— placida laxarunt membra quiete
Sub remis, fusi per dura sedilia nautæ.

Recte ait, per dura sedilia. Neque enim lectum, vel quid aliud somni causa debebant substernere, quippe quod mollius haberetur, quam vt militibus remigibusque conueniret. Gubernator tamen, vel centurio in strato quodam viliore recumbebat. Leo Imper. Ὁ δὲ ναυάρχου ἢ τοι δὲ κεντάρχου κράβατος ἐπὶ τῆς πρύμνης ἵδρυται. Theophrastus περὶ ἀνελευθερίας. Καὶ τριηραρχῶν τὰ δὲ κυβερνήτου στρώματα ἐπὶ δὲ καταστρώματος ὑποστρεύεσθαι. Obserua locum ejus, catastroma videlicet in puppi. Illic degebat, illic capiebat somnum. Sic & apud Homerum Vlysses. Odyss. N.

Κὰδ δ' ἄρ Ὀδυσσῆι στόρεσαν ῥῆγός τε λίνον τε
Νηὸς ἐπ' ἰκριόφιν γλαφυρῆς (ἵνα νήγρετον εὕδῃ)
Πρύμνης. ἂν δὲ καὶ αὐτὸς ἐβήσατο καὶ κατέλεκτο
Σιγῇ ——

Sed Vlyssi strauerunt culcitramq; lineumq; nauis in subselliis concauæ, vt molliter recubaret. In puppem autem ingressus est ipse, & recubuit silentio. Et quoniam in iis ipsis tabulis impositum habebant lectum, vitio datum legimus Alcibiadi, quod per mollitiem in fasciis quibusdam haberet suspensum, inter illas tabulas, quemadmodum Plutarchus refert in vita ipsius. *Remi* perticæ sunt longiores, in latitudinem quandam desinentes, quibus nauis vel impellitur, vel stabilitur. Poetæ tonsas appellarunt, quod & Isidorus firmat sed in ejus codice lacuna est. Quid enim volunt ista? *Remi a remouendis, & decutiendis fluctibus dicti, sicut tonsores, a tondendis & decutiendis capillis.* Quomodo, vt tonsores, ita remi dicuntur? scribendum vtique, *Remi a remouendis, & tonsæ a tondendis & decutiendis fluctibus, sicut tonsores a tondendis & decutiendis capillis.* Scriba imperitus illud *tondendis, & decutiendis* bis positum esse videbat, itaque alterum, vt superuacuum, omiserat. Etiam *palmulas* dixere, Græci κώπας, ab auctoribus opinor. Copas enim eas inuenisse ferunt. De priore ipsorum vsu, quem diximus, notum est. Posteriorem ostendit Appianus lib. V. B. C. οὔτε κώπαι, inquit, κατεῖχον, οὔτε ἄγκυραι αἱ νῆες. *naues neq; remis sistebantur, neq; anchoris.* Fiebat hoc autem remis in aquam demissis. Thucydid. lib. II. αἱ μὲν νῆες τῶν νεῶν καθεῖσαι τὰς κώπας ἐπέστησαν τοῦ πλοῦ. *naues demissis remis cursum inhibuere.* Liuius. lib. XXXVI. cap. 44. *Demittere in aquam remos ab vtroq; latere remiges stabiliendæ causa nauis jussit.* Intelligitur hinc locus Dionis lib. L. vbi ait: *Quum ne sic quidem vel ad pugnam exirent, vel recederent, sed eodem loco manerent, ordinesq;*

magis & magis densarent, ἐν ἀπόρῳ ἔχετο, καὶ τὰς κώπας ἐς τὸ ὕδωρ τοῖς ναύταις καθεῖναι κελεύσας, ἀνέχε χρόνον τινά. *hæsitans Cæsar remigibus, vt remos demitterent jussit, ac paululum cunctatus est.* Nimirum classis stabiliendæ caussa fieri hoc a remigibus voluit. Cæterum latitudinem ipsorum Græci πλάταν nominant, eratque apud veteres ære inducta, si Sabino fidem adhibemus: *Prora*, inquit, ad V. Virgil. *ærata est, & palmulæ remorum æratæ erant.* Credo, vt aut longius duranret in aquis, aut vim fluctuum majore impetu, ac robore euincerent. Minora nauigia non raro, in vno tantum latere habuerunt remos, majora vero semper in vtroque. E quibus hos vocabant *dextros*, illos autem *sinistros*. Hinc Ouidius lib. III. Metam. fab. IX.

Forte petens Delon, Chiæ telluris ad oram
Applicor & dextris adducor littora remis

Et lib. XV. fab. 50.

Linquit Iapigam, læuisque Amphrysia remis
Saxa fugit ——

Jam in illis nauibus, quæ versus aliquos habebant, ex his ipsis remis pars breuiores erant, pars longiores. Nam & minimos habuerunt, & medios, & maximos. Vnde Lucanus.

—— *summis longe petit æquora remis.*

Maximi fuere, quibus Thranitæ nauigabant. qui & iccirco θρανητικοὶ, vel θρανίτιδες appellabantur. Polyænus lib. III. κατὰ τὰς θρανίτιδας κώπας παρελύθη. Plumbum nonnunquam manubriis habuere infusum, quo propter pondus facilius mouerentur. Athenæus lib. V. αἱ δὲ θρανιτικαὶ κῶπαι διὰ τὸ μόλυβδον ἔχειν ἐν τοῖς ἐγχειριδίοις καὶ γεγονέναι λίαν. εἴσω βαρεῖαι κατὰ τὴν ζύγωσιν εὐήρεις ὑπῆρχον ἐπὶ τῆς χρείας. *Hi remi, quia manubriis additum habebant plumbum, & introrsum versus transtra grauiores erant, faciles in remigii vsum erant.* Medios habebant Zygitæ. hinc Ζυγίας nominabant. Vltimos Thalamitæ, vnde θαλαμίων nomen habebant. Meminit omnium Polyænus lib. V. elegantissimo loco, Τοῖς δὲ, inquit, ἐρέταις παρήγγειλε ἀνὰ μέρος, ὁτὲ μὲν τὰς θαλαμίας, ὁτὲ δὲ τὰς ζυγίας, ὁτὲ τὰς θρανίτιδας κώπας ἀναφέρειν, καὶ τινὰ τῶν σκαφῶν προσάγειν ἐπειρᾶτο. Pro θαλαμίοις, θαλαμίδιας dixit Suidas, & qui Etymologicum composuit. Alligabantur autem apud priscos loris ad scalmos, hoc est paxillos quosdam, quos singuli habebant proprios. Vitruuius lib. X. cap. 8. *Etiam remi circa scalmos strophis religati.* Liuius Andronicus apud Isidorum lib. XIX. cap. 4. *tum remos jussit religare struppis.* Scholiastes Æschinis in Persis. Πᾶς ἀνὴρ ναυτικὸς τὴν εὐήρετμον κώπην ἐδέσμευεν ἀμφὶ τὸν σκαλμὸν καὶ τὸ ξύλον ἐν τῷ τροπωτῆρι, καὶ τῷ λώρῳ. Curtio hæc res, *aptare remos* dicitur lib. IX. cap. 9. *Hi*, ait, *dum consident, remos aptari prohibebant.* Lora τρόποι Græce, item τροπωτῆρες. Homerus Odyss. Δ.

Ηρτύ-

Ηρτύναντο δ' ἐρετμὰ τροποῖς ἐν δερματίνοισι.

Scholiastes: Δηλοῖ τοὺς τροπωτῆρας, περὶ οὓς αἱ κῶπαι τρέπονται καὶ στρέφονται ἐν ἱμᾶσι τοῖς περιδεδεμένοις ταῖς κώπαις. Etymologicum. Τροπωτῆρες οἱ ἱμάντες ἐν τοῖς πλοίοις, ἐν οἷς αἱ κῶπαι περὶ τοὺς σκαλμοὺς περιδέονται. *tropoteres lora sunt in nauibus, quibus remi ad scalmos ligantur.* Et sic Scholiastes Æschyli & Eustathius. Emendandus ergo codex Luciani in dialogo Mercurii & Charon. vbi pro καὶ τροπωτῆρα δύο, προπωτῆρα legitur. Hesychio etiam sunt ἐπικωπητῆρες, vti discas in hac voce. Latinis *strophi*, vel struppi, vt ex præcedentibus apparet, ad quas voces alludit Germanorum *stropp*, quod & ipsis vinculum significat: Glossæ veteres: *Strepus*, τροπωτῆρες. Corrigit Scaliger: *Stropus*. Sed fortasse nihil opus, cum a τρέπεσθαι, quod apud Scholiasten antea laudatum extat, deriuari possit. Addit: *Glossæ aliæ*, *strupus*, σκαλμὸς ἔνθα ἡ κώπη δεσμεῖται. Non admitto. Nam σκαλμὸς, non struppus, sed paxillus est. Et illæ ipsæ Glossæ aliter, hoc modo. σκαλμὸς ἔνθα ἡ κώπη δεσμεῖται. *Scalmus*, *Strurus*. Præmittunt Græca, atque explicant, non postponunt. Sane, quid Strurus sit ignoro, at hic strupum pro eo emendari posse non persuadeo mihi, cum id σκαλμός latine non significet. Scalmum enim notat, vt jam dixi, h. e. paxillum, ad quem remus firmatur. ab eo ipso Græco σκαλμὸς, vt existimo. Etymologicum Magnum: σκαλμὸς, περὶ ὃ δεσμεύουσι κώπας πάσσαλον. *Scalmus paxillus, ad quem alligant remos.* Est autem σκαλμὸς pro σκαρμὸς, si prædicto credimus. Hesychius etiam κωπητῆρα vocauit. Κωπητὴρ, ait, ὁ σκαλμὸς τῆς κώπης. *copeter*, *remi scalmus*. Forsiten & κώπη dicitur. Ita enim Scholiastes Aristophanis in Acharnens. τροπωτήρων, ait, τῶν ἱμάντων, τῶν συνδεόντων τὸν πάτταλον. λέγω δὲ τὸν σκαλμὸν, τὴν κώπην. sed mallem legere, τῆς κώπης cum apud neminem hoc sensu vsurpatum obseruauerim. vt & supra, τροπωτήρ. Non omittendum est hoc loco, quod obseruauerimus nonnunquam scalmum, non paxillum remi vnius, verum versum plurium notare. Sic enim apud Polybium: θρανίτης σκαλμὸς, *versus Thranitarum est*. ταύτῃ, ait in Excerpt. lib. XVI. δούσα πληγὴν βιαίαν κατὰ μέσον τοῦ κύτους ὑπὸ τὸν θρανίτην σκαλμὸν, ἐδέδη. Sic apud Æschylum in Persis τρίσκαλμος, triremis est, tres versus habens remigum, vt eruditi volunt. Porro loris istiusmodi non remos tantum, sed & gubernacula religare consueuerant. Apparet ex Vegetio lib. IV. cap. vlt. quando inquit: *Secreto incidunt funes, quibus aduersariorum ligata sunt gubernacula.* Sed quæ ista ἱμάντα siue pelles, quarum paulo ante Scholiastes Homeri fecit mentionem? an quæ *ascomata* vocantur? Pollux sane ἄσκωμα, τὸ πρὸς αὐτῷ τῷ σκάλμῳ δέρμα interpretatur, id est *pellem, quæ ad scalmum ipsum est affixa*. Suidas, voce διφθέρα. ἀσκώματα λέγεται, τὰ ἐν ταῖς κώπαις σκεπαστήρια ἐκ δερμάτων, οἷς χρῶνται ἐν ταῖς τριήρεσιν καθὸ τρῆμα ἡ κώπη βάλλεται. Fue-

runt ergo munimenta quædam in foraminibus iis, per quæ remi exeruntur, ne frequenti circumactione remorum cito attererentur. Vnde Scholiastes Aristophanis, ὁ τ̃ κώπης ὀφθαλμὸς ἔχει τὸ ἄσκωμα. *In foramine remi est ascoma.* Fuit & alia pellis in nauibus, quam sibi substernebant remiges. Græce ὑπηρέσιον vocatur. Scholia Thucydidis ὑπηρέσιόν ἐστι τὸ κῶας ᾧ ἐπικάθηνται οἱ ἐρέσσοντες, διὰ τὸ μὴ συντρίβεσθαι αὐτῶν τὰς πυγάς. *Hyperesium est pellis, in qua consident remigantes, ne conterant nates.* Ὑπαγκώνιον, vel potius ὑποπύγιον τῶν ἐρετῶν a Suida dicitur, vt proinde recte a Polluce inter arma remigum referatur. Male vero a Gyraldo modo *remus*, modo *id quod remis subjacet*, explicetur. Habes instrumenta remigationi necessaria. Alia & plura postulat velificatio. Vt primum vela ipsa, dein antennas, postea malum, funes multos, & id genus alia. *Vela, tumices* Latine, Græce φώσσωνες dicuntur, παρὰ τὸ φωσσᾶσθαι ὑπ' ἀνέμων, hoc est, *quia vento intumescunt*, vti Scaliger, & Rhodiginus Cælius obseruant. Etiam ἄρμενα vocantur. Glossæ. ἄρμενον, *velum.* Suidas in Δόλωνες: χαλάσαντες μεγάλα ἄρμενα. Vnde ἀρμενίζον πλοῖον, *nauis velificans*, in legis Rhodiæ §. 36. Vulgo sunt ἱστία. Olim singula tantum singulis in nauibus habuere, deinde plura. Plinius lib. XIX. in præfat. *Iam vero nec vela majora satis esse cœperunt nauigiis. Sed quamuis amplitudine antemnarum singulæ arbores sufficiant, super eas tamen addi velorum alia vela, prætereaque alia in proris, alia in puppibus pandi, ac tot modis prouocari mortem.* Nomina eorum ex Polluce hæc sunt. *Artemon*, quod in fuso supra antemnam suspenditur, &, vt ait Isidorus, dirigendæ potius nauis commendatur. Mentio illius est in Actis XXVII. v. 40. ἐπάραντες τ̃ ἀρτέμονα τῇ πνεούσῃ, κατεῖχον εἰς τὸν αἰγιαλόν. Et quia velo necessario superadditur, hinc Labeo non partem nauis, sed adjectamentum esse contendit l. 242. ff. d. V. S. *Acatus* (veteres Glossæ Isidori *achateon* appellant) maximum ac proprium velum. Plutarchus; τοὺς μὲν ἐπαραμένους τὰ ἀκάτια φεύγειν ἀπ' αὐτῶν κελεύουσιν. *jubent illic effugere passis velis majoribus.* Hesychius: Ἀκάτια, τὰ μεγάλα ἄρμενα. Obserua vtrumque scribere ἀκάτια, non ἀκάτιοι, ac proinde apud Pollucem pro ἀκάτιος, ἀκάτιον emenda. Sic & apud Isidorum *acation* mallem legere, quam quod præferunt vulgati. Licet hanc scripturam retineat & Glossarium nostrum vetus Ms. Latino-Germanicum. Male cum dolonibus confundunt Procopius, & Theophilus, quorum verba extant apud Lylium Gyraldum. *Dolon* enim, quod & *Lipadum*, minimum est velum, & ad proram defixum, vt testatur Isidorus. Suidas, δόλωνες τὰ μικρὰ ἱστία, *Dolones, parua vela.* Vtitur & Liuius hac voce multis locis, quibus fere omnibus Appianus τοῖς βραχέοις τῶν ἱστίων habet. *Epidromus*, secundæ magnitudinis velum est, quod suspenditur in puppi, teste Isidoro, & Hesychio. Posterior hoc modo: Ἐπίδρομον τὸ ἱστίον τὸ ἐν τῇ

πρύμνῃ

πεύμνῃ κρεμάμενον. *Epidromus velum est, in puppe sublatum.* *Suppara* vero dicuntur ea vela, quæ in summo mali collocantur. *Velum*, inquit Lipsius, *summo malo appensum sic vocabant, id est minusculum velum, & quod in venti fauentia nautæ solent extendere.* Seneca Ep. LXXVII. *Solis licet supparum intendere, quod in alto omnes habent naues.* De Alexandrinis illic sermo est, quibus solis isto velo vti permissum fuit, cum cæteræ velo contentæ esse juberentur, ait Casaubonus ad Suetonium. Quod autem addit, *Supparum non ad vsus, sed ad indicium gaudii rebus secundis sublatum a nautis*, id mihi vellem aliquo scriptoris testimonio probasset. Videtur enim aliud docere Seneca, cum id cunctis tribuat in alto. Cui consentiunt Lucanus, atque alter Seneca Tragœdus in Medea, vers. 337. Lucani verba hæc sunt lib. V. vers. 429.

——summa pandens

Suppara velorum, perituras colligit auras.

Non ergo gaudium tantum indicabant, sed vel maxime ad velificationem adhibebantur. Cæterum an eadem hæc fuerint cum artemone, alii dispiciant. Nobis certe non multum diuersa videntur. Himerius quoque apud Photium ἱςίον ὑψηλὸν vocauit, μετάρσιον οἷον ἢ λαμπραῖς αὐγαῖς, ἢ μελαγίοις πετάννυσθαι. *velum supremum sublime, quale radiis claris & in tranquilliore cælo expandi solet.* Conficiebantur porro vela ex lino, cannabe, scirpo, sparto, corio. Ex corio pellibusque primum facta videntur. Nomen indicare potest, est enim velum a vellere, id est pelle, vti Varro docet. Hinc & Lucianus βύρσας nominauit. ἐπὶ πολὺ ait παρὰ τὸν ἱςὸν ἑςήκαμεν ἀναβλέποντες, ἀριθμοῦντες τῶν βυρσῶν τὰς ἐπιβολάς. *Diu juxta malum stetimus sursum spectantes, numerantes vela alia aliis imposita.* Interpres ibi *coria* scripsit, quod nullum habet sensum. Hoc vult, spectasse vela, & ex eorum numero æstimasse mali altitudinem. His velis coriaceis adhuc Cæsaris temporibus Veneti vtebantur, Cæsare ipso notante lib. III. de bell. Gall. *Pelles, inquit, pro velis, alutaque tenuiter confecta, siue propter lini inopiam, atque ejus vsus inscitiam, siue quod est magis verisimile, quod tantas tempestates Oceani, tantosque impetus ventorum sustineri, ac tanta onera nauium regi velis, non satis commode arbitrantur.* Strabo lib. IV. vela ista σκύτινα, Dio lib. XXXIX. δερμάτινα appellant. At apud Homerum omnia nauium armamenta sunt ex lino. Sic enim spartum eruditiores apud eum interpretati sunt, quoniam *cum sparta dixit, significauerit sata.* verba Plinii lib XIX. cap. 1. Et talia quoque apud Ouidium. Hinc ille versus in Epist. Briseis. *Fama est,*

Te dare nubiferis linea vela notis.

Fuit autem singulare genus lini, *carbasus* vocatum, vnde pleraque hæc talia fiebant. Virgilius lib. III.

—— tumidoq;

—— tumidoq; inflatur carbasus austro.

Nili accolæ καὶ ἱστία ποιοῦσι καλάμινα, ψιάθοις, ἢ ῥιψὶ παραπλήσια. inquit Strabo libr. IV. *vela e calamo efficiunt, storeis & cratibus similia.* Hujusmodi videtur illud, quod Antonius Bosius ex Sarcophago in Vaticano reperto exhibet in Roma subterranea, vbi Jonæ Prophetæ historia est depicta. Idem Strabo docet libro decimo & sexto. βύσσινον ἱστίον Philopatoris nauis habuisse traditur ab Athenæo lib. V. sed ad luxum magis, quam ad vsum. Apud Indos *palma* arbor est, e cujus foliis vela & carbasa texuntur, vt memorat Pontanus lib. II. Hist. Amstelod. cap. 24. Nonnunquam vestimentis nauigabant, passis velorum vice. Tacitus Hist. V. cap. 23. *captæ lintres sagulis versicoloribus, haud indecore pro velis juuabantur.* Nempe in defectu velorum fieri hoc solitum. Iuvenalis Sat. XII.

—— modica non multo fortior aura
Ventus adest, inopi miserabilis arte cucurrit
Vestibus extensis ——

Tacitus Annal. II. cap. 24: *claudæ naues raro remigio, aut intentis vestibus reuertere.* Hinc fabula de Hercule intelligitur, apud Seruium VIII. qua *tergo leonis* velificasse fertur. pellis enim leonina ipsi pro veste fuit. Color velorum apud veteres albus. Ouid. Epist. Phillis

—— sæpe putaui
alba procellosos vela referre notos.

Idque ominis fortasse caussa. Rebus enim lætioribus hic color proprius: sicut in aduersis, niger. Vnde mater Thesei apud Catullum. vers. 1461.

Nec te ferre sinam fortunæ signa secundæ,
Sed infecta vago suspendam lintea malo,
Nostros vt luctus, nostræq; incendia mentis
Carbasus obscura dicat ferrugine hibera.
Sed simul ac nostras inuisent numina colles,
Funestam antennæ deponant vndiq; vestem,
Candidaq; intorti sustollant vela rudentes.

Postea tentatum est tingi linum, & vestium insaniam accipere, in Alexandri Magni primum classibus, Indo amne nauigantis, cum duces ejus ac præfecti in certamine quodam variassent insignia nauium, stupentibus littoribus flatu versiculoria implente. Plin. lib. XIX. cap. 1. Itaque & purpurea, & hyacinthina vela legimus, vt alibi constabit. Cæterum hæc vela pertica quadam extendebantur, quam Latini *antennam* nominant. Hirtius in quarto. *Quod vbi conspexit, celeriter vela subduci, demittiq; antennas jubet.* Græcis sunt κεραία. Scholiast. Homeri. Iliad. Σ. κεραία καλεῖται τὸ ἐπάνω τοῦ ἱστοῦ δεδεμένον πλάγιον ξύλον, οὗ ἐξάπτεται ἡ ὀθόνη.

Glossæ

Glossæ veteres. *Antenna*, κέρας. Achill. Tatius lib. V. ἐπὶ τὸ κέρας ἧξα. Ignorauit interpres Æliani. Itaque pessime lib. II. Anim. cap. 48. *rostrum* reddidit. Melius, si *cornua* dixisset. Nam & ita Græca imitatione vocantur. Silius Ital. l. XIV.

> *—— veloque superba capaci*
> *Cum rapidum hauriret boream, & cornibus omnes*
> *Colligeret flatus ——*

Partes ejus, ἄμβολα & σύμβολα, hæ circa malum sunt. post ἀγκύλαι, latine, *brachia*. vltimo ἀκροκέρεια, *cornua*. Suspendebantur autem ita, vt extra malum, versus proram prominerent. Quare Plinius de piscatore Africo lib. XVI. cap. 38. *Præpostero more intra malos vela suspendit.* Iam, quo facilius antenna cum velis eleuaretur, malum ligna quædam orbicularia, pomorum instar circumdata habebat. Isidorus: *Malus dictus, quia quasi quibusdam malleolis* (lego, *maleolis*, & malorum vel pomorum similitudines, quas referebant, interpretor) *ligneis cingitur, quorum volubilitate vela facilius eleuantur.* Sequitur *malus*, in quo vela cum antennis suspenduntur. Græce est ἱστός. Hunc vnicum antiqui habuere, in medio nauis collocatum. docet Aristoteles in VI. Quæst. Mach. cap. 2. *Nauis construitur ex circuli hypothesibus, ita nimirum vt malus sit semidiameter, qui exsurgat ex ipso nauis centro.* Et Dionysius Alexandrinus apud Eusebium in Præparat. lib. XIII. cap. 24. *Dum nauis compingitur*, οὐκ ὁ κατὰ μέσην ἑαυτὸν ἱστὸς ὤρθωσε, *malus non se ipsum e medio nauis erigit.* Et quia in medio erigebatur, foramen cui inserebatur, μεσόδμη Græce dictum est. Schol. Homeri ad Odyss. B. Μεσόδμη ἡ ὀπὴ, δι' ἧς ὁ ἱστὸς ἐνείρεται, παρὰ τὸ ἐν μέσῳ τῆς νηὸς δεδοκεῖσθαι. At Apollonii interpres hanc eandem facit cum ἱστοδόκη. Sed erroris conuinci potest, etiam ex Poeta ipso, qui de μεσόδμη ita:

> —— μέγαν ἱστὸν ἐνέστησαν μεσόδμῃ,
> Δῆσαν δὲ προτόνοισι ἐπανασσάμενοι ἑκάτερθεν.

Malus hic erigitur, & μεσόδμῃ insertus, rudentibus firmatur. At de ἱστοδόκῃ contra, Homerus Iliad. A.

> Ἱστία μὲν στείλαντο θέσαν δ' ἐν νηῒ μελαίνῃ
> Ἱστὸν δ' ἱστοδόκῃ πέλασαν προτόνοισιν ὑφέντες.

Hic inclinatur malus, atque ponitur. Ita enim fiebat in exscensione cum appulsum esset ad littus, quod poeta hic describit. Lucanus lib. III. v. 45.

> *Et posito remis petierunt littora malo.*

Fuit ergo ἱστοδόκη ille locus, quem *casteriam* Latini appellarunt. Nonius Marcellus. *Casteria locus, vbi cum nauigatio conquiescit, remi & gubernacula conquiescunt.* Plautus Asinar. *Quin pol si reposui remum, sola ego in casteria.* Sane apud Suidam ἱστοδόκη, ἡ ὑποδεχομένη τὸν ἱστόν. hoc est, *theca quæ malum recipit.* Eustathius ξύλον interpretatur, κατὰ πρύμναν ἐξέχον, καθ' οὗ κλίνεται ὁ ἱστός. *lignum in puppi, cui inclinatur*

clinatur malus. Μεσόδμη vero, *modius* Latine. Quæ ipsa vox sicut Græca, dicta videtur quasi medius, a medio. Cum & modus sit a medio, id est eo, quod cum præscribat virtus, verum modum in se continet. Isidorus: *Modius est, cui arbor insistit, ob similitudinem mensuralis vasis dictus.* Porro partes mali, quem & *arborem* vocare solent; prima πτέρνα, quæ foramini, vel modio inseritur. secunda λινὰς, vel vt habet Athenæus, λινὸς, circa quam velum suspenditur. dicitur & τράχηλον. Summa, ἠλακάτη vel θωράκιον. & ea est, in qua dolon. nonnunquam & καρχήσιον vocatur. Retinet hæc nomina Macrobius in Saturnalibus. *Asclepiades*, inquit, lib. X. *vir inter Græcos apprime doctus ac diligens, carchesia a nauali re dicta existimat. Ait enim, naualis mali partem inferiorem pternam vocari. At circa mediam ferme partem,* τράχηλον *dici. Summam vero partem carchesium nominari. & inde diffundi in vtrumque veli latus ea, quæ cornua vocantur.* Carchesii etiam Apulejus mentionem fecit in Asino. *Malus*, inquit, *insurgit, pinus rotunda, splendore sublimis, insignis, carchesio conspicua.* Versatilia fuisse ista in summo carchesia obseruamus ex Vitruuio, vnde non tam partem mali, quam aliud quoddam instrumentum in ipsius summitate fuisse arbitramur, simile fortasse corbibus nostris, quas in ea parte nautæ collocare solent, & exinde procul in mare conspiciunt, nauesque aduentantes obseruant. Galenus τὸ ἐπ' ἄκρῳ τῷ ἱστῷ τῷ ἔχοντι τροχηλίαν exponit. Pollux ita habet: Ορθίαξ τὸ κάτω τοῦ ἱστοῦ καλεῖται, ὡς τὸ ἄνω καρχήσιον. Eustathius Od. T. τὰ ἄκρα τῶν ἱστῶν καρχήσια. Isidorus. *Carchesia, sunt in cacumine arboris.* Sed quid Scholiasti Apollonii faciamus, qui quartam adhuc mali partem nominat ex Eratostene? Μέρη ait, ἱστοῦ. πτέρνη, θωράκιον, ἠλακάτη, καρχήσιον, κεραία, ἴκρίον. An & in malo ἴκρια habuere? hoc est, alia quædam ligna, supra carchesium erecta, velut paruas arbores, vt hodie in nauibus quandoque fieri videmus? an potius cornua quædam in ea parte denotant, qualia & in nostris sunt? Ignoro enim, annon Flacci versum huc referre debeam, qui ita habet lib. VIII. Arg.

Vltimaque agnoscunt Argoi cornua mali.

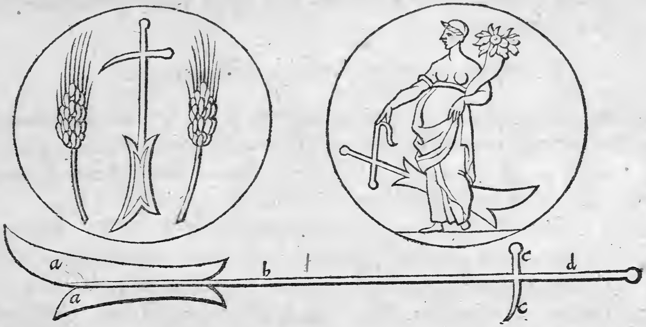
Venio ad funes, quos hæc omnia requirunt. Nam funibus malum erigitur, funibus religatur antenna, funibus subducuntur vela, funibus explicantur. Est autem valde intricata eorum expositio, cum ne veteres quidem ipsi in omnium nominibus conueniant. Sequemur ergo id, in quod pars maxima consentit. Quibus antenna sustollitur vel demittitur cum velis, *rudentes* appellantur. Hieronym. aduers. Iovin. I. *Rudentibus vela sustollam.* Ita Seneca in Agamemnone, Horatius, & alii. Vegetio sunt funes *chalatorii* a Græco χαλᾶν, quod est demittere, vt alibi monstratum. Errant Turnebus & Steuuechius, quando pro opiferis accipiunt. At Græci ἐπιτόνους nominant. Nisi potius ἐπίτονος is funis, quo circa medium religatur. Suidas. ἐπίτονος ὁ δεσμευόν ἱμὰς

πρὸς τὸ ἴσον τὸ κέρας. *epitomus, lorum quo antenna religatur ad malum.* Iam funis, quo antenna ex vtroque cornu religatur ad malum, *Ceruchus* dicitur & *anchonis*. Meminere Glossæ Isidori, & Marcellus. Sed apud hunc postremum aliqui *anquinas* legunt. Lucanus

Transtraq; nautarum, summiq; arsere ceruchi.

Homerus καλώνας appellauit, quemadmodum & Latini aliqui *rudentes*. At quibus vel laxatur, vel intenditur antenna, *hyperæ* dicuntur. Suidas: ὑπέρα, τὸ τοῦ κέρατος τοῦ ἱστοῦ σχοίνιον, ᾧ ἀνίεται, ἢ διαβιβάζεται. *hypera antennæ in malo funis, quo intenditur aut laxatur.* Scholiastes Homeri τοὺς ἐκ τοῦ ἄκρου τῆς ὀθόνης ἐξημμένους κάλους interpretatur. Latinis sunt *opiferæ*, si Isidoro credimus lib. XIX. *Opifera, funes qua cornibus antenna dextra sinistraq; tenduntur retrouerso.* Velum quoque ipsum suos proprios habebat funes in vtroque angulo, quos Latini *pedes*, Græci πόδας nuncupant. Testes sunt Virgilius, Ouidius, & alii quamplurimi. Aristophanis interpres ita: πόδας καλοῦσιν οἱ ναῦται τοὺς παρ' ἑκάτερα τὰ μέρη κάλους ἐκδεδεμένους τῆς ὀθόνης. Sequuntur Scholia Homeri, Apollonii, atque aliorum. Cæterum ii, quibus malus vel erigitur, vel demittitur, *mesuriæ*, vt docet Apollonii interpres; quibus ex vtroque latere firmatur, *protones*. Et hi quidem vt Homeri Scholiastes tradit, per machinulam seu trochleam trajiciebantur, quam in summo capite habebat malus, prope carchesium. Sunt qui, *charchesium* ipsum pro ea rotula accipiunt. sed perperam, si rem propius examinamus. Vitruuius *Antarios* funes nominauit, lib. X. cap. 3. a verbo ἀνταίρειν, vt vult Baldus, id est *attollere*, quod tamen magis ad ad mesurias pertinere videtur. Fiebant porro hi funes olim e loris pellibusque, postea e lino, cannabe, sparto, junco, palmæ foliis, philira, imò ex arborum corticibus, cerasi cumprimis, tiliæ, vitis, aceris, & carpini. Iauæ incolæ e viminibus etiam hodie ducunt. Apud eosdem *Palma arbor est, ex cujus nucum exteriori cortice rudentes faciunt.* Pontanus. Hist. Amst. II. cap. 24. Βύβλινα ὅπλα memorat Homerus, qualia sunt & Prasinæ gentis apud Plinium in sexto. cap. 22. Restant illa instrumenta, quæ ad totam nauigationem pertinebant. Qualia sunt gubernacula, anchoræ, conti, & similia. *Gubernacula*, πηδάλια a Græcis dicta, remi longiores sunt, ad puppim religati, quibus cursum nauis moderamur. Silio lib. XIV, *plectra* dicuntur. Horum partes apud Græcos his nominibus significantur. οἴαξ, φθεὶρ ἢ ῥίζα ἢ ὑπόζωμα, πτερύγιον, αὐχήν. Οἴαξ illud est, quod Latini *clauum* nominant. Isidorus. *clauus est, quo regitur gubernaculum.* φθεὶρ, pertica est gubernaculi, πτερύγιον, vtræque ejus latitudines, velut alæ, quas Latini *pinnas* appellarunt. Nonius in Bipennis: *Nonnulli gubernaculorum partes tenuiores ad hanc similitudinem* (bipennis scilicet) *pinnas vocant eleganter.* Αὐχὴν, pars reliqua. Vitruuius *ansam* gubernaculi

vocauit. Effigies gubernaculorum apud priscos hæc fuit, vti eam exhibet Gorlæus in Dactyliotheca sua onychi incisam, & sardæ.

a.*pinnæ.* b.*rhiza.* c.*clauus.* d.*ansa:*

Habuerunt autem apud priscos quædam naues vnum, pleræque duo, aliquæ tria etiam, & quatuor gubernacula. Vnum minimæ habuere, paulo majores, duo. Heliodorus lib. 5. Eth. cap. 15. τῶν πηδαλίων θάτερον ἀποβαλόντες. *alterum gubernaculorum amittunt.* θάτερον, inquit, vnde duo habuisse apparet. Itaque & Carthaginenses duos rectores singulis nauibus præficiebant, inconueniens esse dictitantes, δύο μὲν πηδάλια ἔχειν, τὸν δὲ λυσιτελέστατον τοῖς ἐμπλέουσι καὶ τὴν ἀρχὴν ἔχοντα τῆς νεὼς ἔρημον εἶναι καὶ μόνον διαδόχου καὶ κοινωνοῦ. Ælianus lib. IX. Var. cap. 40. Petronius: *Nunc per puppim, per ipsa gubernacula dilabendum est.* Et alio loco: *Non arbor erat relicta, non gubernacula, aut funis.* Gubernacula vbique ait, vt plura habuisse intelligas. Sic Apulejus est intelligendus, quando ait lib. II. de Asino. *Nauis ipsa qua vehebamur, variis turbinibus procellarum quassata vtroque regimine amisso, ægre ad ulterioris ripæ marginem detrusa, præcipitio demersa est.* Non vt accepit Beroaldus, qui *vtrumque regimen, velum cum gubernaculo* interpretatus est. Quemadmodum & Beza male *Lucam* scripsit *figura vsum,* quando Act. XXVII. ita ait: ἀνέντες τὰς ζευκτηρίας τῶν πηδαλίων. Nam de his ipsis duobus gubernaculis illic sermo est. Quid? quod Argo nauis imaginibus probetur, quarum nulla est, quæ non duo gubernacula exhibeat. Et stellæ ipsæ non in vno tantum, sed duobus gubernaculis numerantur. Tria gubernacula quædam gentes Indiæ habere solent. Quatuor in ista Philopatoris fuere. Athenæus lib. V. At qua in parte ista gubernacula fuerint, non satis constat. Quæ vno regebantur, id in medio puppis videntur habuisse. Quæ vero duobus, in lateribus, non multum a medio. Docent prisca monumenta, & imprimis Oppianus lib. I. de piscat.

Τοίχους

Τοίχους δ' ἀμφοτέρωθεν περὶ δὲ πρυμναῖα χαλινὰ

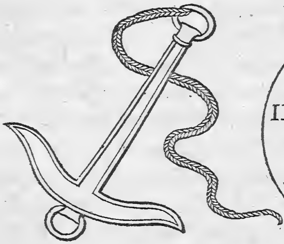
Οἰήκων. Inueniuntur, quæ non in puppi tantum, sed & prora habuere. Vt Suionum apud Tacitum Ger. XLIV. Meminit & lib. II. Anal. cap. 6. *Properantur plures appositis vtrinque gubernaculis, converso vt repente remigio hinc vel illinc appellerent.* Meminit & Suidas voce δίκροτα. τινὰ δὲ, inquit, καὶ ἐκ τῆς πρύμνης, καὶ ἐκ τῆς πρώρας ἑκατέρωθεν πηδαλίοις ἤσκηντο, ὅπως αὐτοί τε μὴ μεταστρεφόμενοι καὶ ἐπιπλέωσι, καὶ ἀναχωρῶσι, καὶ τοὺς ἐναντίους ἐν τῷ παράπλῳ καὶ ἀπόπλῳ αὐτῶν σφάλλωσιν. *Sunt & quædam, quæ binis gubernaculis a prora & puppi instructæ sunt, vt non conuersi & in hostes nauibus ferrentur, & recederent, & eos tam progressu, quam recessu fallerent.* quibus verbis & vsus hujus rei indicatur. Quia tamen gubernacula proprie ad puppim pertinebant, ideo credo eundem Suidam naues istiusmodi ἀμφιπρύμνας appellasse, quasi quæ nullas proras, duas puppes tantum haberent. Ἀμφιπρύμνης, inquit, εἶδος πλοίων. Adddit postea locum veteris cujusdam. ἔμπαλιν διελθεῖν παρεσκεύαστο τὸν Ἴστρον ἐν ταῖς ἀμφιπρύμναις τῶν νεῶν. In Danubio vsurpatas ait fuisse. Vidimus & nos in Rheno, supra Basileam, quæ nullis remis, ipso tantum fluminis rapidissimi impetu agebantur, de cetero tria in prora, tria in puppi haberent gubernacula. Ex istis autem duobus gubernaculis mouebant modo hoc, modo illud, prout in hanc aut istam partem erat nauigandum. Ita intelligo verba Theodoreti in Orat. II. de prouidentia, quando ait: καὶ τὸν κυβερνήτην ὁρῶν κινοῦντα, νῦν μὲν τὸ δεξιὸν φέροντα, νῦν δὲ τὸ εὐώνυμον μεταφέροντα. Interpres non ad gubernacula, sed nauigium retulit. Ita enim reddidit: *cernens gubernatorem quidem clauum tenere, & gubernacula prout opus est mouere, & nunc quidem in dextrum, nunc vero in sinistrum latus declinare.* sed aliam fuisse mentem Sancti Patris existimo. *Anchora* jam sequitur, ἄγκυρα Græce. Est id instrumentum, quo nauis sistitur. Tyrrheni primum inuenerunt, teste Plinio lib. VII. cap. vlt. At Pausanias in Attic. id Midæ tribuit, Gordii filio. Ἄγκυρα δὲ, inquit, ἣν ὁ Μίδας ἀνεῦρεν, ἣν ἔτι καὶ ἐς ἐμὲ ἐν ἱερῷ Διός: *Anchora, quam Midas inuenit, est etiam nunc in templo Iouis.* Sed nimirum nec materiæ ejusdem, neque formæ semper fuit apud veteres, vt proinde hic illam, iste aliam inuenisse potuerit. Antiquissimæ e lapide fabrefactæ erant, vt ostendit Apollonius in Argonauticis. Hinc Arrianus in Periplo Ponti Euxini. ἐνταῦθα καὶ ἡ ἄγκυρα δείκνυται τῆς Ἀργοῦς, καὶ ἡ μὲν σιδηρᾶ, οὐκ ἔδοξέ μοι εἶναι παλαιά. καί τοι τὸ μέγεθος οὐκ κατὰ τὰς νῦν ἀγκύρας ἐστὶν, καὶ τὸ σχῆμα ἀμηγέπη ἐξηλλαγμένη. Ἀλλὰ νεωτέρα μοι ἐφάνη εἶναι τοῦ χρόνου. Λιθίνης δὲ ἄλλης θραύσματα εἰκάσαι ἐκεῖνα εἶναι τὰ λείψανα τῆς ἀγκύρας τῆς Ἀργοῦς. *Ibidem* (in templo Deæ Phasianæ) *ancora nauis Argus ostenditur. quæ quum sit ferrea, mihi parum visa est antiqua, licet magnitudine pariter, & forma nonnihil ab anchoris nostrorum temporum differat, tamen videtur esse recentior. at alterius lapideæ anchoræ*

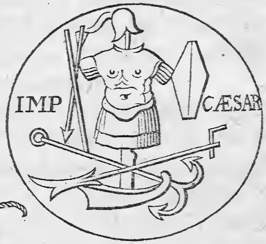
fragmenta peruetusta ibi visuntur, quæ quidem verisimilius est antiquissimæ illius anchoræ Argonauticæ reliquias esse. Et tales seruant hodie in Calecuth. Ludouicus Romanus Patricius lib. X. cap. 12. *Ancoras jaciunt marmoreas, longas octonos palmos, ac quaquauersum binos, eas gemino fune appensas æquori induunt.* Postea fecerunt e ligno. Ex quo etiam hodie Iaponenses facere dicuntur. Meminit Athenæus in naue Philopatoris. Αγκύραι ἦ ἦσαν, ξύλιναι μὲν τέτ]αρες, σιδηραῖ δ' ὀκ]ώ. *Anchoras habebat ligneas quatuor, ferreas autem octo.* Sed hæ anchoræ acuminatæ fuisse non videntur, verum in capitibus affusum habuisse plumbum, cujus pondere nauis sistebatur. Disco ex Diodori libr. V. Antiq. Ibi enim Phænices cum in Siciliam argentum emptum nauigassent, quæstus cupiditate, cum nauibus onustis cernerent argentum adhuc superesse, amouisse ab anchoris plumbum, argentumque ejus loco substituisse dicuntur. Et hoc credo est, quod Donatus *pondera anchorarum* vocat, & *retinaculis* opponit. *Illic*, ait ad Poetæ I. *naues nec retinaculis tenentur, nec ponderibus anchorarum.* Plinius libr. XXXII. cap. 1. *cogit stare nauigia, quod non vincula vlla, non anchoræ, pondere irreuocabili jactæ.* Pertinent ad hoc anchorarum genus corbes illæ, ad sistendas naues lapidibus refertæ, quarum mentio fit a Iosepho & Eunapio, cujus posterioris verba habet Suidas, voce Ζεῦγμα. Describit quoque Arrianus lib. X. Exped. Alex. *Crates*, inquit, *vimineas in pyramidum modum contextas, & selectis ad id saxis oppletas ad proras singularum nauium demittunt.* quorum loco saccis quoque, arena refertis vtebantur. Obseruandum autem vsum harum non fuisse, nisi vel in aliarum defectu, vel in locis arenosis, vbi aliæ obhærere nequibant. Hinc Iphicrates, cum in locum ἀλιμένον cum classe sua venisset, nec inueniret quo pacto naues sisteret, trierarchis suis pręcepit, *vt quilibet saccos arena repletos demitteret in aquam*, atq; ita naues velut anchoris stabiliuit. Et Leo jubet cap. XX. *Quando*, ait, *ad loca arenosa & minime portuosa classem tuam naualis prælii tempore applicaturus es, saccos multos arena complebis, & funibus eos, quot satis esse videbuntur, ex vnaquaq; triremi propendere facias, quasi ferreæ anchoræ essent.* Polyęnus, apud quem in III. exemp, 38 est ista Iphicratis historia, hoc genus anchorarum κεφαλίδας vocat. Obseruat Casaubonus, firmatque loco Hesychii, cujus hæc sunt verba: Κέφαλον μέρος ἐν τῷ πλοίῳ, ἢ κόσμος, ἢ τὰ ἐρείσματα. Vltimo e ferro factæ, sed cum dente non in vtraque, sed vna saltem parte. Et hinc nomen *dentium* apud Poetas obtinent. Græci ἑτεροσόμους hoc genus appellarunt, vti ex Polluce discimus. Deinde Eupalamii ingenium accessit, & bidentem fecit. Plinius lib. VII. cap. vlt. hanc ἀμφίσομον, vel ἀμφίβολον nuncupauerere. Sunt, qui non Eupalamio, sed Anacharsi, Scythico philosopho, inuentum hoc attribuunt, & inter eos ex antiquis Ephorus præcipue. Strab, lib. X. καὶ τὸν Αναχάρσιν ἄνθρωπον σοφὸν καλῶν ὁ Ἔφορος, εὑρέματα αὐτοῦ λέγει, τὴν ἀμφίβολον ἄγκυραν.

Ana-

Anacharsin hominem sapientem vocans Ephorus, ait reperisse anchoram bidentem. Et de tali anchora intelligendus Suidas: quando ait: Ἀνάχαρσις ὁ σκύθης φιλόσοφος εὗρεν ἄγκυραν, ἦν δὲ ἐπὶ Κροίσου. *Anacharsis Scytha Philosopus anchoram inuenit, fuit autem apud Croesum.* Item Laertius. εὗρεν δὲ εἰς τὸν βίον ἄγκυραν. Scholiastes tamen Apollonii lib. I. vers. 1271. Γελοῖος, inquit, Ἔφορος νομίζων πρῶτον Ἀνάχαρσιν τὴν διπλῆν ἄγκυραν εὑρηκέναι. πρεσβύτεροι γὰρ Ἀναχάρσιδος οἱ Ἀργοναῦται. *Ridicule Ephorus putauit Anacharsim primo anchoram cum dente duplici excogitasse. antiquiores enim illo sunt Argonautæ.* Quod an recte faciat, ignoro. Nam & poeta ipse lapideam, non ferream habuisse docet, & aliud ex Arriano supra ostensum est. Habuerunt autem plures anchoras in vnaquaque naui. e quibus vna magnitudine & robore præstantissima, Græce ἱερά, Latine *sacra* vocabatur. Pollux lib. I. ἄγκυρα ἱερά, ᾗ χωρὶς ἀνάγκης οὐ χρῶνται: *Sacra anchora, qua extra necessitatis casum non vtuntur.* Sed figuras anchorarum ecce tales in antiquis nummis & Marmoribus.

Obserua, nullis in transuersum lignis, sicut hodie consueuit, vulgo apud veteres inueniri instructas, siue pictorum incuria, seu, quod magis credo, quoniam in vsu non fuerunt. Extat vnicus apud Goltzium nummus in magna Græcia gentis Bruttiorum, aliusque apud Gorlæum in Ælia familia. quos raritatis causa hic appono. Potest addi nummus apud eundẽ Gorlæum in Petronia familia sextus, & ex Incertis tabulæ quadragesimæ vndecimus. in quibus quid iis simile apparet, *Bolis* sequitur, Græce etiam sic dicta, a jactu, & est instrumentum, cujus ope maris alti-

altitudinem & conditionem terræ subjacentis solent explorare. Glossæ Nou. Testamenti, sæpius laudatæ. *Bolis, est vasculum æneum vel plumbeum cum catena; quod nautæ implent adipe & submittunt in mare, ad explorandum, an loca petrosa, vbi nauis possit stare, an arenosa, quæ nauim perdat. Catapirates* dicitur Lucilio. Isidorus lib. XIX. cap. 4. *Catapirates* (male quidam, *cataprorates* substituunt) *linea cum massa plumbea, qua maris altitudo tentatur.* Desumptum est hoc nomen ex Herodoto, qui sic in Euterpe. πρῶτα μὲν προσπλέων ἔτι, καὶ ἡμέρης δρόμον ἀπέχων ἀπὸ γῆς, κατεὶς καταπειρητηρίην, πηλόν τε ἀνοίσεις, καὶ ἐν ἕνδεκα ὀργυιῇσι ἔσεαι. *Jamprimum quum Ægyptum versus in alto cursum tenens, abes procul ab ea adhuc diurnæ nauigationis spatio, demissa bolide cœnum erues, etiam in aqua vndecim alta passus.* Sunt, qui *lineam* a Plauto dictum arbitrantur, in Mostell. vbi ait; *Non extemplo ostendam meum sensum, lineam mittam.* Effigiem instrumenti hujus habes capite sequenti Aphlasto affixam. Est & *antlia* in nauibus, qua sentina exhauritur. Martialis lib. IX.

Curta laboratas antlia tollit aquas.

Festus *tellonem* dixit, vel *tollenam*, vti habent schedæ Farnesianæ. *Tolleno est genus machinæ, quo trahitur aqua, alteram partem prægrauante pondere.* Lucretio volunt esse (quod tamen huc vix pertinet) *haustrum*, isto versu

Vt fluuios versare rotas, atq; haustra videmus.

Græce ἄντλον & ἀντλίον dicitur. Eustath. Odyss. M. λέγεται καὶ γαῦλος ἡ ἀντλία. ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὸ ἀγγεῖον ᾧ ἀντλεῖται τὸ τοιοῦτον ὕδωρ. ἀντλίων φασὶν ἐκαλεῖτο. Venio ad funes, ad hæc istrumenta necessarios. Ex his primo *anchorarii*, quibus anchora religatur. Liuius lib. XXX. *anchoralia* vocauit. *Pesmata* sunt Græcis. Veneti illorum loco catenas vsurpabant. Cæsar Bell. Gall. *Anchoræ pro funibus, ferreis catenis reuinctæ.* Succedunt *parolcones*, quibus nauis, cum nec velis vti potest, neque remis, ducitur. Polybio in Primo ῥύματα vocantur. Hesychius. ῥῦμα τὸ ἐλαφρὸν καὶ πυκνὸν ὁλκός. *rhyma leuis densusq; est funis*, quo cum conuenit egregie nostrū *riem*, quod alias lorum interpretamur. Hinc apud Latinos *remulcorum* nomen deriuatum videtur. Et patet ex loco ipso qui se ita habet. Ῥύματα δόντες ἐξ αὐτῶν ταῖς τοῦ τρίτου στόλου ναυσὶν ἐρυμούλκουν τὰς ἱππηγοὺς ναῦς. *Post tertiam classem sigillatim ordinatæ erant naues, quibus equi vehebantur: hæ tertiæ classi funes præbebant.* vides Polybium vsurpare verbum ῥυμουλκεῖν, quod profecto ipsum est Latinorum *remulcare*. Ita Strabo lib. V. *Appia fossa noctu maxime nauigatur, vt qui nauim vesperi intrant, mane egressi Appia via pergant.* Ἀλλὰ καὶ μεθ' ἡμέραν ῥυμουλκεῖται δι' ἡμιόνων, *sed interdiu a mulis remulcatur.* Hic remulcare nihil aliud significat, quam fune quodam trahere, illo modo, qui & hodie est vsitatus in Batauia, cum per fossas nauigatur, & apud nos, quando flumine aduerso eundum est. Etiam Varro talem funem intellexit in Marcipore cum ait: *Hic in*

ambiuio

ambiuio nauem conscendimus palustrem, quam nautici equisones per viam conducerent loro. Male in vulgatis pro *loro*, *loco* editur, nulloque sensu. Ausonius Epist. II.

—— celerisq; remulci
culpabam properos aduerso flumine cursus.

de eodem nauigationis genere. De remulco Liuius quoque lib. XXV. cap. 30. *Nauis oneraria cum armamentis remulco quadriremis trahitur.* hoc est, non incedit pro se ipsa, sed clauda & mutila, quadriremi alligata, fune, molli & leni tractu *ad progressum*, vt ait Festus, *mulcetur*. Nam hoc vult, quando remulcum explicat, *cum scaphæ remis nauis magna trahitur.* Isidorus lib. XIX. cap. 4. *Remulcum, funis, quo deligata nauis trahitur vice remi. de quo Valgius:*

Hic mea me longo succedens prora remulco
Lætantem gratis sistit in hospitiis.

Vice remi, ait; nempe in ea naue, quæ trahitur, non & illa, quæ trahit; nisi plane id genus intellexit, cujus ex Varrone mentionem fecimus. Videat ergo Vir doctissimus, quo pacto hastam suam, ferro vncato præfixam defendat. Neque enim ullibi remulcum hoc significare inuenimus. Græce alias ὁλκοὶ vocantur. Etymol. Ὁλκοὶ, σχοινία τινὰ εἰς τὸ ἕλκειν ἐπιτήδεια. Item σπεῖραι. Scholia Homeri Od. Σ. σπεῖραι οἱ μεγάλοι κάλοι, παρὰ τὸ σπείραι, δι' ὧν ἕλκονται αἱ νῆες. Vtitur hac voce etiam Pacuuius, citante Festo, hoc in versu.

Quid cessatis socii ejicere spiras sparteas,

Spiræ, ait, Isidorus, *funes sunt, quibus in tempestatibus vtuntur, quas nautici suo more curcubas vocant.* At quibus naues religantur ad terram, *retinacula* Latine, Græce ἀπόγεια, vel ἐπίγεια, item πείσματα & πρυμνήσια nominantur. autor Pollux. Athenæus lib. XV. Λυσαμένους δ' αὐτοὺς τὰ πρυμνήσια, καὶ τὰς ἀγκύρας ἀνελομένους εἰρεσίᾳ τε πάσῃ χρωμένους ἀπαίρειν οὐ δύνασθαι. Perperam interpres: *Solutis rudentibus anchorisq; sublatis remorum summo conatu abire non potuerunt.* Debuisset, *retinaculis solutis*, scripsisse. Glossæ. ἀπόγειον σχοινίον. *retinaculum.* Vel *solutis oris*: Liuius lib. XXXII. *Vixdum omnes conscenderant, cum alii resoluunt oras, aut anchoram vellunt.* Religebatur autem hic funis antiquitus ad lapidem, annuli specie perforatum, vnde quoque eum Græci δακτύλιον appellauere. Pollux lib. X. cap. 30. Postea anchoris vtebantur, vel etiam palo, qui a Festo *tonsilla* dicitur. Est & *tormentum* funis nauticus ex mente Isidori, *qui a prora ad puppim extenditur, quo nauis magis constringatur.* Vsus ejus maxime in tempestatibus, cum tabulæ dehiscunt, illo enim coarctantur. Hinc Horat. I. Carm. od. 24.

Nonne vides vt —— sine funibus
Vix durare carinæ
Possint imperiosius
Æquor ——

Idem Lucas voluit in Actis, vbi ait: ἣν ἄραντες, βοηθείαις ἐχρῶντο, ὑποζωννύντες τὸ πλοῖον. *qua sublata adjutoriis vtebantur, accingentes nauem.* Arabs hæc euidentius, vt ex versione ejus, a Iunio facta, intelligimus. Sic autem reddit: *Quam* (scapham) *vbi prehendissemus, fecimus adjumentum naui, & succinximus eam.* Obseruavimus alias hanc rem expressam in pictura veteri, quam exhibet Bosius in Roma Subterranea, vbi Ionæ Prophetæ historia depicta est ex sarcophago. Transeo ad *contos*. Hos Nonius *hastas longiores & robustiores* interpretatur. Sunt autem perticæ, quarum ope saxis aut vadis inhærentem nauim solent protrudere. Virgilius lib. V. Æn.

> *Concussæ cautes, & acuto in murice remi*
> *Obnixi crepuere, illisaq; prora pependit.*
> *Consurgunt nautæ, & magno clamore morantur.*
> *Ferratosq; sudes, & acuta cuspide contos*
> *Expediunt* ——

Patet ex his verbis, cuspidatos atque præferratos fuisse. Donatus; *contus est pertica oblonga, in capite ferrum habens, qua nautæ ad exploranda loca nauibus opportuna vtuntur.* Nota alium contorum vsum, quem & Festus clarius sic explicat. *Percunctatio pro interrogatione dicta videtur ex vsu nautico, quia conto pertentant cognoscuntq; nauigantes aquæ altitudinem.* Sophocles πλῆτρα nominat has perticas, vt a Polluce refertur. Vulgo sunt κοντοί. Vnde nomen κοντωτῶν, quod id genus nauium, quod solis contis protruditur. Meminit illius præter alios plures, etiam Diodorus lib. XX. & XIV. Autori veterum glossarum Arabico-lat. apud Vulcanium, sunt *trudes*. *Trudes*, ait, *conti, a trudendo: fustes ferrati.* Nimirum & protrudi ope ipsorum naues solent, & si quæ veniunt aduersæ, ne impetu damnum inferant, propelli. Non omittenda est *saburra*, quæ & ipsa ad naues pertinet. Vilior harena est, pondere suo naues firmans, & ad rectam mensuram onerans. Græcis, ἀσφάλισμα πλοίου, sicut est in Glossis, ab ἀσφαλίζεσθαι, munire, tutari, quia ponderis æqualitate, firmum, ac tutum facit nauigium. Dicitur & ἕρμα, θεμέλιος, vel ἔρεισμα. Locus ejus in carina. Pomp. Sabin. *Ventres nauigiorum saburra, id est harena replentur.* An & *pontes* addere debemus, quibus in ascensu descensuque vtebantur? Græci ἀποβάθρας, item ἐπιβάθρας vocant. Quod cum ignoraret Diodori interpres, perperam *foros* explicauit. Verba Diodori hæc sunt: ὁ Βρασίδας ἐπιβὰς ἐπὶ τὴν τῆς νεὼς ἐπιβάθραν ἐκ ταύτης ἠμύνατο τὸ πλῆθος ἐπ' αὐτὸν συνδραμόντων. hæc interpres ita: *Brasidas fixos in foris pedes habens, inde hostium in se incursantium agmen propulsat.* Male. *pontem* reddere debuisset. Sic enim Thucydides eandem rem describens lib. IV. καὶ ἑαυτοῦ κυβερνήτην ἀναγκάσας ὀκεῖλαι τὴν ναῦν, ἐχώρει ἐπὶ τὴν ἀποβάθραν, καὶ πειρώμενος ἀποβαίνειν ἀνεκόπη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Scholiastes: ἀπο-

ἀποβάθρα καλεῖται γέφυρα, δι' ἧς ἐκ τῆς γῆς εἰς τὰς ναῦς εἰσερχόμεθα καὶ ἀναβαίνομεν, καὶ ἐκ τῶν νεῶν ἐπὶ τὴν γῆν ἐξερχόμεθα καὶ ἀποβαίνομεν. *Apobathra dicitur pons, per quem ex terra aſcendimus in naues, & ex iis rurſum deſcendimus in terram.* Plutarchus in Pompejo, & ex illo Zonaras Tom.II. κλίμακας vocauere. Hirtius, *ſcalas*. lib. de bell. Alex.: *qui in nauibus longis remanſerant, ſcalas rapere, nauesq́ a terra repellere properabant.* Reperio & διφθέρας inter inſtrumenta nauium apud Pollucem. Eæ nihil aliud fuere, quam pelles, quibus inſtrumenta nauium, & arma contegebant, ne ab aqua fluctibusque madefacta corrumperentur. Ecclogæ Baſil.lib.LIII.lib.34. ἐὰν πλοῖον ὀθόνην ἢ ἐσθῆτα κομίζῃ, ὁ ναύκληρος διφθέρας καλὰς παρέχετω, ἵνα μὴ ὑπὸ χειμῶνος τῇ ἐπικλάσει τῶν κυμάτων τὰ φορτία ἀδικηθῇ. verba ſunt ex lege Rhodia: *Si nauis lintea vehat, aut veſtes, exercitor bonas pelles præbeat, ne merces a tempeſtate fluctibusue corrumpantur.* Latini *Segeſtra* vocarunt. Gloſſæ Benedicti, titulo περὶ ναυτιλίας. *Segeſtrum*, διφθέρα. Aliud Cyrilli Gloſſarium: διφθέρα πλοίου. *Segeſtrum.* Lexicon Philoxeni. *Segeſtrum:* στέγαστρον, τετράδερμον. Recte hic Vulcanius. τετράδερμον. *vetus pellis.* talis enim ad hos vſus dubio procul fuit. Nam & *Stragula*, quibus lecticas inuoluebant, teſte Nonio, *Segeſtria* appellabantur.

CAPUT VI.

De ornamentis Nauium.

Pictura nauium qualis. E quibus coloribus. Plinius emendatus. Vriculum, ſtylus vſtorius, cauterium. colores vſti. ἀκρόνια, κορωνίδες, *corymbæ. Acroſtolia. Apollonii interpres explicatus, contra virum eruditum. Aphlaſta. Apluſtria, Interp. Appiani notatus. locus ipſorum. Viri docti de eo opinio rejecta.* στυλὶς, ταινία. *Cheniſcus. proræ auratæ. roſtra aurea, gemmisq́ decorata. aurea acroſtolia. vela purpurea, cærulea, verſicoloria, litteris inſcripta. remi argentati.*

Quo naues militares ſpecioſiores eſſent, non armis modo ad terrorem, ſed & aliis rebus ad majeſtatem quandam venerationemque decorare veteres conſueuerunt. Teſtis eſt Plutarchus, quando ait in Themiſtocle: ὑπὸ τῶν ἔργων διδαχθέντες ὡς οὔτε πλήθη νεῶν, οὔτε κόσμοι καὶ λαμπρότητες ἐπισήμων ἔχουσι τι δεινόν. *Re ipſa edocti ſunt, neq́ ſpeciem vel ſplendorem inſignium, neq́ multitudinem nauium aliquid contra viros fortes poſſe.* Oſtendit enim, licet hæc virorum militarium animos non infirment, vulgo tamen, imperitioribusque ſpectaculo eſſe, ipſorumque mentibus arcanum aliquem injicere terrorem. Primum autem juxta & antiquiſſimum pictura eſt. Solebant enim priſci Trojanis etiam temporibus proras nauium depingere. Homerus Odyſſ. I.

οὐ γὰρ Κυκλώπεσσι νέες πάρα μιλτοπάρῃοι.

Neq; enim Cyclopibus ad manus sunt naues miniatæ. Scholiastes notat, μιλτοπαρήους dici, quod μίλτῳ pictas haberent τὰς παρήας, τουτέστι τὰς πρώρας. Hinc proras tantum sic depictas dixi. Nam & Iliad. B. μιλτοπάρηοι, ait, λέγουσι, αἱ μίλτῳ τὰς πρώρας ἔχουσι βεβαμένας. Meminit & Plinius picturæ hujus velut antiquissimæ. lib. XXXIII. cap. 7. vbi de rubrica. *Auctoritatem colori fuisse non miror. Iam enim Trojanis temporibus rubrica in honore erat Homero teste, qui naues ea commendat.* Herodotus in Thalia. τὸ παλαιὸν ἅπασαι νῆες ἦσαν μιλτηλεφέες. *Veterum naues omnes rubricatæ erant.* Fuit ergo hæc pictura e rubrica, quam μίλτον Græci, *minium* Latini, Plinio teste, appellant. Sunt qui cinnabarim arbitrantur. Homeri scholiastes πηλὸν ῥουσιώδην nominat, hoc est, *terram rufam*, quem Sinopidem nonnulli explicant. Volaterranus lib. XXVI. ἐρυθρὰν a Græcis dictam ait, aliamque a cinnabari, mediam inter species Sinopidis fuisse existimat. Non autem rubro tantum, sed & κυανῷ, hoc est *fluctibus simili* colore ad hoc vtebantur. Quo coloris genere, quas Homerus κυανωπρωρήας nominat, fuerunt pictæ. Nam Scholiastes ita Κυανῷ πρώραν κεχρησμένας, hoc est eas, *quæ marino colore depictas habuerunt proras*, interpretatus est. Et hoc sensu quoque Aristophanes κυανεμβόλους dixit, in Equitibus. Sunt enim κυανέμβολοι, vt interpres refert, αἱ τοὺς ἐμβόλους ἔχουσι κυανῷ βεβαμμένους. *quæ picta habent rostra cæruleo.* Ouidius lib. XIV. Metam. fab. 12.

——Antennæ brachia fiunt,
cærulus, vt fuerat, colos est——

Postea hic colos in exploratoriis præcipue retentus est. Vegetius lib. IV. cap. 37. *Ne exploratoriæ naues candore prodantur, colore veneto, qui maris est fluctibus similis, cera, qua vngere solent naues, inficitur.* Discimus ex hoc loco, quid voluerit Appianus lib. V. bell. Ciu. cum ait: ὁ μὲν Καῖσαρ ἐς μὲν Στρογγύλην ἥ τῶν πέντε νησῶν ἐστὶ τῶν Αἰόλου, παντὶ τῷ στόλῳ διέπλευσαν ἐξ Ἱππωνείου, προερευνωμένοις αὐτῷ τῆς θαλάσσης. Hic enim αἱ τῆς θαλάσσης, non aliæ naues, quam *exploratoriæ marino colore pictæ.* Obseruauit interpres, ac proinde locum sic exposuit: *Cæsar in Strongilen, quæ vna est Æolidum e Hippone cum tota classe trajecit, præmissis exploratoriis Liburnicis.* Habebant & tertium colorem, candidum. Sic enim Plinius allato loco. *Est & colos tertius e candidis cerussæ, cujus rationem in plumbi metallis diximus. Fuit & terra per se in Theodoti fundo inuenta Smyrnæ, qua veteres ad nauium picturas vtebantur. nunc omnis ex plumbo & aceto fit.* Meminit & Vitruuius picturæ hujus lib. VII. cap. 7. Quarta quoque ratio accedit, quam *encaustum* siue κηρογραφίαν appellarunt. Plinius lib. XXXV. cap. 11. *Tertium genus* (encaustices) *accessit, resolutis igni ceris peniculo vtendi, quæ pictura in nauibus nec sole, nec sale ventisque corrumpitur.* Vitruuius hoc genus amplius describit, in hæc verba: *Si quis subtilior fuerit, & voluerit expolitionem*

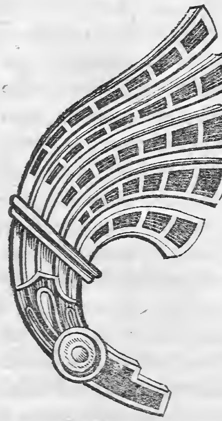
vel quis alius Arati Scholiastes. τὸ τῆς πρύμνης ἐπικαμπές. Glossæ veteres. *Aplustria.* πτερὸν πλοίου. Itaque Rutilius in Itinerario:

Inconcussa vehit tranquillus aplustria flatus.

Dousa ornamenta hæc in summitate mali collocat apud Ennium, pro suorum magis, quam veterum temporum consuetudine. vt ex præcedentibus satis apparet. A Latinis *aplustria* vocantur. ita enim Glossæ veteres jam modo, & Rutilius vocarunt. Interpres Juuenalis, quem Cornutum vulgo arbitrantur *Aplustre, tabulatum ad decorandum superficiem nauis adpositum, alii dicunt rostra nauis, ornamentum puppis.* Recte *tabulatum* vocat, nam ex tabulis erat confectum, itaque & iis pugnabatur. Lucanus lib.III. vers.671.

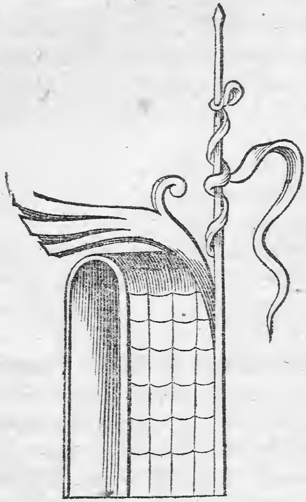
Inuenit arma furor, remum contorsit in hostem
Alter: at hi totum validis aplustre lacertis,
Auulsasque rotant excusso remige sedes.

Quanquam non puppis tantum, sed & proræ ornamenta hoc nomine apud Latinos veniant. Nam & Festus in commune ait: *Aplustria, nauium sunt ornamenta, quæ quia erant amplius, quam essent necessaria vsu, etiam amplustria dicebantur.* Et quod interpres antea laudatus etiam rostra nauium sic appellari dixit, id ad proram pertinet. Male igitur interpres Appiani lib. de bell. Mith. *armamenta* reddidit hoc loco. ἀκροστόλια πολλὰ καὶ σκύλα εἰς τὸν λιμένα φέροντες ἐπανελθεῖν. nisi forte *ornamenta* scripserit, eamque vocem negligentior typographus corrupit. Cæterum & harum cernitur effigies in antiquis monumentis, isthac forma.

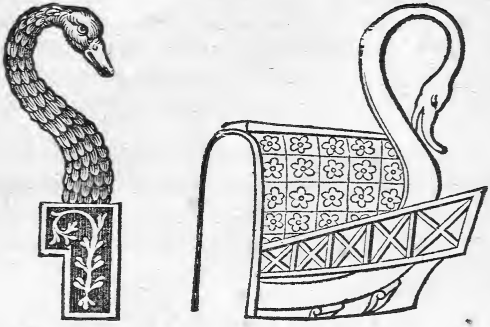

Quartum ornamentum baculus erectus fuit, in aplustri, e cujus medio fasciæ suspensæ erant, tæniaque versicoloria, quæ per aera ludebant. Pollux ἀφλάστῳ ἐντὸς ὀρθὸν ξύλον πέπηγεν, ὃ καλοῦσι στηλίδα, οὗ ἐκ μέσου κρεμάμενον ῥάκος, ταινία ὀνομάζεται. *Inter aphlasta vel aplustria rectum infixum est lignum, quod stelida vocant, e cujus medio cingulum dependens, fascia appellatur.* Eustathius. Ἄφλαστον τὸ ἐπὶ πρύμνης ἀνατεταμένον εἰς ὕψος, ἐκ κανονίων πλατέων ἐπικεκαμμένον, διήκοντος δι' αὐτοῦ πλατέως κανονίου, ὑπηρεισμένου τούτῳ στυλίσκου ὄπισθεν τοῦ κυβερνήτου. κρεμάννυται δὲ ἐκ τῶν κανονίων καὶ τοῦ θρανίου ταινία εἰς παράσημον δηλαδὴ νηός. Erat præcipuus tæniorum hujusmodi vsus, vti ex situ eorum cognosceretur ventos. Hinc apud Ciceronem in Epist ad Att. l.V. ep.12. ἀκρωτηρίων οὖρα, vt recte explicat vir eruditus, Simon Bosius. Nam ἀκρωτήρια, nil aliud, nisi hæc ipsa inter aplustria erecta cingula seu vexilla. Meminit & Plutarchus

Plutarchus in nauibus piraticis, vita Pompei. στυλίσι χρυσαῖς, καὶ παραπετάσμασιν ἁλουργοῖς, ὥσπερ ἐντρυφώντων τῷ κακουργεῖν. &c. *aureis stylidibus, purpureis pluteis, quasi sceleribus gestiebant.* Effigies ipsius extat in hac puppi apud Bayfium, vnà cum aplustri. Quintum ornamentum est, quod *Cheniscus* Græce dicitur. Anserculi effigiem referebat. Lucianus in Nauigio: ἡ πρύμνα μὲν ἐπανέστηκεν ἠρέμα καμπύλη, χρυσοῦν χηνίσκον ἐπικειμένη. *puppis quidem paulatim insurgit inflexa, atq; aureum anserculum superne habet impositum.* Et libr. II. Ἀληθοῦς ἱστορίας. ὁ ἐν τῇ πρύμνῃ χηνίσκος ἄφνω ἐπτερύξατο. *Cheniscus vel anserculus, qui in puppi erat, alas sustulit.* Etymologus ab aliquibus ait poni in prora. Quod fortasse non plane falsum est. Nam & apud Gorlæum in Dactyliotheca video sculptam onychem figura nauis, cujus prora desinit in anserculum. Effigiem ejus forte dabo alibi. Interea ecce verba Etymologi, quibus & caussa ornamenti hujus exponitur. χηνίσκος τὸ τῆς πρώρας μέρος. οὗ ἀπήρτηνται αἱ ἄγκυραι, ὃ καὶ τῆς τρόπιδος ἐστὶν ἀρχή. εἰσὶ δ' οἱ μᾶλλον τὸ τῆς πρύμνης ἔφασαν ἄκρον, πρὸς ὃ ἐπιζεύγνυνται αἱ ἐπωτίδες τῆς νεώς. πλὴν ὁποτέρως ἔχει, χηνίσκος ἐλέγετο, ὅτι χηνὸς κεφαλὴν μορφοῦντες οἱ ναυπηγοὶ, ἐπίθουν τῷ ἄκρῳ, τάχα τὸ πλοῖον εἰς χῆνα ἀπεικάζοντες, ἢ τοῦ εὐοιωνίσου χάριν, ὡς ἀβάπτιστος αὐτοῖς ἡ ναῦς διατελοίη, τρόπον χηνὸς ὑπερνηχομένου τῶν κυμάτων. *Cheniscus proræ pars est, cui aptantur anchoræ, quæ & tropidis est principium. Sunt, qui summitatem puppis potius esse contendunt, ad quam epotides nauis firmantur. Dicitur autem Cheniscus vel anserculus, quia fabri nauium caput anserinum deformant, & in ejus summitate collocare solent, atq; ita nauim anseri quodammodo assimilant. Ominis fortasse caussa, ne nauis submergatur, quemadmodum anseres, qui per fluctus nullo periculo nauigant.* Meminit & Ptolemæus hujus ornamenti, sicut refert Grotius in Arateis. Nam stellam decimam ὑπὸ τοῦ χηνίσκου nauis collocat. Apuleius, qui in multis Lucianum sequitur, de Isidis nauigio: *Puppis intorta chenisco bracteis aureis vestita fulgurabat.* lib. XI. de Asino. Beroaldus, sicut nec alibi satis cautus est, ita & hoc loco *futilem hanc dictionem* appellat, *& illiteratam, dignam* denique, *quæ obelo figatur.* Ejusque loco *ceruchos* substituit. vel cheniscum retinet, & chœnicen, vas quoddam, cui nescio quis in prora locus similis sit, interpretatur.

pretatur. Verum frustra, sicut dixi, quod vel scriptura indicat. Nam cheniscus, ἀπὸ τῆς χοίνικος qui deriuari possit? cum alterum vocali simplici, alterum cum diphtongo scribatur. Manet igitur cheniscus anserculus in puppe, cujus ecce tibi hanc effigiem in priscis monumentis.

Sunt & alia, quæ ornatus causa in nauibus erant, maxime prætoriis, vt *auratæ puppes*, *aurata proræ*. Seneca Agam. v. 422.

> *Aurata primas prora signauit vias,*
> *Aperitque cursus mille quod puppes secent.*

Sic prætoria Cleopatræ apud Plutarchum est χρυσόπρυμνος, vita Antonii. Etiam eæ, quarum vsus fuit in diuinis, isthoc more decoratæ. Discimus ex illa Isidis a Luciano descripta: item alia, qua sacerdotes Hammonem consulturi vehebantur teste Curtio lib. IV. Caligula *gemmatis puppibus* fabricauit, memorante Suetonio: vt Neroni (v. Tac. A. XV. 37.) ignoscendum videatur, quod suas *auro eboreque* distinxerit. Etiam *rostra* harum nauium *ex auro* vel *argento*. Appianus in præfatione sui operis: θαλάμηγά τε χρυσόπρυμνα καὶ χρυσέμβολα ἐς πολέμου πομπὴν, οἷς αὐτοὶ διαπλέοντες ἐπέβαινον οἱ βασιλεῖς. *thalamegi auratis puppibus rostrisque, quos ad ostentationem in bello reges ipsi conscendebant.* Respexit, vt opinor, Seneca ad hanc rem Epist. LXXV, quando ait. *non illa nauis bona est, cui argenteum aut aureum est rostrum, nec cujus tutela ebore cælata est.* Suidas memorat & *aurea acrostolia* in his nauibus: Ἀρριανὸς, inquit, τά τε ἀκροστόλια τῆς βασιλίδος νηὸς χρυσᾶ. Sic & *vela* earum modo *purpurea*, modo aliis aliisque coloribus tincta, modo *litteris inscripta* fuere. Pupureo vsus Alcibiades, testante Athenæo lib. XII. & Cleopatra, Plutarcho memorante in Antonio. Luciani nauigium parasii, & flammei coloris quoddam habuit. Etiam veneto colore picta reperimus, maxime in speculatoriis. Versicoloria duces Alexandri

habuere. ſicut Plinius refert lib. XIX. cap. 1. Et Suetonius de Caligula cap. 73. *Fabricauit etiam Liburnicas verſicoloribus velis.* Scriptum litteris velum fuit Iſidis illud apud Apulejum lib. XII. *Hujus alvei felicis nitens carbaſus lintea votum ingeſtans properabat. Ecce literæ votum inſtaurabant, de noui commeatus proſpera nauigatione.* Credo & Trajani, de quo Suidas ex Arriano. ἐπ' ἄκρȣ τῶν ἱςίων τὸ βασιλικὸν ὄνομα, καὶ ὁσίοις ἄλλοις βασιλεὺς γεραίρεται χρυσῷ ἐγκεχαραγμένα. *In ſummis velis nomen imperatorium, reliquiq; ejus tituli auro intexti erant.* Item velum nauis Panathenaicæ, quod Athenienſes peplum appellabant. Neque litteras modo, ſed & clarorum virorum imagines, deorumque pugnas habuit intextas. Virgilius in Ciri

—— *Palladiæ texuntur in ordine pugnæ.*

Nonnunquam *remi* quoque *argento* vel *auro* inducti. Nonnunquam & funes e lana pretioſa facti, variis coloribus picti. Sicut pro ſe ipſe quiuis obſeruare poteſt. Et exempla extant apud Plutarchum, Athenæum, Maximum, Tyrium Philoſophum, alioſque veteres ſcriptores.

CAPUT VII.

De ornamentis militum ac nautarum, eorumque armis.

Nautæ nudi vel ciliciis veſtiti. Cilicia qualia. Gubernatoris ornatus. Milites cataphractarii & ocreis muniti. Tela habent δόρατα ναυμαχὰ. Liuii locus explicatus. Falx quid & ad quos vſus. Rhodomannus notatus. Aſſer. κεραῖαι & earum vſus. tolleni, ciconiæ. χεὶρ σιδηρᾶ. manicæ. manus ferreæ. a quo excogitatæ. Plinius & alii auctores inter ſe conciliati. Harpagones. Corui. κεράνια. Diſſenſus veterum circa hæc, quantum potuit, ſublatus. coria. ſiphones. ollæ carbonibus refertæ. Ignis Græcus a quo inuentus. Remedia contra ignem. calx, ſerpentes, murices.

Naues hactenus ornauimus: itaq; ad nautas militesque progredimur. In iſtis veſtimenta, in his arma & tela conſideramus. Ac nautæ quidem nudi fere agebant. Victor de vxore Antonii. *In Campania ſedens, amoena littorum obſidebat ad legendos ex nauticis, quia plerumq; nudi agunt, flagitiis aptiores.* Explicat hic locus verba Lampridii de Heliogabalo, cujus ob eandem cauſam ſimilis fuit obſeruatio. Capitolinus de prædicta Antonii vxore: *Conſtat apud Cajetam conditiones ſibi & nauticas, & gladiatorias elegiſſe.* Nempe quoniam vt gladiatores, ita & nautæ nudi in opere verſabantur. Reſpexit huc Virgilius.

Cætera populea velatur fronde juuentus,
Nudatosq; humeros oleo perfuſa niteſcit.

Atque hoc fiebat, cum vt promptius obirent ſua munia, tum maxime vt contra quaſuis

quasuis coeli aerisque injurias corpus obfirmarent. Innuit Seneca lib. de prouid. cap. 4. *Contemptum periculorum assiduitas periclitandi dabit. Sic sunt nauticis corpora ferendo mari dura, agricolis manus tritæ* &c. Quod si quando vestimentis vtebantur, e pilis caprinis confecta habebant, quia hoc genus aptum contra fluctus aquarum, & ventorum impetum. Virgil. III. Georg.

Nec minus interea barbas incanaque menta
Ciniphii tondent hirci, setasque comanteis
Vsum in castrorum, & miseris velamina nautis.

Cossinus apud M. Varronem lib. II. de R. R. *vt fructum ouis e lana ad vestimentum, sic capra pilos ministrat ad usum nauticum.* Probus *cilicia* appellat hæc vestimenta. *Cinyps*, ait dicto Poetæ loco, *oppidum est, & flumen Africæ regionis Garamantum. Apud eos hirci villosissimi nascuntur, quos tondent ad cilicia, quibus nautæ vtuntur.* Nempe in Cilicia primum hoc genus creditur inuentum. Seruius Honoratus: *Celsus ait, retulisse Varronem, ideo sic appellari, quod vsus eorum in Cilicia ortus est.* Pomponius Sabinus. *Nomen est ab eo, quod tonsura caprarum in Cilicia instituta fertur.* Cæterum hoc tegumento reliqui quidem nautæ frequentius, remiges rarissime vtebantur. Nam & in monumentis antiquis, qualia & ante proposuimus, fere nudos eos reperimus. At gubernator pallium quoque humeris habebat injectum, adstrictum nodo in sinistra parte, vt brachium facilius moueret, in circumagendo gubernaculo. Plautus Act. IV. s. 4. vers. 41. Mil. Glor.

Facito vt venias ornatus huc ornatu nauclerico,
Causiam habeas ferrugineam, culcitam ob oculos laneam,
Palliolum habeas ferrugineum (nam is colos thalassicu' st)
Id erit connexum in humero læuo, expapillato brachio
Præcinctus, atque assimilato quasi gubernator sies.

Intelligitur hinc habitus Charontis apud Virgilium hoc versu.

Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.

Vult pallium nodo in humero adstrictum, gubernatorum ritu habuisse. Atque ita depinguntur in antiquis monumentis. quod vel vnica moneta Valentiniani pag. 129. proposita, demonstrat. Venio ad milites; & arma. Ea sunt duplica: alia quibus se tegunt, alia quibus vulnerant. Illa tela sunt, ista tegumenta. De postremis Pollux ita. Τὰ τῶν ἐπιπλεόντων ὅπλα θώρακες, ἀσπίδες, κνημῖδες, κράνη. *Arma militum sunt thoraces, clypei, ocreæ, galeæ.* Vegetius lib. IV. cap. 47. *Cataphracti, vel loricati, galeati etiam, & ocreis muniti sint milites.* Apparet, eandem prope horum militum, & qui in terra pugnabant, fuisse armaturam. Nisi quod in commune hic major tegminum cura: nam & majora ferme sumebantur, quam in reliqua militia, & validiora. Nimirum quia hic

ſtararia eſt pugna, nihil diſcurritur; non verſus, non juga mutantur; quiſque illum tuetur locum, quem a principio nactus eſt. Vnde Leo. Tact. XIX. *Milites ad centurionem vſq; omnes cataphracti ſint, aut loricis armati, & clibanariis, ſi non ex averſo, tamen ex aduerſo, ii maxime, qui ad manum, &, quod ajunt, collato pede cum hoſte dimicaturi ſunt. Reliqui, qui nec loricas nec clibania habebunt, ad minimum iis tecti erunt, quæ neuricia vocamus, hoc eſt thoracibus e duplici centunculo confectis, & poſt reliquos armatos ſtabunt.* Scuta etiam ſumebant propter ictus lapidum validiora, ampliora vero propter falces, quemadmodum & ocreas hoc fine plurimum induebant, & manicas, vti ex Vegetio & Leone diſcimus. Et ob hanc cauſam depictas habes ocreas in nummo Bruttiorum juxta trophæum nauale, quem ſupra cap. 5. pag. 149, vbi egimus de anchora, propoſuimus. Accedamus ad tela, quæ & plura prælium nauale poſtulabat, quam terreſtre, & validiora. Vniuerſa tamen poſſumus duobus quaſi generibus comprehendere, ita vt in vno ſint vulgaria, in altero huic militiæ propria, omniaque vel ad defenſionem vtilia, vel ad impugnationem. Vulgaria iſthoc ordine recenſent: *Enſes, ſagittæ, miſſilia, fundæ, fuſtibali, plumbati.* Leo addit σπαθία, ῥικτάρια, σαγίττας ἐκ τόξου, & ſimilia. Propria ſunt grandes & proceræ haſtæ, quas Græci δόρατα ναυμαχὰ vocarunt. Hæ etiam Trojanis temporibus fuerunt in vſu. Homerus Iliad. O.

> Οἱ δ' ἀπὸ νηῶν ὑψι μελαινάων ἐπιβάντες
> Μακροῖς ξυστοῖσι τά ῥα σφ' ἐπὶ νηυσὶν ἔκειτο
> Ναύμαχα κολλήεντα ——

Et alio loco:

> Νώμα δὲ ξυστὸν μέγα ναύμαχον ἐν παλάμησι
> Κολλητὸν βλήτροισι, δυωκαιεικοσί πήχυ. ——

Mouebat contum magnum naualem in manibus, compactum ligneis clauis viginti duo cubitorum. Hinc etiam Flaccus lib. VIII.

> *Princeps naualem nodoſi roboris vncum*
> *Adripit* ——

Et alibi:

> *Iamq; alii clypeos, & tela trabalia dextris*
> Expediunt ——

Navales vncos, tela trabalia dixit, quæ Homerus ξυστοὺς ναυμάχους καὶ μακρούς. Hinc Scholiaſtes: Μακρὰ δόρατα λέγει, τὰ πρὸς ναυμαχίαν ἐπιτήδεια, ἐκ πολλῶν συγκεκολλημένα. ἵνα γένηται μακρά. εἶον σύνθετα ἢ οὐ μονόξυλα. *longas haſtas intelligit, ad prælia naualia idoneas, & ex pluribus lignis conglutinatas vt longiores fiant. non ex vno ligno, ſed multis compoſitis fabrefactas.* Atque hæ ſunt *haſtæ longæ*, quarum Liuius mentionem facit lib. XXVIII. cap. 45. *Aretini triginta millia ſcutorum, galeas totidem, pila, gæſa, haſtas longas, millium quinquaginta ſummam pari cujuſq; generis*

generis numero expleuerunt. Etiam Xerxis milites in classe tales habuerunt. Testis est Herodotus: *Phœnices, cum Syris, qui Palæstinam incolunt, præbuere naues trecentas, hunc in modum ornati. In capite galeas ad Græcorum prope morem gestabant, pectus lineo thorace circumdati, scuta præterea vmbonibus carentia. Palæstini circa tempora cassides habebant forcipiculatos, connexa autem scuta magnis vmbonibus, ac grandes hastas nauticas* (δόρατα ναυμαχὰ) *& grandes bipennes.* Secundum teli genus est *falx longurio inserta,* cujus etiam a Liuio fit mentio superiore loco, vbi pergit: *secures quoq; sunt polliciti, rutra, falces, alueolos, quantum in quadraginta longas naues opus esset.* Vsus harum falcium ad præcidendas funes antennarum hostilium, quo nauibus aufugere nequeant. Vegetius cap. vlt. lib. IV. *Falx dicitur acutissimum ferrum, curuatum ad similitudinem falcis, quod contis longioribus inditum calatorios funes, quibus antenna suspenditur, repente præcidit: collapsisq; velis liburnam pigriorem, & inutilem reddit.* Iulius Cæsar de bello Gallico lib. III. *Vna erat magno vsui res præparata a nostris, falces præacutæ, insertæ affixæq; longuriis: his quum funes, qui antennas ad malos destinabant, comprehensi adductiq; erant, nauigio remis incitato prærumpebant, quibus abscissis, antennæ necessario concidebant.* Orosius: *Falces acutissimas non pertinaciter contis præfixas, funibus autem subnexas parauerant, quibus cum opus esset, apprehensos eminus rudentes, subductis hastilibus per funem, falcem subtrahendo succiderent. His celeriter expeditis disrumpi hostilium antemnarum armamenta præcepit. Ita antemnis ruentibus, complures illico naues velut captas immobiles reddidit.* Pollux in enumeratione telorum naualium δρέπανα vocauit. Appiano δορυδρέπανα dicuntur, hoc est, *hastæ falcatæ.* Item Dioni lib. XXXIX. δορυδρέπανα, inquit, πόρρωθεν σφίσιν οἱ Ρωμαῖοι ἐπέφερον, καὶ τά τε σχοινία αὐτῶν διέτεμνον, καὶ τὰ ἱστία διέῤῥηζον. Diodoro sunt δρεπανηφόροι κεραῖαι. lib. XXII. quas inepte Rhodomanus *antennas falcatas* interpretatus est. Meminit & Polybius, sed in terrestri pugna, quam, interpres pene ejus, Liuius lib. XXXVIII. cap. 5. describens, *asseres falcatos* nominat. *Bipennium* quoque vsus est in hac militia singularis: iis namque funes gubernaculorum incidunt. Vegetius. *Bipennis est securis habens ex vtraq; parte latissimum, & acutissimum ferrum. Per has in medio ardore pugnandi peritissimi nautæ, vel milites, cum minoribus scaphulis secreto incidunt funes, quibus aduersariorum ligata sunt gubernacula.* Et hæ credo sunt *secures,* a Liuio paulo ante inter alia instrumenta memoratæ. & *bipennes* Herodoti. Sequitur nunc *asser,* quem Vegetius ita describit. *Trabs subtilis ac longa, ad similitudinem antennæ, pendet in malo, vtroq; capite ferrato. Hunc siue a dextra, siue a sinistra parte aduersariorum se junxerint naues, pro vice arietis vi impellunt, qui bellatores hostium, siue nautas sine dubio prosternit ac perimit, ipsamq; nauem sæpius perforat.* Haud absimiles sunt κεραῖαι, quarum mentio est apud Athenæum in descriptione nauis Hieronis. Vsus, vt cum iis lapides dejiciantur

in naues hostiles. Diodorus libr. XII. οἱ δ' ἐπὶ τῶν μεγάλων πλοίων ἐφεστῶτες ἐπέῤῥιψαν ταῖς τῶν πολεμίων ναυσὶ τοὺς ἀπὸ τῶν κεραιῶν λίθους. *in majoribus nauigiis collocati ex antennis desuper lapidibus hostium naues impetebant.* Non est, vt de loco accipias; nam clare in sequentibus κεραίας λιθοφόρους nominat. πλοῖσι, ait, ἀπὸ τῶν λιθοφόρων κεραιῶν ἐπιπλον, ὡς ἂν ἐξ ὑπερδεξίων τόπων βαλλόντων λίθους ὑπερμεγέθεις τῶν Ἀθηναίων. Liuius lib. XXXVIII. cap. 5. *tellenos* reddidit, *quibus libramenta plumbi aut saxorum incutiuntur* in adversarios, vt apparebit ei, qui verba ipsius cum Polybii, vbi rem eandem describit, diligenter conferet. In glossis κηλώνιον hæc machina vocatur. κηλώνιον. *ciconia, tolleno.* Est & *manus ferrea*, præcipue in hac militia probata, quam Græci χεῖρα σιδηρᾶν appellant. Ea non quidem hostes perimebant, nauim tamen ita alligabant naui, ut cominus congredi, & si occasio ferret, in alterius nauim transmeare possent. Lucanus lib. III. vers. 635.

Ferrea dum puppi rapidos manus inserit vncos
Affixit Lycidam ——

Idem *manicam* vocauit præcedenti versu 565.

Ast alias manicæque ligant, teretesque catenæ.

Primus has excogitauit C. Duilius apud Romanos. Autor de Viris Illustribus. Cui consentit Julius Frontinus lib. II. cap. 3. *C. Duilius*, inquit, *cum videret graues suas naues mobilitate Punicæ classis eludi, excogitauit manus ferreas.* Florus libr. II. cap. 2. de eodem Duilii prælio. *Injectæ ferreæ manus, machinæque aliæ, ante certamen multum derisæ ab hostibus.* Apud Græcos vero longo ante, credo & diuersa forma, reperit Pricles. Plinius lib. VII. cap. 56. *Anacharsis harpagones, manus Pericles Atheniensis inuenit.* Obserua non ab vno manus atque harpagones inuentas esse, adeoque non vnius generis fuisse, sed diuersi. Quod & Cæsar indicat his verbis. *Manus ferreas, atque harpagones parauerant.* Liuius confundit. vt lib. XXXVII. cap. 10. *cum belli apparatu strepunt, ferreæ quoque manus, harpagones vocant, præparabantur.* Ita Curtius, lib. IV. cap. 2. *Ferreæ manus, harpagonas vocant.* Ac harpagones quidem Liuius libr. XXX. cap. 11. ipse asseres fuisse scribit, vnco ferreo præfixos, suspensos e catenis, quos in naues hostiles dejicere solebant. Ita Dio lib. XXIV. Ἁρπάγας τε ἔπερα ἔχουσι, καὶ καθίεντο ἐξαπιναίως καὶ ἀνέσπων διὰ βραχέος. De machinis quibusdam loquitur, quibus saxa & similia conjicere in hostem poterant, & addit: *Inerant nonnullis hisce machinis harpagones, quas & demittebant subito, & rapta celeriter sursum trahebant.* Puto igitur harpagones proprie fuisse vncos ferreos, ex capite asseris cujusdam pendulos, quibus catena ex altera parte, qua malo nauis forsitan, aut turri affixus erat, demissis, subito corripere hostilem nauim, correptamque in sublime poterant attollere. Et sic fere Athenæus loco antea laudato. *In naui mali*

tres

tres fuerunt, & horum ſingulis aptati aſſeres, e quibus harpagones plumbeæque maſſæ in hoſtem jacerentur. ἐξ ὧν ἑκάστου κεραίαι λιθόφοροι ἐξήρτηντο δύο. ἐξ ὧν ἅρπαγες τε πλίνθοι μολίβδου πρὸς τοὺς ἐπιτιθεμένους ἀφίεντο. Manus autem non tam injectæ ex alto, quam in teli modum emiſſæ per tormenta, quibus valide illigatis poſtquam nauim comprehenderant, retro iterum reuocabantur. Curtius lib. IV. cap. 3. *Corui vero, & ferreæ manus tormentis emiſſæ pleroſque rapiebant.* Et paulo ante: *Ad implicanda nauigia validis aſſeribus coruos, & ferreas manus, vt cum tormento aſſeres admouiſſent, ſubito laxatis funibus injicerent.* Admouebant, ait, & adducebant funibus quibuſdam in machina manum iſtiuſmodi, laxatiſque emittebant in hoſtilem nauim, quo validius vnci manus insererentur, tum per eoſdem funes iterum reuocabant, nauimque hoſtilem velut captam manu attrahebant. Lucanus lib. III. verſ. 574.

> *Et quos immiſſi traxerunt vincula ferri,*
> *Has prohibent jungi conſerta cadauera puppes.*

Præcipuus ergo vſus harpagonum, vt nauim hoſtilem in ſublime erigerent, rurſumque demiſſam in fluctus præcipitarent. Manuum vero, vt eam tenerent veluti captiuam, nec dimitterent, ſed ex prælio nauali, nauibus inter ſe conſertis, facerent terreſtre. Diodorus Siculus lib. XIII. ἔνιοι σιδηρᾶς χεῖρας ἐπιβάλλοντες ἠνάγκαζον τοὺς ἀντιτεταγμένους ἐπὶ τῶν νεῶν πεζομαχεῖν. *Ferrearum nonnulli manuum injectu, pugnam terreſtri ſimilem facere ſecum congreſſos adigebant.* Cæſar lib. I. Bell. Ciu. *Itaq; dum locus cominus pugnandi daretur, æquo animo ſingulas binis nauibus objiciebant, atq; injecta manu ferrea, & retenta vtraq; naue, diuerſi pugnabant, atq; in hoſtium naues tranſcendebant.* Liuius lib. XXXVII. cap. 44. *Iuſſit in aduenientes hoſtium naues ferreas manus injicere, & vbi pugnam pedeſtri ſimilem feciſſent, meminiſſe Romanæ virtutis.* Similiter Frontinus de manibus Duilii: *Excogitauit manus ferreas, quæ vbi hoſtilem apprehenderent nauem, ſuperjecto ponte, tranſgrediebatur Romanus, & in ipſorum ratibus cominus eos trucidabat.* Iam quia harpagones anchorarum formam referebant, ideo opinor *anchoras* vocauit Zonaras lib. II. vbi de Duilio: μηχανὰς ἐπὶ τῶν τριήρων, ἀγκύρας τε καὶ χεῖρας σιδηρᾶς κατεσκεύασεν. Ab vtriſque autem hiſce machinis differebant, qui *corui* vocabantur. Patet ex adductis ſupra verbis Curtii, vbi ait: *corui, & ferreæ manus tormentis emiſſæ.* Appianus libr. V. b. c. καὶ κόρακας ἢ χεῖρας σιδηρᾶς εὐκολώτερον ἐπερρίπτουν. *Injectis coruis, aut ferreis manibus facilius retinebant.* Rectius ergo manu exarati codices Autoris de Viris Illuſtribus ſe habent, quam excuſi, vt in quibus eo loco, vbi agitur de Duilio, illa verba, *manus ferreas, quas coruos vocauere,* non reperiuntur. Neque κόρακες Polybii manus ferreæ, vt quidam opinantur, qui Duilium eas reperiſſe legerunt. Non enim manus tantum reperit, vti traditum ab illis, quos antea laudauimus, ſed & coruos, &, vt Florus loquitur.

tur, *alias adhuc machinas.* E quibus vnam deſcribendam ſumſit Polybius. Quæ autem iſta fuerit inter manus coruoſque differentia, reperire hactenus non potui. Videntur corui ferramenta fuiſſe triquetra, & acuminata, ad effigiem coruini roſtri, inque ſummo capite habuiſſe annulum e ferro, cui inſerebatur catena, ſicque poſtea vel baliſta, vel alia machina conjectos, nauim hoſtilem aliquando retinuiſſe, ſæpius perforaſſe. Plutarchus certe ſic appellat, vt exinde effigies ipſaram hæc fuiſſe videatur. Ita namque in Marcello. τὰς μὲν ναῦς χερσὶ σιδηραῖς, ἢ στόμασιν εἰκασμένοις γεράνων ἀνεβάπτιζον. *naues manibus ferreis, aut roſtris veluti gruinis, aut coruinis demerſit.* Leo Imp. δυνατὸν καὶ διά τινων γερανίων λεγομένων. Polybius deſcribit ita: *Deſtituebatur in proris tignum rotundum, longum vlnas quatuor, latum in diametro palmas tres, trochleam in faſtigio habens: eidem ſcalam applicabant, atque inducebant e transuerſis tabulis latis pedes quatuor, longis vlnas ſex, compactam clauisque confixam. Foramen tabulati erat oblongum, ſtatim a primis duabus vlnis tignum ipſum circumplectens, ad latus ſcalæ erat utrinque lorica, per totam ejus longitudinem porrecta genu tenus alta: in extremo ferreum quaſi piſtillum in acutum deſinens aptabatur, habens in vertice annulum: ita vt vniuerſa compages machinis eſset ſimilis, quibus farina conficitur. Porro iſti annulo funis illigabatur, quo in commiſſionibus nauium trochleæ illius ope, quæ in tigno erat, coruos erectos in tabulatum alienæ nauis demittebant, idque in proram naues circumagendo, vt in latera impetum darent. Poſtea vero quam infixi corui tabulatorum aſſeribus admotas naues inuicem conſtrinxiſſent, quotiens quidem obliquæ naues mutua latera conjunxerant, omni ex parte inſiliebant, quotiens autem a prora erant commiſſæ, per ipſam machinam bini continua ſerie inruebant, quorum primi adverſus ictus ſcutis objectis defendebantur, proximi his ſcutorum curuaturam ſuper lorica imponentes latera tutabantur.* Habes ecce coruum a Duilio repertum. A quo longe diuerſum inuenere Tyrii, vt apud Curtium obſeruamus. Sicuti & harpago diuerſam ſpeciem habuit, quem Agrippa excogitauit, ab illo, quem inuenit Anacharſis: Appianus iſtum ſic deſcribit. *Agrippa & harpagonem commentus eſt, cubitale tignum ferro indutum, in vtraque extremitate habens circulum, & in horum altero harpagonem ferreum, in altero multas reſtes, quæ machinis attrahebant harpagonem, catapulta in hoſtilem nauem immiſſum.* Et paulo poſt: *Maxime harpago probabatur e longinquo propter leuitatem in naues involans inhærenſque, præſertim cum retraheretur reſtibus, nec præcidi propter ferrum poterat, nec pertingi vſque reſtes propter longitudinem, & ignotum erat genus machinæ.* Vnicum aduerſus hæc remedium apud veteres, extenſa coria fuere. Thucyd. libr. VII. *Syracuſii certiores facti ſunt, etiam de ferreis manibus,* ἀλλὰ καὶ πρὸς τοῦτο ἐξηρτύσαντο. τὰς γὰρ πρῴρας καὶ τῆς νεὼς ἄνω ἐπὶ πολὺ κατεβύρσωσαν, ὅπως ἂν ἀπολισθάνοι καὶ μὴ ἔχοι ἀντιλαβὴν ἡ χεὶρ ἐπιβαλλομένη. Pollux. χεῖρες σιδηραῖ. πρὸς δὲ τὰς ἐπιβολὰς αὐτῶν ἀντεσοφίζοντο, βύρσας προσηλοῦντες πρὸς τὰ τειχίσματα

τῶν νεῶν, ὅπως ὁ σίδηρος ὀλισθάνῃ, πρὸς τὸ ἀντίτυπον ἀντιλαβὴν οὐκ ἔχων. *Manus ferreæ. At contra injectiones earum arte quadam vtebantur. coria namque in tabulis nauium suffigebant, vt ferrum nullam inueniens ansam, irrito decideret.* Cæterum ad impetendum hostem etiam *siphonibus* quibusdam vtebantur, qui ignes cum fragore in aduersariorum naues euomebant. Leo. *Multæ molitiones a veteribus repertæ sunt, vt ignis cum tonitru & fumo ignito per siphones emissus naues incendens.* Videntur hi siphones parum absimiles fuisse nostris tormentis, nisi quod ignem tantum, sine globis emitterent, atque ita vel terrerent naues propius aduentantes, vel succenderent. Quo fine pridem apud Liuium naues Rhodiæ contis in prora ollulas suspensas habuerunt, igne & carbonibus repletas. Verba extant lib. XXVII. cap. 11. *Quinque Rhodiæ naues cum duabus Cois effugerunt terrore flammæ micantis, via sibi inter confertas naues facta. contis enim binis a prora prominentibus trullis ferreis multum conceptum ignem præ se portabant.* Idem tradit Suidas in πυρφόρος κῆμος. *Ignifer cadus*, ait, *est quo Pisistratus Rhodiorum nauarchus vsus est. Ab vtraque proræ parte anchoræ binæ juxta interiorem parietem erant collocatæ, quibus inserebantur conti protensi in fluctus maris. In horum vero fastigio cadus ferrea catena suspensus erat, plenus ignis, vt in impressionibus & aggressionibus in hostilem quidem nauem ignis excuteretur, a sua vero longius distaret.* Meminit & Appianus hujus rei, Pausimachumque vsum scribit. Cæsar apud Actium ollulas *carbonum picisque* plenas eminus in aduersas naues tormentis ejaculauit, teste Dione libr. LI. Leo præcipit, vt *calce viua* repleantur. puluis enim e confractis vasibus emissus suffocare solet, spiritumque intercludere. Annibal *serpentes* in eis recondidit. Nam cum Ponticis initurus prælium omne serpentium genus in victiles lagenas conjici jussit, medioque prælio in naues hostium mitti. Quod ipsis primum ridiculum visum, fictilibus dimicare, qui ferro nequeat. Sed vbi serpentibus repleri naues cœpere, ancipiti periculo circumuenti, hosti victoriam cesserunt. Iustinus libr. XXXII. cap. 4. Idem habent Iulius Frontinus, & Nepos Cornelius. Serpentium loco aliqui alias feras venenatas adhibuere, quales *nepæ, scorpiones* & id genus. Iam ne incedere in nauibus possent, etiam *murices* in eas conjectabant, vti Leo testatur. Sunt autem murices ferramenta cuspidata, & quocunque tandem modo jactes, mucronem sursum erigentia, & morantia cursum. Vltimum malorum fuit *ignis*, quem a gente, in qua primum innotuit, Græcum appellarunt. Auctor ejus Callinicus Syrus architectus, qui vixit tempore Constantini Pogonati. Zonaras. τότε καὶ τὸ ὑγρὸν ἐπινενόητο πῦρ, Καλλινίκου τινὸς ἀρχιτέκτονος ἀπὸ συρίας ἐλθόντος πρὸς τὸ βασίλειον ἄστυ, καὶ τοῦτο κατασκευάσαντος. Tom. III. *Tum Græcus ignis a Callinico quodam architecto, e Syria in regiam vrbem profecto, excogitatus est.* Hoc igne Cretensium naues viginti sine magno labore combussit Nicetas,

 præ-

præfectus classis Romanæ, vti memorat Cedrenus. Et sane quiuis ignis summe hic periculosus, propter carinas pice & resina vnctas. Hinc Lucanus libr. III. vers. 680.

Nulla tamen plures hoc edidit æquore clades,
Quam pelago diuersa lues. Nam pinguibus ignis
Affixus tedis, & tecto sulfure viuax
Spargitur: at faciles præbere alimenta carinæ
Nunc pice, nunc liquida rapuere incendia cera.

Nec remedium ab aqua marina, quæ si copiosius incendio ingeritur, non nihil quidem igni resistit: quum vero fieri id raro liceat, aut ob penuriam vasorum, aut ob periculum, & ex eo terrorem, non modo nullum fert auxilium, sed & vires incendii auget, vt Dio testatur libr. L I. Lucanus paulo post:

Nec flammas superant vndæ, sparsisque per æquor
Jam ratibus, fragmenta ferus sibi vendicat ignis.

Centones tantum aceto madefactos adhibuerunt, aut *viscus*, vti docent dictus autor atque Theophrastus. Hinc illud Sisennæ Historiarum lib. IV. seruatum a Nonio cap. 2. in centones. *Puppes aceto madefactis centonibus integuntur, quos supra perpetua classi suspensa cilicia obtenduntur.* Plinius lib. XIV. cap. 22. *alumen* addit, eoque madefieri materiam jubet.

Expositio literarum in sequenti Figura.

a. *chalatorii funes.*
b. *epitonus.*
c. *ceruchi.*
d. *hypera.*
e. *pedes.*
f. *proto.*
g. *calones.*
h. *thoracium.*
i. *maleola.*
k. *antenna, cum acato, seu velo majore.*
l. *cornua.*
m. *dolon.*
n. *velum aliud, supra aliud.*
o. *anserculus cum aplustri.*
p. *stylus cum tænia, ubi & velum quod vocabatur Supparum surgens vsque ad thoracium, in malo.*
q. *propedes.*
r. *anchorale.*
s. *elacate, cui subjunctus fuit Artemon.*

JOANNIS SCHEFFERI ARGENTORATENSIS.

De

MILITIA NAVALI

LIBER TERTIUS.

Qui est de

VSV HVIVS MILITIAE

Argumentum.

Dantur hoc libro primum ſigna militi.tum exercitatus in terras peregrinas abducitur. Dein habetur in caſtris. mox in acie locatus , cum hoſte congreditur. Paulo poſt in obſidione eſt. Denique cuncta præſidiis auxiliisque facit ſecura.

CAPUT. I.

De Signis.

Paraſemon quid, & ad quem vſum. vbi. Cyrillus & Procopius conciliati cum aliis. Tutela quid. quæ ejus a paraſemo differentia. culta honore diuino & expiata. Suidas expoſitus. Materia & locus tutelarum. Lipſius excuſatus. Nomen nauis vbi. ὀφθαλμὸς. vnde captum. Signa Prætoriæ nauis, vexillum, aquila, an & lictor? turris, lumen vel ſingulare, vel duplex, vel triplex. Signa militarium, an galea? Onerariarum, corbis. Signa pro militibus ac nautis vexilla, clypei ſublati, pertica, tuba. Celeuſma, hortamentum, juſſus, ἐνδόσημον. Symphonia, cantilena nautica, τελμελκὸν, νίγλαρος.

Claſſem præcedente libro rebus neceſſariis inſtruximus : ſequitur vt in aquam eam deducamus, noſque componamus ad iter. Quod ne inordinate fiat , ſigna proponenda ſunt, ſine quibus quis eſt, qui voce tantum tam ingentem regeret multitudinem? quis tot hominibus, vbi pro neceſſitate rerum ſæpe quædam extempore præcipienda ſunt, imperaret ? Sunt autem ſigna iſta du-

duplicia, alia quæ oculis, alia quæ auribus accipiuntur. Illa iterum vel cunctis nauibus communia ſunt, vel certis quibusdam propria. Cunctis nauibus communia iterum ſunt vel in ipſis nauibus, vel inter milites ac nautas. Quæ oculis percipiuntur, & in nauibus ipſis ſunt, paraſemon vocantur, tutela, nomen. Quæ inter milites, vexilla; inter nautas, perticæ. A *paraſemo* incipiamus. Hoc nil fuit aliud, quam pictura, παράσημον a Græcis nominata, quæ effigiem animalis vel alterius rei, montis puta, item arboris, aut floris in naue referebat. ex qua deinde miles naues inter ſe diſcernere, ſuamque ab aliis dignoſcere valebat. Non enim promiſcue cuiuis, quam primum occupaſſet, eam conſcendere licebat; ſed ſingulæ centuriæ, ſingula vexilla, proprias ſuas habebant naues. Vnde Liuius. lib. XXXVII. cap. 29. *Concurſum ad naues eſt, vix ſuam quiſq; noſcere, & adire præ tumultu poterat*. Vix *ſuam*, ait: vnde propriam quemque claſſiariorum habuiſſe manifeſtum eſt. At vnde inter ſe dignoſci potuiſſent, quum ad reliquam ſtructuram quantum attinet, ejusdem generis pleræque fuerint, triremes ſcilicet, vel quadriremes, niſi ex paraſemo? Quare & a Græcis ſic vocatum eſt, quia quamque nauim conſignabat, vnamque diſtinguebat ab altera. Igitur apud Herodotum in Vrania, cum Artemiſia in nobili ad Salaminam pugna ſuppreſſiſſet nauim, & Xerxes re animaduerſa circumſtantes rogaret, numquid Artemiſiæ hoc eſſet facinus? illi affirmarunt, σαφῶς ἐπιστάμενοι τὸ ἐπίσημον τῆς νηός, *quia nouerant inſigne nauis ipſius*. Locus hujus ſigni proprius in prora erat, inter embolum & proembolida, ſicut alibi notatum. Pictum plerumque, vnde & *pictura* vocatum a Latinis. Aliquando etiam ſculptum legimus. Referebat autem fere ſemper προτομὰς brutorum animantium, vt tauri, leonis, & ſimilium. Sic in illa prora, quam in ſuperiore libro cum roſtro dedimus, lupi eſt paraſia. In ea, quam Steuuechio notante ſculptam Romæ in antiquis monumentis vidit Stephanus, ſuis ſiue porci. In liburna, cujus ſpeciem Anonymus libelli, de rebus bellicis, oſtendit, canis. Atque hoc nonnunquam fiebat ad terrorem. Monſtrant verſus Propertii lib. IV. ver. 402.

Non te quod claſsis centenis remigat alis
Terreat ——
Tigna caua & pictos experiare metus.

Picti enim *metus* hoc in loco, qui ex ſignorum iſtis picturis. Secundum, de quo dixi, ſignum *Tutela* eſt, longe a paraſemo diuerſum. Vt enim illud beſtiæ plerumque, uel alterius rei, ita hoc dei deæue imaginem referebat. Silius Italicus.

——*tutelaq; deum fluitant*——

Clarius adhuc Ouidius Triſt. lib. el. 9.

Eſt mihi, ſitq; precor, flauæ tutela Mineruæ,
Nauis & a picta caſside nomen habet.

Hic

Hic parasemon erat cassis, Minerua autem tutela, quemadmodum & in naue, qua vecta est Europa, tutela Iupiter, parasemon taurus fuere. Dicta vero tutela, quasi tutelare numen, cujus curæ commissum est nauigium. Consueuerunt nempe veteres diis quibusdam naues suas consecrare, eorumque tutelæ committere. Primum quidem hæc gens huic, alia alii Deo, quem & alias præcipue colebat. Disco ex Euripide, qui in Iphigenia sexaginta Thesei nauibus eandem tribuit tutelam. Versus Latine sic se habent. *Sexaginta deinde nauibus Thesei Filius habebat stationem, Deam Pallada in equestribus habens alatis curribus fixam.* Sic & Boeotias eodem loco ait Cadmum habuisse tutelam nauium, tenentem aureum draconem. Nestorias vero naues Alpheum tauri specie effigiatum. De Achillis classe ita canit.

> χρυσέαις δ' εἰκόσιν
> Κατ' ἄκραν Νηρῇδες ἕστασαν θεαὶ
> πρύμναις σῆμ' Ἀχιλλείου στρατοῦ.

In nauium summitatibus Nereidum Dearum aurea stabant simulacra, tutela puppibus Achilleæ classis. De Phoenicum nauibus Hesychius testatur, cunctas habuisse simulacra quædam in puppibus Deorum patriorum. Πάταικοι, ait, θεοὶ Φοίνικες, οὓς ἱστᾶσι κατὰ τὰς πρύμνας τῶν νεῶν. De Libicis Silius lib. XIV.

> *Hammon nomen erat Libicæ gentile carinæ,*
> *Cornigeraq; sedens spectabat cærula fronte.*

Postea vero singulæ naues suas proprias accipiebant tutelas, vti præter alios autorum locos, etiam Ouidii paulo ante a nobis adductus comprobare potest. Ac tum quidem obseruatum, vt ejusmodi eligerentur dii, qui cujusque instituto fauerent. hoc est, vt mercatores haberent Mercurium, milites Martem, alii alios negotio suo conuenientes. Vnde Ouidius de Paride in Epist.

> *Qua tamen ipse vehor comitata cupidine paruo*
> *Sponsor conjugii stat Dea picta sui*

Et Euripides post versus antea allatos ait, illam Palladem fuisse εὔσημον τε φάσμα ναυβάταις *pulcrum ostentum nauigantibus.* Sicut autem pagani diis suis, ita Christiani postea Martyribus tutelam nauium commiserunt, eorumque pictas circumferebant in iis imagines. Procopius in Esai. cap. 12. ταῖς γὰρ πρώραις αἱ θεῶν εἰκόνας ἐνέγραφον, ὡς καὶ νῦν ἁγίων μαρτύρων. Iam illi ipsi paganorum dii religiose habiti a nauigantibus, sic vt & adorarent. Silius post adductos ante versus de Sabrata: *Fer pater afflictis, fer, ait, Garamantice vates*

> *Rebus opem, inque Italos da certa effundere tela.*

Horatius lib. I. Carm. Ode 14.

> *—— non tibi sunt lintea,*
> *Non Dii, quos iterum pressa voces malo*

Etiam fœdera ad ipſorum ſimulacra, veluti ad aras, ſancire moris erat. Silius poeta lib. XIII.

——dextras jungamq; inertes,
Foederis en hæc teſtis erit, veniamq; precatus,
Trojanam oſtentat trepidus de puppe Mineruam.

Expiabantur quoque, cum quid accidiſſet in naui, quo violari poterant, & ad iram commoueri. Arbiter: *vt tutela nauis expiaretur, placuit quadragenas vtriſq; plagas imponi. Nulla ergo fit mora. Aggrediuntur nos furentes nautæ cum funibus, tentantq; viliſſimo ſanguine tutelam placare.* Num & oleæ ramis ad hunc finem decoratæ. Sic videtur ex eodem: *data*, inquit, *acceptaq; patrio more fide, protendit ramum oleæ a tutela nauigii captum.* Certe coronatam vult Paſchalius libr. IV. de coronis, cap. 18. ob hunc verſum Flacci

Viſa coronatæ fulgens tutela carinæ

Quanquam hic potius nauigium coronatum fuiſſe oſtendat, de quo alibi dictum eſt. Et hæc cauſa, quamobrem Suidas voce ἄκρα, τὰ τῶν νεῶν σεβόμενα nominauit. Porro iſti dii picti plerumque fuerunt. Apparet ex Lucano lib. III. verſ. 510, vbi ita canit

——non robore picto
Ornatas decuit fulgens tutela carinas

Ouidius Faſtorum lib. IV.

——picta coloribus vſtis
Coeleſtem matrem concaua puppis habet.

Antiquitus tamen etiam ſculpti, cum ex ligno, tum ex alia materia. Docet Herodotus in Thalia, quo loco Phœnices in triremibus τ' ἀγάλματα habuiſſe ſcribit. Et Seneca Epiſt. LXXVI. *Nauis bona dicitur, non cujus aureum, aut argenteum eſt roſtrum, nec cujus tutela ebore cælata eſt.* &c. Locus tutelarum proprius in puppe. Ouidius oſtendit loco antea laudato. & in Epiſtola Paridis

Accipit & pictos puppis adunca deos.

Perſius Satyr. VI.

Ingentes de puppe dei ——

Ac eæ quidem naues, quarum tutelæ pictæ erant, in medio fere puppis habebant. Hinc Ouidius Triſt. lib. I.

—— pictos verberat vnda deos.

Quarum vero tutelæ erant ſculptæ, illas habebant in Acroſtoliis. Scholia ad Iliad. A. ἐπὶ τῶν ἀκροστολίων ἦσαν ἀγάλματα καὶ εἰκόνες τῶν θεῶν. & verſus ſupra ex Euripide adductus:

Καθ' ἄκραν Νηρῇδες ἕστασαν θεοί.

Et hic quidem proprius tutelarum locus, in quo iterum a ſignis differebant, quippe

quippe quæ in prora pingebantur. Factum tamen est nonnunquam, vt quod esset tutela in naui, id ipsum ei etiam pro signo poneretur, hoc est, vt parasemon quoque dei alicujus, aut herois effigiem referret. Procopius in Esaiæ c. 12. ἐπιβῆναι τε φησὶν παῦλον ὁ Λουκᾶς ἐν πλοίῳ Αλεξανδρινῷ παρασήμῳ διοσκόροις. ταῖς γὰρ πρώραις αἱ θεῶν εἰκόναι ἐναγεγραφον. Cyrillus in Catena ad eundem Prophetam, a Daniele Heinsio laudata. Ο τὰς πράξεις τῶν ἀποστόλων συγγεγραφὼς, ἐπιβῆναι φησιν καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ πλοίῳ Αλεξανδρίνῳ, παρασήμῳ διοσκόροις. ἔθος γάρ πως ἀεὶ ἐν ταῖς Αλεξανδραίων μάλιστα ναυσὶ πρὸς γε τῆς πρώρης δεξιά τε καὶ εὐώνυμα γραφὰς εἶναι τοιαύτας. Hinc Latini promiscue hac voce vsi, & tutelas etiam animalia, resque alias, quæ proprie picturæ & parasiæ, nominauere. Exemplum habes apud Lactantium lib. I. cap. 11, vbi sanctus doctor ait; *Nauis in qua Ganymedes est impositus, tutelam habuit in aquila figuratam.* Ita Seruius ad Virgilii lib. V. Æn. hunc versum

Velocem Mnestheus agit acri remige pristin.

A tutela depicta sic vocata est. Glossæ veteres. *Tutela*, παράσημον τοῦ πλοίου. Non ergo tantopere errauit Lipsius, vt a nonnemine eruditorum traditur, quando ad adductam supra Senecæ Epistolam, *tutelam* scripsit *esse locum in prora, vbi dii tutelares.* Nam & quod de diis tradidit, excusari potest, quatenus videlicet, vt dixi, etiam horum sæpe simulacra reposita sunt in proris, non vt tutelæ, sed vt signa & παράσημα. Scholiastes Aristoph. παλλάδια ἐν ταῖς πρώραις τῶν τριήρων ἦν ἀγάλματα τινα ξύλινα τῆς Αθηνᾶς καθιδρυμένα. ὧν ἐπιμελοῦντο μέλλοντες πλεῖν. Nisi quis existimet fuisse isthæc signa peculiaria penitusque a superioribus diuersa, & ad id tantum imposita nauibus Atticis, vt eas ab aliis distinguerent. Polyænus sane ἀττικὰ σημεῖα, non alia, quam hæc ipsa appellare videtur lib. III. cap. 11. vbi ait: οἱ δὲ πολλοὶ δὲ κυβερνῆται ταῖς ναυσὶ τῶν ἀθηναίων ἀπαντῶντες, διὰ τὸ μὴ ἔχειν αὐτὰς τὸ ἀττικὸν σημεῖον ἀμφιγνοοῦντες παρέπλεον. sicut & l. VIII. σημεῖα περσικὰ, quæ Persarum naues ad aliarum differentiam imposita habuere. verba hæc sunt: ἡ δὲ καταλαμβανομένη προσέταξε τοῖς μὲν ἐπιβάταις ἀφελεῖν τῆς νεὼς τὰ σημεῖα τὰ περσικά. & paulo post. Αρτεμισία τριηραρχοῦσα νεὼς μακρᾶς οὐ μόνον τὸ τῶν βαρβάρων, ἀλλὰ καὶ τὸ τῶν ἑλλήνων σημεῖον εἶχεν. Idem forte apud alias quoque gentes vsitatum fuit, & meminit Strabo ex lib. II. Herodoti equorum in proris nauium Gaditanarum. Tertium signum *nomen* nauis est, quod vnaquæuis habebat proprium ac singulare, idque proræ inscriptum, circa acrostolium. Primum patet ex historia collectanea, cujus autor de Bellerophontis naue: ὄνομα ἦν τῷ πλοίῳ πήγασος, ὡς καὶ νῦν ἕκαστον τῶν πλοίων ὄνομα ἔχει. ἕκαστον inquit, quod hoc loco notandum est. Alterum nos docet Pollux hisce verbis: Τὸ ὑπὲρ τὸ πρόεχον ἀκροστόλιον πτυχὶς ὀνομάζεται, ὅπου καὶ τοὔνομα τῆς νεὼς ἐπιγράφουσι. *Pars supra acrostolium prominens ptychis vocatur, vbi & nomen nauis inscribitur.* Ita

Apollonii interpres lib.I. Arg.v.1089. πτύχις λέγεται, ὅπου τὸ τῆς νεὼς ἐπιγράφεται ὄνομα. Videtur lignea fuisse tabula, acrostolio affixa, in qua scriptum fuit hoc nomen. Dydimus apud Eustathium. Ακροστόλιον ἡ ἐστὶν ἄκρος στόλος. στόλος δ' ἐστὶν τὸ ἀπὸ τῆς λεγομένης πτύχης ξύλον πλατύ. πτύχη δ' ἐστὶν ὅπου καὶ τὸ τῆς νεὼς ὄνομα ἐπιγράφεται. Et quoniam rotunda erat, & in fronte nauigii sita, ob similitudinem ὀφαλμὸς a Græcis, hoc est, *oculus* appellabatur. Eustathius dicto loco: πτυχὴ δ' ἐστὶν ὅπου οἱ τε ὀθαλμοὶ ζωγραφοῦνται. Pollux: πτυχὶς ὀνομάζεται καὶ ὀφθαλμὸς. Cæterum hoc nomen nauis, semper ab insigni vel pictura ejus, nunquam a tutela, quæ tertia est inter tutelam ac parasiam differentia. Ouidius

Est mihi sitq́ precor flauæ tutela Mineruæ,
Nauis & a picta casside nomen habet.

Nomen inquit habet, non a tutela Minerua, sed a casside, pictura vel parasia. Cassis ergo vocabatur. sicut qua Europa vecta est, taurus, non Iupiter dicebatur, etsi Iouis tutelam haberet. Ad eundem modum apud veteres arietes inuenias, & hircos, & Scyllas, & id genus alias nauigiorum appellationes. Diodorus Siculus libr. V. de Phryxi naue, quam fabulæ arietem fuisse fingunt. Διαπλεῦσαι φασὶν τὸν Φρύξον ἐπὶ νεὼς, προτομὴν ἐπὶ τῆς πρώρας ἐχούσης κριοῦ. Pollux lib.I. ἔστι δέ τινα πλοῖα λύδια, λεγόμενα κριοὶ καὶ τράγοι. Silius Italicus l.XIV.v.565.

At vinculis trahitur cognata in littora Anapus
Gorgoneasq́ ferens ad sidera pegasus alas,
Ducitur & Lybiæ puppis signata figuram,
Et Triton captiuus, & ardua rupibus Æthna,
Spirantis rogus Emeladi, Cadmeaq́ Sidon.

Virgilius Æn. V.

Velocem Mnestheus agit acri remige Pristim

Seruius: *pristim*, inquit, *a depicta tutela sic vocatam.* vbi nota, per tutelam non deum tutelarem, qualis nullus hujus cognomenti apud veteres reperitur, sed παράσημον, vt ante admonuimus, intelligere. Et hoc sensu ejusdem verba sunt accipienda ad Virg. X Æn. hunc versum

Massicus ærata princeps secat æquora tigri

quando ait: *Rostrum erat in similitudinem tigridis, namq́ solebant naues vocabula accipere a pictura tutelarum.* Sabinus ita explicat. *Nomina nauium sunt aut a tutela, aut a loco, aut a pictura, hic erat dicta tigris:* quæ ego verba sic intelligo, vt a pictura, quam hic a tutela notabiliter distinguit, & haud dubie pro parasia, vel παρασήμῳ accipit, nauim nuncupatam putem, quando distinctam eam nauis a tutela haberet, a tutela vero, quando pictura & tutela idem essent. Hoc enim est, quod adjicit; *hic erat picta tigris.* Et ad eundem modum etiam Græci. vnde Lucianus in πλοίῳ. Καλαντικρὺ δ', ἀνάλογον ἡ πρώρα ὑπερβέβηκεν, ἐς τὸ πρόσω,

σω, ἀπομηκυνομένη τὴν ἐπώνυμον τῆς νεὼς θεὸν ἔχουσα, τὴν ἴσιν ἑκατέρωθεν. Vult, eandem fuiſſe rem in hac naui, tutelam, & paraſiam. Igitur a paraſia quidem accepiſſe nomen, & vocatam eſſe Iſidem, & hanc ipſam tamen deam habuiſſe tutelam. Atque hæc tria communia ſigna, quæ accipiuntur viſu. Propria vero, quæ ad certas naues pertinent, prætoriarum, bellicarum, atque onerariarum ſigna ſunt. cuncta iterum vel diurna, vel nocturna. A prætoriis incipiemus, quas propria quædam ſigna habuiſſe ex Herodoto colligimus, quando ſingulare quoddam tribuit prætoriæ Athenienſium, & ait: ὡς δὲ ἐσεῖδε τὴν νῆα τὴν Ἀττικὴν ὁ πολύκριτος, ἔγνω τὸ σημήϊον ἰδὼν τῆς στρατηγίδος. *Policrates vbi inſpexit Atticam nauem, ſignum prætoriæ cognouit.* Idem Appianus docet de Romanorum prætoriis: *Iamque*, ait lib. V. B. C. *e propinquo agnoſcebant ſe inuicem, & petebant naues prætoriæ, perſpectis inſignis.* Ac illud quidem, quo interdiu vtebantur, vexillum fuiſſe videtur. Ita enim Seneca de Agamemnonis prætoria

> *Rex ille regum, ductor Agamemnon ducum,*
> *Cujus ſecutæ mille vexillum naues.*

& Tacitus Hiſt. V. c. 22. *Prætoriam nauem vexillo inſignem, illic ducem rati, abripiunt.* colorem habuit purpureum plerumque. ita docet Plinius lib. XIX. c. i. quando ait: *hoc* (velum purpureum) *fuit imperatoriæ nauis inſigne.* hinc Diodorus lib. XIII. de Conone Athenienſium prætore: ἦρεν ἀπὸ τῆς ἰδίας νεὼς φοινικίδα, *puniceum e naui ſua vexillum ſuſtulit.* Leo Imperator in tacticis: σημεῖον εἶχον οἱ παλαιοὶ λεγομένην φοινικίδα. ἦν δὲ τὸ λεγόμενον καμελαύκιον ἐπὶ κενταρίου ὑψούμενον, ἐρυθρὸν τὴν χροάν. *ſignum veteres habuere, quod phoenicidem appellabant. erat autem vexillum haſta longiore eleuatum, rubro vel purpureo colore.* Locus ejus ordinarius in prora. Conſtat ex antiquis numiſmatibus, quorum habes aliqua libr. præcedenti cap. V. pag. 125. & 130. quibus adde hæc Antonii & Cæſaris.

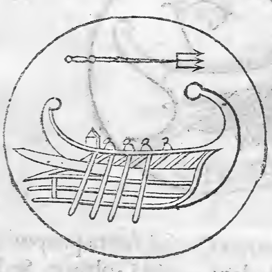

Alias & in puppe viſuntur, quemadmodum in nummo Carini, ſupra propoſito, quando de propugnaculis agebatur. Item Iulii quodam, apud Goltium. Sed ii tranſuectiones militum oſtendunt, non ad bellum inſtructas naues. Præter iſtiuſ-

istiusmodi vexillum in prætoriis Romanorum erat *aquila legionis*, vt itidem ex appositis monumentis manifestum est. Etiam, vt non nemo ex eruditissimis putauit, lictor aliquis in prora. De quo lictore solus vnicusque Appianus prodidisse quid videtur lib. V. B. C. iis verbis: πλησίον τε ἦσαν ἀλλήλων ἤδη, καὶ αἱ ναυαρχίδες ἐκ τῶν σημείων ἐφαίνοντο, καὶ ἀλλήλαις προσέπλεον, καὶ τῶν ῥαβδούχων ὁ ἡγούμενος Ἀντωνίῳ κατὰ τὴν πρῶραν ὥσπερ ἔθος ἐστὶν ἑστὼς προσέταξε καθελεῖν τὸ σημεῖον. *Jamque e propinquo agnoscebant se inuicem, & petebant naues prætoriæ, conspectis insigniis, quum primarius lictor Antonii, stans in prora, vt mos est, imperauit, detraherent insignia.* Quanquam ego quidem ista verba, ὥσπερ ἔθος ἐστὶν, non tam ad antecedentia, cum Lipsio, referre possum, quam ad subsequentia, in quibus de summotione per lictorem ob præsentiam prætoris agitur. Id enim vsitatum fuisse veteribus Romanis notum est. de nostra vero hac consuetudine ne minima quidem apud quenquam alium vestigia reperiuntur. Neque satis consentaneum vero, lictores perpetuo in prora, & non in puppi potius circa prætorem stetisse, cum tamen alias vbique circa ipsum esse solerent. Sed ad *turres* veniendum est, nam & has fuisse singulares in prætoriis obseruamus ex Lucani hisce versibus lib. III. v. 514.

Et jam turrigeram Bruti comitata carinam
Venerat in fluctus Rhodani cum gurgite classis.

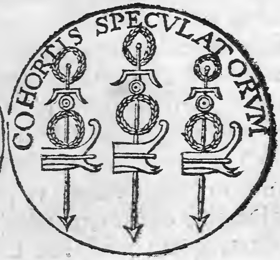
Proprias prætorianis nauibus fuisse ac diuersas ab illis, quibus in præliis vtebantur, vel ex eo constat, quoniam longo ante illa tempora, quibus istæ innotuerunt, harum mentio apud idoneos autores reperitur. Ita Liuius quandam memorat in prætoria Eudami lib. XXXVII. cap. 24. *e turri prætoriæ nauis silentio facto, exsurgite inquit* &c. Apparet ex his verbis, cur prætorias potissimum turritas esse voluerint, sc. vt si quando signum dari necesse esset, id ex editiore loco sublatum, fieret conspectius, & naues longius remotæ melius viderent. Potuit & turris ista instar tribunalis fuisse prætori, cum quid imperandum classi, aut ad ipsam verba facienda forent. Atque de hujusmodi, non alia turre accipiendus est Polybius, cujus in transcursu fulcra fracta scribit, libr. XVI. nam de Dionysodori naue sermo est, quæ prætoria fuit Attali. ἀνέβαλε, inquit, τὸν δεξιὸν ταρσὸν τῆς νεὼς, ὁμοῦ συρραγέντων καὶ τῶν πυργούχων. *tignis simul confractis, quibus turris erat superstructa.* Effigiem porro eorum habes in hoc nummo Gorlæi. Jam insigne, quo de nocte prætoria a cæteris distinguebatur, *lumen*, siue fax fuit, cum apud Græcos, tum apud Latinos. De Græcis testis Diodorus lib. XX. vbi de Antigono:

tigono: *gubernatoribus dein enunciauit, vt in facem intenti prætoriam ſequantur.* De Romanis Appianus lib. II. B. C. vbi pariter & Cæſar nuntiat τοῖς λοιποῖς κυβερνήταις πρὸς τὸν λαμπτῆρα τῆς ἑαυτοῦ νεὼς, καὶ καθ' ἡμέραν πρὸς τὸ σημεῖον εὐθύνειν. *nocte ſequi ignem prætoriæ ſuæ, interdiu vero ejus ſignum.* Prætoriæ ignem, ait, ſiue facem, vnde patet hanc ſolam aliquã ejuſmodi habuiſſe; alioquin enim nequiuiſſet ab aliis diſcerni. & confirmat Florus, cum de Sexto Pompejo, paulo ante CCCL nauium domino ſcribit, cum ſex ſeptemue fugiſſe, *extincto prætoriæ nauis lumine*, non & cæterarum nauium luminibus. Clarius adhuc Zonaras de eodem: ἀποσβέσας τὸν πυρσὸν, ὃν αἱ στρατηγίδες τριήρεις ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ αὐταῖς ἑφέποντες φαίνουσιν, εἰς κεφαλονίαν κατέπλευσεν. *extincto igne, quo prætoriæ triremes ſequentibus nauibus prælucent, in Cephaleniam appulit.* Niſi quis exiſtimet ſingularia hæc lumina fuiſſe, diuerſaque quacunque deinde ratione ab aliarum nauium luminibus. Sic enim hodie quoque prætorias duabus vti lucernis, quas farolas nuncupant, cum aliæ ſingulis ſint contentæ, autor eſt Fronſpergius. & apud Liuium legimus Scipionem edixiſſe ſuis, cum in Africã iter inſtitueret, *vt lumina in nauibus ſingula roſtratæ, bina onerariæ haberent, in prætoria naue inſigne nocturnum trium luminum fore.* Sic Polyænus libr. VI. νυκτὸς γενομένης ἐκέλευσεν ἆραι τοὺς λαμπτῆρας (de nauibus duodecim, quas Ariſtides ſecum habuit, hic ſermo eſt) *cum nox appropinquaret, juſſit tollere lumina.* τοὺς λαμπτῆρας ait, non τὸν λαμπτῆρα, vt vnamquamque ſuam habuiſſe palam ſit. Extinguebant hæc lumina, cum occultare nauigationem vellent, vt ex prædicto loco Zoſimi apparet. Sæpius vero occultabant, tegumentis quibuſdam ab ea parte, quæ proſpiciebat ad hoſtes. Polyænus de Imilcone lib. V. λαμπτῆρα τὸ πρόσθεν πεφραγμένον, ὅπως μὴ γνωρίζοιεν ἀπὸ τοῦ φωτὸς οἱ πολέμιοι τὸν ἐπίπλουν. *lucernam ab anteriore parte obduxit, ne hoſtes ex ſplendore de aduentu conjecturam facere poſſent.* Et hæc quidem prætoriæ ſigna. Cæteræ autem naues bellicæ pro inſigni *galea* interdiu vtebantur, quam in ſummis malorum cacuminibus circumferebant. ſi quidem Lilio Gyraldo credimus, ita ſcribenti cap. XII. libelli de Nauig. *Conſueuere antiqui in ſummis nauium malis galeæ neſcio quid ſimile addere.* & paulo poſt: *quæ igitur bello paratæ erant naues, galeam inſigne habebant.* Sunt, qui hinc naues militares dictas putent galeas; de quo tamen dubitari poteſt. Certe prius apud Græcos, poſtea demum apud Latinos galearum mentionem factam inueniet, quiſquis animum ad id diligentius aduertet. Nam & Leo galearum meminit in Tacticis, cum non niſi longo poſt id nomen apud Latinos reperiatur. Quid? quod de re ipſa ex nullo idoneo authore ſatis conſtet; neque priſca monumenta id teſtentur. vt proinde nulla, præter communia ea ſigna haſce naues habuiſſe exiſtimari queat. Neque de nocturnis harum ſignis amplius quid extat, quam quod apud Liuium reperitur, loco quem non ita diu

ante-laudauimus. Adeo ne ipsa quidem singularia habuisse certo affirmari potest. Onerarias tamen corbes pro insigni habuisse Festus testis est his verbis. *Corbitæ dicuntur naues onerariæ, quod in malo earum summo pro signo corbes solerent suspendi.* Et Cicero lib. XVI. ad Attic. ep. 6, quam ante *corbitam* vocauit, statim post *onerariam* appellat. Meminit autem corbitarum præter Lucilium, etiam Plautus in comœdia, quam Pœnulum inscripsit. De nocte sicut militares singulis, ita hæ binis luminibus consueuerunt vti, teste Liuio prædicto loco. Licet hoc perpetuum fuisse, & a Græcis pariter ac Latinis obseruatum, pertinacius affirmare nollem. Atque hactenus de signis, quæ ad naues pertinent, & velut partem aliquam earum constituere videntur. Quæ vero ad milites, ea iterum vel singularia fuerunt prætoribus, vel communia quibusuis nauium ductoribus. Prætores vexillum suum habuere, de quo supra quoque actum est. Frequentius tamen *clypeum*: eumque vel auratum, vt Demetrius apud Diodorum libr. XX. *Demetrius proposuit vsitatum pugnæ signum, clypeum auratum.* Δημήτριος ἦρε τὸ συγκείμενον πρὸς μάχην σύσσημον, ἀσπίδα κεχρυσωμένην. vel æneum, vt Lysander apud Plutarchum, & Poliænum lib. I. Habuerunt & reliqui præfecti nauium signa sua, modo clypeos, vt apparet ex adducto Polyæni loco, vbi ita scribit: *Trierarchi cum egressos esse Athenienses cernerent, sublime tollunt signũ æneum scutum.* modo alia vexilla, vti Hirtius innuere videtur, quando ait: *Vexillo sublato Vatinius, quæ primæ naues subsequebantur, idem vt facerent significabat.* Vexilla hæc singulis cohortibus fuisse propria, tametsi nullis idoneis scriptorum locis comprobari possit, nummi tamen docent, effigiesque ipsorum accurate referunt. Fuerunt autem illa, præsertim Prætoriarum, equitum vexillis fere similia, nisi quod paulo essent longiora. Ex Antonii hoc nummo putet aliquis rostra quædam nauium habuisse adjecta, quo ab aliis differrent; sed id certo affirmari nequit, cum rostra victoriæ indicia in nummis esse videantur. Aquilas profecto easdem, quales in terrestri militia, fuisse satis constat ex Octauii numismate, quod libro præcedenti pag. 125. proposuimus.

Venio

Venio ad nautas remigesque, quibus & ipsis singulare quoddam signum dari mos fuit, quod oculis acciperent. Nam cum vox non semper exaudiri possit, in tanta hominum frequentia, remorumque pulsu, hortator pertica (vt fit in musicis) ipsos admonebat, quæ *portisculus* appellabatur. Nonius Marcellus: *Portisculus proprie est hortator remigum, qui eandem perticam tenet, quæ portisculus dicitur, qua excursum & exhortamenta moderatur.* Meminit hujus baculi Laberius Cithera apud prædictum istis verbis: *nec palmarum pulsus, nec portisculi.* cætera loca commodius de ipso homine intelliguntur. Apud Festum Ælius Stilo *malleum* exponit, *quo in portu modus datur classi,* qui profecto non est alius ab ista Nonii pertica. Hinc a Catone flagro jungitur, in dissuasoria de rege Attalo & vectigalibus Asiæ: *C. Licinio prætore,* ait, *remiges scripti ciues Romani sub portisculum, sub flagrum conscripti, veniere passim.* Frustra sunt, qui hunc locum, alterumque Festi corrigunt. Nam & in nummis, antiquisque monumentis hortatores istiusmodi cum portisculis siue baculis inter remiges apparent: si modo recta sunt, quæ ab Onuphrio in Naumachia proponuntur. Egimus adhuc de iis signis, quæ oculis accipiebantur, itaque ad ea nunc est accedendum, quæ auditum admonebant. Fuere illa iterum duplicia, alia propria militibus, alia remigibus. Milites habebant *tubam.* num eandem, quam & in terrestri militia, dubitari potest. videtur enim Martialis distinguere ab ista, dum naualem singulari cognomento nuncupat. versus isti sunt in Amphitheat.

> *Augusti laudes fuerant committere classes,*
> *Et freta nauali sollicitare tuba.*

Et apud Onuphrium in imagine pugnæ naualis intortam quasi, ac striatam animaduertas. Etiam lituis in classe vtebantur. Claudianus de bello Gildon.

> *Incassum toties lituis naualibus arsit*
> *Hispanum Siculumq; fretum——*

Idem vsitatum erat Græcis. Vnde Tynnichus apud Polyænum: δεξάμενος σαλπιγκτὰς τρεῖς καὶ σκάφας, *canere* eos jussit, atque ita hostibus classis alicujus adventantis opinionem fecit. Remiges duplici signo excitari mos erat: *celeusmate* & *symphonia.* Celeusma, a Græco κέλευσμα, fuit nauticus quidam clamor, quo ab hortatore remiges modo remis incumbere jubebantur, modo fortius remigare, modo a remigando quiescere. Seruius lib. VIII. Æn. *Celeusma est clamor nauticus ad hortandum. vt; nunc, nunc incumbite remis. Jussum* latine nominauit Salustius in historiis, si fidem adhibemus Merulæ, quod ego difficulter facio. Videtur enim illic potius scripsisse simile quid ei, quod est apud Curtium lib. IX. cap. 8. At in Glossis, quas Cyrilli vocant, ita explicatur: κέλευσις, *jussio vel jussus.* Nonius *hortamentum* reddidit. Sic enim, non *exhortamentum* legendum

dum esse, docet ante dictus Merula ad lib. VII. Ennii Annal. ex melioris notæ MSS codicibus. Liuius lib. XL *hortamenta remigum*. Apud Ennium *signum* dicitur, ex quo, vt pleraque, in suum opus transtulit Virgilius. versus Ennii hi sunt:

——tonsam ante tenentes
Parerent, obseruarent, portisculu' signum
quum dare coepisset——

Virgilius vero ita:

Considunt transtris, intentaque brachia remis
Intenti expectant signum

Græci etiam ἐνδόσιμον appellant, quod tamen, vt & præcedens, pro eo signo, quod illa pertica, quam supra exposuimus, dabatur, accipi potest. Vetus aliquis apud Suidam. οἱ κηλευσαὶ τοῖς ἐρέταις τὸ ἐνδόσιμον ἐνέδοσαν, οἱ δὲ ἐπὶ τῇ ἐνδόσει ἀθρόοι τῷ ῥοθίῳ ἐπιλάλαξεν. καὶ ἔνδοσις ἐπὶ τούτου. Arrianus Ep. Alex. l. VI. καθ' ἑκάστην ναῦν τὸ ἐνδόσιμον τοῖς ἐρέταις ἐνέδοσαν. Celeusmatis porro vocem ipsam exprimit Aristophanes. Ac alteram quidem, qua remigare jubebantur, in Ranis Act. IV. scen. 2. isthoc versu.

οὐκ ἠπίσταντ' ἀλλ' ἢ μάζαν καλέσαι καὶ ῥυππαπαῖ εἰπεῖν.

Scholiastes: τὸ ῥυππαπαῖ ἐπίφθεγμα ναυτικὸν παρασκευαστικὸν ἢ παρακελευσματικὸν κωπηλασίας. *Rhippape clamor nauticus est, quo jubentur nauigare.* Alteram vero, qua desistere a remigando jubebantur, isto versu, qui est in eadem comœdia Act. I. sc. 4.

Πει. Ὠόπ. Κι. ἀλαδρόμον ἀλάμβανε.

Scholiastes iterum hoc loco: κέλευσμα τῶν ἐρεσσόντων τὸ ὢ ὄπ παῦον τὴν κωπηλασίαν. *Oop est clamor nauticus, quo remiges jubentur ab opere quiescere.* Sic apud eundem Comicum in Ranis Act. I. sc. 4. Charon, terræ nauim applicans, clamat Ὠόπ. Nescio tamen, num perpetuum hoc fuerit: nam in iisdem Ranis Poeta Charontem soluentem oram & abnauigantem facit clamare Ὠὸπ, ὄπ. ὢ ὄπ, ὄπ. & Scholiastes ibi hoc simpliciter ἐλατικὸν ἐπίφθεγμα interpretatur. Quicquid sit, hoc certe constat, varium diuersumque illum fuisse clamorem. Vnde & Rutilius in Itin: libr. I.

His mecum pigri solabar tædia venti
Dum resonat variis vile celeuma modis.

Nonnunquam pro voce, lapidum concussione vtebantur. Xenophon libr. V. λίθων ψόφῳ τῶν κελευστῶν, ἀντὶ φωνῆς. *lapidum concussione hortatorum, pro voce,* Ἀντὶ φωνῆς ait, quia nempe alias hoc proprium ac solenne fuit. An & manus in hunc finem aliquando concutiebant? Affirmant Dionysius Gothofredus lib. 1. §. 3. ff. Nautæ Cap. & ante ipsum Alciatus lib. I. par. cap. 44. atque ambo illic græcam vocem χειρέμβολον hoc modo explicant. χειρέμβολον, ait Gothofredus

fredus *signum, a magistro nauis manu datum. celeusma appellatur.* Laberius sane Cithera, cujus supra mentio est facta, *pulsum* aliquem *palmarum* nominat, eumque portisculo, quem perticam fuisse diximus, conjungit, vti ex ipsius verbis apparet. Ex quo non omnino fictum hoc cui esse videatur. At non statim inde necesse est, vt & apud JCtum Græcam illam vocem sic interpretemur. quando signum istiusmodi, non ad pacta, vel conuentiones, vel admissiones, de quibus tamen ibi sermo est, pertinuit. Ex hoc signo autem remiges intelligebant, sicut dixi, quomodo remigandum esset, & quando. Num tardius, an celerius. Pertinebat etiam eo, ne vnus primo, alter postea, sed omnes vno momento remos concitarent. Hinc Ouidius

—— requiemq; modumq;
voce dabat nautis animorum hortator Epopeus.

Modum, ait, quo scilicet in remigando vti deberent, celeriorem interdum, interdum tardiorem. dabat & requiem, nimirum quando quiescebat. Arrianus libr. VI. *Tantus fluminum concurrentium sonitus remigum aures peruasit, vt remos quietos tenerent:* οὐκ ἐκ παραγγέλματος, ἀλλὰ τῶν τε κελευστῶν ὑπὸ θαύματος ἐκσιωπησάντων, *non quod ita jussi essent, sed quia hortatores admiratione rei compulsi conticescebant. Symphonia* vero cantilena fuit prolata voce, sæpe tamen tibiis aliisue instrumentis musicis, longe a celeusmate diuersa, cum quo hactenus ab omnibus confundebatur. Nam cum celeusma vox esset simplex, hæc cum modulatione quadam fiebat. cumque istud proferretur ore, hæc frequentius musicis quibusdam instrumentis edebatur. Pedianus apud Ciceronem: *Sciendum est cani remigibus per symphoniacos solitum, & per assam vocem, id est ore prolatam, & per citharam.* Hinc Charon apud Aristophanem in Ranis Baccho, cum remigare deberet, & se labori vellet subductum propterea, quod esset rudis & nauigationis imperitus, nec Salaminius, respondet

—— ῥᾷστ'. ἀκούσει γὰρ μέλη
Κάλλιστ', ἐπειδὰν ἐμβάλῃς ἅπαξ ——

hoc est: *facile disces, audies enim cantus suauissimos, quamprimum remum immittes in aquam.* Sequitur deinde cantus, non quidem musicus, vt alias solebat, ranuncularum tamen, joco a poeta in istius locum substitutus, & distinctus a celeusmate, quod faciebat Charon. Versus hi sunt, post eos quos ante protuli

—— Δι. τίνων;
χα. Βατράχων, κύκνων θαύμαστα. Δι. κατακέλευε δή.
χα. Ὢὸπ, ὄπ. ὠὸπ, ὄπ.
Βρεκεκεκὲξ, κοὰξ, κοὰξ
Βρεκεκεκὲξ, κοὰξ, κοὰξ
Λιμναῖα κρηνῶν τέκνα

Ξυναυλον ὕμνον βοὰν
Φθεγξώμεθ' εὔγηρυν ἐμὰν ἀοιδὰν
κοὰξ, κοὰξ.

Hic postquam Charon celeusma intonuisset, & Bacchus remos immisisset aquæ, coaxabant ranæ, & symphoniam istam nauticam edebant. vnde satis manifestum, diuersa illa distinctaque a se inuicem fuisse. Cicero hanc Symphoniam vocat *cantilenam nauticam*. Athenæus τὸ τριηρικόν. χρυσόγονος inquit lib. XII. ηὔλει τὸ τριηρικόν. *Chrysogonus cecinit cantilenam nauticam*. Polluci lib. IV. cap. 7. est ἐρετικὸν αὔλημα. Aristophani νίγλαρος. Locus est in Acharnensibus Act. II. sc. 5. vbi, cum de apparatu nautico egisset, subjicit:

Τὸ νεώριον δ' αὖ κωπέων πλατουμένων
Τύλων ψοφούντων, θαλαμιῶν τροπουμένων
Αὐλῶν, κελευστῶν, νιγλάρων, συριγμάτων.

h. e. *nauale plenum remigibus palmulas mouentibus, clauis sonantibus, thalamiis fugientibus, tibicinibus, hortationibus, carminibus naualibus, fistulis*. Interpres eo loco. ὁ νίγλαρος, τρῆμα καὶ μέλος μουσικὸν παρακελευστικόν. *Niglarus genus musicæ modulationis, quo remiges exhortamur*. Igitur & Pollux eruditissimus Grammaticus inter genera cantionum retulit lib. IV. cap. 10. Μέλη αὐλημάτων, ait, κρούματα, συρίγματα, τερετισμοί, τερετίσματα, νίγλαροι. *Modi tibiarum sunt cantus, pulsus, sibilationes, fremitus, niglari*. Patet ex hoc loco, id quod diximus, tibia potissimum has cantilenas edi consueuisse, quam singulari nomine, vt fortasse singularem, & ab aliis distinctam, τριηρικὸν αὐλὸν Maximus Philosophus appellat Dissert. XXXIII. Ἀλλ' οὐδὲ, inquit, οἱ πόλεμοι τὸ σκυθρωπότατον, ἡδονῶν ἔρημοι, ἀλλὰ συντάττεται τούτοις ἡ τυρρηνὴ σάλπιγξ, ἡ αὐλὸς τριηρικὸς, ἢ ᾠδὴ ἐμβατήριος. Interdum tamen cithara quoque vtebantur. Sic enim supra Pædianus docuit. & exemplo est Orpheus, qui in Argo naui, teste Statio Theb. V. vers. 343, & Flacco Arg. I, cithara hanc cantilenam cecinit. Intelligitur ex his omnibus, quid voluerit Arrianus, quando lib. VI. Exp. Alexandri sic de Indis ait: *Quotquot vero Indi Alexandro amici e remotioribus locis remigum clamorem & remigiorum sonum exaudierant, hi ad ripam accurrentes barbaro ritu accinebant. Studiosi enim musices, si qui alii, sunt Indi*. Non sane clamoribus nautarum aut remigum accinebant, sed cantilenæ illi nauticæ, quæ in nauibus singulis edebatur. Vsus porro hujus musicæ primus ac præcipuus, ne diuerso ac multiplici remorum ictu nauis cursus impediretur, sed æqualis esset. Testis Maximus Diss. XXIII. οὕτω ait, καὶ τριήρης ἐρεσσομένη ὑπ' αὐλῷ, τὴν πολυχειρίαν συνάπτει τῇ ὁμοιότητι τῆς εἰρεσίας. ἐὰν δὲ ἀπαλλάξῃς τὸν αὐλὸν, διέλυσας αὐτῆς τὴν χειρουργίαν. *Eodem modo & triremis, quæ ad tibiæ modos a remigibus impellitur, diuersas manus pari studio conjungit remigandi, quod si tibiam tollis, opus illorum dissoluis*. Sic de Orpheo Flaccus

car-

mesq; & vndeuiginti hominum millia armauit; cincto ratibus ambitu, ne vaga effugia forent: attamē spatium amplexus, ad vim remigii, gubernantium artes, impetus nauium, & prælio solita. in ratibus prætoriarum cohortium manipuli turmæq; adstiterant, antepositis propugnaculis, ex quis catapultæ balistæque tenderentur. Reliqua lacus classiarii tectis nauibus obtinbeant. Ripas & colles, ac montium edita in modum theatri multitudo innumera compleuit, proximis e municipiis, & alii vrbe ex ipsa, visendi cupidine, aut officio in principem. Ipse insigni paludamento, neq; procul Agrippina chlamide aurata præsedere. Pugnatum, quanquam inter sontes, fortium virorum animo: ac post multum vulnerum occidioni exempti sunt. Paria & Xiphilinus habet, vita Iulii, cujus verba ideo non adducimus. Quod supra de captiuis dixi, patet etiam ex Seneca ep. 70. *Secundo*, inquit, *naumachiæ spectaculo vnus e Barbaris lanceam, quam in aduersarios acceperat, totam jugulo suo immersit. quid ergo? quod animi perditi noxiosiq; habebunt, non habebunt, quos aduersus hos casus instruxit longa meditatio.* Dignum memoratu, quod ex Xiphilino discimus, has pugnas aliquando contra bestias, ad id spectaculi genus obeundum paulo ante edoctas, institutas fuisse. Verba sunt hujusmodi: in Tito: *Amphitheatro derepente aqua impleto, in ipsam equos taurosque, aliaque mansueta animalia immisit, quæ in aqua, quemadmodum in terra agere assuefacti erant. Introduxit autem homines etiam in nauibus, qui in Corcyrenses & Corinthios diuisi prælio nauali concertarunt. Extra hunc locum pugnatum est ab aliis in horto Caj & Lucii. Ibi primo die bellum nauale cædesque beluarum facta est, lacu tabulis inædificato.* Bestias istas nauibus in theatrum inuehebant, postea ex improuiso dejiciebant in aquas. Ostendere videtur ante dictus autor, vita Neronis; quem ait animaduertisse in theatro *nauim per se dissolui, emisisque ex se belluis quibusdam, rursum integram & firmam constitisse*, atque ita ad exemplum ejus curasse fieri, qua matri exitium pararetur. Martialis cuncta istis versibus complexus est:

Augusti laudes fuerant committere classes
Et freta nauali sollicitare tuba.
Cæsaris hæc nostri pars est quota? vidit in vndis
Et Thetis ignotas & Galathea feras:
Vidit in æquoreo feruentes puluere currus,
Et domini Triton ipse putauit equos.
Dumq; parat sæuis ratibus fera prælia Nereus,
Abnuit in liquidis ire pedester aquis.
Quicquid & in circo spectatur & Amphitheatro,
Diues Cæsarea præstitit vnda tibi.
Fucinus & pigri taceantur stagna Neronis:
Hanc norint vnam sæcula naumachiam.

Perti-

—— *carmine tonsas*
Ire docet, summo passim ne gurgite pugnent.

Deinde remigum labores solabantur. Stat. Theb. V. v. 343. de eodem

Accliuis malo mediis intersonat Orpheus
Remigiis, tantosq́ jubet nescire labores.

Censorinus c. 12. *quo facilius sufferant laborem, symphonia adhibetur.* Aristides Quintilianus, MStus bibliothecæ nostræ autor, libr. I. de Musica: Ναυτιλίας τε καὶ ἐρεσίας καὶ τὰ χαλεπώτατα τῶν χειρωνακτικῶν ἔργων ἀνεπαχθῆ ποιεῖ τῶν πόνων γινομένη παραμύθιον. Intelligitur hinc Maximus Philosophus, quando supra tibiam diuersas manus pari studio conjungere affirmauit.

CAPUT. II.

De exercitatione & ludis naualibus.

Probata exercitationis inter remiges consuetudine, qualis ea fuerit docetur. tum de magistris ejus agitur, gubernatorumq́ exercitatio monstratur. Acceditur dein ad militum exercitationem & simulacra pugnarum naualium. Quando ea instituta, & vbi. De ludis naualibus in campo Martio & Naumachiis (quæ hac occasione quales fuerint ostenduntur) item in circubus & Amphitheatris agitur. Apparatus etiam ludorum docetur. ad postremum in venationibas naualibus, totiusq́ exercitationis ejus vsu finitur.

Qui*nauali prælio dimicaturi sunt, ante in portu & in tranquillo mari flectunt gubernacula, remos trahunt, disponuntq́ per tabulata militem, vt non pendente gradu, & labante vestigio stare firmiter consuescat, & quod in simulacro pugnæ didicerit, in vero certamine non perhorrescat.* verba sunt B. Hieronymi in vita Malchi, quibus satis manifeste illa, de qua nunc agendum, consuetudo comprobatur. Et profecto cæteræ quoque artes non sine præuia quadam exercitatione in vsum adhiberi solent; quid de militia dicemus? in qua, vt ait ille, bis peccare non licet. Itaque Romani scriptis jam remigibus gubernatoribusque, per quotidiana exercitia omnis generis armorum vsum demonstrabant. Testis Cæsar Iulius lib. III. de bello Gall. vbi ipse *remiges ex prouincia* jubet *institui.* & Dio lib. XLVIII. qui Augustum nauibus parandis, colligendis *exercendisq́ remigibus* (ἐς τὴν ἄσκησιν τῶν ἐρετῶν) totum annum cum sequenti consumsisse scribit. Atque ita diu ante C. Luctatius CS *quotidie remiges ea tentare, & in iis se exercere jussit, quæ suis inceptis conducerent.* Testis est Polybius Hist. I. qui & lib. X. Scipionem capta Carthagine *copias nauticas quotidie exercitasse* docet. Neque negligentiores Græci hæc in parte fuerunt. Patet ex exemplo Philippi, quem Macedonas recens scriptos ita ἐν ταῖς εἰρεσίαις h. e. *in remigando exercuisse* lib. V.

Pertinebat autem hęc exercitatio, de qua primo loco actum, eo, vt corpora nautarum militumque fierent robustiora, & ad tolerandam maris atque fluctuum injuriam paratiora. Vnde apud Cassiodorum lib. IV. cap. 12, Theodoricus Rex *dromenarios*, h. e. remiges, *probare sine aliqua dubitatione* jubet, qui ad hoc opus possint idonei reperiri. *Remigum enim labor*, ait, *operosos, valentes animo & viribus quærit, vt confidentia mentis procellis obviare possit vndosis.* Xenophon l. VI. τῇ ᾗ κώπῃ τὸν πλοῦν ποιούμενος ἄμεινόν τε σώματα ἔχειν τοὺς ἄνδρας, καὶ ἄμεινον τὰς ναῦς πλεῖν ἐποίει. *Remigio classem agens efficiebat classiariorum corpora magis exercita & agiliores naues.* Atque sic Agrippa in Auerno & Lucrino lacu speciosissima classe fabricata, *quotidianis exercitationibus militem remigemque ad summam & militaris & maritimæ rei perduxit scientiam*, Vellejo teste lib. II. cap. 79. Proderat & eo hæc exercitatio, vt armamenta nauium, eorumque appellationes nosse, imperatis ducum præfectorumque obedire discerent. Ita enim fieri necesse est ab iis, qui crebro in nauibus versantur, vti alio loco ex Xenophonte indicauimus. Et profecto majus in hac re momentum, quam fors multi credunt. Testis Cæsar lib. I. Bell. Ciu. *Nostri*, ait, *quod minus exercitatis remigibus, minusque peritis gubernatoribus vtebantur, qui repente ex onerariis nauibus erant producti, neque dum etiam vocabulis armamentorum cognitis, impediebantur.* Præter ista etiam aliarum rerum caussa ludos institutos video. Vt apud Græcos in honorem defunctorum. Monstrat in Euagora Isocrates: *Cum te*, inquit, *viderem patris tui funus ornare Nicocles, non magnifico tantum apparatu, sed & choreis, & musica, & ludis gymnicis* (ἔτι δὲ πρὸς τούτοις ἵππων δὲ καὶ τριήρων ἁμίλλαις) *sed & equorum triremiumque certaminibus.* Idem a Romanis factum, Plutarchus indicat in vita Cæsaris. Hyginus autor est, id olim ab Ænea quoque institutum. *Æneas*, ait c. CCLXVII. *patris ornauit exequias, ludicroque certamine honores debitos manibus soluit, in quibus primum nauale certamen fuit.* Consentit huic Virgilius certamenque illud lib. V. Æn. elegantissime describit. Liuius lib. X. cap. 2. docet, ludos istiusmodi nonnunquam in victoriæ monumentum institutos. Verba hæc sunt: *Pataui monimentum naualis pugnæ eo die, quo pugnatum est, quotannis solenni certamine nauium in flumine oppidi medio exercetur.* Porro certaminum hujusmodi naualium effigies habes apud Onuphrium Panuinium in nummo duplici, altero Claudii Cæsaris, altero Domitiani, quem vtrumque hic expressimus.

prædictus autor hoc affirmat. Idem & Lacedæmonii Syracuſanique feciſſe leguntur apud Diodorum lib. XIII. & Thucydidem lib. VII. Hiſtoriarum. Cæterum vt res majori ſtudio diligentiaque perficeretur, certos quosdam homines exercitationi huic præficiebant, qui a Vegetio *nauarchi* appellantur. *Singulæ,* inquit lib. IV. cap. 32, *liburnæ ſingulos nauarchos, id eſt quaſi nauicularios habebant, qui exemptis cæteris nautarum officiis, remigibus exercendis quotidianam curam & jugem adhibebant induſtriam.* Ita quidem Antonini circiter ætatem; nam ante eam nil hujuſmodi de nauarchis reperitur. Ab Auguſto M. Agrippa certaminibus exercitationibusque naualibus præfectus legitur apud Vellejum lib. II. cap. 79. & Dionem lib. XLVIII. Poſterioris verba hæc ſunt: Τῷ Ἀγρίππᾳ τὴν τοῦ ναυτικοῦ παρασκευὴν ἐγχειρίσας ἐκπονῆσαι ἐξασκῆσαί τε τὸ ναυτικὸν ἐκέλευσε. *Tradita Agrippæ rei naualis cura exerceri nauticos juſſit.* Prioris iſta: *ædificandis nauibus contrahendoque militi ac remigi, naualibusque adſueſcendo certaminibus atque exercitationibus, præfectus eſt M. Agrippa, virtutis nobiliſſimæ, labore, vigilia, periculo inuictus* &c. Porro iſta remigum exercitatio in hunc fere modum fiebat: Remiges ſedere jubebantur ad remigia, eodem ordine ſeruato, quo alias in naui ſedere deberent. ſtabat in ipſorum medio hortator, ad cujus juſſa ſimul reclinabant ſeſe adducendo manus, ſimul propellendo eas rurſus incumbebant. Vt ex Polybio in hiſtoria primi belli Punici intelligimus. Nempe in hac re vel potiſſimum remigandi artificium conſiſtit, vt ſimul & eodem tempore impellantur remi. Quod Virgilius oſtendit lib. III. Æneid. his verſibus.

Eripite o ſocii, paribusque inſurgite remis.

& Lucanus libr. III. verſ. 525.

—— paribusque lacertis
Cæſaris hinc puppes, hinc Grajo remige claſſis
tollitur. Sane niſi hoc obſeruetur, fieri neceſſe eſt, vt ſe mutuo impediant, vno ſeſe reclinante, ſurgente altero. Teſtis Xenophon in Oeconomico, quando ait. Διὰ τί ἄλυποι ἀλλήλοις εἰσὶν οἱ ἐρέται, ἢ ὅτι ἐν τάξει μὲν κάθηνται, ἐν τάξει δὲ προσνεύουσιν, ἐν τάξει δὲ ἀναπίπτουσιν. *Cur remiges ſibi inuicem minime ſunt moleſti? an quod ordine ſedent, ordine remis incumbunt, ordine ſe in humeros attollunt & reclinant.* Sed & eo hæc res pertinet, ne inæqualiter impulſa nauis, modo in hoc, modo in diuerſum latus deflectat. Sicuti piratæ illi τῇ δὲ κἀκεῖσε παρεφέροντο τοῦ εὐθέος, οἷα δὴ ἀπειρίᾳ τε τὴν εἰρεσίαν οὐχ ὁμοζυγοῦντες. hoc eſt, *huc atque illuc a recto curſu deferebantur, quod inſcitia non æqualibus interuallis remigabant*, apud Heliodorum Æthio. lib. II. Græcis totum hoc artificium ἀντήρεσις dicitur, notante Heſych. quoniam κατ᾽ ἴσον καὶ μὴ εἰς θάτερον παρελωθῆται ἡ ναῦς. hoc eſt, *æqualiter nec in alteram aut alteram partem nauis ſic impellitur.* Sedebant autem remiges apud veteres, vt Xenophon in verbis ſuperioribus oſtendit. Virgilius in V.

Æn.

Æn. *Considunt transtris* &c. Non tamen perpetuo ſedebant. quotiens enim eleuandi erant remi, ſurgebant paulum, cum vero impellendi, impetu quodam conſidebant & reclinabant ſeſe. Hinc Flaccus lib. I. Arg. de Cantho

Inſurgit transtris, & remo Nerea verſat.

Similiter Virgilius lib. III. Æn.

Vela cadunt remis inſurgimus ——

Idem lib. V. dicti operis:

——*nunc, nunc inſurgite remis.*

Græci hoc προνεύειν nominant, vt ex Xenophonte diſcimus, alterum vero, quod huic eſt contrarium, ἀναπίπτειν. Ennio lib. VI. *recumbere*, verba ſtatim ſubjiciam. Lucanus dixit *cadere in transtra*, lib. III. ver. 542. Et certe cadebant primo, quod inſuetis ab initio valde moleſtum fuit. Vnde Bacchus apud Ariſtophanem in Ranis.

Ἐγὼ δὲ πάλγειν ἄρχομαι
Τὸν ὄρρον ——

At podicem meum dolor nunc occupat. Scholiaſtes ibi: ὁ Διόνυσος λέγει δεινοπαθῶν ἐπὶ τὸ κωπηλάτειν. *Bacchus ait ſe male habere propter remigationem.* Poſtquam cecidiſſent in tranſtra, tum demum vere recumbebant, id eſt reclinabant ſe, remumque admouebant pectori. Hoc eſt, quod Lucanus ait loco antea laudato, iſtis verbis: *Atq; in transtra cadunt, & remis pectora pulſant.*

Itemque Ennius.

Poſte recumbite, veſtraq; pectora pellite tonſis:
Pone petunt, exin referunt ad pectora tonſas.

Flaccus, ob hanc cauſam *pectore tolli æquora* dixit lib. III. Argo.

Inde alii increpitant, atq; æquora pectore tollunt.

Fiebat hoc autem, vt prædixi, ab omnibus remigibus ſimul, vno eodemque tempore. Nec in iis tantum nauibus, quę ſimplicem remorum ordinem habuerunt, ſed & in illis, quæ duplicem aut triplicem. Hinc præter conſuetudinē Diotimus apud Polyænum præcipit τοῖς ἐρέταις ἀνὰ μέρος, ὅτε μὲν τὰς θαλαμίας, ὅτε δὲ τὰς ζυγίας, ὅτε δὲ τὰς θρανίτιδας κώπας ἀναφέρειν, *vt remiges modo imos, modo medios, modo ſummos ordines concitarent, atque ita naues ad terram appellerent.* Et hæc quidem remigum exercitatio, cum qua haud dubie conjuncta fuit etiam gubernatorum. Nam & Vegetius *nauarchos* non *remigibus* ſolum *exercendis*, ſed *& gubernatoribus curam adhibuiſſe* ſcribit eo loco, quem in præcedentibus adduximus. Et cur non ipſi quoque fuerint exerciti? cum amplius ſit periculum ab inepto rudique gubernatore, quam inepto remige. Nam

——*pelagi rudis, & pontum tractare per artem*
neſcius, accepit miſeræ ſi jura carinæ

ventorum tenet ipse vicem, cunctisq; procellis
dat jactare ratem, fertur vaga gurgite puppis
Ipsius in scopulos, dextra impellente magistri.

Silii poetæ de hac re sententia lib. V. ver. 715. Quanquam etiam videri possint doctos, & peritos harum rerum elegisse, vel conduxisse pretio, in vsum naualem. Nam qui alioquin potuisset Cæsar lib. III. de B. C. remiges quidem ex prouincia jussisse institui, *nautas autem & gubernatores comparari?* nisi istiusmodi fuissent, qui jam ante istam artem vel scientiam addidicissent? Et juuat conjecturam hanc Vegetius, quando lib. IV. cap. vlt. scribit *syderum*, aliarumque isthuc pertinentium rerum *notitiam gubernatores profiteri*. Neqvit enim alia hic professio intelligi, præter eam, quam illi ipsi in elocanda sua opera de sua scientia faciebant. Certe doctis eiuscemodi gubernatoribus, Sociis tamen imperatis, Athenienses vsos scribit Xenophon in republ. Athen. Et Romanos quoque habuisse, credere nil prohibet, tametsi hoc perptuum non fuerit, gubernatoresque pariter, vt remiges ab aliis acceperint hanc artem. Hinc Seneca epist. XCV. *Gubernatorem facit ille, qui præcipit, sic moue gubernacula, sic vela submitte, sic secundo vento vtere, sic aduerso resiste, sic dubium communemue tibi vindica.* Porro institutis eruditisque iis aliquomodo, qui in nauigando suam operam præstabant, milites simul nauibus impositos opinor, ac tum demum vere exercitatos. edoctosque modo tardius nauigare, modo celerius, modo in hanc, modo in aliam aciei formam classem componere, denique cum instrumentis vocabula ipsorum vsumque intelligere. *Necessum enim est*, ait Xenophon, de rep. Ath. *qui sæpe nauigat, remumque in manus sumit, tam ipse, quam famulus rei naualis appellationes discat.* Herodotus in Erato: *Sæpius & iis locis, vbi vel prandendum vel cœnandum erat exercitui, a terra cornu classis abducebat. Quum autem conuersa deinde classe, ac triremibus terram aduersis proris spectarent, ipse signo dato jussit vt certatim omnes terram peterent.* Ἀποπείραν τοῦ ναυτικοῦ hanc rem appellat Appianus Mith. vbi Mithridatem quoque ei operam dedisse docet. De Alexandro Arrianus lib. VII. ἐν τούτῳ δὲ πολλάκις μὲν τοῦ ναυτικοῦ ἀπεπειρᾶτο. *Interea classem sæpissime exercebat.* Proponebantur in his ludis præmia iis, qui se optime gessissent. Sic apud Virgilium Æneas facit. sic apud Arrianum Alexander. de quo autor ita libr. VII. πολλαὶ δὲ ἔριδες αὐτῶν τῶν τριηρῶν, καὶ ὅσαι πεντήρεις κατὰ τὸν ποταμὸν ἐγίγνοντο, καὶ ἀγῶνες τῶν τε ἐρετῶν καὶ τῶν κυβερνητῶν, καὶ στέφανοι τῶν νικώντων. id est, ex interpretatione Vulcanii. *Magna erat inter triremes & quadriremes, quæ in fluuio erant, contentio, acre remigum & gubernatorum certamen. victoribus coronæ dabantur.* Præter ista, sæpe simulacra etiam pugnarum edere cogebantur, atque ita per otium discere, quo deinde in prælio proficerent. Liuius lib. XXXV. cap. 26. de Nabide: *Vt omnia satis apta ad certamen essent,*

essent, profectos in altum, quotidie remigem militemq; simulacris naualis pugnæ exercebat. Thucydides lib. VII. Οἱ τε Συρακούσιοι ναυτικὸν ἐπλήρουν, καὶ ἀνεπειρῶντο ὡς καὶ τούτῳ ἐπιχειρήσοντες. *Syracusii classem quoque adornabant, seq; exercebant, vt qui ea quoq; hostes aggressuri essent.* Meminit & Diodorus lib. XIII. vbi de Thrasyllo, & Thrasybulo: ἐγύμναζον τοὺς στρατιώτας εἰς ναυμαχίαν. *Assiduis militem tyrociniis ad pugnam naualem exercuerunt.* Hinc Scipio quoque industriæ suæ ostendendæ, ac purgando crimini, quod ei falso intentabatur, cum agilitatem nauium & experientiam suorum classiariorum legatis ad rem cognoscendā Roma missis demonstrare vellet, *classem expedire jussit, inq; portu simulacrum edere pugnæ naualis.* Liuius libr. XXIX. cap. 22. Nec in pace tantum, aut inter belli meditationes, sed in ipso quoque bello hoc fiebat, quotiens per vim hostilem id liceret. Sic Scipio Carthagine noua aliquandiu moratus, copias nauticas, *assidue exercebat,* teste Polybio lib. X. & Alcibiades Mindari naues *exercentes sese* conspexit procul a portu, teste Xenophonte libr. I. Etiam Duilius apud Romanos *subinde exercendo milites remigesq; consecutus est, vt securis Carthaginensibus vsq; in id tempus innoxiæ consuetudinis, subito admota classe vrbem occuparet.* Frontinus lib. III. cap. 2. Porro quoque in hybernis ita se exercuisse firmat Dio lib. L. Ideo enim Antonium reprehendit, quod id intermiserit per negligentiam. *Vere inito,* inquit. *Antonius nusquam progressus est, nam remiges ex variis gentibus collecti cum procul ab ipso hyemassent, neq; exercuerant sese, & morbo insuper ac profugiendo diminuti erant.* Maxime vero ante pugnam isthoc vsitatum fuit, vti docet Hieronymus in antea productis verbis, & cumprimis Xenophon libr. VI. Hist. *Non ignoro, ait, hujusmodi hominum exercitationes tum maxime institui, quotiens existimatur futurum, vt pugna nauali decernatur.* Sic Lacedæmonii apud Diodor. libr. XIII. *vbi viderunt hostes ad conflictum se parare, etiam ipsi dies quinq;* (γυμνάσαντες τοὺς ἐρέτας καὶ ἀνάπειραν ποιούμενοι) *exercendo remiges in simulacris pugnæ naualis consumunt.* Et apud Appianum libr. IV. B. C. Cassius cum Rhodiis pugnaturus τὰς ἰδίας ναῦς ἐπεσκεύαζε καὶ ἀνεπλήρου καὶ ἐγύμναζεν ἐν Μύνδῳ, *naues ornatas completasq; in Mindo exercuit.* Cæterum hæc exercitatio vt plurimum in portu, aut non longe ab eo fieri consueuerat. Ita enim præter Liuium lib. XXIX. cap. 22. etiam Hieronymus adducto supra loco testatur. Postea Romani, sicut erat solers genus in excogitandis rebus ad militiæ perfectionem facientibus, lacum in campo Martio, vbi alias terrestres quoque copiæ exercebantur, defodi curauere, vt per ludum quasi rem naualem discerent, ac disciplinam. Ac inter ipsos quidem primus autor Iulius fuisse videtur. Ita enim Xiphilinus. καὶ τέλος ναυμαχίαν οὐκ ἐν τῇ θαλάσσῃ, ἀλλ' ἐν τῇ ἠπείρῳ. χωρίον γάρ τι ἐν τῷ Ἀρείῳ πεδίῳ ἐκοίλωσα. *postremo prælium nauale non in mari fecit, sed in terra, loco in campo Martio defosso.* Lacum hunc, vt rem nec

visam

visam antea, nec vsurpatam enarrare manifestum est. Primum autem lacus ille sine cura, sine vllo ornatu defossus prope Tiberim, qualem apud Suetonium cap. 43. Aug. Augustus quoque fieri præcepit. Postea, vt fit, res in delicias conuersa. nam & lateribus extrui, trabibusque ligneis circummuniri, & tabulis ac sedilibus in modum theatrorum excoli lacus isti coepere, quos iccirco *naumachias* vocauerunt. Suetonius in Domitiano. *Nouam excitauit naumachiam, e cujus postea lapide maximus circus deustis vtrinque lateribus extructus est.* & paulo ante: *edidit nauales pugnas, effosso & circumstructo lacu.* Ita Xiphilinus de lacu a Claudio structo: τεῖχός τε ξύλινον περὶ αὐτὴν κατεσκεύασε, καὶ ἰκρία ἔπηξε. *ligna & tabulas vndique defixit, & trabibus muniuit.* & in Titi vita. κατοικοδομηθείσης σελμίσι τὸ κατὰ πρόσωπον τῶν εἰκόνων λιμνῆς, καὶ ἰκρία πέριξ λαβούσης &c. *inædificauit locum tabulatis, qua spectabat statuas, & circumquaque trabes infixit.* Pancirollus naumachias quinque hujuscemodi circa Tiberim numerat. *Naumachiæ quinque,* ait, *erant lacus, in quibus naues pugnabant, seu nauale prælium populo repræsentabatur, omnes erant circa Tiberim, vnde aqua ad implendos lacus extrahebatur.* Postea in circis etiam hi ludi populo exhibiti, quod vel vnicum Circensium naualium nomen probare potest. Nec in his tantummodo, sed etiam in amphitheatris. Ibi enim Domitianum memorat Suetonius prælia naualia edidisse, & Xiphilinus Titum; quod & a Blondo annotatum est. Iam quod apparatum attinet, varius ac multiplex is fuit. non ad vsum modo, sed ornatum etiam, ac luxum. Quo merito referimus Tritonem illum a Claudio exhibitum, qui ex argento factus, in medio lacu per machinam emergebat, pugnantesque exciebat buccina, hydraulica quadam arte, ut testis est Suetonius. Item nymphas aquis innatantes, quarum Martialis meminit in Amphit. istis versibus

> *Lusit nereidum docilis chorus æquore toto,*
> *Et vario faciles ordine pinxit aquas.*

Nymphas ipsas natantes naumachia Cæsaris Domitiani repræsentauit, inquit Perottus ad hunc locum. Et belluas monstraque marina, quibus Neronis imperio referta fuit naumachia. *Exhibuit*, ait Suetonius, *& naumachiam innantibus beluis.* Ita Xiphilinus. ἐν δέ τινι θεάτρῳ θέας ἐπιτελῶν εἶτα πληρώσας ἐξαίφνης τὸ θέατρον ὕδατος θαλασσίου, ὥστε καὶ ἰχθύας καὶ κτήνη ἐν αὐτῷ νήχεσθαι, ναυμαχίαν τε ἐποίησε. *Theatro aliquo repente aqua marina expleto, in qua pisces, & animalia natabant, bellum nauale dedit.* Quando ait ὕδατος θαλασσίου præcedentes respicit, qui aqua simplici e Tiberi deducta ad ham rem vtebantur. Testis Xiphilinus in Cæsare. & de Augusto Iulius Frontinus: *Quæ ratio mouerit Augustum prouidentißimum principem producendi alsietam aquam, quæ vocatur Augusta, non satis perspicio, nullius gratiæ, imò parum salubrem, & nusquam in vsus populi fluentem, nisi forte, cum opus naumachiæ aggrederetur, ne quid salubrioribus aquis detraheret, hanc proprio opere* per-

perduxit, & quod naumachiæ cœperat superesse, subjacentibus hortis & priuatorum vsibus irrigandum concessit. Nero *primus exhibuit naumachiam marina aqua*, inquit Suetonius, & Xiphilinus. Quod quidem ipsi facile ignoscimus, cum sciamus Heliogabalum hujus loco vinum adhibuisse. Lampridius: *in euripis vino plenis nauales circenses exhibuit.* Cæterum illa aquarum immissio fiebat per occultos atq; subterraneos meatus, tanta celeritate, vt a spectatoribus vix sentiretur, qua celeritate postea, si placuisset, aquæ iterum emittebantur. Ostendit Martialis lib. I. hisce versibus.

Si quis ades longis serus spectator ab oris
Cui lux prima sacri muneris ipsa fuit
Ne te decipiat ratibus naualis Erynno
Et par vnda fretis, hic modo terra fuit.
Non credis? spectes, dum laxent Æquora Martem
Parua mora est, dices, hic modo pontus erat.

Et Xiphilinus in Nerone. *Quum autem in theatro spectacula præberet* (εἶτα πληρώσας ἐξαίφνης τὸ θέατρον ὕδατος θαλασσίου &c.) *primum eodem theatro derepente aqua maris repleto bellum nauale dedit, deinde subito aquam abduxit, rursusque exsiccato solo multos pedites congredi jussit.* Fuit hic illorum temporum luxus, vt magnificum censeret Princeps, in vno eodemque loco feras, naues, vela, equites, terram denique & maria exhibere. Cujus quidem ludicri spectaculi adhuc extat excusus ab ipso nummus aliquis argenteus, vel æreus apud Stradam

isthac specie. Pugna porro ipsa justæ classis modo committebatur a captiuis plerumque, reisue criminum capitalium; e quibus alteri parti Siculorum vel Atheniensium, alteri Rhodiorum, aut Persarum, vel alterius gentis nomen imponebant; omnes *naumacharios* appellabant. Pugnabantque hi inter se ad mortem vsque, nisi qua Principis indulgentia singulari eximerentur. Docet Xiphilinus vita Claudii. *Qui*, ait, *eo prælio decertaturi erant, damnati fuerant rei capitalis. erant vtrinq; quinquaginta naues; alteri Rhodii, alteri Siculi nominabantur. Hi Principio simul omnes Claudium salutauerant his verbis: Salue imperator, pereuntes salutamus te.* Suetonius Tranquillus in ejusdem vita: *Emissurus Fuccinum lacum naumachiam ante commisit, sed cum proclamantibus naumachariis; aue imperator, morituri te salutant; respondisset, auete vos: post hanc vocẽ nemo dimicare voluit.* Omnia complexus Tacit. lib. XII. Annal. cap. 56. *Claudius*, ait, *triremes quadriremesq;*

CAPUT III.

De itinere ſeu profectione.

Deductio nauium qualis. Palanges, ſcutuli, lapſus, puluini, φαλάγγια. Solertia Archimedis. naues quomodo per longum terræ ſpatium deductæ. Conſcenſio quo ordine inſtituta. Nautæ vt loca remosque ſuos cœperint. Seruius expoſitus. Milites vt depoſuerint arma ſua. Omina circa conſcenſionem obſeruata. Luſtratio & in ea ſacrificia Neptuno, Apollini, Tempeſtatibus, Hyemi, Zephyris, & Mari tranquillo qualia. Quintilianus expoſitus. Portuum pronuntiatio. Ordo nauium diuerſarum in itinere ipſo, pro ratione ventorum.

Nunc ad iter ventum eſt, in quo duo conſiderabimus: primum præparamenta ejus, deinde ordinem. Ad præparamenta pertinent deductio nauium, impoſitio annonæ, conſcenſio, ſacrificia & luſtratio. Deductio fiebat in hunc modum. Primum ſummi ducis imperio nautæ ingrediebantur naualia, in quibus ſubductæ ſtabant triremes, & eas manibus trahebant in aquam. Virgilius lib. III. Æn.

> *Tum vero Teucri incumbunt, & littore celſas*
> *Deducunt toto naues* ——

Flaccus Arg. libr. I.

> *At ducis imperiis Minyæ, monituque frequentes*
> *Puppem humeris ſubeunt, & tento poplite proni*

decurrunt. Obſerua, quod Flaccus ait, *puppem ſubeunt*; puppis enim ſtare in littore ſolebat. Virgilius: *ſtant littore puppes*. Germanicus, vt eum Grotius emendauit, in Phænomen.

> *Puppe etenim trahitur, non recto libera curſu;*
> *Vt cum decurrens inhibet jam nauita remos,*
> *Auerſamque ratem votis damnatus ad oram*

perlegat. De Argo naue loquitur, æjusque ob hanc ipſam cauſam puppim tantum ait conſpici. Puppim igitur, quando iter faciendum erat, propellebant in mare. quod Græcis eſt, *τὴν πρύμναν κινεῖν*, *puppem mouere*. At quo facilius hoc fieret, poſtea inſtrumenta quædam, eaque haud pauca adhibebantur. Docet Xenophon lib. V. de admin. dom. lib. V. Ea erant primo *vectes*, de quibus Homerus Odyſſ. Σ.

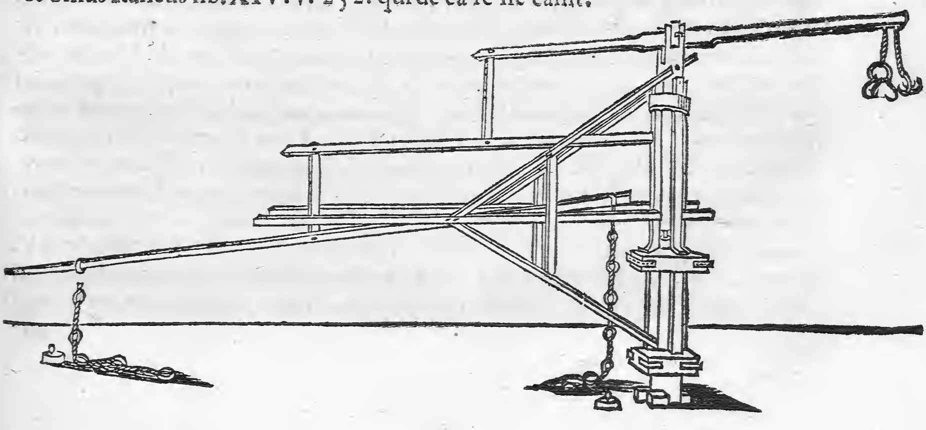
> *Μοχλοῖσιν δ' ἄρα τὴν γε καθείρυσεν εἰς ἅλα δῖαν.*

Vectibus ſane hanc deduxit in mare vaſtum. deinde *cylindri* lignaque teretia & rotunda, *palanges* dicta, quæ ſubjecta nauibus, vt per ea volutatæ facilius agerentur. Nonius Marcellus: *Palanges dicuntur fuſtes teretes, qui nauibus ſubjiciuntur, cum attrahuntur ad pelagus, vel cum ad littora ſubducuntur*. Cæſar *ſcutulas* vocaſſe videtur lib.

lib. III. B. C. *quatuor biremes ſubjectis ſcutulis impulſas vectibus in interiorem partem tranſduxit.* Sed necio, an non *ſcutinis* legendum ſit, vt coria ſiue pelles denotentur, quibus ipſis etiam ad hanc rem quandoque vſos legimus, oleo ſeu pinguedine inunctis. Dio lib. L. de Augusto : ἤκουσα ὅτι τριήρεις ἐκ τῆς ἔξω θαλάσσης ἐς τὸν κόλπον διὰ τοῦ τειχίσματος ὑπερήνεγκε, βύρσαις νεοδάρτοις ἀντὶ ὁλκῶν ἐλαίῳ ἐπαληλειμμέναις χρησάμενος. *Audiui eum triremes ex mari exteriore per murum in ſinum tranſtuliſſe, & loco Palangum per quos ducerentur, tergoribus animalium recens cæſorum oleo inunctis vſum.* Nam ſcutula longe quidem aliud vulgari ſenſu. Niſi quis exiſtimet a Græco σκυταλίδες dici, qua voce oſſa digitorum, quæ & ipſa aliquando ſunt palanges, nominat Galenus libro de Oſſibus, & interpres Ariſtophanis in Ranis. At palanges Virgilius appellauit *lapſus*, iſto verſu lib. II. Æn.

> *Accingunt omnes operi, pedibusq; rotarum*
> *ſubjiciunt lapſus* ——

Notauit Aldus, quem interpretationis ſuæ rationem reddere jubemus. nobis enim ſenſus iſte hujus vocis nuſpiuam obſeruatus eſt. Iſidorus ait, etiam *puluinos* appellari. *Puluini*, inquit, *ſunt machinæ, quibus naues deducuntur & ſubducuntur in portum.* Græcis ſunt φαλάγγια ſeu φάλαγγες. Pollux: Νεωλκοῦ σκεύη, φάλαγγες, φαλάγγια, ὁλκοί. Hinc Heſychius: φάλαγγες τὰ τῶν δακτύλων ἄρθρα καὶ νεῶν ὑπερείσματα : & paulo poſt deſcribit ea in hunc modum, φαλάγγια στρογγύλα ξύλα καὶ σύμμετρα. Loco horum cylindrorum Carthaginenſes, plus quam barbara crudelitate, homines captiuos ſubjecerunt nauibus. M. Varro lib. IV. de vita populi Rom. *Cum Poenus in fretum obuiam veniſſet noſtris, & quoſdam coepiſſet, crudeliſſime pro palangis carinis ſubjecerat.* Facta autem hæc deductio multo cum labore magnaque hominum frequentia, donec Archimedes Syracuſius pro ſolertia ingenii ſui machinam excogitauit, qua pauci nauim omni inſtrumento plenam obiter in mare poterant deducere, vt teſtis eſt Plutarchus in Marcello, & Silius Italicus lib. XIV. v. 252. qui de ea re ſic canit.

—puppes etiam, constructaq; saxa
Fœminea traxisse ferunt contra ardua dextra.

Exemplum machinæ hujusmodi exhibuit Bessonus in Theatro suo instrumentorum, quod habes in præcedenti pagina. Meminit & Athenæus hujus machinæ, ac *helicem* appellat. Atque huiusmodi deductio fuit, cum in propinquo naues essent. Sin vero longius petendæ, & per ingens terræ spatium aut isthmos, quos exinde διολκὺς vocatos notant eruditi ad Strab. lib. VIII. trahendæ erant; plaustris vehebantur, quibus pelles crudaque coria erant subjecta. Docuit hoc Annibal, cum alterum Tarentinorum portum teneret hostis, nec nisi per terrã naues in mare deducere posset, vti testis Diodorus Sic. lib. I. Hist. Et Liuius lib. XXV. cap. 11. *Contracta*, inquit, *extemplo vndiq; plaustra, junctaq; inter se, & machinæ ad subducendas naues admota, munitumq; iter, quo faciliora plaustra minorq; moles in transitu esset. Iumenta inde, & homines contracti, & opus impigre cœptum, paucosq; post dies classis instructa ac parata circumuehitur arcem.* Munitum iter, ait: coriis videlicet subjectis, pecorumque tergoribus. Clare Silius Italicus libr. XIII. vers. 441.

Inclusas igitur quibus haud errare dabatur
Arce superposita, claustris maris extulit astu,
Perq; aduersa tulit portatus in arua carinas.
Lubrica roboreis aderant substramina plaustris,
Atq; recens cæsi tergo prolapsa juuenci
Æquoream rota ducebat per gramina puppim.

Imitatus est hanc rem Augustus, vti supra ex Dione vidimus, a quo iccirco minus circumspecte id, vt factu prope impossibile, in dubium vocari arbitramur. Sed & Caligula quid istiusmodi instituit. Nam vti autor est Suetonius cap. 47. *triremes Romam deduci curauit Triumphum apparaturus, qualis nusquam ante fuisset, easq; magna ex parte itinere terrestri*; quod vix alio, quam hoc modo fieri potuit. Nisi quis existimet solui eas debuisse, ac per partes ita transferri. Sic enim Semiramidem fecisse legimus apud Diodorum Siculum lib. I. cujus verba hæc sunt. *Cum juxta flumen materia non esset, ex Bactriana pedestri itinere naues ad Indum fluuium transuehi necesse erat; ergo naues, quas solubiles effici curauerat, camelis imponit, qui eas terrestri itinere deportabant.* Idem Curtius de Alexandro memorat, lib. VIII. cap. 10. *Jussit ad flumen Indum procedere, & nauigia facere, queis in vlteriora transportari posset exercitus. Illi, quia plura flumina superanda erant, sic junxere naues, vt solutæ plaustris vehi possent, rursusq; conjungi.* Argonautæ navim suam humeris per juga montium transtulere. testis Apollonius libr. IV. Argon. vers. 1388. & per dies integros duodecim portauerunt ad Pontum. Quorum deinde vestigia Colchi insequentes, suas quoque naues per terram tran-

transtulere, vti testis est Justinus libr. XXXII. cap. 3. Atque hæc deductio. Sequitur annonæ cura. Deductis enim nauibus commeatum adportabant, eumque imponebant non raro singulis, etiam militaribus. Docet Liuius passim, vbi decem, duodecim, aut plurium etiam dierum cibaria cocta ad naues delata scribit. Frequentius tamen aliis, seorsim ad id pertinentibus, quod alio loco demonstrabitur. Imposita annona conscendebant, primum nautæ, deinde milites; summa diligentia obseruato ordine, ne simul conscenderent, ac tumultus inde oriretur. Liuius lib. XXIX. c. 25. de Scipone: *Milites vt in naues ordine ac sine tumultu conscenderent, ipse eam curam sibi sumsit. Nauticos C. Lælius, qui classis præfectus erat, nauibus ante conscendere coactos continuit.* Continuit coactos ante conscendere, quoniam cum simul conscendunt, tumultum plerumque faciunt. qualis factus legitur apud prædictum autorem lib. XXII. c. 19. *vbi vario omnia tumultu strepunt, ruentibus in naues simul remigibus militibusq́;.* Causa ejus tumultus, quia pars vna moratur officia & ministeria alterius, vt ex Curtio apparet lib. IX. cap. 9. apud quem dum nautæ contis nauigia pellunt, milites vero conscendunt, *remiges remos aptare* prohibentur. & ex Liuio lib. XXII. cap. 19. vbi sicut militum apparatu nautica ministeria impediuntur, ita trepidatione nautarum *capere & aptare arma milites* prohibentur. Ergo primi conscendebant nautæ, signo dato tuba. Hinc Lucanus de Pompejo clanculum Brundusio profecturo:

Non tuba præmonitos perducat ad æquora nautas
præcepit socijs ——

Ac ante omnia quidem explicabant armamenta cum clamore, quem cum & ipsum Pompejus intermissum vellet, Lucanus ita de eo

——*non anchora voces*
Mouit, dum spissis auellitur vncus arenis;
Dum juga curuantur mali, dumq́; ardua pinus
Erigitur, pauidi classis siluere magistri,
Nec quatiunt validos, ne sibilet aura, rudentes

Deinde ex remigibus transtrum quisque suum accipiebat, vel proretæ imperio, sicut alibi monstrabitur, vel sortito, de quo testis est Propertius lib. III. ver. 870.

Nunc agite o socii, propellite in æquora nauem
Remorumq́; pares ducite sorte vices.

Post & remos sortiebantur. Hinc Virgilius lib. III. Æn.

Sternimus optatæ gremio telluris ad vndam
Sortiti remos ——

Sorte acceptis, quisque nomem suum imponebat. Flaccus I. Arg.

Dant remo sua quisque viri, dant nomina transtris.

Hinc

Hinc idem vates prædicto loco:

Heu scelerum Scythica te mœsta relinquet arena,
Cessantemque tuo lugebit in ordine remum.

& paulo post:

Occupat & longe sua transtra nouissimus Idas.

Sic lib. III. —— *inque tua posuit caput Iphite transtra*

Etiam Homerus ostendit, suum quemque, eumque proprium habuisse remum. vnde Odyssea Λ Elpenoris vmbram sic loquentem facit cum Vlysse

—— πῆξαί τ' ἐπὶ τύμβῳ ἐρετμὸν
Τῷ καὶ ζωὸς ἔρεσσον ἐὼν μετ' ἐμοῖς ἑτάροισιν.

h. e. *fige super sepulchrum remum, quo viuus remigabam cum meis sociis.* Locum hunc imitatus Virgilius ita canit. lib. VI.

At pius Æneas ingenti mole sepulcrum
Imposuit, suaque arma viro, remumque tubamque.

Atque hoc est, quod ait Seruius, *per sortem diuisos ad officium remigandi, quis esset proreta, quis pedem teneret,* vt vulgati habent codices, in quibus tamen illa, *quis esset proreta* &c. ab interprete inerudito profecta existimamus. Diuisis ita transtris remisque, secundum signum dabatur, quo & milites conscenderent. Apparet ex adducto ante loco Liuii, qui est lib. XXIX. cap. 25. Fiebatque iterum conscensio ista summo ordine, maximaque quiete, propter edictum, ne quis, vbi signum datum esset, moram conscendendi faceret. quod plerumque præmissum ostendit Liuius lib. XXI. cap. 49. Post hæc arma & clypeos in puppibus, & ad latera nauigiorum suspendebant. Virgil. Æn. I.

—— *celsis in puppibus arma Caici*

Seruius hoc loco: *Nauigantium militum est, puppibus arma religare, vt alibi: pacem orare manu & præfigere puppibus arma.* Flaccus

primus in æratis posuissem puppibus arma

Ita apud Senecam in Agamenone Act. III. militum

Neglecta summas scuta per puppes jacent.

jacent hic neglecta contra consuetudinem: nam, vt dictum est, ordine alias suspendebantur. quare id à Græcis, vt Polyæno, lib. V. *ἀπερείσασθαι τὰ ὅπλα κατὰ κόσμον* appellatur. Et hæc est conscensio: in qua obserua superstitionem veterum. Solebant enim toto hoc conscensionis tempore cuncta diligenter adnotare, & quæuis facile in omen trahere. Inter quæ sinistrum habebatur, si ex læua quis ex multitudine sternutasset. Polyænus lib. III. *Timotheus soluebat cum vniuersa classe, forte quis sternutabat: tum gubernator jussit quiescere, nec nautæ triremes conscendere audebant.* A læua dixi: nam si a dextra, bonum omen habebatur. Plutarchus in Themistocle, cum & ipse faceret conscensionem: *ἅμα*

ἢ πταρμὸς ἐκ τῶν δεξιῶν ἐσήμηνε. *simul & bonum omen sternutamento a dextra facto datum est.* Infaustum quoque habebatur, si hirundines consedissent in navi. Hostilio Mancino certe cladem denunciauit. & Cleopatra apud Dionem lib. L. domum propterea regrediundum censuit. Post conscensionem lustratio & sacrificia fiebant: nam vt testis est Sabinus, antiqui priusquam nauigarent, semper sacrificabant. Et primum quidem consulti aues. vnde Horat. Epod. 10.

Mala soluta nauis exit alite

& epod. 16. *—— secunda*

Ratem occupare quid moramur alite.

Meminit & Aristophanes in Auibus p. m. 569. Igitur P. Claudius collega Iunii cum auspicia neglexisset, & tempestate amisisset classem, publice ob eam causam accusatus, damnationem morte voluntaria præuenit, vti docent Maximus Valerius lib. I. cap. 2. & Marcus Tullius de diuin. I. Neque enim nauigari fas erat, prohibentibus ita legibus publicis, nisi addixissent aues. Quod si vero addixissent, tum cætera lustratio peragebatur. Liuius libr. XXXVI. *C. Liuius præfectus Rom. classis cum ab Rheginis Locrisque & ejusdem juris sociis debitas exegisset naues, lustrata classe ad Licinium, altum petit.* Fiebat autem in hunc modum, vti refert Appianus: Altaria stabant in extremo littore vndis alluentibus: naues plenæ classiariis ordine ea circumdabant cum altissimo silentio. Sacrificuli stantes in mari mactabant, moxque in scaphis ter circum classem exta lustralia circumferebant, nauigantibus vna etiam ducibus, precantibusque vt in ea lustramina a classe auertantur infausta omnia. diuisis deinde extis, partem in mare porriciebant, partem adolebant in altaribus, fausta ominante multitudine. Sed hæc singula paulo accuratius examinabimus. Extruebantur aræ in littore cæruleæ. In his sacrificia fiebant tauris, vittis cæruleis redimitis, Neptuno potissimum ac Apollini. Flaccus lib I. Arg.

Tum læti statuunt aras, tibi rector aquarum
Summus honor, tibi cæruleis in littore vittis
Et Zephyris Glaucoq; bouem ——
Dejicit Ancæus, non illo certior alter
Pinguia letifera perfringere colla bipenni.

Sic apud Virgilium lib. III. Æn. Anchises, cum jam profecturi essent, vt poeta canit *—— meritos mactauit honores*

Taurum Neptuno, taurum tibi pulcer Apollo.

Post hos etiam Ventis sacrificia oblata, teste Lucertio lib. V, & ex his, aduersis primum, vt Tempestatibus, deinde & secundis, vt Zephyris. His alba victima, agna potissimum, vt nauigationem adjuuarent; illis vero nigra, ne ipsam impedirent. Virgilius prædicto loco.

Nigram Hyemi pecudem, Zephyris felicibus albam.

& libr. V.

Tres Eryci vitulos, & Tempestatibus agnam
Cædere deinde jubet, soluiq; ex ordine funem.

Donatus ad hunc lorum : *Sacrificium fieri Eryci fratri ex tribus juuencis jussit, & ventis, ne violenti existerent, agnam immolari.* Per hyemem, cui supra sacrificia oblata dixit, non anni tempus, sed ventorum imbriumque violentiam intelligit, qualis esse solet eo tempore. Sic alias vsurpauit locis plurimis, Græcorum imitatione, vt censet Seruius, quibus χειμων vocatur. Ita autem is ad III. Æn. vbi Poeta: *noctem, hyememq; ferens. Pluuiam cum obscuritate. Hyemem autem Græce dixit, nam χειμὼν etiam tempestas dicitur a Græcis.* Hanc ergo Hyemem a priscis sicut Deam cultam annotamus. Vnde & a Statio libr. III. Silu. sub Æoli regimine, velut minor Dea, esse dicitur. Vbi sic de Æolo

Cui varii Flatus, omnisq; per æquora mundi
Spiritus, ac Hyemes, nimbosaq; Nubila parent.

Solebant & *syderibus* (Castori fors, ac Polluci, vt Horat. l. I. C. od. 3.) rem diuinam facere. Petronius : *Adoratiqus sideribus intro nauigium.* Ad postremum *Mari Tranquillo*, quemadmodum testatur Appianus lib. V. B. C. Nearchum, præfectum classis Alexandri Magni, antequam proficisceretur, sacrificium & ludos gymnicos fecisse Διῒ σωτῆρι, *Ioui seruatori*, ex Arriani Indicis cognoscimus. Facto deinde per præconem silentio Imperator summus, seu præfectus classis oleaginea corona circum tempora redimitus capiebat exta, eaque cum vino e prora prætoriæ porriciebat in fluctus, postquam ter, vt Appianus indicat, circum classem nauigasset, vna cum sacrificis, & pronunciasset preces, *vt dii dæque maris, portuum, & ventorum felicem expeditionem esse juberent.* Liuius lib. XXIX. c. 37. *Vbi illuxit Scipio e prætoria naue silentio per præconem facto, Dii Deæq; inquit &c. secundum eas preces cruda exta cæsa victima, vti mos, in mare porricit.* Silius Italicus XVII. ver. 48. de eodem.

Ipse alacer Sicula descendens Scipio terra
Abscondit late propulsis puppibus æquor:
Cui numen pelagi placauerat hostia taurus,
Iactaq; cæruleis innabant fluctibus exta:

Virgilius de Anchise lib. V.

Ipse caput tonsæ foliis euinctus oliuæ
Stat procul in prora, pateram tenet, extaq; salsos
Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.

Iustinus de Alexandro lib. XI. cap. 5. *Priusquam vlla nauis littore excederet, hostias cædit, petens victoriam bello.* Appianus lib. V. B. C. ὁ δὲ Καῖσαρ ἐν Δικαιαρ-

χείας

χεῖρας θύων ἅμα καὶ σπένδων ἀπὸ τῆς ναυαρχίδος νεὸς ἐν τῷ πέλαγος ἀνέμοις εὐδίοις καὶ ἀσφαλείῳ ποσειδῶνι, καὶ ἀκύμονι θαλάσση, συλλήπτορας αὐτῷ κατ᾽ ἐχθρῶν πατρῴων γενέσθαι. *Cæsar cum prius e prætoria naue porrectis extis in mare, litasset Ventis serenis, tutelari Neptuno, & tranquillo Mari, vt propitii sibi contra parricidas essent, proficiscitur.* Post prætorem, apud Græcos præcipue, reliqui quoque duces militesque singulis ex nauibus libabant diis. Testis est Thucydides libr. VI. *Vbi in naues, inquit, ascensum, impositaque essent omnia, quæ secum laturi erant, tuba silentium factum. tum solennia ante profectionem vota nuncupata non per singulas naues, sed per præconem. interea exercitus omnis aurea argenteaque pocula miscet & libat.* Quod & a Christianis fieri oportere Leo ait: *Priusquam,* inquit, *ad classem procedas, precibus ac piis votis se mutuo milites Deo commendent, & bonum prosperumque iter aduersus hostes precentur.* Neque ipsi modo faciebant olim, sed & multitudo spectantium, stans in littore, quæ simul fausta omina precabatur abituris. Idem autor in sequentibus: *Simul autem vota faciebat & cætera turba, quæ erat in littore tam ciuium, quam aliorum, si quis beneuolus ipsis aderat.* Et Diodorus Siculus lib. XIII. *Triremes statione sua portum spectabant, exornatis proris militum armatura. Vniuersus portus acerris crateribusque argenteis conspicuus erat. ex his aureis hausta scyphis libamenta Diis offerebant, venerantes orantesque suppliciter, vt felix esset expeditionis successus.* Respexit ad hunc morem Fabius Quintilianus, quando ait: *permittamus vela ventis, & oram soluentibus bene precemur.* Idem Propertius libr. IV. de bel. Actiaco, vbi canit

> *Solue metu patriam, quæ nunc te vindice freta*
> *Imposuit proræ publica vota Tuæ.*

Et Achilles Tatius lib. III. παιανισμὸς ἦν καὶ πολλὴ τις εὐχή. θεοὺς σωτῆρας καλοῦντες, εὐφημοῦντες αἴσιον τὸν πλοῦν γενέσθαι. *Plausus excitatus, multaque deis seruatoribus, quo prospera nauigatione vti liceret, preces effusæ sunt.* Emittebatur tum columba, vt ex Asclepiade obseruauit Scholiastes Apollonii libr. II. Arg. Credo, vt omen esset reditus. Solet enim hæc auis sollicite ad domicilium vetus redire. Postremum fuit portuum pronunciatio. Sacris enim peractis, Prætor de portu tenendo gubernatores reddere solebat certiores, ne, si forte classis tempestate aliqua disjiceretur, ignorarent, quo deberent cursum dirigere, reliquosque convenire. Fiebat autem hoc vel per expressa mandata, vel litteris tabellisque obsignatis, ne quorsum iter intentetur, hostis explorare valeret. Primum facit Scipio apud Liuium lib. XXIX. cap. 25. & *emporia vt peterent* gubernatoribus edicit. Alterum Himilco apud Diodorum Siculum libr. XIV. *gubernatorumque vnicuique tradit litteras obsignatas, quas ne prius resignarent, quam e portu exissent, ac tum demum mandata capesserent* edicit. *Idque,* ait autor, *propterea commentus est, ne cuiquam ex speculatoribus aliquid certi de trajectu ad Dionysium perferendi facultas esset.*

esset. Scriptum autem fuerat, ut Panormum versus recta cursum tenderent. Fecit idem quoque Dionysius, atque ita Amphipolim nihil tale cogitantem, præsidiisque destitutam cœpit, vti docet Polyænus libr. V. Frontinus libr. I. cap. 1. de Himilcone: *Himilcon* (Sic enim legendum est ex Polyæni libr. V. exempl. 2, vti quoque obseruauit Casaubonus) *Dux Pœnorum vt in Siciliam inopinatus appelleret classem, non pronuntiauit, quo proficisceretur; sed tabellas, in quibus scriptum erat, quam partem peti vellet, vniuersis gubernatoribus dedit obsignatas, præcepitque ne quis legeret, nisi vi tempestatis a cursu prætoriæ nauis abductus esset.* Adde rursum Polyænum lib. V. exemplo 12. Dionys. Igitur cum in expeditione Britannica Cæsar naues quasdam ex suis amitteret, *nonnemo* (Hirtii verba sunt) *culpæ ejus imprudentiæque id assignabat, quod neque certum locum gubernatoribus præfectisque, quem peterent, præceperat, neque vt mos ipsius consuetudoque superioribus temporibus fuerat, tabellas signatas dederat, vt in tempore iis perlectis, locum certum peterent vniversi.* Probauit hanc consuetudinem etiam Imperator Leo, ideoque præfecto classis suæ ipsam seruare præcepit. Verba sunt hujusmodi: *Ad quæ loca vel ciuitates claßem emissurus es, nemini indicari oportet, sed occultandæ animo ciuitates sunt, vt nemo de classis itinere quicquam præsentiat. Mandatum autem quoddam litteris perscribes, quod vbi conscriptum fuerit, consignabis & nauarcho trades, præcipiesque illi, vt vbi mare ingressus fuerit, sigillum aperiat, & cognoscat, quo iturus sit.* Peractis hisce omnibus, tertium signum tuba datum. Flaccus lib. I. Arg.

> *Et jam finis erat, Zephyrumque ratemque morantis*
> *Soluerat amplexus tristi tuba tertia signo.*

Obserua, signum hoc dari sueuisse *tuba*: Liuius libr. XXIX. cap. 27. *tubaque signum dedit proficiscendi.* Arrianus lib. VI. σημῆναι ἐς ἀναγωγὴν κελεύει τῇ σάλπιγγι ἅμα τε δὴ ἐσημάνθη, καὶ ἀνείγοντο ἐν κόσμῳ. *Signum proficiscendi dari jussit tuba. Quo audito statim ordine naues soluunt.* Seneca *profectionis signum dandorumque velorum* dixit in Troade vers. 1040. Apud Græcos per pæana factum. Thucyd. libr. VI. παιωνίσαντες δὲ, καὶ τελεώσαντες τὰς σπονδὰς, ἀνήγοντο. *Cum autem pæana cecinissent, & libationes peregissent, e portu soluerunt.* Alias clamore gubernatoris proficiscendi factum est indicium. Silius Ital. vers. 153.

> *Confisus pelago celsa de puppe magister*
> *Cunctantem ciet, abripitur diuulsa marito*

Statius Syluarum lib. III. vers. 240.

> *Jam ratem terris diuisit fune soluto*
> *Nauita, & angustum dejecit in æquora pontem:*
> *Sæuus vbi e puppi longo clamore magister*
> *Dissipat amplexus, atque oscula fida refellit.*

Hinc Cicero libr. IV. quæst. Acad. *Nauita significat nauigandi nobis tempus esse.*

Noctu.

Noctu addebatur flamma e prætoria ſublata. Virgilius libr. III. Æneid.

Poſtquam cuncta videt cœlo conſtare ſereno,
Dat clarum e puppi ſignum, nos caſtra mouemus.

Faculam eleuat, inquit Seruius ad hunc locum. Ita apud Senecam Agamemnon profectionem & diſceſſum narrans ait

Signum recurſus regia vt fulſit rate
Et clara lentum remigem emouit tuba,
Aurata primas prora ſecauit vias.

Hoc ſignum ſi quis neglexiſſet, poena grauiſſima, non raro capitis, afficiebatur. Frontinus lib. IV. cap. 1. M. Cato in hoſtili littore, in quo per aliquot dies manſerat, cum tradito profectionis ſigno claſſem ſoluiſſet, & relictus e militibus quidam alta voce & geſtu expoſtularet, vti tolleretur, circumacta ad littus vniuerſa claſſe *comprehenſum ſupplicio affici* juſſit. Ideoque etiam Iphicrates quos ſecum ducere cogitabat triremium præfectos monet, non eſſe quod *de poena* conquerantur, ſi ſigno dato naues non conſcendiſſent. Xenoph. lib. VI. Hiſtor. Et hæc quidem præparamenta profectionis. Inter quæ non raro ominis melioris cauſſa naues coronis ſertiſque cingebantur in puppibus. Coronæ enim priſcis lætum quid, & perfectum ſignificabat, vt ad Ælianum notauimus. Virgilius:

—— Vocat jam carbaſus auras,
Puppibus & læti nautæ impoſuere coronas.

Ariſtophanes in Acharn. Act. II. ſcen. 5. vbi claſſem parantem ſe ad abitum deſcribit: *Plena*, inquit, *ſunt omnia*

Στεφάνων, τριχίδων, αὐλητρίδων, ὑπωπίων.

ſertis, ſardis, tibicinis, vibicibus, vt Friſchlinus interpretatur. Scholiaſtes ibi: ταῦτα πάντα ὡς εὐωχουμένων τῶν μελλόντων ἐμβαίνειν εἰς τὰς ναῦς: *Hæc omnia neceſſaria iis, qui conſcenſionem parant, beneque nauigare volunt.* Athenienſes vna imponebant auratas imagines Mineruæ, quibus ſimul ab aliarum gentium nauigiis diſtinguebant ſua, vti capite præcedenti demonſtratum eſt. Scholiaſtes idem, indicato loco: παλλάδεια ἦν, ἐν ταῖς πρώραις τῶν τριήρων ἦν ἀγάλματά τινα ξύλινα τῆς Ἀθηνᾶς καθιδρυμένα. ὧν ἐπεμελοῦντο μέλλοντες πλεῖν. *Palladia erant quædam lignea Mineruæ ſimulacra in proris triremium, quæ habebant profecturi.* Hinc Diodorus Siculus lib. XIII. de nauibus Athenienſium jamjam abituris: Αἱ μὲν οὖν τριήρεις παρ' ὅλον τὸν λιμένα παρώρμουν, κεκοσμημέναι τοῖς ἐπὶ ταῖς πρώραις ἐπισήμασι καὶ τῇ λαμπρότητι τῶν ὅπλων. *triremes autem ſtatione ſua totum portum obtexerant, proræque ornatæ erant ſtatuis ſplendidiſſimiſque armis.* Rhodomannus perperam *erectos pluteos* expoſuit, quoniam hanc conſuetudinem ignorauit. Sequitur nunc profectio ipſa, illiuſque adornatio. quæ potiſſimum in ordine conſiſtit, & in acie. Ordo fere hic fuit. Primo ibant leuiora nauigia, lembi & ſimilia, ad exploranda commoda portuum, conſilia & ſtationes hoſtium. Polybius lib. I. Hiſt. cap. 53. *Punicæ*

classi præfectus certior factus a speculatoriis nauibus, haud contemnendum numerum nauium aduentare, jamque in propinquo esse, pugnæ auidus portu soluit. Romanis quoque quæstoribus qui Syracusis fuerant, præmissi lembi classem præire soliti imminere hostem significant. & quoniam præibant, Græci eos προδρόμους appellabant, vti alibi ostensum est. Præibant autem, & vna aduentum classis significabant; vnde Alcibiades ne aduentum suum hostis præsentisceret, ἐκέλευσεν ἐντὸς περιβάλλειν τὰ λεπτὰ πλοῖα, *jussit in medium recipere leuiora nauigia*, vt Plutarchus refert in ipsius vita. Id quod etiam factum legimus, cum ab hoste nullus esset metus. Sic enim Scipionem in Africam cum classe transmisisse testis Appianus de bell. Pun. & Demetrium Diodorus Hist. XX. Quia vero etiam res hostium, & classis commoda explorare solebant, a Latinis *speculatoriæ* vocabantur, quod & ipsum jam ostensum est. Præmissis leuioribus classis ipsa sequebatur, quam ducebat Præfectus cum prætoria. Virgil. lib. V.

Princeps ante omnes densum Palinurus agebat
Agmen, ad hunc alii cursum contendere jussi.

Seneca de naue Agamemnonis in ejus nominis tragoedia.

Aurata primas prora signauit vias,
Aperitque cursus mille quos puppes secent.

Succedebant huic triremes, cæteræque naues bellicæ, post has vltimo loco onerariæ, velut impedimenta exercitus sequebantur, vt ex Liuii non vno loco discimus. Et de Scipione Appianus: ὁ δὲ Σκιπίων, ἐπεὶ οἱ πάντα εὐτρεπῆ γεγένητο ἐν Σικελίᾳ, ἔθυε Διῒ καὶ Ποσειδῶνι, καὶ ἐν Λιβύην ἀνήγετο ἐπὶ νεῶν μακρῶν μὲν δύο καὶ πεντήκοντα, φορτίδων δὲ τετρακοσίων. Præerant his omnibus certi quidam velut duces, ne ordo turbaretur. quales apud Liuium in classe Scipionis fuere C. Lælius & M. Pomponius. quorum alter triremibus, alter onerariis præfuisse dicitur. Leo plures istiusmodi vult esse, quorum quisque tres aut quinque tantum sub se habeat triremes, eosque olim *Comites* fuisse dictos ait. *Temere*, inquit, *ac fortuito dromones ne procedant, sed tribus aut quinque dromonibus præfectum vnum deliges, quem Comitem appellabis, qui omnium sub se dromonum dux futurus est.* Prudenter sane: nam & facilius imperia summi sic ducis expediuntur, & ordo melius seruatur, & si quæ aberrant a classe reliqua (quod interdum fieri per tempestates solet) colliguntur citius, cum magis sociatæ maneant paucæ naues, quam multæ. Claudebat agmen is, a quo cogebatur, οὐραγὸς a Græcis dictus, vti testis est Polybius lib. VI. Liuius lib. XXXVII. cap. 23. *Rhodii longo agmine veniebant. prima prætoria nauis Eudami erat, cogebat agmen Charicletus. Pamphilides mediæ classi præerat.* Quod si densiore agmine procederent, etiam plures isthoc muneris sustinebant, quos ὀπισθοφύλακας appellat Appianus lib. V. B. C. Ἄππιος ait μετ' πλήθους νεῶν ὀπισθοφυλάκων εἵπετο. *Appius postremum agmen cogebat, cum nauibus*

præ-

præsidiariis. Nimirum quia hoc tum præsertim factum, cum ab hoste vis metueretur, & ne a tergo in itinere inuaderet. Meminit quoq; Liuius prædicto libro cap. 29. *Explicuere ordinem primæ in conspectu prætoris, & coactum agmen a Rhodiis est.* Acici porro isthæc fuit ratio. Si secundus flabat ventus, versus ordinesque obseruabant, ita vt in vno versu naues tres, aut plures etiam incederent, deinde exercitum in cornua quoque diuiderent. Liuius libr. XXIX. cap. 25. *Scipio edicit cum viginti rostratis se ac L. Scipionem ab dextro cornu, ab læuo totidem rostratis C. Lælium præfectum classis cum M. Porcio Catone onerariis futurum præsidio.* Sic apud Thucydidem lib. II. Peloponnesii *primo diluculo instructa classe in ordines, quorum singuli quaternas naues habebant, portu soluentes, in suum agrum, intra sinum nauigare incipiunt, dextro cornu procedente, sicut etiam in statione steterat.* ἐπὶ τεσσάρων ταξάμενοι ἔπλεον, ait ipse, quod interpres κατὰ τεσσάρας αὐτὰς ποιήσαντες exponit. & apud Polyænum libr. III. Φορμίων τριάκοντα ναῦς ἔχων, ἔταξε ἀνὰ πέντε. *Phormio cum haberet naues triginta, quinq; in ordines singulos statuit.* Apud Liuium lib. XXXVII. cap. 29. *Regia classis binis in ordinem nauibus longo agmine veniens, & ipsa aciem aduersa explicuit.* Cum vero ventus vrgeret aduersus, tum prope singulæ sibi inuicem succedere solebant. Liu. lib. XXXVI. cap. 42. *Primo aquilonibus transuersis quum vrgerentur in terram, cogebantur tenui agmine prope in ordinem singulæ naues ire.* Videtur isthoc ipsum etiam innuere Hirtius lib. de bello Alex. istis verbis: *Quum prope Tauridem accessissent, distentis suis nauibus, quod & tempestas erat turbulenta, & nulla suspicio hostis* &c. Recte adjicit postremum: nam si ab hoste vis metuebatur, alium instituebant ordinē, quia hic infirmor, quam vt apte resistat, facillimeque interrumpi potest. Nouerunt hoc Peloponnesii. Itaque *cum Athenienses vnico cornu longa nauium serie, ita vt singulæ singulas sequerentur, nauigantes vidissent, signo repente dato, nauibus conversis, proris aduersis in Athenienses ferri cœperunt, fugientesq; plerasq; ad terram compulerunt & corruperunt.* Thucydid. libr. II. Et quia isthic ordo hostes ad audendum aliquid inuitare solet, astu ducum nonnunquam eum institutum legimus, sed ita, vt binæ naues inter se conjungerentur, vniusque tantum sustollerentur vela, vt singulæ viderentur esse. Quemadmodum a Chabria Diotimoque factum memoratur Polyæno lib. III. & V. Stratagem. De cætero diligenter cauebatur, ne nimis constipatæ irent, sed jugis incederent laxioribus, quoniam alioquin colliduntur inter se, ordoque facile turbatur. Arrianus lib. VI. de exped. Alex. *Deinde signum proficiscendi dedit, quo audito statim naues ordine subducuntur. Imperatum enim erat quanto spatio actuarias, quanto hyppagines, quanto bellicas sejunctas inter se esse oporteret, ne temere nulloq; ordine nauigantes colliderentur, neq; iis, quæ velociores erant, interrupto ordine alias præuertere permittebatur.* Idem suo Præfecto imperauit Leo: *In acie procedentes nauigent* (πλεύσουσιν ἐν τάξει συνηγμένοι)

γιμῦοι) tantumq́ue a ſe mutuo in curſu diſtent, vt ne ſe mutuo impediant, tum in curſu maritimo, tum in tempeſtatibus ingraueſcentibus & ventorum flatibus. Atque hæc de acie ordineque, in ipſis itineribus ſeruato.

CAPUT IV.

De caſtris naualibus, ſtatione, portu.

Appulſus in littore quo ritu factus. Caſtra nautica, in quo diſtincta fuerint ab aliis. Metatio eorum, munimenta, vigiliæ. Statio quid, & in quos vſus. quomodo a portu fuerit diſtincta. ὅρμος, κάταρσις. *Portus qualis, quæque partes ejus. Cotona.* χηλὴ, ἀκτὰ, *ſtructuræ, cornua. Munimenta ejus, clauſtra,* κλείσεις, *turres, phari.* Στόμα, *os,* μύχος, *crepido,* ὅρμος, νεωσοίκοι, νεώρεον, ναυσταθμός. *Interpres Suidæ ac Polyæni caſtigatus.* ναυλόχοι. *Naualia, textrina. Gloſſarium Stephani quadantenus emendatum. fora rerum venalium in portubus, lupanaria.*

Ex itinere littus appellimus, idque rurſum ordine, non ſine precibus ac votis. Ita enim veteres ſolebant. Docet Liuius libr. XXIX. cap. 27. *Scipio,* inquit, *vt in conſpectu terra fuit, precatus Deos, vti bono reipubl. ſuoque Africam viderit.* de ordine oſtendit præter multos alios Leo Imper. quando Duci ſuo ita præcipit: *In appulſibus ad terram ordinatam claſſem inſtruant, & ad ſtationem aliquam ſe applicantes, ſine vlla confuſione ad littus, ad portum locumue portuoſum veniant, vt ſi aliqua tempeſtas in ſalo oriatur, minus adfligentur.* Appulſus iſte in nauibus ſingulis fiebat *inhibitione*, hoc eſt, remigatione hujuſmodi, qua nauis auerſa impellitur, circumactaque conuertitur ad puppim. Siſenna apud Nonium in *cymba: Venio, jacitur anchora, inhibent leuiter.* Vides, aduentantem ad littus hic inhibere. ſic enim Latini hoc negotium vocabant. Cicero libr. XIII. Attic ep. 21. *Arbitrabar ſuſtineri remos, cum inhibere eſſent remiges juſſi: id non eſſe ejuſmodi didici heri, cum ad villam noſtram nauis appelleretur: non enim ſuſtinent, ſed alio modo remigant.* & paulo poſt: *Inhibitio remigum motum habet, & vehementiorem quidem remigationis, nauem conuertentis ad puppim.* Obſerua, quod de remigatione vehementiori ait: nempe cum conuertitur ad puppim nauis, agenda eſt in latus, quod eſt difficilius, obſtante copia fluctuum, quam quando agitur in frontem, cujus roſtrum celerrime fluctus ſcindit, ac diuidit. Itaque vt melius hoc facerent, nauim ſimul nonnihil agebant retro. Quæ res Græcis πρύμναν, vel ἐπὶ πρύμναν κρούσασθαι dicebatur. Scholia Ariſtoph. in Veſpis. p. 457. τὸ ἐπὶ πρύμναν κρούσασθαι φασί τινες λέγεσθαι, ὅταν μετακαθίζοντες οἱ ἐρέται, ἐλαύνοιεν ὀπίσω ἐπὶ τὴν πρύμναν, ὅταν λιμένα εἰσέρχονται. Nota, conſueuiſſe tum remiges mutare ſedilia, h. e. vertere ſe, & frontem illuc dirigere, quo ante tergum.

Sic enim melius retro vocabant nauim. Quod & Scaliger in Manilianis indicatum putat isto versu Silii, lib. II.

Conuerso Tyrios petierunt remige patres.

Quanquam, cum sit ibi non de appulsu sermo, verum abitu, remigem potius pro naui ipsa, notissima figura vsurpasse videatur. Quia autem retro nonnihil vocabant nauim, hinc πρύμναν κρούεσθαι Thucydidi, quando qui vrgentur ab hoste, non quidem aperte fugiunt, retrocedunt tamen, & majoris securitatis causa frontem obvertunt hosti, nauigio sic inclinato flexoque, vt cum opus est, possint concurrere, cum non est, flexum penitus conuertere in fugam. Ita enim flectere nonnihil in hoc negotio consueuisse supra dixi; & ostendit Arrianus, quando ait lib. V. *Naues demittebantur* οὐκ ἐπ' εὐθύ, ἀλλὰ καθάπερ αἱ πρύμναν κρουόμεναι, h.e. *non rectà, sed velut quæ inhibentur.* Thucydidis verba sunt in Primo, ad quæ Scholiastes: πρύμναν κρούεσθαι, ἐστι τὸ κατ' ὀλίγον ἀναχωρεῖν μὴ στρέψαντα τὸ πλοῖον. ὁ γὰρ οὕτως ἀναχωρῶν, ἐπὶ τὴν πρύμναν κωπηλατεῖ. τοῦτο δὲ ποιοῦσιν ἵνα μὴ δόξωσι φανερῶς φεύγειν, οὕτω κατ' ὀλίγον ὑπαπιόντες. ἢ ἵνα μὴ τὰ νῶτα τοῖς πολεμίοις δόντες, ῥᾷον τιτρώσκονται. Atque tali sensu voce *inhibitionis* vsus quoque est Justinus in oratione Themistoclis ad Ionas lib. II. cap. 12. vbi ait: *Quin vos in hæc nostra castra ex ista obsidione transitis? Aut si hoc parum extat, vos commisso prælio ite cessim, inhibete remis, & à bello discedite.* Sic lego, non *remos*, vti est in vulgatis, & Scaliger prædicto loco retinuit. Nec enim omittere ipsos remigationem voluit, quietosque stare in prælio, sed sensim retrocedere, Xerxemque deserere. At vero *inhibere remos*, est tenere eos quiete, ac a remigatione cessare. Quæ res Græcis ἐπέχειν vocatur. Polybius libr. I. αἱ δὲ νῆες ἐπεῖχον, ἐπτερωκυῖαι πρὸς τὴν ἐμβολήν. *At naues remis sublatis stabant, eosque quasi alas sustinebant, paratæ ad pugnam.* Ælianus de Echenide: ἐπέχει τὰς ναῦς, καὶ ἐξ οὗ ποιεῖ, καλοῦμεν αὐτήν. *sistit naues, indeque nomen ei damus.* Hinc Cicero dicta epistola de Carneade ait, quod προβολήν *pugilis, & retentionem aurigæ, similem faciat* ἐποχῇ. Inhibitioni conjuncta fuit *obuersio*, de qua Virgilius: *obuertunt pelago proras.* Nimirum postquam retro nonnihil egissent nauim, flexissentque in latus, tandem penitus conuertebant. Quam rem Græci ἐπιστρέφειν appellabant, vt a Grotio in Arateis obseruatum est. Retinuit & Cicero in sua Arati versione; ita enim canit:

Obuertunt nauem magno cum pondere nautæ.

Postquam ergo ita appulissent naues, sacrificia fiebant, vt diis aliis, sic imprimis Διὶ ἀποβατηρίῳ, h.e. *Joui descensori.* Arrianus lib. I. Λέγουσι καὶ Ἀλέξανδρον βωμοὺς ἱδρύσασθαι, ὅθεν τε ἐστάλη ἐκ τῆς εὐρώπης, καὶ ὅπου ἐξέβη τῆς ἀσίας, διὸς ἀποβατηρίου, καὶ ἀθηνᾶς, καὶ ἡρακλέους. *Dicitur & Alexander extruxisse aras ex Europa transiens in Asiam, ibique faciens exscensionem, Joui descensori, & Mineruæ, & Herculi.* Apud Plutarchum libro de solertia animalium hoc sacrum ἀποβατήριον

voca-

vocatur;ita enim,non ἀναβατήριον legendum esse locus ipse indicat,in quo non de adscensu,sed descensu agitur. Verba hæc sunt. Ἱστοροῦσι δὲ καὶ τοὺς πεμφθέντας εἰς Σινώπην ὑπὸ Πτολεμαίου κομίζεσθαι παρὰ γνώμην ὑπὲρ Μαλέαν, εἶτα ἐμβαλοῦσι καὶ δυσθυμοῦντας αὐτοὺς προφανέντα δελφῖνα πρώραθεν ὥσπερ ἐκκαλεῖσθαι καθηγούμενον εἰς τὰ ναύλοχα καὶ στάσεις μαλακὰς ἔχοντα τῆς χώρας, εἶναι ἀσφαλεῖς, ἄχρις οὗ τοῦτον τὸν τρόπον ἄγων καὶ παραπέμπων τὸ πλοῖον εἰς Κίρραν κατέστησεν. ὅθεν ἀναβατήριον (scribe ἀποβατήριον) θύσαντες ἔγνωσαν ὅτι δεῖ δυοῖν ἀγαλμάτων τὸ μὲν τοῦ Πλούτωνος ἀνελέσθαι καὶ κομίζειν, τὸ δὲ τῆς Κόρης ἀπομάξασθαι καὶ καταλιπεῖν. Sacrificiorum meminit & Liuius libr. XXXVI. cap. 14. *Samum postquam ventum est, accepta a Liuio classe, & sacrificio, vt assolet, rite facto Æmilius concilium aduocat.* Quod si hostilis esset terra, credo telum simul a prætore emissum in eam, descensum e naui, deosque oratos, *ne se inuitum illæ terræ acciperent.* Ita enim Alexander apud Iustinum, loco supra indicato, cum in Asiam delatus esset, primus jaculum velut in hostilem terram jacit, armatus de naui tripudianti similis prosilit, ac precatur, ne se regem illæ terræ inuitæ accipiant. id quod Arrianus quoque suo testimonio confirmat. Apud Romanos non raro sequebantur supplicationes atque sacrificia in vrbe. Liuius lib. XXXVII. cap. 47. *In alterum diem quod exercitus Romanus tum primum in Asia posuisset castra, vt ea res prospera & læta eueniret, vicenis majoribus hostiis sacrificare Consul est jussus.* Obseruabatur autem in appulsu quam diligentissime, quo nomine ea res, quæ se prima obtulisset visui, nominaretur, indeque capiebatur omen. Sic apud Liuium libr. XXIX. cap. 27. *Scipio, quod esset proximum promontorium percontatus, cum pulcri promontorium id vocari audiuisset, placet omen, inquit, huc dirigite naues.* Percontatus, ait: ita enim solebant. Valer. Max. lib. I. cap. 5. de Pompejo: *Appellens ad oppidum Paphum, cum conspexisset in littore spetiosum ædificium, gubernatorem interrogauit, quod ei nomen esset, qui respondit, Canobasilea vocari, quæ vox spem ejus, quantulacunque restabat, comminuit. Neque id dissimulanter tulit: auertit enim oculos ab illis tectis, ac dolorem quem ex diro omine conceperat, gemitu patefecit.* Liuius lib. XXX. cap. 25. de Annibale. *Annibale jam appropinquante jussus e nautis vnus ascendere in malum, vt specularetur, quam tenerent regionem, quum dixisset sepulcrum dirutum proram spectare, abominatus prætervehi jusso gubernatore ad Leptim appulit classem.* Cum jam appulissent, demittebant vela, inclinabant malos, denique & anchoras ejiciebant in prora. Docet omnia Homerus Od. Γ. hisce versibus.

> Οἱ δὲ πύλον νηλῆος ἐϋκτίμενον πτολίεθρον
> Ἶξον. τοὶ δ' ἐπὶ θινὶ θαλάσσης ἱερὰ ῥέζον
> Ταύρους παμμέλανας ἐνοσίχθονι κυανοχαίτῃ
> Ἐννέα δ' ἕδραι ἔσαν, πεντηκόσιοι δ' ἐν ἑκάστῃ
> Εἵατο καὶ προὔχοντο ἑκάστοθι ἐννέα ταύρους

Εὖθ'

> Ἐνθ' οἱ σπλάγχν' ἐπάσαντο, θεῷ δ' ἐπὶ μηρία καῖον
> Οἱ δ' ἰθὺς κατάγοντο, ἰδ' ἱστία νηὸς ἐΐσης
> Στεῖλαν ἀείραντες τὴν δ' ὥρμισαν ἐκ δ' ἔβαν αὐτοί.

Illi vero ad Pylum Nelei bene extructum venerunt oppidum, inque maris ora ſacrificarunt tauros nigros Neptuno vittis cæruleis. Nouem autem poſita erant ſedilia, quinquaginta in ſingulis ſedebant,& præbebant ſingulis boues nouem. Hic illi exta guſtarunt. deo autem coxas incendebant. Illi vero recta portum ſubierunt, atque vela nauis contrahunt, illamque firmarunt, ipſi vero egreſſi ſunt. Ita Virgilius lib.III.Æn.

> *Crebreſcunt optatæ auræ, portuſque pateſcit:*
> *Vela legunt ſocii, & proras ad littora torquent.*

Quæ vero naues remis vtebantur, in iis alligabantur remi. Statius Thebaid. lib.V. verſ. 342.

> *Quinquaginta illi trabibus de more revinctis,*
> *Eminus abrupto quatiunt noua littora ſaltu.*

Suſpendere remos dixit Ammianus lib.XVII. *Decurrere jubentur per flumen adeo tacite, vt etiam remi ſuſpenderentur.* Alligabantur autem non porrecti in aquam, ſed ad latera, credo ne frangerentur, ſi forte nauigia vento fluctibusue agitata ſeſe mutuo verberarent. Ouidius lib.XI.Metam.verſ.25.

> *Obuertit lateri pendentes nauita remos.*

Poſthæc fiebat ipſa deſcenſio, ſi ita viſum eſſet ſummo claſſis præfecto; nam abſque hujus permiſſu nemini exire licebat. Itaque velut contra morem Cælius ait apud Liuium, *claſſe Scipionis tempeſtate abrepta, & prope obrutis nauibus, injuſſu Imperatoris ſcaphis,haud ſecus,quam naufragos milites,ſine armis, cum ingenti tumultu in terram euaſiſſe.* Hirtius De bell. Afric. *Hac re cognita Cæſar celeriter de nauibus imperat omnes egredi,atq; armatos in littore reliquos aduenientes milites expectare.* Cæterum hæc deſcenſio, aut in portu aliquo fiebat, aut in loco alias idoneo. Cum poſterius, caſtra metabantur, ſi diutius manendum eſſet; ſin ſecus, & diſcedere mox vellent, in ſtatione tantum manebant. De caſtris obſeruamus ad differentiam aliorum, quorum in militia terreſtri vſus eſt, *nautica* vocari. Corn.Nep.in Alcib. cap. VII. *Illud moneo juxta hoſtes caſtra habeas nautica.* & in Annib. cap. XI. *puppes auerterunt,ſeq; ad ſua caſtra nautica retulerunt.* Liuius lib. XXX. cap.9. *naualia* caſtra dixit. *Forſitan etiam naualia caſtra relicta cum leui præſidio oppreſſurus.* Differebant autem hæc caſtra ab aliis partim in eo, quod ſemper fierent in littore, partim ideo, quia diuerſa ratione muniebantur. Eratq; muniendi iſta ratio duplex; vel a terra, vel a mari. A terra ducebatur foſſa cum vallo, ab vna parte maris in alteram, forma, vt videtur, ſemicirculari. Ita legimus apud Homerum aliquoties, & apud Polyb.lib.I.cap. 29. Romani *claſſe oram Africæ tamdiu legunt, donec Clupeam perueniunt. Ibi exſcenſione facta naues vallo foſſaq; muniunt.* Diodorus lib. XI.

de

de Amilcare: *Quicquid est nauium longarum subduxit, profunda ea fossa, ligneoq; vallo circumdans.* τείχει ξυλίνῳ περιέλαβε, ait, quod notandum est. Similia & de ducibus classis Persicæ tradit. A mari, siue potius in ipso mari, statuebantur ligna præacuta validaque, veluti in portu, & ante ipsa onerariæ, quarum præsidio & castra ipsa tuta esse, & naues secure egredi ac redire possent. Thucydides de Nicia: *Primo trierarchis naues reficere imperat, deinde onerarias collocat ante vallum, quod in vicem portus conclusi defixum erat in mari, reliquas onerarias binum jugerum interuallo disponit, si qua nauis ab hoste superaretur, hic receptus esset, tutoq; rursum posset egredi.* Scipio has onerarias antennis inter se colligauit, sed euentu non ita felici: Liuius lib. XXX. cap. 10. *Onerariarum quadruplicem ordinem pro muro aduersus hostem opposuit, easq; ipsas malis antennisq; de naue in nauem trajectis, ac validis funibus velut vno inter se vinculo illigatis comprehendit, tabulasq; superstrauit, vt peruius in totum nauium ordo esset. & sub ipsis pontibus interualla fecit, quo percurrere speculatoriæ naues in hostem, ac tuto recipi possent.* Alias si leuius periculum, militares tantum quasdam emittebant in mare, partim vt vigiles, partim vt impetum hostilem paulo moraturæ. Polyænus lib. VI. *Magna triremium & onerariarum copia stabat ad ostium portus, reliquæ agebant custodiam.* Sunt hæ illæ ipsæ, quas, alibi προφυλακίδας nominari diximus. Thucydides lib. I. *Interea Samii repentina eruptione nauigantes castra, nullis munitionibus cincta, inuadunt, nauesq; quæ ibi in statione erant* (τὰς δὲ προφυλακίδας ναῦς inquit ipse) *corrumpunt.* Scholiastes τὰς πρὸ τῶν ἄλλων ὁρμούσας explicat; ex quo Pollux intelligitur cum ait; τὸ φυλάττειν τινὰς, ἐνορμεῖν καὶ ναυλοχεῖν καλεῖται. & apud Polyænum loco antea laudato naues istæ ἐνορμοῦσαι appellantur. Cæterum Samiorum ista irruptio prorsus improuisa fuit, ad quam præcauendam Iphicrates peritus Imperator malos his in nauibus erigi, & in illis vigiles vtilissimo commento jussit constitui, quoniam vt ait Xenophon lib. VI. Hist. *ab his longius pateret prospectus in mare, quam si in terra e loco sublimiore specularentur.* Solebantque hi vigiles de nocte hostium aduentum indicare flamma, siue face aliqua sublata, vnde & πύρσκοποι Græcis, vel πυρσοφόλαι dicti. Polyænus lib. III. Ἰφικράτης ἐν Κερκύρᾳ Κρινίππου προσπλέοντος ἐκ Σικελίας, ἕνδεκα ναῦς πληρώσαντος τῶν πυρσούρων ἀγγειλάντων ὑφορμεῖν αὐτὸν προσέταξε &c. *Iphicrates in Corcyra Crinippo e Sicilia cum supplementis vndecim nauium adnauigante, speculatoribus face significantibus eum appellere, edixit* &c. Interdiu hoc faciebant tuba. Idem autor libr. V. σαλπιγκτὴς ἦν ἐπὶ δένδρου σκοπός. οὗτος ἰδὼν τοὺς πολεμίους προσορμηθέντας νηὶ μακρᾷ ἐσήμηνε τῇ σάλπιγγι. *tubicen qui in arbore speculandi causa stabat, conspicatus hostes adnauigare naui longa, signum tuba dedit.* Porro cum jam satis munita viderentur castra, naues ipsæ subducebantur, statuebanturque in sicco, id quod Græci ἀνωλκεῖν appellant. Liuius libr. XXII. cap. 28. *Himilco castris communitis, nauibusq; subductis, & vallo circumdatis per dubios infestosq; populos*

ad

ad Asdrubalem peruenit. Obserua τὸ *subducere*. Ita enim Latini vocabant. Cicero lib. III. Off. *classem Lacedæmoniorum, quæ subducta esset ad Gythum, clam incendi posse*. Cæsar. lib. III. B. C. *Naues reliquas si vellet, subduci & refici juberet*. Fiebat hoc præcipue hyberno tempore per eos, quos exinde Martialis *helicarios* appellat. Liuius lib. XXXVI. cap. 45. *Cum jam hyemis appeteret, fossa valloq; circumdatis naues subductæ*. Hirtius. bell. Afr. *Varus naues, quas hyemis gratia subduxerat, deducit*. Et hoc est, quando *hybernare* classis dicitur, vt apud alios scriptores, ita apud Liuium lib. XXXVII. c. 8. his verbis: *classis Romana sicut ante dictum est, ad Cannas hybernabat*. Nam in reliquo castrorum genere, velut minus certo ac durabili, naues non subductæ, sed ad littus tantum appulsæ religatæque, quo facilior celeriorque excursus esset. Nescio an non vsitatum quoque fuerit, subductas illa ratione naues contra niuium imbriumue inclementiam pellibus contegere. Ita certe Bibulum fecisse legimus apud Cæsarem lib. III. B. C. *vno*, ait, *tempore accidit, vt difficilioribus vsi tempestatibus, ex pellibus, quibus erant tectæ naues, nocturnum excipere rorem cogerentur*. Et diligens Grammaticus Iulius Pollux inter arma nauium, pelles quoq; numerat, quarũ certe vix ad alius fuisse videtur vsus. Τὰ ὅπλα, inquit, τῆς νεώς, δέῤῥεις καὶ διφθέραι, καὶ χαλκέμβολα &c. Ad subductas ita tempore hyberno, aut æstiuo religatas in littore naues certo & decoro ordine statuebantur tabernacula. Ad prætoriam Prætoris, ad cæteras cæterorum ducum militumque. Ita apud Homerum Agamemnon in littore ad tentorium & nauem suam sedet. & apud Hirtium de Bel. Afr. Cæsar *tabernaculum suum secundum littus constituit, vt prope fluctus verberarent*. Meminit & Liuius tentoriorum in his castris, non ad Imperatoris ducumque tantum vsus, sed & militum gregariorum nautarumque. *Eques* inquit lib. XXII. cap. 19. *alius super alium ab Asdrubale missus vagos in littore, quietosq; in tentoriis suis nautas & milites conscendere naues propere, atq; arma capere jubet*. Hinc Athenagoras apud Thucydidem libr. VI. ξυνέστηκε στρατόπεδον ἐκ νεῶν ἱδρυθέντι καὶ ἐκ σκηνιδίων. *continebantur castris classe communitis atq; tabernaculis*. Quis ordo reliquus, quæue integra castrorum nauticorum species fuerit, nemo ex autoribus dilucide exponit. credo tamen ad cæterorum similitudinem, hæc habuisse formam. Et hæc hactenus de castris. *Stationes* autem erant, cum aquandi tantum gratia, vel ob aliam necessitatem paruo tempore naues quiescebant in salo, hoc est quocumque loco, vbi tuto stare possunt. Ita enim explicat Vlpianus l. 1. ff. §. 13 de flumin. *Stationem*, ait, *dicimus a statuendo (vel, vt quidam alii, a stando) is igitur locus demonstratur, vbicunq; naues tuto stare possunt*. At tunc quidem nec fiebat descensus, nec tendebantur tabernacula, nec fossa valloque quidquam muniebatur. Vnde Rex Eumenes apud Liuium lib. XXXVII. cap. 15. *Illos tutissimo*, inquit, *portu, opulentissima vrbe fruentes, omnia Asia præbente, quieta æstiua acturos: Romanos aperto in mari fluctibus*

tempestatibusque objectos omnium inopes in assidua statione futuros. Talis Appii statio, de qua prædictus auctor lib. XXIV. cap. 27 *Naues ad ostium portus, quid aliæ partis hominibus animi accederet, operiens, in statione habere coepit.* Patet ex his verbis, diuersas stationes a portubus fuisse, & qualiacunque commoda nauibus ad quiescendum loca, etiam inculta significare. Vnde Cæsar libr. III. B. C. *Saxa inter & alia loca periculosa quietam nactus stationem, & portus omnes timens, quos teneri ab aduersariis arbitrabatur, ad eum locum, qui appellatur Pharsalus, omnibus nauibus ad vnam incolumibus milites exposuit.* Sed & longius a terra distare, quam portus, Liuius ostendit lib. XXII. cap. 19. *Scipio,* inquit, *altero ab Tarracone die ad stationem decem M. passuum distantem ab ostio Iberi amnis peruenit. Asdrubal, cujus naues erant in ipso ostio, militibus nuntiari jubet, arma caperent, classem Romanam haud procul a portu esse.* Græcis ὅρμος statio hujusmodi vocatur. Hesychius. ὅρμος, ἱππόδρομος τοῦ πλοίου καὶ ἡ στάσις. dicitur & ὕφορμος. Strabo libr. VIII. de littore Laconico: ἔχει δ' ὅμως ὑφόρμους καὶ λιμένας. *stationes atque portus habet.* Appianus ἐνορμίσματα vocauit lib. V. b. c. ἵνα μήτε Κορνυφίου Λεπίδῳ μήτε Λιπάρας Καίσαρι ἐνορμίσματα, ἢ ναύσταθμα γένοιτο εὔκαιρα ἐπὶ τῇ Σικελίᾳ. Κάταρσιν Thucydides videtur appellasse libro IV. οἱ ὁπλῖται, ait, τὰς καταρσεις τῆς νήσου ἐφύλασσον. Sunt certe καταρσεις vt Scholiastes refert, οἱ ἐπιτήδειοι εἰς καταγωγὴν τόποι, καὶ εἰς τὸ προσορμίζεσθαι. h. e. *loci idonei ad stationem.* Et quia fere longius a terra stationes aberant, ideo Thucydidi ὁρμᾶν, est, ἄγειν ἐπ' ἀγκυρῶν, vt Scholiastes ait, loco antea laudato, hoc est, *in anchoris stare*, vti Liuius reddit, locis plurimis. Græcis alias hoc ἀποσαλεύειν. Plutar. in Pomp. ἐπ' ἀγκυρῶν πόρρω τῆς χώρας ἀποσαλεύων περιέμενεν. Hirtius *in salo & anchoris commorari* dixit in V, vt jam ante a Baysio notatum est. Cæsar *expectare in anchoris*, lib. IV. B. Gal. *Hunc,* ait, *nequaquam idoneum ad egrediendum locum arbitratus, dum reliquæ naues eo convenirent, ad horam nonam in anchoris expectauit.* Liuius alias *classem in statione tenere:* Ne superato promontorio conspiceretur, *classem in statione vsque ad noctem tenuit.* inquit XXXI. 23. Vtuntur autem stationibus, cum ad aquandum, tum ad curandas reficiendasque naues: sæpe etiam ad struendas hostibus insidias. Hirtius de bell. Alex. *expeditis nauigiis locis idoneis ad Canapum in statione dispositis nauibus insidiantur nostris commeatibus.* Et hoc est, quod ait Vegetius libr. IV. cap. XLIV. *circa opportunas insularum angustias collocantur insidiæ, idque agitur vt imparati facilius deleantur.* Ex statione veniamus in *portum.* Λιμένα Græci nuncupant. Est autem duplex, a natura alius, alius ab arte. vnde Seneca cap. 17. ad Marciam de portu Syracusarum: *Quietissimum omnium, quos aut Natura posuit in tutelam classium, aut manus adjuuit.* Naturalis est, quem fere flumina constituunt eo loco, vbi se dejiciunt in mare, diciturque *ostium*, Græcis στόμα. Seruius ad Virgilii hunc versum, qui in V extat

Vela

Vela faciunt tamen, & plenis subit ostia velis.

Ostia, id est *portus, ideo quia exitus fluminum frequenter portus efficiunt.* Atque talis portus Romanorum in ostio Tyberis, cui Ancus Martius dein naualia adjecit, vti docet Dionys. Halicarn. lib. III. Artificialis est, qui fit manu; egesta nempe terra, & inducta aqua. Virgil. Æn. I.

Hic portus alii effodiunt ——

Cothona vulgo appellantur. Seruius præcedente loco: *portus effodiunt*, id est *Cothona faciunt*. Festus. *Cotones appellantur portus in mari interiores arte & manu facti.* Nomen forte est a Carthaginiensium portu, quem Κώθωνα vocatum asserit Appianus lib. de bell. Pun. Strabo χειροποιήτους ὅρμους nuncupauit libr. V. Absoluuntur autem tribus partibus quoad eorum structuram, quarum vna χηλὴ a Græcis, altera στόμος, tertia μυχὸς vocatur, vt ostendit Pollux lib. I. cap. 9. χηλὴ opus est vtrinque prominens in mare, quo uis ventorum fluctuumque coercetur. Schol. Thucyd. χηλὴ καλεῖται οἱ ἔμπροσθεν τοῦ πρὸς θάλασσαν τείχους προβεβλημένοι λίθοι διὰ τὴν κυμάτων βίαν, μὴ τὸ τεῖχος βλάπτοιτο. Meminit non vno loco Diodorus Siculus. vt libr. XIII. τινὰς inquit. ἐπὶ τὰς χηλὰς τοῦ λιμένος παρέπεμψεν. & paulo post. οἱ δ᾽ ἐπὶ ταῖς χηλαῖς τοῦ λιμένος τεταγμένοι διεκώλυον τοὺς ἀποπειρωμένους εἰς τὴν γῆν ἀποβαίνειν. Poliænus lib. V. Stratagematum ἄκρας τοῦ λιμένος appellauit. Homerus autem ἀκτάς. Sic enim Odyss. N. de portu Phorcynio

—— δύο δὲ προβλῆτες ἐν αὐτῷ
ἀκταὶ ἀπορρῶγες, λιμένος ποτιπεπτηυῖαι.

Eustatius: ἀκταὶ, αἱ διερρωγεῖαι. ὡς οὕτω στόμα εἶναι τῷ λιμένι δι᾽ αὐτῶν. Meminit eorum ex Latinis Vitruuius lib V. cap. 12. ibique *progressus* appellat. *Structuris* ait *siue aggeribus expediantur progressus. Eæ autem structuræ videntur sic esse faciendæ, uti portetur puluis a regionibus, quæ sunt a Cumis continuatæ ad promontorium Mineruæ, isque misceatur uti in mortario duæ ad vnum respondeant. deinde tunc in eo loco, qui definitus erit, arcæ stipitibus robusteis & catenis inclusæ in aquam demittendæ destinandæque firmiter. Deinde inter eas ex transtillis inferior pars sub aqua exæquanda & purganda & cæmentis ex mortario materia mixta ibi congerendum, donicum compleatur structuræ spatium, quod fuerit inter arcas.* Habes ecce & constructiones eorum. Marcus Tullius *cornua* vocauit. lib. IX. Ep. ad Att. ep. 19. *ab vtroque portus cornu*, inquit, *moleis jacimus.* Nimirum in modum cornuum lunarium ab vtroque latere coibant. Hinc Lucanus lib. II.

Præcipiti cursu flexi per cornua portus
Ora petunt, pelagusque dolent contingere classes.

& Liuius libr. XXXVII. cap. 11. *promontoria cornibus objectis ab alto portum faciunt.* nisi quod hoc loco non de manu factis operibus ei sermo sit, sed de

pro-

promontoriis naturalibus, de quibus etiam Vitruuius. *Portus naturaliter si sint positi, habeantq; acroteria siue promontoria procurrentia, ex quibus introrsus curuaturæ siue versuræ ex loci natura fuerint conformatæ, maximas vtilitates videntur habere.* Quæ hic acroteria, in portu naturali, ea in manu facto cornua. Græce χηλαὶ, quas & Suidas τὰς λιμένων ἐξοχὰς interpretatur. Nisi potius χηλὰς ipsis cornibus adjectas, volumus significare eas, quas Tullius vocauit, *moles*. Columella libr. IX. *Præjaciuntur in gyrum moles*; de eadem portuum structura. Solebant porro veteres hæc cornua, quo tutius illic essent nauigia, catenis quibusdam, ab capitibus firmatis, munire atque claudere. Obseruamus in Syracusano portu, de quo Frontinus lib. I. Strat. *Cn. Duellius CS. in portu Syracusano, quem temere intrauerat objecta ad ingressum catena clausus, vniuersos in puppim retulit milites.* Nec catenis tantum, sed & ligneis quibusdam septis. Quod Appianus de bell. Mith. docet de Carthaginensium portu. & de portu Rhodiorum: ἐς λιμένα κατέφυγεν, καὶ κλείθροις αὐτὸν διαλαβόντες ἀπὸ τῶν τειχῶν τὸν Μιθριδάτην ἀπεμάχοντο. *confugerunt in portum, eoq; septis obserato a mœnibus Mithridatem arcuere.* Hinc cum idem Mithridates Chalcedonensem portum occupare cuperet, prius τὸ κλεῖθρον ἁλύσει χαλκῇ δεδέμενον perrumpere cogitur. id quod & Lentulo accidit in portu Myrensium, vt idem autor est in bellis Ciu. Septa pice contra injurias aquæ muniebantur. Hinc enim illud apud Æneam Poliorc. cap. 11. ὡς ἐπειδὴ εἰρήνη εἴη, τοῦ τε λιμένος τὸ κλεῖθρον εἰς γῆν ἀνασπάσαντες, ξηρᾶναι δεῖ, καὶ πισσαλοιφῆσαι. *Quia pax esset, portus claustrum in terram extractum, siccandum esse, & pice inungendum.* Et quia his catenis septisque portus claudebantur, *claustra* dicta sunt Latinis. Græcis, & Thucydidi præsertim κλείσεις. Is enim ita lib. II. de Pireæo Atheniensium portu. Καὶ μετὰ τοῦτο φυλακὴν ἤδη τοῦ πειραιῶς μᾶλλον τολοιπὸν ἐποιοῦντο, λιμένων τε κλείσει, καὶ τῇ ἄλλῃ ἐπιμελείᾳ. Obserua non catenis modo ligneisue claustris, sed & rebus aliis consuesse muniri. Quales cumprimis erant turres ab vtroque aggeris capite erectæ, quemadmodum Vegetius nos docet lib. V. cap. 11. & in iis milites ac custodes, quos perpetuo, cumprimis autem de nocte, in portibus fuisse ostendunt verba Curtii, loco, quem jam antea produximus. Ita enim sonant. *vides vt hic vigiles portum custodiunt, claustriq; vel aperiendi, vel objiciendi potestatem habent.* Polyænus de iisdem libr. V. οἱ μὲν ἐπὶ τοῦ λιμένος τὴν ναῦν ὡς φιλίαν ὑπεδέξαντο. οἱ δὲ τῆς νεὼς ἐκβάντες δέκα αὐτῶν ἀπέσφαξαν. Et de his accipiendus etiam Thucydides, cum de prædicto Pyreæo Brasidæ temporibus ἦν δὲ ἀφύλακτος καὶ ἄκλυστος. hoc est, *nullis nec vigilibus, neq; claustris munitus erat*, secus atq; Cauniorum Cnidiorumque, quos iccirco κλειστοὺς λιμένας, Strabonem appellasse legimus lib. XIV. Non longe aberant aliæ turres, in quibus ignes, qui nocturnas nauigationes dirigebant. *Phari* appellabantur. Plinius libr. XXXVI. cap. 14. *Magnificatur &*

alia

alia turris a rege facta in insula Pharo portum obtinente Alexandriæ. Ædificabantur ferme in loco editiore, quem Achilles Tatius ὄρον appellat. Straboni πέτρα est περίκλυστος. vt notat ad Achillem vir Ill. Cl. Salmasius. Vsus, nocturno nautarum cursui ostendere ignes, ad prænuntianda vada, portusq; introitum Statius.

Lumina noctiuagæ tollit Pharus æmula Lunæ.

De Alexandrino Pharo loquitur, a Ptolemæo rege ædificato. ad cujus postea similitudinem constructi alii, similiter appellabantur. Isidorus: *Pharus, turris est maxima, quam Græci & Latini in commune ab ipsius rei vsu Pharum appellauerunt; eo quod flammarum indicio longe videatur a nauigantibus, qualem Ptolemæus juxta Alexandriam construxisse octingentis talentis traditur. Vsus ejus est nocturno nauium cursui ignes ostendere, ad pronuncianda vada, portusq; introitus, ne decepti tenebris nauigantes in scopulos incidant. Nam habet Alexandria fallacibus vadis insidiosos accessus. Hinc igitur in portibus machinas ad prælucendi ministerium fabricatas, pharos dicunt.* Suetonius cap. 46. *In indicium victoriæ altissimam turrim excitauit, ex qua vt ex Pharo noctibus ad regendos nauium cursus ignes emicarent.* Æliano ignes illi sunt πυρσοί. Ἴσασιν ἐντεῦθεν ait libr. II. Anim. cap. 15. οἱ τῆς νεὼς ἄρχοντες, ὅτι ἄρα χρὴ περιβλέπειν γῆν, καὶ πυρσοῖς τεκμαίρομένους &c. Hos Galli adhuc hodie idiomate suo *Pharos* appellant, vti docet is, quem antea laudauimus. Altera pars portus στόμα dicitur, & est angustus inter duo illa cornua meatus, per quem nauigia ingrediuntur & egrediuntur. Polyb. lib. I. ἐπ' αὐτὸ τὸ στόμα τοῦ λιμένος ἐποιεῖτο πλοῦν. Et paulo post: οὐ μὴν ἐπίστευόν γε διὰ τὸ τῷ στόλῳ τοὺς Ῥωμαίους ἐπὶ τοῦ κατὰ τὸν εἴσπλουν στόματος ἐφορμεῖν. *Ostium* Latine nominauit Liuius libr. XXXVI. cap. vlt. *Ante ostium portus acie instructa steterunt.* Item *fauces.* Videtur ex verbis libr. XXXVII. cap. 11. cum ait: *Pausistratus vnam viam salutis esse ratus, si viam facere per fauces portus, atq; erumpere in mare apertum posset, princeps remis ad ostium portus tendit.* hic enim quod primum fauces vocat, mox ostium reddit. Nisi potius sic differant, vt ostium initium sit faucium, & ab ostio fauces longius promineant in mare. Hinc namque sequi videtur in Liuio, *superantem jam fauces*, quasi jam egressus ostium, fauces superare debuerit. Μυχὸς intima pars portus est, id quod ex eo facile apparet, quoniam, vt testis est Hesychius, etiam alias μύχοι, οἱ ἐνδότατοι καὶ ἀπόκρυφοι τόποι. Habet ea primum *crepidinem*, ad quam nauigia adpellunt. Curtius lib. IV. 5. *dum applicant nauigia crepidini portus.* Videtur hæc e lapide plerumque extrui consueuisse hemicycli forma. Seruio certe *crepido abrupti saxi altitudo* est. & Columella in piscinis ait, *præjaciuntur in gyrum moles, sic enim maris atrocitas objectu crepidinis frangitur.* Homerus ὅρμον appellauit Odyss. N. his versibus.

—— ἔνθα δ' ἄνευ δεσμοῖο μένουσι,
Νῆες ἐΰσσελμοι, ὅταν ὅρμου μέτρον ἵκωνται.

Eustatius: φανερὰ διαφορὰ λιμένος καὶ ὅρμου, ὅτι οὐχ ἁπλῶς ἐν τῷ λιμένι μένουσιν

αἱ νῆες ἄνευ δεσμῶ, ἀλλ' ὅπε ὅρμον ἵκωνται. ἔστιν ἢ φασιν ὅρμ☉ τὸ τέλ☉ τῆ ἐν θαλάσσῃ καταγωγῆς. Et Iliad. A. ὅρμ☉ κυρίως ἐστὶ τὸ ῦ λιμένος πρὸς τῇ γῇ πέρας. Habet deinde crebras etiam domunculas, in ora crepidinis extructas, in quibus vel conficiuntur naues, vel in ſiccum ſubducuntur. Diodorus Sic. libr. 14. ᾠκοδόμει ἢ ἢ νεωσοίκες πολυτελεῖς κύκλῳ ῦ νεῶ καλεμένε λιμένος, ἑκατὸν ἑξήκοντα, τὲς πλείστες δύο ναῦς δεχομένες. *ædificauit autẽ multas* νεωσοίκες *(ſeu domos nauium) in ambitu noui portus, centum ſexaginta, quarum quæq; duas capiebat naues.* Obſerua νεωσοίκες Diodorum nominare has ædiculas; quemadmodum & Suidam, qui νεώσοικοι ait οἰκήματα παρὰ τῇ θαλάσσῃ οἰκοδομέμενα εἰς ὑποδοχὴν νεῶν ὅτε μὴ θαλαττεύοιεν. Homero ſunt ἐπίσια. Od. Σ.

—— πᾶσιν γὰρ ἐπίσιον ἐστὶν ἑκάτων.

Scholiaſtes ibi: ἐπίσιον, ἐποίκιον, σκηνή, νεώριον σκάφ☉. Locus memorabilis, ex quo Suidam explicare licet, cum νεώρια ναυσταθμὸν τῶν νεῶν appellat. Νεώριον nimirum ipſi non eſt ναυσταθμὸς, vt perperam interpretes putarunt, ſed tantum pars ipſius. Icciroo non νεώριον, ſed νεώρια dixit eſſe ναυσταθμὸν τῶν νεῶν, non vnam tantum ædiculam, verum omnes. Et ita Polyænus eſt accipiendus, quando ait libr. V. de Heraclide; τὰ νεώρια Ροδίων κατέπρισεν. τρισκαίδεκα νεώσοικοι διεφθάρισαν, καὶ ὅσαι τριήρεις ἐν αὐτοῖς. perperam interpres; *tredecim naualia perierunt*, vt mox dicam. Schol. Demoſth. in orat. de corona τὰ νεώρια, τόποι, εἰς ὃς αἱ νῆες ἀνέλκονται. Νεώριον igitur, eſt parua quædam domus, in qua nauis vna alteraue ſtationem ſuam habebat, cum pertinentibus ad eam armamentis inſtrumentiſque. Hinc non vana videtur conjectura Vrſini, legendum eſſe apud Polybium in Excerp. leg. CLII. pro εἰς τὸ τῆ ἑκκαιδεκήτε νεώριον; εἰς τὸ ἑκκαιδέκατον νεώριον, & ſignificare *decimam ſextam ædiculam*, inciſis fortaſſe notis diſtinctam a cæteris in naualibus. Niſi quis potius exiſtimet ἑκκαιδεκήρε, retenta reliqua ſcriptura, legi oportere, eamque ſignificare domum, in qua nauis Regia Philippi ſexdecim ordinum Romæ ſeruabatur, quod quidem mihi, propter litterarum conuenientiam veroſimilius videtur. Omnes interim iſtæ ædiculæ ναυσταθμὸν efficiebant; quare & Euſtatius ναυσταθμὸν, Ili. Ω. νηῶν ἀγορὰν, ἢ ἄθροισιν καὶ πανήγυριν interpretatur. Stabant autem ordine ac decore in illis ædiculis, vnde & a Græcis ναύλοχοι dicebantur. Sophocles in Ajace. ναυλόχες λιπὼν ἕδρας. Scholiaſtes ibi τὸν ναυσταθμὸν, ἔνθα αἱ νῆες ἵστανται κατὰ λόχον. Apud Latinos ναυσταθμὸς, *naualia*. Seruius: *Naualia dicimus loca, vbi naues ſunt*. Hinc apud Ouidium Metam. lib. XV. eductas ex iis naues legimus.

Protinus eductam naualibus æquore tingi

jubet &c. Et apud Liuium iterum ſubductas. Naues, ait lib. XLV. cap. 2. *quæ in Tiberi paratæ inſtructæq; ſtabant ſubduci, & in naualibus collocari placuit*. Duplicia hujuſmodi naualia Alexandrini habuere, ſicut Hirtius teſtatur, alia *aperta* vt ſic loquar,

loquar, in quibus ſeruabantur eæ naues, quarum vſus erat veluti quotidianus, alia *occulta* vti actor nominat, in quibus ſtabant illæ, quas ad vltima pericula & caſus neceſſarios cuſtodiebant. Vt autem in naualibus ſubducebantur, ita quoque in iiſdem confici aut refici ſolebant. Iſidorus. *Naualia ſunt loca, vbi naues fabricantur.* Hinc forte a veteribus *textrina* nominata. *Texere* enim proprium apud Latinos de ſtructura nauium, vt obſeruauit Vir clariſſimæ eruditionis Ioh. Fred. Gronouius II. Obſer. c. 9. Seruius Virg. XI. *loca in quibus naues fiunt, Græce ναυπήγια, Latine textrina dicuntur.* Ennius dixit: *Idem campus habet textrinum nauibus longis.* Meminit & gloſſarium, verum corrupta voce exponit, titulo de nauigatione, *Textrinum* Γιρδόποιον. exiſtimo πλοιόποιον, aut iſtiuſmodi legendum eſſe. Prope hæc naualia (nam νεωρία nullum ſingulare apud Latinos nomen eſt) forum ac tabernas ferme habuerunt rerum omnium, ad naualem vſum pertinentium. Vitruuius lib. V. cap. 12. ex hac cauſa: *Circum porticus & naualia ſunt facienda, ſiue ex porticibus aditus ad emporia.* Dionyſ. Halicarnaſ. de portu Antiatum: πολίχνη τινὴ ἐπιθαλαττίῳ ἐπινείῳ τε καὶ ἀγορᾷ τῶν εἰς τὸν βίον ἀναγκαίων ἐχρῶντο, ἐκ θαλάττης τε καὶ διὰ λῃστηρίων τὰς πολλὰς ἐπαγόμενοι ὠφελείας. *oppidulum quoddam maritimum erat nauale ſimul & forum rerum venalium ad victum pertinentium, quæ vel latrociniis vel nauigationibus ſubuectæ, plurimum illis emolumenti importabant.* Appianus de portu Carthaginenſium: *Primus portus negotiatorum erat, & in eo tabernæ in nautarum vſum multæ, varii generis.* Sic ab Occone nummus Trajani exhibetur, in quo portus Oſtienſis forma octangula variis ædificiis ornatus, vt tabernis mercium & armamentariis, catena quoque ferrea præcluſus, in cujus medio nauis imperatoria & aliæ triremes. Meminit ipſe in indice numiſmatum ſuarum. Effigiem habere non licuit. Pollux etiam partes hujuſmodi emporiorum nominat. Τὰ περὶ τοὺς λιμένας μέρη, ait lib. IX. cap. 5. δεῖγμα, χῶμα, ἐμπόριον. &c. *Partes circa portum ſignum, agger, emporium. Sed emporii partes, tabernæ, lupanaria, quæ & fornices dixeris, & multitudo ibi, non nautica modo, quæ in nauticis recitata eſt, ſed & mercatores, caupones, & quæcunque in tractatu de artibus habes.* Oſtendunt verba vltima, omne genus manuariorum & artificum ſuas in portubus tabernas, vti quoque hodie videmus, habuiſſe. Quibus apud Græcos præerant, qui ναυτοδίκαι vocabantur. vnde Suidas ἄρχοντας interpretatur, τοῖς περὶ τὸ ἐμπόριον ἐργαζομένοις δικάζοντας. *Magiſtratus qui jus dicunt operantibus in emporio.* Obſeruandum autem, quod inter iſta in portu ædificia lupanaria quoque a Polluce numerentur. Conſtat enim hinc, meretrices ibi habitare conſueuiſſe, obuio nimirum quæſtu, propter copiam nautarum mercatorumque. Hinc credo & de Canidia dicere Horatium

Amata nautis multum & inſtitoribus.

vileque ſcortum, quod in publico proſtiterit, indicare. Alias & ædes

ſacras, araſque in portubus habuere: vbi rem diuinam præſidibus maris portuumque faciebant. Sic Homerus ſacrarii cujuſdam Najadum meminit in portu Ithacenſium Odyſſ. N. Apud Romanos in portu Tiberino erat ædes Portumni. Varro libr. V. de LL. *Portumnalia dicta Portumno, cui eo die ædes in portu Tiberino facta, & feriæ institutæ.* Nempe quia Portumnus vulgo præeſſe portubus, & nauigantes ſecuros præſtare credebatur. Arnobius lib. III. *Per maria tutißimas præſtat portunus commeantibus nauigationes.* Græci Palæmonem vocarunt, inque honorem ejus ludos Iſthmicos inſtituere. Fuit & Venus, cognomento Limneſia, quæ præeſſe portubus credebatur. Ei primus Cæſar, ſomnio monitus, ſacrauit templum, ſi vera ſunt, quæ legimus apud Seruium libr. I. Æn. *Eſt*, ait, *& Limneſia Venus, quæ portibus præeſt, ipſa & Victima, & Netrix, ex Cæſaris ſomnio ſacrata.*

CAPUT V.

De ordinationibus & aciebus naualibus.

Ante ordinationem aciei onerum leuatio, obſeruatio maris, an tranquillum eſſet, loci idonei electio. In quo ſpectatum ne æſtus, neue ventus eſſent aduerſi. Poſtea contrahebantur vela. Plutarchus expoſitus. Sed majora tantum. Pirkhemerus notatus. & tum ipſa ordinatio ſequebatur. Cujus, pro diuerſitate nauium, ordo primum triplex, poſtea duplex, primæ ſcilicet claſſis & ſubſidiariæ. Interualla certa nauium. & locus ducis. Sequebatur Acies ipſa lunata, ſeu μηνοειδὲς στόλος. Simplex. duplex. triplex. Phalanx. Forceps. Cuneus. Oualis. Falcata. Ad poſtremum militum ordinatio fiebat in ſuperiores & inferiores. Locus ſauciorum. grauis armatura militum & ſagittariorum. diſpoſitio accurata ab vtroque latere. poſitio pedum in margine nauium. remorumque ſubleuatio

Prælium, ad quod ex portu nauigare conſtitutum eſt, duabus partibus abſoluitur: ordinatione aciei, & conflictu. Aciei ordinatio eſt juſta vtilisque diſpoſitio nauium, cujuſmodi vel ad ſuſtinendam hoſtium vim, vel ad infringendam poſtulatur. Hæc antequam fiebat, ſumma cura prouidebatur, ne annona aliiſue rebus graues eſſent naues. Polybius Hiſt. I. cap. 60. *Dux claſſi Punicæ præficitur Hanno, qui e portu Hieronneſum delatus, ad Erycem priuſquam hoſtes animaduerterent, appellere magnopere contendebat, vt commeatibus expoſitis, & nauibus onere leuatis, poſſet cum hoſte confligere.* Idem paulo poſt, de Romanis: *onera omnia, quorum nullus ad pugnam futurus erat vſus, depoſuerant.* Nimirum impeditæ tali onere naues tarde ac difficulter circumagi aut flecti, ideoque facilius roſtris peti poſſunt ac demergi. Apparet ex Luctatii exemplo apud Liuium: lib. XXII. cap. 14.

cap. 14. cui *nulla alia res victoriam dedit, quam quod postero die quam hostem vidit, classem grauem commeatibus, impeditam suo ipsam instrumento atque apparatu oppressit.* Igitur & Polyxenides suis suadet, *non cessarent, sed extemplo cum Romanis confligerent, quod sciret Romanas naues oneratas commeatu venire, suas autem nihil, præter milites atque arma habere.* Liuius lib. XXXVI. cap. 43. Postea si sic accommodatæ erant naues, tum quædam alia obseruabantur ante prælium ac conflictum. Primo quidem, an tranquillum esset mare. Nam mari turbido nihil agebatur, credo, quod in eo neque arti, nec virtuti locus, nec instrui acies posset, quemadmodum volebant. Vegetius lib. IV. cap. 43. *Naualis pugna tranquillo committitur mari.* Hinc *Cæsar & Antonius, quum prima die & proximis tribus grandi vento fluctuans mare prælium interpellaret, quinto demum, cœlo sereno & tranquillo mari concurrere.* Plut. in Anton. Lucanus lib. III. ver. 522.

Vt matutinos spargens super æquora Phoebus
Fregit aquis radios, & liber nubibus æther,
Et posita Borea, pacemque tenentibus Austris
Seruatum bello jacuit mare: mouit ab omni
Quisque suam statione ratem ——

Liuius lib. XXV. cap. 27. *Duæ classes infestæ circa promontorium Pachynum stabant, vbi primum tranquillitas maris in altum euexisset, concursuræ. Itaque cadente jam Euro, qui per dies aliquot sæuierat, prior Bomilcar mouit.* Et lib. XXVI. cap. 39. *Forte sub idem tempus venti vis omnis cecidit, & hostes in conspectu fuere, vt ad componenda armamenta expediendumque remigem ac militem ad imminens certamen satis temporis esset.* Deinde obseruabant locum, inque eo ante omnia, vt alto & libero vterentur mari, hostes vero pellerentur ad littus, quia *pugnandi impetum perdunt naues, quæ detruduntur in littus.* vti monet Flauius Vegetius lib. IV. cap. 46. Thucydides lib. II. *Prælium in sinu* (verba Phormionis) *non committam, nec in eum nauigabo. Video enim angustias non conducere paucis nauibus, quæ sub peritis gubernatoribus aguntur, & quæ sunt agiliores, aduersus multas naues, in quibus homines rerum nauticarum imperiti vehuntur. Nec enim quisquam hostem inuaserit, ita vt rostro nauis impreßionem in eum faciat, quemadmodum oportet, nisi e longinquo eum in conspectu habeat, neque si prematur, commode se subducere queat. neque per mediam classem percurrendi aut recurrendi facultas vlla datur, quæ nauium agiliorum sunt opera.* Neglexit hoc monitum Caluisius, & ideo suis cladem pæne attulit. Appianus lib. V. *Sub auroram Caluisiani oram sinus lunata classe legebant, ne perrumperentur ab hostibus. Menecrates rursum venit in conspectum, moxque classem concitauit, & quia non prouehebantur in altum aduersarii, quum aliud non posset, impetu facto naues eorum in terram propulit. Illi puppibus admotis littori proras simul objecerant, & inde repugnabant. Hostibus autem facile*

erat in altum se recipere, & inde redintegrare impetum, & mutare naues alias post alias, illis luctandum erat cum scopulis præter quod naues mouere non poterant. Videbantur enim contra naualem pugnam terrestri contendere, cum nec refugere possent, nec prosequi. Idem accidit Romanis cum Adherbale pugnantibus, apud Polybium lib. I. Pugnam hic adscribo: *Explicatis tandem summo cum labore nauibus, præfecti singulas quasque & in ordinem juxta littus collocabant, proris aduersus hostes conuersis. At Consul, qui ab initio post omnem classem sequebatur, tum in altum profectus, læuum cornu obtinuit. Inter hæc Adherbal cum quinque nauibus supra læuum Romanorum cornu in altum progressus, nauis suæ prora in hostes conuersa a pelago se firmauit. Idem vt aliæ quatuor naues, quæ suam sequebantur, facerent, per nuntios imperauit. Ita omnibus a fronte consistentibus, sublatis signis a pelago in Romanos defertur, quorum naues circa littus in ordinem dispositæ erant. Hoc enim ideo a Romanis prouisum fuerat, vt exeuntes e portu Carthaginensium naues facilius opprimi possent. Verum id postea magnam Romanis proxime terram confligentibus jacturam intulit, ob caussas quas dicemus. Nam vt primum appropinquare classes inter se cœperunt, signis e prætoriis nauibus ab vtraque parte sublatis, inuicem concurrentibus hostibus, pugna committitur. Diu acriter certatum, ita vt æquale periculum esse videretur. Erant enim in vtraque parte ex omni pedestri exercitu delecti præstantissimi milites. Semper tamen Carthaginenses præualebant, tum quod naues eorum velociores erant, tum quod peritiores ad nauigandum remiges, tum vel maxime, quod pelagus tenebant, per quod longe lateque pro eorum libidine discurrere poterant. Siue enim aliqui eorum ab hostibus premebantur, confestim celeritate nauium freti, in altum euadebant: ac si forte insequebantur hostes, in eos plurimæ simul conuersæ eadem celeritate circumueniebant, maximasque inferebant clades, nonnullas interim naues submergebant. Siue aliqui ex sociis periclitabantur, confestim sine labore atque periculo præsidium ferebant, aduersis puppibus in altum nauigantes. At Romanis magna proximum littus impedimenta afferebat. Siquidem in arcto coacti, neque refugere cum opus erat, neque seipsos tutari, neque laborantibus succurrere poterant, & quod in bello nauali præcipuum haberi solet, per medios hostes præterlabi, ac deinceps in pugnantes impetum facere, impossibile Romanis erat.* Quamuis hæc obseruatio non sit perpetua, & talis, quæ non aliquando cesset. Docent Athenienses apud Thucydidem lib.II qui angustias vtriusque Rhii ingredi nolunt, ibique cum Peloponesiis prælium committere, quia existimabant pro illis facere, vti prælium in angustiis committatur. Etiam Themistocles cum Persis in illo ipso freto Solaminio pugnandum censuit, quia meliori conditione futuras paucas Atheniensium naues existimauit in angustiis,contra ingentem hostium multitudinem,cujus maximam partem locus ipse a prælio excluderet. vti docet Diodorus Sic.l.XI. Cæterum in ipso loco prouisum,vt pugna potius insti-

instituere tur ad terram hostilem, quam propriam, quod & faciendum monet Leo in Tacticis: *Ne*, inquit, *in tua ipsius terra prælium committas, in qua sperant milites, juxta prouerbium, si tantum hastas defigant, seruari. Sed prope hostilem terram potius, vt hostes salutem sperantes, sua in terra fugam dimicationi anteponant.* Deinde autem ne æstum fluxumue maris haberent aduersum, id quod ἐναντίον κῦμα Græci appellant. Igitur Athenienses & Mindarus prælium commissuri *ad non exiguum tempus inter se vbique obnauigantes angustiis interclusis de opportunitate loci dimicant* apud prædictum auctorem lib. XII. Nimirum *hæc reciprocantis meatus ambiguitas cursum nauium secunda adjuuat, retardat aduersa, quæ*, vt admonet Vegetius, *magna cautione vitanda. Neque enim auxilio remorum reumatis* (sic æstum vocat) *impetus vincitur, cui interdum cedit & ventus.* Docet infelici casu suo Nicanor, de quo Polyænus lib. IV. Νικάνωρ τῶν αὐτοῦ ὑπ' ἀπειρίας πρὸς ἐναντίον κῦμα βιαζομένων ἀπέβαλε ναῦς ἑβδομήκοντα. *Nicanor suis per imperitiam, in fluctus aduersos coactis, septuaginta naues perdidit.* De Adherbalis prælio aduersis fluctibus commisso Liuius lib. XXVIII. c. 30. sic loquitur: *Æstus arbitriũ moderandi naues ademerat, neq; erat nauali pugna similis: quippe vbi nihil voluntarium, nihil artis aut consilii esset. vna natura freti æstusq; totius certaminis potens suis alienis nauibus nequicquã remigio in contrarium tendentes inuehebant, vt fugientem videres retro vortice intortam victricibus illatam; & sequentem, si in contrarium tractum incidisset maris, fugientis modo sese auertentẽ.* Cæterum qui hoc cauebant, æstumq; habebant fauentũ, Græcis dicebantur ῥοθίῳ χρῆσθαι, quia ῥόθιον ipsis æstus. Hesychius; ῥόθιον, ῥεῦμα, κῦμα, τὸ μετὰ ψόφου γινόμενον. *Rhodion æstus* (vel vt Vegetius, qui græcam vocem retinet) *rheuma, fluctus, qui fit cum impetu.* Non obseruauit interpres Dionis: itaque hæc ejus verba libr. L. ἀλλ' οἱ μὲν τοῦ Καίσαρος, ἅτε καὶ μικροτέρας, καὶ ταχυτέρας τὰς ναῦς ἔχοντες, ῥοθίῳ τε ἐχρῶντο, καὶ ἐνέβαλλον πεφραγμένοι πάντη, τοῦ μὴ τιτρώσκεσθαι, sic reddit: *Nam Cæsariani impetu concitatis nauibus, quas & minores & celeriores Antonianis habebant, hostiles naues inuadebant, vndiq; tecti ad vitanda vulnera.* Cum potius hoc modo debuisset vertere: *At Cæsariani & minores celerioresq; habebant naues, & secundo nauigabant æstu, & impetum faciebant tecti vndiq; ad vitanda vulnera.* Porro & ventorum rationem habebant, prouidebantque diligener, ne essent aduersi. neque enim tam tranquillum expectabant mare, donec, quod fit raro, nullus ventus flaret, verum donec vis & vehementia illius lapsa regimen nauigiorum non impediret. Itaque Vegetius tum optatam dimicandi occasionem monet esse, *cum hostes vento vrgentur aduerso.* & Bomilcar apud Liuium lib. XXV. cap. 27. *experiri prælium nauale timet, non tam quod impar viribus aut numero nauium esset, quippe etiam plures habebat, quam quod venti aptiores Romanæ, quam suæ classi flarent.* Postea si hæc cuncta placuissent, demum ad rem ipsam sese

ſeſe accingebant. Ac primo quidem contrahebant vela, inclinatiſque malis componebant armamenta. *Liburnarum enim moles*, ait Vegetius lib IV. cap. 42. *non ventorum flatibus, ſed remorum pulſu aduerſarios percutit roſtris, eorumque rurſum impetum euitat.* Ergo Liuius lib. XXXVI. cap. 44. de Romanis: *Polyxenidas vt appropinquare hoſtes allatum eſt, occaſione pugnandi lætus, æqua fronte ad pugnam procedebat. Quod vbi vidit Romanus, vela contrahit, maloſque inclinat, & ſimul armamenta componens operitur inſequentes naues.* & paulo poſt: *cæterum vt demendis armamentis tumultuari primum cœptum eſt, ipſe, quanta maxima celeritate poteſt, concitat naues.* Hirtius de bello Alexandr. *Repente aduerſam ad ſe venientem nauem antennis ad medium malum demiſſis inſtructam propugnatoribus animaduertit. Quod vbi conſpexit, celeriter vela ſubduci demittique antennas jubet, & milites armari.* Atque hinc Carthaginenſes, vbi præcluſum ſibi a Romanis tranſitum ſentiunt, *velis contractis* mutuiſque adhortationibus in ſuis quiſque nauibus vſi, cum ipſis confligunt. Polyb. lib. I. cap. 61. Intelligitur & metus tacitus Antonii ex hac obſeruatione, de quo Plutarchus: *cum gubernatores vela vellent relinquere, ipſe imponere in naues, & portare ſecum coegit, in ſpeciem addens, faciendum ne quis hoſtium fuga elabatur.* Item aſtus Annonis apud Polyænum lib. V. contra quem cum Dionyſius non paucas numero miſiſſet naues, eæque jam prope acceſſiſſent, ὁ Ἄννων τῶν αὑτοῦ νεῶν καθαιρεῖ τὰ ἱστία. *Annon ſuis nauibus vela detrahit:* idem faciunt hoſtes. tunc Annon ſuis mandat, vt celeriter explicent vela, & hoc pacto cunctantes & turbatos effugit. Simulauit nempe dux Carthaginenſium, ſe velle acie dimicare, ideoque more ſolito vela contraxit quod idem cum & hoſtes facerent, ſe quoque paraturi prælio, ipſe, dum hi occupantur demendis armamentis, ſublatis repente iterum velis aufugit. Dio lib. L. de nauibus Cæſaris: τοὺς φεύγοντας καὶ ἄνευ ἱστίων ὄντες καὶ πρὸς τὴν ναυμαχίαν μόνην παρεσκευασμένοι οὐκ ἐπιδίωξαν. Vela autem ponebantur non omnia, ſed majora ſaltem. Xenophon libr. VI. ὁ Ἰφικράτης ἐπεὶ ἤρξατο τοῦ περίπλου, ἅμα μὲν ἔπλεεν, ἅμα δὲ πάντα ὅσα εἰς ναυμαχίαν παρεσκευάζετο, εὐθὺς μὲν γὰρ τὰ μεγάλα ἱστία αὐτοῦ κατέλιπεν, ὡς ἐπὶ ναυμαχίαν πλέων. vela majora non ſecum ſumſit, tanquam ad prælium nauigans. Pirckeimerus male hic & alibi, *majores malos* edidit. Minora vela retinebantur ad aliquale ſubſidium, & caſus ſubitos. Ita apud Liuium Romanus *vt æquaret læuum cornu, dolonibus erectis altum petere intendit* libr. XXXVI. cap. penultimo. & Polyxenidas apud eundem, vt virtute militum haud dubie ſuperari ſe vidit, *ſublatis dolonibus* effuſe fugere intendit. Appianus lib. V. B.C. Cæſarianis ἁλισκομένων δὲ καὶ πιμπραμένων τῶν Καίσαρος νεῶν, αἱ μὲν ἀράμεναι τὰ βραχέα τῶν ἱστίων, ἀπέπλεον εἰς τὴν Ἰταλίαν. *quum naues Cæſarianæ* (in pugna) *caperentur & incenderentur, pars earum expanſis minoribus velis aufugit in Italiam.* Poſitis, vt dixi, velis Imperator ipſe ordinabat aciem. Liu. l. XXXVII.

cap. 29.

cap. 29. *Æmilius cum prætoria naue primus e portu in altum euectus excipiens inse-quentes, suo quemq; ordine in frontem instruxit.* Fuit autem duplex illa ordinatio, nauium & hominum. Naues non secus, atque in terrestri prælio, certo constitutæ ordine, certa forma, cum non minus hic, quam in reliqua militia prodesse videretur, ingensque ad victoriam momentum habere. Forma illa fuit varia pro diuersitate loci, hostium, ventorum. Ac apud Romanos quidem primis temporibus ordo fuit talis, vt quemadmodum in terra, primam, secundam, tertiam, quartam aciem haberent, quas classes appellabant. Polybius libr. I. *Igitur Romani iis, quæ ad vtraq;, & ad transfretationem in Africam, & ad hostilis terræ invasionem necessaria videbantur, diligentissime paratis, delectos ex pedestribus copiis præstantiores milites in navibus collocant, classem omnem quadrupliciter dividunt. Partes singulas duplici appellatione vocabant: prima quidem acies & prima classis appellabatur, reliquæ eodem modo per ordinem, præter quartam & tertiam, quæ nullam appellationem dum acceperant, sed appellatæ sunt vt in pedestri exercitu triarii.* Num diu isthæc ratio durauerit ignoro, neque quisquam veterum id aperit. Certe cum ex nauium diuersitate potius hæc ordinatio, & melius instituatur, parum obseruatam putem. Et posterioribus temporibus maximas quasque naues legimus in fronte collocatas, debiliores a tergo, quotiens non simplici acie vtebantur. Atque tunc quidem primus ordo *prima classis* vocabatur, secundus *Subsidiaria*. Exemplo sint Cæsariana & Alexandrina, de quibus Hirtius: *Cæsar Pharon classe circumuehitur, aduersasq; naues hostibus constituit, in dextro cornu Rhodias collocat, in sinistro Ponticas. Post hunc ordinem reliquas naues subsidio distribuit, quæ quamq; earum sequatur & cui subueniat constituit atq; imperat. Non dubitanter Alexandrini classem producunt, atq; instruunt, in frontem collocant viginti duas, reliquas subsidiarias in secundo ordine constituunt.* Obserua quod de Cæsare traditur, singulis eum præcepisse nauibus, quæ in subsidiis erant, cui ex priori ordine vnaquæque deberet subuenire. Videtur id enim fuisse vsitatum, saltem a circumspectioribus non neglectum, cum & alias cuique naui locum suum assignarent. Accedebat aliquando tertius quoque ordo minimarum nauium, ac quasi velitum, quæ contra quam in terrestri militia, vltimo loco stabant, paratæ vt ad prælium, si necessitas postularet, ita maxime ad ministerium classis. Hirtius statim post adducta verba: *Magnum præterea numerum minorum nauigiorum & scapharum producunt cum malleolis ignibusq;, si quid ipsa multitudo & clamor & flamma nostris terroris afferre possent.* Diodorus Siculus libr. XIII. *at Syracusani quatuor & septuaginta triremes milite referciunt, quas ingenua pubes in minoribus nauigiis comitabatur, vt parentibus in certamine præsto essent.* Meminit & Dio in Augusti classe libr. L. παμπόλλους τοὺς ἑταίρους ἐς ὑπηρετικὰ ἐμβαλὼν, ὅπως ἐν τάξει περιπλέοντες τοῖς τε ναυμαχοῦσι τὰ δέοντα παραγινέσωσι, καὶ αὐτῷ τὰ

προσήκοντα διαγγέλλωσι. Attalus has naues olim reliquæ claſſi immiſcuit, ex quo turba, Philippoque hoſti ad victoriam occaſio. Polybius: εἰ μὲν οὖν μὴ μεταξὺ τῶν καταφράκτων νεῶν ἔταξαν, οἱ Μακεδόνες τοὺς λέμβους, ῥᾳδίον ἂν καὶ σύντομον ἔλαβε κρίσιν ἡ ναυμαχία. Aliter Timotheus, qui eas primo loco poſuit, hoſtique objecit, vt remigio illius celeritate harum nauium fatigato, recens ipſe viribus ſuperueniret, victoriaque citius & facilius potiretur. Polyænus libr. III. *Timotheus nauali prælio cum Lacedæmoniis contendere volens, ipſe milites in triremium puppibus quiete continens, veloces viginti mandauit trierarchis, vt aduerſus naves hoſtiles educerent, & crebros motus ac flexus facerent. Hoſtes igitur defatigati remigando, imbecilliter remos referebant. Timotheus recens cum militibus juſtis ſuperveniens, & nauale prælium iniens, victoriam adeptus eſt.* Et hæc quidem ratio, cum plures ordines in vna acie. Quando vero vno tantum ordine, quod fuit frequentiſſimum, inſtruebatur, tunc in finibus ſtatuebantur optimæ ac validiſſimæ, in medio infirmores. Quemadmodum in acie Salaminia, vbi a ſiniſtra parte erant Athenienſes & Lacedæmonii, Phœnicum nauibus (quæ gens excellebat rei naualis peritia) oppoſiti; a dextra Megarenſes, qui, vt ait Diodorus in deſcriptione hujus rei lib. XI. *maximum poſt Athenienſes nauigandi vſum habuere*; in medio reliqua Græcorum turba fuit. Lucanus lib. III.

Cornua Romanæ claſſis, validæque triremes,
Quasque quater ſurgens extructi remigis ordo
Commouet, & plures mergunt æquore pinus
Multiplices cinxere rates, hoc robur aperto
Oppoſitum pelago: lunata claſſe recedunt
Ordine contentæ gemino creuiſſe Liburnæ.

Vegetius lib. IV. cap. 45. *In cornibus præcipuum robur & liburnarum collocetur & militum.* Leo Imperator. *In ſummis capitibus* (ἐν τῷ ἄκρῳ) *potiſſimum ſtrenui & acres collocantur.* Prætor ſiue ſummus claſſis præfectus, ſi lunata erat acies, in medio ferme conſiſtebet. Leo iterum: *In ipſius ſemicirculi ſinu quaſi caput dignitas tua conſiſtat.* Addit cauſam; *vt omnia perluſtres, inſtruas & adminiſtres, ſicubi præſidio opus eſt, eo præſidia mittas ad ſubleuandos eos idonea.* At ſi fronte directa, tum in cornu dextro capiebat locum cum prætoria ſua naue. Itaque & Conon apud Polyænum lib. I. ad decipiendos hoſtes ſimilem ſuæ naui quandam *in dextro aciei cornu* conſtituit, loco ſcilicet ordinario, ipſe vero in ſiniſtrum diſcedit, quia in ſe vnicum intentos hoſtes fore a tranſfuga didicerat. Etiam in cæteris acierum formis principem ferme locum, contra quam in terreſtri militia, capiebant. Naues porro ipſæ vel arctius inter ſe conſiſtebant, vel laxius; idque rurſum vel in jugis ſuis, vel in verſibus, prout vſus & hoſtilis aciei forma requirebat. Quæ in jugis arctius ſtabant, Græcis dicebantur πυκναὶ ἐκ διαστημάτων, quæ in

in versibus, πυκναὶ κτ̀ στοίχων. Hæc enim mens Pollucis, quando scribit, ςῆσαι τὰς ναῦς κτ̀ στοῖχον πυκνάς, ἢ ἐκ διασημάτων. Nam quæ sequuntur, de pugna & conflictu agunt, & vetus Codex Palatinus non tantum ςῆσαι habet, sed συςῆσαι, vt de compositione ordinis sermonem esse facile appareat. Meminit & Dio hujus rei libr. L. Καὶ προσέπι ait ἰσχυρῶς τῇ συντάξει ἐπεπύκνωντο. & Polyænus libr. V. Αγαθόστρατος ἐπιστρέψας καὶ τὸ ναυτικὸν πυκνώσας ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν κεράτων ἐπέπλευσε τοῖς πολεμίοις. Quod hic ait ἐκ ἀμφοτέρων τῶν κεράτων, id Pollucem ἐκ διασημάτων appellasse puto. Statuebantur deinde proris siue rostris vel ad latera conuersis, sicut Romani fecisse leguntur apud Polybium his verbis, ταῖς δὲ πρώραις ἔξω νεύοντα τὰ σκάφη, τὴν ἐπίστασιν ἐπ' ἀλλήλοις εἶχεν h. e. *ita se nauigia excipiebant alia aliis subjecta, vt proris foras spectarent*: vel in frontem & versus hostem, quod erat frequentius, nauesque sic collocatæ, *in frontem directæ* dicebantur. Liu. lib. XXXVII. cap. 23. *In frontem dirigere jubet.* paulo ante: *in frontem directas habebat naues*, h. e. vt ipse explicat, instructas & paratas ad concurrendum. Ideo hoc ipso capite cæteri, *quia in frontem dirigere jussi erant*, non sequebantur. hoc est, quia jam ad excipiendos impetus hostiles parati erant, sequi non poterant. Græcis hoc est ἀντιπρώρους ἱστάναι. Polyb. libr. I. Hist. ἐπὶ μίαν ἕτερον, πάσας ἱστάντες ἀντιπρώρους τὰς ναῦς τοῖς πολεμίοις. Et hic ordo. Sequitur nunc acies, hoc est σχῆμα τάξεως vt Polyænus vocat, forma ordinis, totiusque classis velut species & figura. Hæc vel vulgaris, vel rarior. Maxime vulgaris fuit lunata, qua naues in modum semicirculi collocabantur ita, vt in medio sinum facerent, & cornua vtrinque velut brachia extenderent, serie continua, non interrupta. Græci μηνοειδέα στόλον nominabant, vt videmus apud Appianum, plurimosque alios scriptores. Lucanus lib. IV. ver. 45.

—— lunata classe recedunt.

Silius lib. XIV. v. 367.

Ac jam diffusus vacua bellator in vnda
Cornibus ambierat patulos ad prælia fluctus,
Nauali claudens humentem indagine campum:
At simili curuata sinu diuersa ruebat
Classis, & arctabat lunato coerula gyro.

Propertius lib. IV. 380.

Tandem acies geminos Nereus lunarat in arcus,
Armorum & radiis picta tremebat aqua.

Herodotus in Vrania: οἱ βάρβαροι μηνοειδὲς ποιήσαντες τῶν νεῶν ἐκυκλεύοντο ὡς περιλάβοιεν αὐτούς. *Barbari lunata acie facta cum nauibus circum nauigant, quasi circumuenturi eos.* In cornibus stabant validissimæ, in medio debiliores: Lucanus supra dicto loco.

Cornua Romanæ classis, validaq; triremes
Quasq; quater surgens exstructi remigis ordo
Commouet, & plures quæ mergunt æquore pinus
Multiplices cinxere rates. hoc robur aperto
Oppositum pelago: lunata classe recedunt
Ordine contentæ gemino creuisse Liburnæ.

Vegetius lib. IV. cap. 45. *Liburnarum instruendæ sunt acies non directæ, vt in campo, sed incuruæ ad similitudinem lunæ, ita vt productis cornibus acies media sinuetur. In cornibus autem præcipuum robur & liburnarum collocetur, & militum.* Leo Imperat. in tacticis. *Interdum lunabis classem, id est semicirculi forma instrues, aliis triremibus hinc atq; illinc, quasi cornibus aut manibus collocatis, & in summa fronte potissimum strenui atq; alacres constituantur.* Conducebat potissimum hæc forma ad circumueniendos hostes. Vegetius: *Si aduersarii prorumpere tentauerint, ipsa ordinatione circumdati deprimentur.* Leo. *Lunata forma ad hostes circumcludendos potissimum valet.* Sed & eo vtilis erat, ne perrumpere hostes possent mediam, imprimis si discedere vellent. Appianus lib. V. b. c. *Sub auroram* (Caluisiani) *oram sinus lunata classe legebant, ne perrumperentur ab hostibus.* Post hanc fuerunt eæ, quæ æquali fronte consistebant; quæ iterum vel *simplices*, vel *duplices*, vel *triplices*. Simplicem appello, cum serie continua naues collocantur fronte æquata. Qualis illa Phormionis fuisse videtur, de qua Polyænus lib. III. *Phormio cum nauibus triginta soluens aduersus hostium naues quinquaginta suas in quinarios ordines disposuit, & in aciem aduersariorum illas* (ὀρθίοις τάγμασι) *rectis ordinibus deduxit.* Duplicem, cum omnes naues in duas veluti distinctas acies diuiduntur, spatio inter vtramque a lateribus relicto, quarum altera cornu dextrum dici potest, altera sinistrum. Talis Polyxenidæ apud Liuium lib. XXXVI. cap. 44. *Polyxenidas vt appropinquare hostes allatum est, occasione pugnandi lætus, sinistrum ipse cornu in altum extendit. dextrum cornu præfectos nauium ad terram explicare jubet, & æqua fronte ad pugnam procedebat.* Quod hic *æqua fronte* ait, Polyæno supra est ὀρθίοις τάγμασι. Talis Antiochi apud eundem lib. XXXVII. cap. 23. *Ab regio sinistro cornu, quod ab alto objectum erat, Annibal, dextro Apollonius purpuratorum vnus præerat.* Talis etiam Laconum apud Diodorum lib. XIII. *Callicratides autem in altum euectus dextrum cornu regebat, sinistrum Boeotis commiserat. Cum vero non possent aciem hostium æquare, quod amplum maris spatium obtinet insula, copias diuisit, & bipartita classe duobus vtrinq; locis pugnam cum hoste conseruit.* Triplex, eaque ipsa frequenter satis vsurpata, fuit, quando præter cornua etiam in medio quædam acies consistebat. Cujusmodi Atheniensium & Syracusiorum apud Diodorum Siculum lib. XIII. quæ sic describitur: *Athenienses sex & octoginta triremibus completis, dextrum cornu Eurymedonti Prætori tradunt, cui objectus erat Agatharchus Syracusiorum prætor. In altero cornu*

nu Euthydemum constituunt, cui Sicanus, dux Syracusanorum oppositus erat. Mediam vero aciem obtinet apud Athenienses Menander, a Syracusiorum autem parte Pythes Corinthius. Similis fuit Demetrii apud eundem Historicum lib. XX. *Læuum cornu hepteres Phoenicensium septem, & quadriremes Atheniensium triginta, duce Medio classis hujus prætore tenebant. Secundum has hexeres decem, totidemq; penteres ordinauit, consultum fore ratus, vt cornu, in quo ipse decertaturus erat, probe muniretur. In media vero acie minimas statuit, quibus Themiso Samius: & Marsyas rerum Macedonicarum scriptor præerant. Dextrum cornu habebant Hegesippus Halicarnassensis & Pleisthias Cous, classis totius gubernator supremus.* Fuerunt etiam Corinthiorum & Atheniensium acies hoc modo instructæ, vti videas apud Thucydidem lib. I. Xenophon lib. I. de his ipsis Atticis alio in prælio: *Athenienses ei obuiam iuerunt ita instructi: Aristocrates cum nauibus quindecim læuum tenebat cornu: cum totidem Diomedon sequebatur. Aristocrati Pericles succedebat, Diomedonti Erasinides: post quos Samii decem collocati erant nauibus instructis sigillatim, quibus præerat Samius quidam nomine Hipeus. Post illas tribunorum duodecim, & eæ singulatim dispositæ. Secundum has erant nauarchorum tres naues & si quæ aliæ aderant auxiliares. Dextrum cornu Protomachus cum quindecim procurabat nauibus, post quem Thrasylus cum totidē locatus erat. Cui hærebat Aristogenes. Protomachum vero æquali nauium numero Lysias sequebatur & Thrasylum Aristogenes.* Hoc genus aciei *phalanx* dicebatur. Vnde Diodorus post allata verba: ὑπερλεινούσης δὲ τῆς Ἀθηναίων φάλαγγος διὰ τὸ πλείοσιν αὐτοὺς ἀγωνίζεσθαι τριήρεσιν, οὐχ ἥκιστα καθ᾽ ὃ πλεονεκτεῖν ἐδόκουν, κατὰ τοῦτο ἠλαττώθησαν. Et hæ quidem vsitatiores acierum formæ. Rariores erant forceps, cuneus, oualis, incurua. De *forcipe* legimus apud Polybium lib. I. in descriptione aciei Carthaginensis: τὸ τέταρτον εὐώνυμον τῆς ὅλης τάξεως ἐποίουν ἐν ἐπικαμπίῳ νεῦον πρὸς τὴν γῆν. *Quartam eandemq; sinistram totius aciei partem ad forcipis concinnarunt figuram, ita vt terram spectaret.* Qualis fuerit hæc forma, apud Suidam extat hisce verbis: ἐπικαμπὴς παράταξις. ἐπὰν τὰ μέσα τοῖς πολεμίοις προσαπίπτοι, τὰ δὲ κέρατα ἐκ τῶν ὀπίσω μερῶν ὄρθια ὑφ᾽ ἑαυτὴν ἔχῃ τεταγμένα. *Forceps acies, quando medium hostes inuadunt, cornibus compositis ex posteriori parte sibiq; inuicem recta linea productis.* Vegetius litteram vau retulisse scribit. Opposita huic figura cunei, seu rostri: qua prædictus autor Romanos vsos esse ait. Verba hæc sunt: *Duas hexeres, in quibus M. Attilius & L. Manlius vehebantur, æque distantes in fronte collocant. has prima & secunda classis ab vtroq; cornu, nauibus omnibus per ordinem singillatim dispositis, sequebantur, ita vt continue distantia, quæ inter duas classes media erat, amplior fieret. Rostrum vniuscujusq; nauis extra respiciebat. Per hunc modum protractis, dilatatisq; per duas classes aciebus, duo trianguli latera resultabant, iis tertiam classem quasi basem pari modo addiderunt, ita vt tres acies sic dispositæ plenam triangnli figuram perficerent. Post tertiam classem singillatim ordinatæ erant naues,*

 qui-

quibus equi vehebantur, hæ tertiæ classi subsidia præbebant. Post eas triarii sequebantur per ordinem, quartam classem habentes, ac singulæ quæq; naues dispositæ adeo erant, vt ex vtroq; latere antecedentes superarent. Omnis Romanorum classis per hunc modum instructa: primæ partes, hoc est, duo latera trianguli, in medio vacua erant: posteriores vero, id est, quæ quasi basis sequebantur, solidiores: classis tota firma ac prope indissolubilis erat. Oualis autem acies, vel circularis fuit, cum coactis in orbem nauibus pugnabatur. Depingitur clarissime a Polyæno hisce verbis: *Carthaginenses classem conspicati, onerarias quidem naues in ambitu quodam & circuitu, alteram ab altera satis magno intervallo constituerunt, & in harum medium triremes collegerunt, magnoq; virorum numero in onerarias imposito, se ab impetu hostium defenderunt, perq; relicta interualla cum triremibus enauigarunt, & in Dionysii naues incursione facta, partim eas submerserunt, partim armamenta earum plane contriuerunt, & ad nihilum redegerunt.* Κύκλον nominat autor ipse hoc genus ordinationis, nec formam tantum, sed & vsum ejus ostendit. Prodest scilicet ad pugnandum paucis nauibus contra ingentem hostium multitudinem, præcauendamque circumuentionem. Eandem aciei formam descripsit etiam Thucydides lib. II. istis verbis: *Peloponnesii in orbem naues disposuere quam poterant diffusissimum, vt exitu hostes intercluderent. Proras nauium vndiquaq; exserebant, puppes autem in sinum vertebant, minores simul & quinq; alias celerrimas naues recipiebant in circulum, vt per eum dispositæ, quotiens hostis incurreret, ex paruis interuallis erumpere, eumq; adoriri possent.* Obseruandum interim ex eo loco, non durabilem esse hanc aciem, sed facile ob fluctuum incerta solui, minimeque tum esse idoneam, cum & ventus est vehementior, & remiges imperiti. Meminit & lib. II. vbi rem negotiumque ipsum κύκλον τάττειν appellat. Item Herodotus in Vrania his verbis: Τοῖσι δὲ ἕλλησι ὡς ἐσήμηνε, πρῶτα μὲν ἀντίπρωροι τοῖσι βαρβάροισι γινόμενοι ἐς τὸ μέσον τὰς πρύμνας συνήγαγον. *Græci vbi signum eis datum est, primum conuersis in hostem proris puppes in medium coegerunt. Falcata*, quam Ælian. κυρτὴν, interpres ejus Theodorus Thessalonicen. *Incuruam* nominat, ea fuit, cum in portionem orbis flectebantur naues ita, vt cornua se verterent ad tergum, medium orbis emineret. Mentio ejus extat apud Polyæn. l. III. vbi de Timotheo Athenien. τάξας δὲ τὰς ναῦς ἐν μηνοειδεῖ σχήματι, τὰ μὲν ἔμβολα τῶν νεῶν, κατὰ τὸ περιφερὲς τοῦ σχήματος πρὸς τοὺς ἐναντίους ἐπέστρεψεν. *Deducens naues in falcatã figurã, rostra nauium in hostes direxit, cum circumferentia earum.* Et adhuc clarius in alio ejusdem exemplo, vbi simul vsum cernas. *Timotheus circa Leucadem nauali prælio Lacedæmonios deuicit. Multis contritis scaphis, decem naues hostium supererant, aptæ nauali prælio, quas metuebat. Timotheus reuersus ad nauale, nauticum exercitum falcata figura instruxit, & contra hostes circumferentiam vertens, nauigiis intus comprehensis abnauigationem ad terram instituit, jubens secundum puppim impellere, vt proris ex aduersum collocatis, facile*

facile se ab hostilibus decem nauibus defenderent. Hanc ordinis figuram hi, qui decem naues tenebant, metuentes, aggredi non audebant. Apparet in discessu vtilem hanc esse ordinationem, abeuntibusque securitatem præstare. Habes nauium acies, non minus (quod notandum puto) varias, quam in militia terrestri. Effigies, si & illas desideras, Ælianus exhibere potest. Sequitur nunc militum ordinatio, quos & ipsos promiscue stetisse non existimandum, sed suum quemque habuisse locum. Ac primum quidem distributi in superiores & inferiores. Superiores stabant in catastromatis, inferiores in nauibus, ad subsidium superiorum. Leo Imperat. *Milites strenuos robustosque & alacres in summa triremis parte potissimum constitue, qui consertis manibus cum hostibus dimicent. Sin quos ex militibus ignauiores esse deprehenderis, eos in inferiorem ordinem remigum depelle: & si quam plagam superiores milites acceperint, eorum loca inferioribus nautis supplebis.* Nota, imum ignauiorum ferme fuisse locum. Hinc Polyænus libr. IV. ὁ μὲν Δημήτριος ἐν κοίλῃ νηὶ κατεκέκρυπτο. *Demetrius in imo nauis latuit.* Lucanus lib. III. vers. 618. de quodam valde strenuo.

> *Iam clypeo, telisque carens, non conditur ima*
> *Puppe, sed expositus, fraternaque pectore nudus*
> *Arma tegens, crebra confixus cuspide perstat.*

Nisi quis existimet hos versus magis indicare locum, in quem saucii recipere se solebant, qui & ipse fuit in ventre, vti ex prædicto Leonis loco apparet. Quod autem apud priscos milites in catastromatis steterint, Polybius docet libr. I. vbi de Annibale: ἔχων καθωπλισμένους καὶ πρὸς μάχην ἑτοίμους τοὺς ἄνδρας ἐπὶ τῶν καταστρωμάτων. *Habebat armatos & ad pugnam paratos milites in catastromatis.* Diodorus libr. XIII. τοῖς πολεμίοις, ait, οὐδεμίαν διδόντες ἀναστροφήν, τοὺς ἐπὶ τῶν καταστρωμάτων ἐκόντιζον. Deinde ii ipsi qui in catastromatis stabant, quum vel grauis armaturæ essent, vel sagittarii & funditores, certo ordine collocabantur. grauis armaturæ milites a lateribus, leuioris vero in prora & puppi, vel in medio. Probat primum ratio: cum enim leuis armaturæ miles minus esset tectus, circumdari, ac velut munimento tegi debuit, a grauis armaturæ milite. Dein præceptum Leonis Tactic. cap. 12. *Anteriora corporis omnia*, inquit, *munita habeant in ipsa dimicatione. Qui autem galeas & thoraces non habent, hi a tergo cæterorum locati, arcubus vtantur, & lapides manipulares in triremibus habeant.* Denique exemplum Alexandri, de quo Curtius, quamuis alio casu: *In proris clypeatos locauerat, jussos in genua subsidere, quo tutiores essent aduersus ictus sagittarum. Post hos qui tormenta intenderent, stabant, & ab vtroque latere & a fronte circumdati armatis.* Neque aliam ob causam mihi Silius libr. XIV. ver. 376. sic cecinisse videtur.

Vix meminere maris tam vasto ad prælia nisu
Incumbunt proræ, positisq; in margine puppis
Extrema plantis, nutantes spicula torquent.

Nam proræ puppisque mentio hic expressa est. Sane omnibus temporibus potissimum ex prora pugnatum. Vnde & in illa optimos stetisse milites verisimile. nec fuga alia militibus, quam ex prora in puppim. Diodorus libro XIII. λιθοβολοῦντες λιπεῖν ἠνάγκαζον τὰς πρώρας. *Saxis petentes proram deserere cogunt.* Porro etiam id obseruandum, quod de pede ait Silius, poni scilicet in margine consueuisse. Idque factum ad majorem vim addendam ictui. non enim ea tanta esse potest, vbi pedibus æqualiter consistimus. Cunctis in hunc modum ordinatis, remiges vtrinque erigebant remos, præliique ipsius expectabant signum. Plutarchus in Antonio: *Antonius aduentantibus prima luce hostibus, timens ne inanes propugnatoribus naues caperent, ad speciem instruxit in catastromatis remiges armatos* (τοὺς ᾗ ταρσοὺς τῶν νεῶν ἐγείρας ᾗ πτερώσας ἑκατέρωθεν) *remos erigi & suspendi ex vtroq; nauium latere jussit, atq; ita in faucibus portus obuersans in hostem continuit* (ὡς ἐνήρεις) *quasi remigio instructas.* Nota naues sic instructas ad conflictum, ἐνήρεις appellari. Quod & Baysius obseruauit. Plutarchus in Bruto. Μὴ ναῦν ἐνήρη, μὴ στρατιώτην ἕνα, μὴ πόλιν ἔχοντες. A Polybio alioquin ἐπτερωκυίαι πρὸς τὴν ἐμβολὴν vocari solent. Sic enim Polybius libr. I. αἱ ᾗ νῆες τοῦ στόματος ἐξ ἀμφοῖν τοῖν μεροῖν ἐπεῖχον, ἐπτερωκυίαι πρὸς τὴν ἐμβολήν. *Naues igitur ex vtraq; parte faucis stabant erectis remis.* Virg. eandem rem expressit V. Æn. v. 134. his verbis: —— *intentaq; brachia remis*
Intenti exspectant signum.

CAPUT VI.

De nauali conflictu.

Ante conflictum sacrificia, nuncupataq; vota a prætore per Celeusten. Sequebatur adhortatio, & signum ad pugnam, sublato clypeo aut vexillo. addebatur cantus buccinæ, πολεμικὸν *&* παίαν. *Pugnam incipiebat Prætor. Polyb. expositus. Erat autem pugna nauium similis equestri, inq; ea primum remigum ostentatio, post* διέκπλους ᾗ περίπλους. *sequebatur* τὸ ἀνακόπτειν κώπας ᾗ ἀνάπλους ποιεῖν τὰς ναῦς. *addebantur* ἐμβολαὶ, *de quibus Xenophon expositus & Birckhemerus notatus. Militum pugna telis fiebat, mox & gladiis, post consertas naues, manibus ferreis, item catenis remisq;. faciebant & saltum in naues aduersariorum. ad postremum addebant ignes, & quicquid ad delendam vim hostilem industria humana inuenire potest.*

Aciem habemus, pugna superest ac conflictus, quem vt majore animo capesserent, & meliore ordine inirent, quædam præmittebant. Quæ nam ista?

ista? inquis. Sacrificia cum votis, adhortatio, signum, clamor, & concentus tubarum. Dicam de singulis, si prius indicauero curam veterum circa omina tali tempore. Solebant enim diligentissime tunc obseruare, quæ læta, quæue tristia apparerent. De Parmenione Alexandrum ad prælium nauale instigante Arrianus lib. I. *Sperabat cum aliis de causis Græcos superiores fore, tum vel eo præcipue, quod aquila a puppi classis Alexandri in littore subsistens visa esset.* Augusto *pridie quam Siciliensem pugnam classe committeret, deambulanti in littore piscis e mari exsiluit, & ad pedes jacuit. Apud Actium descendenti in aciem, asellus cum asinario occurrit: Eutychus homini, bestiæ nicon erat nomen.* quod vtrumque in certum victoriæ omen ab eo tractum est, vt Suetonius in ipsius vita ostendit. Contra *sternutatio* exaudita in exercitu Timothei, & *fulmen* hoc tempore excussum in classe Chabriæ, pro infaustis signis habita, vt ex Frontino discimus. qui simul ostendit, quanta circumspectione in melius hæc talia periti duces interpretari consueuerint. Vota autem sacrificiaque facta ante aciem, obseruamus in Themistocle apud Plutarchum, qui sic de eo: *At Themistocli super nauem prætoriam sacrificanti tres captiui oblati sunt forma venustissima, vesteq; & auro eximie exculti. Dicebantur Sandauces, regis sororis & Autareti filii esse, quos contuitus vates Eurantides, vt simul & magnam hostiæ & lucidam flammam ediderant, ac bonum omen sternutamento a dextra parte est datum, dextram Themistoclis amplexus, adolescentes illos omnes jussit vt victimam & hostiam Omesti Baccho, votis nuncupatis immolarent, ita pariter Græcis salutem promitti & palmam.* Sacrificia, vt vides, facta a prętore. Item vota, nisi quod in votis nuncupandis præiret celeustes, claraque voce voueret aram templumue Deo, si vincerent, cætera deinde multitudo eum sequeretur. Diod. Sicul. lib. XX. *Acie in hunc modum instructa, vtriq; de more per celeustes vota diis faciebant, ita vt præeuntium ipsorum vocem reliqua multitudo sequeretur.* καθάπερ ἦν ἔθος, inquit, ne illo solum tempore sic factum putes. Vota precesque excipiebat summi ducis adhortatio, quam faciebat conscenso myoparone, vel alio leuiore nauigio, quo circumnauigabat classem, singulosque inspiciebat duces. Plutar. de Antonio: *Antonius circum circa vectus actuaria, duces adhortabatur* Diodorus lib. XIII. *Nicias Atheniensium Imperator, videns classem in procinctu jam stantem, & periculi magnitudinem considerans, nauem conscendit, & triremes Atheniensium circumuehitur, vnumquemq; trierarchorum nominatim compellans, manibusq; protensis obsecrans, vt quisq; omnes alios præcellere studeret, eamq; spem, quæ sola adhuc supersit, summis viribus tueatur.* Post adhortationem signa pugnæ proponebantur. Appianus lib. V. B. C. *cum adhortationes, vt æquum est, peregissent, signa per naues sustulerunt.* Thucydid. lib. I. *Postquam signa vtrinq; extulere, concurrerunt.* Proponebantur autem a Prætoribus ipsis in nauibus prætoriis. Polyænus lib. II. de Clearcho. *Suasit gubernatoribus, vt in anchoris,*

starent, donec ipse signum pugnæ proposuisset. Polyb. Hist. I. *ubi ventum est cominus, sublato signo ab vtriusque exercitus prætoria naue, initur certamen.* Fueruntque ea punicea, quod alias jam monui, vexilla. Diodor. libr. XIII. *Hac occasione obseruata cum jam proximius ad Mitylenem processissent, puniceum e naui prætoria signum extulit* (ἦν τὸ γὰρ τοῦτο τὸ σύσσημον τοῖς τριηράρχαις) *hoc enim signum trierarchis.* Polyænus de eodem Conone lib. I. *Cum autem Laconicæ naues inter sequendum a se inuicem distraherentur, sustulit puniceum vexillum, quod signum pugnæ fuit gubernatoribus.* Leo. *Prælii tempore signum habent conflictus quod extollunt, & Puniceum vocatur.* Res tota, vti Pollux autor est, ἀρθῆναι τὰ σημεῖα dicebatur, & fiebat vexillo in loco editiore proposito, quod si rursum demebatur, pugna desinebat. Σύμβολά τινα εἶχον περὶ τὸν καιρὸν τῆς μάχης δεικνύμενα, καὶ ὅτε μὲν ἀνετείνετο τὰ σύμβολα, ἤρχοντο τῆς μάχης, ὅτε δὲ κατεσπῶντο, ἐπαύοντο, ait Scholiastes Thucydidis, hoc est; *signa quædam habebant, quibus pugnæ tempus indicabatur, quæ cum extulissent, exordiebantur pugnam, cum vero demisissent, finiebant.* Hinc igitur Leo. *Signum aliquod in tua* (Prætoria) *triremi, siue flammulum, siue aliud quidpiam celso aliquo in loco sit, vt tuis significare posis, quid factu opus sit, ac cæteri hoc a te propositum negotium suscipiant, siue confligendum in bello sit, siue a bello discedendum &c.* In ipsa pugna modo inclinabatur ad dextram, modo ad læuam, modo agitabatur, nunc leuabatur sursum, paulo post deprimebatur deorsum, prout vel concurrendum cum hoste, vel cedendum retro, vel aliud quid faciendum fuit. Leo, post nonnulla loci antea allati: *Signum monstrabitur, si directum stet, vel ad dextram aut læuam inclinetur, aut perpetuo agitetur, aut eleuetur, aut deprimatur, aut commutetur, aut caput vertexque ejus, vt diuersum videatur.* Non raro pro vexillo adhibebant clypeum. Vnde Plutarchus (ἀσπίδα κεχρυσωμένην) clypeum aureum vocat (συγκείμενον πρὸς μάχην σύσσημον) *signum de quo conuenerat ad pugnam.* Cæterum vexillo huic seu clypeo adjungebatur cantus buccinæ, a certo quodam, ac præcipuo buccinatore, edebaturque is similiter ex naue prætoria. Plutarch. in Lysandro: *Vt clypeus elatus est e nauibus, & tuba e naui prætoria classicum cecinit, concurrerunt naues.* Idem etiam post pugnam fiebat. Vnde Appianus siue potius interpres ejus isthæc verba; πρότερος, ὁ Σαλουϊδιηνὸς ἀνεκάλει, ὑπεχώρει δὲ καὶ ὁ Πομπήϊος, sic reddit: *Saluidieni milites signo audito se receperunt priores, mox & Pompejus receptui cecinit.* Accedebant vltimo buccinatores cæterarum quoque nauium, classicumque canebant. Diodorus libr. XIII. *Acie ad hunc modum instructa, imperatores quidem extulere signa, buccinatores vero classicum ad vnum velut imperium cecinerunt.* Silius lib. XIV. vers. 371.

Nec mora, terrificis sæua stridoribus æris
Per vacuum late cantu resonante profundum
Incubuere tubæ, quis excitus æquore Triton

Expa-

Expauit, tortæ certantia murmura conchæ.
Vix meminere maris, tam vasto ad prælia nisu
Incumbunt proni ——

Polybius Hist. III. cap. 96. *Postquam Romana classis haud procul jam a Punicis aberat, tubicinibus classicum canentibus parati confligere, hostem Carthaginenses petunt.* Πολεμικὸν vocabant Græci, cui dein a cætera multitudine addebatur clamor, Græci παιάν. Silius prædicto loco vers. 366.

—— *tum vicibus æquor*
Personat, & clamat scopulis clamoris imago.

Lucanus lib. III. vers. 538.

Vt tantum medii fuerat maris, vtraq; classis
Quod semel excussis posset transcurrere tonsis,
Innumeræ vasto miscentur in æthere voces,
Remorumq; sonus premitur clamore. ——

Diodorus Siculus in prælio Callicratis cum Thrasibulo: *Simul atq; nauarchi per buccinatores classicum insonarunt, exultans vtrinq; multitudo, clamorem immensum sustulit.* & paulo ante in pugna Cononis: καὶ τὸ μὲν πλῆθος ἐπαιάνισεν, οἱ δὲ σαλπιγκταὶ τὸ πολεμικὸν ἐσήμαινον. Habuit hic clamor aliquem concentum in honorem Martis: Suidas Δύο παιᾶνας ᾖδον οἱ παλαιοί. περὶ μὲν τοῦ πολέμου τῷ Ἄρει, μετὰ δὲ τὸ πόλεμον τῷ Ἀπόλλωνι. Concentum eum expressisse Silius videtur lib. XIV. isto versu, qui est 518.

Quoq; ferebatur ductor Sidonius Io

conclamant. nisi potius ad victoriam, quam jamjam in manibus habebant, factum arbitramur. Et hæc ante pugnam. Sequitur nunc ipsa, quam plerumque Prætor, contra quam in terrestri militia, cum prætoria incipiebat. Diodor. Sic. lib. XI. de pugna Salaminia. *Imperator aciem præcedens primus cum hoste conflixit.* Hinc intelligitur Polybius libr. XVI. quando ait: *Vbi primum ab Attali naue prælium est commissum, omnes repente qui propius aberant, non expectato pugnæ signo inter se concurrerunt.* Non expectato signo, inquit, quoniam sufficere putabant, quod Prætoria jam concurrisset. Obseruandum autem duplicem quodammodo hic fuisse pugnam; nauium ac nautarum inter se, deinde militum. Nauium pugnam hic intelligo, quando naues inter se concurrunt, vniusque gubernator, alterius instrumenta corrumpere, ipsam etiam deprimere conatur. Hæc ferme instituta ab iis, qui agiliores melioresque haberent naues, quam milites. Itaq; Rhodii apud Polyb. l. XVI. *cum viderent virtutē Macedonum in catastromatis, ipsi pugnare noluerunt, sed nauibus suis in ipsarū crebros fecerunt impetus.* Eratq; hoc vere ex natura prælii naualis, quod in eo conueniebat cum prælio equestri, cui iccirco assimilare Scriptores solent. Florus lib. II. cap. 2. *Romana*

classis prompta, leuis, expedita, & quodam genere castrensis, ad similitudinem pugnæ equestris, sic remis, quasi habenis agebatur, & in hos vel illos mobilia rostra speciem viuentium præferebant. Dio Cassius l. L. *Erant Cæsariani equitibus similes, modo irruentibus, modo se recipientibus, eo quod appellere subinde, ac retro abducere ipsi naues suas poterat.* Stataria pugna minime hic laudabatur. Thucyd. in primo, vbi de pugna Corcyræorum & Corinthiorum, ex interpretatione Enenkelii. *Pugna atrox erat, nihil arte gerebatur, sed pedestri magis similes pugnæ, cum inter se concurrissent, ægre dirimi præ turba & multitudine nauium se patiebantur. Itaq; commisso certamine & spe victoriæ armatis, qui super tabulatis stantes conserebant ex propinquo pugnam, cum naues in arcto stipatæ quiescerent, animorum magis viriumq; robore, quam scientia res gerebatur.* Artem vocat, illam nauigiorum per flexus crebros circumactionem. Lucanus similiter *artem pelagi* appellauit lib. III. vbi ait

—— paterisne acies errare profundo?
Artibus & certas pelagi? ——

Consistebat primum in remigii concertatione quadam, irruptione, circumuentione, abstersione remorum, & ad postremum incursatione singularum. Ante omnia remigio certare inter se solebant, naues flectere in gyrum, earum ostendere agilitatem, eludere hostes, atque sic ad pugnam quasi prouocare. Appianus lib. V. B. C. de prælio Cæsaris cum Pompeio. *Vbi vero statuta dies venit, primum remigum fuit ostentatio.* Polybius de Rhodia Hannibalis lib. I. ἀλλὰ καὶ βραχὺ περιπλεύσας ἐπέστη, πτερώσας τὴν ναῦν ὡσανεὶ προκαλούμενος τοὺς πολεμίους. prouocauit, inquit, hostes ad pugnam, agitando nauim, eamque modo impellendo in rectum, modo circumagendo, & deinde iterum sistendo, velut equites consueuerunt. hoc enim vult τὸ περιπεριπλεῦσαι, quod Polyæno est ἐκκλίνειν, καὶ φυγομαχεῖν, καὶ πυκνὰς ποιεῖν κινήσεις καὶ τροπάς. Vsus post prouocationem hujus rei præcipuus, vt se mutuo lassarent, atque ita segniores inutilioresque facerent ad incursus. Hoc enim fine etiam Timotheus instituit apud Polyænum lib. III. καὶ προσέταξε τοῖς τριηράρχαις ἀνθυπαρεξάγειν ταῖς πολεμίαις ναυσὶ, καὶ πυκνὰς ποιεῖσθαι κινήσεις καὶ τροπάς. Sequitur enim: οἱ μὲν δὴ πολέμιοι πονέσαντες εἰρεσίᾳ ἀσθενῶς τὰς κώπας ἀνέφερον. Τιμόθεος δὲ ἀκμαίοις πληρώμασιν ἐπαναχθεὶς, ναυμαχῶν ἐνίκησεν. Hoc est: *præcepit trierarchis vt educerent naues aduersus hostes, ac crebros motus ac flexus efficerent. hostes igitur defatigati remigando imbecilliter remos referebant. Timotheus recens cum implementis superueniens, & nauale prælium iniens, victoriam adeptus est.* Quandoque absque istiusmodi discursibus statim inter se concurrebant, maxime si tardiores haberent naues, studebantque vel perrumpere hostilem aciem, vel eam circumuenire. Fuitque hoc alterum nautarum opus, Græcis διεκπλεῖν καὶ περιπλεῖν vocatum. Cæsar apud Dionem lib. L. de crassis nauibus Antonii: τί δ᾽ ἂν ὄφελος τοῖς ἀπ᾽ αὐτῶν μαχομένοις γένοιτο, μήτε διεκ-

διεκπλεῖν, μήτε περιπλεῖν, ἅπερ τῆς ναυμαχίας ἔργα ἐστὶ, δυναμένοις. *Quid proderunt his qui ex eis pugnant, qui neq; enauigare, neque circumnauigare poterunt, quæ pugnæ naualis sunt opera.* Pollux lib. I. cap. 10. τὰ δὲ ἔργα (τῶν ναυμαχούντων) τὸ πλεῖν, καὶ ἐκπλεῖν, περιπλεῖν, διεκπλεῖν. Hinc supra Thucydides de pugna Corcyræorum & Corinthiorum, quę ob imperitiam nautarum, & nauium ineptitudinem parum artificiosa naualiue pugnæ similis fuit: διέκπλοι δ᾽ οὐκ ἦσαν, ἀλλὰ θυμῷ καὶ ῥώμῃ τὸ πλέον ἐναυμάχουν, ἢ ἐπιστήμῃ. *Nullæ nauium perruptiones erant, sed animis & robore magis, quam scientia* pugnabatur. Appianus B. C. lib. 4. οἱ μὲν ῥόδιοι περιπλεῖν ἔτι καὶ διεκπλεῖν οὐκ ἐδύναντο. Cæterum διέκπλους fuit, quando naues impetum facerent in hostiles, retrocederent deinde, & ictus iterum repeterent. Thucydidis Interpres libr. I. διέκπλους ἐστὶ τὸ ἐμβαλεῖν καὶ πάλιν ἀποστρέψαι καὶ αὖθις ἐμβαλεῖν. Περίπλους autem, quando naues vagabantur cursu libero, hostilesque ambibant. Idem Scholiastes lib. VII. τὸ μὲν περιπλεῖν ἐν εὐρυχωρίᾳ καθίσταται, οἷον χορευούσης καὶ ἀναστρεφομένης ἐφ᾽ ὅπερ βούλεται τῆς νεώς. καὶ ἡ περὶ πρόθεσις αὐτὸ τοῦτο δηλοῖ, τὸ κύκλῳ περιθέειν. τὸ δὲ διεκπλεῖν, τὸ τεμόντων τὴν τάξιν τῶν ἐναντίων εἰς τοὐπίσω γενέσθαι. Inter hos concursus, eruptiones, circumuentionesque aliæ aliarum in transcursu confringere remos, atque ita inutiles reddere studuerunt ad pugnandum: quæ res *detergere* Latinis dicta est. Silius lib. XIV.

> *Ast aliæ laceræ, atq; incussi roboris ictu*
> *Detergere remos* ——

Liuius lib. XXXVI. cap. 44. *Duæ regiæ vnam circumstant, & primum ab vtroque latere remos detergunt.* & lib. XXXVII. cap. 24. vbi totus eleganter sic describitur conflictus. *Momento temporis & nauium virtus, & vsus rei maritimæ terrorem omnem Rhodiis demsit. Nam & in altum celeriter euectæ naues, locum post se quaque venienti ad terram dedere, & si qua concurreret rostro cum hostium naui, aut proram lacerabat, aut remos detergebat, aut libero inter ordines discursu præteruecta, in puppim impetum dabat* Græcis dicebatur ἀνακόπτειν κώπας, vel παρασύρειν τοὺς ταρσούς; vt apud Appianum lib. V. B. C. & Diodorum lib. XX. vel ἀργοὺς & ἀνάπλους ποιεῖν, vt apud prædictum libr. XIII. & Pollucem libr. I. cap. 10. Polyænus libr. III. τὰς μὲν κατέδυσε, τὰς δὲ ἄπλους ἐποίησεν. Dio lib. L. οἱ μὲν τὰς κώπας συνέθραυον, τὰ δὲ πηδάλια ἀπήραττον. Quartum opus fuit incursio in hostiles singulas, quæ & ipsa triplex; in proram, puppim, latera. Patet ex postremis Liuii, quæ antea retulimus. Ibi enim concurrentes aut proram lacerant, aut in puppim impetum faciunt, aut in latera incurrunt. Omnes ii incursus fiebant μετὰ θυμοῦ καὶ ῥοθίου, sicut Polyænus loquitur lib. IV. Damnosissimus autem fuit, qui fiebat in latera. hæc enim pars nauigii infirmior, vulneribusque magis obnoxia, vt nauis etiam vno tali ictu possit submergi. Diod. l. XLV. *Hostiles naues remigio concitatæ rostra obliquis incutiebant, adeo vt vno tantum ictu opportuno vulneratæ deprimerentur.*

Igitur & ante omnia latera petebantur. Curt. lib. IV. cap. 4. *Prima e Macedonum nauibus quinqueremis velocitate inter cæteras eminens occurrit, quam vt conspexere Tyrii, duæ ex diuerso in latera ejus inuectæ sunt.* Præcipue circa prima sedilia Thranitarum: Polyænus lib. V. τῷ τὴν ἐμβολὴν εἶναι κατὰ τὰς πρώτας θρανίτιδας. *quoniam impetus ferme fit circa primos thranitas.* Male ibi interpres ac sine sensu, *primis remis sessilibus* fieri consueuit. Polybius in XVI. *Impacta nauis circa medium alveum,* ὑπὸ τὸν θρανίτην σκαλμὸν, *sub ordine thranitarum.* Sciebant gubernatores, itaque & diligenter præcauebant, sic directis nauibus, vt rostro ictus potius exciperent. Diodor. lib. XIII. *Quando Peloponnesii concitato nauium impetu ad feriendum incursabant, illi singulari naues arte ita constitutas habebant, vt nulla eas parte alia contingere possent, sed in prætensa duntaxat rostra impingere cogerentur.* Et paulo post: *Quotiens triremes ad feriendum irruebant, totiens magistri nauium eodem temporis momento industrie naues ita obvertebant, vt rostris ictus exciperent.* Hirtius de bello Alexand. *progressas vltra vadum quatuor Rhodias naues circumsistunt Alexandrini, atq; in eas impetum faciunt. Sustinent illi, atq; tantum doctrina potuit, vt in dispari numero nulla transuersa hosti objiceretur, nullius remi detergerentur, sed semper venientibus aduersæ occurrerent.* Qui contra faciebant, *obliquos ad ictus se præbere* dicebantur, & *hostilem impetum juuare.* Liuius lib. XXXVII. c. 30. *Metu ignis aduersæ regiæ naues ne prora concurrerent quum declinassent, nec ipsæ ferire rostro poterant, & obliquas se ipsæ ad ictus præbebant.* Lucanus de gubernatore Bruti lib. III.

Paruit, obliquas & præbuit hostibus alnos.

Græcis est πλαγίους παραβάλλειν, vti discimus ex Polybio libr. II. οἱ δ' Ἰλλυριοὶ ζεύξαντες τοὺς παρ' αὐτοῖς λέμβους ἀνὰ τέτταρας συνεπλέκοντο τοῖς πολεμίοις. καὶ τῶν μὲν ἰδίων ὠλιγώρουν, καὶ παραβάλλοντες πλαγίους, συνήργουν ταῖς ἐμβολαῖς τῶν ὑπεναντίων. ὅτε δ' προσεγγίσαντα καὶ δεθέντα, κατὰ τὰς ἐμβολὰς ἐδυσχρήστουν τὰ τῶν ἀντιπάλων σκάφη. *Illyrii vero quaternis lembis simul colligatis, sic cum hostibus confligebant, vt de suis lembis securi, obliquos illos objiciendo hostilem impetum adjuuarent. sed postquam adpropinquauerant aduersæ naues, atq; impressione facta sese illis illigauerant, tum ipsæ impeditæ hærebant.* Fuit callidum hoc Illyriorum commentum. nam cum naues ob agilitatem capere nequirent, latera ipsis obuertebant, atque cum jactura duarum nauium extremarum, hostiles rostris obhærentes capiebant. Simile inuentum Bruti, quando Lucanus libr. III. gubernatorem ita fingit alloqui

—— pateris ne acies errare profundo?
Artibus & certas pelagi? jam consere bellum
Phocaicis medias rostris oppone carinas.
Paruit, obliquas & præbuit hostibus alnos.

Tunc

Tunc quacunque ratis tentauit robora Bruti
Ictu victa suo, percussa & capta cohæsit.

Obserua commenti hujus vsum in postremis versibus. Tunc enim vtile, cum naues crassæ ictus aduersariorum non coguntur expauescere. Alias vti dixi, fuit damnosissimum: Et patet amplius ex exemplo classiariorum in pugna Mindari cum Atheniensibus. de quibus Diodorus lib. XIII. post ea, quæ superiore loco retuli: οἱ μὲν οὖν ἐπιβάται θεωροῦντες τὰς ἑαυτῶν ναῦς πλαγίας συνεπιφερομένας ταῖς τῶν πολεμίων τριήρεσιν, περιδεεῖς ἐγίνοντο. *Epibatæ cum naues suas hosti latus præbere cernerent, de sua quisque salute anxius trepidabant.* Quod ait πλαγίας συνεπιφερομένας, ex eo manifestum, τὰς ἐμβολὰς, de quibus ante loquebatur, non de quouis impetu, verum eo, qui in latera fiebat, capiendas esse. Et sic vsitatum Græcis, semel admonemus. Plutarchus in Antonio: Αρχομένου δὲ τοῦ ἀγῶνος ἐν χερσὶν εἶναι, ἐμβολαὶ μὲν οὐκ ἦσαν, οὐδὲ ἀναρρήξεις νεῶν. τῶν μὲν Αντωνίου, διὰ βάρος ῥύμην οὐκ ἐχουσῶν ἣ μάλιστα ποιεῖ τὰς τῶν ἐμβολῶν πληγὰς ἐνεργοὺς. τῶν δὲ Καίσαρος οὐ μόνον ἀντιπρώρων συμφέρεσθαι πρὸς χαλκώματα στερεὰ καὶ τραχέα φυλασσομένων, ἀλλὰ μηδὲ κατὰ πλευρὰν ἐμβολὰς διδόναι θαρρούντων, διὰ τὰ τετράγωνα ξύλα σιδήρῳ συνηρμοσμένα. Nulli, ait, fiebant incursus vel in latera, vel in proram, quia naues Antonii propter grauitatem concitari non poterant, Cæsaris vero non audebant, propter rostra nauium hostilium firma, & latera quadratis tabulis ferroque munita. Apparet autem ἐμβολὰς ab ἀναρρήξεσι distingui. Nimirum hæc in frontem, ista vero in latera fiebant. Pollux cap. X. ἐμβαλεῖν, ἀναρρῆξαι τὴν παρεξειρεσίαν, ἀναρρῆξαι τὴν πρῶραν, ἀναρρῆξαι τὴν ναῦν ὑπὸ τὴν ἐμβολήν. *In parexesiam, proram, rostra*, hoc est, sicut nos dicebamus, in frontem nauis impetum dare, congessitque ideo vocabula ista Grammaticus, vt ἀναρρήξεως nomen eo clarius exponeretur. Sicut ergo ἐμβολαὶ in latera, ita ἀναρρήξεις fiebant in proram, quod Liuius *prora concurrere*, Hirtius *concurrere aduersis* vocavere. *Naues*, ait Hirtius, *aduersæ rostris tam vehementer concurrerunt, vt nauis Octauiana rostro discusso, ligno contineretur.* Cæterum de ἐμβολαῖς locutus quoque Xenophon lib. IV. αὐτὸν δὲ συμμίξαντα τοῖς πολεμίοις ἐμβολὰς ἔχουσῃ τῇ τριήρει πρὸς τὴν γῆν ἐξωσθῆναι. sensus est, aufugisse illum cum triremi, quæ vulnera acceperat in latere. Birckhemerus nullo sensu reddidit; *cum triremi, quæ accessus haberet.* At vero illi concursus, qui fiebant in proram, militibus præcipue perniciosi fuere, quippe quos excutiebant in mare. Appianus: Μετὰ δὲ αἱ νῆες αὐταὶ συνερρήγνυντο ἀλλήλαις, αἱ μὲν ἐς τὰ πλάγια, αἱ δὲ κατ' ἐπωτίδας, αἱ δὲ ἐπὶ τοὺς ἐμβόλους ἔνθα μάλιστά εἰσιν οἱ πληγαὶ βίαιοι, τινάξαι τε τοὺς ἐπιβάτας καὶ τὴν ναῦν ἀργοτέραν ἐργάσασθαι. *Post hæc naues inter se concurrebant, nunc in latera, nunc in epoditas, nunc in rostra, quod maxime vectores concutit & naues reddit segniores.* Nimirum magno impetu naues ferebantur retrorsum, vt non pedem

pedem firmiter figere, non certo vestigio stare possent. Lucanus libr. III.

Vt primum rostris crepuerunt obuia rostra,
In puppim rediere rates——

Quæ res si sponte sua non fiebat, remis ii, quorum melior fortuna videbatur, inhibebant nauim, tum ne manus aduersarii injicerent, tum etiam, vt per vulnus naui hostili a rostro illatum immearet aqua, nauimque demergeret. Lucanus ante dicto loco.

Inhibent remis puppes, ac rostra reducunt,

Hinc Liuius quasi contra consuetudinem factum notat, quod in pugna Romanorum & Tarentinorum, cum ab vtraque parte signo dato rostris concurrissent, *neque retro nauim inhiberent, nec dirimi ab se hostem paterentur.* Postrema fuit ratio, cum in puppim impetus fiebat. Si enim nec a prora, nec in latera ferire possent, libero euecti impetu circumagebant, puppimque hostilium adgrediebantur. Polyb. lib. XVI. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ὑποχωροῦσι τοῖς σκάφεσι κατὰ πρύμναν ἐπιφερόμενοι τοὺς ταρσοὺς παρέλυον. *Primo in retrocedentes naues a puppi inuehendo remos ipsis confringebant.* & paulo post. οὐκ ἐδύναντο χρῆσθαι τοῖς ἰδίοις περιτερήμασιν, ἐμπιπτόντων αὐτοῖς τῶν λέμβων ποτὲ μὲν εἰς τοὺς ταρσοὺς, ποτὲ δὲ πάλιν εἰς τὰς πρώρας: ἔστι δ᾽ ὅτε κατὰ πρύμναν. ὥστε παραποδίζεσθαι καὶ τὴν τῶν κυβερνητῶν καὶ τὴν τῶν ἐρετῶν χρεῖαν. *Lembi in ipsos incurrentes modo in remos impingebant, vt a remigio laborarent, modo in puppes, modo in proras. adeo vt pariter gubernatorum atque remigum ministeria præpedirentur.* Nota, quod de ministerio gubernatorum additur; isthoc enim vsum finemque istiusmodi incursuum præcipue declarat. Habes hæc tria pugnę genera apud eundem Polyb. lib. I. Nam postquā pluribus monstrasset, dirigere in frontem suas naues, & prora concurrere non ausos esse Carthaginenses propter coruos, quos in nauibus Romani habebant, subjungit: πιστεύοντες δὲ τῷ ταχυναυτεῖν, οἱ μὲν ἐκ πλαγίων, οἱ δὲ κατὰ πρύμναν ἐκπεριπλέοντες ἀσφαλῶς ἤλπιζον ποιήσασθαι τὰς ἐμβολάς. *Agilitate nauium suarum freti Carthaginenses, partim ad latera, quidam ad puppim circumvolitantes, tuto inuadere se hostem posse sperabant.* Sed nunc militum conflictum videamus. Hi vel eminus pugnare consueuerunt, vel cominus. Eminus telis ac missilibus, cominus gladio & hastis. Diodorus lib. XIII. *Nec segne interea studium fuit eorum, qui per catastromata dispositi erant. Nam longioribus interuallis remoti, continuis hostem sagittis petere, vsque adeo, vt totus ibi locus spiculis horresceret. Qui propius subibant, lanceas ejaculari, nunc propugnatores, nunc gubernatores ipsos transuerberare connitentes.* Lucanus lib. III.

Vt primum rostris crepuerunt obuia rostra
In puppim rediere rates, emissaque tela
Aëra texerunt, vacuumque cadentia Pontum

Subdit postea, cum ad Bruti nauem quædam obhæsissent:

Iam

Neque enim quidquam, postquam vrbem, regionem, terram expugnaueris, agendum citius, quam vt præsidia ei imponas, contraque exterorum insultus, aut internos motus ac seditiones manu valida instruas. Et hoc fine Romani semper in limitibus imperii habuere classes, paratas ad omnia fortunæ subita & incerta. Primam instituerunt bello primo Punico circa Dyrrachium, vt Polybius nos docet. *Romam*, inquit, *inde C. Fuluius cum majore parte naualium terrestriumq; copiarum est reuersus. Posthumius cum XL nauibus longis est relictus & nouo exercitu, quem a circumjacentibus oppidis conscripsit; vt ad omnes Ardyæorum & aliorum, qui fidei Romanorum se permiserant, motus, si quid ingrueret, paratum esset subsidium.* Postea cum iterum Carthaginenses bello peterent Romanos, Sicilia Sardiniaque classibus hujusmodi munitæ. Patet vt ex capite vigesimo secundo, libri tertii & vicesimi, sic ex ejusdem libri capite quadragesimo octauo Liuii, vt in quo eæ classes & exercitus prouinciarum præsides vocantur. Et profecto diligentius rem attendenti apparebit, per id omne belli tempus nunquam sine classe has prouincias fuisse; vt proinde merito præsidiariæ appellari possint. Cæterum num & finito bello ibi permanserint, affirmari liquido non debet, cum illius certa testimonia non extent. Quanquam & cur admodum negemus, caussa nulla sit. Cum præsertim videamus, Ciceronem seorsim a cæteris illarum insularum meminisse, quæ classes alere consueuerunt, velut hoc solenne vsitatumque in iis fuerit. *Erat hoc* (de dandis nauibus, & ornanda classe loquitur Or. Verr. V.) *vt dico factitatum semper, nec solum in Sicilia, sed in omnibus prouinciis.* Porro ut in cæteris, sic etiam in his magna fuit Cæsaris Augusti prouidentia, qui ad imperii securitatem non legiones modo & prouincias, sed *& classes*, vti refert Tacitus An. I. cap. 10, *inter se connexuit.* Ac ex his quidem duas instituit perpetuas, ad tutelam maris superi & inferi, alteram Miseni, alteram Rauennæ, statim post victoriam Actiacam, validissimum imperii recens occupati præsidium ac firmamentum. Suetonius in ipsius vita. cap. 49. *Ex militaribus copiis legiones & auxilia prouinciatim distribuit; classem Miseni, & alteram Rauennæ, ad tutelam superi & inferi maris collocauit.* Idem Tacitus An. IV. cap. 5. *Italiam vtroque mari duæ classes Misenum apud & Rauennam, proximumq; Galliæ littus rostratæ naues præsidebant, quas Actiaca victoria captas Augustus in oppidum Forojuliense miserat, valido cum remige.* Officium ipsarum erat non modo partem quandam maris tueri, verum vniuersas maritimas prouincias, totum denique Romanum orbem, quatenus mari Oceano alluebatur. Optime Vegetius lib. IV. cap. 31. *Romanus populus pro decore & vtilitate magnitudinis suæ, non propter necessitatem tumultus alicujus classem parabat extempore, sed ne quando necessitatem sustineret, semper habuit paratam.* vtque omnia succederent felicius, singulari illic cultu prosequebantur

Neptunum

Jam non excußis torquentur tela lacertis,
Nec longinqua cadunt jaculato vulnera ferro
Miscenturque manus. Nauali plurima bello
Ensis agit: stat sua quisque de robore puppis
Pronus in aduersos ictus ——

Obserua tum acerrimum fuisse certamen, cum res cominus gladiis gerebatur, idque factum esse nauibus consertis, quod vtplurimum fiebat ope manuum ferrearum. Liuius lib. XXVI. cap. 39. *Quam quis indeptus nauem erat, ferre(a) injecta manu ita conserebat ex propinquo pugnam, vt non missilibus tantum, sed gladiis etiam prope collato pede praliarentur.* Sil. Ital. lib. XIV.

—— *Injecta ligant hinc vincula ferri,*
Atque illinc, steteruntque ad pralia nexa.
Nec jaculo aut longe certatur harundine fusa
Cominus & gladio terrestria pralia miscent.

Recte, terrestria. Sic enim solent de hoc pugnæ genere. Appianus lib. V. B. C. ἐπεὶ δὲ αὐταῖς ἑκατέρωθεν χεῖρες ἐπεβλήθησαν σιδηραῖ, τῶν μὲν νεῶν οὐδὲν ἔτι τὸ ἔργον ἦν συνεστηκυίας ἑκατέρας, οἱ δὲ ἄνδρες ὥσπερ ἐν γῇ, πόνου καὶ ἀρετῆς οὐδὲν ἀπέλιπον. Florus lib. II. cap. 2. *Injecta ferrea manus, coactique hostes quasi in solido decernere.* Dixi supra ferreis hujusmodi manibus vtplurimum inter se fuisse consertas naues; sæpe enim etiam catenis vtebantur. Lucanus lib. III.

Ast alia manicæque ligant, teretesque catena

Silius lib. XIV. —— *Mela catenas*
Hortatur socios, & vincula abrumpere ferri.

Imo remis quoque pectinatim junctis inter se, ac veluti consertis isthoc faciebant. Iterum Lucanus lib III.

Seque tenent remis, tecto stetit æquore bellum.

Et paulo post:

—— *mistis obliquo pectine remis.*

Ausus est injectare manum. Fuit porro ista pugna similis oppugnationibus vrbium. Non enim ex vna naui tantum impetum facere in alteram, sed & transire in eam, hostesque quantum fieri potuit, ejicere conabantur. Liu. lib. XXXVI. c. 44. *Duæ regiæ vnam circumsistunt, & primum ab vtroque latere remos detergunt, deinde transcendunt armati, & dejectis cæsisque propugnatoribus nauem capiunt.* transcendunt, inquit. An per pontem? Videtur velle Vegetius lib. IV. *Qui de virtute præsumunt*, inquit, *admotis liburnis, pontibus in aduersariorum transeunt naues, ibique gladiis manu ad manum cominus dimicant.* Frontinus lib. II. c. 3. de Duilii prælio: *Superjecto ponte transgrediebatur Romanus, & in ipsorum ratibus cominus eos trucidabat.* Appianus in pugna Menodori cum Menecrate lib. V.

Neptunum in æde ad id extructa, quæ exinde NEPTVNI RAVENNÆ dicebatur, vti est in veteri inscriptione apud Goltium. Apud Misenum ergo & Ravennam singulæ legiones Romani nominis cum classibus stabant, ne longius a tutela vrbis abscederent, & cum ratio postulasset, sine mora, sine circuitu ad omnes mundi partes nauigio peruenirent. Nam Misenensium classis Galliam, Hispanias, Mauritaniam, Aphricam, Ægyptum, Sardiniam atque Siciliam in proximo habebat. Classis autem Rauennatium Epirum, Macedoniam, Achajam, Propontidem, Pontum, Orientem, Cretam, Cyprum petere recta nauigatione consueuerat. Vocabantur autem classes hæ *Prætoriæ*, vel quod primæ essent seu præcipuæ in mari, vel quod pro salute Principis ac Vrbis excubarent, vti ait Lipsius de Mag.Imp. lib. I. cap.4. Postea *Imperatorias*, βασιλικοὺς πλωΐμους Græce, appellarunt. Leo. οὐκ ἀγνοῶ ὅπερ κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ βασιλικοῦ πλωΐμου οἱ τῶν ἄλλων θεμάτων πλώοιμοι στρατηγοὶ ἐκαλοῦντο. Constantinus Nouell. 3. τοῖς δὲ τὰ βασιλικὰ πλώιμα ἐπὶ ἔργαις ὑπηρετουμένοις, καὶ τοῖς λοιποῖς πλωΐμοις, ἤδη νῦν ἐκράτησεν ἐκ συνηθείας β λιτρῶν εἰς ἑκάστην στρατείαν ἀκίνητον διασώζεσθαι κτῆσιν, ὃ καὶ ἡμῖν ἀρκούντως ἔχειν δοκεῖ. Porro vt Augustus duas tantum classes istiusmodi habebat, ita Principes sequentes plures instituere, diuisis illis duabus, vel ad eas aliis conscriptis. Memoratque Cassiodorus Trajani classem in mari Rubro. *His*, ait (Senecio IV. & Sura III. Css) *Trajanus in mari Rubro classem instituit, vt per eam Indiæ fines vastaret.* Valentini tempore etiam in Danubio leguntur institutæ apud Theodosium in Cod. lib. VII. tit. 17. & Vegetius, qui sub Valentino vixit, *de lusoriis*, ait in calce operis, *quis in Danubio quotidianis vtuntur excubiis, reticendum puto.* Prædicta Constantini Nouella classem τοῦ τε Αἰγαίου πελάγους, καὶ τῆς Σάμου, καὶ τῶν Κιβυρραιωτῶν h. e. *Ægæam, Samiam, & Cibyrrhaticam recenset.* Pertinent huc omnes classes legionum Fretensium, Ripensium, & similium, quarum vocabula ex monumentis ac lapidibus antiquis apud Goltium & alios descripta habemus. Atque vt in vniuersum de hac Romanorum cura diligentiaque constet, ecce Tibi classes omnes ex notitia Imperii descriptas, quam sub Theodosio Iuniore factam arbitrantur.

IN ORIENTE

Sub dispositione Viri spectabilis Ducis Scythiæ

Præf. Ripæ Leg. primæ Jouiæ cohortis, secundæ Herculiæ, Musculorum Scythicorum & classis in Platypegiis.

Sub dispositione Viri spectabilis Ducis Mœsiæ secundæ.

Præf. nauium amnicarum & militum ibi deputatorum.

Sub dispositione Viri spectabilis Ducis Mœsiæ primæ.

Præf. classis Histriæ Viminacio.

Præf.

B. C. ἐπὶ τὰς ναῦς καταρράκτας ἐρρίπτουν ἐς τὸ ἐπιέναι δι᾽ αὐτῶν. *pontes injiciebant, per quos transcenderent.* Nonnunquam tamen etiam ſine ponte ſaltu ſe in naues hoſtium tranſmiſiſſe legimus. Hirtius de bello Alexand. *Vatiniani admiranda virtute ex ſuis nauibus in hoſtium naues transſilire non dubitabant.* Lucanus lib. III.

Inſiluit ſolo nociturus pondere puppim

Silius lib. XIV.

Hic audax ira magno per cærula ſaltu
Corbulo tranſgreſſus ——

Notabile hic facinus Iphicratis, qui gregarius adhuc miles, inque prætoriam hoſtilem ſaltu tranſgreſſus, captum ducem hoſtium in ſuam nauim tranſtulit, atque ita ſibi gloriam, Imperatoriamque dignitatem acquiſiuit, vt Vlpianus memorat in Midia Demoſthenis.

CAPUT VII.

De obſidione & Præſidiis naualibus.

Obſidio facta occluſione portus, nauibus junctis, valloq; natante, vel objecta mole. Pugna in obſidione committebatur e nauibus, in quibus turres & machinæ. Aduerſus hæc varia obſeſſorum artificia, præcipue vero naues incendiariæ.
Præſidia naualia Athenienſium in Helleſponto. Romanorum Dyrrachii, in Sicilia & Sardinia. Miſenis ac Rauennæ, quorum munus fuit ampliſſimum. Dictæ claſſes Prætoriæ, βασιλικαί, *luſoriæ, earumq; catalogus ex Imperii Rationario.*

Habes prælia, ſed in aperto liberoque mari. Nunc ad littus accedamus, & quo pacto ibi ſit pugnatum, contemplemur. In obſidione puto, quæ fiebat primum occluſione portus, deinde oppugnatione ipſa. Ante omnia maritimam circumdaturi vrbem, obſidione portus moeniaque ejus claudebant, nauibus ſic inter ſe diſpoſitis, vt ne hoſti exitus daretur. Liuius lib. XXVI. cap. 43. de Scipione. *Naues etiam in portu velut maritimam quoq; oſtentans obſidionem inſtruxit.* Polybius lib. I. de obſidione Lilybæi a Romanis facta. *Romani claſſe ſua ſtabant ad anchoras in oſtio, qua ad portum aditur.* Et paulo poſt: *Conſul quo diligentius aditum ex omni parte cuſtodiret, inſtructis per noctem nauibus decem quam expeditiſſimis, ſtabat ipſe in littore cum omni exercitu, ſpectator eorum, quæ gererentur. naues vero ab vtraque parte ad paludis voraginem, quantum fieri poterat accedentes, remos quaſi alatæ ſuſtinebant ad inuadendam & comprehendendam nauem, quæ erat exitura.* Has naues etiam catenis colligare inter ſe, & pontibus ſuperſtratis ſiſtere continuo ordine ab vno littore in oppoſitum conſueuerunt, quo difficilior fieret tranſitus. Nec enim, niſi perruptis catenis poterat euadi, quod ſagittarii & milites

in

in pontibus iſtis conſtituti prohibere debebant. Diodorus Siculus lib. XIII. de Syracuſ. *Nauium conjugatione portus oſtia obſtruxerunt. Acatos enim triremeſque & onerarias anchoris firmatas & catenis ferreis conſtrictas tabulatis pontibus inſtrauerunt.* Nota Diodorum ζεῦγμα in Græco nominare hoc circumuallationis genus. Suidas quoque in vocabuli illius expoſitione ſenſum eum pene retinet. Cæterum quo firmius occluderetur exitus, Demetrius Rex vallum excogitauit, quod innataret mari, præacutiſque ferramentis munitum, appulſum hoſtium impediret, in obſidione Rhodi. Diodorus ſic deſcribit lib. XX. *Vallum natabile ſupra ligna quatrupedia, clauis inter ſe compaginata extruxit, vt acceſſu ſuo hoſtes ab incurſatione in naues machinis oneratas prohiberet.* Rudius Romani in obſidione Lilybæi, hoc ipſo tamen fine, trabes ingentes anchoris firmatas impoſuerunt aquæ. Idem auctor in Eclogis lib. XXIV. *Lignis grandibus & anchoris obuallarunt profundum.* Niſi quis per omnia diuerſam rationem hanc fuiſſe exiſtumet, fixis ſcilicet in profundum trabibus præacutis, firmatiſque anchoris. Certe σταύρωσις intelligi vix, niſi talis, poteſt. Aliquando mole objecta obturabant portus, exitumque nauibus hoſtilibus intercludebant. Oſtendit exemplum Scipionis apud Appianum Bell. Pun. & Alexandri apud Curtium. lib. IV. Ac tum quidem primum injecta ſaxa ingentia, inter hæc ſtipides & trunci arborum, deinde ſuperingeſtus humus, quo durabili opere hæc omnia inter ſe cohærerent. Nonnunquam merſis nauibus, ſaxis & harena oppletis, portum obſtruebant: verum id plerumque tum fiebat, cum ſpes occupandæ vrbis exigua, pericula vero ex incurſionibus hoſtilibus certiſſima. Vt apud Liuium lib. XXXVII. cap. 14. vbi Æmilius *ſe in animo habuiſſe* ait, *tota claſſe Epheſum petere, & onerarias ducere multa ſaburra grauatas, atque eas in faucibus portus ſupprimere.* Diodorus Ecclog. lib. XXIV. *Romani terram a mari ad mare foſſa præmuniuerunt, oſtium vero portus cum XIV cercuris lapidibus grauatis per aggeſtionem impleuerunt.* Et hæc circumuallatio. Sequitur nunc pugna; quæ vt plurimum fiebat ex binis inter ſe conſertis nauibus, injectoque ponte, cui inſiſtebant tela & baliſtas jaculantes in propugnatores moenium. Curtius lib IV. in obſidione Tyri. *Binos quadriremes Macedones inter ſe ita junxerant, vt proræ cohærerent, puppes interuallo, quantum capere poterant, diſtarent. Hoc puppium interuallum antennis aſſeribusque validis deligatis, ſuperque eos pontibus ſtratis, qui militem ſuſtinerent, impleuerunt. Sic inſtructas remis ad vrbem agebant. inde miſsilia in propugnatores ingerebantur tuto, quia proris miles tegebatur.* Imponebantur eis tabulatis turres etiam, qui eminerent ſupra moenia, machinæque aliæ, vt arietes, & catapultæ, & id genus. Liuius lib. XXIV. cap. 34. *Iunctæ aliæ binæ quinqueremes, demotis interioribus remis, vt latus lateri applicaretur, quum exteriori ordine remorum velut naues agerentur, turres contabulatas, machinamentaque alia quatiendis muris portabant.* Perobſcura ſunt hæc verba,

nescio an satis integra. Polybius, ex quo desumere sua Liuius amat, longe clarius: *ἅμα δὲ τέτρασιν ὀκτὼ πεντήρεσι παραλελεμμέναις τοὺς ταρσοὺς, τῶν μὲν τοὺς δεξιοὺς, τῶν δὲ τοὺς εὐωνύμους, καὶ συνεζευγμέναις πρὸς ἀλλήλας σὺν δύο κατὰ τοὺς ἐψιλωμένους τοίχους προσῆγον πρὸς τὸ τεῖχος διὰ τῆς τῶν ἐκτὸς τοίχων εἰρεσίας, τὰς λεγομένας σαμβύκας.* *Ad hæc* (sexaginta quinqueremes, in quibus funditores jaculatoresque) *octo quinqueremibus, quæ altero remorum ordine adempto, aliis dextro aliis sinistro binæ & binæ ad latera nudata junctæ inuicem erant, exteriorum laterum remigio muris, quas vocant sambucas admouit.* Dissentit Plutarchus, nec binas & binas, sed omnes octo inter se connexas fuisse scribit, vnicumque sustinuisse pontem, in quo machinæ dispositæ steterunt. *ὑπὲρ δὲ*, inquit in Marcello, *μεγάλου ζεύγματος νεῶν ὀκτὼ πρὸς ἀλλήλας συνδεδεμένων μηχανὴν ἄρας ἀπέπλει πρὸς τὸ τεῖχος.* *Ingenti ponte in octo nauibus inter se colligatis constrato, qui machinam portabat, aggreditur muros.* Cæterum de machinis & catapultis, testis etiam est Diodorus lib. XX. *Demetrius*, ait, *testudines duas fabricari cœpit, vnam aduersus petrarias, alteram contra catapultas, ambasque duabus onerariis in frontem directis atque conjunctis superimposuit. Duas etiam quatuor tabulatorum turres oppidanis in portu altiores extruxit, quarum vtraque geminis portaretur nauigiis, pariter intercedentibus, interque se nexis.* Mithridates pontes addidit turribus istis, quos injicerent in moenia hostium. Appianus de bell. Mith. Pontes istos Vitruuius *accessus* vocat, Græce *ἐπιβάθρας*. lib. X. cap. 19. Lipsius in Polyorcet. I. dial. 6. putat *ascensus* emendandum esse: contra fidem librorum, reique (vt puto) veritatem. Nec enim per scalas istas adscendebant, sed per turres: e quarum deinde summo vertice dejectæ in muros hostium scalæ transitum ex ipsis turribus, seu aditum in hostiles muros dabant, vt lib. IV. cap. 17 Vegetius ostendit. Meminit ejusmodi ad oppugnationem turrium in nauibus etiam Cæsar lib. III. B. C. verum in singulis. *Cn. Pompejus*, ait, cap. 4, *alteram nauem, quæ erat ad custodiam ab Antio posita, pluribus adgressus nauibus, in quibus ad libram fecerat turres, vt ex superiori pugnans loco, integrosque semper fatigatis submittens, & reliquis partibus simul ex terra scalis, & classe mœnia oppidi tentans, vt aduersariorum manus diduceret, labore & multitudine telorum nostros vicit.* Habebant & sambucas in nauibus, imprimis vtiles ad oppugnationem, & in creberrimo apud veteres vsu, vt testatur Athenæus Mſ. bibliothecæ nostræ in *περὶ μηχανημάτων*, vbi ita ait: *αἱ δὲ ἐκ τῶν πλοίων μηχαναὶ, ἅστινας σαμβύκας προσαγορεύουσιν, οὐκ ἔχουσί τι ἄξιον γραφῆς, διὰ τὸ πᾶσιν αὐτὰς εὐγνώστους εἶναι.* *Nauium autem machinæ, quas sambucas appellant, non opus habent descriptione, quia omnibus sunt notæ.* *τῶν πλοίων μηχανὰς* appellat, ex quo apparet has intelligere Vitruuium, cum vocat *marinas machinas, quæ per nauim aditus habere possunt*, lib. X. cap. 19. quod & Lipsius obseruauit. Quanquam ego pro isto *quæ*, mallem *queis* in Vitruuio scribere,

quia

quia iis machinis, sambucis dico, ad adcensum vtebantur; vt ex Polybio, l. VIII, abunde intelligimus, vbi & de cætero sic eam describit, verbis Casauboni: *Scalam quatuor latam pedes ita concinnant, vt postquam fuerit intenta atq; erecta, ejusdem cum muro altitudinis reperiatur, hujus vtrumq; latus velut cancellis muniunt, & loriculis prealtis contegunt. Deinde super cohærentibus copulatarum nauium lateribus ipsam quoq; secundum latera porrectam sic locant, vt vltra rostra longe promineat. in summis vero nauium malis trochleæ, & in iis ductarii funes aptantur. Vbi igitur vsus postulat, funibus ad caput scalæ alligatis, qui stant in puppi, hosce trahunt; pariterq; etiam in proris alii contis connitentes, machinæ erectionem adjuuant, & sustentant. Postquam autem remigio lateris vtriusq; exterioris propius terram ventum, naues quæ dictas machinas vehunt, muro firmiter applicare contendunt. porro summæ scalæ tabula adhæret, tria latera pluteis munita habens: cui insistentes quatuor homines, certamen cum iis faciunt, qui e propugnaculis, quominus admoueatur sambuca, impediunt. qua semel admota, dum primi isti cratibus ab vtroq; latere ablatis propugnacula inuadunt, reliqui per sambucam nullo periculo succedunt.* Hæc Polybii descriptio est. Vellem adjungere etiam Bitonis, e libro Ms. bibliotheæ nostræ, cui titulus κατασκευαὶ πολεμικῶν ὀργάνων καὶ καταπελτικῶν, quia eam video laudari ab Hesychio, voce σαμβύκη. Sed quum ea non sit integra, differam in aliam occasionem. Id tantum ex ipso hic noto, non omnes vnius ejusdemque formæ apud veteres fuisse, sed alias aliasque, pro ingenio architectorum. vnde & notanter ait, se velle describere, ἣν ἠρχιτεκτόνευσε Δάμιος ὁ Κολοφώνιος, *quam exstruxit Damius Colophonius*, quod & in cæteris id genus machinis obseruandum est. Aduersus hæc obsessi primum perrumpere consertas naues, manibusque ferreis diuellere; deinde alio vallo, trabibusque acutis defixis in terra, & latentibus sub aqua introitum prohibere, vti Syracusios fecisse legimus apud Thucyd. lib. VII. Postea & naues cum machinis militibusque propius succedentes perfundere pice, ignesque immittere iis consueuerunt. Docet præter cæteros Appianus bello Mith. de Cyzicenis. *Perfusis pice nauibus & immisso igne coegerunt eos retro se recipere vna cum machina.* Additæ non raro, imo frequentissime naues incendiariæ, quæ variis ignium alimentis fartæ ac repletæ, classem hostilem succenderent, vti apud Curtium exemplo Tyriorum patet. Et apud Diodorum Rhodii lib. XX. *scaphis materia arida & tæda repletis igneq; assumpto hostes persequuntur & machinas propius aduecti, materiam succendunt.* Appianus Bell. Pun. de Carthaginensibus. *obseruato vento qui ad Romanos ferret, scaphas sarmentis stuppaq; repleuerunt post sua mœnia, ne viderentur: dein circumactas priusquam in conspectum venirent, perfuderunt pice, sulphure, & oppansis velis vento ignem immiserunt in eas: illæ vento ac vi flammarum ad Romanas naues a pulsæ pene totam classem concremauerunt.* Sed ab obsidione desisto & ad præsidia venio.

Præf. classis Stradensis & Germensis.

Sub dispositione Viri spectabilis Ducis Daciæ Ripensis.

Præf. classis Histricæ Agetæ.

Præf. classis Ratariensis.

IN OCCIDENTE.

Sub dispositione Viri spectabilis Ducis Prouinciæ Pannoniæ secundæ.

Præf. classis primæ Flauiæ Augustæ Syrmii.

Præf. classis secundæ Flauiæ Graio.

Præf. classis Istricæ Mursæ.

Præf. classis primæ Pannoniæ seruitii classis Ægetensium siue secundæ Pannoniæ nunc Sisciæ.

Sub dispositione Viri spectabilis Ducis Belgicæ secundæ.

Præf. classis Sambricæ in loco Quartensi siue Hornensi.

Sub dispositione Viri spectabilis Ducis Pannoniæ primæ & Norici Ripensis.

Præf. classis Histricæ Carunto siue Vindomannæ a Carunto translatæ.

Præf. classis Arlapensis & Magiensis.

Præf. classis Lauriacensis.

Sub dispositione Viri spectabilis Ducis Prouinciæ Valeriæ Ripensis.

Præf. classis Histricæ Florentinæ.

Sub dispositione viri spectabilis Ducis Britanniarum.

Tribunus cohortis primæ Æliæ Classicæ Tunnocclo.

Sub dispositione Magistri militum præsentalium.

In Prouincia Venetia inferiore.

Præf. classis Venetum Aquilejæ.

In Prouincia Flaminia.

Præf. classis Rauennacium, cum curis ejus de ciuitatæ Rauennæ.

In Prouincia Liguria.

Præf. classis Comensis, cum curis ejusdem de ciuitate Comæ.

In Prouincia Campania.

Præf. classis Misenatium Miseno.

In Prouincia Gallia Ripensi.

Præf. classis fluminis Rhodani Viennæ siue Arelati.

Præf. classis Baracariorum Ebroduni Sabaudiæ.

In Prouincia Lugdunensi prima.

Præf. classis Arariæ Caballoduno.

In Prouincia Lugdunensi Senonia.

Præf. classis Anderetianorum Parisiis.

Habes ecce classes tres & viginti, quibus illa tempestate salus Reipubl. Romanæ curæ fuit. Adeo mirari nemo debet, stetisse tam diu, ad quam seruandam tot fortium virorum manus per orbem vniuersum, non modo qua calcari pedibus, sed & nauigiis & classibus teneri potest, conspirarunt. Cæterum quæ classium istarum fuerit magnitudo, non constat. quemadmodum nec de militibus in iis certi quid pronunciari potest. Vegetius, vt vidimus, legiones singulas memorat in singulis classibus Prætoriis, id est quatuor millia fere armatorum: sed non ideo persuadeor, vt in cæteris tantundem credam asseramue fuisse. Nec in monumentis priscis inuenio, præter legionem primam, decimam septimam, trigesimam tertiam & nonam classicam; item decimam, decimam sextam, vigesimam quartam, quadragesimam tertiam Fretensem. Puto igitur ex his ipsis legionibus captos in has illasue classes: quod & in nauibus factum videtur. Quanquam in hoc veterum testimoniorum defectu nihil affirmatum velim, contra eum, qui hic certiora poterit docere.

JOANNIS SCHEFFERI ARGENTORATENSIS.

De

MILITIA NAVALI

LIBER QUARTUS.

Qui est de

PRÆMIIS ET MAGISTRATIBUS NAVALIBUS.

Argumentum.

Agit hic liber de ſtipendiis, præmiis, triumphis naualibus: pœnas quoque indicat. Poſtea oſtendit Magiſtratus, Prætores, Gubernatores, hortatores, & id genus alios, quorum officiis expoſitis, finis operi imponitur.

CAPUT I.

De Stipendiis.

Stipendium acceperunt milites & remiges Romanæ claſſis. hi tamen ab initio nullum. Acceperunt autem ex publico, mox ex priuato, deinde iterum ex publico. Secus ii, qui ex ſociis fuere. Stipendium quam magnum fuerit. An & Græci ſuis dederint ſtipendia, & quantum? Thranitæ inter remiges ampliſſimum accepere. Præbitæ etiam veſtes ex publico vel a ſociis. Item frumentum, ad cujus vſum molæ in nauibus. Farina quoque, & allia, & cæpe, & olera, caſeus, cocta cibaria, panis biscoctus. Accedebat aqua in potum, de qua Plinius expoſitus. Nonnunquam quoq; vinum. Εφόδια *hæc dicta, item epiſitaſma. impoſitaq; nauibus* σιτηγαῖς, *annotinis, onerariis,* φορτηγαῖς. *quas non raro mercatores adducebant, forumq; inſtituebant rerum venalium. Naues illæ etiam* ϛρογγύλαι *dictæ, contra ſententiam Vallæ & Vulcanii. item* ὅλκαδες, Ιππαγωγαὶ, *hippagines, ſecus atq; Moſellanus, Bayfius, Vulcanius, Sauilius, Calepinus atq; alii exiſtimarunt. Appellatæ etiam codicariæ,* πάκλωνες, *barcæ, quod & hodie vocabulum aliquibus in locis retinent.*

LIbro præcedente miles noster nautaque labore continuo non parum fatigati. æquum igitur, vt reficiamus, & laboris strenue perlati ostendamus fructum. Fructus duplex esse potest, ordinarius & extraordinarius. Ordinarius, missio & stipendium; extraordinarius, præmium. A *stipendio* ordiemur, quod est triplex: *pecuniæ, frumenti, vestimentorum.* Non enim minus in nauali, quam in terrestri militia hæc accipiebant. Ac de militibus quidem nota res est: de remigibus ac nautis vero docet Liuius libr. XXIII. cap. 48. *Exitu æstatis ejus litteræ a P. & Cn. Scipionibus venerunt, quantas quamque prosperas in Hispania res gessissent, sed pecuniam in stipendium, vestimentaque, & frumentum exercitui & sociis naualibus omnia deesse. Quod ad stipendia attinet, si ærarium inops esset, se aliquam rationem inituros, quomodo ab Hispanis sumant, cætera vtique ab Roma mittenda esse.* Et lib. XLV. *Sociorum naualium qui sint, neque stipendium accepisse, neque vestimenta habere.* Omnia inquit desunt sociis naualibus; frumentum, vestimenta, pecunia, omnia mittenda sunt Roma, si mitti possunt. Quare, si non ordinaria hæc ipsorum fuerunt stipendia? Acceperunt igitur, vt dixi, non minus classiarii ac nautæ, quam qui terra merebant. Et acceperunt Roma ex publico, ex ærario. Id enim innuit Liuius, in antea adducto loco, vbi ait: si *ærarium* inops esset, Scipionem initurum rationem, quomodo ab Hispanis sumat. Num semper & statim ab initio, postquam classibus cœperunt vti? parum constat, & negare Seruius videtur, qui ab Equitibus in hanc rem pecuniam collatam scribit. Verba hæc sunt lib. VI. Æn. *Classem hinc dictam volunt, quod apud majores nostros stipendium equites dabant in nauali certamine, nam adhuc pauper erat populus.* Auctis ergo Romanorum opibus demum factum, vti ex publico daretur. Ac forte paulo post confectum primum bellum Punicum, & Sardiniæ parte subacta, quam absque classe tenuisse, creditu est difficile. Certe bello Punico secundo jam ex ærario accepisse docent ea ipsa verba, quæ ex Liuio adduximus. Vt & sequentia ex ejusdem libri cap. 21. *Ex Sicilia Otacilii Proprætoris litteræ in Senatu recitatæ sunt; L. Furium Prætorem cum classe ex Africa Lilybæum venisse, ipsum grauiter saucium in discrimine vltimo vitæ esse. militi & naualibus sociis neque stipendium, neque frumentum ad diem dari, neque vnde detur esse. Eademque ferme de stipendio frumentoque ab Co. Mamula proprætore ex Sardinia scripta. Responsum vtrisque, non esse vnde mitteretur, jussique ipsi classibus atque exercitibus suis consulere.* Hæc profecto neque Otacilius, neque Manula scripsissent ad Senatum, si non jam tum mos fuisset, talia ex publico præberi. Obseruamus tamen eo ipso tempore, quo hæ litteræ Romam perlatæ sunt, id est paulo post amissionem Casilini, propter publicam inopiam hoc desiisse, ac tum quidem Hieronem Socium & Amicum P.R. præbuisse classicis stipendium. Pergit enim Liuius. *Otacilius ad vnicum subsidium populi Romani Hieronem legatos cum misisset, insti-*

stipendium, quantum argenti opus fuit, & sex mensium frumentum accepit. Quia vero Populus Romanus grauis esse amicis non sustinuit, sequenti anno aliam iniuit rationem, priuatosque jussit conferre pecunias & frumentum, ea lege, vt quamprimum fortuna se in melius vertisset, id eis redderetur. Docet ille ipse Liuius cap. 44. additque *priuata pecunia tum sic administratam esse rempublicam, ac si ex opulento ærario, vt quondam, aleretur.* Sed nec ista ratio per temporum calamitatem diuturna esse potuit. Igitur ingrauescentibus quotidie bellis omne id onus impositum priuatis, factumque est SCtum, *vt*, quemadmodum prædictus author narrat lib. XXIX, *qui L. Æmilio C. Flaminio censoribus millibus æris quinquaginta ipse aut pater ejus census fuißet, vsque ad centum millia, aut cui postea res tanta eßet facta, nautam vnum, cum sex mensium stipendio daret, qui supra centum milla vsque ad CCC millia, tres nautas cum stipendio annuo, qui supra CCC millia vsque ad decies æris, quinque nautas, qui supra decies, septem, Senatores octo nautas cum annuo stipendio darent.* Subjicitur: *ex hoc edicto dati nautæ armati instructique a dominis cum triginta dierum coctis cibariis naues conscenderunt. Tum primum est factum, vt classis Romana sociis naualibus priuata impensa paratis compleretur.* Repetit hanc rem Valerius in oratione de abroganda lege Oppida apud eundem lib. XXXIV. cap. 6. & ait: *Non socios nauales, non pecuniam in ærario habebamus, seruos ad remum, numero ex censu constituto, cum stipendio nostro dabamus.* Durauit autem isthæc consuetudo, donec ejecto ex Italia Annibale, res Romanorum sese melius habere cœperunt. Quod ex eo licet conjectare, quia sæpius adductus Liuius lib. XLV. cap. 2. scribit, post deuictum Regem Persam factum esse SCtum, *vt socii nauales, dato annuo stipendio dimitterentur, & cum his omnes, qui in verba consulis jurauerant.* Videtur enim hic de tali potius stipendio, quod ex publico, quam de eo loqui, quod ex priuatis cujusque opibus dabatur. Et hæc quidem ratio in Romanis classiariis ac nautis. Quos vero a Sociis habuere, iis non ipsi, verum Socii stipendia dare cogebantur. Constituebat ergo quæque ciuitas *nauarchum*, cui daret pecuniam, frumenta, cætera. Is deinde rationem expensorum reddebat suo magistratui. Cicero in Verrem V. *Sumptum omnem in classem cum frumento stipendio cæterisq; rebus nauarcho suo quæq; ciuitas semper dare solebat, is neq; vt accusaretur a nautis committere audebat, & ciuibus suis rationem referre debebat. In illo omni negotio non modo labore, sed etiam periculo suo versabatur. Erat hoc vt dico factitatum semper, nec solum in Sicilia, sed in omnibus prouinciis, etiam in sociorum & Latinorum stipendio ac sumptu, tum cum illorum auxiliis vti solebamus. Verres post imperium constitutum primus imperauit, vt ea pecunia omnis a ciuitatibus sibi adnumeraretur, vt is pecuniam tractaret, quem ipse præfecisset.* Quantum vtrorumq; illud fuerit stipendium ignotum est. Conjectare tamen licet, minus accepisse, quam in cætera militia: cum

 qui

qui ex hac ad illam tranſiiſſent, meliorem ſuam feciſſe conditionem viderentur. Ac forte duos tantum aſſes capiebant, cum illi tres haberent. Auctum tamen illud poſt ab Imperatoribus, legimusque Anaſtaſii temporibus remiges quinque ſolidos habuiſſe. Caſſiodorus lib. V. ep. 16. *Si libertate gaudet electus* (de remige loquitur) *quinos ſolidos, donatiuum & annonam ſe nouerit accipere competentem. eo modo & illi tractandi ſunt, qui a ſuis dominis exuuntur, quando libertatis genus eſt, ſeruire rectori. Ita tamen vt ſupra dicti nautæ arrarum nomine pro hominum qualitate binos aut trinos ſolidos a noſtra debeant ſede percipere, quatenus vnusquiſque cum fuerit admonitus, paratus debeat inueniri.* Et hæc ſtipendia vulgi. Plus accipiebant magiſtratus, vti docet caput Legis Rhodiæ trigeſimun, in quo de mercede vniuscujuſque agitur. Ibi enim ei, *qui clauum tenet, portio vna cum ſemiſſe, tantundem proretæ & naupego, nautæ & carabitæ portio vna, paraſchitæ portio dimidia tribuitur.* Quid Græci fecerint hac in re, non minus obſcurum eſt. Dediſſe ſtipendia ſuis nautis conſtat ex Plutarcho in Themiſtocle, vbi de Architele: οὐκ ἔχων χρήματα τοῖς ναύταις χορηγεῖν, ἔσπευδεν ἀποπλεῦσαι. *cum pecuniam non haberet, quam daret nautis, feſtinarunt abire.* Et ex Xenophonte lib. IV. Hiſtor. Græc. vbi ait: οὐδὲ τῷ Ἐτεονίκῳ πείθεσθαι ἤθελον οἱ ναῦται ἐπὶ μισθὸν οὐκ ἐδίδου. *parere nolunt Eteonico, quia mercedem eis non ſoluebat.* De militibus Thucydides teſtatur, apud quem Athenienſium naues nudantur, ἀπολιπόντων αὐτῶν τῶν στρατιωτῶν, διὰ τὸ μὴ λαμβάνειν μισθόν, vt ait Scholiaſtes libro VIII. Dederunt autem pariter ex publico, ſicut Romani. Vnde Thucyd. in VI. δημόσιον μισθὸν in Thranitis agnoſcit. niſi quod, qui ſtudia ſua in rempublicam conſpicua volebant eſſe, ſecus aliquando facerent. Et hinc Demoſthenes in oratione aduerſus Polyclem: *Cognoſcetis me ſtipendia remigibus & militibus ſingulis menſibus dediſſe, a ducibus commeatu tantum accepto: excepto duorum menſium ſtipendio, toto anno & quinque menſibus & nautas a me conductos, & quantum pecuniæ ſinguli a me acceperint: vnde & meum ſtudium perſpicietis.* Maxime hoc factum, quando trierarchi id, quod debebatur publice, accipere non poterant. Quemadmodum cum ex prædicto loco patet, tum paulo poſt his verbis declaratur: *Cum eo in loco res meæ eſſent, & ſimul dux Timomachus mihi mandaſſet, vt ad Templum ſoluerem perducendi frumendi gratia, nec ſtipendium ſolueret, &c. mutuatus ego a Charidemo Anaphlyſtio quindecim minas foenore, & veteribus nautis qui remanſerant, dedi quantum potui, & alios nautas integri ſtipendii accepi.* Porro ex remigibus majora minoraue capiebant ſtipendia, prout majorem minoremue perferrent laborem. Hinc de Thalamiis, quorum non tantus fuit labor, ſicut reliquorum, Scholiaſtes Ariſtophanis in Ranis: οἱ θαλάμακες ὀλίγον ἐλάμβανον μισθόν, διὰ τὸ κολοιβαῖς χρῆσθαι κώπαις παρὰ τὰς ἄλλας τάξεις τῶν ἐρετμῶν, ὅτι μᾶλλον ἐγγύς εἰσι τοῦ ὕδατος. *Thalamii ait, minus accipiebant quam cæteri, quia remi ipſorum breuiores erant, magiſque vicini mari.* Thucydides in VI. ἐπιφορὰς πρὸς τῷ

ἐκ

ἐκ δημοσίου μισθοῦ τοῖς θρανίταις τῶν ναυτῶν ἔδοσαν. *Præter publicum ſtipendium, etiam extraordinarium dederunt Thranitis.* Scholiaſtes. οἱ θρανῖται μετὰ μακροτέρων κωπῶν ἐρέττοντες πλείονα κόπον ἔχουσι τῶν ἄλλων. διὰ τοῦτο τούτοις μόνοις ἐπιδόσεις ἐποιοῦντο τριήραρχαι οὐχὶ δὲ πᾶσι τοῖς ἐρέταις. Thranitis ait plus datum, quam cæteris, quoniam hi remis longioribus, ac proinde difficilius, nauigabant. Quantum vero ſinguli acceperint, puto non conſtare. In commune quidem quemque nautam obolos tres accepiſſe, Plutarchus docet in Lyſandro: Αἰτοῦμαί σε (verba ſunt Lyſandri ad Cyrum) καὶ παρακαλῶ προσθεῖναι τῷ μισθῷ τῶν ναυτῶν, ὀβολόν, ὅπως τετρώβολον ἀντὶ τριωβόλου λαμβάνουσι. Et Xenophon libr. I. Hiſt. *Poſt prandium interrogauit eum Cyrus, qua in re potiſſimum ipſi poſſet gratificari. Reſpondit ipſe, ſi ad ſtipendium cuiq; ex nautis adderet obolum. Ex eo tempore accipiebant quatuor obolos, cum ante tantum tres acciperent.* Obſerua poſt hæc tempora quatuor accepiſſe obolos, non tamen Athenienſes, ſed cæteros Græcos, qui tum ſub Lyſandro merebant. Hinc iterum Plutarchus de Lyſandro: *Suppleto nautis obolo breui exinaniuit claſſem hoſtium. complures enim ad eos, vbi ſtipendium eſſet vberius, tranſibant.* Auxit hoc ipſum paulo poſt in majus Tiſſaphernes, & integras drachmas, hoc eſt ſex obolos viritim dedit, quo videlicet Lacedæmonios in ſocietate cum Rege ſuo retineret. Thucyd. libr. VIII. *Inſequente hyeme Tiſſaphernes, poſtquam Iaſum præſidiis muniit, Miletum aduenit, & menſtruum ſtipendium nauibus omnibus numerauit, ſingulas drachmas Atticas viritim.* Nota, non menſtruum, ſed diurnum fuiſſe hoc ſtipendium, maximumque habitum. Ac eo quidem tempore Lacedæmonii claſſem ſumptu Regis, Athenienſes vero proprio alebant. Igitur apud hos tres iſti oboli manſere, cum apud illos mutarentur. Idem autor libro prędicto de Alcibiade: *Tiſſaphernem hortatus eſt, vt diceret Peloponneſiis, Athenienſes qui longiore temporis ſpatio rei naualis curam haberent, ternos duntaxat obolos ſuis nautis dare, non tam propter paupertatē, quam ne ſui nautæ propter affluentiam ſtipendii inſolentius viuentes, partim quidem corpora imbecilliora redderent, impendentes in ea, vnde imbecillitas contingit, partim vero claſſem ipſam deſererent.* Quæ tamen verba neſcio quo pacto debeam componere cum iis, quæ leguntur l. VI. Vbi Athenienſes drachmam pariter vt Spartanos, quotidie dediſſe reperimus. ἐκ δημοσίου δραχμὴν τῆς ἡμέρας τῷ ναύτῃ ἑκάστῳ ἔδοσαν. *Publice drachmam nautis ſingulis quotidie dederunt.* Conſentit enim & Demoſt. or. de corona, vbi ait: *Miror ego cum nautas deſertores, quorum tricenas quiſq; drachmas duntaxat accipit, iſti & vinciant & puniant.* Sed fortaſſe ſicut aliis in rebus, ita hic, pro diuerſitate temporum quid immutatum. id quod etiam ex eo conſtare videtur, quoniam τριάκοντα μόνας ait, quaſi exiguum id ea tempeſtate fuerit reputatum. Sed hæc de ſtipendio nautarum: cui an fuerit æquale, quod militibus dabatur, num vero majus, affirmare nequeo, cum de ea re nil proditum inueniam

niam apud veteres Scriptores. Vnicum obſeruo, apud Grecos trierarchis minas tricenas pro primo ingreſſu dari ſolitum. Demoſthen. Orat. de Corona, τῶν τριηράρχων τριάκοντα μνᾶς εἰς ἐπίπλουν εἴληφεν ἕκαστος. Et hæc forte illa pecunia, e qua deinde nautis ſtipendia ſua ſoluere, cæteraq; neceſſaria ad militiam comparare ſibi cogebantur. Non enim nautis ſtipendia ſua e publico apud Græcos ſeorſim, ſed per trierarchũ data, nemini ex tota illa, quam prediximus, oratione non conſtare poteſt. Venio ad *veſtes*; nam & has ex publico accepiſſe ſupra diximus. Liuius: *veſtimenta, & frumentum exercitui ſociiſq; naualibus deeſſe*, loco antea laudato. Quoniam autem ex publico dari mos erat, publicum vero & ærarium ea tempeſtate bellis continuis fuiſſet exhauſtum, Rex Hiero Sempronio Conſuli apud prædictum autorem lib. XXI. c. 50. pollicetur, *quo animo priore bello populum Romanum juuenis adjuuiſſet, eo ſenem adjuturum, frumenta veſtimentaq; ſe legionibus Conſulis ſociiſq; naualibus gratis præbiturum*. Inuenio & Sociis imperata apud eundem lib. XXXVII. cap. 9. *Grauia hyberna naualium erant, graue tributum, quod togæ quingentæ imperatæ erant cum quingentis tunicis*. ſermo eſt de Phocenſibus. Num hoc ipſum Græci quoque fecerint, ignoro, nec de ea re quidquam obſeruatum habeo. Accedo igitur ad tertium, *Frumentum*. Quod præbitum ſimiliter ex publico, verba paulo antea propoſita demonſtrant. Idem Liuius lib. XXVIII. cap. 45. *Scipioni Cærites frumentum, ſociis naualibus commeatum omnis generis. Aretini tritici centum & viginti M modium pollicentur, quia impenſa negauerat Reipublicæ futuram claſſem*. Capiebatur autem frumentum vel crudum, vel piſtum & coctum. Illud, ſi iter longius, hoc ſi minus longum. Oſtendit Liuius lib. XXIX. c. 25. his verbis: *Quinq; & quadraginta dierum cibaria, e quibus quindecim dierum cocta, impoſita*. Crudum fuit vel frumentum ipſum, vel farina, allium, cæpe, & caſeus. De frumento teſtis eſt Virgilius. Hinc enim libro. I.

Tum Cererem corruptam undis, cerealiaq; arma
Expediunt feſſi rerum: frugeſq; receptas
Et torrere parant flammis, & frangere ſaxo.

Et Flaccus lib. II. Argon.

—— tracto pars frangit adorea ſaxo

Farra. Cum quibus etiam Homerus Odiſſ. Σ. vbi Calypſo Vlyſſi nauigaturo σῖτον præbet, quod nauibus imponat. Plutarchus ἄπυρον hoc genus vocat libr. de glor. Athen. οἱ στρατηγοὶ, ait, πολλάκις παραγγείλαντες ἄπυρα σιτία κομίζειν, ἐξῆγον ἐπὶ τὰς μάχας τοὺς ἄνδρας. *Imperatores ſæpe ad pugnam eduxerunt viros, cibum non coctum ſecum portare juſſos*. Quia vero cruda ſecum frumenta circumducere conſueuerunt, Aretini apud Liuium lib. XXVIII. cap. 45. promittunt Scipioni *molas, quantum in quadraginta naues longas opus eſſet*. Ex quo loco intelligimus

ligimus, etiam molas secum nonnunquam habuisse in nauibus. Aliquando tamen potius farinam capiebant. vt apud Homerum Telemachus, cum Spartam nauigare vellet. Præcipit enim Eurycleæ nutrici

ἐν δέ μοι ἄλφιτα χεῦον ἐϋῤῥαφέεσσι δοροῖσιν
εἴκοσι δ' ἔσω μέτρα μυληφάτου ἀλφίτου ἀκτῆς.

Mihi infunde farinam bene consutos in vtres, viginti autem sint molitiæ farinæ. Et apud Thucydidem libr. VIII. Thrasibulus cum reliqua classe Methymnum profecturus *farinam aliaque necessaria* parari jubet. Plutarchus: de Glor. Athen. οἱ τριήραρχοι ἐλαύνουσιν ἄλφιτα παρασκευάσαντες ἐνεβίβαζον εἰς τὰς τριήρεις. Comedebant vulgo hanc farinam aqua maceratam. Xenophon de instit. lib. VI. Οἷς ἀλφιτοσιτεῖ, ὕδατι μεμιγμένην ἀεὶ τὴν μᾶζαν ἐσθίει. Nota μᾶζαν Græcos appellasse farinam ita subactam, quod & eruditissimus Mercurialis obseruauit. lib. IV. Var. Lect. cap. 18. Addebant aliquando oleum. Hesychius: Μᾶζα, ἄλφιτα πεφυρμένα ὕδατι καὶ ἐλαίῳ. *Maza, farina subacta oleo & aqua.* De simili genere capiendus est Thucydides lib. III. cum ait: ἐγένετο σπουδὴ τοῦ πλοῦ τοιαύτη, ὥστε ἤσθιόν τε ἅμα ἐλαύνοντες οἴνῳ καὶ ἐλαίῳ ἄλφιτα πεφυρμένα. *tanto studio cursum nauigationis confecerunt, vt vno eodemque tempore remigarent, & farinam vino oleoque maceratam comederent.* Aquæ enim loco, quod alias vsitatum fuit, vinum hic captum, quo alacriores essent remiges. Aristophanis interpres, & ex ipso Suidas ait, aliquando lac adhibuisse, imo proprium hoc fuisse Mazæ. Μᾶζα, inquit, κυρίως ἡ τροφὴ, ἡ ἀπὸ γάλακτος καὶ σίτου. *Maza proprie est cibus ex lacte & farina.* Sed magis aliis assentior, qui vulgo aquam ajunt adhibitam. Non enimalias hic cibus tam vilis esse potuisset, qualis Maza habebatur, quam & pani postponebant. Docet id vulgare, ἀγαθὴ καὶ μᾶζα μετ' ἄρτον, quo notatur is, qui post panem reuertitur ad mazam, cibum viliorem. Allia quoque habuerunt in nauibus, remigibus potissimum in cibum. Hinc Plaut. in Pœnulo Act. V. sc. 5 *plenior*   *Allii vlpicique, quam sunt Romani remiges*

Allium, ait ibi Taubmannus, *cum pane nigro victus fuit Romanorum remigum*. Non Romanorum modo, verum etiam Græcorum. Vnde iste apud Aristophanem: ἀπόλλυμαι

ὑπὸ τῶν Ὀδομάντων τὰ σκόροδα πορθούμενος

Et alio loco, vbi classem se ad iter componentem describit: Plena, inquit, vrbs

Σκορόδων, ἐλαῶν, κρομμύων ἐν δικτύοις

Ostendit hic locus, non allia modo, sed & cæpe, aliaque id genus holera comedisse. Idem Comicus in Equitibus.

—— οἱ δὲ καὶ σκόροδα, καὶ κρόμμυα
εἶτα τὰς κώπας λαβόντες, ὥσπερ ἡμεῖς οἱ βροτοὶ
ἐμβαλόντες ἀνεβρύαξαν ——

Illi vero & allia, & cæpe, postea & remos acceperunt, & vt nos, aquas verberarunt. Forsitan vtilitatis caussa, quia teste Plinio lib. X. cap. 6. *magna vis allii, magnaq; vtilitas contra aquarum & quorumlibet locorum mutationes.* An potius ad obfirmationem corporum ac disciplinam seueriorem. Nam & hoc videtur indicare Scholiast. Aristophanis, cum ait, διὰ τοῦ σκορόδου καὶ κρομμύου τὴν εὐτέλειαν δείκνυσι τῶν ναυτικῶν σιτίων. Plutarchus addit caseum lib. de glor. Athen. οἱ τριήραρχοι τοῖς ἐλαύνουσιν ἄλφιτα παρασκευάσαντες, ὄψον δὲ κρόμυα, τυρὸν, ἐνεβίβαζον εἰς τὰς τριήρεις. *Triremium præfecti sociis naualibus naues instruxerunt, parata iis farina, atq; obsonii vice cæpis, & caseo.* Habuerunt isthæc omnia in reticulis, quæ Scholiastes Aristophanis λίνους appellat. Ipse Comicus: Plena sunt omnia

σκορόδων, ἐλαῶν, κρομμύων ἐν δικτύοις.

Juuenalis Satyra XII.

Mox cum reticulis, & pane, & ventre lagenæ
Aspice sumendas in tempestate secures.

Præter hæc etiam cocta cibaria habuerunt. Liuius lib. XXI. cap. 41. *Edictum propositum, vt socii nauales decem dierum cocta cibaria ad naues deferrent.* lib. XXIV. cap. 11. *Cum triginta dierum coctis cibariis naues conscenderunt.* lib. XLIV. *Prætorem Octauium accersitum exposito quid pararet, Heracleam cum classe petere jubet, & mille hominibus decem dierum cocta cibaria habere.* Talia fuere primum, panis nauticus, seu bucellatum. *Rubidum* vocasse Plautum autumant, in Casina Act. II. sc. 5. cum scribit

Vna edepol opera in furnum calidum condito,
Atq; ibi torreto me pro pane rubido hera.

Isidorus: *Panis rubidus, recoctus & rubefactus.* Sed Festus contra, *parum coctum* vocat, ideoque recoquendum, quod cum Plauto conuenit; quippe apud quem panis ille rubidus iterum in furno conditur & torretur. Iterum tostus, *Nauticus* dicebatur. Plinius lib. XXII. cap. 25. *Vetus aut Nauticus panis* &c. Plinius Valerianus libr. V. cap. 1. *naualem* appellat. *Vtatur etiam,* inquit, *intybis lactucis, ouis mollibus, pane nauali* &c. Græcis ἄρτος δίπυρος, vti Suidas testis est. Deinde habuerunt μυττωτὸν, de quo Aristophanes in Acharnensib. remigem clamantem fingit; οἴμοι τάλας, μυττωτὸν ὅσον ἀπώλεσα. *Ach, quantum alliati ego perdidi.* Fuit autem μυττωτὸς jus quoddam seu pulmentum, ex caseo, alliis, & ouis confectum. Scholiastes: κατασκευάζεται ἀπὸ τυροῦ καὶ σκορόδου καὶ ὠοῦ. Pollux lib. VI. ὁ μυττωτὸς τρίμμα ἐκ σκορόδων δριμύ. Latini *Mosetum*, vel *moretum* appellarunt, & *Intritum*, vti ex Donato docet Scalig. in Not. ad Moretum vel Virgilii, vel alterius Poetæ. Ex quo Moseto Latinorum, vel μυττωτῷ Græcorum, Germani deinde suum *mueß*, vel, vt Belgæ propius, *moes* fecisse videntur. Et hic cibus: Quem an Græci etiam, quemadmodum Romani acceperint ex publico,

non

non satis scio. Et diuersum suadet Scholiastes Aristophanis in Acharnensibus. vbi Comicus de variis cibis. οἱ ἐπὶ πόλεμον ἐξιόντες ταῦτα ὠνοῦντο καὶ ἐν λίνοις ἔβαλλον. Si emebant, ex publico habere non poterant. Sed sciendum, talia emisse commodi sui causa. Demosth. aduersus Polyclem: τῶν ναυτῶν ἀργύριον αἰτούντων, ἵν᾽ ἀγοράσωνται τὰ ἐπιτήδεια, praebuisse id eis ait, παρὰ τῶν στρατηγῶν σιτηρέσιον μόνον λαμβάνων, *accipiens frumenta tantum a praefecto.* Frumenta ergo capiebant ex publico: si quid vellent amplius, id aut remiges ipsi sibi emere cogebantur, aut accipiebant a suis trierarchis. Potus vulgo aqua fuit. Hinc apud Liuium lib. XXIX. cap. 25. *C. Lælius Romanæ classis præfectus a Gubernatoribus quærit, si aquam hominibus jumentisque in totidem dies, quot frumentum imposuissent. Illique respondent; aquam dierum quinque & quadraginta in nauibus esse.* Obserua, gubernatorum hanc fuisse curam, verum ita, vt si deficeret aqua, eam importarent non ipsi, verum remiges. Hirtius de bello Afric. *Remiges interim, qui aquatum e nauibus exierant, subito equites Mauri adorti sunt.* Idem autor libr. de bel. Alex. *Quum ad eum locum accessisset, qui appellatur Chersonesus, aquandique caussa remiges in terram exposuisset, nonnulli sunt intercepti.* Sic Nicias aqud Thucydidem lib. VIII. conqueritur, καὶ ἔτι νῦν φθείρεται τῶν ναυτῶν τῶν μὲν διὰ φρυγανισμὸν καὶ ὑδρείαν. *Nunc quoque remiges amittuntur, cum lignatum & aquatum eunt.* Legimus & vinum habuisse in nauibus. Nam apud Liuium libr. XXXVII. cap. 29. egrediuntur *milites nautæque, ad commeatus, & vinum maxime diuidendum in naues.* Et Mitylenæi Atticæ triremi imponunt οἶνον καὶ ἄλφιτα apud Thucyd. lib. III. Etiam Calypso naui Vlyssis apud Homerum. Odyss. Σ.

> ἐν δέ οἱ ἀσκὸν ἔθηκε θεὰ μέλανος οἴνοιο
> τὸν ἕτερον, ἕτερον δ᾽ ὕδατος μέγαν ——

Imposuit vtrem dea vini nigri alterum, alterum aquæ magnum. Hinc apud eundem poetam Telemachus nauim conscensurus præcipit Euricleæ nutrici Od. B.

> Μαῖ᾽ ἄγε δή μοι οἶνον ἐν ἀμφιφορεῦσιν ἄφυσσον
> δώδεκα δ᾽ ἔμπλησον, καὶ πώμασιν ἄρσον ἅπαντας.

Nutrix age mihi vinum in amphoris hauri, duodecim vero imple, & operculis occlude. Videtur autem imperatoris potius & trierarchi hic fuisse potus, quam nautarum reliquorum. Et hinc forte Cato apud Plinium lib. XIV. cap. 13. *non aliud se vinum bibisse, quam remiges*, id est, contra vulgarem modum fecisse dicit. Cæterum in defectu aquæ ex pellibus, quibus tegebantur naues, excipiebant rorem. Cæsar lib. III. B. C. *accidit, vt difficilioribus vsi tempestatibus, ex pellibus, quibus erant tectæ naues, nocturnum excipere rorem cogerentur.* dicebaturque, vt opinor, hoc genus *nautea.* Nonius: *Nautea, est aqua de coriis, dicta a nautis.* Aristoteles tali occasione etiam ex ipso mari aquam putat haberi posse, demisso vase cereo. Ælianus lib. IX. Hist. An. cap. 64. *Aristoteles potabilem in*

omni mari aquam esse, *id experimento docet: nam si quis concauum (inquit) e cera vas tenui opere finxerit, atque in mare demiserit inane, alicunde appensum, vt aquam transmittere queat die ac nocte vna, dulci ac potabili humore repletur.* Baptista Porta lib. II. cap. 13. Magiæ nat. idem fieri posse putat sabulone fluminum in ejusmodi aquam immisso, aquaque per pannum lineum colata. Obseruabant porro veteres, ne plus ex his imponerent, quam necesse esset, & itineris longinquitas requireret. Hinc decem, tredecim, viginti dierum cibaria in nauibus inuenimus; quæ Græci, vt est apud Polyænum lib. III. πλειόνων ἡμέρων ἐφόδια, βρώσιμα καὶ πόσιμα, vel ἐπισίτασμα nominarunt. Et hæc quidem rarius in bellicis secum vehebant, frequentius in aliis singulariter huc pertinentibus, quas Græci σιτηγοὺς propterea vocarunt. Diod. in Eclogis lib. XXIV. ἔφθασε δὲ καὶ Καρθάλων στρατηγὸς ἐκ Καρχηδόνος μετὰ νεῶν μακρῶν ο', καὶ σιτηγῶν ἴσων. & paulo post de Romanis. τὰ μὲν σιτηγὰ πλοῖα ἀπώλεσαν πάντα, τὰς δὲ μακρὰς ναῦς οὔσας ρε' ὁμοίως δὲ δύο μόνας σωθῆναι. Romani *Annotinas*, frequentius vero *onerarias* appellauere. Illarum mentio est apud Cæsarem. lib. III. d. bel. Gal. *Quum magnæ manus eo conuenissent, multitudine nauium perterriti, quæ cum annotinis priuatisque amplius DCCC vna erant visæ, timore a littore discesserunt.* Harum sicut apud alios autores, sic imprimis Liuium, vt lib. XXXII. cap. 18, *Nullus in tota Acarnaniæ & Etoliæ ora portus erat qui simul omnes onerarias, quæ commeatum exercitui portabant, caperet.* Item lib. XXXVI. cap. 7. *Accersendas censeo omnes terrestres & nauales copias, sequantur classem onerariæ cum commeatibus.* Nimirum vt frumenta commeatumque, ita etiam alia onera resque ad bellum pertinentes vehebant. Liuius lib. XXXV. cap. 47. *Proficiscitur Liuius quadraginta tectis nauibus, apertis sexaginta, & ducentæ onerariæ cum omnis generis commeatu, bellicoque alio apparatu sequebantur.* Ob eandem causam Græci φορτηγοὺς vocabant. Plutarchus in Pompejo. αὐτὸς δὲ ἀνήγετο ναυσὶ μὲν μακραῖς ἑκατὸν εἴκοσι, φορτηγοῖς δὲ σῖτον καὶ βέλη, καὶ χρήματα, καὶ μηχανὰς κομιζούσαις ὀκτακοσίαις. *Ipse soluit longis nauibus centum viginti; onerariis quibus commeatus, tela, stipendium, tormenta portauit, octingentis.* Meminit & Diodorus lib. XVI. ἐναυπηγοῦντο καὶ ναῦς μακρὰς, φορτηγοὺς πολλάς. Nonnunquam & φορτίδας vocauere, uti manifestum est ex Appiano libr. de bell. Pun. Ἐς Λιβύην ἀνήγετο ἐπὶ νεῶν μακρῶν μὲν δύο καὶ πεντήκοντα, φορτίδων δὲ τετρακοσίων. Diodor. Sic. lib. II. de Carthag. Τὴν μὲν ἀγορὰν ἅπασαν ἐκ τῶν φορτίδων νεῶν ἐξείλετο, τὰ δὲ λοιπὰ ἅπαντα ταχέως ἐξαπέστειλε, προστάξας ἔκ τε τῆς Λιβύης ἢ Σαρδοῦς σῖτον καὶ τὴν ἄλλην ἀγορὰν κομίζειν. *commeatu naues onerarias euacuat, & quicquid harum est reliquum, ad annonam cæterasque res venales &c. Africa & Sardinia conuehendum mittit.* Quod ait, ἀγορὰν ἐξείλετο, ex eo patet consueuisse forum habere rerum venalium in his nauibus. Idem autor paulo ante: πολλὰς φορτίδας τὰς κομιζούσας τὴν ἀγορὰν, ὑπὲρ τρισχιλίας ἦχων. *habebat onerarias multas, super tria millia, quæ forum*

rerum

rerum venalium vehebant Hinc Liuius lib. XLI. cap. 2. *Nautici tabernacula detendunt, commeatumq; in littore expositum in naues capiunt.* Habebant scilicet expositum in littore, sub tabernaculis ad id extructis. Aliquando mercatores sequebantur lucri studio, resque omnis generis venales proponebant. Thucyd. lib. VI. πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα πλοῖα, καὶ ὁλκάδες ἑκούσιοι ξυνηκολούθουν τῇ στρατιᾷ ἐμπορίας ἕνεκα. *Multa alia oneraria simul nauigabant, exercitumq; negociationis caussa sequebantur.* Cæsar lib. III. de bel. Gallico. *Multitudine nauium sunt perterriti, quæ cum annotinis priuatisq;, quas sui commodi caussa fecerant, amplius DCCC vna erant.* Porro φορτηγαὶ & στρογγύλαι sunt ejusdem generis. Schol. Aristophan. τὰ στρογγύλα πλοῖα, φορτηγά εἰσιν. Altero nimirum nomine ab vsu, altero a forma vocabantur; rotundiores enim erant, quam naues militares. Thucydidis Interp. Ναῦς στρογγύλη ἐμπορικὴ, διὰ τὰ πολεμικὰ μακρότερα ὄντα. *Strongile nauis mercatoria, sic dicta, quia bellicæ fuerunt longiores.* Male igitur ii, qui *rostratas, turbinarias*, ac nescio quibus aliis nominibus interpretantur. Sicut Valla apud Herodotum lib. III. in istis verbis: ἐναυτίλοντο οὐ στρογγύλοισι, ἀλλὰ πεντηκοντέροισι. Et Vultejus apud Polyænum lib. V. in his. πλοῖον στρογγύλον πληρώσας ὁπλιτῶν ἔπεμψεν. & lib. VI. ἐν τῷ λιμένι πολλαὶ τριήρεις καὶ στρογγύλαι νῆες ὥρμουν. Conueniunt & ὁλκάδες. quas enim Polyænus eo loco, quem adduximus postremum, στρογγύλας, eas ipse paulo post ὁλκάδας nominat. Hesychius. Ὁλκὰς πλοῖον, ναῦς φορτηγός. Plutarchus in Æmilio. εἴκοσι αὐτοφόρτους ὁλκάδας ἐχειρώσατο, τὰς δ' ἄλλας σίτου γεμούσας κατέδυσεν. *Viginti holcades cum ipso onere cepit, reliquas frumento onustas depressit.* Glossæ. ὁλκάς. *nauis oneraria.* Etiã hodie apud Flandros, teste Baysio *des holckes* appellantur. Dicebantur autem ὁλκάδες a trahendo, quia funibus nonnunquam consuerunt religari ad naues militares. Schol. Aristoph. in Equit. Ὁλκάδες, ἀπὸ τοῦ ἕλκειν, Etymol. Magn. παρὰ τὸ ἕλκω, ὁλκός. ὡς φέρβω, φορβός. ὅθεν καὶ ὁλκάδες αἱ νῆες. Igitur de his, non aliis accipiendus Liuius, libr. XXX. c. 26. cum ait: *Desertæ fuga nautarum primum ab Ægimuro, dein ab Aquis onerariæ Carthaginem puppibus tractæ sunt.* vides pone tractas; & quidem ob defectum remigum, qui fuga eas deseruerant. Et lib. XXXVI. cap. 16. *Tarde inde ad Maleam, trahendis plerumq; remulco nauibus, quæ cum commeatu sequebantur, peruenit.* Item Demost. aduers. Pol. προσέταξε τοῖς τριηράρχοις ἀναδησαμένοις τὰ πλοῖα σιτηγὰ ἕλκειν εἰς Μαρώνειαν. *Iußit trierarchas naues frumentarias triremibus alligatas trahere Maroneam.* Diodorus libr. XX. ταχυναυτούσαις ναυσὶν ἐρυμούλκουν τὰ στρατιωτικὰ πορεῖα. *celerioribus nauibus traxerunt onerarias, in quibus milites erant.* Vt & Polybius lib. I. ἐπὶ τούτοις ἐπέσησαν τὰς ἱππηγοὺς, ῥύματα δόντες ἐξ αὐτῶν ταῖς τοῦ τρίτου στόλου ναυσί. Ἱππηγοὺς appellauit, non quod essent diuersæ, sed quod equos equitesue veherent. Thucyd. Ἱππαγωγοὺς vocauit lib. II. ἦγε δὲ ἐπὶ τῶν νεῶν ὁπλίτας ἀθηναίων τετρακισχιλίους, καὶ ἱππέας τριακοσίους, ἐν ναυσὶν ἱππαγωγοῖς. Similiter & Liuio sunt

pagogæ. Forte inquit, lib. XLIV. cap. 28. *postero die, quam Sabota classis tenuit, quinq; & triginta naues, quas hippagogas vocant, ab Elea profectæ cum equitibus Gallis equisq; Phaneas promontorium Chiorum petebant.* Gellio sunt *hippagines* lib. X. c. 25. Festus. *Hippagines naues, quibus equi vehuntur, quas Græci ἱππαγωγοὺς dicunt.* Male ergo Petrus Mosellanus inde dictas scribit, *quod ab equis traherentur.* Suidas. ἱππαγωγὸς ναῦς, ἡ τοὺς ἵππους καὶ ἄνδρας ἄγουσα. Quod addit, καὶ τοὺς ἄνδρας, fit propterea, quoniam non equos modo, sed & milites in iis perducebant, vnde etiam στρατιώτιδες appellabantur. Interp. Thucyd. ad I. στρατιώτιδες, στρατιώτας ἄγουσαι, τοὺς μέλλοντας πεζομαχεῖν, ἃς καὶ ἱππαγωγοὺς καλεῖ. vel, quod idem est, ὁπλιταγωγούς. Thucydides ipse lib. VIII. de Strombichide & Onomacle. καὶ τῶν ἐς μέλητον ἐλθόντων χιλίων ὁπλιτῶν μέρος ἀγαγόντες ἐν ναυσὶν ὁπλιταγωγοῖς ἐπὶ χίον λαχόντες ἔπλεον. Imo non milites tantum, sed & alios quoscunque, quorum in militia est vsus. Vt pistores, fabros, & hujusmodi, machinas præterea, & instrumenta pertinentia ad bellum. Thucyd. lib. VI. τὸν δὲ καὶ αὐτόθεν σῖτον ἐν ὁλκάσι, καὶ σιτοποιοὺς ἐκ τῶν μυλώνων πρὸς μέρος ἠναγκασμένους ἐμμίσθους. *Item frumentum in onerariis, & pistores ex pistrinis mercede conductos. qui coguntur operam dare pistrino.* Et alio loco: τούτοις τὰ ἐπιτήδεια ἄγουσαι ὁλκάδες μὲν τριάκοντα σιταγωγοὶ, καὶ τοὺς σιτοποιοὺς ἔχουσαι, καὶ λιθολόγους, καὶ τέκτονας, καὶ ὅσα ἐς τειχισμὸν ἐργαλεῖα. *Hos sequebantur triginta onerariæ naues, quæ commeatum & res exercitui necessarias vehebant, & pistores, & lapidum structores, & fabros, omniaq; necessaria ad muniendum.* Paria Plutarchus habet in Demetrio. Et hæc credo caussa, quare eas Strabo nominauerit σκευαγωγούς. Quid enim σκευαγωγὸς, nisi ἡ τὰ σκεύη ἄγουσα, hoc est ἐπιτήδεια εἰς πόλεμον? quemadmodum nec σκευαφόρος alia esse potest, cujus meminit Arrianus libr. VI. Exp. Alex. quod vel inde manifestum, quia ταῖς μαχίμοις contraponit. Vt iccirco perperam Vulcanius *actuariam* vertisse videatur. Vocabantur quoque βάροι & βαρεῖαι, quia propter onus formamque minus aptam tardius incedebant. Pollux lib. I. cap. 9. λέγεται δὲ καὶ βαρεῖα ναῦς, σιταγωγὸς σιτηγὸς, ὁπλιταγωγὸς, στρατιῶτις, στρατηγία, ἱππαγωγὸς, φόρτις, φορτηγίς. Et hinc Cæsar l. V. de bell. Gall. *Vectoriis grauibusq; nauigiis, non intermisso remigandi labore, longarum nauium cursum adæquarunt.* Opponit longas & graues, vt de onerariis sermonem esse dubitari nequeat. quod tamen Metaphrastes ejus Græcus parum obseruauit. Ita Liuius supra: *tarde ad Maleam venit, trahendis plerumq; remulco grauibus, quæ cum commeatu sequebantur.* Nonius Marcellus de onerariis, id est, his ipsis grauibus; *de oneribus tardæ.* De oneribus, inquit, non, quod velis tantum vterentur, vti male opinatur Bayfius, & Calepino, Stephano, Sauilio, vt crederent, persuasit. *At*, inquit, *Liuius hoc docet iis verbis:* libr. XXVII. cap. 19. *Naues, quas Liuius tutandis commeatibus habuerat, partim machinationibus onerat, apparatuq; mœnium oppugnandorum, partim tor-*

tabulas conjunctas codices dicebant. a quo in Tiberi naues, Codicarias appellamus. Festus: *Caudicariæ naues, ex tabulis crassioribus factæ.* meminit harum nauium & Plinius lib. III·cap. 5. vbi ait: *Tyberis propter aspera & confragosa ne sic quidem, præterquam trabibus verius, quam ratibus longe meabilis fertur.* Nisi quis existimet, per trabes hic id genus intelligere, quod Isidorus *caudices* appellat, & ex vno ligno cauatum fuisse scribit, nosque alibi *lintres* nominari diximus. Quanquam caudices non ex vna trabe, sed pluribus confectæ. Seneca de Breuitate vitæ cap. 13. Claudius *Caudex ob hoc ipsum appellatus, quia plurium tabularum contextus caudex apud antiquos vocabatur: vnde publicæ tabulæ, codices dicuntur, & naues nunc quoque, quæ ex antiqua consuetudine per Tiberim commeatus subuehunt, caudicariæ vocantur.* Vides, caudices plures tabulas requirere, imo ipsas esse codicarias naues. Naues dico, cum Varrone, Festo, Seneca, non rates, vti vult Stypm. lib. II. de Iure Nau. c. 3. quippe quibus ipse quoque Plinius opponit, diuersasque facit. Codicariarum speciem si vllibi, apud Geneuenses adhuc censeo extare, & in vsu esse iis, qui Lemannum nauigant. A quibus Barcarum nomine venire supra indicaui. Greci Πακτῶνας, inquit vir incomparabilis, Salmas. Ex. Plin. p. 1 6. appellauere. ὁ δὲ πακτὼν διὰ σκυταλίδων πεπηγός ἐστι σκάφιον. h. e. ex pluribus scutalis inter se colligatis compositum. σκυταλίδες autem codices. Straboni libr XVII. sane πάκτων est διαπλοκινὸν. ὁ πάκτων διὰ σκυταλίδων πεπηγός ἐστι σκάφιον, ὥστ' ἐοικέναι διαπλοκίνῳ. ἑστῶτες δ' ἐν ὕδατι ἢ καὶ σανιδίοις τισὶ προσκαθήμενοι, ῥᾳδίως ἐπεραιώθημεν δεδιότες. *Pacton est scaphæ genus e scutalis ita compositum, vt textile quiddam videatur. Stantes itaque in aqua vel asseribus sedentes facile transmisimus.* Facit hæc descriptio, vt credam singulare ibi genus indicari, nec aliis in locis cognitum aut vsitatum. cur enim alias tam diligenter descripsisset? & certe structura ipsa docet, quæ nescio quomodo mihi videatur conuenire cum ista coriaceorum, quibus veteres Ægyptii, Herodoto testante vsi sunt in Euphrate, quodque alio in loco satis exposuimus. Vocarunt quoque naues has *pontones*. Cæsar libr. III. B. C. *Pontones, quod est genus nauium Gallicarum, Lissi reliquit.* & post: *Ipse Lissum profectus naues onerarias XXX a M. Antonio relictas omnes incendit.* Quibus verbis patet, easdem esse pontones, & onerarias. Meminit & Gellius lib. X. cap. 25. *Scaphæ, pontones, nuctica.* Isidorus *Pontonium* hoc genus vocat. *Pontonium nauigium fluminale, tardum, & graue, quod non nisi remigio* (mallem, *remulco*) *progredi potest.* Fluminale hic accipiendum, non quasi in fluminibus solum fuerit vsurpatum, sed quia frequenter, & quidem ad trajectus. Apulejus: *si vado non poterunt, pontonibus transibunt.* Paulus IC. in l. 38. ff. de S. P. R. *vsque ad flumen, in quo pontonibus trajicitur.* Firmabaturque nauis in fune, cujus capita in vtramque ripam pertinentia, alligabantur palis, vt attracto fune sequeretur nauis, vti & hodie fieri consueuit. De hac enim ratione accipienda verba videntur Isidori,

 sub-

ſubjecta illis, quæ ſupra adduximus. *Hinc*, ait, *& trajectus, id eſt extentus. Eſt enim funis latus, vnde tranſenna dicitur, extentus funis.* Quaſi diceret: pontonibus fit trajectus, cum ad extentum funem nauis trajicitur. Quanquam non ignorem, aliter intelligenda eſſe hæc apud Seruium, ad Poetæ quintum, vnde fors in ſuum Iſidorus transſcripſit. Quo quidem ſenſu, ſi & hic accipi deberent, fruſtra illud *Hinc* adpoſuiſſet. Neque alia ratione, quam qua diximus, funis aliqua hic mentio fieri idonee poteſt. Itaque tranſtulerit inde Iſidorus ſua, verum ſenſu loco huic accommodato, docueritque ſimul, funem, cui ejuſmodi conjungitur nauigium, *tranſennam* appellatum. Quod eo credibilius, quia quaſi eſt tranſemna, quoniam trans amnem tenditur. Scalig. in Manilianis pag. 125. *tranſenna dicitur funis ab vno extremo ad alterũ protenſus.* Alias πορθμεῖα nominari ſolent apud Græcos, vti a Theophilo docemur. *Portemiam* vocauit Iſidorus lib. XIX cap. 1. ſi modo vera lectio iſta, & non *portmeia* potius ſcribendum. *Portemia*, inquit, *nauicula Syriatici generis lata, & ſine carina, a portando vocata. Vtuntur iis in Pannonia.* Etiam πορεια ſunt dictæ, apud Diodor. libr. XX. τῶν μὲν πορείων, ait, ἦλω πλείω τῶν ρ. *Poria cepit plus quam centum* Meminit πορείων etiam Plato lib. III. de legibus. Poſſet tamen quis exiſtimare, differentiam fuiſſe inter πόρεια & πορθμεῖα, cum πορθμεῖα videantur eſſe a πορθμὸς, quod Latinis fretum denotat. Vnde ſequeretur, harum vſum potiſſimum in transfretando fuiſſe. Extiterunt quoque onerariæ, quæ *Gauli* appellantur. Schol. Ariſtophanis: γαῦλος, πλοῖον τὸ φορτικὸν. *Gaulus nauis oneraria.* Vſurparunt maxime Phoenices, vnde Heſychius: γαῦλοι, τὰ φοινικὰ πλοῖα. *Gauli nauigia Phoenicia.* Callimachus Sidoniis tribuit, Phoenicum præcipuis. Meminit & Gellius. Feſtus: *Gaulus genus nauigii pene rotundum.* Plautus alias in vniuerſum appellat *Gerarias*, Cæſar Iulius, *Vectorias.* Nempe quia geſtant onera, vehuntque. A quorum etiam capacitate modo magnæ, modo paruæ appellantur. Liuius libr. XXXV. cap. 51. *perpauci effugerunt, in quibus Mictio parua oneraria naue exceptus.* Apud Plutarchum quoque in Catone Minore, ὁλκάδα μικρὰν habemus. Et quia interdum paruæ, hinc etiam leues. Meminit idem eodem libro cap. 37. *onerarias leues ad triginta habebat.* Leues hic intellige in reſpectu ad onerarias alias. nam in longarum reſpectu graues erant, vti alias oſtendi. Ab iiſdem oneribus Straboni ſunt Μυριαγωγαὶ & Μυριόφοροι lib. III. & XVII. vbi Caſaubonus *nauim ſat ingentem* reddit. Romani per amphoras definiebant. Sic apud Liuium libr. XXI. cap. 64 legimus nauem trecentarum amphorarum, cuiuſmodi lege Flaminia Senatoribus habere, haud maiorem fas erat. Legis verba ibi extant in hunc modum; *ne quis Senator, quiue Senatoris pater fuiſſet, maritimam nauem, quæ plus quam trecentarum amphorarum eſſet, haberet.* Habuerunt ergo & maiores. Et reperiuntur apud Ciceronem lib. XII, ep. 15. *duum millium amphorarum onerariæ.*

Poſtea

postea a modiorum numero vocarunt. leg. 9. C. de S. Sanct. Ecl. *Jubemus nullam nauem vltra duorum millium modiorum capacem excusari.* Sed hæc satis de hoc genere nauium, itemque militum stipendio. Ad Missionem veniendum est, quæ nil aliud, quam immunitas plenissima, & perpetua quies a laboribus militaribus. Hanc quoque suo certoque tempore, vt in terrestri militia, impetrasse nautas pariter ac classiarios certum est. At vero quando id fieri consueuerit, proditum non memini. Id scio, diutius quam in terrestri militia fuisse retentos. Nam cum illi liberarentur anno vigesimo, hi longius suam operam præstare coacti sunt. Argumento fuerit lapis, in hortis Cardinalis Carpensis Romæ, vbi mentio fit militis, qui militauit annis quatuor & viginti. Inscriptio hæc est.

C. ANTONIO. ANTARINO.
MILITI. EX. CLASSE. PRAETO
RIA. MISENATIVM. VIX. ANN.
XL. MIL. ANN. XXIV.

Et hunc quidem militasse tot annos constat, postea missum esse non constat. Ac forsitan morte ante legitimam missionem præuentus est. Certe ex Lipsii sententia vno anno amplius militare debuerunt. Ita enim is libr. V. de Milit. Rom. Dialog. 19. *Nauticos etiam milites deteriore conditione fuisse, & annos viginti quinque militasse e lapidibus Domitiani æui discas.* Ego vero etiam sex & viginti militasse, disco ex inscriptione ista

L. SEMPRONIUS. PROCULUS.
VETERANUS. EX. CLASSE. MISE
NES. PRÆTORIA. MILITAVIT.
ANN. XXVI. SIBI. ET. CONJUGI.

Sed & hic missionis nulla mentio. num igitur adhuc longius militarunt? non puto. Ostendit clarissime inscriptio alia Adriani æui, ex qua honesta missione solutos apparet, qui stipendia expleuissent viginti & sex.

IMP. CÆS. DIVI. TRAIANI. PARTHICI. F. DIVI. NERVÆ.
NEPOS. TRAIANUS. HADRIANVS. AUG. PONT. MAX.
TRIB. POP. XII. COS. III. P. P. IIS. QVI. MILITAVERVNT.
IN. CLASSE. PR. MISENENSI. QVÆ. EST. SVB. JULIO.
FRONTONE. SEX. ET. VIGINTI. STIPEND. EMERIT.
DIMISSIS. HON. MISS. QVOR. NOM. SVB. &c.

CAPUT II.

De Triumpho Nauali.

Triumphus naualis distinctus fuit a terrestri. Primus Romæ a Duilio habitus. In eo ante omnia præmissa nauis laureata. deinde sequebatur classis spoliis naualibus decorata, quam excipiebat ciuitas in portu. pone trahebantur naues captiuæ. Tum imperator exponebat, suo ducto gestum esse bellum, justam hostium classem a se superatam. In Triumpho ipso præcedebant tibicines fidicinesq; , imagines fluuiorum, marium, classium deuictarum, arma spoliaq; naualia. Rostra plaustris vehebantur & acrostolia, præcedebat quoq; captiua pecunia, coronæ dono datæ. Imperator stabat in curru ornatus, sicut in triumpho terrestri. Sequebatur turba militaris nauticaq;. Tum spolia, Diis consecrata, rostra, naues integræ seruatæ in campo Martio, & postea in ædibus Sanctorum. erecta trophæa naualia, columnæ rostratæ, arcus triumphales, ædes quoq; priuatorum spoliis hujusmodi ornatæ. Eadem obseruata apud Græcos, vti prolixe referũt autores, quos non parum hac occasione vel exponimus, vel emendamus.

Ad præmia peruenio, quæ duplicia fuere: Imperatoris, vel exercitus. Imperatoris præmium peculiare triumphus, aliquando & titulus Si enim mari bene rem administrasset, apud Romanos *triumphum* celebrabat, distinctum a terrestri; vnde & *naualem* vocauere. Liuius lib. XLV. c. 42. *C. Octauius Calendis Decembribus de Rege Perseo naualem triumphum egit.* Velleius Paterculus lib. I. c. 9. *Eo anno & Octauii prætoris naualis fuit triumphus.* Meminerunt Fasti Triumphales sæpius & Florus libr. II. c. 2. his verbis. *M. Fabio Buteone Consule classem hostium in Africo mari apud Ægimurum jam in Italiam vltro nauigantem cecidit. Quantus ô tunc triumphus tempestate intercidit, cum opulenta præda classis, aduersis acta ventis naufragio suo Africam & Syrtes impleuit. Magna clades, sed non sine aliqua principis populi dignitate interceptam tempestate victoriam ac triumphum periisse naufragio.* Primus eum Romæ habuit Duilius bello Punico primo, ipso & Cn. Cornelio Consulibus, cum victor ad Liparas, superatis nauibus Poenorum, extitisset. Fasti Triumph. *C. Duilius. M. F. M. N. cos. primus An. C. D. XCIII. naualem de Siculis & claße Pœnica egit K. intercalar.* Liuii Epitoma lib. XVII. *Romæ C. Duilius Cs, qui aduersus classem Pœnorum prospere pugnauit, primus omnium Romanorum ducum naualis victoriæ duxit triumphum.* Plinius lib. XXXIV. cap. 4. *C. Duilius primus naualem triumphum egit de Pœnis.* Testantur eadem Florus, Marcus Tullius, & Maximus Valerius. Cæterum priusquam hic triumphus poterat institui, Prætor, siue Consul nauem laurea coronatam mittebat Romam, nuntiam victoriæ. Appianus bell. Pun. de Scipione: Ναῦν ὀξυτάτην κοσμήσας λαφύροις ἄγγελον τῆς νίκης, ἔστειλεν ἐς Ῥώμην. Postea suas naues mittebat, decoratas

ratas ſpoliis naualibus, vel ipſe etiam vna proficiſcebatur, ſubuehebaturque ad Naualia, naue maxima totius claſſis, ſuæ aut captiuæ, eaque ſplendidiſſime ornata. Liuius libr. XLV. cap. 35. *Paulus ipſe poſt dies paucos Regia naue ingentis magnitudinis, quam ſexdecim verſus remorum agebant, ornata Macedonicis ſpoliis, non inſignium tantum armorum, ſed & regiorum textilium, aduerſo Tyberi ad Vrbem eſt ſubuectus, completis ripis obuiam effuſa multitudine.* Obſerua aduentantibus Romanos proceſſiſſe obuiam, non plebejos modo, ſed & Sacerdotes, magiſtratus, Prætores, Conſules, ad quos cum appuliſſent, ſiſtere nauim, ac deſcendere in terram ſolebant. Apparet ex Catone, qui quia id omiſerat, a pleriſque reprehenſus eſt. Plutarchus: *Vt trajeciſſe eum Romam nunciatum eſt, ilico omnibus magiſtratibus & ſacerdotibus vniuerſo Senatu & frequenti populo obuiam ei ad flumen prodeuntibus completæ vtrinq; ripæ fuere, nihil a triumphi ſpecie & ſplendore abfuit ſubuectio ejus. Tametſi quibuſdam inſolentius id viſum, quod ad CSS & Prætores effuſos obuiam, non deſcenderit, neq; curſum inhibuerit, ſed incitata hexere Regia præuectus, non ante remiſerit, quam claſſe nauale inuectus eſſet.* De Paulo prodidit Plutarchus, *lento nauis curſu inceſſiſſe, vt triumphalem pompam Populus Romanus quodammodo prælibaret.* Ornamentorum porro in claſſe ſpoliorumque mentionem facit Florus lib. II. cap. 7. *Læuino CS populus Romanus Ionium mare ingreſſus, tota Græciæ littora veluti triumphali claſſe peragrauit. Spolia quippe Siciliæ, Sardiniæ, Hiſpaniæ, Africæ præferebat.* Et Frontinus lib. II. cap. 13. *Publ. Claudius nauali prælio ſuperatus a Pœnis cum per hoſtium præſidia neceſſe haberet erumpere, reliquas viginti naues tanquam victrices juſſit ornari, atq; ita Pœnis terribilis exceſſit.* Forte in hunc finem Caligulam legimus apud Suetonium conuerſum ad curam triumphi præcepiſſe ſuis, etiam triremes, quibus introierit Oceanum, magna ex parte itinere terreſtri Romam deuehi. ſplendidiſſimum enim triumphum apparabat. Præter ſpolia prædicta etiam palmis naues decorabantur, vti obſervamus ex inſcriptione veteri de Duilii triumpho, cujus inter cætera etiam hæc ſunt verba. CLASSESQVE. NAVALES. PRIMOS. ORNAVET. PALMA. Addebantur & coronæ ſertaque, vti patet ex Suetonii Vitellio. *Itinere*, inquit cap. 10, *inchoato, per medias ciuitates ritu triumphantis vectus eſt, perq; flumina cum delicatiſſimis nauigiis, & variis coronarum generibus redimitis.* Ducebant autem ſecum non ſuas duntaxat naues, ſed & hoſtiles, puppibus ſuarum religatas, plenas & ipſas tabulis ac ſpoliis. Tum Senatum adibant, & vt triumphare ſibi liceret, orabant. Nec enim ſine ipſius decreto habere triumphum fas erat. Oſtendit Valerius Antias apud Liuium lib. XXXVII. cap. vlt. quando ita ſcribit. *Ad quatuor millia captiuorum, quia belli minas timuerunt, ex tota inſula reddita, eaq; cauſſa Fabio, cum rem nullam aliam geſſiſſet, naualis triumphi impetrandi ab Senatu fuit.* Et Cic. Orat. Verr. V. *Nec quidquam erat jam reliquum,*

nisi vt classe P. R. pulcherrima amissa, prouincia lacerata, triumphus naualis tibi decerneretur. Decernebat autem Senatus, audito prius extra vrbem Imperatore, num suis auspiciis præfuisset bello. Docet lis contentioque Q. Valerii Prætoris, cum Luctatio Consule apud Valer. Maximum libr. II. cap. 3. quorum cum huic Senatus, quia circa Siciliam insignem Pœnorum classem deleuerat, decreuisset triumphum, alter non contentus consulem prouocauit, eique *sponsionem detulit, ni suo ductu Punica classis esset oppressa.* Non enim interponere hanc sponsionem Valerius, aut accipere oblatam potuisset Luctatius, nisi vterque sciuisset, litem dirimi, quamprimum alter sub alterius auspiciis fuisse pateret. Quod & Luctatius ostendit, ideoque statim ab initio contentionis negauit fieri oportere, vt Valerio decerneretur, ne in honore triumphi minor potestas majori æquaretur. Qui igitur non propriis auspiciis rem gessisset, is jus triumphandi non habebat. Quod tamen ipsum nondum sufficiebat: requirebatur enim vt triumphum habiturus antea doceret, se cum justa classe hostium pugnasse, justam nauium cepisse multitudinem, aut demersisse, justum hostium prostrauisse numerum. Testatur Liuius lib. XXXVII. c. 58. *Per eosdem*, ait, *T. Quintium Flaminium & M. Claudium Marcellum censores Æmilio Regillo, qui classe præfectum Antiochi Regis deuicerat, extra vrbem in æde Apollinis quum Senatus datus esset, auditis rebus gestis ejus, quantis cum classibus hostium dimicasset, quot inde naues demersisset aut cepisset, magno consensu patrum triumphus naualis est decretus.* Audiunt hic prius patres, cum quot classibus dimicarit, quot ceperit aut demerserit naues, ac tum demum triumphum decernunt. Quam magna vero classis hostium esse, quotque ex ea capi naues aut demergi debuerint, vt competeret triumphus, parum constat. Ea classis, qua cum Æmilius conflixit, nauium vndenonaginta fuit, vti paulo ante docet Liuius. Majorem eam tamen fuisse putem, quam vt de æquali tantum triumphare licuerit. Duilius certe, quem antea primum triumphum naualem egisse memorauimus, decem tantum naues cepit. Titulus columnæ in honorem ejus positæ. SEPTEREMEM. BIREMOSQUE. TRIREMOSQVE. NAVEIS. X. CEPIT. Porro impetrata a Senatu, cujus vnius hæc potestas fuit, triumphandi licentia, pompa ipsa instituebatur. Ac primum quidem, vti in terrestri triumpho, præcedebant lictores, sequebantur alii cum cereis, alii cum tibiis, qui modos classicos ac nauticos canebant. Florus docet, quando de Duilio: *Non contentus vnius diei triumpho, per vitam omnem, vbi a cœna rediret, prælucere funalia, præcinere sibi tibias jussit, quasi quotidie triumpharet.* Non adjecisset, opinor, vltima, nisi moris ita fuisset. Scribit Maxim. Valer. etiam *fidicinem* ei præcessisse; quod ipsum quoque verosimile, cum & fidicines, vt alibi docuimus, in classe habuerint. Tibicines excipiebant tabulæ imaginesque marium aut flumi-

fluminum, in quibus prælia commissa fuerant; deinde arma spoliaque naualia, inque his præsertim rostra. Propertius El. 2. vers. 31.

Canerem Ægyptum & Nilum, cum tractus in vrbem
Septem captiuis debilis ibat aquis.
Aut regum auratis circumdata colla catenis,
Actiaq; in Sacra currere rostra via.

Rostra plaustris vehebantur, vnà cum captiuis armis. Appianus Bell. Mith. de Pompejo. ἁμάξας ὅπλων ἀπείρους τὸ πλῆθος καὶ νεῶν ἔμβολα παρῆγεν. *Plaustris ingentem numerum armorum & rostrorum naualium deduxit.* Immiscebantur etiam acrostolia, cæteraque nauium ornamenta, abscissa post victoriam, & in hanc rem seruata. vnde Lucilius:

Proras despoliate, & detundite guberna.

Post hæc sequebantur tabulæ, in quibus numerus captarum nauium, fortassis & figuræ. Ita in triumpho Pompei παρεφέρετο καὶ πίναξ ἐγγεγραμμένων τῶνδε, ΝΗ͂ΕΣ ἙΆΛΩΣΑΝ ΧΑΛΚΈΜΒΟΛΟΙ ΟΚΤΑΚΌΣΙΑΙ. *translata est & tabula inscripta hoc titulo:* NAVES ROSTRATÆ CAPTÆ SVNT DCCC. Appianus de bell. Mith. Et Zonaras Annal. tom. 2. Ηγουμένοις ἐδηλοῦτο τὰ γένη, καθ' ὧν ἐθριάμβευεν. ἐν δὲ τούτοις νῆες πειρατικαὶ ὀκτακόσιαι, κατοικίαι δὲ πόλεων μιᾶς δέουσαι τεσσαράκοντα. Quem locum frustra suspectum habuit Hieronymus Wolfius, cum clarus sit, eumque Zonaras ex Plutarcho descripserit. *Augusto legimus in Actiaco triumpho prælatum simulacrum pugnæ naualis apud Actium, in tabula,* inquit Goltius in vita ejus. Nonnunquam ex metallo varias in effigies fuso ac formato fiebat. Claudianus de VI. Consulatu Honorii.

Iamq; parabantur pompæ simulacra futuræ
Tarpeio spectanda Ioui. Cælata metallo
Classis vt auratos sulcaret remige fluctus,
Vt Massyla tuos anteiret oppida currus
Palladiaq; comas innexus arundine Triton,
Edomitis veheretur equis, vt in ære trementem
Succinctæ famulum ferrent Atlanta cohortes.

Succedebat capta pecunia, itemque coronæ dono datæ a Sociis: Livius lib. XXXVII. c. 59. de Æmilii Regilli triumpho: *Triumphauit calendis Februariis. in eo triumpho vndequinquaginta coronæ aureæ translatæ sunt, pecunia nequaquam tanta pro specie regii triumphi. Tetradrachma Attica XXXIV. M. VII. C. cistophororum 131 millia.* Pone ibant captiui piratæ, præfecti nauium, & duces. Docet Cicero in Verrem, vbi sic ad ipsum. *Viuum tu archipiratam seruabas, quem per triumphum, quem ante currum tuum duceres. Neq; enim erat jam reliquum, nisi vt classe P. Romani pulcherrima amissa triumphus naualis tibi decerneretur.* Plutarchus & ex eo Zonaras

ras, in triumpho Pompei de piratis. αἰχμάλωτοι δ' ἐπομπεύθησαν, ἄνευ τῶν ἀρχιπειρατῶν υἱὸς Τιγράνου. *In triumpho ducti sunt captiui archipiratæ, & præter eos filius Tygranis.* Et ideo de Octauii triumpho, qui naualis fuit, Liuius velut rem inusitatam notat, quod *sine captiuis* fuerit, ac *sine spoliis.* Hos omnes tandem sequebatur Imperator ipse, curru eminens, togam pictam indutus. Ita patet ex verbis Tullii antea prolatis, & Seruilii apud Liuium, lib. XLV. c. 38. quibus ei ipsi Octauio, cui triumphum naualem decretum diximus, currum, aureas & purpureas vestes attribuit. *Quod si,* ait, *in curru scandentes Capitolium auratos purpuratosq; ex inferiore loco Lucius Paulus in turba togatorum vnus priuatus interroget; Luci Anni, Cnei Octaui, vtrum vos digniores triumpho esse, an me censetis? currum ei cessuri, & præ pudore videntur insignia ipsi sua tradituri.* Docet etiam Suetonius, cum Cæsaris Octauii triumphum Actiacum, quem naualem fuisse dubium non est, appellat *currulem.* Num & coronatus fuerit, & si fuit, an lauream, num aliam habuerit coronam, non est notum. Nisi quis vtrumque ex Valerii velit conjectare iis verbis, quæ leguntur lib. II. cap: 3. hoc modo. *Probentur nunc cujuslibet gloriæ cupidi, qui ex desertis montibus myoparonumq; piraticis rostris laudis inanis laureæ ramulos festinabunda manu decerpserunt.* Tribuere hic certe lauream videtur, non iis modo, qui deserta montium deuicerunt, sed & myoparones piratarum, ex quibus alius triumphus, quam naualis esse non potuit. Vltimo loco, & post currum, ibant milites nauales classiariiue, tum gubernatores cæteraque turba nautica laureis ornata. Seruilius in adducto loco: *Legiones ex Illyrico laureatæ vrbem inibunt, & nauales socii: Macedonicæ legiones suo abrogato, triumphos alienos spectabunt.* Deducta ad hunc modum pompa per plateas publicas ad Capitolium, & rite ibi, sicut assolet, peractis sacrificiis, Imperator aliquid ex spoliis dedicabat diis. Imprimis rostra, quæ & in templis suspendi olim mos erat. Herodotus in Thalia: *Sexto eos* (Samios) *anno Æginetæ nauali prælio victos cum Cretensibus diripuerunt, ac rostratas naues mutilarunt, eaq; rostra ad Mineruæ templum in Ægina affixerunt.* Liuius lib. X. cap. 2. *Rostra nauium, spoliaq; Laconum in æde Iunonis veteri fixa, multi supersunt qui viderunt.* De insigniis victoriæ naualis loquitur, quam a Cleonymo obtinuere, ante primum bellum Punicum. Ad rem eandem etiam Virgilius alludit libr. VII. Æn.

> *Multaq; præterea sacris in postibus arma*
> *Captiui pendent currus ——*
> *—— ereptaq; rostra carinis.*

Ita de Octauio Suetonius cap. 18. *Ampliato vetere Apollinis templo, locum castrorum, quibus fuerat vsus, exornatum spoliis naualibus, Neptuno ac Marti consecrauit.* Meminit & Dio Cassius lib. LI. *Sic & de Cleopatra triumphus concessus est, & fornix trophæum gerens Brundusii, aliusq; in Foro Romano, vtque Sacrarii Julii basis captiuarum*

nauium

nauium rostris ornaretur. Quod supra Neptuno ac Marti, id hic Julio fecit, in deorum nempe numerum recepto. Aliquando naues integras consecrabant, vt Athenienses victis Lacedæmoniis. Diodorus libr. XII. ϰ τῷ ποσειδῶνι περὶ τὸν Ἰσθμὸν ναῦν καθιέρωσαν. Idque aliquando decimarum nomine. Quemadmodum Cæsar, Strabone teste: *Sunt*, ait, *naualia juxta Apollinis Actii templum, in quibus Cæsar vndeuiginti naues decimarum nomine reposuit.* Idem & Germani fecere. Tacitus Hist. V. cap. 22. *Prætoriam triremem, flumine Luppia, donum Velledæ traxere.* Durauit isthæc consuetudo longo post tempore in Oriente, etiam sub Christianis Imperatoribus. Docet Narses exemplo suo, de quo Cedrenus. *Naves quæ supererant, eas Narses, quasi donarium Deo obtulit, Methoneæ dedicans ecclesiæ.* Nec subductæ tantum, verum etiam crematæ, in honorem deorum deprehenduntur. Appianus de Scipione in bell. Pun. *Arma machinasq; & naves inutiles Marti Mineruæq; sacratas succinctus cremauit more patrio.* Atque ita quidem gratias agebant Diis Maritimis pro concessa victoria. Nam & alias in periculis aliquid ex instrumentis naualibus consecrabant Deo. Sicuti constat exemplo Agamemnonis, qui Dianæ clauum donauit, postquam in continendis ventis ipsi nauauit operam. Autor Callimachus, Hymno εἰς Ἄρτεμιν. Et naufragi in fluctibus seruati, tabulas naufragii vestimentaque suspendebant, vt Horatius testatur. Scholiastes vetus Juuenalis ad Sat. VII. v. 27. vbi sic Poeta:

Et quam votiua testantur fana tabella
Plurima. pictores quis nescit ab Iside pasci?

tabella, inquit, *quam naufragio liberati ponunt. Antiquitus enim solebant, qui naufragio liberati essent, pro voto pingere tabellas, & in templo Isidis ponere.* Post ea cæteræ captiuæ naues subductæ vel in naualibus, vel in Campo Martio. De priore testis Appianus bell. Mith. Scribit enim de Pompeio, *in portus deduxiße naues integras DCC.* De posteriore Liuius lib. XLV. cap. 42. *Naues Regiæ captæ de Macedonibus inusitatæ ante magnitudinis, in campo Martio subductæ sunt.* Ad postremum signa quoque aliqua victoriarum erigebant, spoliis naualibus cæteris, cumprimis vero rostris exornata. Quale fuit tribunal in foro, rostris nauium ab Antiatibus captarum decoratum, de quo Plinius libr. XVI. cap. 5. *Rostra præfixa tribunali, foro decus erant.* Item Cicero, Orat. pro L. Manilia. *Non pudebat magistratus P. Romani in hunc locum ascendere, cum eum vobis majores vestri exuuiis nauticis, & claßium spoliis ornatum reliquissent.* Imaginem illius tribunalis exhibet nummus, in versa pagina, & apud Fulu. Vrsinum in familia Lollia, & Antonium du Pois, pag. 132. Magis vero columna Duilii, qui princeps verum egit triumphum maritimum. Silius lib. VI.

Æquoreum juxta decus & nauale tropæum
Rostra gerens, niuea surgebat mole columna

Exuuias Marti donum, quæ Duilius alto
Ante omnes mersa Pœnorum classe dicabat.

Similem columnam M. Æmilius Consul quinque annis post in Capitolio posuit, cum, vt testantur *Fasti* Triumphales, de Cossurensibus & Pœnis egisset triumphum naualem, quæ tamen postea fulmine diffracta est. Liuius libr. XLII. cap. 50. *In suspensa ciuitate ad expectationem noui belli, nocturna tempestate columna rostrata in Capitolio, bello Punico priore posita a M. Æmilio Consule, cui collega Seru. Fuluius fuit, tota ad imum fulmine discussa est. Aruspices in bonum versurum id prodigium responderunt, quod ex hostibus spolia fuissent ea rostra, quæ tempestas disiecisset.* Post hunc neminem hujusmodi columnam statuisse legimus, vsque ad tempora C. Iulii, de quo Seruius ad libr. III. Georg. *Columnas rostratas Julius Cæsar posuit, victis Pœnis nauali certamine: e quibus vnam in rostris, alteram ante arcum videmus a parte januarum.* Suspectus tamen mihi est hic locus, quum nullum sciam Iulii de Poenis triumphum. Et Sabinus repetens (vt arbitror) ex Seruio hæc verba, columnas istas non a Julio, sed a Cajo Cæsare, nec ante arcum alteram, sed circum maximum refert constitutas. Credo Seruium non Iulium Cæsarem, sed Duilium Cos. scripsisse, vitiumque esse ab iis, qui quod Duilium minus nossent, litteras *Cos.* Cæsarem interpretabantur. Aut pro Pœnis, Ponticis, scribendum esse: licet sic in hoc triumpho apud neminem, præter hunc scriptorem, istiusmodi columnas erexisse legeretur, nisi per columnam Rostra intelligere velimus, etiam a Iulio sic appellata, quorum mentio apud Dionem libr. LVI. & effigies apud Fuluium Vrsinum in hoc denario. Retinet certe primam Seruii lectionem etiam P. Danielis codex, sed ita, vt pro *Iulius Cæsar, Duillius Cæsar*, & pro *arcum, circum*, vti & Sabinus scripsit, præferat. ex quo ipso non vsque quaque probam esse istam lectionem facile colligitur. Plane & apud Sextum Rufum in Regione Fori Romani obseruo *Columnam diui Julii.* pro quo tamen Lipsius legit *Duilii.* Quemadmodum & apud Quintilianum, libr. I. cap. 7. vbi similiter *Julii* pro *Duilii* positum existimat. Quod si admittimus, sine dubio apud

P. Victorem pariter *Columna cum ſtatua C. Duilii*, in prædicta regione ſcribendum erit, pro eo quod nunc legitur: *Columna cum ſtatua magni Ludi*, vel *M. Ludii.* Quicquid ſit, Auguſtus poſuit, eamque ſpoliis naualibus decorauit. Appianus libr. V. καὶ ἐπὶ κίονος ἐν ἀγορᾷ χρύσεος ἑστάναι μετὰ σχήματος ὅπερ ἔχων εἰσῆλθε, καὶ περικειμένων τῷ κίονι νεῶν ἐμβόλων. Ita enim recte iſta corrigit Vrſinus, ex denario argenteo, cujus apud ipſum pariter & Goltzium in nummis extat hæc effigies, cum ſtatua Auguſti.

Præter hanc, & quatuor alias conſtituit ex puro ære, quas Domitianus poſtea ſublatas retulit in Capitolium. Seruius iterum prædicto loco. *Auguſtus victor totius Ægypti, quam Cæſar pro parte ſuperauit, multa de certamine nauali ſuſtulit roſtra ærea, quibus conflatis quatuor effecit columnas, quæ poſtea a Domitiano in Capitolio ſunt poſitæ, quas hodieque conſpicimus.* Iunius Philargyrius non Auguſtum ipſum has columnas, verum alios, Senatum puto; nec in ipſius tantum, ſed Agrippæ quoque gratiam poſuiſſe affirmat. *Columnas*, inquit, *dicit, quæ in honorem Auguſti & Agrippæ roſtratæ conſtitutæ ſunt.* Inter nummos etiam a Veſpaſiano cuſos extat vnus apud Occonem, cum columna roſtrata & effigie imperatoria. Erexerunt porro quoque alia tropæa bellorum naualium victores, ex inſtrumentis naualibus ac armis, qualia ſunt anchoræ, gubernacula, tela, nauiumque fragmenta. Docet nummus primus Auguſti, de victoria Sicilienſi apud Golzium his imaginibus,

Quin & arcus triumphales quis reperiat hujuſmodi ſpoliis naualibus ac roſtris exornatos, qualis iſte in illo altero nummo apud prædictum Golz. Ad poſtremum præter ædes ſacras, præter loca publica, etiam priuatim domos

ſuas

ſuas iſtiuſmodi nauium captiuarum roſtris exornabant. Patet ex Pompei domo, de qua Cicero ad Antonium Philippica II. *An tu illa veſtibula, roſtra, ſpolia cum adſpexiſti, domum tuam te introire putabas?* Sed de Romanorum moribus quæ dicta ſunt, ſufficiant. Ad Græcos veniamus, qui & ipſi haud ita multum fuere diuerſi. Iam primum omnium etiam apud illos Imperator claſſe ſpoliis hoſtilibus decorata proficiſcebatur domum, captiuasque naues pone trahebat. Plutarchus de Alcibiade: *At Alcibiades jam viſere cupiens penates, vel potius toties fuſis fugatisque hoſtibus, videri affectans a ciuibus, vela facit. Naues Athenienſium vi magna clypeorum & manubiarum vndique adornatæ erant, magnum agmen trahebat ſecum captiuarum, plura deportabant conciſarum ab ſe & oppreſſarum inſignia, quæ ducentarum omnes explebant numerum.* Xenophon Hiſt. lib. II. de Lyſandro. *Auexit ſecum ornamenta captiuarum nauium, & ex Pireæo triremes, duodecim exceptis coronasque quibus, ipſe a ciuitatibus fuerat donatus, argentique talenta CCCLXX.* Nota Græcis pariter, vt Latinis Imperatoribus a Sociis honoris cauſſa coronas donari ſolitas, id quod aliunde quoque patet. Pro ornamentis captiuarum nauium in Græco apud Xenophontem eſt, τὰ τῶν ἐχμαλώτων νεῶν ἀκρωτήρια; quo vocabulo acroſtolia & aphlaſta ſignificantur, quia hæc potiſſimum in pompis iſtiuſmodi a Græcis oſtentata. Diodorus de Demetrio lib. XX. *Ipſe naues ſuas acroſtoliis exornat, captasque remulco trahens ad caſtra portumque ſuum reuertitur.* Et hinc etiam in ipſa pugna captabantur ſtudioſe, & abſcindebantur, idque ἀκρωτηριάζειν appellabant. Xenoph. lib. VI. Hiſt. ὁ μὲν τοι Ἰφικράτης τὰς μὲν τριήρεις ἀκρωτηριασάμενος ἕλκων κατηγάγετο εἰς τὸν κερκυραίων λιμένα. *Iphicrates apluſtria hoſtilium nauium abſcindens, easque pone trahens in portum Cercyræorum deduxit.* Suidas. Ἀκρωτηριάζω, τέμνω τὰ ἄκρα. ſcil. νεῶν. Porro arma iſta decore diſponebant per tabulas, clypeos ſuſpendebant a lateribus, naues ipſas redimibant coronis. Diodorus Siculus lib. XIII. de Alcibiade: *ſuas etiam triremes armis aureis & coronis manubiisque, & id genus aliis magnifice exornatas habuit.* Igitur Rhodii apud Vitruuium, *cum conſpexiſſent ſuas naues laureatas venire, opinantes ciues victores reuerti, hoſtes receperunt.* lib. II. cap. 8. Quo fraudis genere non ſemel circumuentos aduerſarios a callidis Græcorum ducibus, Polyænus oſtendit. Intelligitur hinc Curtius, quando lib. IV. c. 4. de Tyriis dicit: *nauigia conſcendiſſe redimita coronis floribusque, atque ita victoriæ non omen modo, ſed & gratulationem præcepiſſe.* Suis etiam, militumque & nautarum capitibus imponebant coronas. Plutar. in Timoleonte. *Carthaginenſium nauarchus jubens nautas coronari, ornansque triremes clypeis Græcis & Punicis, ad Syracuſas nauigauit.* Polyæ. lib. IV. de Antigono. Ἀντίγονος μετὰ τὴν νίκην τῆς ἐν ἑλλησπόντῳ ναυμαχίας πλεῖν τὰς ναῦς ἐπὶ Φοινίκης ἔταξεν, τοὺς μὲν ναύτας ἐστεφανωμένους, τὰς δὲ πρύμνας κεκοσμημένας λαφύροις καὶ ἀκροστολίοις αἰχμαλώτων τριήρων. Nonnunquã naues etjam captiuas exornabant, ſi Iuſtino credimus, qui id de Lyſandro tradit. *At dux,* ait,

ait, *Lacedæmoniorum rebus feliciter gestis fortunæ hostium insultans, captiuas naues cum præda bellica in triumphi modum ornatas, mittit Lacedæmona.* Inter nauigandum canebant tibicines in nauibus, quibus addebatur pæan. Plutar. in Lysandro. Μετὰ αὐλοῦ καὶ παιάνων ἀνέπλευσεν εἰς Λάμψακον. *cum tibiis & pæane Lampsacum nauigauit.* Et paulo post. ὁ δ᾽ οὖν Λύσανδρος ἐνδόντων τῶν Ἀθηναίων πρὸς ἅπαντα πολλὰς μὲν ἐξ ἄστεος μεταπεμψάμενος αὐλητρίδας, πάσας δὲ τὰς ἐν τῷ στρατοπέδῳ συναγαγὼν τὰ τείχει κατέσκαπτε. Oppianus Halieut lib. V.v, 294.

> Οἱ δὲ μέγαν νίκης παιήονα κυδαίνοντες
> Εἰρεσίῃ σπέρχοντες ἐπικλάζουσι θαλάσσῃ
> Οξὺν ἐπειγομέναις ἐλάταις νόμον ἀείδοντες
> Ὡς δ᾽ ὁπότ᾽ εἰναλίοιο διακρινθέντος ἄρηος
> Νῆας ἀναψάμενοι νηῶν ἐπιβήτορας ἄνδρας
> Δυσμενέας ποτὶ χέρσον ἐπειγόμενοι κατάγουσι
> Γηθόσυνοι. νίκης δὲ διαπρύσιον βοόωσι
> Ναύμαχον εἰρεσίης παιήονα ——

Illi vero magnum victoriæ pæana celebrantes, remigio properanter exultant in mari, acutum accelerantibus abietibus modum canentes. Vt vero cum maritimo dirempto prælio nauibus reuinctis nauiũ conscensores viros hostes ad terram festinantes subducunt læti, victoriæ autem sonorum clamant naualem remigiis pæana. Postquam appulissent, ex adductis secum spoliis statuebant varia in honorem Deorum. Quemadmodum in templo Iouis apud Megarenses fuit *æneum rostrum nauis Atticæ*, ab ipsis captæ in bello Salaminio, vt testis est Pausanias lib. I. qui & Delphis *statuam Lysandri æneam ex manubiis* collocatam affirmat. Sic Lycomedes τὰ παράσημα h. e, *signa capta a se nauis* dedicauit Apollini Victori. Sic Rhodii, teste Diodoro Siculo, Demetrio victo, manubias nauium cum acrostoliis Diis consecrarunt. Et Syracusii Atheniensium spoliis τοὺς ναοὺς ἐκόσμησαν, *templa sua exornauere.* Vnde Silius Italicus lib. XIV.v.49.

> *Quid tot captiuis fulgentia culmina rostris*
> *Armaq; fixa deis? aut quæ Marathonius hostis*
> *Perdidit, aut Lybia quæ sunt aduecta subacta.*

Nonnunquam naues integras, sicut Romani, dedicabant diis. Herodotus lib. VIII. de Græcis vniuersis post pugnam Salaminiam. Τοῖσι θεοῖσι ἐξεῖλον ἀκροθίνια ἄλλα τε καὶ τριήρεας τρεῖς Φοινίσσας. *Dedicabant diis spolia tum aliarum rerum, tum Phoenissas tres triremes.* Diodorus Siculus lib. XII de Phormione victis Lacedæmoniis: ναῦν ἀνέθηκεν τῷ Ποσειδῶνι. *Neptuno nauem consecrauit.* Idem eodem libro, & Thucydides lib. II. Suidas: Ἱστορεῖ καὶ Μνασέας, ὅτι αἰγιεῖς οἱ ἐν ἀχαΐα καταναυμαχήσαντες αἰτωλοὺς καὶ λαβόντες πεντηκόντορον αὐτῶν δεκάτην Πυθοῖ ἀνατεθέντες, ἠρώτων τίνες εἶεν κρείττους τῶν ἄλλων. *Mnaseas narrat, Æginenses qui sunt*

sunt in Achaia, Ætolis nauali prælio victis pentecontorum captam pro decima Apollini Pythio consecrasse, & ex eo quæsisse, quinam Græcorum se præstantiores essent. De Alexandro Arrianus libr. II. *Nauem etiam Tyriam sacram Herculi, quam nauali pugna ceperat, Herculi dedicat, cum inscriptione.* Deorum honore rite perpetrato statuebant tropæa, item statuas, & porticus cum rostris, & aquilas cum victoriis, & clypeos, & galeas, & alia ejus generis multa, monumenta victoriarum. Tropæa non domi tantum, sed & foris erigebant Imperatores, re præclare gesta, iis maxime in locis, quibus quisque commisisset prælium, & obtinuisset victoriam. Thucyd. lib. II. *Athenienses illos prosecuti, captisq; duodecim nauibus ad Molycrium nauigarunt, ac tropæum in Rhio statuerunt.* Et paulo post: *Athenienses autem reuersi tropæum statuerunt, vnde profecti vicerunt, & cadauera nauiumq; fractarum tabulas, quæ ad ipsorum oram delatæ fuerunt, susceperunt.* Quod de naufragiis adjicitur, ideo est factum, quia ex ipsis tropæa construebantur. Diodor. Siculus libr. XIII. *Quamprimum illuxit, collectis naufragiis priori tropæo alterum adjiciunt.* Hinc illorum occupatio inter signa victoriæ, solebantque victores classem victricem inter ea aliquandiu tenere quietam, atque ita hosti confessionem quasi acceptæ cladis exprimere. Polybius Histor. XVI. cap. 7. *Victoriam Philippus duplici prætextu sibi vindicabat: vnus erat, quod Attalo in terram expulso, nauem ipsius ceperat. Alter, quod naues cum ejecisset, circa Argennum promontorium, videbatur stationem occupasse, quæ naufragiis immineret. Conuenienter his & sequenti die idem gessit, tabulas naufragii colligens, & cæsorum corpora, quæ poterant agnosci, ad sepulturam tollens, vt eam opinionem, quam dixi, in animis hominum confirmaret.* Persuadet hic Philippus aliis victoriam suam, etsi male multatus ab hoste, tantum ex eo, quia cedente hoste, ipse classem suam inter nauium hostilium tabulas & fragmenta retinere potuit. Thucyd. de Corinthiis & Athen. lib. VII. *Vtraq; pars sibi victor videbatur. quia tamen Athenienses naufragiis potiti sunt, magis pro victoribus habebantur.* Intelligitur opinor hinc, quid in Vrania voluerit Herodotus, his verbis: ὡς δὲ ἡ ναυμαχίη διελέλυτο, κατερρύσαντες ἐς τὴν Σαλαμῖνα οἱ ἕλληνες τῶν ναυηγίων ὅσα ταύτῃ ἐτύγχανε ἔτι ἐόντα, ἕτοιμοι ἔσαν ἐς ἄλλην ναυμαχίην. *defuncti nauali pugna Græci reductis in Salaminem navibus potiti sunt naufragiis, quæ illic supererant, parati ad aliam dimicationem.* Tribuit nimirum Græcis victoriam prælii Salaminii propterea, quia naufragiis potiti erant. Idem significabat, si in eo loco substitissent, vnde ad pugnandum egressus esset hostis. Hirtius de bello Alexand. *Vatinius re bene gesta receptui cecinit, suisq; omnibus incolumibus in eum se portum victor recepit, quo ex portu classis Octauiana ad dimicandum processerat.* Liuius libr. XXXVI. cap. 46. *Romani eo die, vnde egressa regia classis erat, manserunt.* De tropæis porro obseruandum, nefas fuisse, ea a quoquam remoueri, Vitruvio teste lib. II. cap. 8. Ne tamen perpetua igno-

ignomina ſic notaretur gens , quæ cladem paſſa eſſet, nunquam conceſſiſſe veteres, vt aut ex lapide fierent, aut collapſa iterum reſtituerentur. Donec ad poſtremum gliſcente ambitione ac ſuperbia, hoc quoque a Romanis cœpit fieri. Celebranturque apud ipſos marmorea Marii in Eſquilino, ſaxea Auguſti in Alpibus tropæa, e quibus etiamnum hodie rudera quædam ſuperſunt. Æreorum etiam ab Alexandro mentionem fieri videmus. Præter iſta, quæ nunc memorata ſunt, obſeruamus Græcos, ſi forte peregrinus fuiſſet imperator, cujus ductu victoriam obtinuiſſent, ei ciuitatis jus immunitatemque onerum publicorum conceſſiſſe. Documento Chabrias, qui id teſte Demoſthene Adu. Leptin. ab Athenienſibus accepit. Romani, Principes præſertim, ipſi ſibi multos excogitarunt honores. E quibus hic ſilentio præteriri non debet *corona naualis*, quam Claudius Imperator in ædibus ſuis ſuſpendi curauit. Suetonius. *Inter hoſtilia ſpolia, naualem coronam faſtigio Palatinæ domus juxta ciuicam fixit, trajecti & quaſi domiti Oceani inſigne.* Extat etiam marmoreæ alicujus mentio Liburnæ in Notitia Imperii Conſtantinopolitani, quam victoriæ à Frajuto contra Gajnam obtentæ monumentum Pancirollus interpretatur.

CAPUT III.

De præmiis Ducum, Gubernatorum, Militum.

Ducum præmia fuere coronæ claſſicæ vel nauales, de quibus locus Dionis examinatur. Coronas quoq; apud Græcos accipiebant Trierarchi duplici de cauſſa, quæ ibi exponitur. Addebantur his nonnunquam vexilla cærulea, de quibus locus Suetonii ſuſpectus indicatur. Gubernatoribus militibusq; donativum dabatur, item jus ciuitatis, immunitatis, connubiorum, & id genus. ad poſtremum locus ſigularis ad ſepulturam.

De triumpho proprio Imperatoris præmio nunc actum eſt. Veniendum igitur ad duces cæteros, quibus Romani, poſt laudationem ſolennem, qualis etiam in terreſtri bello fiebat ab imperatore, coronam naualem, ſiue claſſicam donabant. Gellius lib. V. c. 6. *Naualis corona eſt, qua ſolet donari maritimo prælio, qui primus in hoſtilem nauem vi armatus tranſiliuit.* Verba, *qui primus*, exiſtimo præcipue referenda eſſe ad duces, quoniam illi frequentiſſime hac corona donati, vt exempla docent. Itaque & Feſtus, vti eum ſupplet Scaliger: *Nauali corona ſolet donari, qui primus in hoſtium nauem tranſilierit, cujuſue opera manuue nauis hoſtium capta fuerit.* Cujus opera, inquit, quod ad duces commodiſſime referri poteſt. Addit porro: *Itaq; adeptus eſt eam M. Varro, donante Cn. Pompeio Magno, bello Piratico. Item A. Atilius bello contra Nabin.* Melius hunc locum Vuluius Vrſinus, meo animo, reſtituit. *Nauali*, ait, *corona donatur, qui primus in hoſtilem nauem armatus tranſilierit: cujuſue opera manuue nauis hoſtium capta fuerit. Adeptus eſt eam M. Terentius Varro,*

Varro, bello piratico, donante Cn. Pompeio Magno. Item alii, inter quos A. Atilius, bello quod gestum est contra Nabin, vt scriptum est in carmine Saturnino, quod quidem duces ipsi sunt consueti in tabellis publicis ponere, in quo nominabantur qui nauali corona donati erant. Alexander vt in cæteris, ita etiam in hujus rei expositione, aliqua de suo addit, Marcumque illum Varronem omnium primum istiusmodi coronam accepisse refert. Lipsius in Notis commentariisue suis ad An. Sænecam, l. 3. de benef. c. 32. etiam huic soli, cum Agrippa datam ait: *Naualis*, inquit, *corona e rostris nauium concinnata, quam duo mortalium M. Varro & Agrippa acceperunt.* Falso, vti vel ex Festo patet, & nos plurium exemplis confirmabimus. Allegat tamen Plinium testem, qui profecto nihil minus dicit. Verba extant lib. XVI. c. 4. de Varrone: *In bibliotheca vnius ejus viuentis posita imago est, haud minore gloria principe oratore & ciue ex illa ingeniorum quæ tunc fuit, multitudine, vni hanc coronam dante, quam cum eidem M. Pompejus piratico ex bello naualem dedit.* Eam coronam honoremue solum ait accepisse, vt imago ejus publice in bibliotheca poneretur, non naualem. vnde facile ista verba Lipsio aliud agenti excidisse patet. Certe similem coronam a Trajano, vel quod quidam volunt alii, ab Adriano cepit Sura Licinius. Testis marmor vetus, cujus inter alia de Licinio etiam ista verba: DONATUM HASTIS PURIS VIII. VEXILLIS VIII: CORONIS MVRALIBUS II. CLASSICIS II. Item Aurelianus a Valeriano Imperatore. Epistola Valeriani apud Vopiscum. *Cape tibi pro rebus gestis tuis coronas nauales duas.* de Iuliano Marcellinus lib. XXIV. *Appellans plerosque militum nominatim, quos stabili mente aliquid clarum fecisse ipse arbiter prospexit, naualibus coronis donauit, ciuicis, & castrensibus.* legimus quoque in marmoribus antiquis Claudium quendam Vitalem bis corona ejuscemodi donatum. Gruter. pag. 391. Insc. Ant.

TI. CLAUDIO. T. F. VITALI. VETER. EXQ. VETER.
DONIS D. CORONA. NAVALI. BELLO. DACICO.
SUCCESSIONE. PROMOT. EX. LEG. ITAL. IN LEGI.
MINER. MER. DONIS. D. TORQVIB. ARMILLI. PHALER.
CORONA. NAVALI. BELLO. DACICO.

Item Q. Glitium Atilium, a Nerua Cæsare. Gruterus. p. 416. post quædam alia

DONATO. AB. EODEM . . .
DONIS. MILITARIBUS . . .
VALLARI. CLASS.

Ex quibus exemplis appareat, notum istum vsitatumque fuisse honorem. Igitur non satis admirari possum Dionem Cassium, diligentissimum scriptorem, qui hanc coronam vni solique Agrippæ tribuit, eamque neque ante, nec post quenquam accepisse affirmat. Verba hæc sunt. libr. XLIX. καὶ τῷ Ἀγρίππᾳ στέφανον χρυσοῦν ἐμβόλοις ἠσκημένον ἐδωρήσατο. ὃ μήτε πρότερον, μήτ' αὖθις ἄλλῳ τῳ ἐγένετο.

Agrippam

Agrippam aurea corona rostrata donauit, quod neq; ante illum, nec post vlli contigit. Equidem Dionis fidem eo minus habeo suspectam, quoniam & Liuius, qui vixit illis temporibus, similia de Agrippa refert. Epitome lib. CXXIX. *M. Agrippa nauali corona a Cæsare donatus est, qui honos nemini ante eum habitus erat.* Idem etiam, qui & ipse illa tempestate vixit, Vellejus tradit. Hist. II. c. 81. *Insigne*, ait, *coronæ classicæ, quo nemo vnquam Romanorum donatus erat, hoc bello Agrippa singulari virtute meruit.* Et Seneca lib. III. de benef. c. 32. *Agrippa nauali corona insignis, vnicum adeptus inter dona militaria decus.* Adducor igitur hoc grauissimorum virorum consensu eo, vt diuersam hanc Agrippæ coronam a vulgaribus classicis fuisse existimem, vel materiæ respectu, quia erat pure aurea, vel potius figuræ ratione ac speciei, quam præ se ferebat. Nummi sane, in quibus Agrippæ est effigies, cum rostrata hac corona, docent, ista rostra inter se fuisse conserta contextaque, longe alia figura, quam quæ a Steuuechio pro nauali nobis, nescio ex quibus symbolis, exhibetur. Hujus enim rostra vel proræ potius quædam assurgunt in altum, illius vero ex obliquo in foliorum

morem componuntur. Nummum, quem hic vides, Strada nobis exhibet, similiterque apud Golzium depictum reperias. qui & alios nummos, cum effigie Agrippæ, similique corona habet, vt de veritate ejus dubitandum non sit.

 Quod

Quod de materia dicebam, ideo non placuit, quia etiam vulgaris iſta fuit aurea. Gellius: *Naualis corona quaſi nauium roſtris inſignita eſt. muralis autem, & caſtrenſis, & naualis fieri ex auro ſolet.* Pomp. Sabinus. *Naualis corona dabatur ei qui maritimo bello primus nauem hoſtium cum victoria aſcendiſſet, & erat aurea.* Niſi plane putamus Liuium, & Vellejum, & Senecam dicere ideo, quia quæ de his coronis reperiuntur, poſt ipſorum tempora accidere: vnde merito aſſertum, ſuis neminem ejuſmodi donatum. Reperiuntur alioquin nummi apud Golzium, in quibus querceæ, vel potius laureæ coronæ roſtratæ. Sed eas ego non huc referendas puto, quippe quas victorias Auguſti terra marique partas, non honorem eum, de quo loquimur, ſignificare exiſtimo. Effigies eorum iſta eſt.

Cæterum & apud Græcos datas deprehendimus coronas; Primum ei, qui e trierarchis princeps nauem vel triremem ſuam armis, nautis, claſſiariis haberet inſtructam. Autor argumenti Demoſthenicæ orationis de Corona. *γράφεται ψήφισμα, τῶν τριηράρχων τὸν μὲν πρῶτον τῶν ἄλλων τὴν ναῦν κατέχοντα πεπληρωμένην, τὸν στέφανον λαβεῖν. Decretum ſit, vt qui primus e trierarchis nauem completam haberet, coronam acciperet.* Demoſthenes ipſe nomine Apollodori: *Juſſit populus quæſtorem ei coronam dare, qui triremem primus inſtruxerit. id quod ego feci, propterea me cenſeo coronandum.* Poſſis ex his verbis diſcere, illo demum tempore cœpiſſe hanc conſuetudinem, quod & Magno Viro, Carolo Paſchalio, libr. 7. cap. 4. de coronis notatum. Meminit tamen & Pollux hujus coronæ, velut ſolenniter dari ſuetæ. Περιορμεῖν, inquit lib. I. cap. 9. *καὶ περιορμίζειν τὴν ναῦν περὶ τὸ χῶμα φησὶν ὁ Δημοσθένης. τῷ δὲ θᾶττον ποιήσαντι τοῦτο, τὸ ἆθλον στέφανος ἦν. Nauim aggeribus appellere, dixit Demoſthenes. ocyus vero hoc facienti, corona præmium erat.* Paſchalius hæc verba explicat de iis, qui hoſtium inſula promptius nauibus circumdata, inibi aggerem occupaſſent, ac proinde ſuis inſulam aperuiſſent. At vero noſtram ſententiam Demoſthenes ipſe ſatis tuetur, qui nullo verbo ejus

rei

rei mentionem facit. Neque χῶμα, agger in hostili insula, quod vult Paschalius, sed ea pars portus, quam tenent naues jamjam exituræ. Pollux lib.IX.c.5. τὰ περὶ τοὺς λιμένας μέρη, δεῖγμα, χῶμα, ἐμπόριον. Meminit eodem sensu etiam Plutarchus. Itaque ex illa quidem, quam prodidit Paschalius, caussa datam alicui coronam parum constat. Iis tamen dabatur, qui pulcherrime triremem suam habebant instructam. Prædictus Autor argumenti, in orat. de Corona classica: Προστεθείσης δὲ πάλιν δοκιμασίας, ὅς τις κάλλιστα παρεσκευάσατο τὴν τριήρη, στεφανῶσαι καὶ τοῦτον, ἀντιποιεῖται καὶ τούτου τοῦ στεφάνου ὁ Ἀπολλόδωρος. *Cum autē rursus propositū esset, vt is aliā qui pulcherrime instruxisset triremem, acciperet coronam, eam quoq; coronam Apollodorus sibi vendicauit.* Quanquam verum si velimus dicere, neq; has, nec illas ex prædictis caussis dari, vsitatum fuisse nobis videatur; nisi forte cum necessitas exigeret celeritatem, classeque intra tempus breuissimum opus esset: id quod initium prædicti argumenti, totaque Demosthenis oratio ostendit. Cæteræ coronæ, quarum meminit Paschalius, quasque easdem facit cum prædictis, atque omnibus classiariis militibus post victoriam dari consueuisse scribit, prorsus huc non pertinent, sed ad majestatem pompæ ac triumphi, sicut præcedente capite monstrauimus. Quemadmodum nec illæ, quas *gratulatorias* appellat. Non enim præmium virtutis, sed honoris socio & amico habiti indicium & signum erant; neque ducibus ab Imperatore, verum Imperatori ab Amicis fœderatisque donabantur, vt ex ipsis Xenophontis, cujus nititur autoritate, locis manifestum est. Porro præter has coronas etiam vexillis, coloris cærulei, nonnunquam donabantur. Testis est Suetonius lib.II. vbi de Octauio: *M. Agrippam in Sicilia post naualem victoriam cæruleo vexillo donauit.* Idem Dio memorat, nisi quod non ob Siculam, sed Actiacam victoriam, h.e. tribus ferme annis post, eum hoc vexillum scribat accepisse. Verba extant lib.LI. καὶ τὸν μὲν Ἀγρίππαν ἄλλοις τε τισὶ, καὶ σημείῳ κυανοειδεῖ ναυκρατικῷ προσεπεσέμνυνε. *Agrippam quidem præter alios honores, vexillo etiam cæruleo, quod victoriæ naualis esset testimonium, exornauit.* Et profecto constat etiam ex nummis, ob victoriam a Siculis relatam non vexillo, sed corona ista, de qua paulo ante egimus, fuisse donatum. Seruius ad Æn. VIII. *Sextus Pompejus, Pompei filius in Sicilia piraticam exercuit, contra quem primo cum Agrippa dimicauit Augustus, postea Agrippæ cura data est, qui eum deleuit: ob quod ei Augustus rostratam dedit coronam, quia vicerat nauali certamine.* Plinius libr.XVI. cap.5. *Cedunt & rostratæ coronæ, quamvis in duobus maxime ad hoc æui celebres. M. Agrippa, tribuente Cæsare e Siculis, quæ & ipsa piratica fuere bella.* Quare nescio, num aliud agens Suetonius ista scripserit, an potius lacuna sit in textu. Si enim vexilli mentionem fecit, de corona, vt illa tempestate celeberrima & singulari, diligens harum rerum annotator tacere potuisse non videtur. Gubernatores vero reliquaque multitudo

militum nautarumque donatiuum post triumphum maxime accipiebat. Liuius lib. XLV. c. 42. de Octauio Imperatore. *Dedit sociis naualibus in singulos denarios septuagenos quinq; , gubernatoribus qui in nauibus fuerant duplex , magistris nauium quadruplex.* & cap. seq. de Anicio Quirinali. *de præda militibus in singulos quadragenos quinos denarios, duplex centurioni , triplex equiti, sociis nominis Latini , quantum ciuibus, & sociis naualibus dedit, quantum militibus.* Porro quia milites sequentibus præcipue temporibus classis Misenatium & Rauennatium fuerunt exteri & peregrini, præmii loco eis quoque jus Ciuitatis dabatur, item jus connubiorum in ciuitate, missio honesta, nomen amicitiæ , exemptio ab omnibus tributis. Addebatur aliquando jus eligendi judicis ad lites , vadimonii præstiti annullatio, jus pro lubito retinendæ aut rejiciendæ emptionis aut venditionis factæ belli tempestate, & similia. Testimonium hujus rei tabulæ æneæ , quæ secundo a Cremona lapide inuentæ quondam , & Venetias translatæ , cuncta ista docent. Descripsit eas Lipsius in libris Inscriptionum antiquarum, vnde exemplum verborum , quoniam ad manus liber non est, petendum fuerit. Accedebat ad postremum locus singularis sepulturæ. Inscriptio vetus apud Golzium. LOCVS FACTVS PVBLICVS, SEPELIENDIS MILITIBVS CLASSIS PROMONTOR. MISEN.

CAPUT IV.

De Pœnis naualibus.

Pœnæ variæ. Ignominia. ἀναυμαχίου δίκη. *Castigatio. verberatio cum funibus. Trajectio per thalamium. Immersio in aquam. Incessatio sputis ac saliua, manuum præsectio, exilium, vel depositio in insulam. mors.*

Cum sint duo, quibus ad virtutem accenduntur homines, præmiorum spes, & metus poenæ, de priore vero actum sit , necesse est vt ad posterius nunc veniamus. Habuerunt enim veteres , vt in militia terrestri, ita in nauali certa aliqua supplicia , quibus sontes atque noxii afficiebantur. Ex his nonnulla prorsus eadem fuere, qualia in militia terrestri , nonnulla diuersa. Ista , quoniam ab aliis exposita, omittimus, & ad ea venimus, quæ huic militiæ peculiaria. Quorum primum fuit *Ignominia*, vel vt Græci dicunt ἀτιμία, qua notabatur non ipse modo, sed & liberi ipsius, qui se præbuisset ignauum in conflictu. Suidas. Ἀναυμαχίου ὥσπερ τοῦ μὴ στρατεύεσθαι καὶ τοῦ λείπειν τὴν τάξιν, καὶ τὰ ὅπλα ἀποβάλλειν ζημίαι ἦσαν ὡρισμέναι ἐκ τῶν νόμων: οὕτω καὶ τοῦ μὴ ναυμαχεῖσαι. τοῦτο τὸ ὄφλημα, ἀναυμαχίου ἐκαλεῖτο Ἀνδοκίδης. τοῦτω δὲ δεῖ καὶ αὐτοὺς καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν ἀτίμους εἶναι. Obserua, ἀναυμαχίου δίκην appellari hoc crimen. Pollux l. VIII. c. 6 Ἀναυμαχίου ἐκρίνετο, ὁ τὴν ναῦν μὴ λιπών, μὴ μέντοι ναυμαχήσας. *Pugnæ naualis omissæ* (perperam interpres:

pres: *vacationis a pugna militari) vel ἀναυμαχίου reus est, qui licet nauim non deserat, pugnam tamen non capeßit.* A rege Persarum Xerxe in Phoenicibus capitis supplicio punitum est, vt ex l. XI Diod. Siculi cognoscimus. Ac ignominiæ quidem istius tanta vis fuit, vt nec magistratum gerere, nec aliud munus publicum capessere, ac ne vulgari quidem veste cum aliis vti his liceret. Sequitur castigatio, quæ duplex fuit, vulgaris, cum qui leuius aliquid peccasset in nauigo, ei plagæ aliquot cum funibus infligerentur; vel durior, cum grauius delinquentis corpus per thalamium trajectum ligaretur ita, vt caput deorsum penderet, pedes essent in naui. Prioris supplicii exemplum est in Arbitro hujusmodi. Giton & comes ejus capillos detondi sibi curauerant in naui, quod nauigantibus tristissimũ est omen, quoniã a naufragis consuit fieri, neminiq; ideo in naui licuit. Igitur hac re comperta magister nauis, vt tutela expiaretur, jubet quadragenas vtrique plagas infligi. Verba ejus hæc sunt. *Vt tutela nauis expiaretur, placuit quadragenas vtrisq; plagas imponi. Nulla ergo fit mora. Aggrediuntur nos furentes nautæ cum funibus, tentantq; vilißimo sanguine tutelam placare. Et ego quidem tres plagas Spartana nobilitate decoxi.* Funes fustium aut lori loco vsurpatos hic seorsim annoto, videtur id enim peculiare fuisse in nauibus. Horatius Epod. 4. de Mena Pompeii liberto: *Ibericis peruste funibus latus.* Commentator antiquus a Crukuio editus: *peruste funibus, id est habens latus valde cæsum, vult enim significare illum olim seruum, in Hispanica nauigatione, valde cæsum fuisse.* Suspendebantur autem tales in malo. Ita docet Sallustius Histor. lib. IV vbi ait, *notißimus quisq; malo dependens verberabatur.* De posteriore genere testis est Herodotus in Terpsichore, eoque affectum narrat eum, qui nocturnas vigilias omiteret. Περιϊόντος Μεγαβάτεω τὰς ἐπὶ τῶν νεῶν φυλακὰς, ἐπὶ νεὸς Μυνδίης ἔτυχε οὐδεὶς φυλάσσων. ὁ δὲ, δεινόν τι ποιησάμενος, ἐκέλευσε τοὺς δορυφόρους ἐξευρόντας τὸν ἄρχοντα ταύτης τῆς νεὸς, τῷ οὔνομα ἦν Σκύλαξ, τοῦτον δῆσαι διὰ θαλαμίης διελόντας τῆς νεὸς κατὰ τοῦτο. ἔξω μὲν κεφαλὴν ποιεῦντας, ἔσω δὲ τὸ σῶμα. *Megabetes, in circumeundis nauium excubiis offendit nauem Mindiæ a nemine custodiri, quam rem indigne ferens jußit satellites inuentum ejus nauis magistrum nomine Scylacem vinciri trajectum per thalamium, ita vt caput extaret, corpus intus esset.* Plautus in Rudente Act. III. scen. 6.

—— isti capiti dicito.
Credo alium in aliam belluam hominem vortier
Illic in columbum credo leno vortitur:
Nam in columbari collum haud multo post erit.

Non ignoro a plerisque, imo ipso Prisciano, columbar hic vinculum exponi, quod collo inditur. Puto tamen ad hoc genus poenæ Poetam allusisse, quia columbar etiam foramen denotat, per quod remus eminet, vt alibi ostendi. præterea tota fabula plurima admixta habet, e re nauali. Non absimile est genus id

id ſupplicii quod eodem loco , quē ſupra adduximus, recenſet Salluſtius his verbis: *notiſſimus quiſq; immutilato corpore improbi* (vel vt legit Lipſius, *in proris*) *patibulo eminens affigebatur*. Exiſtimo enim ſontem fune ſic fuiſſe ligatum , vt ſubmerſus cætera mari, vel aquis, ſolo extaret capite. Pro illo *improbi*, legerem *in puppi*, cum quia veriſimilius, illic fuiſſe religatos, vbi trahi poſſent; tum quia Seruius hoc ait, in ſupplicio, quod idem plane fuiſſe cenſeo cum eo , a Salluſtio deſcripto. Verba ſunt ad Eclogam Poetæ VI. de Scylla : *poſtea & Scylla a Minoe contempta , vel dolore , quod contempta eſſet , vel quod quaſi parricida a Minoe ad puppim religata tracta ſit , in auem Cirin conuerſa eſt*. Meminit & Apollodorus lib. III. his verbis : τὴν κόρην τῆς πρύμνης τῶν ποδῶν ἐκδήσας , ὑποβρύχιον ἐποίησε. Interpres ejus Ægius Spoletinus verba hæc ſic reddidit : *virginem vinctam pedibus e puppe in mare dejectam ſubmerſit*. verum contra mentem Apollodori , qui non ſubmerſiſſe , ſed immerſiſſe ait , eo prorſus modo , ſicut diximus. Aliquando noxius fune circa corpus medium ligatus , ſuſpenſusque ab vno nauis latere demittitur, & per aquam ſubter nauim ab altero iterum adducitur. Vſitatum hoc fuit multis retro annis in omni nauigatione ex legibus antiquiſſimis ciuitatis Gothicæ , vt teſtis eſt Fronsbergius lib. III. & Ioh. Loccenius , Socer meus , lib. III. de Iure Marit. cap. 8. Gubernatorum apud Cercetas propria hæc pæna fuit, vt ſi a via aberraſſent, ſinguli in faciem eorum conſpuerent. Stobæus ex Nicolao. Κερκέται. ἐάν τις κυβερνῶν σκάφος διαμάρτῃ, προσιόντες ἐφεξῆς ἕκαστοι ἐμπτύουσιν αὐτῷ. *Si quis nauim gubernans aberrarit , ſinguli accedentes in faciem ejus inſpuunt*. Poena longe atrocior ſtatuta quondam in eos, qui fuga deſeruiſſent nauim: manus enim ipſis amputabantur. Suidas ex incerto quodam. Λειποναῦται. ἐδογματοποιήσαντο δὲ τοὺς κατὰ τὴν Ἑλλάδα λειποναύτας γεγονότας ἀναζητῆσαι, καὶ τὰς χεῖρας ἀποκόψαι πάντων. *edixit, vt conquærerentur per Græciam deſertores nauiū, omnibuſq; præciderentur manus*. Criminis mentionem Pollux quoq; facit, pœnā vero omittit. Λειποναυτίου , ait , ἐκρίνετο , ὁ τὴν ναῦν ἐκλείπων. Num ordinaria hæc eorum apud Græcos pœna fuerit , ignoro. Et diſſuadet credere , primum ingenium gentis , ab atrocitate iſtiuſmodi fere alienum. Deinde autoritas Demoſt. qui vinctos & plagis affectos ſcribit in Orat. de corona. θαυμάζω , ait , ἔγωγε τί δή ποτε τῶν μὲν ναυτῶν τοὺς ἀπολειπομένους δέουσι καὶ κολάζουσιν, οὐ τοι τῶν τριηράρχων τοὺς μὴ συμπλέοντας οὐ ταυτὰ ποιεῖσθαι ὑμεῖς. *Miror ego , cum nautas deſertores iſti & vinciant & plagis afficiant, cur trierarchas, qui claſſem deſerunt, non eodem modo tractetis*. Niſi quis hic τὸ κολάζειν , poenam carceris interpretari velit , vt Pollucem facere videmus. Sane cum frequentiora fierent ejuſmodi effugia, præſertim ad hoſtes, dubium non eſt, quin grauiore poena, etiam capitali, fuerint affecti, ſaltem poſterioribus temporibus. Et exemplum habemus apud Cedrenum , vbi captiui, tanquam deſertores, primum fuligine conſpurcati, deinde cæſi flagris,

denique

denique in eo loco, vnde auffugerant, interfecti sunt. Verba hæc sunt. Ὁ δὲ καὶ λόγου θᾶττον τοὺς λειποτάκτας ἐζώγρησε, καὶ ποινὴν εἰς ἐκφόβησιν τῶν λοιπῶν τῶν δοκεῖν ἐπιτίθησι, κελεύσας νυκτὸς ἄνδρας τριάκοντα τὸν ἀριθμὸν ἀπὸ τῶν ἐν πραιτωρίῳ κατεχομένων Σαρακηνῶν ἀφελέσθαι. τούτων δὲ τὰ πρόσωπα ἀσβόλῃ ἀλλοιῶσαι, κἂν τῷ ἱπποδρόμῳ περιαγαγεῖν διὰ μαστίγων, καὶ ἀπεξελθεῖν, καὶ ἀτίμως ἐκπεμφθῆναι εἰς Πελοπόννησον, ὡς τάχα πρωτουργοὺς τῆς φυγῆς κἀκεῖσε ἀναιρεθῆναι ὅθεν δὴ καὶ πεφεύγασιν. Ὃ δὴ καὶ γέγονε, καὶ ἀνεσκολοπίσθησαν οἱ Λ Σαρακηνοὶ, ὡς δῆθεν οἱ λειποτάκται· καὶ φόβος ἐγγίνεται μέγας εἰς πάντα τὸν Ῥωμαϊκὸν στόλον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἀπέθετο καὶ τρυφὴν, καὶ ἄγειν τάχιστα πρὸς τοὺς πολεμίους παρεκάλουν τὸν ἡγεμόνα. *Imperator* (Narses, qui classi contra Agarenos præerat) *dicto citius desertores istos conquisiuit, ac reliquorum terrendorum caussa simulauit, se eos suppliciis afficere. Triginta quippe de captiuis, qui in Prætorio asseruabantur, Saracenis faciem fuligine oblitos in circum produci, ibiq; flagris ignominiose cæsos in Peloponnesum emitti, tanquam ii fugæ autores reliquis fuissent, atque isthic vnde profugissent, interfici jussit. Ergo desertorum loco in palos suffixis in Peloponneso triginta istis Saracenis, Romanos classiarios omnes ingens metus incessit, omniq; mollitie excussa vltrò ducem orabant, vt se in hostes duceret.* Fuit porro certis ex delictis poena exilii, qua damnatus demittebatur e naui in scapham, exponebaturque in deserta & ignota insula. Strabo, lib. II. de Eudoxo: ὡς δ' ἐπύθετο λόγῳ μὲν πεμπόμενον ἑαυτὸν ἐπὶ τὴν ἀναχθεῖσαν ναυστολίαν, ἔργῳ δ' ἐκτεθησόμενον εἰς ἐρήμην τινὰ νῆσον, ἐκφυγεῖν εἰς τὴν Ῥωμαίων ἐπικράτειαν. *Itaq; se cum audiret verbis ad eam destinari nauigationem, futurum autem, vt in desertam aliquam insulam exponeretur, in Romanorum effugisse potestatem.* Meminit etiam Pontanus lib. II. Hist. Amstelodamensis, vnde hodieque adhuc vsitatam esse constat. *Duo*, ait, *ob contumaciam aliaq; delicta suffragio omnium proscripti, atq; in terram viui expositi sunt.* Vltimum suppliciorum mors fuit, quando qui deliquisset, viuus conjiciebatur in mare, vti Ionæ accidisse legimus in Sacris, pluribusque aliis reliqua in Historia. Sed hæc eorum, qui in justa militia deliquissent, supplicia fuere. Ii vero qui militia injusta, latrocinio videlicet piraticaque alios infestabant, alia afficiebantur poena. Nam apud Romanos feriebantur securi. Cicero in Verrem V. *Ecquem audiuisti in Sicilia antea captum Archipiratam, qui non securi percussus sit?* Et paulo post: *custodiri ducem prædonum nouo more, quam securi feriri omnium exemplo, magis placuit.* Græci eis, qui liberi erant, amputabant manus, seruos agebant in crucem. Ita enim Bryttius fecisse legitur apud Appianum Bell. Mith. δούλους τινὰς αὐτῶν ἐκρέμασε, καὶ ἐλευθέρων ἀπέτεμε τὰς χεῖρας. *seruos ipsorum egit in crucem, liberis amputauit manus.*

CAPUT.

CAPUT. V.

De ſupremis Magiſtratibus.

Duumuiri nauales qui, quando primum creati. quod eorum officium. Polybius cum aliis conciliatus. Conſules quando primum naualis rei curam cœperint habere, & Præfecti claſſis quando inſtituti. Στόλαρχος. Ναύαρχος. Δρουγγάριος πλωίμων. Επιστολεύς. *Subpræfectus.* Αρχικυβερνήτης. *Archicubernus. Gloſſa ordinaria notata. Præfectus remigum quis, quis item præfectus ſociorum.*

Perductis jam ad finem cæteris, quæ ad militiam naualem pertinebant, aliqua de Magiſtratibus, eorumque cum nominibus, tum officiis adjicienda ſunt. Faciemus autem triplices: Summos, medios, & imos. Summi erunt, quorum authoritate & imperio non vna alteraue triremis, verum claſſis tota regitur. Hi apud Romanos ab initio Duumuiri fuere, a Conſulibus vel Dictatoribus, authoritate propria, mox juſſu populi creati, quinquageſimo tertio circiter anno ante initia bellorum Punicorum. Liuius lib. IX. c. 30. *Iunio Bubulco III. & Q. Æmilio CSS duo imperia dari cœpta per populum, vtraque pertinentia ad rem militarem, vnum vt tribuni militum ſeni deni in quatuor legiones a populo crearentur, quæ ante per quam paucis ſuffragio populi relictis locis, dictatorum & conſulum ferme fuerant beneficia. tulere eam rogationem trib. Pleb. L. Attilius C. Martius. alterum vt duumuiri nauales claßis ornandæ reficiendæque cauſſa idem populus juberet. Lator hujus plebiſciti fuit M. Decius trib. Pleb.* Singula hic notanda. Dari *cœpta per populum*, inquit. Ergo ante etiam dabantur, licet non per populum, ſed a Conſulibus & Dictatoribus, vti ex ſequentibus apparet, quæ ſicut ad tribunos militum, ita ad duumuiros ſunt referenda. Quare fruſtra auſcultamus iis, qui initia hujus imperii ex iſto tempore deducunt, nam & ante, ſicut dixi, a Conſulibus dabatur, propria ipſorum authoritate, qua eligebant & conſtituebant, quos vellent. Addit, *pertinentia ad rem militarem.* Non igitur frumentariarum nauium ea claſſis fuit, cujus curam ſuſtinebant, verum bellicarum, earumque quibus contra impetus hoſtiles vtebantur. Quod ſi verum eſt, neſcio qua ratione defendam Polybium, authorem alias grauiſſimum, & fide dignum, quando lib. I. annotat, Romanos ante primum bellum Punicum intantum claſſibus fuiſſe deſtitutos, vt ne lembum quidem haberent, nedum tectas naues, quibus exercitum Meſſanam trajicerent, ſed commodato acceptis Tarentinorum, Locrenſium, aliorumque ſociorum pentecontoris vterentur. ὅτε γὰρ τὸ πρῶτον ἐπεχείρησαν διαβιβάζειν εἰς τὴν Μεσήνην τὰς δυνάμεις, οὐχ οἷον κατάφρακτος αὐτοῖς ὑπῆρχε ναῦς, ἀλλ᾽ οὐδὲ καθόλου μακρὸν πλοῖον, οὐδὲ λέμβος οὐδὲ εἷς. ἀλλὰ παρὰ Ταραντίνων καὶ Λοκρῶν, ἔτι δὲ Ελεατῶν καὶ

Νεαπο-

Νεαπολιτῶν συγχρησάμενοι πεντηκοντόρους, ἐπὶ τούτων παραβόλως διεκόμισαν τοὺς ἄνδρας. *Quando primum copias Meſſanam tranſportare ſunt aggreſſi, tantum abeſt, vt tectas naues haberent, vt ne longa quidem nauis ulla, aut lembus ſaltem unus eis fuerit: verum actuariis quinquaginta remorum & triremibus, quos a Tarentinis, Locris, Eleatis, item a Neapolitanis commodato acceperant, immani auſu militiam transmiſerunt.* Sane ante hæc tempora claſſem Romanos habuiſſe, eique præfuiſſe duumvirum, declarat etiam Epitomator lib. XII. quando propter occiſum duumuirum inter Tarentinos Romanosque bellum ortum ſcribit. *Quum*, inquit, *a Tarentinis claſſis Romana direpta eſſet, duumuiro, qui praerat claſſi occiſo. legati ad eos a Senatu, vt de iis injuriis quererentur, miſſi pulſati ſunt, ob id bellum iis indictum eſt.* Idem firmat Florus. *Ludos*, ait lib. I. c. 18. *forte celebrabant, quum adremigantem littori Romanam claſſem inde vident, atq; hoſtem rati, emicant, ſine diſcrimine inſultant.* Quid igitur dicemus? falſos iſtos eſſe? num potius habuiſſe claſſem Romanos, ſed in oſtio ac portu, ſed talem, quæ vt littora tueri, ſic aperte congredi cum hoſte ac confligere non auderet. Credo enim poſtquam Græci, L. Furio Camillo, Ap. Claudio CSS. infeſtum ſuis claſſibus feciſſent mare, ex eo ſtatim tempore Romanos nauibus aliquibus contractis occupaſſe oſtia Tiberis reliquumque littus, non vt confligerent cum claſſe hoſtili, ſed vt hoſtem prohiberent terra, & maritimæ regionis populationem impedirent. Ad quam rem perficiendam nullis longis nauibus habuere opus. Potuerunt enim iſta aliis quibuscunque præſidia imponi. Certe illa etiam claſſis, quam a Tarentinis direptam ſupra diximus, non tam ad prælium, quam ad deuehendum militem in colonias maritimas inſtituta fuit. Ita enim Zonaras. *Cæterum L. Valerium præfectum claſſis, dum ibat, quo miſſus erat, Tarenti appulſurum, (eam enim vrbem amicam P. R. eſſe putabat) ex conſcientia facinorum ſuorum contra ſe eſſe miſſum ſuſpicati, iracunde impetu facto, nihil hoſtile metuentem cum multis aliis demerſerunt.* At, quid quæſo profuiſſent iſta in maritimis coloniis præſidia? niſi ad impediendos hoſtium externorum, Pyrrhi maxime, quem tunc vnice metuebant, inopinatos aduentus & incurſiones. Neque eſt, vt nobis C. Mænius objiciatur, quem claſſe cum Antiatibus pugnaſſe, adeo non proditum eſt, vt potius inanes in littore intercepiſſe illas naues videatur, quarum roſtra tribunali poſtea præfixit, cum vagi ſcilicet ac palantes vicinos mari campos Antiates popularentur. Habuerunt itaque duumuiros Romani, primos claſſium ſuarum præfectos, ſed, vt poſtea quoque obſeruatum eſt, cuſtodes potius, quam duces, & præſides magis oræ maritimæ, quam claſſium bellicarum imperatores. Nam ad rem gerendam (adeo falſum eſt, quod de imperio ipſorum in occupando vniuerſo mari tradit Stypmanus de I. N. lib. 1. c. 6.) neminem ante Conſules creatum reperimus, & ex iis Cajum, vel vt melius in Faſtis legitur, Cneium

Cornelium Scipionem. AVC. CCCCLXXXX. III. eo anno primum Romani animum ad hanc militiam adjecerunt. Cum enim cernerent frustra fore præsidia in terra, si classe a Carthaginensibus obtineretur mare, sociique spe aut metu ad defectionem sollicitarentur, centum quinqueremium, triremium viginti classem ædificarunt, eique ex Consulibus alterum Cornelium præesse jusserunt, vt Polybius testatur. Quod de Appio scribit Seneca, & de Duilio Florus, id aliter accipiendum non est, quam quemadmodum ab ipsis explicatur. Priorem videlicet, vt terrestres Romanorum copias trajiceret Messanam, ante omnes ingressum esse fretum, posteriorem intercepto fraude Annibalis Cornelio collega, priusquam quidquam expertus esset, principem cum Carthaginensibus mari depugnasse. Nam alioquin satis constat, Duilium terrestrium, non naualium copiarum præfecturam & imperium habuisse. Polyb. οἱ Ῥωμαῖοι συνέντες τὸ γεγονὸς σύμπτωμα περὶ τὸν Γάιον παραυτίκα μὲν διεπέμποντο πρὸς Γάϊον Δουίλιον τὸν ἡγούμενον τῆς πεζῆς δυνάμεως καὶ τοῦτον ἀνέμενον. *Intellecta Caii clade statim Romani ad C. Duilium, qui terrestribus copiis præerat missi, eum præstolabantur.* Primus igitur Cajus vel Cornelius classem habuit prouinciam; primus imperium amplificandæ nauibus rei Romanæ accepit. Secuti eum plures, etiam triumphis naualibus insignes, inter quos C. Attilius Regulus, L. Manlius Vulso, Ser. Vuluius Pelinus, M. Æmilius Paulus, atque alii. Postea id cum Prætoribus communicatum, cœperuntque ipsi quoque classibus præesse, altero ex Consulibus manente Romæ, altero cum pedestri plerumque milite rem gerente in prouinciis. Quando vero primum id sit factum, nescio. Meminerunt Fasti triumphales Q. Valerii Faltonis, qui Proprætore classibus ad Siciliam pugnauit AVC. DXII. id est ipsis adhuc primi belli Punici temporibus. quem tamen principem fuisse, cui credita sit hæc potestas, non temere affirmo. Sub Augusto peculiare ac perpetuum vnius esse cœpit hoc imperium, ex quo, vti reliquas, sic quoque hanc militiæ partem in se traxit. Nam postquam duas Misenatium & Rauennatium constituisset classes, vtrique suum dedit Imperatorem, eumque *Præfectum Classis* nuncupauit. Innuit Vegetius lib. IV. c. 32. *Liburnis*, ait, *quæ in Campania stabant, præfectus classis Misenatium præerat, eas vero, quæ in Ionio mari locatæ fuerant, præfectus classis Rauennatium retinebat.* Et hinc Suidas: Περίφεκτος, ναύαρχος. Tacitus Hist. III. c. 12. *Lucilius Bassus, classis Rauennatis Præfectus.* Lapis apud Occonem.

M. CALPVRNIO M. F.
GAL. SENECÆ FABIO
TVRPIONI SENTINATIANO
PRÆF. CLASSIS PR. MISEN

SIS.

SIS. PRÆF. CLASSIS PRÆTORIÆ
RAVENNATIS

Alia antiqua marmora: PRÆF. OR. MAR. ET. CL. *Præfectus oræ maritimæ & classis.* Quanquam non illo demum tempore inuentum, sed jam ante vsitatum fuerit hoc nomen: Pompejusque videatur esse, qui id primus atque titulum accepit, cum ejus potestati a S. P. Q. R. cuncta maria committerentur. Nummus argenteus, in cujus vno latere, MAG. PIUS. IMP. ITER. in altero. PRÆF. CLAS. ET. ORÆ. MARIT. Prius ii tantum ita vocabantur, qui a majore magistratu, qui auspicium habebat, classi fuerunt præpositi. Sic apud Liuium lib. XXVI. c. 40. C. Cælius *Præfectus Classis dicitur*, qui tamen sub auspiciis Scipionis militabat. Est & apud Fuluium Vrsinum vetus aliqua inscriptio de quodam Titio Præfecto classis.

CIVES ROMANI. QVI
MYTILENIS. NEGOTI
ANTVR.
M. TITIO. L.F. PROCOS
PRÆF. CLASSIS. COS
DESIGNATO. PATRONO
HONORIS CAVSA.

Nec aliter a Cæsare l. 3. c. 4 hoc nomen vsurpatur, cum de Bruto: *Non satis Bruto, qui classi præerat, constabat, quid ageret.* Virtutes istiusmodi Præfecti, quem hodie Admiralium appellant, Leo istis verbis comprehendit in Tacticis. *Rei naualis perita pollere te oportet, & aeris, ventorum flatus prænoscere, per stellarum apparentium motum, & astrorum signa. Tempestatum etiam mutationem perfecte cognoscas, vt si perfectus iis in rebus fueris, tutus & securus ab omnibus maris tempestatibus conserueris.* Non habuit M. Æmilius, itaque primo bello Punico ingentis cladis causa fuit Romanis, qui e trecentis sexaginta quatuor nauibus, vix octoginta seruarunt. Sic enim Polybius lib. I. *Caussa illius cladis, non tam fortunæ, quam ipsis Consulibus est adscribenda: quippe gubernatoribus sæpe multum obtestantibus, ne secundum exterius Siciliæ latus, quod mare Africum spectat, nauigare vellent: quoniã profundum ibi pelagus est, & tota illa ora importuosa, simul quod infestorum nauigationi signorum, alterum nondum esset confectum, alterum mox oriturum: (nam inter Orionis & Canis ortum nauigabant) illi spretis hisce monitis, in altum imprudenter sunt prouecti.* Scilicet Romani, vt ibi autor innuit, omnia viribus suis expedire volebant, despicientes hanc prouisionem curamq; cum tamen maxime in mari adhibenda sit. Græci, vti Pollux docet, summum classis Imperatorem, στόλαρχον nominauerunt. Hesychius. στολάρχης, ὁ τοῦ στόλου ἄρχων, Frequentius tamen στρατηγὸν. Thucyd. lib. I. Α'ριθμὸν τε νεῶν πλεῖστον, καὶ ἄνδρα στρατηγὸν ξυνετώ-

ξυνετώτατον. Ναύαρχον vocauit Aristoteles Pol. VI. c. 8. & Suidas: Ναύαρχος, ὁ τῶν νηῶν ἄρχων. Habuit hic imperium aliquando solus. sæpius cum collegis, quales Alcibiadi fuere Nicias & Lamachus, pari potestate præditis. Non tamen perpetuum, sed vt voluntate populi delatum, ita ab ejusdem etiam arbitrio suspensum: præeratque electus in comitiis modo breuius, modo longius, prout rei postulabat difficultas, aut fortuna & prudentia ipsius suadebat. Vnde de Epaminonda Cornelius: *Lex erat Thebis quæ morte multabat, si quis imperium diutius retinuisset, quam lege præfinitum foret. Hanc Epaminondas cum reipubl. conseruandæ caussa latam videret, ad perniciem ciuitatis conferre noluit, & quatuor mensibus diutius, quam populus jusserat, gessit imperium.* Aliter fiebat apud Romanos. Quorum prætor exacto anno domum redire, classemque successori tradere cogebatur, nisi cum imperium ei extra ordinem esset prorogatum. Posterioribus temporibus *Drungarios*, Δρουγγαρίους τῶν πλωΐμων nominarunt. Testis Leo est in Tacticis. οὐκ ἀγνοῶ, ὅπερ κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ βασιλικοῦ πλωΐμου καὶ οἱ τῶν ἄλλων θεμάτων πλώϊμοι στρατηγοὶ δρουγγάριοι. ἐκαλοῦντο, καὶ οἱ ὑπ' αὐτοὺς κόμητες μόνον καὶ κένταρχοι. Cedrenus. τὸν πατρίκιον νικήταν καὶ δρουγγάριον τῶν πλωΐμων κατὰ τῶν πολεμίων ἐκπέμπει. & paulo post: πέμπει οὖν βασιλεὺς Ευστάθιον τὸν δρουγγάριον τῶν πλοΐμων μετὰ τοῦ στόλου. Proximæ dignationis fuit, quem Ἐπιστολέα Græci appellarunt. Solebat hic Prætoris vices agere, eique in labore perferendo subuenire. Pollux lib. I. cap. 9. ἐπιστολεύς ἐκαλεῖτο, ὁ ἐπὶ τοῦ στόλου διάδοχος τοῦ ναυάρχου. *Epistoleus vocatur, qui in classe nauarcho ministrat.* Meminit & Xenophon. Hist. II. οἱ γὰρ Λακεδαιμόνιοι ἔδοσαν τὸν λυσανδρον ὡς ἐπιστολέα. ναύαρχον δὲ Ἄρακον. οὐ γὰρ νόμος αὐτοῖς δὶς τὸν αὐτὸν ναυαρχεῖν. Nota legem de Præfecto classis, qua apud Lacedæmonios cautum erat, ne quis dignitatem eam bis acciperet. At de Epistoleo etiam alter Xenophontis locus est in V. ὁ δ' αὖ ἱέραξ Λακεδαιμονίων ναύαρχος τὰς μὲν ἄλλας ναῦς λαβὼν, πάλιν ἔπλει ἐς ῥόδον. ἐν αἰγίνῃ δὲ τριήρεις δώδεκα κατέλιπε, καὶ γοργώπαν τὸν αὐτοῦ ἐπιστολέα ἁρμοστήν. An Romani quoque hunc Legatum appellarint, nondum compertum habeo. Posterioribus temporibus *Subpræfectum* appellasse non ignoro. Vetus lapis in Agro Piceno.

T. APPÆO. T. F. VEL
AL FINIO SECUNDO
PROC. AUGUST XX HERED
PROC. ALP. ATRECTIANAR.
PRÆF. VEHICUL. SUBPRÆF.
CLASSIS. PRÆT. SAVENN.

Alius in palatio Capranicensi apud Grut. p. 492.

. . . . . .
PRÆF. CLASS. BLIT. ET. MOSSIC.

ET.

ET PANNONI. ET PRÆSIDI ALPIVM.
SUBPRÆF. CLASS.
PRÆT. TRIB. LEG. XVI.

Elegans inſcriptio, e qua apparet Subpræfectum claſſis Prætoriæ, aliarum claſſium Præfectum eſſe potuiſſe. Tanta erat claſſis illius apud veteres autoritas. Verum hi, quos hactenus enumerauimus, in milites potiſſimum imperia ſua exercebant. Nauium vero & nautarum, maritimarumque rerum curam habuere, qui a Græcis Ἀρχικυβερνῆται dicebantur. vt parum circumſpecte ipſos Stypmanus vocet *Claſſis totius Præfectos* Part. III. Iuris Nau. cap. 5. Gyraldum, cujus nomen præterit, ſecutus. Imperabant enim cunctis gubernatoribus, nauium & totius claſſis dirigebant curſum, naturam regionum, commoditates portuum longo vſu exploratas indicabant, totiusque elementi tenebant rationem. Docet Oneſicriti exemplum, quem ob hanc ſcientiam Alexander cum claſſe miſit ad Oceanum, & Indos, vt illarum regionum ſtatum cognoſceret. Curtius lib. IX. c. 10. *Nearcho atq; Oneſicrito nauticæ rei peritis imperauit, vt validisſimas nauium deducerent in Oceanum, progreſſiq; quo ad tuto poſſent, naturam maris noſcerent.* Fuit autem Oneſicritus Alexandri ἀρχικυβερνήτης, vt teſtatur Arrianus in Indicis lib. I. c. 5. Strabo lib. XV. Ονησίκριτον οὐκ Ἀλεξάνδρου ἢ τῶν παραδόξων ἀρχικυβερνήτην προσείποι τις ἄν. *Oneſicritum quis meliori jure fabuloſarum & incredibilium de Alexandro narrationum, quam archicubernitam diceret.* Plutarchus de fortuna Alexandri. Or. I. Ονησίκριτον τὸν Διογένους τοῦ κυνὸς μαθητὴν, ὅτι ἄρχοντα τῶν κυβερνητῶν κατέστησεν, ὑπὸ πλοιόνων ἱστορῆται. Nota philoſophum Diogeniſque diſcipulum hunc Oneſicritum fuiſſe. Nimirum non exigua rerum naturalium notitia ad bene obeundum hoc officium requirebatur, quippe quod in mari, ventis, aſtris & ſimilibus eſt occupatum. Id autem omne vnde melius, quam a Philoſophis cognoſci potuit? Porro de officio prædicto eti m Diodorus mentionem facit in claſſe Demetrii lib. XX. τὸ δεξιὸν, inquit, εἶχε κέρας Ἡγήσιππος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς καὶ Πλεισθίας ὁ Κῷος ἀρχικυβερνήτης ὢν τοῦ σύμπαντος στόλου. *Dextrum cornu habebat Hegeſippus Halicarnaſſenſis & Pleiſthias Cous Archigubernator claſſis totius.* Obſerua, quod dicat τοῦ σύμπαντος στόλου. Conſtat enim hinc, quod dixi, ejus aliquod in reliquarum quoque nauium gubernatores nautaſque fuiſſe imperium, quanquam & ipſe eſſet ſub imperio Præfecti. Arrianus lib. VI. Exped. Alex. τοῦ μὲν δὴ ναυτικοῦ παντὸς Νέαρχος αὐτῷ ἐξηγεῖτο. τῆς δὲ αὐτοῦ (Ἀλεξάνδρου) νεὼς κυβερνήτης Ονησίκριτος, ὃς ἐν τῇ ξυγγραφῇ, ἣν τινα ὑπὲρ Ἀλεξάνδρου ξυνέγραψε, καὶ τοῦτο ἐψεύσατο, ναύαρχον ἑαυτὸν εἶναι γράψας, κυβερνήτην ὄντα. Vniuerſæ claſſi præfecerat Nearchum. ipſius vero Alexandri gubernatos fuit Oneſicriturs, qui in libro, quem de Alexandro ſcripſit, etiam hoc mentitus eſt, quod ſe claſſis

totius præfectum fuiſſe ſcribat, cum gubernator tantum eſſet. Docet ſatis hic locus, Oneſicritum fuiſſe ſub imperio Nearchi, quod & aliunde conſtat. Sed & hoc apparet, ex allatis verbis ἀρχικυβερνήτην dici, non tam propter muneris amplitudinem, vt ἀρχιπέλαγος, ἀρχιεπίσκοπος, ſed quia præerat naui imperatoriæ, vt ἀρχίατρος qui Regis Principiſue valetudinem gubernat. Iabolenus ICtus *Archicubernum* nuncupat, in l.46. ff. ad SCtum Trebell. *Sejus ait Saturninus, archicubernus ex claſſe Britannica teſtamento fiduciarium reliquit heredem, Valerium Maximum, trierarchum.* At ibi male, Præfectus claſſis, ab interprete exponitur, vti vel ex iis conſtat, quæ jam dicta ſunt. Neſcio an hic fuerit is ipſe, qui a Tacito *Præfectus remigum* vocatur, certe parum differre ab ipſo potuit. Nam & ipſum cunctis nautis ac remigibus imperaſſe conſtat vel ex ipſis hiſtorici verbis, quæ ſic habent. *Clodius Quirinalis, quod Præfectus remigum, qui Rauennæ haberentur, velut infimam nationum, Italiam luxuria ſæuitiaque afflictauiſſet, veneno damnationem anteuertit.* Apud Liuium, opinor, eſt *præfectus ſocium*, vel *ſociorum*, naualium videlicet, qui & ipſi remiges fuere. lib. XXIV. c.41. *Mille delectorum militum nauibus longis mittit ad oſtium fluminis, cum præfecto Socium Nauio Criſpo, viro impigro & perito militiæ.*

CAPUT. VI.

De mediis Magiſtratibus.

Quid nauarchus fuerit. quod ejus officium apud veteres, quodque apud recentiores, Magiſtri nauium. Trierarchi duplices. qui apud Græcos. Heſychius correctus. quod eorum officium. quamdiu durauerit. συντριήραρχος. Numerus eorum. Xenophon expoſitus. Sigonius notatus. ἡγεμόνες τῶν συμμοριῶν. συντελεῖς. Pentecontarchi. quod eorum officium. Interpres Platonis notatus. Centurio claßiarius. κένταρχος τοῦ δρόμωνος. Gubernator. Magiſter ſociorum naualium. Sedere ad gubernacula. ἔγκλημα, cur in ſummo puppis? Silentium in naui. τέχνη κυβερνητική. Ἀστρολογία ναυτική. Vrſas in dirigendo nauis curſu obſeruabant veteres, Græci Helicen. Phœnices vrſam minorem. inuenta hæc a Phoenicibus. Plinius expoſitus. Thales inuentor vrſæ minoris. Nauplius majoris apud Græcos. Cynoſuram quare ſecuti fuerint Phœnices. Pyxis nautica quando & a quo inuenta. Tempeſtatum ſigna. Ventos captabant auribus. Chartæ nauticæ. Notitia portuum ex περίπλοις & Itinerariis. Proreta quis. quod ejus officium. Pollux expoſitus: obſeruebat ventos in prora. Etymologus explicatus, explorabat promontoria & ſcopulos. Lyncæus cur proreta in Argo naui. flectebat nauim a prora. Ouidius explicatus. aßignabat locum remigibus. curam armamentorum habebat & Imperium in prora.

Ex

Ex mediis magistratibus, quos jam explicabimus, primum locum tenet *Nauarchus*. Erat ei imperium non in multas, sed in vnam nauim. Vegetius *Singulæ Liburnæ singulos nauarchos, id est quasi nauicularios habebant: qui exceptis cæteris, nautarum officiis, gubernatoribus atque remigibus & militibus exercendis quotidianam curam & jugem adhibebant industriam.* Habes his verbis bene multas officii ejus partes definitas, non tamen omnes. Nam &, si quando prælium instabat, ipse in triremi expediebat omnia, ejusque imperio cuncta erant subjecta. Obseruandum autem Nauarchi nomen demum sub Cæsaribus hoc sensu valuisse, prius enim ii ita dicebantur, qui classibus sociorum imperabant. Ostendit luculenter Cicero in Verrem V. *Sumptum*, inquit, *omnem in classem frumento, stipendio, cæterisque rebus nauarcho suo quæque ciuitas semper dare solebat, is neque vt accusaretur a nautis committere audebat, & ciuibus suis rationem reddere debebat. in illo negocio non modo labore, sed etiam periculo suo versabatur. Erat hoc vt dico factitatum semper, nec solum in Sicilia, sed in omnibus prouinciis.* Vult, vnamquamque ciuitatem, quæ ex federe naues aliquot debebat, quando eas mittebat, præfecisse quendam, quem Nauarchum nominauere. Is curam nauium gerere, is imperare nautis, stipendia, frumentum, aliaque ipsis dare cogebatur, ex suæ cujusque ciuitatis publico, sique tempus imperii præterfluxisset, vel finitum esset bellum, ciuibus suis expensorum reddere rationem. Liuius frequentius Latina voce, *Præfectos* nominat. vt lib. XXXVI. c.45, *Medio fere in cursu obuiæ fuere iis quinque & viginti tectæ Rhodiæ naues, cum Peusistrato præfecto classis.* & lib. sequente. c. 13. *Inde duas sociorum ex Italia, duas Rhodias triremes cum Præfecto Epicrate Rhodiorũ ad fretum Cephalenia tuendum Prætor misit.* Prætorem classis Romanæ hic intelligit. & paulo post. c. 15. *Eudamus Præfectus Rhodiæ classis magis eam sibi displicere sententiam ostendit, quam ipse quid censeret faciendum dixit.* Item cap. 22. *tredecim a Rhodo naues cum Pamphilida Præfecto aduersus eandem Syriacam classem missæ.* Sed de his hoc loco sermo non est, verum de illis, qui singulis nauibus præerant, quique puriore æuo a Latinis etiam *Magistri nauium* dicebantur. Liuius lib. XLV. cap. 42. *Dedit sociis naualibus in singulos denarios septuagenos quinque, gubernatoribus qui in nauibus fuerant duplex, magistris nauium quadruplex.* & lib. XXIX. cap. 25. *ex omnibus nauibus gubernatores, & magistri nauium, & bini milites vt conuenirent edixit.* Trierarchos nominauit Tacitus An XIV. cap. 8. *Respicit Anicetum trierarcho Herculeo comitatum.* & Hist. II. cap. 9. *datæ a classe Misenensi duæ triremes ad prosequendum eum, quibus Cythnam insulam tenuit. nec defuere qui Trierarchos nomine Neronis accirent.* Habet hic Nero triremes duas, & tamen trierarchos jubet acciri, ex quo satis patet, non vnum trierarchum pluribus, sed singulis nauibus singulos præfuisse. Sane eodem libro c. 16. *Trierarchum Liburnicarum*

nicarum nauium in Corsica dixit, pro ipsarum præfecto. Sed id singulare. Nam & Suetonius in Nerone c. 34. trierarchos dixit singularum nauium magistros. *Dato* inquit *negocio trierarchis, qui liburnicam qua aduecta erat, veluti fortuito concursu confringerent.* Oritur autem hæc ipsorum appellatio a Græcis; ii enim sic vocabant. Hesychius. τριήραρχος, τριήρης ἄρχων. Male vulgati, τριήρους ἄρχων, vt res ipsa docet. Ac apud ipsos quidem Trierarchi fuere personæ publicæ, quæ suas dare triremes, easque sartas tectas habere, difficilioribusque reipubl. temporibus etiam instruere cogebantur. Vlpianus ad Orat. contra Leptinem. ἐστὶν τριήραρχός ἐστιν ὁ ναῦν παρεχόμενος πολεμικὴν, καὶ σκεύη τῇ νηὶ, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Eligebantur hi ex opulentioribus plerumque, triremibus vero per menses sex vel circa imperabant, tum successori nauim vna cum armamentis, militibus ac nautis tradebant, si ista haberent ex publico, si vero priuato sumptu comparata, cum eo paciscebantur, aut demebant sua, aliaque ipsos jubebant substituere. Demosth. Or. contra Polyclem: *Coram duce verba ad eum facio & peto, vt nauem a me accipiat, & sumptum reliqui temporis mihi persoluat, deque armamentis eum interrogo, vtrum ea suscepturus esset, an propriis secum allatis ad nauem veniret. Quæ cum ab eo postularem, rogabat me, cur ego solus e trierarchis priuata armamenta haberem? Hæc eo dicente, ego propterea inquam e nauali non accepi armamenta, quod ipse ea perdidisti. Sed si vis, hæc accipito, sin minus armamenta ipse tibi compara. Quod autem ad nautas attinet, & milites ac remiges, si eos a me corruptos esse dicis, accepta triremi ipse tibi & nautas & milites & remiges cura, qui gratis te comitentur. nauem autem accipe, neque enim me triremi præesse decet amplius. Nam & præfecturæ meæ tempus præteriit, & ego jam quatuor menses amplius id onus sustinui.* Quod de sex mensibus prædixi, testatur idem verbis sequentibus. *Tu autem accepta naui primum tuum tempus sex menses obito, deinde si interea venerit collega tuus, eam obito tuo munere illi tradito.* Notabile est in Græco συντριηράρχου nomen, sic enim dicebatur, qui vna cum alio triremis vnius curam sustinebat. Atque hujus quidem muneris tanta apud Græcos habebatur ratio, vt vacatio illius daretur nemini, quod alibi docuimus. Imperabat autem Trierarchus gubernatori, imperabat militibus, vt proinde si deesset ipse, res naualis pessime se haberet. Suidas. Τριήραρχος ἄρχει τῆς νεὸς καὶ τοῦ πληρώματος. Hinc Demosthenis Trierarcha in Orat. contra Polyclem: Ἐπειδὴ ἐνέβησαν οἱ ναῦται, λέγω τῷ κυβερνήτῃ ἀποπλεῖν εἰς τὸν Θάσον. ἀντιλέγοντος δὲ τοῦ Καλλίππου καὶ κελεύοντος πλεῖν εἰς τὴν Μακεδονίαν οἱ προσέταξαν ὁ στρατηγὸς, ἀποκρίνεται αὐτῷ ὁ Ποσείδιππος ὁ κυβερνήτης, ὅτι τριήραρχός τε ἐγὼ τῆς νεὼς εἴην καὶ ὑπεύθυνος καὶ τὸν μισθὸν παρ' ἐμοῦ λαμβάνοι. πλεύσοιτο οὖν οἷ ἐγὼ κελεύω εἰς Θάσον. Et huc vsque quidem res de trierarchis satis certa est. Quot vero, aut quo pacto annis singulis eligerentur, illud longe obscurissimum. Xenophon in lib. de Republ. Atheniensium quotannis quadringentos trierarchos facit, hisce verbis:

verbis. τριήραρχοι καθέστανται τετρακόσιοι ἑκάστου ἐνιαυτοῦ ἐκ τούτων τοῖς βουλομένοις διαδικάσαι. Quod a Meurſio ad numerum triremium refertur, quaſi quot triremes, tot etiam habuerint trierachos. Verum vt ætate Xenophontis necdum claſſem nauium quadringentorum habuere, ita quoque ſatis conſtat, non ſingulos tantum ſingulis triremibus, ſed aliquando binos, aliquando ternos, imo plures quoque præfuiſſe. Vlpianus. Πολλαὶ περὶ τὰς τριηραρχίας ἐγίγνοντο μεταβολαί. διὰ τὸ μέγεθος τοῦ ἀναλώματος. καὶ ὅτε μὲν σὺν δύο εἰσαν. ὅτε δὲ σὺν τρεῖς καὶ ὅτε δὲ καὶ δέκα τριήραρχοι. *Ratio trierarcharum ſubinde mutabatur, ob impenſæ magnitudinem, ac alias bini erant, alias terni, atque aliquando decem trierarchi.* Carolus Sigonius mille ac ducentos ſcribit electos ex omni populo, qui hoc muneris obirent, inque teſtimonium adducit prædictum Vlpianum, ita de hac re loquentem. *Singulæ tribus centenos vicenos, qui ditiſſimi eſſent, e ſuo corpore prodebant, qui in partes binas ſexagenorum hominum ſingulas diſpertiti ſymmorias viginti efficiebant ſexagenorum hominum ſingulas, & in ſingulis tribubus binas. Rurſus mille ac ducentos in duas partes diviſerunt ſexcentorum hominum vtramque, easque rurſus in duas vt eſſent quatuor, vnaquæque trecentorum virorum. Iſti vero trecenti diuitiis omnes antecedebant, & ante alios conferebant, eosq; dicto audientes in omnibus rebus habebant. ex quo factum vt omnes in duas partes deſcripti eſſent. Siquidem qui ab vtraq; parte erant, quodammodo trecentis ditiſſimis qui vtrinq; erant adhærebant.* Sed hæc verba non minus obſcura mihi, quam quæuis alia videntur, ſymmorias enim docent, trierarchorum vero numerum non exponunt. Nec eſt, vt de trecentis cogites, fuerunt enim bis trecenti, vt incertum maneat, an omnes, num dimidia tantum pars quotannis iſthoc munus ſuſtinuerit; & ſi dimidia, num omnes reliqui fuerint immunes. Sane quin & ante Demoſthenem aliqua in Symmorias diuiſio mille ac ducentorum opulentiorum facta fuerit, vel ex ipſo patet, qui vbique eorum facit mentionem. Et Harpocration Periandrum, Nauſinico Archonte, autorem ejus facit. Iam vetus extat plebiſcitum in Orat. de Corona, quo annis ſingulis vnius nauis ſedecim trierarchi eſſe jubentur. Τοὺς τριηράρχους καλεῖσθαι ἐπὶ τὴν τριήρη συνεκκαίδεκα ἐκ τῶν ἐν τοῖς λόχοις συντελειῶν ἀπὸ εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν εἰς τετταράκοντα, ἐπὶ ἴσον τῇ χορηγίᾳ χρώμενοι. h. e. vt Lambinus explicat *Trierarchi ad vnius triremis ſumptus vocantur ſenideni ad rationem earum tributi collationum, quæ in centuriis aut manipulis militum obſeruari ſolent, ab ætatis anno viceſimo vſq; ad quadrageſimum atq; hi parem & æquabilem inter ſe ſumptum in triremes faciunt.* Igitur vltra naues ſeptuaginta tum Athenienſes exornare non poterant, quos tamen conſtat etiam ducentis triremibus & amplius rempubl. eo tempore adminiſtraſſe. Quid igitur dicendum? Ego ſi in re obſcura diuinare licet, rem exiſtimo ſe ita habuiſſe. Primum ſelecti erant mille ac ducenti ditiores ex vniuer-

ſo populo. Ex his opulentiſſimi fiebant trierarchi numero trecenti, quot tum triremes habuerunt, vt vniuſcujusque triremis vnus eſſet trierarcha, & ſic in quauis Symmoria (quas in ſingulis tribubus duas, & ſic in vniuerſum viginti numero habuere) Trierarchæ quindecim. Deinde his adjungebantur quadraginta quinque ſuperſtites vnius Symmoriæ, minus opulenti, veluti contributores: qui adjuncti trierarchis in vnaquaque ſymmoria ſexaginta faciunt. Vt ſi trecentis triremibus res gerenda eſſet, quatuor ad minimum vnam triremem complerent, ſi ducentis, octo, ſi centum tantummodo, duodecim. Sane quod Trierarchas quindecim in ſingulis ſymmoriis attinet, de iis teſtis Harpocration. Ὑπερείδης ἐν τῷ πρὸς Πολύευκτον φησιν. εἰσὶ γάρ ἐν τῇ συμμορίᾳ ἑκάστῃ πεντεκαίδεκα ἄνδρες. Sequitur: οὐ δεῖ δὲ θαυμάζειν πῶς ὁ μὲν Δημοσθένης φησὶν ἑξήκοντα ἄνδρας ἔχειν τὴν συμμορίαν, ὁ δὲ Ὑπερείδης πεντεκαίδεκα. ἐν γὰρ τῷ κατὰ Πασικλέους λέγει τὴν αἰτίαν γράφων ταυτί. Ἕως μὲν οἱ πλουσιώτατοι περιεργούμενοι τὴν πόλιν σὺν πέντε καὶ ἓξ τριηραρχοῦντες μέτρια ἀνήλισκον, ἡσυχίαν ἦγον οὗτοι. quæ verba niſi de quadraginta quinque contributoribus in vnaquauis Symmoria quæ cum Trierarchis quindecim ſexaginta faciunt, non poſſum intelligere. Ac forte quindecim illi trierarchi iſti ipſi fuerunt ἡγεμόνες τῶν συμμοριῶν, quas Demoſthenes appellat Orat. de Corona, quique multam ipſi polliciti ſunt pecuniam, ſi legem de Symmoriis ante latam retineret. Cautum quippe fueret in ea, quemadmodum ex plebiſcito ſupra a nobis adducto maniſeſtum eſt, vt ipſis a contributoribus liceret æqua proportione pecuniam exigere in trierarchiam. Quod cum ſatis largiter feciſſent, ſolebant deinde alicui ex contributoribus trierarchiam dare parua pecuniola de ſuo adjecta, atque ita ſeſe contributores faciebant. Nec detrectabant pauperes, cum & ipſi lucrum ſperarent, ſi quunta minima impſenſa poſſent, nauim inſtruxiſſent. Sic intelligo ſuperiora verba Hipperidis, & Demoſthenis prædicto loco, quando ait: *Prioribus legibus eis licebat ſedenis obire mnnera, ſic vt ipſi pauca imo nihil impenderent, inopes autem ciues attererent. Neq; enim trierarchas ſe, ſed* συντελεῖς, *h. e. contributores appellabant.* Igitur cum hoc animaduertiſſet Demoſthenes, legem tulit, qua trierarchæ ipſi ſua munera obire cogebantur, ſublatis illis contributoribus. quæ res trierararchis, vel συμμοριῶν ἡγεμόσιν valde fuit difficilis. Eligi enim juſſi pro diuerſitate opum modo plures, modo pauciores ad vnam triremem, nec niſi opulentiſſimi. Vt qui decem poſſideret talenta, ſolus vnam daret, qui viginti, duas, qui triginta, tres qui triremes, quodque tum triremium numero deeſſet, id demum a pauperioribus ſuppleretur, in vnum conferentibus pro facultatibus ad iſta decem vel viginti talenta comparatis. Verba decreti illius extant in orat. de Corona. Τοὺς τριηράρχους αἱρεῖσθαι ἐπὶ τὴν τριήρη ἀπὸ τῆς οὐσίας κατὰ τίμησιν, ἀπὸ ταλάντων δέκα. ἐὰν δὲ πλειόνων ἡ οὐσία ἀποτετιμημένη

ᾖ

ἢ χρημάτων κατὰ τὸν ἀναλογισμὸν ἕως τριῶν πλοίων καὶ ὑπηρετικοῦ ἡ λειτουργία ἔσω, κατὰ τὴν αὐτὴν δὲ ἀναλογίαν ἔσω καὶ οἷς ἔλαττον οὐσία ἐστι τῶν δέκα ταλάντων, εἰς συντέλειαν συναγομένοις εἰς τὰ δέκα τάλαντα. *Trierarchi ad triremem deligendi sunt e censu rei familiaris a denis talentis, quod si res familiaris pluris æstimata fuerit, munus id pro proportione ad ternas naues & scapham progrediatur, eadem ratio seruatur in iis quorum opes decem talentis sunt minores vt contribuentes aliis decem talenta compleant.* Ac hæc quidem lex tantopere profuit Atheniensibus, vt cum ante propter paupertatem multi contribuentes opem magistratuum implorarent, multi naues instruere non possent, aut instructas semel, domum non reducere, tum nihil horum fieret, vti ipse abunde testatur. *Nulla,* inquit in Or. de corona. *triremis neq; foris ob tarditatem periit reipubl. neq; domi relicta fuit quod ire non posset. At veteribus legibus hæc omnia fiebant, & in caussa erant pauperes qui obire munera non poterant. Multis sane facultates deerant. ego autem, cum a pauperioribus ad diuites transtulissem trierarchias, omnia rite fiebant.* Erant etiam alii, qui studio reipubl. hoc munus sponte in se suscipiebant, qualis Phaillus apud Pausaniam in Phocicis, qui sibi ipsi nauim ædificauit & collectis popularibus suis contra Persas prælio nauali conflixit. Post trierarchas, de quibus satis multa hactenus, Græci etiam *Pentecontarchas* habuere, sic a Pentecontoro nauigii genere vocatas. Harpocration. Πεντηκόνταρχος, ὁ τῆς πεντηκοντόρου ἄρχων. Officium ipsorum fuit, obedire trierarchis, cuncta triremi necessaria emere & adducere. Demosth. Or. aduersus Polyclem. *Euctemon Pentecontarchus vt ex Hellesponto propter morbum domum est missus, cum primum appulit, & audiit istum mihi successorem datum, cum sciret jam & exisse tempus præfecturæ meæ, & me jam vltra terminum abesse adhibito Dinia socero meo eum in Digmate conuenit, & quamprimum ad nauem abire jussit, impensas enim in dies singulos magnas fieri. Ac singulatim ei commemorauit, quæ mercedes remigio & militibus in singulos menses numerarentur, quæ nautis quos ipse Lampsaci conduxisset, quæ iis, qui in desertorum locum conscendissent, prætereaq; quid veterum nautarum singulis rogatus addidissem.* Subjicitur deinde: ὅσα τὴν τὰ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀναλισκόμενα εἰς τὴν ναῦν, οὐκ ἀπείρως ἔχων. διὰ γὰρ ἐκείνου πεντηκονταρχοῦντος καὶ ἠγοράζετο καὶ ἀνηλίσκετο: *quæ in naue quotidie impendebantur non ignorabat, per eum enim dum esset Pentecontarchus & emebantur & expendebantur omnia.* Meminit ipsorum quoque Plato, verum ita, vt tum trierarchorum loco fuisse ostendat. Ait namque cunctas in Gubernatorum Pentecontarchorumque potestate reipubl. vtilitates sitas esse. Perperam ibi eruditus interpres πεντηκονταρχίαν *quinquaginta virorum principatum* vertit, quemadmodum & alius apud Demosthenem πεντηκόνταρχον *semicenturionem* exponere non debuit. Melius Pentecontarchum vocasset, vti & Trierarchum Latini nominauere. Nam alias Pentecontarchi officium hoc modo Romanis, quan-

tum ego scio, ignotum fuit. Nisi quis pro iis capiat centuriones, quod tamen vero propius, solis militibus imperasse. Meminit ipsorum Tacitus Annal. XIV. c. 8. ibique sub trierarcharum imperio fuisse ostendit. *Respicit*, inquit, *Anicetum trierarcho Herculeo, & Oloarito centurione classiario comitatum. Ac si ad visendum venisset, refotam nunciaret, sin facinus patraturus, nihil se de filio credere, non imperatum parricidium. Circumsistunt lectum percussores, & prior trierarchus fusti caput ejus afflixit. Nam in mortem centurioni ferrum distringenti protendens vterum, ventrem feri exclamauit.* Anteponit trierarchum centurioni, quodque itidem indicium minoris dignitatis est, centurionem primum ferrum intentasse scribit. Apud Leonem quoque κένταρχος τοῦ δρόμονος reperitur, sed is ponitur pro trierarcho. Cæterum vt trierarchi pentecontarchique militiam potissimum curabant, ita Gubernatores, licet ipsis subjecti, rem administrabant naualem. Ac primum quidem nautis ac remigibus imperabant. Pollux: ὁ ἐπὶ τῶν οἰάκων καθήμενος καλεῖται κυβερνήτης, ὁ ναυτῶν ἄρχων. Inde Liuio *magistri sociorum naualium* lib. XLIII. c. 8. *Sociorum naualium neminem præter magistros in hospitia deduci æquum censuit.* Statius Theb. VIII. v. 267.

—— solus stat puppe magister.

Glossæ veteres: Κυβερνήτης. *Gubernator, magister* Non tamen iis modo, quos sic nuncupabant seorsim, sed & proretis, & celeustis, ita vt per hos, veluti ministros, jussa sua exequerentur. Suidas voce Τοίχαρχος. Τοίχαρχος ἐπὶ νεώς, ὁ ἄρχων αὐτῆς. Τοιχάρχου δὲ πρωρεύς, πρωρέως δὲ κυβερνήτης. Hinc non tantum regere dicebatur nauim, verum & *sedere* ad gubernacula. Pollux supra: ὁ ἐπὶ τῶν οἰάκων καθήμενος καλεῖται κυβερνήτης. Vti sedere significat cum autoritate & imperio præesse, vt quod tu jubeas, alii exequantur. quemadmodum a Seruio Virgilii versus quidam explicatur. Sedebat autem Gubernator in puppe certo loco, quem Græci, vti Pollux docet, ἔγκλημα nominauere. ἵνα ἐγκλίνεται ὁ κυβερνήτης, ἔγκλιμα καλεῖται. Videtur is in summitate puppis fuisse. Hinc enim apud Homerum Od. M. caput in extrema ejus parte allidit. Schol. Eurip. in Phor. ἐπὶ ὑψίσου ζυγοῦ καθήμενος ὁ κυβερνήτης, πάντας φίλει τοὺς ὁρακας. Et ita nummi veteres eum exprimuut, uti videas ex secundi libri cap. 2. in quodam nummo Goltzii, & in eodem capite depicta ex Baysio Lyburna, pluribusque aliis monumentis. Nimirum quo facilius videre posset, quid per totam nauim fieret, aliique imperata ejus melius acciperent. Ostendit Lucanus in dialog. Chor. & Mercurii. Ἔμβαινε ὦ Μένιππε ἀνδρῶν ἄριστε καὶ τὴν προεδρίαν ἔχε παρὰ τὸν κυβερνήτην ἐφ' ὑψηλοῦ, ὡς ἐπισκοπῇς ἅπαντας. *Conscende Menippe vir optime, & primum locum occupa juxta Gubernatorem in summo, vt videas omnes.* Fuit autem seuerissimum hoc ejus imperium, cui nautæ taciti summoque silentio obedire cogebantur. Flaccus lib. I.

Tiphis

Tiphis agit tacitiq; sedent ad jussa ministri,
Qualiter ad summi solium Iouis omnia circum
Prona parata Deo ——

Sed vltra res ad nauigationem necessarias non extendebatur: quales sunt expandere vela, remis incumbere, vel eos inhibere. Sic apud Virgil. lib. V. Æn.

Ipse gubernator puppi Palinurus ab alta
Colligere arma jubet, validisq; incumbere remis.

Ad quod ipsum tamen summa requirebatur scientia, ne quid præpostere juberetur, ne cum remis vtendum esset, tollerentur vela. Scientiam hanc Græci τέχνην κυβερνητικὴν nuncupauere, consistebatque in tribus maximè, notitia Syderum & ventorum, portuum & locorum cognitione, denique gubernaculorum velorumque administratione justa. Omnia complexus est Acoetes apud Ouid lib. III. Metam. in fab. Bacchi hisce versibus

Mox ego ne scopulis hærerem semper iisdem
Addidici regimen, dextra moderante carinæ
Flectere & Oleniæ sydus pluviale capellæ
Taygetemq; Hyadesq; oculis Arctumq; notaui
Ventorumq; domos & portus puppibus aptos.

Ac syderum quidem notitiam, quam Aristoteles I. Anal. c. 10. Ἀστρολογίαν ναυτικὴν appellat, & a μαθηματικῇ distinguit, gubernator debuit habere duplicem ob caussam: primum vt ad ipsorum signa cursum nauis dirigeret, deinde vt ex eis futuras prænosceret tempestates. Ad sydera enim direxisse nauigia docent B. Theodoretus Orat. II. de prouid. Virgilius, aliique plurimi. Non tamen omnia promiscue sydera obseruabant, verum Vrsas, quippe quarum cursus certior & infallibilior. Lucanus lib. VIII. c. 172.

Signifero quæcunq; fluunt labentia cælo
Nunquam stante polo miseros fallentia nautas
Sydera non sequimur, sed quæ non mergitur vndis
Axis in occiduus gemina clarissimus Arcto
Ille regit puppes ——

Ex duabus autem vulgo respiciebant majorem, Helicen vocatam, præsertim Græci. Germanicus in Arateis.

Dat Graiis Helice cursum majoribus astris.

Aratus ipse

—— ἑλίκῃ γε μὲν ἄνδρες Ἀχαιοὶ
Εν ἁλὶ τεκμαίρονται, ἵνα χρὴ νῆας ἀγινεῖν.

Eustat. Iliad A. Ἑλίκωπες Ἀχαιοὶ πρὸς τὴν ἑλίκην τὴν μεγάλην ἄρκτον βλέποντες ἐν τῷ πλέειν. πρὸς ταύτην γὰρ Ἕλληνες ἐναυτίλλοντο. Minorem vero Phoeni-

ces obseruabant, postea inuentam. sequitur enim: τὸ δὲ περὶ τὴν ἑτέραν ἄρκτον τὴν μικρὰν τὴν κυνόσουραν πλέειν Φοινίκων ὕστερον εὕρημα. *Nam ad alteram minorem quam cynosuram vocant nauigare, posterius Phoenicum est inventum.* Arrianus lib. VI. Exp. Suetum est iter dirigere, ὥσπερ τοῖς ναύταις πρὸς τῶν ἄρκτων, τοῖς μὲν Φοίνιξι τὴν ὀλίγην, τοῖς δ᾽ ἄλλοις ἀνθρώποις, τὴν μείζονα, *sicut nautis ad vrsum, Phoenicibus quidem majorem, cæteris, minorem.* De Phoenicibus testatur quoque Tullius lib. II. de Nat. Deorum. *Circum*, inquit, ἄρκτοι *duo feruntur nunquam occidentes. ex his altera apud Græcos Cynosura vocatur, altera dicitur esse Helice, cujus quidem clarissimas stellas totis noctibus cernimus. Paribus stellis similiter distinctis eundem cœli verticem lustrat parua Cynosura.*

Hac fidunt duce nocturna Phoenices in alto.

Festus Auienus in Arateis

Namq; Helice Grajos, Tyrios cynosura per altum

Parua regit. Inuenta autem, siue obseruata potius ab initio ab ipsis Phoenicibus, vnde sicut ex Hygino patet, etiam *Phoenice* appellata est. Strabo lib. I. ὥστ᾽ οὐκ ἐπ᾽ ἀπειρίαν αὐτοῦ καταγινώσκουσιν, ὡς μίαν ἄρκτον ἀντὶ δυοῖν εἰδότος. οὐδὲ γὰρ εἰκὸς ἦν πω, τὴν ἑτέραν ἠστροθετῆσθαι ἀλλ᾽ ἀφ᾽ οὗ οἱ Φοίνικες ἐσημειώσαντο, καὶ ἐχρῶντο πρὸς τὸν πλοῦν, παρελθεῖν καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν διάταξιν ταύτην. Sermo est de Homero & vrsa minore. *Quapropter*, ait, *non jam imperitiæ culpari debet, vt qui duarum vrsarum loco, vnicam* (majorem scilicet) *habuerit cognitam, cum probabile non sit, alterius sydus jam tum quoq; nomen habuisse, sed apparet ab eo tempore, quo id a Phoenicibus obseruatum ad dirigendas nauigationes vsurpatum fuit, ejus syderis notitiam etiam ad Græcos fuisse propagatam.* Eustat. Odyss. E. τοιαύτη μὲν γὰρ ἡ μικρὰ ἄρκτος ἡ κυνόσουρα. ἣν οὐκ εἰκὸς ἐπὶ Ὁμήρου ἠστροθετῆσθαι. ἀλλ᾽ ἀφ᾽ οὗ οἱ Φοίνικες σημειωσάμενοι ἐχρῶντο αὐτῇ, ἔκτοτε παρελθεῖν εἰς Ἕλληνας τὴν τῆς τοιαύτης ἁμάξης δόκησιν. πρὸ δ᾽ αὐτῆς ἡ ἑλίκη ἔγνωσται ἡ μεγάλη ἄρκτος. Propertius lib. II. ver. 990.

Quæritis & cœlo Phoenicum inuenta sereno,
Quæ sit stella homini commoda, quæq; mala.

Et sic intelligendus Plinius, quando lib. VII. *Syderum obseruationem in nauigando Phoenices inuenisse scribit.* Quanquam gloria inuenti hujus non ad plures, verum vnum aliquem ex iis referenda sit, Thaletem nempe. Testis est Callimachus apud Laertium in vita ejus, & Hyginus. lib. II. Poet. Astron. *Incidit compluribus erratio quibus de caussis minor Arctos Phoenice appellaretur, & illi qui hanc obseruant verius & diligentius nauigare dicantur, & quare si hæc sit certior quam major, non omnes hanc obseruent. Qui non intelligere videntur, de qua historia sit profecta ratio, vt Phoenice diceretur. Thales enim, qui diligenter de his rebus exquisiuit & hanc primus Arcton appellauit, natione fuit Phoenix, vt Herodotus*

rodotus Milesius dicit. Igitur omnes qui Peloponnesum incolunt, priore vtuntur Arcto. Phoenices autem quem a suo inuentore acceperunt obseruant, & hanc studiosius prospiciendo diligentius nauigare existimantur & vere ab inuentoris nomine Phoenicem appellant. Eustathius Iliad Σ. Ἡ καὶ μεγάλη καλουμένη καὶ ἑλίκη ἣν οἱ Ἕλληνες ὡς εἴρηται ναυτιλλόμενοι ἑλίκωπες δι' αὐτὴν ἐλέγοντο. οὔτε ἡ κυνόσουρα ἡ ἐγγὺς αὐτῆς ἡ μικρὰ, ἥτις μεθ' Ὅμηρον ὑπὸ Θαλοῦ τοῦ Μιλησίου εὕρηται, πρὸς ἣν Φοίνικες ἔπλεον. Theon Alexandrinus interpres Arati. Οἱ Φοίνικες ὡς ἀκριβέστεροι τὰ ναυτικὰ καὶ ἐμποιρότεροι τῶν Ἑλλήνων, θαῤῥοῦντες παρὰ τὴν ἐλάσσω βλέπουσι, καὶ ἅμα ὁ εὑρετὴς αὐτῆς Θαλῆς εἰς Φοίνικας ἀνάγει τὸ γένος, οἱ δὲ Ἕλληνες ἐν ἀγνωσίᾳ τῆς μικρᾶς ὄντες πρὸς τὴν ἑλίκην ὁρῶντες, ὡς μείζονα διαπλέουσιν. At majorem illam, de qua ante dictum est, inuenit Nauplius. Testis est prædictus autor: Διτλαὶ δὲ εἰσιν ἅμαξαι, ὧν τὴν μὲν Ναύπλιος εὗρε, τὴν δὲ δευτέραν τὴν ἐλάσσονα Θαλῆς ὁ σοφός.

Flaccus lib.I. Argon. Typhi tribuit

> *Peruigil Arcadio Typhis pendebat ab astro*
> *Agniades, felix stellis qui segnibus vsum*
> *Et dedit æquoreos cælo duce tendere cursus.*

Cur autem cynosuram potius, quam Helicen Phœnices sequerentur, ostendit Germanicus in Arateis, hisce versibus.

> *Certior est Cynosura tamen sulcantibus æquor.*
> *Quippe breuis totam fido se cardine vertit*
> *Sidoniamq; ratem nunquam spectata fefellit.*

Theon antea laudatus. Φοίνικες τῇ κυνοσούρᾳ δηλαδὴ τῇ μικρᾷ βραχεῖα γὰρ οὖσα, ἐν τῷ αὐτῷ στρέφεται, καὶ ἐστὶ μᾶλλον τῆς ἑλίκης εὐσύνοπτος, οὐ τῇ λαμπηδόνι, ἀμυδρὰ γὰρ, ἀλλὰ τῷ ἐν τῷ αὐτῷ περιστρέφεσθαι. ἡ γὰρ ἑτέρα ἐν τῇ περιφορᾷ μείζον κυκλουμένη οὐκ ἔστιν εὐσύνοπτος διὰ τὸ πολυφερές. Et hæc quidem naues dirigendi ratio durauit, donec ante annos circiter CCC ingeniosissimo commento, quod Pyxidem appellant, immutata est a quodam Flauio Campano, qui nautas ad indicium acus ferreæ magneti lapidi affrictæ nauigare docuit. Testis Kerkermannus, aliique qui de ea re scripserunt. Gyraldus. *Non multis retro seculis Amalaphis in Campaniæ oppido, antiquis nauigandi vsus incognitus per magnetem & chalybem, quorum indicio nautæ ad polos diriguntur, a Flauio quodam excogitatus traditur.* Sunt, qui jam pridem iuuentam, imo etiam veteribus notam asserant fuisse hanc artem. Inter quos Fullerus, & Georgius Herwartus, quorum alter Herculem autorem ejus facit, alter vero Hammonem. Porro altera caussa ob quam gubernator nosse sydera debuit, tempestatum est prouisio, quæ quemadmodum dijudicata fuerit præter astrologos, etiam Poetæ rerumque naturalium commentatores annotarunt. Procellas augurabantur ex sole oriente vel occidente, si non æqualibus radiis luxisset, si igneus,

vel

vel pallidus, vel maculosus apparuisset, vt Vegetius lib. IV. c. 41. Lucanus lib. V. v. 541. nos docent. Igitur non temere ante ortum ejus proficiscebantur. Liuius lib. XXXVII. c. 12 *Inde quum in proxima Samiæ vellent trajicere, non expectato solis ortu, ex quo statum coeli notare gubernatores possent, in incertam tempestatem miserunt.* Idem fiebat ex luna, ejusque partim colore, si ruberet vel palleret, partim magnitudine, si cornua ejus crassa, si in sinubus essent obscurata. Lucanus antedicto loco, Plinius lib. XVIII. c. 95. Tum ex Arcturo, Hyadibus, Hædis, Orione, Canicula, Geminis, Ara, quorum omnium ortus, pluuias, procellas & infestas tempestates prænotare putabant. Testes sunt Ouidius, Plinius, Horatius, Polybius, Seruius, Numerianus, & potissimum Aratus. Hæc ipsa tamen si fulgerent luce clara, secunda habebantur. Propertius lib. II. ver. 983

Ipsaq; sydera erunt nullis obscura tenebris,
Purus & Orion, purus & Hædus erit.

Captabant quoque alia tempestatum signa, ex aere, si esset turbidus; ex auibus, mergo, pico, cornice, ardea, si aquam fugerent, seque conderent in littore; ex piscibus, delphino, si incertus vagaretur, item loliginibus, conchis, echinis, ranis. Ad postremum etiam ex ictu littorum, motu nemorum, murmuratione maris. sicuti hæc omnia sollicite describunt Plinius lib. XVIII. Lucanus lib. V. v. 552. Seneca Agamem. v. 445. Diximus ventorum etiam notitiam gubernatores habere debuisse. Obseruamus autem eos internoscere solitos ex positura syderum, quæ ab ortu starent, quę ab occasu, quæ a dextra, quæ item a synistra fulgerent, tum ad eorum dispositionem flamina captasse auribus, vt de Palinuro scribit Virgilius Æn. III.

Haud segnis strato surgit Palinurus & omnes
Explorat ventos, atq; auribus aera captat.
Sydera cuncta notat tacito labentia coelo.

Accedebant postmodum & chartæ, in quibus præter regionum situs etiam ventorum, quibus in quamque terram nauigari posset, ratio depicta fuit. Propertius lib. IV. de Aretusa:

Cogor & e tabula pictos addiscere mundos
Qualis & hæc docti sit positura Dei.
Quæ tellus sit tecta gelu, quæ putris ab æstu,
Ventus in Italiam qui bene vela regat.

Verum ad secundam artis hujus partem venio, portuum videlicet notitiam, de qua ita Vegetius lib. IV. c. 43. *Gubernatorum solertia est loca in quibus nauigatur portusq; cognoscere, vt infesta prominentibus vel latentibus scopulis, vadosa ac sicca vitentur.* & Maximus Tyrius dissert. XXXI. ἡ δὲ τέχνη κυβερνητικὴ οἶδε

τὴν

τὴν ὁδὸν καὶ πρὸς τὸν ξενικὸν ἀφορᾷ, καὶ τοὺς λιμένας γνωρίζει. & mox: εἰ δέ που τις ἐστὶν ἀγαθὸς καὶ εὔστοχος κυβερνήτης εὐθὺ τῶν λιμένων χωρεῖ τῶν ἀσφαλεστάτων. Hinc apud Liuium lib. XXIX. c. 27. Gubernator Scipioni ait, *non plus quinque millia passuum Africam abesse, Mercurii promontorium se cernere, si jubeat eo dirigi, jam in portu fore omnem classem.* Habebant autem hanc cognitionem frequentissime ex vsu, nonnunquam etiam ex libris, quos περίπλους nominauere. Patet ex inscriptione Scylacis, antiquissimi scriptoris, quæ est talis: Σκύλακος τοῦ καρδυανέως περίπλους τῆς θαλάσης τῆς οἰκουμένης Εὐρώπης καὶ Ἀσίας καὶ Λιβύης, καὶ ὅσα καὶ ὁποῖα ἔθνη ἕκαστα, ἑξῆς καὶ χῶραι, καὶ λιμένες, καὶ ποταμοὶ, καὶ ὅσα μήκη τῶν πλῶν. *Scylacis Cardianensis periplus maris habitabilis, Europæ, Asiæ, Libyæque, item quæ & quales gentes quæque deinde regiones portus & fluuii & quantæ nauigationum longitudines.* Sic in Antonii cujusdam sub Pii vel Augustini cognomento editi itinerario legimus: *Itinerarium portuum vel positionum nauium*, quod profecto non ad aliud, quam huc pertinuerit. Extiteruntque olim plurium ejusmodi περίπλοι, siue libri portuum: vt Mnaseæ Patrensis, Nimphodori Syracusii, Nymphis Heracleotæ, quorum Athenæus meminit in libris suis. Oportebat autem ipsum præter cætera capere quoque gubernacula, vela in ventum dirigere. Seneca Ep. 108. *Non magis mihi potest quisquam talis prodesse præceptor, quam gubernator in tempestate nauseabundus. Tenendum est rapiente fluctu gubernaculum. luctandum cum ipso mari, eripienda sunt vento vela, quid me potest adjuuare rector nauigii attonitus & vomitans?* Virgilius lib. X. de Ænea Palinuro succedente

Ipse sedens clauumque regit velisque ministrat.

Notandum est, quod de velis dixi: hanc enim ob caussam funes velorum puppi erant alligati. Oppianus de piscat. lib. I. v. 229.

—— Πρύμνῃ δ' ἐπὶ πάντα χαλινὰ
Ἰθυντὴρ ἀνίησιν ——

In puppi gubernator omnes habenas locat. Lucanus lib. VIII. v. 188.

Iusto vela modo pendentia cornibus æquis
Torsit & in læuum puppim dedit ——
Hos dedit in proram, tenet hos in puppe rudentes.

Erant autem gubernatores istiusmodi vulgo singuli singulis in nauibus. Hinc Maximus Tyrius Dissert. XXIX. *Non vides, vt gubernator nauigationem moderetur, vt anima corpus?* In majoribus vero interdum duo fuisse videntur. Ita enim Memnon apud Photium de Ptolemæi octere siue naui octo ordinum: *qui de foris pugnabant, erant mille ducenti, duos etiam gubernatores habebat.* Ælianus Carthaginienses etiam vulgo duos habuisse scribit in singulis nauibus. Verba ejus extent lib. IX. Variæ Hist. cap. 40. in hunc modum, *Carthaginenses*

 duos

duos gubernatores singulis nauibus decernebant, non conuenire dicentes, vt quum duo gubernacula nauis habeat, eum, qui nauigantibus sit vtilissimus, solum & absque socio esse. Atque hactenus gubernatorem definiuimus. Progredimur ad proretam, dignitate proximum, & minorem quasi quendam gubernatorem. Sic enim Aristophani describitur in Equit.

Ερέτην χρῆναι πρῶτα γενέσθαι πρὶν πηδαλίοις ἐπιχειρεῖν
Κἄτ' ἐντεῦθεν πρωρατεῦσαι ——
Κἄτα κυβερνᾶν αὐτὸν ἑαυτῷ ——

Remigem oportet ante esse, quam clauum tenere, postea vero proretam agere, tum demum pro se ipse gubernare. Hic statim gubernatori subditur proreta, vnde sub imperio ipsius fuisse intelligitur. Suidas. πρωρεὺς ἄρχει ὁ κυβερνήτης. Plutarch. Agide, οἱ πρωρεῖς τὰ ἔμπροσθεν προορώμενοι τῶν κυβερνητῶν, ἀφορῶσι πρὸς ἐκείνους καὶ τὸ προσταττόμενον ὑπ' ἐκείνων ποιοῦσι. Officium ipsius fuit, vt Gubernatori veniret in laborum partem, & ad imperium ipsius rageret clauum. Xenophon. lib. V. de Domest. Ad. πρωρεὺς καλεῖται, ὁ τοῦ κυβερνήτου διάκονος. *Proreta dicitur gubernatoris adjutor.* Pollux: ὁ ἐπὶ τῶν οἰάκων καθήμενος καλεῖται κυβερνήτης: καὶ τῆς νεὼς ὑποκυβερνᾶν, προκυβερνᾶν, ἐπὶ τοῦ πρωράτου. *Qui ad gubernacula sedet, gubernator dicitur, gubernatoris autem vices agere, proretæ est.* Intelligitur ex his quid prædictus Pollux in animo habuerit, quando alio in loco scripsit οἰακίζειν καὶ κατευθύνειν τὸ σκάφος, καὶ κυβερνᾶν, ἐπὶ τοῦ πρωράτου, *regere clauum, dirigere & gubernare nauim ad proretam pertinet.* Non enim perpetuum ipsius significauit officium, nam sic fuisset gubernator, sed quod ad tempus, & ex jussu ipsius obibat. Plutar. Reip. ger. præc. οἱ κυβερνῆται τὰ μὲν ταῖς χερσὶ αὐτῶν πράττουσι, τὰ δὲ ὀργάνοις ἑτέροις δι' ἑτέρων ἄπωθεν καθήμενοι, περιάγουσι καὶ στρέφουσι, χρῶνται δὲ καὶ πρωρεῦσι καὶ κελευσταῖς, καὶ τούτων ἐνίους ἀνακαλούμενοι πολλάκις εἰς πρύμναν ἀγχειρίζουσι τὸ πηδάλιον. *Gubernatores alia suis ipsi peragunt manibus, alia instrumentis & manibus aliorum eminus ipsi sedentes versant. vtunturque proretis & celeustis quos nonnunquam in puppim euocant & gubernaculum tradunt.* Nisi quis existimat τὸ κυβερνᾶν apud Pollucem in laxiore sensu positum, qualemcumque nauis directionem, non quæ fit tantum gubernaculis, significare. Atque tunc de alio ipsius & frequentiore officio accipiendus esset locus, quo sedere in prora debebat ibique primum aucupari ventos. Aristophanes in adducto paulo ante loco.

Κἄτ' ἐντεῦθεν πρωρατεῦσαι καὶ τοὺς ἀνέμους διαθρῆσαι

δεῖ. *oportet proretam postea agere & obseruare ventos.* & de hoc accipiendus Etymologus, cum inquit: ἔργον τῷ πρωρεῖ, τὸ ὥρας ὁρᾶν, *proretæ officium, prauidere tempestates.* Deinde ne impingeretur nauis, explorare promontoria, item rupes, scopulos, & alia occurrentia in mari. Hinc cum antedictus poeta in Acharnens. sic cerinisset.

Πρὸς

Πρὸς τὸν θεὸν ἄνθρωπε ναύφρακτον βλέπεις
Η περὶ ἄκραν κάμπτων, νεὸς οἶκον σκοπεῖς

additur a Scholiaste: τηνικαῦτα γὰρ μάλιστα εἰώθασι περιορᾷν καὶ φυλάττειν τὴν ναῦν, ὁπόταν ἄκραν τινὰ κάμπτωσι. & Ouidius Metamorph. lib. III.

Hoc Lybis hoc flauus proræ tutela Melanthus
Hoc probat Alcimedon ——

Tutelam proræ nominat, quod curam ejus haberet. Turnebus Aduerſ. XXVIII. c.43. *Proreta eſt, qui in prora & ventos aucupatur & captat, & eorum conuerſiones dicit in flectendis promontoriis gubernatori, quique tenias & breuia ne nauis eis impingatur proſpicit & explorat.* Meminit & Theodoretus Or. VII. de prouiden. τὸν δὲ πρωρέα σκοπέλους καὶ βράχη καὶ σπιλάδας περισκοποῦντα, καὶ τῷ κυβερνήτῃ μηνύοντα. *Proretam ſcopulos, ſyrtes & ſaxa obſeruare, & gubernatori oſtendere.* Patet ex his locis, cur Lynceum proretam fecerit Hyginus. *Proreta nauis inquit* (Argus) *Lynceus Aphareti filius, qui multum videbat.* nimirum quia in longinquum proſpicere, & promontoria, portus, ac ſimilia diu ante prouidere poterat. Etiam flectere nauim a prora ſolebat. Plautus in Rudente Act. IV. ſc. 3. v. 74.

—— TR. *At ego hinc offlectam nauem, ne quo abeas, mane.*
GR. *Si tu proreta iſti naui es, ego gubernator ero.*
Mitte rudentem ſceleſte.

Et ob hanc cauſſam neſcio quis apud Ouidium.

Pone metum, proreus & quos contingere portus
Ede velis, dixit, terræ ſiſtere petitæ.

Quod ſi non feciſſet, ſi non flexiſſet, quando neceſſitas poſtularet, & vel ſuæ, vel alienæ naui damnum ex concurſu forte eſſet illatum, ejus nomine fiebat reus. Sic intelligenda lex 10. lib LIII. Baſilic. ἐὰν ναῦν ναῦς βυθίσῃ. ὁ κυβερνήτης ἢ ὁ πρωρεὺς ἐνάγεται. Et exemplum eſt apud Appianum bello Mith. *In certamine nauem Regis ſuos hortantis Chia ſocia per tumultum impacta concuſſit, quod ille non diſsimulans, poſtea gubernatorem & proretam ſupplicio affecit.* Proretam agentem in prora habes verſæ paginæ nummo. Aſſignabat porro remigum cuique ſuum locum, eoſque diſponebat. Oſtendit vnicus Dionyſii locus, ſed is luculentus ſatis, apud Athenæum lib. XV. vbi de Phæaco Theſei proreta.

Φαίακος Μουσῶν ἐρέτας ἐπὶ σέλματα πέμπει

Phæacus Muſarum remiges in tranſtra mittit. Ac neſcio an non hanc ob cauſſam τὸν πρωρέα τοῖς κωπηλάταις ἄρχεσθαι Suidas ſcripſerit. Ad poſtremum rerum omnium, armamentorum, inſtrumentorumque naualium curam habebat accuratam, thecas etiam inſpiciebat, ne, cum vſus vel neceſſitas exigeret, vnde quæque promi poſſent, ignoraret. Xenophon lib V. Adm. dom. Τὸν

πρωρέα ἐτ⁀ ἔυρον ἐπιςάμενον ἑκάςω τὴν χώραν, ὥς ἢ ἀπὼν ἂν εἴποι, ὅπε ἕκαςα κεῖται καὶ ὁπόσα ἐςὶν, ἐδὲν ἧτἶον ἢ ὁ γράμματα ἐπιςάμενος εἴποι ἂν Σωκράτες ἢ ὁπόσα γράμματα ἢ ὅπε ἕκαςον τέκται. εἶδον δὲ ἐξετάζοντα τἔτον αὐτὸν ἐν τῇ σχολῇ πάντα ὁπόσοις ἀρα δεῖ ἐν τῷ πλοίῳ χρῆσθαι. θαυμάσας δὲ ἔφη τὴν ἐπίσκεψιν αὐτἔ ἠρόμην τί πράττοι. ὁ δ' εἶπεν. ἐπισκοπῶ. ἔφη, ὦ ξένε εἴ τι συμβαίνοι γίνεσθαι πῶς κεῖται τὰ ἐν τῷ νηὶ, ἤ ἔτι ἀποςατεῖ ἢ εἰ δυςραπέλως τὶ συγκεῖται. *Proretam ita cujusq; loci gnarum reperi, vt vel abſens dicere poßet, vti ſingula ſita eßent, & quam eßent multa, non minus atq; is, qui litteras nouit, quot in Socratis nomine litteræ ſint dicere poſſit, atq; vbi ſingulæ ſint collocandæ. Eundem vidi per otium omnia luſtrantem, quibus vtendum in naui eßet. Quum hanc ejus inſpectionem miratus eſſem, quærebam quid ageret? Reſpondit ille: Inſpicio, mi hoſpes, ſi forte quid accidat, quo pacto ſita ſint omnia in naui, ac numquid abſit, vel inconcinne collocatum ſit.* Elegans eſt hic locus, notatuque digniſſimus. Quod autem *Proretam* hunc Latini, Græci πρωρέα vel πρωράτην appellarint, haud ob aliam eſt cauſſam, quam quia proræ curam agebat, ibique imperabat, ſicut Gubernator in puppi. Idem Xenophon alio in loco. ἐχ ὁρᾶτε, ὅτι καὶ νεώματ⁀ μόνε ἕνεκα χαλεπαίνει μὲν πρωρεὺς τοῖς ἐν πρώρᾳ, χαλεπαίνει δὲ κυβερνήτης τοῖς ἐν πρύμνῃ. *Non videtis proretam hominibus in prora vel ob nutum tantum ſuccenſere, gubernatorem vero iis, qui in puppi ſunt?* Itaque & locum ſuum illic ſedemque propriam habebat. Pollux lib. I. ἔςι δέ τι ἑδώλιον πρωρατικὸν ἐφ' ἓ κάθηνται. Leo in Tacticis. ἔςω δὲ καὶ ὁ πρωρεὺς ἄνω τε τῆς πρώρας καθήμεν⁀. Scholiaſtes tamen magis putat a τὸ ὥρας ὁρᾷν fuiſſe appellatum, uti ſupra vidimus.

CAPUT VII.

De imis Magiſtratibus.

Hortator quid vel Portiſculus. κελευςής. *Douſa Scaligero conciliatus. Iuſſor. Pauſarius. Ariſtophani lux facta. Officium ejus in naui. Vulcanius notatus. Magiſter.* Τελμεαύλης. *Symphoniacus. diſtinctus ab hortatore. Polyænus emendatus & expoſitus. Vultejus notatus.* Ναυφύλακες. Δίοποι. Τοίχαρχοι. *Suidas emendatus. Tucarchi. Hyginus correctus.* Ταμίαι. *Dietarii. Douſa notatus. Scriba naualis.* λογιςαὶ. φόρτε μνήμονες. *Eſcharion.*

Jam ad imos magiſtratus ventum eſt. In quibus primum ponimus *Hortatorem* vel *Portiſculum*, a Græcis κελευςὴν vocatum. Meminit ipſius Ennius in

in Annal. *Portiſculus quum ſignum dare coepiſſet.* Vel vt habet locus integer ex emendatione Merulæ vel Carrionis potius, vt ipſe fatetur,

—— tonſamq; tenentes
Parerent, obſeruarent, portiſculu' ſignum
Quum dare coepiſſet . . . . . .

Gloſſæ veteres. *Portiſculus*, κελευστής. Scaliger ad Feſtum: *Qui eſt præco alias, is in naui portiſculus.* Item in appendice conjectan. in Varronem. *Qui* κελευστὴς *Polybio, is eſt eſt Ennio portiſculus.* Diuerſa tradit Ianus Douſa, & perticam, quam geſtabat, non hominem ipſum ſcribit ſic vocatum. *Portiſculum*, inquit lib. I. Expl. Plaut. *plærique omnes pro remigum hortatore, eoque qui perticam, ſiue, vt aliis placet, malleum ſibi cognominem manu tenens, requiemque modumque voce dabat remis, accipiunt. Ego perticam ipſam, non autem perticæ geſtatorem deſignari autumo, ea enim (Pompeio ac Marcello ſuperſtitibus) Portiſculus cluebat.* Quid tamen hic dicemus? Falſa eſſe, quæ vir eruditus de Portiſculo commentus eſt. Non opinor, ſed de ſolo Plauti loco, quem in animo habebat, accipi oportere. Verba Plauti hæc ſunt.

Phi. *Et meam partem loquendi & tuam trado tibi.*
Ad loquendum atque ad tacendum tute habeas portiſculum.

Hic vtique non ſe ipſum tradit Philenium, ſed portiſculum, quod niſi de pertica intelligi non poteſt. Interea non minus vera, quæ ſcripſit Ennius. cum ſint manifeſtiora, quam vt in dubium vocari debeant. Et juuat Nonius Marcellus, cujus autoritate Douſa vtitur. *Portiſculus*, ait, *proprie eſt hortator remigum, qui eandem perticam tenet quæ portiſculus dicitur.* Portiſculus igitur & hortator ipſe, & pertica ſiue malleus. Pomponius Feſtus: *Portiſculus eſt, vt ſcribit Ælius Stylo, qui in portu modum dat claſſi. id autem eſt malleus, cujus meminit Cato in diſſuaſione de Rege Attalo & vectigalibus Aſiæ. C. Licinio Pr. remiges ſcripti cives Romani ſub portiſculum, ſub flagrum conſcripti veniere paſſim.* Iſidorus. *Portiſculus* (ſic recte Merula) *malleus in manu portatus, quo munus ſignumq; datur remigantibus.* At virum ipſum *Ageatorem* vocant gloſſæ veteres. *Ageator* (ſic recte Vulcanius, pro *Egeatur*, quod ante ibi legebatur) *hortator nauis.* Ab ageari nempe, de quo alibi. *Hortatorem* etiam dixere. Ennius lib. VII. An.

Hortatore bono prius, quam jam finitus termo eſt.

Merula. *Hortator hic, qui paulo ante portiſculus.* Et ſic Plautus appellauit in Mercatore Act. IV. ſc. 2.

—— coquos quaſi in mari
Solet hortator remiges hortarier
Ita hortabatur ——

In Glossis *Iussor* est. Κελευςής. *jussor.* Nimirum quia maxima officii illius pars jubere remiges vel pergere vel pausare. Docet locus Ennij antea productus. & Ouidius

> —— *requiemq;*
> *Voce dabat nautis animorum hortator Epopeus.*

Hinc Senecæ *Pausarius* Epist. 56. *Audire vel pausarium possim voce acerbissima remigi modos dantem.* Extat jocus Aristophanis in Auibus & Scholiastis ejus non aliunde, quam ex horum obseruatione facilis intellectu. Apud quem cum Præco Pistheterum sapientissimum, splendidissimum, gloriosissimum longo ordine appellasset, salse subdit ὢ καταϰέλευσων. Quo nomine nil vult aliud, quam vt celeustam ageret Pist heterus, eumqne tot titulos aliquando juberet finire. Interpres. Ἐπειδὴ πολλάκις εἴσηκε ὦ, καὶ οὐκ ἐπέχει αὐτὸν ὁ Πειθέταιρος, ὁ ἄγγελος φησὶ, καταϰέλευσον. ὥσπερ τοῖς ἐρέταισι. καὶ ὢ λέγει παύσασθαι παρακέλευσε μοι. Polybius lib. I. Μέσον ἐν αὐτοῖς στήσαντες τὴν κελευστὴν ἅμα πάντας ἀνάπίπτειν, ἐφ' αὑτοὺς ἄγοντες τὰς χεῖρας, καὶ πάλιν προνεύειν ἐξωθοῦντας ταύτας συνείθιζον ἄρχεσθαι τε καὶ λήγειν τῶν κινήσεων πρὸς τὰ τοῦ κελευστοῦ παραγγέλματα. *Hortatore in medio locato omnes simul reclinare sese manus adducendo & rursus incumbere easdem propellendo, principio & fine motus ad hortatoris jussionem facto assuefaciebant. Quod ait Polybius* (verba sunt Scaligeri ad Varronem) ἅμα πάντας &c. *idem Ennius retulerat VII. Annali*

> *Poste recumbite vestraq; pectora pellite tonsis.* Et
> *Pone petunt exin referunt ad pectora tonsas.*

Quid enim aliud est quam exercitatio Romanorum adhuc rei nauticæ imperitorum, de qua Polybius agit. Subjicit Polybius ἄρχεσθαι καὶ λήγειν. *Ex eodem Annali versus Ennii, qui Polybium ad verbum interpretatur, proferamus.*

> —— *tonsam ante tenentes*
> *Parerent, obseruarent, portisculu' signum*

Cum dare coepisset. Describitur & Arriano officium ipsius in hunc modum lib. VI. Exp. Alex. ἦν δὲ ὅ τε κτύπος τῆς εἰρεσίας οὐδενὶ ἄλλῳ ἐοικὼς, ἅ τε ἀπὸ πολλῶν νεῶν ἐν ταυτῷ ἐρεσσομένων, καὶ βοὴ ἀπό τε τῶν κελευστῶν ἐνδιδόντων τὰς ἀρχάς τε καὶ ἀναπαύσεις τῇ εἰρεσίᾳ καὶ τῶν ἐρετῶν ὁπότε ἀθρόοι ἐμπίπτοντες τῷ ῥοθίῳ ἐπαλαλάξειαν. *Miranda res erat remorum sonitum exaudire tot nauibus vno temporis momento remigantibus & naucleris* (labitur, vt multi alii, in hac voce eruditissimus interpres Bonauentura Vulcanius, scribe, *hortatoribus*) *suo celeusmate remigationis initium intermissionemq; præscribentibus, tot remigum vno impulsu flumen remis verberantium clamoribus sublatis.* Num & Statio? Non dubito. Versus hi sunt lib. VI. Theb. ver. 796.

Sic vbi longa vagos lassarunt æquora nautas
Et signo de puppe dato posuere parumper
Brachia, vix requies, jam vox ciet altera remos.

Clarior locus est Theb. III. vers. 805. nam præcedentia etiam ad gubernatorem referri posse videntur.

—— Sic Ambracii per littora Ponti
Nauticus in remis juuenum monstrante magistro

fit sonitus. Obserua etiam *Magistrum* appellari. Verum hæc, vt dixi ante, maxima officii ipsius pars erat. Sequitur nunc reliqua; qua ipsum remigibus & cæteris in naui oporte bat singulis diebus victum distribuere, suamque cuiuis partem carnis, olei, vini admetiri. Testis vnicus sed locuples est Suidas. Μεγίστη ait παρέχονται χρείαν οἱ κελευσταὶ, καὶ γὰρ ἵνα τοὺς ἄρτους δεόντως πέττωσι καὶ συντελῶσι τὸ μέτρον ἐν τῷ δειπνεῖν οἱ κωπηλάται. τούτοις ἐστὶν ἐπιμελὲς οἴνου, κρέως, ἐλαίου, πάντων τῶν πίστων. ἵνα ταῦτα τηροῦντες καθ᾽ ἡμέραν ἐπίβαλλον ἔχωσι τοῦ διδομένου πρὸς τὴν χρείαν. Ab hortatore pergo ad Τριηραύλην. Sic Græci appellarunt alium quendam a priore, qui non assa voce, sicut Iussor vel Hortator, sed cum modulatione tibiaque singulis in nauibus remigibus cantabat. Mentio ipsius facta a Polluce lib. I. c. 9. Athenæo lib. XII. & aliis. Demosthenes orat. de Corona. ὡς ὁ τριηραύλης Φορμίων ὁ Δίωνος τοῦ Φρεαρρίου δοῦλος, ἀνέστησεν αὐτήν. *Vt tibicen nauticus Phormio, Phrearrhei seruus eam reuocauit.* Videtur ex hoc loco apparere, quasi vilioris fuerint conditionis. Atque ita quoque apud Tullium sunt serui, qui eos *Symphoniacos* vocauit. *Antonii quidam symphoniacos seruos abducebat per injuriam, quibus se in classe vti velle dicebat.* Quod autem trieraulis alius ac diuersus fuerit ab hortatore, patet primum ex Polluce, qui ab eo distinguit. lib. I. c. 9. Προσθετέον τούτοις, ait, καὶ τριηραύλην καὶ κελευστήν. Deinde testis est amplissimus Polyænus lib. V. εἰς τὸν λιμένα inquit τῶν Ναξίων κατέπλει πεντηκόντορος Διονυσιακὴ αὐλητὰς αὐλοῦντας ἄγουσα καὶ κελευστὰς κελεύοντας, ὧν ἂν ἕκαστος ἀνεκάλει τριήρη μίαν. οἱ δὲ Νάξιοι νομίσαντες ἐπιπλεῖν τοσαύτας τριήρεις ὅσους ἑώρων κελευστὰς φοβηθέντες παρέδοκαν ἑκόντες Διονυσίῳ τὴν πόλιν. *Sub idem tempus jussu Dionysii in portum Naxiorum appellebat Dionysiaca pentecontorus, quæ symphoniacos habebat modulantes & hortatores hortantes plures, quorum vnusquisque velut in singulari triremi hortabatur. Ergo Naxii arbitrati totidem triremes adnauigare, quot audirent hortatores, metu perterriti sponte Dionysio dederunt vrbem.* Sic emendo & expono hunc locum, cum ante legeretur τριήρη μίαν. Vultejus nullo sensu: *quorum singulæ triremem vnam appellabant.* Nec enim appellabant, hoc est nomine vocabant triremem, sed more solito hortabantur, non tamen vna, vt sic dicam harmonia, sed diuersa, quo plures naues aduentare viderentur. Dixi officium ipsius fuisse, vti

tibia

tibia remigibus cantaret. Probo jam ex Vlpiano Rhetore, cujus verba ad Demosthenis præcedentem locum hæc sunt. ὡς ὁ τριηραύλης, οὐχ ἁπλῶς αὐλήτης. ἦσαν γὰρ ἐπίσημοι, ἀλλ' ἐν τριήρει αὐλῶν, ἄμουσον ῥυθμόν. *Vt tibicen nauticus, non simpliciter, vt tibicen dixit, erant enim quidam celebres, sed qui in triremi quiddam inconditum fistulat.* Et exemplo est Chrisogonus in naue Alcibiadis, de qua Athenæus lib. XII. ὡς δὲ ἐντὸς ἦν, καὶ τὰς κώπας ἔλαβον οἱ ἐρέται, Χρυσόγονος μὲν ηὔλει τὸ τριηρικὸν, ἐνδεδυκὼς τὴν Πυθικὴν στολήν. Καλλιππίδης δὲ ὁ τραγῳδὸς ἐκέλευσε. *Vt vero portum intrauit & remis admouerunt manum remiges, Chrysogonus Pythicam indutus stolam claßicos numeros est modulatus, Callipedes tragoedus adhortatus est.* Hic iterum non vnum, verum duos ac distinctos fuisse vides Symphoniacum & Hortatorem. Duris Samius apud Plutarchum de eadem naue Alcibiadis: Αὐλεῖν μὲν λέγει εἰρεσίαν τοῖς ἐλαύνουσι Χρυσόγονον τὸν πυθιονίκην, κελεύειν δὲ Καλλιππίδην τὸν τῶν τραγῳδιῶν ὑποκριτήν. *Ait nauticum carmen cecinisse Chrisogonum victorem in ludis Pythicis, hortatorem vero fuiße Callipedem tragoediarum histrionem.* Plutarchus aliud exemplum habet de Cleopatra & ejus naui in vita Antonii. Πλεῖν ἀνὰ τὸν Κύδνον ποταμὸν ἐν πορθμίῳ χρυσοπρύμνῳ τῆς εἰρεσίας ἀργυραῖς κώπαις ἀναφερομένης πρὸς αὐλὸν ἅμα σύριγξι καὶ κιθάραις συνηρμοσμένης. *Subuecta Cydno fluuio in nauigio aurata puppi remigio argenteis ducto remis ad fistularum & cythararum modos.* Et rursum aliud in Demetrio: ὁ δὲ, inquit, τῶν τότε αὐλητῶν ἐλλογιμώτατος Ξενόφαντος, ἐγγὺς καθεζόμενος προσηύλει τῶν μελῶν τὸ ἱερώτατον καὶ πρὸς τοῦτο τῆς εἰρεσίας ἀναφερομένης, μετὰ ῥυθμοῦ τινος ἀπήντα ψόφος ὥσπερ ἐν κοπετῷ ταῖς τῶν αὐλημάτων περιόδοις. *Celeberrimus illa tempestate tibicen Xenophantus aßidens sacratißimum carmen accinuit, ad quod moto remigio clangor cum modulatione quadam velut in planctu respondit carminis ad tibias ambitibus.* Meminit & Silius Italicus lib. VI. ver. 361.

> *—— mediæ stat margine puppis*
> *Qui voce alternis nautarum temperet ictus*
> *Et remis dictet sonitum, pariterq; relatis*
> *Ad numerum plaudat resonantia cærula tonsis.*

De Symphoniaco, non hortatore loqui ex postremo maxime versu palam est. Pergo ad *custodes* nauium. Ναυφύλακες a Græcis appellati sunt. Munus eorum fuit, vt nauim custodirent, quod vel ex nomine intelligitur. Vlpianus l. 1. ff. Nautæ, Caup. §. 3. *Sunt quidam in nauibus, qui custodiæ gratia nauibus præponuntur vt* ναυφύλακες. Sed qualis hæc custodia, vel quarum rerum? Earum opinor, quæ ad nauim pertinebant, vt sunt armamenta, vela, instrumenta, ad militiam pertinentia, in bellicis nauigiis, in cæteris etiam earum rerum, quas a nauigantibus recipiunt, & custodiæ gratia in suos quasque

locos

locos reponunt. Apparet ex adducta lege Vlpiani & qui eam Græce transtulit Basilicorum Eclogario lib. LIII. c. 6. & 7. ὅπερ ἂν, inquit, λάβωσιν ἐπὶ τῷ φυλάξαι οἱ ναύκληροι καὶ οἱ πανδοχεῖς, εἰ μὴ ἀποκαθιστῶσιν, ἐνάγονται. ἐν αὐτοῖς δέ ἐστι μηδένα ὑποδέξασθαι. Ενέχονται δὲ καὶ διὰ τῶν προβεβλημένων εἰς τὸ φυλακὴν: οἷον ναυφυλάκων. *Nautæ & caupones quod in custodiam receperunt, nisi restituerint, obligantur. In ipsorum autem arbitrio est, ne quem recipiant. Tenentur etiam propter eos, quos custodiæ gratia nauibus præposuerunt, vt sunt nauphylaces.* Διόπτους vocauit Pollux lib. VII. c. 31. Δίοπτος, ὁ ἐνόπτης τῆς νεώς. Ἀριστοφάνης δὲ ἐν Λημνίαις εἴρηκε, καὶ ναῦς φύλαξ. Ælius Dionysius apud Eustatium Iliados. B. Αἴλιος Διονύσιος φησί καὶ ὅτι δίοπτος ὁ ναυφύλαξ, ὡς ἐπισκοπῶν αὐτὴν καὶ ἐφορῶν. Nimirum sedulo spectabant, ne nauis damnum aliquod acciperet, de nocte præsertim, quando & contis vias experiri, nauimque dirigere consueuerunt. Sophocles in Ἀχαιῶν συλλόγῳ.

> Ὡς ναυφύλακες νυκτέρου ναυκληρίας
> Πλείστοις ἀπευθήνουσιν ἔρεκαν τρόπιν.

Locus memorabilis, ex quo intelligimus non multum diuersos fuisse a Proretis, quippe quorum hoc ipsum, vti alias ostensum est, officium. Hinc forte Scholiastes Aristophanis de proreta: τοιοῦτοι μάλιστα εἰώθασι προορᾷν, καὶ φυλάττειν τὴν ναῦν ὁπόταν ἄκραν τινὰ κάμπτωσι. φυλάττειν certe ait, quod cum appellatione nostri optime consentit. Sequuntur τοίχαρχοι. Hi laterum custodiam habuere. Hinc Claudianus de Consulatu Mallii. ver. 47.

> *Ac velut exertus lentandis nauita tonsis*
> *Præficitur lateri custos* ——

Turnebus Aduers. XXVIII. c. 43. *Toecharchi sunt, qui imperabant lateribus nauis.* At quæ ista laterum custodia? Ego illos existimo fuisse, qui in singulis τοίχοις remigum, quos etiam στοίχους nuncupant, imperium habebant. Etymologus. ναῦς δύο τοίχους ἐρετῶν ἔχουσα. Hinc ergo τοίχαρχος. Pollux lib. I. ὁ τοίχαρχος, λέγοιτ' ἂν καὶ τοίχων ἄρχων. Infra proretam fuere, eique cogebantur obedire. Suidas. Τοίχαρχος, ἐπὶ νεὼς ὁ ἄρχων αὐτῆς. πιχάρχου δὲ πρωρεύς: verba sunt corrupta atque sic restituenda. Τοίχαρχος. Εποινεὼς. ὁ ἄρχων αὐτοῖς. τοιχάρχου δὲ πρωρεύς, πρωρέως δὲ ὁ κυβερνήτης. Ex Claudiani loco antea allato, primum eorum a remigibus fuisse gradum, apparet. Meminit etiam Hyginus Fab. XIV. *in Argo naue Tucarchi*, ait, *fuerunt Zetes & Calais, Aquilonis filii, qui pennas & in capite & in pedibus habuerunt.* Ita corrigo hunc locum, veteremque scripturam sequor proxime, quæ habebat *Turarchi.* Notum est, Latinos pro Græcorum οι, *u* ponere, interdum quoque aspirationes omittere, vti ex *puniceus* vocabulo, quod Græce φοινικός, apparet. Id igitur hoc loco etiam Hyginum fecisse existimo. Turnebus longius abiit &

Toecharchi emendauit. Etiam ταμίας habuerunt in nauibus, quorum mentio apud Homerum Iliad T.

Καὶ ταμίαι παρὰ νηυσὶν ἔσαν σίτοιο δοτῆρες.

Aderant ad naues etiam quæstores frumenta dispensare soliti. Quale ipsorum fuerit officium, ex hoc ipso loco patet. Potus scilicet ac cibi, reique annonariæ habebant curam. Scholiastes vetus Homeri, Ταμίαι οἱ φύλακες τῶν πρὸς τροφήν. *Tamiæ sunt, qui custodiunt res ad victum pertinentes.* Confirmat etiam Eustatius ad hunc locum. Ταμίας οὐ γενικῶς θησαυροφύλακας λέγει, ἀλλὰ σίτου δοτῆρας ὡς αὐτὸς ἑρμηνεύει. An & *dietarii* tales? quorum mentio est apud Vlpianum Iurisconsultum leg. 1. ff. Nautæ. & Eclog. Basil. leg. 53. c. 7. his verbis. Ενέχονται καὶ διὰ τῶν προβεβλημένων εἰς παραφυλακήν, οἷον ναυφυλάκων καὶ διαιταρίων. Opinor. licet summus vir in præcidaneis ad Arbitrum lib. II. c. 10. dissentiat, & nauicleros seu nauigii magistros interpretetur. Nam sensus legis obstat, quæ nauclerum vel nauicularium ex delicto dietarii obligat, tanquam magistrum, & eum, qui hunc naui præposuit. & verborum ordo docet: eccur enim nauiculario seu magistro nauis, & proretæ postponeretur? Dietarius profecto a Græco δίαιτα. jam τρόπον τῆς διαίτης viuendi, vel edendi bibendique rationem dixit Galenus, Herodotus, & alii. Longe ergo melius Dionysius Gothofredus, qui exposuit eum, qui annonam nauis administrat. Sed quid? num igitur iidem fuere cum celeustis? non vehementer repugno, licet credam hos custodiendæ annonæ, illos distribuendæ magis curam habuisse. Franciscus Stypmannus nouos nobis anteaque numquam cognitos facit dietarios, *qui cibum ceu* (ita lego) *mercedem in dies recipiunt & custodiæ caussa vno aut altero tantum die naui præponuntur.* Sunt apud Demosthenem *Quæstores*, quos ignoro an huc referam. Habuerunt enim curam consignandi omnia in naui quæ acciperentur, quæ expenderentur, exque tabulis ipsorum judicabantur trierarchi. Quicquid sit, *Scribis naualibus* non absimiles fuerunt, vt ex Festi verbis facile apparet. *Naualis scriba*, inquit, *qui in naue apparebat, inter aliud genus scribarum minimæ dignationis habebatur, quod periculis quoque ejus ministerium esset objectum.* Plautus. *Non ego te noui naualis scriba, columbar impudens.* Scaliger commode ad hunc locum: *Etiam apud Homerum naualis scriba est conuitium Od.* Θ.

– φόρτου τε μνήμων, καὶ ἐπίσκοπος ᾖσιν —.

Hoc est γραμματεὺς φόρτου, καὶ ἐφοδίων ταμίας. Eustatius ex quo ista Scaliger, prolixius: Μνήμων φόρτου, ὁ γραμματεὺς ἤτοι ἀποσημάντων διὰ γραμμάτων. ἢ καὶ ἄλλως λογιστής, ἐπιμελητής. At Scholiastes Poetæ clarius. φόρτου μνήμων, ἐπιμελόμενος τῶν φορτίων ἢ μνημονεύων ἕκαστον, πόσου ἦν ἄξιον. φόρτου μνήμων *dicitur, qui curam gerit onerum vel mercium in naui, quique cuncta memoriæ caussa notat,*

notat, quæ necessaria. Sic accipio τὸ μνημονεύων, si cum Eustatii interpretatione confero. simulque λογιστὰς vocatos esse obseruo, quia credo rerum omnium rationes tenere, reddereque cogebantur. Puto mentionem Scribæ istiusmodi extare in antiquo lapide apud Gruterum p. 564. quanquam is non nauis vnius, sed *totius classis scriba* fuisse videatur. lapis hic est.

D. M.
M. VALERIO
M. F. CLAVD. CO
LONO. LIBVRN
VARVAR. SCRIB. CL.
PR. RAVEN. VIX. ANN. L.
MIL. ANN. XXVI.

Meminit & Scribæ totius classis Arrianus in Indicis: γραμματεὺς, inquit, τοῦ στόλου παντὸς Εὐαγόρας Εὐκλέωνος, Κορίνθιος. *Scriba classis totius fuit Euagoras Eucleonis, Corinthius.* Venio postremum ad Eschareum, qui Polluci sic describitur: ὁ περὶ τῇ ἐσχάρᾳ, λέγοιτ᾽ ἐσχαρεύς. *foco assidens Eschareus dicitur.* Quale reuera ejus fuerit officium nusquam reperio. Ex vocabulo tamen rerum sacrarum curam habuisse conjecto. Quin enim sacrificia diligenter facerent in nauibus, Deos, & Tutelares maxime, thure aliisque suffimentis placarent, dubium non est. Huc autem opus fuit quodam sacrificulo, quem ab ara siue foco, cui ministrabat, ἐσχαρέα nominatum puto. Sunt, qui pro coquo accipiunt, quibuscum super re incerta litigare nolo.

ADDENDA LIBRO PRIMO.

Prior numerus paginam, posterior versum indicat.

I, 27. Post *testatur* adde: Hinc hodieque Germanis, *nee*, vel *nahe* nauis latiore alueo, qua vehicula trajiciunt. item *nachen*, scaphæ. Æschylus alioquin ἄμαλα vocauit, ἀπὸ τῦ ἁμᾶν τὴν ἅλα, vt Hesychius ait. quanquam hoc magis ad maritimas pertineat.

II, 15. Post *res* adde: vel, quod propius ad Græcum, *mors*.

III, 24. Post *ignotus fuit* adde: Indicum intelligo, non ejus Indiæ, quæ ultra Gangem est, sed quæ sic laxe antiquissimis temporibus dicebatur, omnemque fere regionem trans mare internum, versus Orientem positam, teste Vossio de Idol. 1. cap. 30, comprehendebat.

IV, 26. *mari Atlantico* adde: per Atlanticum indicat non solum, quod est extra fretum Herculis, sed in universum omne. quomodo Diodorus Siculus lib. III. Indicum vocavit. adde Merulam de maribus. Cicero in Somnio Scip. *Omnis terra circumfusa illo mari, quod Atlanticum, quod magnum, quem Oceanum appellatis in terris*.

VI, 29. post *adquirendi plura* adde: Cæterum quia navibus fere institutæ migrationes, hinc naues inter insignia peregrinitatis. ut nauis in denario Romanorum, quæ Saturnum denotabat peregrinum. Ovidius. lib. I. Fastorum:

Et bona posteritas puppim signauit in ære,
Hospitis aduentum testificata Dei.

Sic Tacitus de Iside apud Sueuos culta: *signum ipsum in modum liburnæ figuratum, docet advectam religionem*. liburna, est nauis. Etiam apud Athenienses, qui non erant indigenæ, scaphas gestabant in sacris Panathenaicis, peregrinitatis insigne, sicut Ælianus noster docet lib. VI. cap. 1. σκάφας vocat Harpocration: de quibus cum dubitet Stephanus in Thesauro quid significent, Meursius autem in Panathenaicis *ligones* exponat, nos rectius Gyraldum sentire arbitramur, quando simpliciter pro quibusdam quasi navigiolis accipit, lib. de Navig. Revera enim vasa fuerunt, navigiis similia, quæ & lintres vocantur, in quibus (ut & hoc non ante observatum addam) favos aliquot gestabant. Ammonius in ἰσοτελής, de ea re: ἐν τῇ τῶν Ἀθηναίων πομπῇ σκάφην ἔφερε κηρία ἔχουσαν: ὅθεν καὶ σκαφηφόρους ἔλεγον τοὺς μετοίκους. Aliter olim sensimus in indice nostro ad prædictum Ælianum, Meursium sequentes, sed hæc magis vero consentanea. Etiam in Eretriorum veterum sepulchris incisæ naues non tam vitæ genus quondam ipsis visitatum, vt vult Apollonius apud Philostratum lib. I. cap. 17. quam

quam peregrinitatē ipſorum, quia navibus advecti erant, ſignificaſſe videntur.

VIII, 2. poſt *exprobrant* adde: Imo conſtat omnes fere gentes mari vicinas piraticam olim exercuiſſe. De Græcis ex Thucydide eſt notum. de Cilicibus Euſtatius ad Dionyſii Peri. *Piraticam olim exercebant Cilices*. Idem de Tyrrhenis. *Tyrrheni olim piraticam exercentes, illic prædas coacervabant*. Phœnices etiam piraticam exercuiſſe, Herodotus in primo, aliique docent. de Phocenſibus paulo ante dictum eſt. de Saxonibus teſtatur præter Sidonium Car. VII, etiam Iſidorus. de Noruagis habemus paſſim apud Saxonem, & imprimis lib. III. vbi de Horruuendillo: *per ſummam rerum gloriam piraticæ incubuerat*. Poſidonius ſimilia de Cimbris narrat. Liburnorum veterum eadem vita: Appianus lib. de bell. Illyr: *Fuerunt Liburni alterum Illyriorum genus, qui Ionium mare, & quæ in eo ſunt, inſulas prædabantur celeribus & leuibus nauigiis*. Ægyptios piratas in paludibus Nili memorat Heliodorus lib. I. Æth. Idem & in aliis mari vicinis populis obſeruari poteſt.

ib. 37. poſt *id* adde: primum omnium Caſtor & Pollux feciſſe dicuntur, Nigidio teſte. Commentator vetus in Aratea Germanici: *Caſtorem dicit Nigidius & Pollucem Tyndaridas Geminorum honore decoratos, quod principes pacationis dicantur, quod mare totum prædonibus maleficiſque pacatum reddidiſſent*. Similia de Hercule narrat Hyginus. Etiam &c.

X, 36. poſt *nota fuit* adde: Diodorus de Melite lib. V. poſtquam oſtendiſſet Phœnices crebro in eam navigaſſe: *Hæc cauſa fuit, ut loci ejus habitatores mercatorum beneficio ſtatim & opibus augerentur, & nomine inclareſcerent*.

XI. 17. poſt *redegerunt* adde: Diodorus lib. V. de Siculis: *Per commercia vero, & multitudinem Græcorum eo nauigantium factum eſt, vt & linguam Græcorum diſcerent, & eundem vitæ morem adepti, barbaram etiam loquelam ſimul & nomen mutarent*.

XII, 27. poſt *per mare* adde: Auicenna tertia primi lepræ, hydropiſi, apoplexię, frigiditati ſtomachi, nec non inflatibus nauigationem mederi teſtatur.

XIV, 17. poſt *verſari* adde: Alias nauigatio & naues inter pœnas, ac ſupplicia. De noxiis ad naues remoſque damnatis res eſt nota, noſque alibi dicemus. De iiſdem vetuſtioribus navigiis impoſitis extat apud Plinium in Paneg. cap. 34. vbi de delatoribus: *congeſti ſunt in nauigia raptim conquiſita, ac tempeſtatibus dediti*. Refert ſimilia Suetonius in Cæſare cap. 66. vbi plura Caſaubonus. Apud Perſas quoque incluſos ſontes ſcaphis, vt extarent capite, cætera tecta à ſordibus, indeque orientibus vermibus conſumerentur, apud Plutarchum vita Artaxerxis legimus. Contra apud gentes quaſdam ædium vicem præſtant. Salluſtius de Numidia: *cum illuc Perſæ navibus appuliſſent, incultaque foret regio, narium illi carinis domicilia ſtruxerunt*. Addæus loco, quem infra adducemus, de naui

Diotimi piſcatoris: τὴν αὐτὴν οἶκον ἔχων πενίης. *eandem habebat domum paupertatis ſuæ.* Similiter alii, de aliis piſcatoribus, ut hoc frequens ipſis fuiſſe appareat. Moſchus V. Idyll. de piſcatore: —— ᾧ δόμος ἁ ναῦς, *cui domus eſt nauis.* Adde Lucanum lib. V. p. m. 133. Heliodorus de paſtoribus, ſeu piratis Ægyptiis paria narrat lib. I. Æth. οἱ δὲ ἐπὶ τοῦ σκάφους βιοτεύει, πορθμεῖον τὸ αὐτὸ καὶ οἰκητήριον ἔχων. *nonnulli viuunt in nauigiis, eademque re ad vectationem vtuntur & habitationem.* Denique & ſepulchrorum vice ſerviſſe naues obſeruamus, præſertim nautis ac piſcatoribus. Antiphilus Byzantin. in Floril. Epig. lib. I. tit. de nau. ſic de Glauco:

Τὸν δὲ κέλυφος ἔκλεισαν ἐπ' ἀνέρι, πόφρα γεραιὸς
Πλώσῃ ἐπ' οἰκείης εἰς ἀΐδην ἀκάτου.

Hunc tabulato nauis incluſerunt virum, vt ſenex nauigaret propria ad inferos naue. Eadem Mæcinus habet ibi, de naue Hieroclis piſcatoris: εἶτα θανόντα inquit

Ἐκτέρισεν συνέπλω δ' ἄχρι καὶ εἰς ἀΐδην

deinde mortuum humauit, cumque eo nauigauit vſque ad inferos. Nempe & alias in nautarum tumulis aliquid additum ex naue, vti obſeruamus ex Lycophronis Caſſandra verſ. 881. Dicitur enim ibi in ſepulcro Mopſi Argoæ nauis tabula fuiſſe ſuſpenſa. Sic in monumento Palinuri remum memorat Virgilius. Aliquando naues etiam cum mortuis comburebantur, ſicut arma cum militibus defunctis. Diſcimus & hoc ex Florilegii lib. III. cap. 4. vbi Julianus AEgyptius Mygdonem piſcatorem ſic crematum ſcribit. Memorat ſimilia Addæus Mitylenæus libro eodem cap. 21, cui & plures alii conſentiunt.

XXVI, 30. poſt *plurimum profuiſſe* adde: Imo ne tum quidem arbitror, cum non ab Edomo, ſed Canaane ipſo, vt vult Scaliger ad Num. Euſeb. MCIV, dicti ſunt Phœnices. Cenſet enim cognomentum hoc fuiſſe Canaanis, vocatumq; Phiniſen, quomodo & in Sacris filius Sacerdotis Heli appellatur. Quod veriſimile, quia Sanchuniathon, qui ante bellum Trojanum ſcripſit, ex Phœnicum Theologia docet, quendam χνᾶ, quem eruditi Chanaanem exponunt, Phœnicis cognomentum habuiſſe. Sic enim Philo Biblius, qui Sanchuniathonem tranſtulit in Græcum apud Euſebi. lib. 1. Præp. Euang. ὧν εἷς ἦν καὶ Ἴσιρις τῶν τριῶν γραμμάτων εὑρετής, ἀδελφὸς χνᾶ τοῦ πρώτου μετονομασθέντος φοίνικος. *quorum vnus fuit & Iſiris, inuentor trium litterarum, frater Chna, qui primus cognomento dictus eſt Phœnix.* Sed cum Sanchuniathon, vel ii, à quibus ipſe habuit, ſua hauſerint ex Moſe, Moſes vero nullum Chanaani cognomentum, ſed Eſaui, & hujus primi memoret, adhuc dubia res eſſe videtur; cum præſertim Ἴσιρις, vel *Iſiris*, qui hujus Chna dicitur fuiſſe frater, vocabulo non multum differat ab *Iſraele*, id eſt Iacobo, Eſaui fratre: Imo, non Ἴσιρις, ſed Ἴσιρλ Sanchuniathon ſcripſiſſe videri poſſit. Neque pugnat quod vocatur Chna, cum hoc Chananæum denotare poſſit, qualis Eſau fuit, cum propter occupatam Chananæorum terram,

terram, tum propter duplex matrimonium à Chananæis ſumptum, arctamque cum iis amicitiam, ac ſocietatem. Quo etiam factum eſſe potuit, vt gens vna alterius vocabulo vti haud grauaretur. Nec Chananæi recuſarent ſe vocare Idumæos, Græce Erythræos vel Phœnices, propter Idumæorum potentiam, de qua prædixerat Eſaui pater, eamque in mari, ut Idumæorum, ipſiuſque Eſaui vrbes Elath, & Aſiongabor, in mari rubro ſitæ, indeq; nauigationes in Ophir abunde teſtantur. Quas cum memoret Iobus, vnus ex divinis Scriptoribus, qui vel Moſis temporibus, vel, quod eruditis magis placet, ante vixit, antiquiſſimis ibi populis notiſſimas fuiſſe apparet. Adde, quod is ipſe Sanchuniathon Vſoum, quem eruditi omnes Eſauum interpretantur, in inſulam Tylum nauigaſſe; Agatharchides (nam idem Erythras & Vſous) mare de ſe appellaſſe, Philoſtratus, etiam imperium ejus inſtituiſſe ferant, vt in ſequentibus oſtendetur. Adde, quod hunc ipſum Vſoum, id eſt Eſauum, Phœnices habuerint pro Deo, vt ex Sanchuniathone diſcimus. Et Euſebius clariſſime: *Φοίνικες δὲ Μελκάνθωρον καὶ Ὀυσωρὸν, καί τινας ἄλλους πάλιν ἄνδρας θεοὺς ἀνηγόρευσαν.* Nam *ὀυσωρὸς* hic, ille ipſe *Ὀυσωὸς* Sanchuniathonis, ut recte à Scaligero in Commentariis ad Euſebium notatur. Adde denique, quod poſteri Vſoi, qui ab altero ejus nomine Erythræi dicti ſunt, re navali ſemper claruerint, & vt Damaſthes teſtis eſt, biremes primum excogitarint. Contra Phœnices ante tempora Ioſuæ nil in mari nobile feciſſe videantur. cum & pauci ad id habitarent, & piſcationes potius, quam mercaturas exercerent, vt vel ex vocabulo Sidonis manifeſtum eſt. Rectiſſime enim ſe habere cenſeo, quæ Vir eruditionis admirandæ, nec humanitatis minoris Samuel Bochartus refert in præfatione Partis alterius Geogr. ſacræ de Phœnicibus, *paulo poſt ætatem Moſis à Ioſua & Iſraelitis è patrio ſolo pulſos, primo in Phœnices littora, mox per totum mare Mediterraneum cœpiſſe ſe diffundere.* Et quicquid de Phœnicum nauigationibus memorabile reperitur, id aut poſt Trojana tempora eſt factum, aut breui eá anteceſſit. Notandum & hoc eſt, quod apud Græcos nihil differant Erythræi , quomodo vocatos eſſe poſteros Eſaui omnes conſentiunt, & Phœnices; quod tamen neceſſum foret, ſi Phœnicum nomen eſſet Hebræum, & non Græcum. Euſtatius ad ψ Iliad. & ex eo, ſicut puto, Phauorinus: *Φοῖνιξ ὁ πυῤῥός ὅθεν καὶ Φοίνικες ἡ ὀπώρα, διὰ τὸ ὁμοιόχροον. ἤδη δὲ καὶ τὸ ἐθνικὸν, ἐπεὶ καὶ οἱ ἐρυθραῖοι ἀνέκαθεν οἱ ἀυτοί. ὡς ταυτὸν ὂν οὕτως ἀυτοὺς ἢ οὕτω καλέσαι. ὅτι καὶ ὅμοιόν ἐστιν ἐρυθρὸν εἰπεῖν χρῶμα καὶ φοινικοῦν. ἴσως δὲ ἐντεῦθεν καὶ φοῖνιξ τὸ κύριον ὄνομα, διὰ τὸ ὡς εἰκὸς ἐν ἀυτῷ φοινικοῦν τῆς χροιᾶς, ὃ καὶ τὸν ἐρύθραν τὸ ἐπενοήσατο. Phœnix, rutilus. unde & poma in autumno Phœnices, quia talem habent colorem. Eſt & gentis vocabulum, quæ origine eadem cum Erythræa. vt ſit indifferens, hoc aut iſto modo eam appellare, cum ſit idem erythræum dicere colorem, aut phœnicium. Nam & Phœnix nomen proprium eſt à rutilo, vt videtur, unde & Erythras*

dictus:

dictus est. Obserua eosdem facere non tantum Phœnices & Erythræos, sed Phœnicem ipsum, atque Erythram. Similiter Isidorus lib. XIX. cap. 7. Phœnicium mare vocat *rubrum*, id est erythræum. & Nonnus libr. XVIII. Dionys. Perseum ait occidisse cetum Andromedæ ἐρυθραίῳ παρὰ πόντῳ, *juxta mare erythræum*, cum tamen, teste Plinio lib. V. cap. 13, occisus sit prope Ioppen, ciuitatem Phœniciæ. Ptolomæus quoque ἐν πρώτῳ περὶ Ἡρώδου τοῦ βασιλέως Idumæos siue Erythræos nominat Phœnices, vt est apud Ammonium in libello de Diff. Ἰδουμαῖοι, ait, τὸ μὲν ἀρχῆθεν Φοίνικες καὶ Σύροι. *Idumæi origine Phœnices & Syri.* Ita Seruius *Idumen*, vrbem ab Edomo conditam, *Phœniciæ ciuitatem*, nominat ad III. Georg. Vnde satis patet, Idumæos, Erythræos, & Phœnices pro iisdem apud veteros habitos fuisse. E quibus etiam Herodotus dictos asserit ab illis, qui mare Erythræum primo coluerunt, quod in nullos alios, quam Idumæos, à quibus mare illud Erythræum dictum est, conuenire potest. Et Dionysius Geogr. clarissime, p. m. 757.

> οἳ δ' ἁλὸς ἐγγὺς ἐόντες, ἐπωνυμίην Φοίνικες
> Τῶν δ' ἀνδρῶν γενεῆς, οἳ ἐρυθραῖοι γεγάασιν.

Illi vero qui mari sunt vicini, cognomento Phœnices, eorum hominum originis, qui Erythræi nati sunt. Ortos ait ab Erythræis, quia idem nomen habuerunt, ab Erythræis acceptum, quos iccirco contrario modo Phauorinus Phœnices nominat. φοίνικες, ait, ἔθνος οἰκῆσαν περὶ ποταμὸν ἐρυθρὸν, ἢ περὶ ἐρυθρὰν θάλασσαν. Nec eleuat fidem rei, quod Herodotus se ista dicat accepisse à *P*ersis. Persæ enim isto tempore potentissimi, hujus rei laudem, vt fit, suæ genti tribuebant. Hinc *P*hœnix, id est Esauus vel Erythras, *P*ersa dicitur ab Agatarchide, & *P*ersei filius ab Eustatio in Comment. ad Dionysium, quod aliter accipiendum non est, quam ut diximus. Sane in re non vsque quaque clarissima nobis hæc sententia maximè probabilis videtur, qua Phœnices ab Idumæis, voce idem significante dicti asseruntur. Nam quod viri eruditissimi a purpura, inventa à *P*hœnicibus, factum existimant, id putamus contra se habere, purpureumque colorem phœnicium à gente, non gentem â colore, dictum esse; sicut non ab Indico Indi, sed contra ab Indis Indicum vocatur. Cum præsertim eo tempore, quo inuenta est purpura, rex quidam *P*hœniciæ imperauerit, qui jam habuit nomen *P*hœnicis, vt ex *P*alæphato & Cedreno constat. Quicquid tamen sit, siue à Chanaane dicti fuerint, quod vult Scaliger, siue à certa quadam inter eos gente *Bene-Anakim*, contracte *Benanakim*, & mox *P*hœnices, ut conjectat in prædicto opere doctissimus Bochartus, siue denique ab Esauo, quod nos putamus, certissimum est, vt tandem ad nostra revertamur, iis temporibus, quibus *P*hœnices dici cœperunt, nauigationem non esse inuentam.

XVII, 11, post *accepisset nomen* adde: nec contemnenda est authoritas Iosephi,

ſephi, periti vtique vernaculæ ſuæ. Cum præſertim codex ſacer de inſulis expreſſe teſtetur. ἐκ τούτων ἀφωρίσθησαν νῆσοι τῶν ἐθνῶν: *diuiſæ ſunt inſulæ gentium.* Ut ſi quis in continentem veniſſe putet prius inſulas ab ipſis occupatas concecedere neceſſe habeat, maxime (quod naturæ rationique eſt conveniens) vicinas proximaſque. Qualem ipſis non Cretam, de qua conjectat Ben. Arias Montanus lib. de gentium Regionibus, ſed Cyprum fuiſſe, negare nemo poteſt. Conſentiunt, quæ habet Grotius ad Ezechiel. cap. XXVI, 6. χιττιείμ. *proprie ſic vocatur Cyprus, deinde tranſlate alia loca tranſmarina.*

XXII, 9. poſt *Exped. Cyri* adde: Cujuſmodi vtribus, vel ratibus ex vtribus factis thus deferebatur ad emporium nomine Canen in Arabia. Arrianus in Perip. maris rubri: *deferunt thus omne camelis,* καὶ σχεδίαις δερματίναις ἐκ ἀσκῶν. Nonnus lib. XXIII. Dionyſ. v. 148. etiam ſolo vento inflatos vſurpaſſe docet

ἀσκοῖς οἰδαλέοισι χέων ποιητὸν ἀήτην
Δέρματι φυσαλέῳ διεμέτρεεν Ἰνδὸν Ὑδάσπην.

aerem ſive ventum ποιητὸν i. e. *factitium* eleganter vocat, quia fiebat certis inſtrumentis. Hinc in Aſcogefro, ponte ex hujuſmodi vtribus, pictos in Notitia Imp. videas folles, quibus ſcilicet inflari eos vtres mos erat. Meminit iterum Arrianus lib. V. Exp. Alex. οὐδ' ἂν ἔτι πρόσθεν, inquit, μεῖναι ἐπὶ τῶν διφθερῶν κατὰ τὸν πόρον, ἀλλ' ἐκπηδᾶν γὰρ ἐς τὸ ὕδωρ ἀφορῶντες πέραν τοὺς ἐλέφαντας. de equis loquitur, non manſuris in διφθέραις, h. e. vtribus ex corio pellibuſque tabernaculorum tum confectis, ſtructiſq; ex iis ratibus, ſed deſulturis in flumen, quod Interpres eruditus parum intellexit. Notandum autẽ, quod & equos aliquando tranſvexerint in ejuſmodi ratibus. vulgo enim juxta eas ligati natabant. Ammianus lib. XXX. de Armeniorum rege fugiente: *lectulos in villis repertos binis vtribus ſuffulciens, quibus ſinguli proceres inſidentes, & regulus ipſe, jumenta trahebant,* Euphratem tranſmiſit. Vtrium loco etiam Clypeis vſi in militia, ſiue ſcutis, quia ſcuta apud veteres ex corio, ſimul concava, & huic negotio apta. Notauit Steuechius ad Vegetium; teſtanturq; epigramm. Floril. titulo de naufragio, Anaximenem & Myrtilum talibus nauigiis in naufragio ſervatos eſſe.

XXIII, 24. poſt *inuenit, id* adde: (niſi nudus fuit truncus, vt vult Philo, quemque interdum vſurpari conſueuiſſe ad trajiciendas aquas Nonnus teſtis lib. XXIV. Dionyſ. v. 133. vbi ξύλον αὐτόπρεμνον appellat.)

ibid. lin. 28. poſt *extitiſſe* adde: Adeoque nec Chryſora, vel vt legit Trapezuntius in ſuo codice Chuſora, quod ex annalibus Phœnicum prodidit Sanchuniathon *primum* inveniſſe, multoque minus πρῶτον πάντων ἀνθρώπων, *primum omnium mortalium* nauigaſſe, vt quem etiam ipſe longe poſt Vſoum, id eſt Erythram extitiſſe dicat.

XXIV, vlt. poſt *docebo* adde: Cypriis ſunt *adrya*, fortaſſe a δρῦς, *drys* quod

quamcunque Græcis arborem significat. Celtis similiter *deru*, Suecis *draa* aut *traa* vocatur Hesychius; ἄδρυα, πλοῖα, μονόξυλα κύπριοι. Camarani maris rubri accolæ *sangara* appellant, vt ex Arriano discimus.

XXV, 7. post *videtur* adde: quanquam retinuerit Solinus, qui haud dubie Plinium exscripsit.

XXVII, 3. post πλώιμος adde: Meminit ejusmodi nauicularum etiam Arrianus in periplo maris Eryt. & in Ommanis, Persidis emporio ait confici, inque Arabiam deferri, ab ipsis autem *Madaratas* appellari. Nonnus lib. XXIII. v. 129. πλύδεσμα nominauit.

ibid. v. 27. post *remorum* adde: Quod verum esset docet Phauorinus: φεύγει, ait de Danao, πρῶτος ναῦν κατεσκευάσας Αθηνᾶς ὑποθήκῃ, κληθεῖσαν πεντηκόντορον, κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν αὐτοῦ θυγατρῶν. Hinc & nauem ipsam Argon quidam appellarunt. Commentator vetus ad Aratea Germanici: *Danaus cognita malitia Mineruam inuocauit adjutricem. tunc primum Minerua dicitur nauim fecisse, quæ Argos appellata est, cum qua Danaus ex Africa Argos profugit.* Scholia Eurip. in Medea de Argo naue: καὶ πρῶτόν γε αὐτὴν ναυπηγηθῆναι φασὶν, ἄλλοι δὲ ὑπὸ δαναοῦ γεγενημένην.

XXIX, 27. post *velificauit* adde: Extat quoque ejus rei monumentum, in emblematibus Auctarii, quod Pignorius expositioni tabulæ Isiacæ subjecit, Isis insistens rati, tenens sistrum, & velum vtraque manu. Sane quia Dædalus non vero velo, sed pallio extento nauigauit, ut vult Seruius, plane incognitam tunc, saltem in Græcia, velificandi rationem ex hoc exiguo initio extitisse credendum est. *Dædalum* inquit ad VI. Æn. *propter supra dictas causas fugientem nauem conscendisse, & cum imminerent, qui eum sequebantur, intendisse pallium ad adjuuandos ventos, & sic euasisse ferunt.*

XXX, 33. post *sulcamus* adde: Sic ex naui Triptolemi factus serpens. Euseb. in Chron. ὑπονοεῖσθαι δὲ πτερωτὸν ὄφιν εἶναι τὴν ναῦν. putauerunt, inquit, homines, cum primum id nauigium viderent, esse serpentem alatum. *Alatum*, ait Scaliger, *propter remigium, serpentem propter figuram longam. erat enim μακρὰ ναῦς. quemadmodum meminimus nauigium longum Anguillam a nostris Aquitanis dictum fuisse à figura.* Sic Olaus, Rex Norvagiæ suam quandam nauim appellauit Serpentem. Sturlesonius: *dat Skib var baade langt oc bret, oc hoit paa borde, oc sterk af timmer, oc Kongen kallede det orm hin lange,* i. e. *nauis erat longa lataque, & alta habebat latera, firmasque tabulas, vocabatque Rex nomen ejus Serpentem magnum.*

XXXVI, 13. post *vix potest* adde: Et confirmat Arabs, qui hæc verba, Iunio interprete, sic reddit: *Quo ita abripiente nauem, vt non posset obniti aduersus ventum, dimisimus eam quocunque deducturus esset turbo.*

XLI, 9. post *cedrum* adde: Ex qua priscis temporibus Sesostris, Diodoro teste, nauem

nauem fecit ducentos cubitos & octoginta longam. Quanquam Theophrastus cedrum ſcribat non adhibitam, niſi in defectu abietis vel alni lib. II. Hiſt. Plant. cap. 8. *triremes*, inquit, *faciunt* οἱ κατὰ συρίαν καὶ φοινίκην ἐκ κέδρου. σπανίζουσι γὰρ πεύκης.

ibid. v. 12. poſt *lib*, XVI adde: Quanquam cupreſſum etiam vulgo adhibitam, ex Plutarcho, Vegetio, & Caſſiodoro doceat Bochartus lib. I. cap. 4. Geogr. vbi ipſam quoq; arcam Noæ ex cupreſſo ædificatam fuiſſe ait. Conſentiunt Plinius & Arrianus, vt Gyraldo jam notatum eſt. Etiam Ennius inter materias idoneas ad naues retulit lib. VII. Annal. Item Paulus ICtus, vt videre eſt ex lib. 26. de A.R.D. Exiſtimo interim frequentiùs vſurpatam in vectoriis nauigiis, quam bellicis, propter pondus. Niſi forte proceritatis roboriſque cauſa ex ea facti fuerint mali, ut de naui, qua captus eſt Bachus, refert Nonnus lib. XV. Dionyſ. v. 142. Theophraſtus ſane nullam ejus inter ναυπηγήσιμα fecit mentionem. vnde dubitari poteſt ſaltem de Græcis, cum præſertim arbor ea ſit feralis.

XLII, 16. *connexa ſunt* adde: Similiter Antiphilus lib. I. Epigr. tit. de Naui, vbi de nauigiis ſubtilibus:

> Γόμφος δ' οὐκ ἔτι χαλκὸς ἐν ὁλκάσιν, οὐδὲ σίδηρος
> ἀλλὰ λίνῳ τοίχων ἁρμονίη δέδεται.

Sic ſcribendum, eſt, non χαλκὸς, vt habent editi, ſine ſenſu *clauus*, ait, *non amplius æreus in nauibus, aut ferrum, ſed lino tabularum commiſſuras contexunt.* Obſerua ἁρμονίην τοίχων nominare, quod Plinius lib. XVI. cap. 36. *commiſſuras nauium* appellat. Loquitur autem de nauibus ſutilibus, quæ ſuebantur ῥάμμασι. Sic enim Græce vocata docet Heſychius ea vincula, quibus conſerebantur, quæque erant facta ex lino, ſparto, loris etiam, vti ex Varrone conſtat. Similia iis, quibus Moſchi hodie in ſuis nauibus vtuntur, vt quotidie videmus. Ῥίπεσιν οἰσυΐνοις. hoc fieri Nonnus ait lib. XL. Dion. v. 466.

ib. v. 25. poſt *condenſantur* adde: Forſitan & crines apti ad hos vſus, Video enim Seleucum Rhodiis apud Polyb. lib. V. præter materiam ad naues & reſinam, τριχὸς quoque i. e. *crinis* donare vim non exiguam. Quanquam & ad cilicia vſurpari potuerint.

XLIII, 7. poſt *cap.* 13 adde: Reſinæ non abſimile bitumen, quo ad hanc rem vſos veteres, ipſumque adeo Noam, Deo monente, monſtrat Bochartus lib. I. cap. 11. Geogr. Cæterum quia reſinæ vſus in naualibus, hinc forte Iſraelitæ deferunt Tyrum apud Ezechielem Prophetam cap. 27. 17. & Iſmaelitæ in Ægyptum, Geneſ. 37, 24. quanquam & ad vulnerum medicamenta adhibitam Propheta ſcribat.

ibid. v. 14. poſt *nullus poteſt* adde: Nam τὸ ναυτικὸν nil aliud, quam quod etiam Latini *naualia* appellant. Seruius ad XI. Æn. ver. 329. *Naualia hoc loco*

 ipſa

ipsæ res nauales sunt, id est pix, cera, funes, vela, & alia hujusmodi. de Græco autem transtulit, & naualia posuit pro trabibus, de quibus naues fiunt. nam Homerus νήϊον dicit nauale lignum. Vocantur hæc naualia interdum & Ζωμεύματα Phauorinus: Ζωμεύματα, τὰ τῶν νεῶν χρειώδη. λέγεται δὲ ξύλα, καὶ κηρὸς, καὶ πίσσα.

XLVI. 36. post καθ' ἴσον ἱσταμένη adde: Putat Laurenbergius in vtilissimo Antiquario, hæc similiaue instrumenta *cuppas* a Latinis dici. *Sunt*, ait, *cuppæ nauium reficiendarum sustentacula.* Sed decepit, vt opinor, virum eruditum Calepinus, & adducta illi autoritas Lucani, qui in IV. Pharsaliæ:

Namq; ratem vacuæ sustentant vndiq; cupæ

Sane, si Lucanum ipsum inspexisset, deprehendisset facile, nil hujusmodi ibi dici. Fuit ista vera ratis, cuppis superstructa, sicut vsurpabant in festinatione. Vegetius lib. III. cap. 7. *Nauigeri amnes tumultuario opere colligatis inanibus cuppis, additisq; trabibus transitum præbent.* Ad quem locum Steuuechius rectissime illum Lucani adducit.

XLVII, 19. post *effigie* adde: Pollux σύστοιχα vocasse videtur.

XLVII, 31. post *transeunt* adde: Quo etiam respectu Ouidius lib. XIV. Metam. f. 6. de carina —— *mediisque carina*

subdita nauigiis, spinæ mutatur in vsum.

ibid. v. 36. post ἐντερωνίδα *vocauit* adde: Plinius dixit *ilia*, Strabo μήτρας, vt ostendit Cl. Salmasius in admirandæ eruditionis opere vberrimo pag. 1117. Hinc ἀμφιμήτριον, vt puto, quod Pollux idem esse ait, ac γάστραν, *cauum nauis.* Hesychius pro costis ipsis accepisse videtur, quando ait: ἀμφιμήτρια, τὰ μετὰ τὴν τρόπιν τῆς νεὼς ἐξ ἑκατέρου μέρους ἐπιτιθέμενα. puto enim ξυλὰ, vel quid simile subaudiendum esse. Latinis similiter fere aliquando sunt *cauernæ*, si Seruio fidem adhibemus. Sic enim is ad Virg. II. *fustes curuos nauium, quibus extrinsecus tabulæ adfiguntur, cauernas appallarunt.*

L. 2. post *remi* adde: Apollodorus apud Phauorinum & Apollonius apud Etymologum voce διήρης, vocant στέγας istos ordines, alii στίχους, vt jam diximus lego & τοίχους ἐρετῶν apud dictum Phauorinum, si modo edita se recte habent. Sane στοίχους dixit quoque Apollonius, quanquam τοίχους Etymologus, retineat.

ibid. v. 30. post *nauium fuisse* adde: Quanquam magis positum videatur pro ἐνδιαμονῇ, h. e *mansione*, significareque interstitia quædam nauium seu tabulata superiora inferioraque, in quibus sunt vectores. Apud Athenæum profecto Hieronis nauis est τριπάροδος, ob triplicia ejusmodi tabulata, quæ ab eodem in descriptione thalamegi στέγαι dicuntur. Ad quæ quia scalis quibusdam descendebatur, ideo factum, vt nauem ejusmodi Hippocrates diceret habere διάβασιν πολλὴν, in epistola ad Demagetem: licet & hoc possit accipi de concla-

vibus

vibus seu mansionibus diuersis in eadem στέγα. Phauorinus: παρόδες, διαβάσεις. Habebant nempe in nauibus, maxime onerariis aliquot tabulata, & in iis certa conclauia, in quibus seruabant res ad naualem usum necessarias, aut alias ad navigantium commoda pertinentes. Hinc in Glossario titulo de Nauigatione ἀνδρὼν, μαγειρεῖον, σιτοβολὼν, loci in nauibus, vbi degunt, coquunt, annonam recondunt. Sane πάροδος id proprie in tabulatis ipsis videtur esse foramen, per quod ab vno descenditur in alterum, etiā in iis nauibus, quæ hodie ædificantur.

LI, 17. post *vocauimus* adde: At Argo nauis scutulum non habet, vt cujus tantum puppis, non & prora conspicitur. Imo vero habet, etsi non habeat oculum. Nam vt scultulum in prora, ita & in puppi, licet illud tantum πτυχὶς seu oculus vocaretur. Ostendit Hesychius, qui ἀσπιδεῖον appellat. ἀσπιδεῖα inquit, τὰς πτυχὰς τῶν ἀσπίδων, ἢ μέρος τῆς νεὼς τὸ πρὸς πρύμναν. In asterismis Græcis ἀσπιδίσκη nominatur.

ibid. v. 27. post *Hesychius* adde: Fuitque ea paulo altior, quam vbi positi erant remi. Obseruo cum ex imaginibus vetustis, quæ à nobis proponuntur in sequentibus, tum ex loco Arriani in Perip. Pont. Euxini, vbi ait: *Mare intumuit*, ὡς μὴ κατὰ τὰς κώπας μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τὰς παρεξειρεσίας ἐπεισρέρρει, *vt non modo per remos, sed & parexiresias aqua irrumperet.*

ibid. v. 29. post *prætulerit* adde: Artemidorus lib. II. cap. 23. ἀντιπρόσωπον, Horatius Od. 4. *os* nauis, Auienus *faciem* vocauit, vt puppim ex aduerso, *tergum.* Versus sunt in descriptione Argus.

—— neque enim se Thessala cymba
solenni in faciem monstrat more: extima puppis
surgunt Oceano: velut alto à gurgite nautæ
Cum portum tenuere, auidi volitantia raptim
Sipara conuertunt, tergoque incurua remulco
littora certatim subeunt simul ——

Sic hos versus Grotius emendat, qui & pro *tergoque* legi vult *tergumque* vt littorá dicantur subire tergum, id est puppim nauis, propter remulcum, quo ad littus ducitur.

LIBRO SECUNDO.

LV, 22, Post *sunt appellati* adde: sicut vult Iosephus Apionem sequens. Et Iosepho hic auscultans Eusebius in Chronicis.

ibid. ver. 23. post. *nauium coegit* adde: Quanquam non alius hic Sesostris, quam ille ipse Sethosis Iosephi, vt ostendit Scaliger ad Num. Eus. 534. cujus proinde frater Armais, Danaus esse non potuit.

LVI, 14. post *Bacchus* adde: Imo ex Cretensibus ipsis Taurus rex, qui vixit

tempore Agenoris, cujus & vrbem Tyrum in Phoenicia occupauit. Cedrenus lib. I. *Ea tempeſtate traditur Taurum Cretæ regem claſſe Tyrum tentaſſe, Agenore cum ſuis copiis alibi bellum gerente, ac ſub veſperam capta Tyro cum alias multos captiuos, tum Europam quoq; Agenoris filiam abduxiſſe.* Habet eandem hiſtoriam Euſtatius, comment. ad Dionyſiũ, vbi & *nauali prælio expugnaſſe* Tyrum refert.

LXIII. 18. poſt *putabant* adde: Hinc forte Vegetius lib. IV. 44. *Alii ferro interimuntur, & ſaxo, alii ardere coguntur in fluctibus, inter tanta tamen mortium genera (qui acerbiſſimus eſt caſus) abſumuntur a piſcibus, & inſepulta ſunt corpora.* Niſi potius eo hæc acerbitas pertineat, quod inſepulto corpore, quieſcere animam non poſſe, ſed vagam errare, veteres putarent, ſicut & in notis ad Pacatum diximus. Quomodo tamen iterum hæc militia deterior videri poterat terreſtri.

Ibid. v. 23. poſt *diſci poteſt* adde: Pertinet huc, quod ait Ariſtides apud Photium in Or. Miltiadis pro Themiſtocle: *Equidem non intelligo, cur terreſtris victoria pulchra ſit, turpis marina, vel caſſis atq; corium magni ſint pretii, rudentis ac remi nullius.*

LXIV, 33. poſt *obſeruatum eſt* adde: Hinc Didymus loco quem & poſtea citabo: διαφέρουσιν αἱ νῆες τῶν πλοίων. τὰ μὲν γὰρ ἐστι στρογγύλα, αἱ δὲ κωπήρεις καὶ στρατιώτιδες. Hic enim cum στρατιώτιδες ſint bellicæ quæcunque id eſt, longæ. quia oppoſitæ στρογγύλοις ſiue onerariis, κωπήρεις tamen eſſe dicuntur, id eſt tales, quæ aguntur remis.

LXV, 37 poſt *putaverim* adde: Phauorinus Hemiolam μακρὰν appellat, i.e. longam, quæ tamen fuit infra magnitudinem triacontori. vt deinde apparebit. Et ſic recentioribus temporibus longas vocarunt bellicas quaſcunque, etiam quæ octodecim agebantur remis, non Latini tantum, ſed & Noruagi, qui earum appellationem à Latinis accepiſſe videntur. Sturleſonius in Chron. Noruagico: *Kongen fik hannem et lang Skib met* 18 *aarer.* h. e. *Rex ei dabat nauem longam remis octodecim inſtructam,* Similiter alibi nauem triginta remorum, id eſt triacontorum, longam appellat.

LXVI, 4. poſt *nominauit* adde: Et eæ quidem pentecontori non fuerunt, nondum ſcilicet inuentæ illa tempeſtate, multo minus triremes, quadriremeſue, ſed his omnibus minora nauigia. Vnde patet, talia quoque vſurpaſſe veteres ad bella, & ex ſequentibus amplius apparebit. & quia vſurparunt, longas dictas eſſe, quoniã vt ajebat Scholiaſtes Ariſtophanis πολεμίαι μακραὶ, *quæ bellicæ, eæ longæ.*

LXVII, 21. poſt δίκωπον adde: Conſentit & Apollodorus, vt eſt teſtis Phauorinus voce διήρης. Verba Phauorini hæc ſunt: Ἀπολλόδωρος δὲ καὶ τὰς ναῦς τὰς ἐχούσας δύο καὶ τρεῖς στέγας, διήρεις λέγει. ἢ τὰς ὑπὸ δύο ἐρετμῶν ἐλαυνομένας. Sic legenda iſta verba, non ἐρετῶν, vt eſt in vulgatis Oſtendit Apollodorus vocabulum διήρης duo genera nauium ſignificare, alterum quod habet duos ordines re-

remorum, alterum quod duos tantum remos. A remorum numero dicta est δήρης, non a numero remigantium, a quo nulli naui nomen inditum reperimus.

LXVIII. 16. post *aura feret* adde: Non sicut Acro exponit, de naui *binos ordinesremorum* habente: nec enim aliud vult Poeta, quam se, cum imminet rerum omnium jactura & naufragium, etiam minimo nauigio, scaphaque majori annexa tutum per quantumuis procellosum mare euasurum. Quod sperarunt nautæ Pauli Apostoli, vt est Actorum cap. XXVII. 30. contigitque gubernatori apud Ciceronem lib. II. de Inuentione. Ita namque in vltimo periculo solebant, vt ex Æthiopicis Heliodori cognoscimus,

LXIX, 3. post *& celocem* adde: Ita Liuius lib. XXI. cap. 17. *Naues longæ centum sexaginta, celoces duodecim.*

ibid. v. 8. post *intellexit* adde: Quemadmodum & apud Synesium epist. 4. est κελήτιον δίσκαλμον, *celox biremis*: & apud Eustatium quidam κέλητας πεντασκάλμους appellat, quos imitatione Isidori *celoces quinqueremes* nominaret. Ammonius quoque κέλης, ait, ἐστι πλοιάριόν τι μικρόν. sic enim censeo legendum, non πηδάλιον, vt est in editis sine sensu. *celox est paruum nauigiolum.* & quia paruum, ideo Thucydides a triacontoris distinguit lib. IV. vbi ait: ἐκ λῃστρικῆς Μεσσηνίων τριακοντόρου καὶ κέλητος.

LXX, 15. post *invenias* adde: Quanquam ibi sermo potius de nauibus tot ordinum. At apud Eustathium extare veterem, qui πεντασκάλμους κέλητας dicat, hoc est *celoces quinque remorum*, obseruauimus apud Stephanum in Thesauro voce κέλης. Vnde etiam apparet, nimium confidenter eos agere, qui Plutarchi τρίσκαλμον in δίσκαλμον immutant. Grotius ad Esaiam cap. 33, 22. *Aliud trieris, aliud triremis: triremes tribus remis aguntur, trieres ternis remorum ordinibus, sed sæpe in libris latinis inscitia librariorum hæc confudit.* Vides, vt Vir doctissimus statuat naves cum tribus remis, id est τρισκάλμους, imo has proprie triremes dici putet. Quod tametsi non persuadeat, cum & Græci promiscue hac voce sic vtantur, tamen ibi saltem in Prophetæ verbis *trierem magnam* cum addito, *parua triremi*, cujusmodi parua biremis apud Lucanum est, opponi manifestum est. Est autem inæqualis sæpe numerus remorum in his nauibus, quia remi non perpetuo fixi in vno loco, sed modo in hoc, modo illud latus transferuntur. Quod genus *fossioni* simile, vnde & de remigatione Hebræi vsurpant, sicuti *arationem*, teste Grotio ad Ionæ primum, Græci. Vnde & in Epigr. lib. I. Glaucus πόντου ἀροτρευτήρ, *arator Ponti* dicitur, & Ouidius lib. I. Trist. l. el. 2. *arare æquor* vsurpauit. Contra fit in ampheribus, quæ semper in vtroque latere habent remos, etiam cum vnus remigat, vt supra diximus, vnde & ampheres appellantur. Hesychius. ἀμφήρεις, νῆες ἀμφοτέρωθεν ὁρμώμεναι ἢ ἐρεσσόμεναι. *ampheres, quæ ab vtroque latere impelluntur.*

ibid. v. 34. post *docebo* adde. Hesychius ampheribus annumerat, quod obseruandum est. Αμφήελκα, inquit, ἀκάτιον λῃστρικὸν, ἐν ᾧ εἰσελαύνει δύο κώπας. Ita est in editis: sed absq; dubio legendum, ἐν ᾧ εἷς ἐλαύνει. i. e. in *quo vnus duos remos agit.*

LXXII, 25. post *consueuisse* adde: Sidonius Car. VII.

Quin & Aremoricus piratam Saxona tractus
Sperabat, cui pelle salum sulcare Britannum
Ludus, & assuto glaucum mare findere lembo.

e quibus verbis sane patet, naues Saxonum plane paruas, & e corio confectas fuisse

LXXIV, 9. post *non tecta* adde: Phauorinus: τριημιολία ναῦς μακρὰ ἄνευ καταστρώματος. *triemiola nauis longa, absque catastromate.* Si triemiola non tecta, multo minus hemiola, quæ minor fuit.

LXXVII, 13. post *instructa* adde. Nisi plane dicamus Appianum Lucianumque ex sui temporis consuetudine loquendo, liburnas intellexisse quascunque militares, sicut & Vegetium fecisse infra ostendetur.

ibid. vers. 15. post. *Liburnica* adde: Eustatius ad Dionysium Perieg. vbi & autorem earum nominat: *Liburni sunt in interioribus Adrii partibus, a Liburno quodam dicti. qui Liburnicas scaphas inuenit.*

LXXVIII, 8. post *acatia habentes* adde: De Amphericis Hesychius: ἀμφήελκον ἀκάτιον λῃστρικὸν, ἐν ᾧ εἷς ἐλαύνει δύο κώπας. *amphericum est acatium piraticum in quo vnus trahit remos duos.* Obserua piraticum hoc vocari nauigium, & in eo tamen singulis duos tribui remos. Confirmat enim id, quod de Liburnis biremibus, hemiolis, lembis diximus in præcedentibus.

ibid. vers. 22. *Minoem prodit* adde: De quo quia Plutarchus ait vita Thesei, quod contra decretum Græcorum Dædalo fugienti instans nauigauerit μακραῖς ναυσὶ, patet verum esse, quod supra diximus, longas etiam quandoque vocari minimas has naues.

LXXIX, 31. post *a majore* adde: *Lembum* hic exponit, quod notandum est. apparet enim lembos sæpe esse inter minima nauigia. Phaselum appellauit Statius. lib. III. Sylu. hoc versu

Quæque secuturam religent post terga phaselon.

LXXX, 12. post *demittebant* adde: Isidorus de barca: *Hanc nauis in pelago propter nimias vndas suo suscipit gremio. vbi autem appropinquauerit portui, reddit vicem barca naui, quam accepit in pelago.* Quæ verba ex dictis exponenda sunt.

LXXXI, 2. post *codice Vegetii* adde: Forsitan huc quoque pertinent, quæ *musculi* dicebantur. Nam vt ait Valturius, & ex eo Gyraldus, *genus fuit curuum nauigii.* Reperio autem in Notis, quæ vocantur Senecæ ac Tyronis, inter alia nauigiorum vocabula eorum mentionem. Vetustiores nil de ipsis sciunt.

ibid.

ibid. v. 13. post *remorum* adde: Sic Vegetius ſcapharum meminit, *quæ vicenos prope remiges in ſingulis partibus habent:* id eſt quadragenos in vniuerſum, quæ proinde fuerint τεσσαρακοντόροι. Obſerua interim illud *prope* in Vegetio. monſtrat enim non exactum ſemper eum numerũ remorum in his nauibus fuiſſe.

XCV. 28. post *ſingulis verſibus* adde: item Theocritus, quando Argo nauim vocat τριακοντάζυγον in Hyla; id enim idem eſt, ac ἑξηκόντορος. Scholiaſtes vetus ejus poetæ: τριακοντάζυγον, τὴν τριάκοντα ἔχουσαν καθέδρας ἐρετῶν, ὡς ἑξήκοντα εἶναι τοὺς πλέοντας.

ibid. v. 35. post *octacontoros* adde: Hinc Ethicus Hiſter, citante Gyraldo, de *triere* ait, eſſe *nauem magnam, ex tribus nauibus fabricatam.* quæ verba Gyraldus non ſatis intellexiſſe videtur.

XCVI, 33. post *ſignificant* adde: Quomodo & à Sidonio vocatæ ſunt lib. I. epiſt. 5. *Ticini* (ita recte, non vt Gyraldus legit, *tiphys*, ideoque multa incaſſum de gubernatore Argus diſſerit) *curſoriam, ſic nauigio nomen, adſcendi.*

Ibid. v. 36. post *diximus* adde: Teſtis Leo in tacticis, cap. 19. Μάχεσθαι, ait, διὰ τῶν ποτὲ λεγομένων τριηρῶν, νῦν δὲ δρομόνων καλουμένων. *pugnare nauibus, quæ olim triremes, nunc dromones vocantur.*

XCVII, 26. post *demonſtrat* adde: Et hęc cauſa, quare Euſtatius in comment. ad Dionyſium ſe *in Latino lexico Liburnicas naues dici longas* reperiſſe ſcribat.

CII, 19. post *teſtantur* adde: Quanquam Voſſius in Gloſſis lib. III. cap. 32. non nauigium ipſum, ſed tectum, ſub quo jacebant, ſic dictum oſtendat. Quod cur ita nominatum ſit, ipſe cum Scaligero Martinioque varie diſputat. Videtur interim eſſe à Gallorum *pario*, hoc eſt tego, pro quo Latini *opperio*, vnde & *paries*, quia tegit ac cingit. Simile Celtarum *barjen*, h. e. condere, cuſtodire, contegere. Sane *paramentum*, apud Gallos tectum ſignare ſiue manſionem ex Hincmaro diſcimus, & *paratura*, vel, vt hodieque loquuntur, *parament*, id eſt, quo ornatus cauſa in oris teguntur pallia cæteraque veſtimenta. Hinc *baret* operimentum capitis, & forte *pareda*, vel *parada* tectum nauigii. Licet etiam de nauigio dubitari poſſit, annon & ipſum ita fuerit vocatum, ſicut *camera* nauigium, à *camera*, quod proprie Nonio teſte *tectum* ſignificat *in curuitatem formatum.* Græcis καμάρα. vnde καμάρης ἅμαξα, *vehiculum tectum*, vel *conſtratum*, ſicuti Lucanum appellare oſtendemus amplius in opere de Re Vehicularia, ſi vitam Deus dederit. De καμάραις nauibus, vnde & Camaritarum gentis nomen, diſſerit Euſtatius ad Dionyſ. *Iſthmo adjacet magna Camaritarum natio, ſic dictorum à nauibus piraticis rotundis, quibus vtebantur vocabanturq́; Camaræ à Græcis. Erant vero naviculæ tenues, anguſtæ, & leues, viros viginti quinq́; raro triginta recipientes.* Etiam Germani tectas ejuſmodi naues cameras vocarunt, à *kammer*, quod ipſis adhuc hodie aliquod tabulis clauſum ſignificat. Tacitus Hiſt. lib. III. c. 47.

 came-

cameras vocant, artis lateribus, lata aluo, sine vinculo æris aut ferri connexa. summa nauium tabulis augent, donec in modum tecti claudatur.

ibid. v. 32. post *licet* adde. Testatur & Leo in tacticis cap. 19, vbi quoque πάμφυλον sequioribus temporibus ejusdmodi nauem vocatam ait, si modo vera lectio quam habent editi, de qua alias videbimus.

CVIII, 19. post *appellant* adde. Nisi potius inuertendum sit, primusque dicendus ille, qui in puppi, postremus, qui in prora nauigabat. Nam & puppis, pars nauis dignior, & vultum obuersum habebant puppi, non proræ, sicut vides in biremi veteri, ex Baysio capite antecedenti proposita. Legimus & Μουνερέτην apud Philippum, & Antipatrum in Antol. Epigram. cujusmodi est is, qui solus remigat, exemplo Charontis, de quo dictum est in præcedentibus. Posset etiam sic appellari, qui monetem agit.

CX, 31. post *à piscibus* adde. (quod non raro factum docet casus Tharsi Charmidis, quem describit Leonidas lib. III. Epigr. Titul. de Naufr. car. 66.)

CXI, 17. post *dilacerant* adde. Solebant & hostiles naues terebrare clam sub aquis. Testatur, vt alii, sic Matthæus Paris. A. 1191. *Tandem*, ait, *à quibusdam Regis Richardi mersoribus, ipsam subtus aquam inuadentibus, locis quamplurimis terebratur.* Citat locum Vossius lib. III. Gloss. cap. 25, vbi *mersores* vocatos esse sequiori æuo pulchre obseruat.

CXII, 3. post *& alios* adde. Apud Sidonium ep. 10. lib. II. videntur potius significare eos, qui fune per aduersum flumen trahunt naues. verba hæc sunt:

Curuorum hinc chorus helciariorum
Responsantibus alleluja ripis.

Atque ita exponit Sauaro, itemque Laurenbergius in vtilissimo Antiquario. Notandum autem, quod *curuorum* ait, videtur id enim esse à labore, quia cernui trahebant. & forsan pœna fuit in aliquibus. Ausonius protecto in Mosella 1. vers. 41.

Et cum per ripas nunquam cessante remulco
Intendunt collo malorum vincula nautæ.

Ita est in editione Scaligeri. Sed versus exigit, vt *mulorum* legamus, quomodo mulorum ope hoc factum in fossa Appia alibi ex Strabone vidimus.

CXIX, 22. post *ex foris* lege: Leo contra in dromonibus suis ait esse oportere minimum ducentos. Quanquam ibi sermo sit de prælio, in quo auctum numerum vulgarem singulis in nauibus ostendere videtur.

CXXI, 28. post *effecit* adde. Alias prædictus Appianus etiam Pœnos è seruis remiges fecisse scribit lib. de B. P. δούλους, inquit de Asdrubale, ἠγόρασε πεντακισχιλίους τὸ ναυτικὸν ἐρέσσειν. *Emit & seruorum millia quinque ad remigium.*

CXXVII, 9. post *rostra* scribe. Scholia Juuenalis sat. x. ver. 135. *Aplustra, tabu-*

tabulatum ad decorandum superficiem nauis appositum, alii dicunt, rostra nauis. Sed forte pro isto *rori*, emendandum *fori*, cum sint fori in puppe, vbi sedet gubernator, vt alibi ostensum est. quanquam alterum magis probum videatur.

CXXIX, 21. post *proponimus* adde: & forsan Senecæ *ceratas* lib. VII. de benef. cap. 20. sic exponat. vt dictæ sint Græca quadam imitatione à *κέρας*, i.e. *cornu*, quia velut cornua in fronte hæc ligna prominebant. Sane si ceratæ à cera, vt Eruditi eo loco volunt, vix est caussæ, cur lusoriis opponat, quæ non minus hoc respectu fuerunt ceratæ, quam triremes, aut id genus aliæ naues.

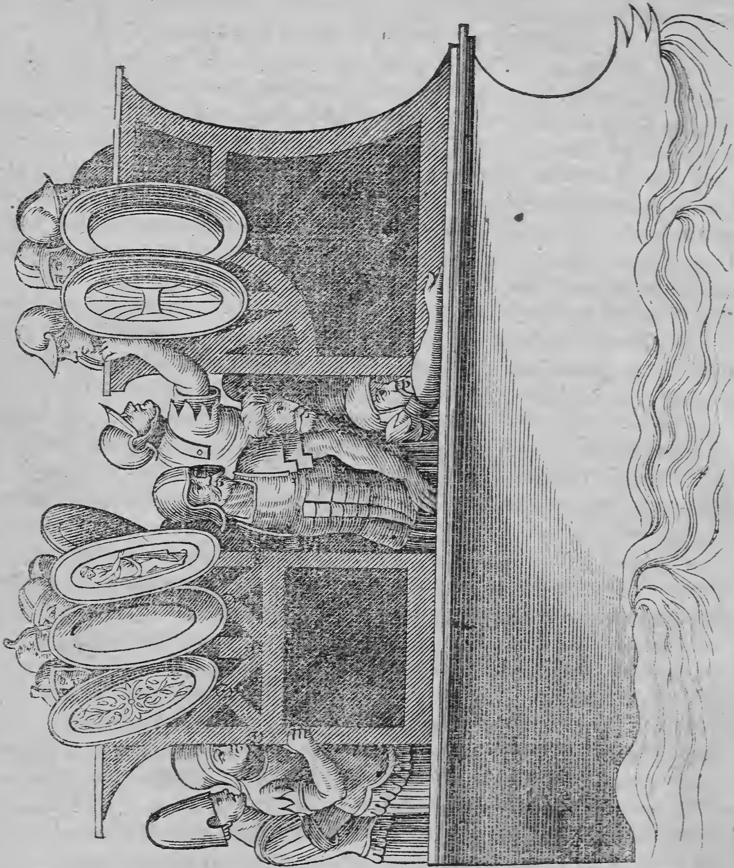
CXXX, 13. post *vocabant* adde: Alias & *κιβωτοὶ* vocantur; ita enim appellatum Noæ nauigium à septuaginta, Matthæo, atque aliis. Id autem sine dubio primum fuit constratum. Sunt & *λάρνακες* Græcis hæ naues, vt ex Apollodoro, Luciano, Iosepho notat Magnus vir H. Grotius in comment. ad cap. 6. Gen. vbi & Danai nauigium à Simonide *λάρνακα* vocatum ait. Ita *λάρνακα Δευκαλίωνος* dixit Nonnus lib. XII. Dionys. vers. 62.

CXXXI, 17. post *gubernatoris* adde: Sic Hesychius in *Ἀπ' ἰκριόφιν. λέγεται καὶ τοῦ κυβερνήτου καθέδρα ἴκριον.* Hinc est, quod Glossæ veteres modo tabulum, modo pergulam exponant. *ἴκριον, tabulum. ἰκρία, pergula.* Quanquam, mea sententia, in priori vocabulo vitium sit ex abbreuiatione, scribendumque *tabulatum.* Nam in tabulis ea pergula, quam & diætam nominari antea indicauimus.

CXXXIII, 19, post *propugnacula* adde: Porro propugnacula sic apud Flaccum accipi oportere, etiam Acron docet: *vt in muro,* ait, *ita & in nauibus fiunt propugnacula, post quæ dimicantes armati consistunt.* Propugnaculis his additæ nonnunquam cuspides ferratæ, quæ transcensum hostium impedirent. Meminit Sturlesonius in Chronicis: *Ericus comes,* ait, *magnam habebat nauem, qua vtebatur in prædationibus, munitam vndiquaque ab imis foris vsque ad summos ferreis cuspidibus, valloque ferreo circum circa in summo, vocabatque eam* Ieernbarden, h. e. *barbam ferream.* Facit hujus nauis nomen, vt credam ejusmodi fuisse, quas *Barbotas* appellarunt. Vossius in Glossis a rostris ferreis sic dictas putat.

CXXXIV, 2. post *tectas* adde: Catastromata porro non ratione tertii, sed primi ordinis inflectendi vsurpauit vetus Commentator German. in Araticis: *Habet,* inquit, *nauis in catastroma stellas quatuor.* Hygino est *rejectum*, pro quo Grotius in Arateis mallet *retectum.* Quanquam non videatur opus, cum sic dici possit, vt in ædificiis *projectum,* aut *projectura.* Sane in asterismis Græcis est *κατάστρωμα τῆς πρύμνης*, quod antiquissimis temporibus in sola puppe, prominens nonnihil a nauis tergo, vt videmus in picturis, e quibus extat vna apud Lipsium in Poliorceticis ex libro veteri Ducis Vrbinatium, in qua vere est rejectum, vbi funis ex machina in malo descendens alligatus est. Apud Gellium in fabula Arionis *summum puppis forum dici* alias ostensum est.

ibid. verſ. 17. poſt *proponam* adde: Vel potius hic ſubjiciam.

CXXXVII, 31. poſt *ferunt* adde: Feſtum putant ex Attio docuiſſe, quod & *rates* appellentur. Ita enim ſupplent lacunam in Schedis Farneſianis. Sed hic ego nil pronuntio. certe ex Attii verbis nil ejuſmodi aperte conſtat, vt ſi Feſtus ita ſcripſerit, ne ipſi quidem ſit aſſentiendum. Quanquam nec Germano-

manorum *roder*, vel *ruder* multum abludat, quo remum significare solent.

CXXXIX, 20. post *alligant remos* adde: Non vero nauigia, vt ex perperam intellecto Ciceronis loco e lib. III. Off. vult Valturius XI de Re Milit. cap. 5.

ibid. v. 34. post *gubernacula* adde. S. Lucas ζευκτηρίας τῶν πηδαλίων appellat XXVIII Actor. v. 40. Interpres vetus *juncturas*. nempe quia iis gubernacula junguntur naui. Ait autem tum *laxasse*, quoniam, vt puto, jactis anchoris gubernacula ligabant altius, ne confringerentur a pulsu fluctuum, præcipue in tempestate. sicut & remos suspensos ex Ammiano infra ostendemus.

CXL, 36. post *habet* adde: Quanquam, ne quid dissimulem, apud Xenophontem videor inuenisse acatia pro dolonibus, lib. VI. Hist. εὐθὺς γὰρ, ait, τὰ μεγάλα ἱστία αὐτοῦ κατέλιπεν, ὡς ἐπὶ ναυμαχίαν πλέων, καὶ τοῖς ἀκατίοις δὲ, καὶ εἰ εὔφορον πνεῦμα, ὀλίγα ἐχρῆτο. Opponit hic sane acatia velis majoribus, quæ domi relicta scribit.

CXLI, 4. post *extendere* adde: Quanquam magis est, vt in prora credamus extensum, cum dolone, a quo quia separari potuit suparum, vel vt alii, siparum est dictum. Sane cum vnum tantum habuerit pedem, vsus ejus in malo esse non potuit. Isidorus: *Siparum genus veli vnum pedem habens, quo juuari nauigia solent in nauigatione, quotiens vis venti languescit, quod ex separatiore existimant nominatum* Fuit ergo potius simile ei, quod hodie *Foke* appellant. Id si verum, Schedæ Festi aliter supplendæ erunt, hoc modo: *Siparum junctum ei, quod appellant dolonem, quod est velum minus in naui, vt acation majus. Siparum autem dictum ait Sinnius Capito velut separatum quod sit à dolone interioris mali velo.*

CXLIII, 14 post *eleuantur* adde: Meminit & Seruius, si eum recte intelligo, ad Poetæ V. vers. 828, vbi Poeta: *jubet ocyus omnes attolli malos. Vela*, inquit, *per malorum volubilitatem leuari.* Certe aliam in malis volubilitatem ego nescio.

CXLIV, 4. post *dictus* adde: In Glossis Stephani est *pergula. Pergula*, μεσόδμη. Ammonius alias & ἱστοπέδην Græce vocat, clareque ab ἱστοδόκη distinguit. ἱστοπέδη ὁ ἐν μέσῳ τῆς νεὼς κοῖλος τόπος. τινὲς δὲ ληνίδα καλοῦσι, εἰς ὃν ὁ ἱστὸς ἐνίστεται.

ibid. ver. 6. post *suspenditur* adde: sicut quidem exposuit Gualterius apud Pollucem: sed in Græco est τὸν ἱστὸν ἐναρμοζόμενον. Non igitur pars mali sed nauis, à qua malus recipitur, eaque ipsa quam modium vocauimus. Quod & Ammonius ostendit. Asclepiades Myrleanus quem Macrobius, vt ostendam, citat V. apud Athenæum lib. XI. τοῦ ἱστοῦ τὸ μὲν κατωτάτω πτέρνα καλεῖται, ᾗ ἐμπίπτει εἰς τὴν ληνόν. Rectius ergo *&c.* sed conjunctio quæ sequitur delenda est.

ibid. 28. post *cornua mali* subjunge: Sed omnino ἰκρίον lignum fuit rectum, prominens supra θωράκιον, in cujus summitate ἠλακάτη. Ἠλακάτη pars fuit summa, desinens in mucronem, cujus verissimam effigiem habes in naui antiqua apud Baysium p. 165. quam & nos expressimus in ea, quæ huic libro sub-

 jecta

jecta est. Vel in rotunditatem instar pomi, vt est in alia apud Baysium pictura pag. 151. vnde Isidorus *Malus dictus, quia habet instar mali in summitate.* Ἰκρίον Pollux etiam ἄτρακτον vocare videtur, in quo fuit ἐπισείων, id est tænia, seu velum, ludens in aëre, cujus iterum imaginem habemus apud Baysium pag. 151. Forte hoc est, quod *Artemona* Isidorus appellari ait, quia ἀπαρτῶσι τοῦ ἀτράκτου, vt Pollux loquitur. Dirigit sane nauim, quia ex ejus situ gubernatores ventum cognoscunt. At Isidorus ait, *non celeritatis, sed dirigendæ potius nauis causa commendari:* quæ verba aliter intelligi non possunt. In nauigatione Pauli tamen veli loco fuisse supra diximus. θωράκιον vero est quod Latini *corbem* vocant. Eustath. ἱστοῦ τὸ πρὸς τῷ τέλει, καρχήσιον: ᾧ ἐπίκειται τὸ λεγόμενον θωράκιον, τετράγωνον ὄν, καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἀνήκουσα εἰς ὕψος ὀξεῖα, ἡ λεγομένη ἠλακάτη. *In summitate mali est carchesium; cui suprapositum, quod thoracion dicitur, & est quadratum, quoque supra id in altum desinit in acumen, dicitur elacate.* θωράκιον distinctum quid à carchesio, & quod obseruandum, figura quadrata, instar turriculæ, cum propugnaculis, vnde & θωράκιον, quod Suidas τεῖχος exponit. Stabantque in eo milites, pugnantes in hostes saxis ac lapidibus, vt Apud Athenæum lib. V in descriptione nauis Hieronis videre est. Exhibet nauis alia apud Valturium, & antiquissima apud Baysium pag. 151. quam nescio cur captiuam vocet. Stant sane ibi milites in thoracio cum telis, pugnantq;. ipsius quoque thoracii vera effigies, nisi quod rotundum quod tamen ignorantia pictoris factum puto, prominentque nonnihil ejus superiora inferioraque, plane vt ab Asclepiade describitur. ἐπίκειται τὸ λεγόμενον αὐτῷ θωράκιον, τετράγωνον πάντῃ, πλὴν τῆς βάσεως καὶ τῆς κορυφῆς. αὗται δὲ προύχουσι μικρὸν ἐπ' εὐθείας ἐξωτέρω. At vero carchesium infra thoracium fuit in ipso malo, machina quædam oblonga, versatilis, in medio sinuata, in qua trajecti funes voluebantur. Seruius ad lib. V. Æn. ver. 77. *Carchesium dicitur & summitas mali, per quam funes trajiciuntur.*

CXLV, 4. post *legunt* adde. Quanquam rectum sit vtrumque. Hesychius: ἀγκόλαι, ἀγκῶνες, ἀγκοῖναι, ἀγκάλαι· χεῖρες καὶ σχοινία τοῦ ἱστοῦ. *Anchones*, Hesychio ἀγκῶνες; *anquinæ*, ἀγκοῖναι. vocat autem χεῖρες, quia iis velut manibus antenna tenetur vtrinque in malo. Sane *anquinas* habet ipse Lucilius, vt est editus à Dousa. In Isidori vero melioribus codicibus *anguina* reperitur. Quomodo & in Lexico veteri se scriptum vidisse ait Turnebus, in quo per ἀγκοίναν & συνάγκην Græce exponitur. Quod efficit, vt non contemnam lectionem mei Nonii, quæ in Lucilio *ancora*, non *anquina* habet.

ibid. vers. 6. post *rudentes* adde. pendebant hi funes ex machinula quadam, erantque trajecti per foramen ejus machinæ, quod τέρθρον Græce dicebatur. Id quod pertinebat eo, vt antenna ab vna parte tolli, vnusque veli sinus dirigi in ventum, alter premi posset. Phauorinus voce τέρθρον: τινὲς δὲ

φασι

ϕασι (πέρθεα) τὰ ἄνω τρυμμάτια τοῦ ἐπὶ τῷ ἱστῷ ὀργάνου, ἀφ' οὗ ἤρτηται τοῦ ἱστοῦ ἡ κεραία.

ibid. ver. 15. post *aliorum* adde: Phauorinus: τοὺς κατὰ τὰς γωνίας, πόδας λέγουσι. ἐφεξῆς δὲ τούτων, προπόδας, μεθ' οὓς εἰσιν οἱ καλούμενοι πέρθροι. Nota *propedes* vocari junctos pedibus funes. qui non alii quam quibus, pedes adducuntur vel laxantur. Est & versoria funis, quo velum vertitur, apud Plautum in Mercatore, vt exposuit Turnebus lib. x cap. 4. Aduersariorum.

ibid. vers. 17. post *protones* adde: Quanquam mesuriæ magis ad velum pertinuisse videantur. Phauorinus sane eosdem facit cum chalatoriis, hos contra protones appellat, sicut quibus à lateribus firmatur malus, Calones. verba ejus hęc sunt: κάλωας λέγουσι, τὰ χοινία, οἷς ὁ ἱστὸς ἰσχυρὸς ποιεῖται ἀφ' ἑκατέρου τοῦ πλευροῦ τῆς νεώς, οἷς δὲ ἰσχυρὸ ποιεῖται ὁ ἱστὸς ἐξ ἑκατέρου μέρους, ἐπὶ τὴν πρῶραν, προτόνους. Quanquam, quod addendum, non in prora tantum, sed & puppi fuerint religati hi funes, ne à ventis verteretur malus, sicut idem docet, voce πρότονα. vbi & cum in neutro hoc vocabulum effertur, funes siue lora scribit signare, vel quibus tolluntur vela, vel potius quibus antenna religata est ad malum, quosque alias epitonos vocari diximus.

ibid. vers. 20. post *accipiunt* sequentia *sed perperam, si rem propius examinamus*, dele, eorumque loco scribe: & recte, sicut in præcedentibus ostensum est.

CXLVII, 2. post. διήκων adde: Quæ quatuor, duo forsan in puppi, duo a lateribus istis. Singulare est, quod Chabrias, cum duo haberet a lateribus, duo alia curauit poni per parexiresiam, quibus vteretur in tempestate, vti ducet Polyænus lib. III. videturque id inuentum fuisse ejusmodi, quale vsurpant hodie in galeis, & *schuuert*, id est enses appellant. Nempe in tempestate, cum est θάλασσα κοίλη vt Polyænus loquitur, h. e. cum dehiscit mare, gubernacula in puppi ad aquam non pertinent, quia puppis a præcedente cauitatem fluctu tollitur. & hoc est, quod ait, ideo curasse ea duo apponi, ὡς τε ἐξαιρουμένης τῆς πρύμνης, τούτοις τὴν ναῦν κατευθύνεσθαι. Est autem κοίλη θάλασσα proprie de fluctibus ex abrupto surgentibus labentibusque: ita enim vsurpauit etiam Arrianus in Periplo Pon. Eux. Stukius ibi *mare tumescens* reddidit. Sed est aliud tumescens mare, quia non statim, quando tumescit, dehisci. Melius *cauum* dixisset exemplo Ouidii lib. III. de Arte

Quisque cauum vastas in mare seruet aquas.

Certe & nostri eo modo *hollwater*, quando dehiscit appellare solent.

ibid. vers. 17. post *gubernacula* adde: Etiam apud Agathiam lib. V. mentio fiat harum nauium, vbi male Vulcanius *bipuppes* reddidit. Hæ enim potius δίπρυμνοι, quæ ab istis multum differebat. Potuit enim vna eademque nauis esse δίπρυμνος ac δίπρωρος, vt ex illa Philopatoris apparet, ἀμφίπρυμνος vero simul,

mul, & ἀμφίπρωρ☉ (si sic loqui liceret) non potuit. Hesychius: ἀμφίπρυμνον, πλοῖον ἑκατέρωθεν πρύμνας ἔχον. Addit, καὶ τὰ ἐπὶ σωτηρίᾳ πεμπόμενα πλοῖα, h.e. ea, quæ in salutem & auxilium mittuntur, sic vocari.

CXLVIII, 12. post *dicuntur* adde: Autor ipse ait, cœpisse ἐκχέειν τὸν ἐν ταῖς ἀγκύραις μόλυβδον, quod intelligi aliter, quam de plumbo cauis anchorarum capitibus affuso, non potest. Dissentit nonnihil Autor Auscultationum mirabilium, exque solido argento factas scribit istas anchoras. Sed alterum rectius videtur.

ibid. vers. 16. post *jacta* adde: Ponderis illius meminit & Leonidas, lib. III. Epigr. titulo de Naufrag. vbi βάρ☉ ἀγκύρης appellat.

CXLIX, 13. post *vtuntur* adde: Eadem habet Tzetzes Chil. XI. cap. 363. vbi & in tempestate prius plures anchoras ejectas scribit, quam ad hanc perueniretur: indeque factum, vt diceretur de Sacra: ἐπὶ μόνης ταύτης τῆς ἀγκύρας σαλεύομεν. Intelligitur hinc id, quod est in Actis cap. 27: *de puppi mittentes anchoras quatuor, optabant diem fieri.*

CL, 4. post *Lucilio* adde: Cujus versus emendandi simul explicandique sunt ex hoc loco. Dousa eos ita edit:

Hanc catapiratem puer eodem deferat vncum,
Plumbi paxillum rodus, linique metaxam.

Sed legendum est *vnctum*, sicut habet Isidorus meus, & Vulcanii duo, vt vel Dousa ipse testatur. *Vnctum plumbi paxillum* vocat; quia adipe inungebatur; *paxillum* vero, pro pauxillum, quia parua fuit massa. Nisi plane ex VVouerio *paucillum* vis, quod minus placet, quia illud alterum magis conuenit cum ratione veteri, retinentque Schedæ Farnesianæ. Pro eo etiam, quod sequitur *rodus*, scribendum puto *rodi*, quomodo & Dousa reperit in aliquibus. vult plumbum illud rodum, id est raudum, vt Festus explicat, seu rude fuisse quale & Germani nostri *roo* appellant. *Lini* vero *metaxam* addit, quia in fune pendebat, qui circuibat lignum fixum in naui. Isidorus: *metaxa a circuitu scilicet filorum.* Glossæ *mataxam* habent, exponuntque σειρά. Sunt verò σειραί, vt in duobus scribitur Glossariis, vel vt in Hesychio σεῖραι, σπάρται μεγάλαι, καὶ πλεκτὸν ἱμάντωμα ἐν ταῖς ναυσίν. Sic enim puto scribendum, pro πάρθοι μεγάλα, quod in editis sine sensu legitur.

ibid. vers. 11. post *passus* adde: legendum igitur *catapirates*, vt prædixi, a Græco καταπειρατήριον, quod & Hesychius bolidem exponit, oriturque a πειράζειν, i.e. tentare, explorare, non a *prora*, vt putauit Iunius in Nomencl. *quod de prora dimitti soleat.*

ibid. vers. 21. post ἐκαλεῖτο adde: Antliæ porro proprium in naui foramen, per quod egeritur sentina. Festus *exdicium* vocat. Sed legendum *eudiaum*. ita enim Pollux & Suidas appellant.

ibid

ibid. ver. 23. post *Græcis* adde: vel, vt quidam volunt, κάμιλοι. Scholiastes ſane Ariſtophanis: κάμιλος τὸ παχὺ σχοινίον διὰ τοῦ ι. *camelus funis denſus cum per ι ſcribitur.* Eadem habet Suidas. Phauorinus ſcribit par. η. Κάμηλος, ait, τὸ παχὺ σχοινίον, ἐν ᾧ δισμένουσι τὰς ἀγκύρας οἱ ναῦται. ὡς τὸ ἐν Εὐαγγελίῳ, κάμηλον διὰ τρυπήματος ῥαφίδος διελθεῖν. Reſpexit locum Matthæi, qui eſt cap. 19, quem & Theophylactus de fune nautico, quo religandis anchoris vtuntur, exponendum cenſet. Atque in Matthæo quidem ſimiliter per η ſcribitur, non vt vult Scholiaſtes Græcus. Quare aſſentior iis, qui camelum ibi animal intelligunt, non funem: cum conueniat Syrus, vſitatum quoque ſit apud Arabes, imo ſic locutus ſit R. Iacob in Caphtor, mutato tantum camelo in elephantum, ſicut Grotius eo loco oſtendit.

CLII, 5. poſt *eam* adde: Syrus interpres: *Ea* (ſcapha) *ſublata cingebamus & firmabamus nauim.* Sic & Eraſmum intellexiſſe video, licet reliqua non ſit aſſecutus. Ita enim in Paraphraſi hujus loci: *qua tandem ſublata in nauem & aliis vtebantur, funibus ſubcingentes nauim.* Conſentit quoque Grotius, & verba Eſaiæ cap. 33, 23. *laxati ſunt funiculi tui,* de ejuſmodi funibus exponit. Quanquam illa forte aliter exponi debeant, de quo nunc nil addimus.

ibid. v. 25. poſt *propelli* adde: Sidonius 1. epiſt. 5. *cuſpides nauticos* appellauit. Porro eſt & alius ipſorum vſus in pandendis velis, quem oſtendit Seruius ad Poetæ III. vbi Poeta: ——*velorum pandimus alas. contis,* inquit, *intendimus.* Sic legendum eſt, non *contos,* vti habent editi, quum non conti intendantur, ſed contis vela, quemadmodum & hodie fieri videmus.

CLIII, 17. poſt *appellabantur,* adde: Et hæc etiam inſtrumenta, quæ vna voce ὅπλα Græci appellant, Polluce & Phauorino teſtibus, quanquam id vocabulum ſtricte ad funes velaque pertineat, vt ex Heſychio Salmaſius demonſtrat. Latinis pariter ſunt *Arma.* docet Seruius. Hinc Cæſar lib. III. B. G. *naues eorum omni genere armorum ornatiſſimæ,* id eſt inſtructiſſimæ erant, quales eodem libro *armatas* appellauit. Eſt & *Armorum cuſtos* inde dictus, qui in Naualibus curam gerit inſtrumentorum naualium. Inſcriptio vetus Rauennæ, vbi quondam fuerunt Naualia.

C. IVL. PRISCI.
VIX. ANN. VI. M. X. D. VIII.
IVLIVS. GERMANVS.
ARMORVM. CVSTOS.

CLVI, 22. poſt πρωρήσια adde: Obſerua, *corymbas* proprie pertinuiſſe ad proram. Hinc & Lycophron ab aphlaſtis diſtinguit, ver. 299. Ἄφλαστα καὶ κόρυμβα, καὶ κλήδων θρόνους. Quanquam diſtinctionem hanc nec Flaccus adhibuerit, nec Apollonius, qui corymbas de puppe vſurparunt, quomodo Aratus *coronas,*

ἐπιστρέψωσι κορώνην, ait: vbi male interpres, *inuertunt rostrum*, pro *conuertunt puppim*. rostrum enim non de prora, sed de puppi dicitur.

ibid. 25. post *docuimus* adde: vbi & de animalium effigiebus, quas interdum referebant, disseruimus. Constatque effigies istas conuenientes fuisse nauium nominibus, etiam recentioribus temporibus, sæpeque decoratas auro. Sturlesonius Historicus Noruagus, de nauigio regis Olai: *det var bygt for oc bag efter drage lingning, oc hofuedet for paa skibet, oc rumpen bag paa vare forgylt*. h.e. *structa erat nauis a prora, & cauda in puppi erant inaurata* (alius nauigii) *caputque in prora, & cauda in puppi erant inaurata*. Similiter accipio nauem δελφινόμορφον, qua salutem consecutum Arionem citharœdum scribit Tzetzes lib. I. Chil. f. 17.

CLVII, 21. post *isthac forma* adde: Obserua junctum his velut pennis ab initio quiddam instar scutuli. Sic enim habebant naues veteres, vocabaturque ἀσπιδεῖον, vel ἀσπιδίσκη, vt alibi docuimus. Reperiturque hoc aliquibus in nauibus nudum, ac sine pennis. vt ostendit nummus Carini, supra pagina 133, & alius familiæ Fonteiæ pag. 125. exhibitus. Ex quo manifestum est, non aplustre ipsum ita dici, sed id, in quo aplustre est fixum. Forte & hinc Nonnus in Dionys. lib. XXXIX. ver. 321. ἄστατα ἄκρα κορύμβου, *instabiles summitates corimbæ*. ἄστατα enim, quia πλεκτὰ, quod de corymbis ipsis accipi vix potest, vt corymbæ sint illa ipsa ἀσπιδεῖα.

CLXIV, 9. post, *tollens*, adde: quanquam ibi magis de machina, qua è puteis hauritur aqua, intelligendum videatur.

LIBRO TERTIO.

CLXXIII, 12. post *Gaditanarum* adde: Etiam illos πατραίκους, vel, vt habent codices alii, & Suidas, παταίκους θεοὺς Phœnicum, de quibus supra locum Hesychii adduximus, Herodotus lib. III. non in puppibus, sed proris ponit. *Est*, ait, *Vulcani statua, Phœniciis Patæcis simillima, quos in triremium proris* (ἐν τῇσι πρώρῃσι τῶν τριήρεων) *Phœnices circumferunt*. Quo efficitur, vt & de his quid statuam hujusmodi, Phœniciarumque nauium commune signum fuisse existimem, non hujus illiusue parasemon proprium. Sane sunt, qui cum equos Gaditanarum videant fuisse in prora, eos parasema exponant, maxime cum apud Strabonem dicantur ἐπίσημα ἐν ταῖς πρώραις. Sed vix persuadent: cum verisimile non sit, totam gentem eodem parasemo vsam in omnibus nauigiis, quia nauigia non alia re magis, quam parasemis a se dignoscebantur. Quid? quod sic naues omnes idem habuissent nomen, quippe quod cum parasemo conueniebat. At hoc absurdum. denique & Strabo ipse aliter in præcedentibus, vbi vocat ἀκρόπρωρον ξύλινον, ἵππον ἔχον ἐγγεγλυμμένον. est autem ἀκρόπρωρον ipsum acrostolium in quo proinde illi equi fuerunt insculpti, eo plane modo, sicut hominis alicujus

aut

aut Dei caput ſculptum videmus in acroſtolio, quod ſupra p. 156. propoſuimus.

CLXXVIII, 2. poſt *poteſt* adde: Poſterioribus ſane temporibus ne ipſæ quidem prætoriæ talia ſigna habuerunt, vt apparet ex Procopio, cujus verba ex Volaterrani expoſitione (Græcum videre nunc non licuit) hic apponam: *In magna claſſe par erat pelago longe diffundi, præſertim ſi aduerſi irruerent venti diſſipari, nihilque propterea ad hoc vtilius cogitanti ſubiit, quam aliquas præire, quas ceteræ per ſigna ſubſequerentur. Quapropter trium nauium in quibus ipſe commeatuſque ferrentur, mala ſuperne triangulari forma conſtituit, minioque infecit, ac ſublicis in puppi erectis faces accendit, vt nocte ac die naues prætoriæ viderentur, quas cæteræ per ſigna ſubſequerentur.* Vides nouum hoc fuiſſe Beliſarii inuentum, vt certo quodam ſigno notarentur naues Prætoris, & Comitum, ſic enim pro *commeatus* legendum puto. Quod tum fuerunt tria mala ſeu poma minio picta in arbore; vnum in ſummo, duo a lateribus, ſi modo verſio eſt recta, de qua valde dubito.

ibid. ver. 9. poſt *nollem* adde: Habuerunt & naues in legationem miſſæ ſua ſigna: caduceum in prora. Appianus B. P. *Carthaginenſes vbi audiuere victum Annibalem, legatos in celoce mittunt ad Scipionem, quorum princeps erat Hanno Matius, & Aſdrubal Hædus,* οἵ τὸ κηρύκιον ὑψηλὸν ἔςησαν ἐπὶ τὰς πρώρας, *qui caduceum alte in prora defixerant.* Similia & apud Liuium obſeruauimus. Cornel. Nepos vita Hannib. cap. 11. *tabellarium in ſcapha cum caduceo mittit.* caduceum ad ſcapham referendum puto. Pacificationis hoc inſigne fuiſſe ſcribit Roſinus, ſicut petaſus celeritatis in celerioribus nauigiis, quod ex Giraldo hauſit. Habet ante vtrumque Eraſmus in Chiliadibus, Ariſtophaniſque Scholiis confirmat. Sed in iis nihil, quod huc faciat. nec prouerbium Poetæ, ἢ πλοῖον, ἢ κυνῆ, inde ſumptum, vnde putat, ſed à ludo puerili, cujus meminit Macrobius I. Satur. c. 7. vbi ait: *pueri denarios in ſublime jactantes, capita aut nauim, luſu teſte vetuſtatis, exclamant.* Quod Macrobius *capita*, id Scholiaſtes κυνῆν appellat, quia ferme galeata capita in nummis maxime Athenienſium, in quibus Minerua cum caſſide.

CLXXXXVI, 33. poſt *appellatur* adde: Etiam in Aſteriſcis Græcis ſtellæ quædam Argus dicuntur eſſe ab latere ἐπὶ τοῖς ἀσπιδίσκαις. Vbi & in nauibus vetuſtioribus conſpiciuntur apud Rob. Valturium. Moremque iſtum ante paucos annos apud Batauos deſiiſſe Grotius teſtatur.

CLXXXXIX, 25. poſt *effuſæ ſunt* adde: Preces iſtiuſmodi continet tota Ode 3. lib. I. Horatii, ex qua patet frequens hoc fuiſſe in profectione amicorum, ſicut contra execrationes fundebant, in profectione inimicorum, vt oſtendit ejuſdem Ode 10. Epod. Nec viui tantum hoc agebant, ſed & mortui quodammodo, maxime naufragi, in quorum monumentis preces pro meliore aliorum fortuna frequenter leguntur. Vt in illo Leonidæ lib. III. Epig. cap. 22. εἴη ποντοπόρῳ πλόος οὔριος. item Platonis eodem loco: Πλωτῆρες σώζοισθε καὶ εἰν ἁλὶ καὶ

κατὰ γαῖαν. cui ſimile eſt aliud Leonidæ carmen. Precibus conjuncta vota pro reditu, vt ex Suetonii Caligula, cap. 14. cognoſcimus. Idem in Execrationibus factum. Hinc illud Horatii ſupra dicto loco, ad Mæuium:

——ſi præda curuo littore
Porrecta mergos juueris
Libidinoſus immolabitur caper,
& agna tempeſtatibus.

Apud Chriſtianos Sacerdotum & Epiſcoporum ſolenne hoc fuit munus. Procopius lib. I. Tunc *Epiphanius ciuitatis Præſul claſſi de more benedicens ac bene precatus milites babtizatos in nauim introducit.*

ibid. ver. 27. poſt *redire* adde: Sed Argonautis potius viam oſtendit per Symplegadas, vt ibidem legitur. Propertius lib. II.

——quum rudis Argus
Dux erat ignoto miſſa columba mari.

Porro pro felici reditu nauigantes etiam ipſi ſuſcipiebant vota: in quibus ſolenne videtur fuiſſe, vt primum Principis vel Reipubl. ſalutem voto ſuo compræhenderent. Ita namque de ſe ſuaque nauigatione teſtatur Arrianus in proemio Peripli Pont. Eux. aliosque ſimiliter facere oſtendit. Nec in diſceſſu tantum hoc factum, ſed & itinere, præcipue vero in tempeſtate, vbi vota facta Caſtori & Polluci, obſeruat Tomaſinus in eruditiſſimo commentario de Donariis, cap. 26. Nigidius Samothracas notat, teſte veteri Commentatore Germanici, alij, vt eſt apud Euſebium Cabiros, vnde ſacra Cabirorum in Samothracia, quæ Teletæ dicuntur. eorum iſta vis, vt qui iis ſunt initiati, quamlibet maris tempeſtatem euadant incolumes vt Interpres Apollonii lib. I. oſtendit. τὰς τελετάς, inquit, λέγει, τὰς ἐν Σαμοθρᾴκῃ ἀγομένας, ἃς εἴ τις μυηθείη, ἐν τοῖς κατὰ θάλασσαν χειμῶσι διασώζεται. Hinc & peculiari nomine *Salutares* dicti ſunt, vt ex antea citato Commentatore diſcimus, & conſentit Artemidorus. Ex dicto autem ritu intelligitur Catullus, quando canit lib. I. epig. de Phaſelo ſuo

Neque ulla vota littoralibus diis
Sibi eſſe facta, cum veniret à mari
Nouiſſimo, hunc ad vſque limpidiſſimum lacum.

Vult enim nullam tempeſtatem toto tempore paſſum eſſe. Obſerua hic ſeorſim *Deos littorales*, iisque facta vota pro appulſu in littore.

CCIV, 23. poſt *vocabant* adde: Quemadmodum & a Clariſſimo Gronouio, Amico meo ſingulari annotatum video in libris Obſeruationum.

CCV, 12. poſt *inbibentur* adde: Germanicus de Argo

Puppe etenim trahitur, non recto libera curſu
Vt cum decurrens inhibet jam nauita remis.

ſic

ſic legendum eſt, etiam Gronouio monente. non *remos*, quomodo eſt in editis. *Non recto curſu* ait, quod Arrianus vocat οὐκ ἐπ' εὐθύ. ſed nec *libera*, quia contra fluctus nonnihil, dum in latus agitur, vt ſupra dictum eſt, hoc enim innuit iſto vocabulo. denique & *puppe trahitur*, id eſt πρύμναν κρούεται: pro quo Aratus, κατ' οὐρὴν, vel πρύμναν ἕλκεται.

ibid. ver. 31. poſt *nautæ* adde: Arrianus in Perip. P.E. ἡνίκα ἐν τῷ ὁρμίζεσθαι, πρὸ τοῦ καιροῦ ἐπιστρέψασαν πλαγίαν, ὑπολαβὸν τὸ κῦμα, ἐξήνεγκεν εἰς τὴν ἠϊόνα, καὶ συνέτριψεν. Vult, nimis cito, & longius à littore conuertiſſe nauim, hincque factum eſſe, vt fluctus tranſverſam, dum circumagitur in latus, depræhenderet, impelleretque in ſcopulos. Interpres eruditus locum non intellexit, ideoque vocem πλαγίαν à ſequenti ὑπολαβὸν diſtinctione ſejunxit, cum qua tamen conjuncta eſſe debet. Cointus, ſeu Calaber lib. XIV, v. 592. nauem iſtiuſmodi ἐπικάρσιαν appellat, vbi & imprimis periculoſum hoc in tempeſtate docet. Contra Arrianus τὸ κλυδώνιον οὐ πλάγιον, fluctus non tranſuerſos, bonos, quando mare fit *magnum*, vt veteres locutos Douſa oſtendit cap. 6. præcid. Catul. nempe ſic curſus nauis juuatur, fluctibus eam propellentibus, at iſto modo facile euertitur, fluctibus impellentibus ipſam. Et hoc eſt, quod ait Ouid. I. Triſt. el. 2.

Nec leuius laterum tabulæ feriuntur ab vndis,
Quam graue baliſtæ mœnia pulſat onus.

ſicut a baliſtæ onere percuſſa vertuntur mœnia, ſic a fluctibus transuerſe incurrentibus nauis.

ibid. v. 3 . poſt *naues* adde: ejiciebant funes, quod priſcis erat *ſupare*. Accius: *Abtorque proram, ac ſupa tortas copulas*. dicit *torque*, quod plane eſt τὸ ἐπιστρέφειν, *abtorque* autem, quia prora ſpectabat mare, puppis in littore. Deinde religabant funes ad annulos, ſeu tonſillas, ſicut alias oſtenſum eſt.

CCVIII, 5. poſt *poſſet* adde: Mentio hujus rei fit etiam à Lycophrone in Caſſandra ver. 290. nam σαυρωτοῖσι κερσωτὴ πλέκος, eſt nauis ſudibus ejuſmodi munita, quemadmodum πρόβλημα σταθμῶν, vallum ligneum, de quo Diodorus.

CCXII, 7. poſt *ſtructura* adde: Sane & apud Tzetzem πρόβολοι quod præjaciuntur in mari. πέτρα θαλασσία, καὶ πᾶν προβεβλημένον ἢ μέρος καὶ προεξέχον, κυρίως μὲν εἰς θάλασσαν. Alias iſta cornua, quæ dixi, Suetonio in vita Claudii cap. 20. *brachia* vocantur.

CCXIII, 18. *laudauimus* adde: Porro Phari ita dicti, non ab vſu, ſicut Iſidorus putat, cum ſic φάοι, *phai*, non phari nominari deberent; ſed à loco, id eſt inſula, in qua primus Pharus, quæ non ſine ratione nomen ab Ægyptiorum regibus, communi vocabulo Pharaones dictis, accepiſſe videtur.

ibid. ver. 34. poſt *forma* adde: vnde forſan & Vitruuius lib. V, cap. 12. *curvaturas ſiue verſuras* appellauit.

CCXV, 7. post *c.9.* adde: Quemadmodum & ὑφαίνειν in nauibus vsurpauit Nonnus lib. XXXIII. ver. 405.

ib. ver. vlt. post *indicare* adde: Lucem quoque ex hac obseruatione accipit, quod ait Simonides ad naucleros nautasque, lib. I. Epigr. σὺν αὐταῖς νηυσὶ τὰ ληστρικὰ τῆς Ἀφροδίτης φεύγεται. monet eos seorsim, vt meretrices fugiant.

CCXVI, post *Odys. N.* adde: In Rauennatium portu templum fuit Neptuni celeberrimum, de quo multa Rubeus lib.I. Hist. Rauennat.

ibid.v.8. post *instituere* adde: Forsitan & Priapi illic templum. Nam & hic se portubus præesse dicit in Epigrammate veteri: ταῦθ' ὁ Πελήπος ἐγὼν ἐπιτέλλομαι, ὁ λιμενίτης. In sequentibus aliis epigr. δαίμων λιμένων *deus portuum* vocatur. Aræ sanæ illius in portu meminit Theætetus Scholiasticus in illis ipsis Epigrammatis, itemque Archius, qui & numen ejus in tempestate inuocatum ait.

ibid. ver. 12. post *sacrata* adde: Meminit hujus Veneris etiam Pausanias in Corinthiacis, sed ibi non Limnesia, verum *Limenia* vocatur, quod rectius existimo. planeque apud Seruium *Limenesia* scribendum puto. Sane inter cognomenta Dianæ est λιμνάτις apud Artemidorum lib. II, cap. 42. pro quo Cornarius habet λιμνῆτις, vnde facile fieret Limnesia. Sed & apud Artemidorum rectius legi videtur λιμενίτις, quia alias non quadrat somnii expositio, cum non inuentum videatur, quod latitat in stagno, sed quod est in portu. Porro etiam Dianam esse inter Numina nautarum, recte Tomasinus docet. Vnde & in veteri inscript. apud Gruterum pag. 39, *REGINA VNDARVM* appellatur.

CCXXIII, 8. post *puto* adde: In vniversum prouidebatur, ne aut nimis longe distarent a se inuicem, quia hoc modo facilius hostes irrumpunt, ordinemque turbant dissoluuntque; aut nimis arcte constiparentur, quia hoc impedit moderamen nauium, & libertatem militum in pugna, sicut damno suo didicerunt Gothi, teste Procopio lib. III. vbi contra *Romani* dicuntur *bellum nauale scite tractasse, nauibus in fronte omnibus constitutis, & ab inuicem longe distantibus, nec vltra, quam necessarium, inter se coëuntibus, sed ea moderatione & arte, vt in vnum se statim cogere possent, & rursum disjungere.*

CCXLI, 26. post *lib.VII.* adde: Interdum contra naues alias, inter se consertas statuere. Claudianus in Ruffin. lib.II. ver. 60.

Hi junctis properant portus munire carinis.

LIBRO QUARTO.

CCLIII, 13. post *cap.* 18 adde: Puto non multum fuisse dissimile, quod *pultem* alias appellauere. Maza sane fiebat ex omni farina cum oximele, aut posca, aut aqua, aut mulso, vt Erotianus ait apud Hippocratem: & puls ex farina cocta cum aqua; vt Galenus testatur lib. de Atten. victus c.6. Puls autem inter genera ciborum

rum antiquiſſima, quod ideo & de *maza* aſſeri poſſe videtur. Vnde & pro cibo in genere vſurpatum. Gloſſæ Stephani *μασῶμαι*, *mando*. & alibi, *pappat*, *μασᾶται*. Sic *μάζονες* Athenæo lib. IV Bacchica conuiuia, & mazon Hebræis cibus, vt obſeruat Caſaubonus. Cum quibus omnibus conuenit, quod & Sueci *maat* pro cibo vſurpant.

CLV, ver. penul. poſt *nautis* adde: Sed ibi additum, *vel quod eſt verius, aqua de ſentina*. vt aqua de coriis, ab aqua de ſentina diſtincta ſit. Nam aquam de coriis non illam intelligi oportere, ſed qua imbuuntur coria à coriariis, diſcimus ex Opilio Aurelio in Schedis Feſti. Gloſſæ Stephani *nautea*, *ὀσμὴ βύρσης*. male editum eſt *nauteo*.

CLVI, 9. poſt *nominarunt* adde: Quantum vulgo in dies ſingulos ſufficere putarent, non memini me obſeruare: interim certum quid habuiſſe credo, conſtareque nonnihil ex lege Rhodia videtur. Apud Polybium lib. 5. video, Antiochum Rhodiis dare *εἰς σιτομετρίαν δέκα τριήρων, ἀρτάβας δισμυρίας*, *ad alimoniam decem triremium, vicies mille artabas*. Quanti temporis is victus fuerit, non video. Si de annuo victu accipiendum eſt, ſingulæ triremes requiſiuiſſent bis mille ducentos fere medimnos Atticos, cum artaba capiat medimnum & tres chœnicas. id autem diebus ſingulis facit medimnos fere ſex, hoc eſt ducentos octoginta octo chœnicas, quo ducenti homines, ſi in ſingulos numeretur chœnix georgica, quam cibum diurnum fuiſſe Suidas ait, ali potuerunt. Quicquid ſit, hoc ſatis conſtat, in ejuſmodi victum plurimum impenſum eſſe. Quæ etiam cauſa eſt, cur Lyſias haſce naues, *voraces* appellaret, vti Pollux, & Heſychius teſtantur.

CCLXI, 17. poſt *expoſuimus* adde: Quicquid ſit, pactones easdem eſſe, & codicarias rectiſſime docetur. fuitque creberrimus earum apud veteres vſus. Imo ipſum claſſis nomen hoc genus innuit, cum, vt notat Seruius ad VI, *nauis* dicatur *claßis, quod fiat de fuſtibus*. Vbi per *fuſtes* nil aliud intelligit, quam quod Seneca codices vocauit. veteres *calas* appellabant, vt ibidem diſcimus. Antiquiſſimum autem fuiſſe hoc genus patet etiam ex *texendi* voce, qua compactionem nauium ſignificant. Vere enim texuntur, quando caudices vel fuſtes alii in longum, alii in tranſuerſum poſiti, capitibus ſic inter ſe connectuntur, vt texturam referant. Plane eo modo, quo Colchorum ædes in Ponto fieri ſcribit Vitruuius lib. II. cap. 1 & Antonius Ruſconi lib. II Architecturæ ſuæ rectiſſime delineauit. denique quotidie & apud Heluetios, & hic in Suecia faciunt. Imo ipſum Noachi nauigium non alia ratione fuit ſtructum. nam *ξύλα τετράγωνα*, vt Septuaginta vocant, ii ipſi fuſtes ſunt vel codices, quos ſupra diximus.

CCLXII, 11. poſt *protenſus* adde: Ouidius voce generaliori rudentem appellauit lib. III. Amor. el, 5.

Nec

Nec tibi sunt pontes, nec quæ sine remigis ictu
Concaua trajecto cymba rudente vehat.

ibid. ver. 19. post *transfretando fuisse* adde: Barbaris est *trampis*. Hesychius: τράμπις, ναῦς ἄκατος, πορθμίς. τινὲς πλοῖα βαρβαρικά. Nicander in Theriacis: τράμπης ὁλκαίης, ἀκάτῳ ἴσος. Obserua, quod ὁλκαίην, hoc est holcadem exponat, & vna cum Hesychio acatium exponat, quod non potuisset, si, de quo disputatum est in præcedentibus, onerariæ non habuissent remos, cum de remis in acatiis sit nullum dubium.

CCLXIX, 23. post *ponere* adde: In templo Isidis ponebant, quia Isis præerat nauigationi, vti Lucianus docet. Hinc PELAGIA in inscriptione veteri, apud Gruterum, dicta est. Ponebant & in templis aliorum, Neptuni imprimis, Nympharum, Priapi; extantque adhuc hodie earum exempla. Adscribam vnius, vt est lib. IV epig. tit. de naufragis, propter rei nouitatem:

Εἰκόνα τῆς κήλης Διονύσιος ὧδ᾽ ἀνέθηκε
Σωθεὶς ἐκ ναυτῶν τεσσαράκοντα μόνος.
Τοῖς μηροῖς αὐτὴν γὰρ ὑπερδήσας ἐκολύμβα
Ἔστω καὶ κήλης ἔν τισιν εὐτυχίη.

Imaginem herniæ Dionysius hic posuit, seruatus ex nautis quadraginta solus. in fœmore enim ipsam super ligans enatauit. sic quoque in quibusdem herniæ felicitas. Quin & naues integras dedicabant diis, liberati ex tali periculo, additis titulis, qui dedicationis causam continebant, vt ex aliis epigrammatis dicto loco cognoscimus. Etiam extra eum casum nonnunquam, post nauigationem secundam, quomodo Catullus Phaselum suum Castori & Polluci dedicauit lib. I. ep. 4. In senectute quoque hoc factum obseruamus à nautis, cum non amplius nauigare valerent & testantur Epigrammata non pauca dicto loco, quæ breuitatis studio describere supersedemus. Alias ejusmodi tabellas etiam Plutoni fuisse sacratas ex Inscriptione veteri Tomasinus docet. Addo, & *Ioui Seruatori*, cui ideo in Piræeo portu Athenienses templum constituisse videntur, cujus meminit Strabo lib. IX. Arrianus lib. VIII. Exp. post expeditionem Nearchi, seruatamque ex multis periculis classem scribit Alexandrum sacra fecisse Διὶ σωτῆρι, *Ioui Seruatori*, atque Herculi, & Apollini Alexicaco item Neptuno & diis marinis. Postremo *Veneri Pelagiæ*, quam & per quietem vidisse, bonum nauigantibus ait Artemidorus lib. II. cap. 42. Ἀφροδίτη ἡ πελαγία, ναυκλήροις καὶ κυβερνήταις καὶ πᾶσι τοῖς ναυτιλλομένοις, ἀγαθὴ τετήρηται. Nempe Pelagia orta è mari, credebatur elementi ejus nonnullam habere potestatem. dicebatur quoque *Pontia*, quam eandem esse cum Limenia Pausanias in Corinthiacis ostendit.

CCLXXX, 18. in fine capitis adde: Meminit hujus rei alia inscriptio apud Gruterum p. 208. FIET Q. PUB. SEPELIENDOR. MILITUM. CLASS. PR.

PR. MIS. DONATI. SINT. DUM. ÆGRESCUNT. ET. MORIVNTVR. NE. ÆRE. CONLATO. CVRENTVR. SEPELIANTVRQ.

CCLXXXI, 20. post *fuisse* adde: *restibus cæsum sæpe* etiam Porphyrio ait ad eum locum; & Mancinellus: *perustum habens latus, funium videlicet flagris, per quod eum vilissimum ignauissimumque fuisse remigem ostendit.*

CCLXXXVII, 21. post *ageret* adde: In Inscriptione veteri apud Gruterum pag. 1031. legitur PRINCEPS. CL. RAVENNATIVM. qui non videtur esse alius à Præfecto nostro.

CCLXXXVI, 27. post καλεῖται adde: Hesychio est ἀνάκλισις, vt puto. ἀνάκλισις, ait, τόπος τις ἐν τῇ νηΐ. Sic scribendum est, non ἀνάκλησις, vt vel ordo litterarum monet.

CCLXXXIX, 26. post πολυφερές adde: Erat hæc nocturni itineris dirigendi ratio: diurnum autem instituebant ad cursum solis. ex eo distinguebant ortum ab occasu, meridiem à septentrione. Igitur cum Sol non luceret, errabant in pelago incerti. Virgilius III. Æn. v. 200.

> *Excutimur cursu, & cæcis erramus in vndis*
> *Ipse diem noctemque negat discernere cælo,*
> *Nec meminisse via media Palinurus in vnda.*
> *Treis adeo incertos cæca caligine Soles*
> *Erramus pelago, totidem sine sydere noctes.*

Hoc est, quod ait Lucas in Actis cap. 27, 70. *Neque autem sole, neque syderibus apparentibus per plures dies, & tempestate non exigua imminente, jam ablata erat spes omnis salutis nostræ.*

ibid. ver. 36. post *Hammonem* adde: Quæ omnia suo more, hoc est præclarissime refutat Samuel Bochartus Partis Secundæ Geogr. Sac. lib. I. cap. 38.

CCCII, 3. post *socio esse* adde: Ita Leo in suis Dromonibus vult esse δύο κυβερνήτας τῶν τοῦ δρόμονος αὐχενῶν, οὓς καλοῦσι καὶ πρωτοκαράβους, *duos gubernatores ad gubernacula* (*collum* perperam interpres reddidit) *dromonis cujusque, quos & Protocarabos appellant.*

EXPLICIT.

ERRATA.

Pag. 18. vers. 30. *hæc*, scribe: *hoc*. 33, 4. scr: τὸ, scr: τόν. & v. 7. ῥαδαίων, sc: ῥαγδαίων, 27, 22. κόρας, sc: κόρακας, 50, 22. δὲ, sc: καὶ. 51, 37. *alteræ*, sc: *alteri*. 57, 28. *inuestarit*, sc: *infestarit*. 69, 8. ἐκύρευσε, sc: ἐκυρίευσε. 74, 21. *dictos*, sc: *dictas*. 82, 18. *quo*, sc: *qua*. & v. 28. *negatum*, *negatam*. 91, 27. *biremes*, sc: *triremes*. 104, 7. *epibatos*, sc: *epibatas*. κωπηλατοῦντες, sc: κωπηλατοῦντας. 121, 20. φιλῶν, sc: φίλων. εὐπορώτων, sc: εὐπόρων. 130, 15. ἄφρακται, sc: ἄφρακτοι. 148, 10. *Siciliam*, sc: *Hispaniam*. 150, 16. *tollenam*, scr: *tollenonem*. 156, 5. *Illi*, sc: Ilii. 164, 6. *tellenos*, sc: *tollenones*. 176, 33. *eorum*, sc: *earum*. 192, 35. *scutulas*, sc: *scutula*. 249, 17. Oppida. Oppia. 259, 25. κωπήρεις, sc: κωπήρεσι. 276, 34. *appareat*, sc: *apparet*. 396, 23. *vti*, sc: *vbi*. 298, 7. *duo*, sc: *duæ*. 333, 3. *par.* η. sc. per υ. 336, 21. *notat*, sc: *vocat*.

INDEX,

A.

B.

C.

Corui-

Lupa-

Spe-

T.

V.

Z.

INDEX Græcus.

FINIS.

SCHEFFERI
DE
MILITIA
NAVALI